5de Jaar. — Nr 25 Augustus 1925

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Traditie of uitvinding. — De Kerk van Humelgem. — De Waalsche lotelingsliederen. — Brusselsche spelen en vermaken in de XVIIIe eeuw. — De Sint-Martensvuren te Thienen — De Spotnamen van het kanton Assche. — Een bedevaart te voet en bij nacht naar O.-L.-Vrouw van Hal. — Volks-dier geneeskunde. — Ditjes en Datjes. — Mededeelingen.

Traditie of Uitvinding ?

(*Vertaling*)

Bovenstaande vraag zou breedvoerig moeten behandeld worden. Hier willen we echter eenvoudig de aandacht van onze medewerkers vestigen op een der belangrijkste en moeilijkste vraagstukken die opgeworpen worden door de studie van de volksoverlevering.

Men is gewoon de folklore met het denkbeeld van overlevering te vereenzelvigen. We meenen dat zulks in het meerendeel der gevallen verkeerd is en dat zulks ons misleiden kan wat betreft den oorsprong, het karakter en het wezen zelf van bestudeerde folkloristische bijzonderheid.

De folklore omvat het geheel der gebruiken door het volk geschapen en bewaard. Het denkbeeld van overlevering of overdracht in den tijd en in de ruimte is veel algemeener ; het is van toepassing op elke doenwijze, elk gebruik, elke kennis, elk volksgeloof overgedragen buiten de geschreven dokumentatie.

Folklore en traditie zijn niet noodzakelijkerwijze synoniem. Elke traditie is geen folklore : er zijn tradities van muzikale opvatting ; de rechtspraak en de protocol hebben de hunne. Evenzoo is heel de folklore geen overlevering. Dat vele volksoverleveringen werkelijk tot het gebied van de folklore behooren, staat buiten twijfel. Maar wij zijn overtuigd dat vele, ja misschien de helft van bedoelde analogieën feitelijk ontstaan zijn uit toevallige gelijkenissen tusschen onafhankelijke scheppingen van de volksverbeelding. Dat een bepaald gebruik op twee verschillende plaatsen aangetroffen wordt, is nog geen bewijs dat er tusschen de twee feiten een traditionneel verband bestaat ; beide kunnen ontstaan zijn uit een plaatselijke en onafhankelijke

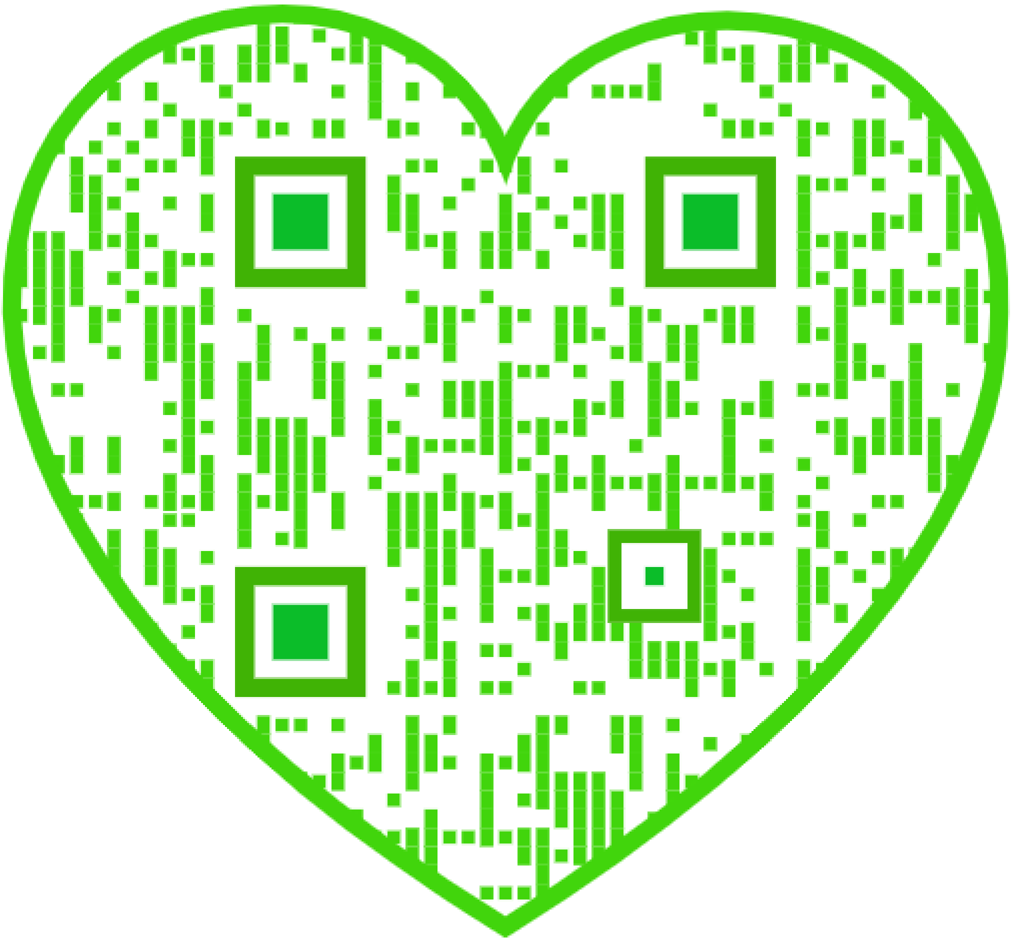

schepping. Zelfs de bij tusschenpoozen terugkeerende wederverschijningen van een gebruik op een bepaalde plaats moeten niet *a priori* op rekening van de traditie gebracht worden.

Het principe dat wij tegenover deze stellen en dat wij, bij gebrek aan een betere benaming, « spontane schepping » noemen, draagt in zich een karakter van noodzakelijkheid. Zijn uitingen zijn de rechtstreeksche produkten van het menschelijk gevoel of de natuurlijke uitkomsten van de menschelijke bedrijvigheid op verschillend gebied. Daar het eerste beginsel, spijts zijn modaliteiten, gelijk aan zich zelf blijftdoor de tijden en de ruimte heen, en het tweede zich eveneens regelt volgens zekere wetten en de twee kategorieën van feiten zich voordoen in een zeer klein aantal eenvoudige vormen, is het natuurlijk dat deze zoo wat overal aangetroffen worden. Voorbeelden ontleend aan het stoffelijk leven zullen onze gedachte beter doen begrijpen. Wanneer men in alle tijden en in alle landen, de kegelvormige hut, den pijl, de vaas met een hals aantreft, denkt niemand eraan, in die analogieën gevolgen van de traditie of van nabootsing te zoeken. De « hut » moet kegelvormig zijn om den afloop van het regenwater te begunstigen ; de scherpe punt van den pijl en de veeren ervan die de vlucht door de lucht verzekeren, zijn onontbeerlijk voor den pijl ; de nauwheid van den hals beschermt den inhoud van de vaas tegen stof.

De muziekinstrumenten (men late ons toe voorbeelden aan te halen die ons vertrouwd zijn), bieden talrijke, kenmerkende, maar minder zichtbare toepassingen van dezelfde wetten. Er zijn op de wereld duizenden verschillende muziekinstrumenten, maar alle zijn terug te brengen tot een zeer klein aantal principen : het hout, het vlies, het doorboord metaal, de snaar in trilling gebracht door knijpen, strijken, of door tokkelen de luchtkolom in trilling gebracht door rechtstreeksche inblazing of door middel van een mondstuk : dat is alles !

Het is dus natuurlijk dat dezelfde instrumenten overal aangetroffen worden onder nagenoeg dezelfde vormen, vol gens de noodwendigheden. De bellen, die aan den hals der dieren moeten hangen, zoowel die welke in de overblijfselen van de paalwoningen gevonden werden als die der Zwitsersche koeien en de bellen van oud Egypte en Indië

zijn « noodzakelijker wijs » afgeplat om de dieren niet te hinderen. De fluit van Pan wordt onder denzelfden vorm aangetroffen in alle tijden en in alle landen, in de Grieksche en Romeinsche oudheid, in de Amerikaansche beschavingen vóór den tijd van Colombus, bij de Roodhuiden van heden, in China, in heel de moderne Europeesche folklore. Dat is maar gansch natuurlijk. De fluit met dwarse opening is het eenvoudigste der blaasinstrumenten. Een buis van dien aard (een eenvoudig hol riet) geeft maar een klank. Wil men nu een aantal van die buizen bijeenbrengen en schikken in klimmende of dalende ladder, en plaatst men alle openingen op dezelfde hoogte om toe te laten gemakkelijk van de eene tot de andere over te gaan, dan komt men onvermijdelijk tot den vorm van den rechthoekigen driehoek, welke die van de fluit van Pan is. De kam die tot doel heeft de gespannen snaar van den buik van het instrument te verwijderen om de vrije trilling mogelijk te maken, is noodig voor elk snaarinstrument dat getokkeld of gestreken wordt. In het laatste geval, is het noodzakelijkerwijze half rond opdat men met den strijkstok slechts een enkele snaar ineens kunne aanraken, terwijl het instrument plat blijft wanneer de snaren getokkeld worden. Evenzoo is de buis van de Europeesche, Arabische, Chineesche hobo's altijd kegelvormig om te beantwoorden aan sommige wetten der pijpen, in trilling gebracht door middel van een mondstuk, terwijl de fluiten cylindrisch blijven mogen.

Die voorbeelden kan men tot het oneindige vermeerderen.

Nu, die eenheid en dat klein aantal beginselen die de bedrijvigheid van den mensch beheerschen, vindt men in alle produkten van zijn zedelijke bedrijvigheid en van zijn verbeelding. Het volkslied, de vertellingen, balladen en geschiedenissen van allen aard, de volksgrappen behandelen een zeer klein aantal thema's, die in hun bijzonderheden verschillen volgens het midden en den tijd, maar die in den grond dezelfde zijn. Daarom vormen zij van zelf cyclussen. In al de voorbeelden die elk dezer cyclussen uitmaken, is het uitgangspunt hetzelfde ; de ontwikkeling en de omstandigheden verschillen. Laat ons in het volkslied den cyclus van den « terugkeer » nemen, waarvan de *Odyssea* het oudste en beroemdste voorbeeld biedt. Een soldaat, een zeeman keert in zijn land terug en zonder zich te doen kennen, verschijnt hij voor zijn vrouw of voor zijn vriendin.

De cyclus van den « Terugkeer » is zeer rijk. Nu, dat zijn niet noodzakelijkerwijze overdrachten, maar het is de spontane uitwerking van een alledaagsch, dramatisch feit, dat de verbeelding treft en den volksverteller of volkszanger bezielt. Zoo is ook de cyclus van de slecht getrouwde, de vrouw, huizend met een man, die haar slaat en zijn tijd in de herberg doorbrengt.

Een werk van den heer Felix Rousseau *Folklore wallon et folklore flamand* (1) doet hetzelfde vraagstuk oprijzen. De schrijver, de twee folkloren vergelijkend, wijst op talrijke en treffende punten van overeenstemming. Is het traditie of overdracht? Is het spontane schepping? Het antwoord is soms twijfelachtig.

Het voornaamste argument ten voordeele van de eerste onderstelling ligt in de betrekkingen tusschen de verschillende volkeren, hun verhuizingen, de rassenvermengingen. De groote invallen hebben natuurlijk duizend gebruiken, verhalen, legenden van het eene einde van Europa naar het andere meegevoerd.

Hun bestaan bij de Latijnsche en Germaansche volkeren die ver van elkander wonen, kan ook op rekening gebracht worden van den gemeenschappelijken oorsprong der volkeren van die groote Indo-Europeesche familie. Maar het komt voor dat sommige vertellingen en sommige gebruiken eveneens aangetroffen worden bij volkeren van verschillend ras, van verschillende talen: Chineezen en negers. Die analogieën vindt men zelfs in den vorm terug; men herinnere zich het lang hoofdstuk in de « *Ilias* » schier gansch gewijd aan de beschrijving van het schild van Achilles en van de voorwerpen die Hephaïstos erop afbeeldde; een Chineesch lied beschrijft niet minder nauwkeurig en met een zelfde gevoel, de talrijke figuren die een liefhebbende gade op de tabaksblaas van haren man borduurde (2).

Evenmin als de vertellingen, hangen de gelijkaardige gebruiken noodzakelijkerwijs van dezelfde traditie af. In dit tijdschrift werd er op gewezen dat het Brabantsch gebruik van het « vaandeldraaien » sedert vijf eeuwen in

---

(1) La terre wallonne, 1753 n[rs] 35 en 47.

(2) Zie onze studie over de Chineesche muziek in *Le Flambeau*, Dec. 1913, n° 12.

Bohemen beoefend werd (1). Moet men daaruit besluiten dat er een gemeenschappelijke traditionneele oorsprong bestaat? Het is mogelijk, maar niets is minder zeker. De stylisatie is een algemeene strekking van den menschelijken geest. Het vrij en spontaan zwaaien van een vaandel met schitterende kleuren gaf heel natuurlijk aanleiding tot stylisatie: zooals het brasserskoor, al dansend rond den *Timélé* van Dionysos gezongen, den dithyrambus deed ontstaan, zooals de vrij uitgevonden teksten aangepast op de alleluja - vocalisatie (om ze later te onthouden) - aanleiding gaf tot den beurtzang, zooals de kromming van een dierenhoorn — de oorspronkelijke hoorn — het model gaf van de half-ronde horens der middeleeuwen, enz. En dezelfde ontwikkeling kan zich op onafhankelijke manier op verschillende plaatsen voordoen.

Het traditie-denkbeeld, waarvan wij hier de belangrijkheid willen afbakenen, wint in waarschijnlijkheid in de mate waarin het bestudeerd gebruik of de onderzochte vertelling meer konkrete vormen vertoont en dat de analogie nauwer is, bijvoorbeeld wat betreft den dans der zeven sprongen, dien men in Vlaanderen, in Wallonië, in Duitschland aantreft als waarschijnlijke overblijfselen van een oud geloofsgebruik.

Evenzoo voor legenden als die van de Heemskinderen, de Vlaamsche ballade van « Heer Daneelken », die een blijkbare variante van « Tannhaüser » is, of die van de « Twee Koningskinderen », waarin een Rederijker uit de xv^{e} eeuw de oude mythe van Hero en Leander verjongt, enz.

Om een laatste maal de onzekerheid aan te toonen welke op het gebied bestaat, laat ons nog eens tot de muziek terugkeeren.

De volksliederen leveren in den grond zeer weinig verscheidenheid op. Beroofd van hun toevallige opsieringsnoten, van het borduursel waarmee de fantazie van den zanger ze opsmukt, kortom, tot de melo's teruggebracht, komen zij neer op een zeer klein aantal schema's, die men ongeveer in alle landen en in alle tijden terugvindt.

Het feit is des te minder verwonderlijk, daar het zich in de kunstmuziek vertoont (die veel ingewikkelder is) waar

---

(1) Zie deel 12 — 1923.

het de meest onverwachte analogieën verwekt. Zij zijn overigens niet onverklaarbaar. Het is de gelijkheid van de gedachte en van het gevoel, die de oorzaak is dat het « Wiegelied » zoolang aan Mozart toegeschreven, juist op dezelfde wijze begint als het Vlaamsch wiegelied : *Slaap, kindje, slaap !*

Elders (1) bestudeerden wij de verschillende oorzaken van het verschijnsel, die ons te ver zouden leiden ; wij zullen er ons bij bepalen er de besluiten uit te trekken. Dat tal van volksmelodieën van land tot land overgaan, verspreid door soldaten, uitgeweken boeren of werklieden, het feit is des te minder twijfelachtig, daar de uitvinding van melodieën veel zeldzamer is dan de dichterlijke verbeelding en dientengevolge zijn de melodieën ook veel minder talrijk dan de teksten en feitelijk zijn het dikwijls dezelfde die dienen.

De Vlaamsche wijze : « 'k Kwam laatstmaal door een groene wei, koekoek ! » wordt in het Walenland gezongen : « Soldat, qui revient de la guerre, hourrah » ; in Duitschland : « Es standen drei Reiter vor dem Thor, Ade » en tot in Polen vindt men die wijze terug. Maar hier vooral moet men er zich voor hoeden de traditiegedachten te veralgemeenen, zooals b. v. Tappert deed in zijn werk *Wandernde Melodien*. Vaak zijn het bewerkingen van melodische schema's, die het gemeenschappelijk bezit zijn van de gansche zingende menschheid (2).

Nu, in het meerendeel der gevallen zou men niet met zekerheid durven bevestigen of de vastgestelde melodische analogie ontstaan is uit een overdracht of een toevallige overeenkomst. Nemen we de bekende wijze *Ik zag Cecilia komen*. Van Duyse die ze nauwlettend bestudeerd heeft (1), treft ze aan in Frankrijk, in Italië, enz. Wij zelf wezen ze aan in een Haspengouwsche « bran ». Sedertdien waren wij

---

(1) In onze *Esthétique musicale*, blz. 150 tot 151. Zie ook de afdeelingen gewijd aan de rythmische en melodische *uitdrukking*.

(2) Het mekanisme van de melodische vinding biedt hier zelfs een eigenaardige overeenkomst met die van de dichterlijke vinding. We hebben er aan herinnerd dat men in een cyclus uitgaat van een enkel grondgedachte, op verscheidene wijzen uitgewerkt. Evenzoo gaat de volkszanger uit van een bekende wijze, regelmatig van vorm, die naar persoonlijk gevoel uitgewerkt wordt. Die doenwijze werd reeds door de Troebadoers toegepast.

(1) Het oude Nederlandsche lied, deel I, blz. 636.

(met vele anderen) zeer getroffen, ze terug te vinden in het grondthema van het symphonisch poema *Mldava* van Smetana :

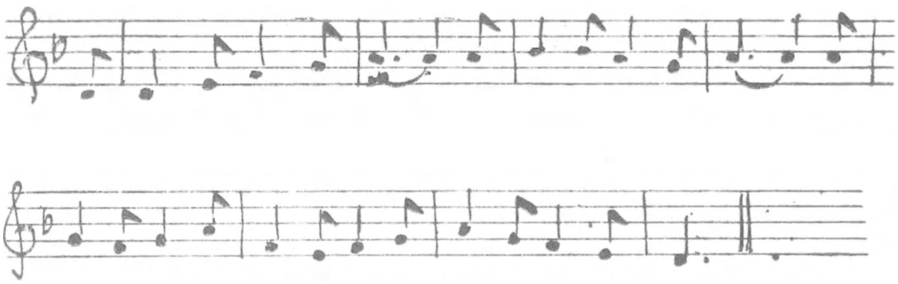

Het zou dus ook een Tsjechisch volkslied zijn ? Het is mogelijk, maar juist hier zouden we niet stout durven bevestigen, daar de melodie, ontdaan van hare toevallige noten, neerkomt op een op en neergaande beweging van den grondtoon tot de quint, die een der meest gebruikelijke schema's van het volkslied is :

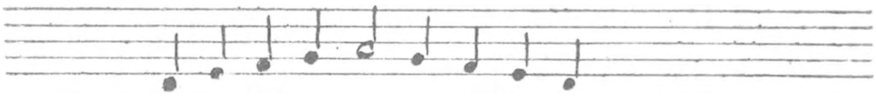

Wij bevinden ons dus, wat betreft den oorsprong van een folkloristische bijzonderheid, tegenover twee heel verschillende veronderstellingen, die elkaar om zoo te zeggen uitsluiten en waartusschen de keus dikwijls moeilijk is. Wij willen hier enkel dat dilemma uitdrukken, waarvan ieder, beter dan wij, in zijn vak de toepassing van kan bestudeeren.

Ernest Closson

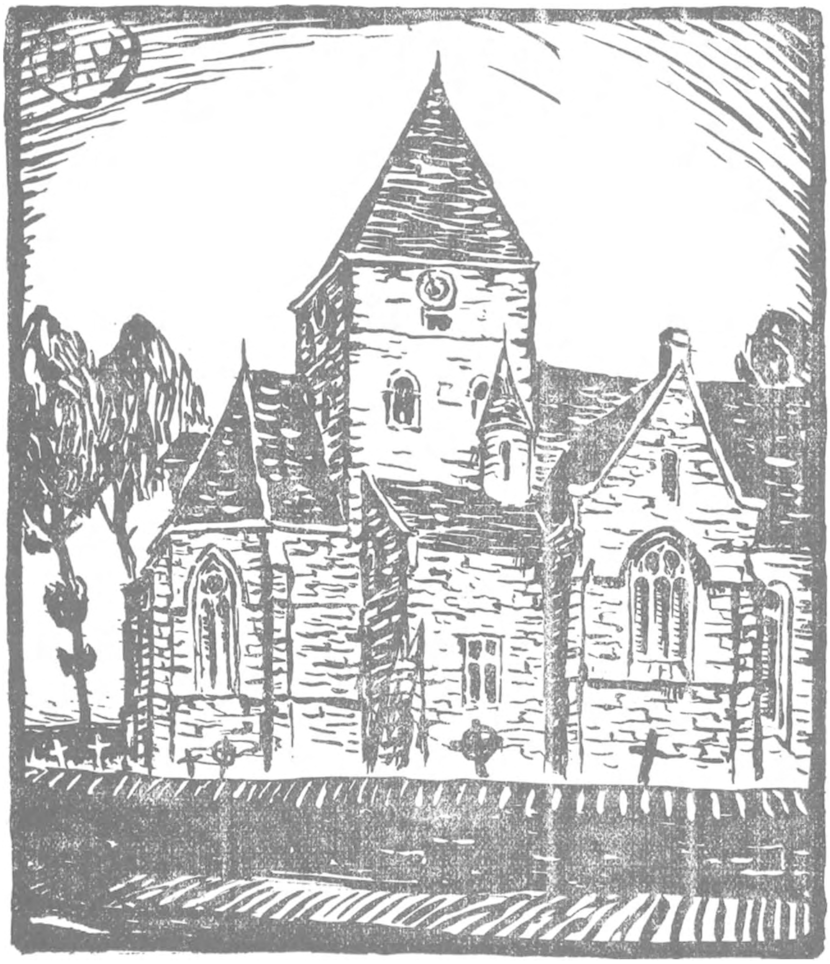

De Kerk van Humelghem.

Geteekend door Van de Sande.

De kerk van Humelghem (1)

(Vertaling)

VAN de toewijding van den heer Van der Hulst, pastoor te Humelghem, hebben wij te danken dat de oude kerk, die ligt op tien minuten van Steenockerzeel, onlangs op merkwaardige wijze hersteld werd. Tijdens de werken bezochten wij haar dikwijls en het was een genoegen te zien hoe die pastoor zelf als metselaar werkte en steen en truweel hanteerde en het Huis des Heeren oprichtte gelijk de monniken voorheen, in den heldentijd van 't Kristendom, zelf de grondvesten legden van hun abdij.

Laat ons dadelijk zeggen dat het verwezenlijkte werk allen lof waardig is. Verstandig bestuurde opzoekingen leidden tot de ontdekking van de oorspronkelijke kerk, 'n rechthoekige *cella*, ruw en eenvoudig van maaksel, met kleine Romeinsche vensters in de zijmuren, misschien de oudste bidplaats van Brabant.

Onmogelijk is het juist te bepalen in welk jaar zij gebouwd werd;

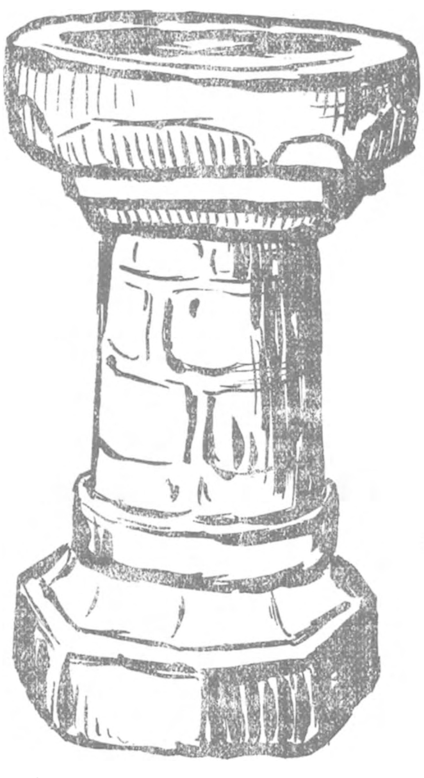

Doopvont der kerk van Humelghem
(Geteekend door Van de Sande)

---

(1) Zie over die kerk een artikel van A. Cosyn in het *Bulletin du Touring club de Belgique* 1924 en *Brabantsche Folklore* 1e jaar blz. 48-49.

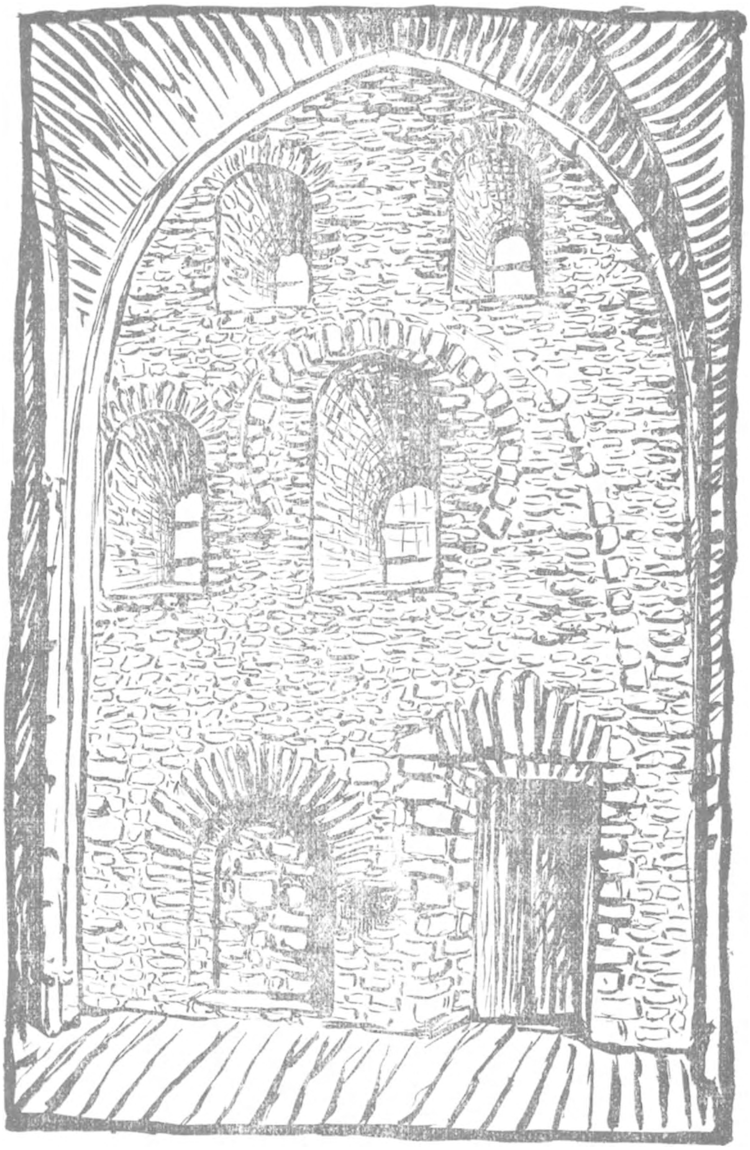

Kerk van Humelghem.

Gezicht op de muren van het koor met overblijfselen van rondbogen.

(Geteekend door Van de Sande)

nochtans mogen wij zeker zeggen dat zij in de XIe eeuw ontstond. Boven de vensters die haar verlichten, zijn volle bogen gemaakt in de dikte van den muur. Moet men den

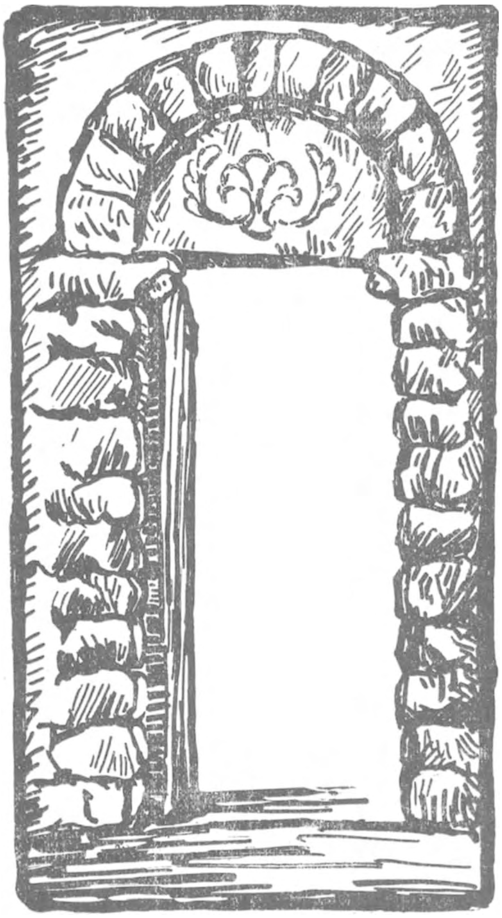

Ingangspoort der sacristie met er boven een boog uit één steen bestaande. In dezen boog is met de hand een palmblad uitgekapt ; hij rust op neuten die den vorm hebben van een menschenhoofd. Deze neuten worden weergegeven door de beginletters van dit artikel.

(Geteekend door Van de Sande)

oorspronkelijken ingang zoeken ? Men kan het niet. De huidige zijdeur, die thans toegang tot de sakristij geeft, maar die vroeger een buitendeur was, is voorzien van een

boog, steunend op balksleutels met menschelijke figuren. Het timpaan is gansch ingenomen door een monoliet, waarin een monnik niet zonder sierlijkheid een palmblad gebeiteld heeft. Een archeoloog drukte de meening uit dat het Romeinsch werk kon zijn, een steen uit het puin van een

De H. Maagd — De H. Katharina
Houten beelden uit de kerk van Humelghem
(Geteekend door Van de Sande)

Romeinsche villa die opnieuw gebruikt werd. Die uiting is nochtans gewaagd, want zulke steen is niet vreemd aan onzen Brabantschen Romaanschen stijl der XIe eeuw.

In alle geval, het is belangwekkend te onthouden dat die sierlijke deur naderhand aangebracht werd, wat bewijst dat het gebouw zeer oud is. Centrum van een uitgestrekte

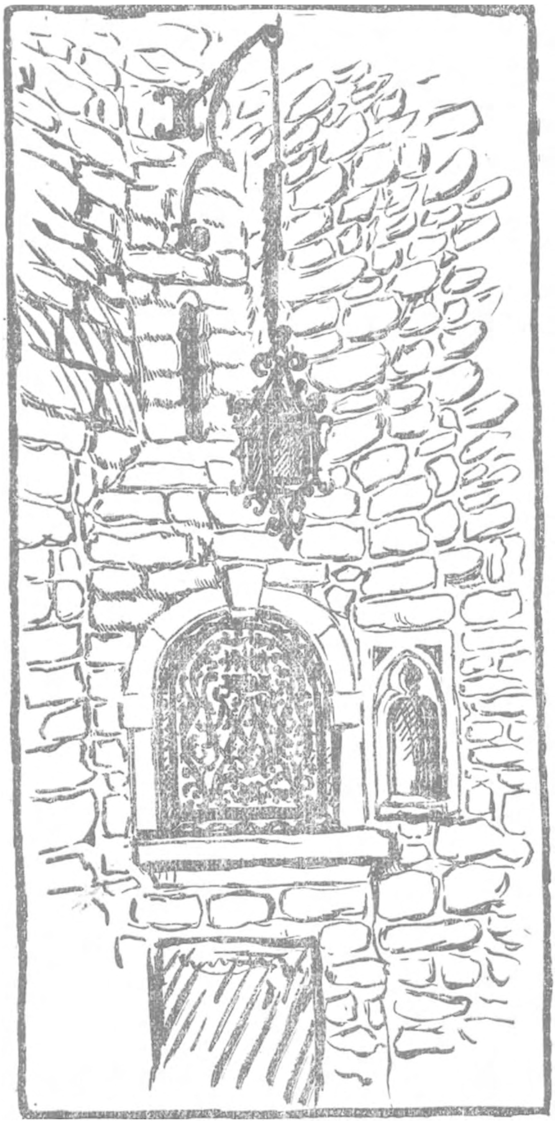

Kerk van Humelghem.

Nissen. In deze die versierd is met een gesmeed ijzeren traliewerk uit de XVIIIe eeuw, bevindt zich het borstbeeld van een Madonna.

(Geteekend door Van de Sande)

parochie — want Humelghem « de kleine » beweert Steenockerzeel « de groote » verwekt te hebben — bleek de oorspronkelijke kerk op zekeren dag te klein te zijn. In de XIIIe eeuw voegde men er een beuk bij die tegen den hoofdgevel door een prachtig Romaansch venster verlicht wordt ; daarna, ten gevolge van den aangroei der bevolking werd in de XIVe eeuw de ronde absis van de eerste bedeplaats vervangen door een gothiek koor met slanke zuilen ; ten slotte, in de XVIe eeuw, waarschijnlijk na de godsdienstige beroerten, werd een zijbeuk gebouwd. In de XVIIe eeuw werd de bouw verfraaid en de barokstijl liet te Humelghem een spoor achter in het monumentaal portaal van 1673, met nis, timpaan, zuilen die vóór de Romaansche beuk oprijst. Men moet op de plaats zelf komen om de poëzie te vatten die in het schilderachtig hoekje van Brabant ligt. Want daar is niet enkel de kerk te bewonderen, maar ook de pastorij, die door een muur gescheiden is van de oude duiventil van Humelghem, van de XVe-XVIe eeuw, de eenige, meen ik, die in de provincie nog recht staat. Achter dien muur strekt zich een boomgaard uit en, weer dank zij den pastoor Van der Hulst, zal er nooit op dien grond gebouwd worden ; hij werd immers aan het kerkbestuur geschonken met de uitdrukkelijke bepaling dat de bestaande historische toestand voor immer zal geeerbiedigd worden. Kan men een beter en milder handeling uitdenken ? Een voorbeeld ter overweging aan onze dorpsherders.

'T CONCEPT van den hersteller dat zoo gelukkig was in het buitenaanzicht, moet niet onderdoen voor dat der meubeleering. Oude houten beelden waren op den zolder geworpen en vervangen door beschilderde « posturen ». Priester Van der Hulst haalde ze uit hun vergeethoek te voorschijn ; zij werden hersteld en weer op hun eereplaats gezet. Twee beelden, het eene van de H. Maagd, het andere van Ste Catharina hingen vol klatergoud. Hij bevrijdde ze daarvan en schonk ze aan de vereering der geloovigen weer, schitterend van gratie. De

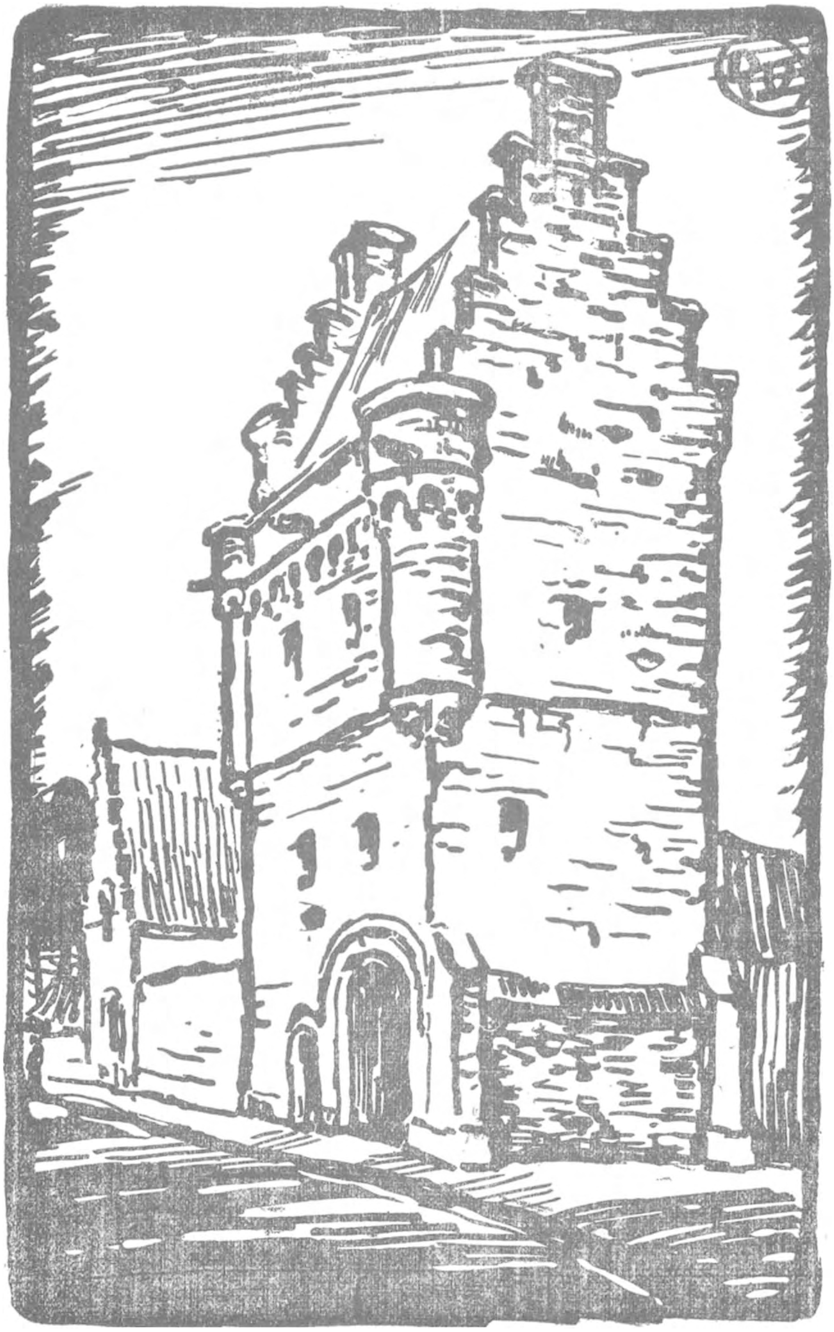

Humelghem. Het oude Duivenhok uit de xv^e^ en xvi^e^ eeuw
(Geteekend door Van de Sande)

schilderijen werden behendig hersteld. Sint-Sebastiaan verscheen opnieuw, zooals de boeren der XVIIe eeuw hem kenden, hij die de trots der boogschutters van het dorp was.

De hennen die op de pastorij leefden, dronken te allen tijde uit een biksteenen bak, half in den grond gezet. Nooit had iemand belangstelling voor dien bak getoond. De heer Vander Hulst hield er zich mee bezig, hij herkende er een Romaansch wijwatervat in, en schonk het aan zijn eerste bestemming terug.

Hij bekommerde zich eveneens om de inrichting van de sakristij en gaf er een nieuwe versiering aan, door de overblijfselen van oude kisten te benuttigen die men overhoop op den zolder gegooid had met allerlei beelden. De oudheidkundige zal er zich om verheugen en wat zijn vreugde en die van de folkloristen zal vermeerderen is de ontdekking van oude kandelaars, de eene in koper, in vlammenden vrij sierlijken stijl, de andere, eenvoudige ijzeren platen, op drie bollen gezet met een spitsen top, waarop men de kaars stak.

Een Mariabeeld, opgeraapt op den openbaren weg, waar het ten gevolge van oorlogsfeiten gebroken lag, vond een schuilplaats in de oude kerk, achter eene gesmede ijzere deur der XVIIIe eeuw, dat ook van de vernieling gered werd, terwijl hanglampen het geheimzinnig verlichten. Waarlijk, dat kerkje te Humelghem is een levend gedicht, vol goddelijke schoonheid dat de ziel verteedert en boeit.

G. Des Marez
archivaris der stad Brussel.

Kandelaars in gesmeed ijzer uit de kerk van Humelghem.

De redactie houdt er aan den heer Van de Sande te danken voor de prachtige illustratie van dit artikel.

Waalsche lotelingsliederen

(Vertaling)

De oproep dien we vroeger deden (1) werd gehoord en wij zijn gelukkig onze lezers veertien Waalsche lotelingliederen te kunnen aanbieden, door den heer A. Mortier verzameld en muzikaal opgeteekend door M. Jos. Couvreur, athenaeumleeraar te Ottignies ; zij werden ten opzichte van de muzikale juistheid herzien door M. Samuel-Holemans. Wij hopen dat een medewerker zich wel zal willen belasten met een gelijkaardig werk voor het Vlaamsch gedeelte van Brabant. Wij maken van de gelegenheid gebruik, eveneens om er de herinnering van te bewaren, om in natuurlijke

Een lotelingsnummer.

grootte een lotingsnummer weer te geven, komend uit Thienen (1905). Men zal opmerken dat het nummer de naamteekening draagt van den magistraat die de verrichtingen voorzat, gemeenlijk de vrederechter. De nummers zaten in een houten buisje, waarvan een exemplaar den dienst aangeboden werd door M. Hublard, bibliothekaris der stad Bergen, van wien we ook een foto kregen van een trommel, waarin de buisjes verzameld waren, en waaruit de loteling een nummer trok nadat de nummers goed dooreengemengd waren. Wij verzoeken onze medewerkers

(1) *Brabantsche Folklore*, 1e jaargang, blz. 167.

eveneens alle bijgeloof, gelukbrengers, voorteekenen enz. te vereenigen die betrekking op de loting hadden en waaraan de moeders vooral geloofden of waartoe zij hun toevlucht namen om goede kansen op hun jongen te trekken.

Indien er lezers zijn die foto's van lotelingen hebben met de met linten versierde klak, zouden zij ons genoegen doen door ons die te bezorgen.

De Redaktie.

Liederen van het gewoon repertorium der lotelingen die te Ottignies ter loting gingen.

Die jonge lieden behoorden tot de gemeenten : Chastre-Villeroux, Blammont, Corbais, Cortil-Noirmont, Court-St-Etienne, Gentinnes, Hévillers, Marbais, Mellery, Mont-St-Guibert, Ottignies, Saint-Géry, Tilly en Villers-la-Ville.

De loting had voor de laatste maal plaats te Ottignies in 1909.

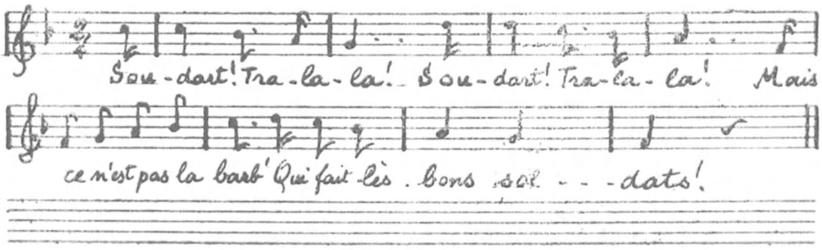

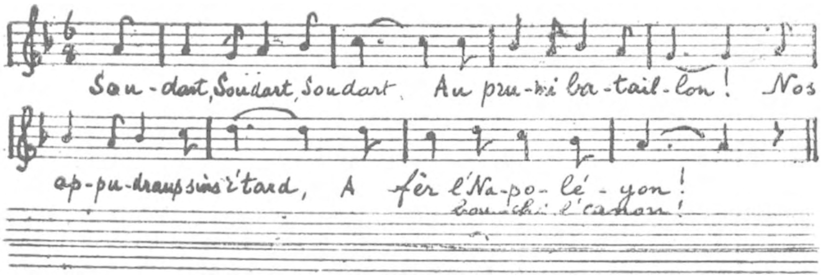

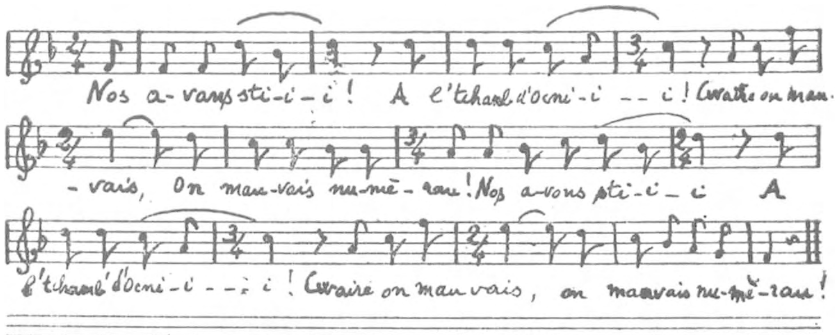

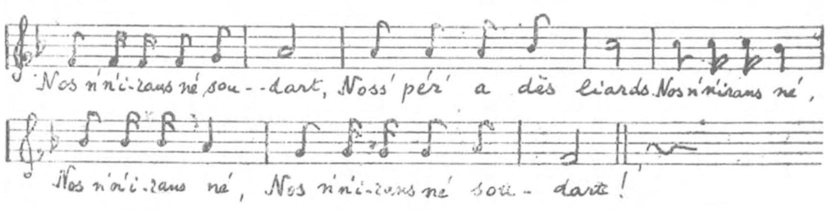

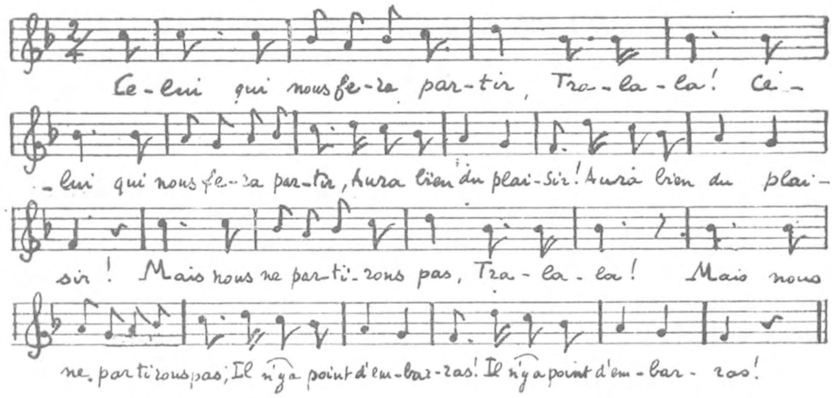

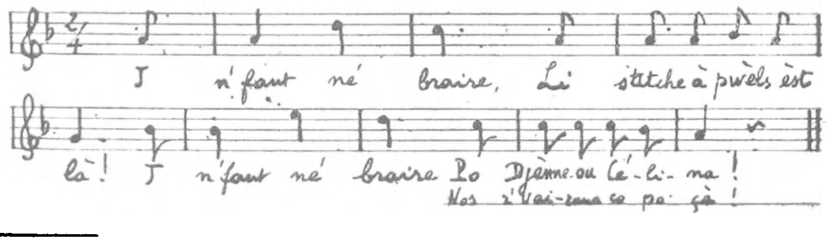

3e Liedje: *Ocni.* — Waalsche benaming van Ottignies « *Tchambre d'Ocni* » beteeker gemeentekamer of gemeentehuis vau Ottignies.

4e Liedje : zinspeling op de plaatsvervanging.

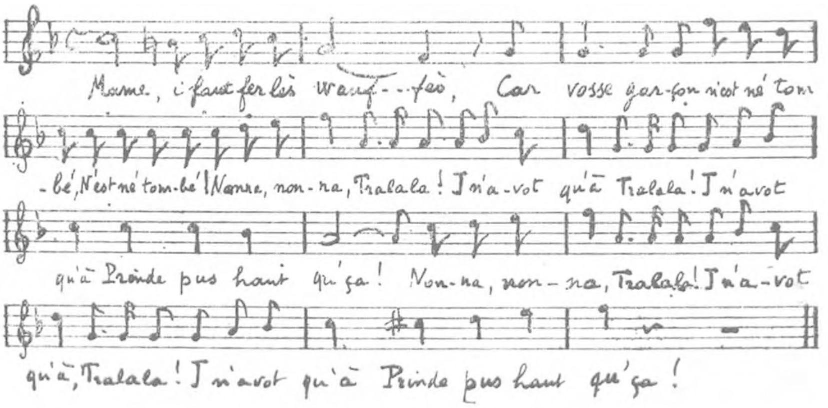
Mame, i faut fer lès wauf- -fès, Car vosse gar-çon n'est né tom
-bé, N'est né tom-bé! Nanna, non-na, Tralala! J n'a-vot qu'à Tralala! J n'avot
qu'à Prinde pus haut qu'ça! Non-na, non-na, Tralala! J n'a-vot
qu'à, Tralala! J n'avot qu'à Prinde pus haut qu'ça!

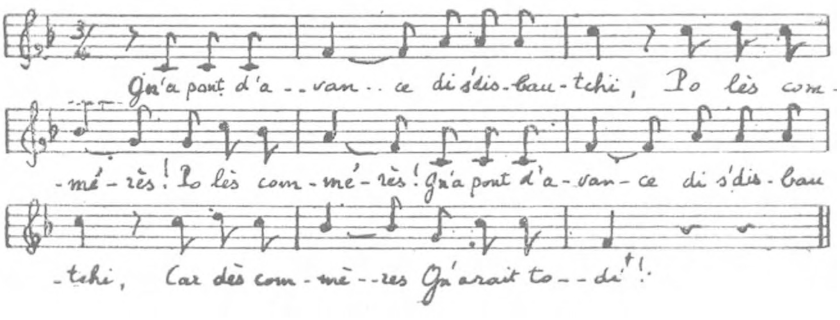
Qu'a pont d'a- -van- -ce di s'dis-bau-tchi, Po lès com-
-mé-rès! Po lès com-mé-rès! Qu'a pont d'a-van-ce di s'dis-bau
-tchi, Car dès com-mè- -res Qu'arait to- -di!

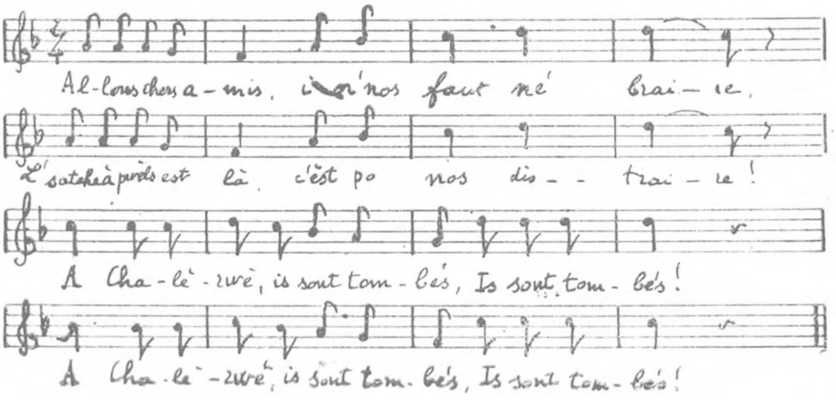
Al-lons chers a-mis, nos faut né brai-ie.
est là, c'èst po nos dis- -trai-re!
A Cha-lè-rwè, is sont tom-bés, Is sont tom-bés!
A Cha-lè-rwè, is sont tom-bés, Is sont tom-bés!

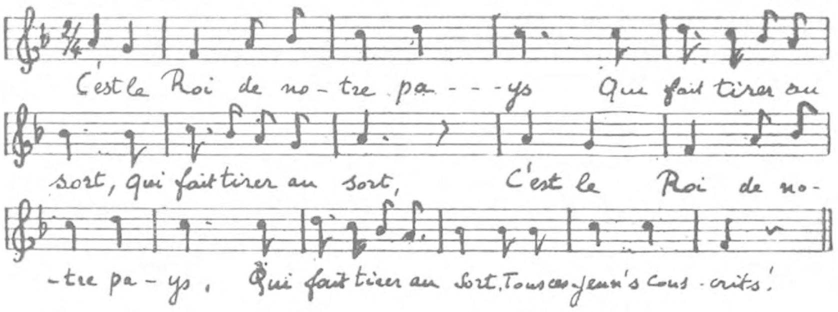
C'est le Roi de no-tre pa---ys Que fait tirer au
sort, qui fait tirer au sort, C'est le Roi de no-
-tre pa-ys, Qui fait tirer au Sort. Tous ces jeun's cons-crits!

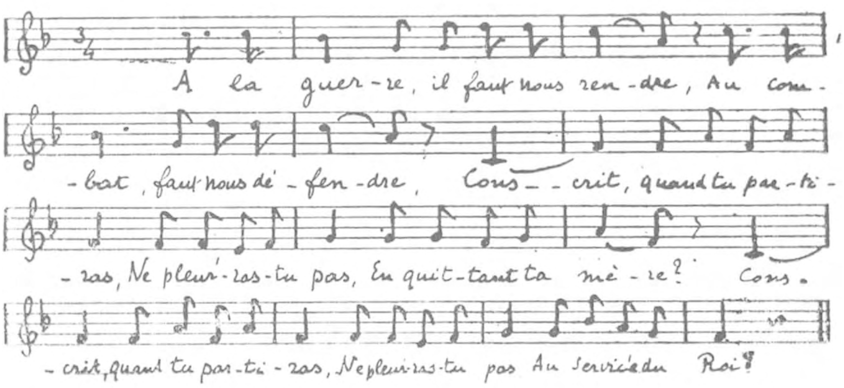
A la guer-re, il faut nous ren-dre, Au com-
-bat, faut nous dé-fen-dre, Cons--crit, quand tu par-ti-
-ras, Ne pleur'-ras-tu pas, En quit-tant ta mè-re? Cons-
-crit, quand tu par-ti-ras, Ne pleur'-ras-tu pas Au Service du Roi?

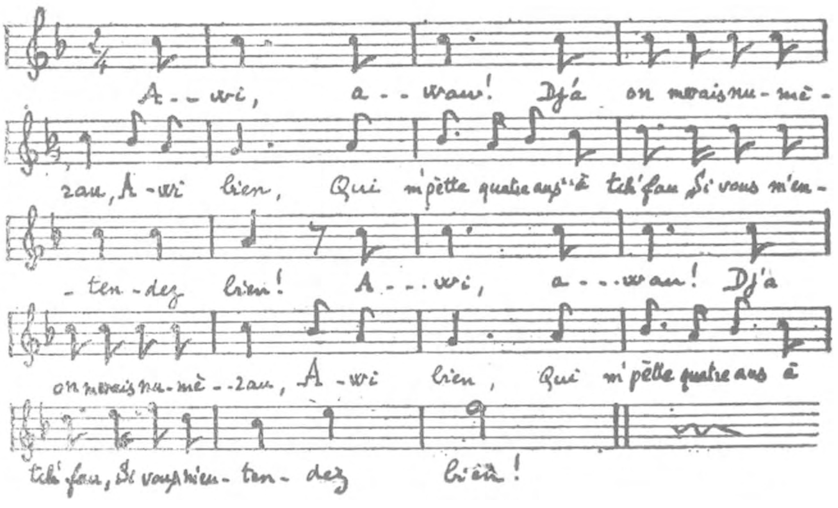
A--wi, a--wau! Djá on mevais nu-mè-
rau, A-wi bien, Qui m'pètte quatre ans à tch'fau, Si vous m'en-
-ten-dez bien! A---wi, a---wau! Dj'a
on mevais nu-mè--rau, A-wi bien, Qui m'pètte quatre ans à
tch'fau, Si vous m'en-ten-dez bien!

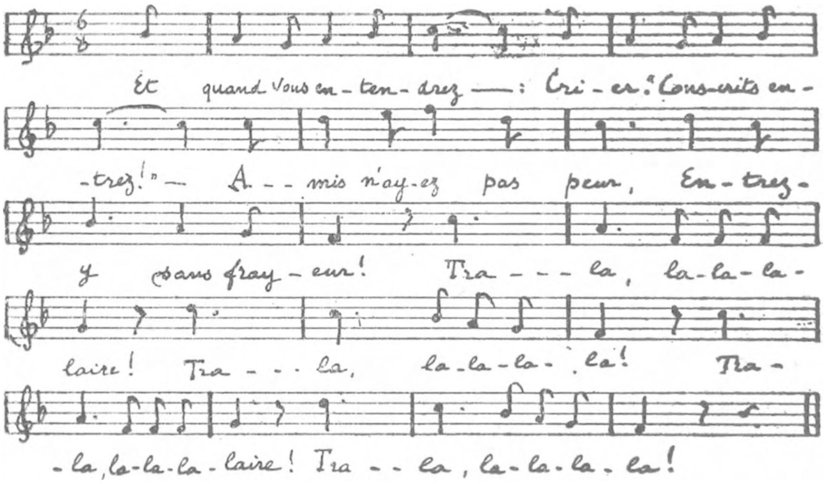

Gewoonlijk werd die zang verschillende malen herhaald, maar het woord « conscrits » (lotelingen) verving men achtereenvolgens door : Den naam van een gemeente (Beaurieux, Blanmont, Corbais, Vill'roux, enz.) den naam of den voornaam van een jongeling (Anciaux, Dubois, Folon, Monuier, enz. of Armand, Djôseph, Tchantêt,Mitchi, enz.) ; den naam van een beroep (carriers, maçons, mouleûrs, paveûs, enz.) ; den naam van een muziekinstrument (het instrument dat de loteling bespeelde : viool, tuba, piston, trommel, enz) ; de aanduiding van een hoedanigheid of van een gebrek (vahyant, trouwant, gourmand, goulaffe, gascon enz.)

Schertsend werd soms in de plaats van « conscrits » de spotnaam der bewoners van een naburig dorp of gehucht gebruikt om de lotelingen van die plaats te plagen (*Pècawes,* die van Ottignies ; *les Tchâles,* die van Vieusart ; *sots d'Cout* die van Court-St-Etienne ; *Pètauds* die van Céroux ; *lès Rats* die van Limal ; *lès Frés* die van Waver, enz. (1)

Men bekwam een mooie tirade,waarin fantasie en spot vrijen loop hadden.

---

(1) *Pècawes* is de naam van bandieten die op het einde der 8e eeuw hun hoofdkwartier hadden in de wijk La Croix, bij Ottignies ; zij werden vernield door de Fransche marée-chaussée, na den schrik in het land verspreid te hebben.

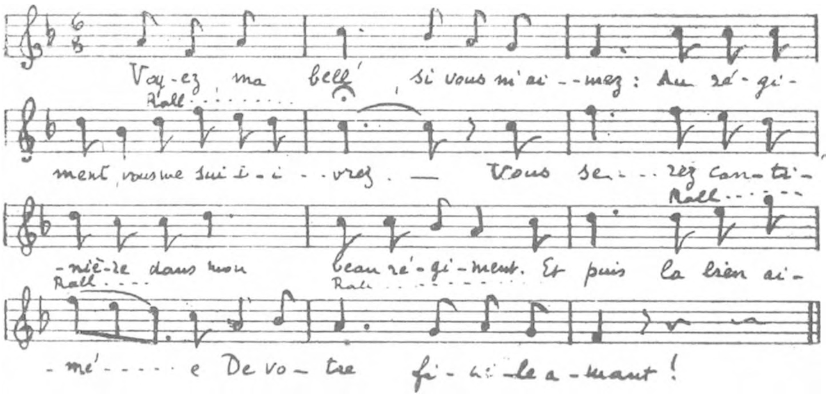

Lès Tchâles. De meeste mannen van Vieusart droegen den voornaam *Tchâle* (Charles) ; van daar de spotnaam.

Lès Sots d'Cout. Te Court-St-Etienne zegt men dji *sos* voor « je suis », maar te Bousval en verder zegt men : *dji sus.* Wanneer een inwoner van Court zich naar zijne zuidelijke geburen begaf, ondervroegen zij hem aangaande zijn verblijfplaats ; hij antwoordde : *Dji sos d'Cout* en de anderen zeiden daarop : *Ah ! vos estoz on sot d'Cout !*

Soms draaide de scherts slecht ; thans nog lokt zij twisten uit.

Pètauds. De lieden van Céroux noemen of ten minste noemden vroeger den aardappel pètaude, wat den spot der boeren uit het omliggende uitlokte die zegden *patate* of *canada.*

Maar kwade tongen verzekeren dat de ouden van Céroux niet altijd kiesche manieren hadden en dat zij soms iets « lieten vliegen » gelijk zekere Oosterlingen. Hun afstammelingen nemen moeilijk aan dat de hun gegeven spotnaam dien oorsprong hebben zou ; om de kwaden te behagen zou men moeten schrijven *pètaut.*

Lès Rats. Er wordt verteld dat er in de 16ᵉ of 17ᵉ eeuw een schrikkelijke hongersnood in de streek heerschte ; de inwoners van Limal waren er zoo zeer door aangetast dat zij aan de boorden van de Dijle ratten vingen om zich te voeden, van die omstandigheden werd er door sommigen later gebruik gemaakt om die ongelukkigen later te bespotten.

Les Frés. De inwoners van Waver spreken elkaar gaarne aan met het woord *fré* (frère) ; de spotnaam, echter tot hun voordeel verveelt ze niet te min.

14ᵉ liedje ; Wij denken dat dit laatste slechts een gedeelte van een liedje is, waarvan het overige te loor ging.

Brusselsche spelen en vermaken op het einde der XVIIIe eeuw

Welke waren de vermaken der Brusselaars op het einde der 18e eeuw ?

In een zijner handschriften (1), bewaard in de Koninklijke Bibliotheek, geeft Philippe Baert (2) er ons eene korte lijst (3) van op, die wij hier in den oorspronkelijken tekst weergeven.

« Notice sur les différens jeux dont les Enfants des différens sexes s'ammusent à Bruxelles. Nota : il faut marquer dans quelle saison on s'exerce à ces jeux (4)

Jeux pour les garçons.

Met den pinnen dop (5)
Met den clacloir dop (6)

---

(1) Koninklijke Bibliotheek, N^rs II 95^7 . Onze aandacht werd op dat handschrift vriendelijk gevestigd door den heer P. Saintenoy.

(2) Ph. Baert, genealogist en biograaf, in Vlaanderen geboren, leefde op het einde der 18e eeuw en in het begin der 19e. Hij was boekbewaarder van den markies de Chasteleer en schreef verscheidene werken, waaronder : *Supplément au nobiliaire des Pays-Bas et de Bourgogne ;* en : *Vrai supplément aux deux volumes de ce nobiliaire,* Louvain 1771-1774.

Essai historique et critique sur une ancienne ville et forteresse Saxonne nommée Sigisbure située dans le Comté de la Marck, laquelle fut détruite au XIIIe *siècle,* 1803 enz. Zie Baron de St-Genois. *Biographie nationale* I, blz. 633-634, Bruxelles 1866.

(3) blz. 336.

(4) Zie De Cock-Teirlinck *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland.* Gent 1902-1908. Deel I. Inleiding.

(5) Top.

(6) Top die men door middel van een zweepje doet draaien. (Drijftop). In 't Brusselsch : Klasjdop (Klatsdop).

Zie De Cock-Teirlinck. op. cit. Deel V. blz. 150 sq. Men gebruikte ook zweepjes met verscheidene riemen om den top te doen draaien.

Eene ets van Claudine Bouzonnet Stella (XVIIe eeuw) toont ons dat men in haren tijd zweepen met twee riemen gebruikte. Op eene Hollandsche prent van 1712, getrokken uit het werk van J. Lucken, zien wij een topspeler die zich van een echten martinet bedient..

Zie ook d'Allemagne. *Musée rétrospectif de la classe 100. Jeux à l'exposition universelle et internationale de 1900 à Paris.* Z. J. Deel I, blz. 35.

Plaat geteekend door den gekenden schilder-dichter Adriaan van der Venne, te Delft in 1589 geboren uit *Brabantsche* ouders, die hun vaderland waren ontvlucht ter oorzake van de godsdienstige beroerten der XVIe eeuw. Het kinderspel wordt er voorgesteld. We merken hier de zweep met dubbel banier op, waarvan sprake in het artikel van M. Crick. Deze teekening diende ter illustratie van het gekend werk van Jacob Cats « *Houwelijck* », dat in 1642 te Haarlem werd uitgegeven (Zie blz. 1). (Inlichtingen verschaft door M. Van Heurck). Het oorspronkelijk stuk is het eigendom van M. Cornette, medewerker aan de « Brabantsche Folklore »

Vier en twintig ongeteekende omlijste houtsneeën 6-4, 43 × 71, Vlaamsche onderschriften. Deze houtgravuren, die dagteekenen uit het einde der XVIIIe eeuw, behooren tot de verzameling Le Tellier van Lier. Dit cliché werd ons in bruikleen afgestaan door M. Van Heurck. Uittreksel uit *l'Imagerie populaire flamande,* blz. 119, 1910 uitgeput.

Zestien ongeteekende omlijste houtsneden 64-66 × 55-60 met Vlaamsche en Fransche opschriften. Hollandsche gravuren door Glenisson en Van Genechten. (Gekleurd exemplaar) We geven hier een afdruk volgens Beersmans die de oorspronkelijke onderschriften wijzigde. Dit cliché werd ons in bruikleen afgestaan door M. Van Heurck. Uittreksel uit de *l'Imagerie populaire flamande.* p 730, 1910.

Loopen met den reep (1)

Spelen met den colf (2)

Spelen met casseysteenen (3)

Met het hooft in den schoot liggen, een hand op den ruggen leggen ende devineren wie in de hand klackt (4)

Met knickelen spelen (5)

Hincken op een been over eenie linien die getrocken sijn met wat krijt op de aerde (6)

Laeten windhaesen in de locht vliegen ende die vasthouden met een lange koordeken dit spel speelt men gemeijnelijcker buijten de stadtsmuren in sekere plijnen (7)

Te peerd rijden op eenen stock

ludere par impar equitare in arundine longa.

Callot of curas spelen (8)

Ludere : par impar (9)

---

(1) Hoepelspel.

(2) Wordt meer door volwassenen gespeeld. Zie De Cock-Teirlinck, Deel III, blz. 135. sq.

(3) Spel, waarbij men een steen van een hoop andere af werpt. Men noemt dat spel ook stipstappen, karoddeke schieten, boeren ; (te Brussel : bisj op tafel), kotjewerpen, enz. Zie De Cock-Teirlinck, op. cit. Deel III, blz. 11.

(4) Handjeklap.— Handjeplak.

(5) Met de marbels spelen.

(6) Hinkspel.

(7) Vliegertje spelen. Te Moorsel zegt men windvogel om den vlieger aan te duiden. Zie De Cock-Teirlinck. Deel V, blz. 227.

(8) Stopken schieten. Te Lovenjoul zegt men : galochen , in het zuiden van Oost-Vlaanderen: naar de kallosse schieten; te Munckzwalm : kallossen. Zie De Cock-Teirlinck, Deel III, blz. 77. d'Allemagne, Deel I, blz. 142.

Ten ware dat bedoeld wordt het oud « Kalotespel » dat op St-Gregoriusdag gespeeld werd en dat hierin bestond : met de tanden en zonder zich vuil te maken een kork uit eene vlassen pruik, vol stroop en roet, tusschen twee boomen gehangen, grijpen.
Zie De Cock-Teirlinck, op. cit. deel IV, blz. 228 en deel VII, blz. 168.

(9) Paar en onpaar. Eenige geldstukken omhoog werpen en raden : kop of letter, of ze in de hand houden en doen raden hoeveel er zijn. Zie De Cock en Teirlinck, deel II, blz. 109.

« Le jeu de « pair et impair » est sans doute un des premiers qui soit dû à l'imagination humaine , chez les Grecs on appelait ce jeu, jouer à « pair » et chez les Romains les deux mots se trouvaient accolés, le jeu était appelé « pair-impair ». On se servait pour cet amusement

Un garçon, le dos courbé appuié, sur pieds et mains plusieurs autres rangés à la fille, sautent l'un après l'autre audessus de son corps en apuiant leurs mains sur le dos du courbé (1).

le même jeu se fait de la même manière pour sauter au dessus de bornes de trois ou quatre pieds d'élévation.

Au mois de mai de chaque année les enfants de l'un et de l'autre sexe prennent des hannetons, font un trou dans leur queue, y attachent un fil quils tiennent en main, laissent planer l'hanneton et le suive en courant en chantant une chanson, « Naer het veuleke (Veldeke ou veld), naer het land van Luyck, naer de beulestraet, etc. (2)

Pour les homes et grands garçons

Au billard, surtout dans les caffés et grandes auberges (3).

Au dames, chez les particuliers (4).

---

d'osselets, dont on renfermait dans la main un certain nombre, et, suivant que le partenaire devinait juste où se trompait, il gagnait ou perdait un nombre égal d'osselets....

Jusqu'au dix huitième siècle ce jeu est resté le même et au moment ou fut rédigée l'*Encyclopédie* on se servait de jetons : La perte ou le gain, dit l'auteur, sont quelquefois, considérables à ce jeu, surtout lorsque ce que l'on joue est tenu caché ».

D'ALLEMAGNE, op. cit. deel II, blz. 148.

(1) Bok-sta-vast.

(2) Hier is een gelijkaardig lied, aangehaald door DE COCK en TEIRLINCK, deel III, 159.

« Vliege, vliege, veuleke,
Da bistje ga' naar 't meuleke !
Naar de Muelestruik
Over de blokken
Over de zokken
Over Onze-Lieve-Vra van 't kerrekhof.

En eene variante uit St.-Pieters-Jette :

« Vliege, vliege, meuleke,
Dat beestje zit op 't Heuleke !
Over de blokken,
Over de zokken,
Over O. L. Vrouw van 't kerkhof ».

Over die martelspelletjes met meikevers. Zie DE COCK-TEIRLINCK, op. cit.

(3) Biljartspel.

(4) Damspel.

Au tric-trac dans les auberges (1).

Au trou-madame dans les auberges (2)

Au différens jeux de cartes dans les auberges et maisons des particuliers (3).

Au déz dans les auberges (4).

On tirait des lotheries dans les auberges tous les Samdis, les prix consistoient en jambons, poulets à rôtir, poulardes, gigots de moutons, (5) etc.

Jeux pour les filles

Au volant avec une raquette, it. les pauvres filles le jouent avec une palette de bois (6).

Ketteke eyser, en touchant une porte, ou les trailles de fer des fenêtres d'une maison.

In de coorde dansen.

Jeux pour les hommes et les garçons d'un âge avancé

A la balle (7).

N. B. — On joua ce jeu sur le Petit-Sablon, mais ibidem supprimé en 1785 parce qu'on y planta des arbres. Ensuite on le joua dans une rue vis-à-vis de la Chambre Héraldique (8) en 1786.

Mais supprimé en 1787.

---

(1) Triktrakspel.

(2) Spel waarbij men dertien balletjes door dertien poortjes tracht te stooten.

Ziehier wat Richelet daarover zegt : « C'est une sorte de jeu de boite composé de treize portes et d'autant de galeries, auquel on joue avec treize petites boules. » Werd veel gespeeld tijdens de XVIIe eeuw.

Zie D'ALLEMAGNE, op. cit. deel II, blz. 140.

(3) Kaartspelen.

(4) Teerlingspel.

(5) Loterijen. De voornaamste prijzen waren : hespen, braadkiekens, hamelbouten enz.

(6) Raketspel. De arme meisjes spelen het ook met een kaatsplankje.

(7) Balspel.

(8) « Chambre Héraldique des Pays-Bas. Cette Chambre réside à Bruxelles et tient ses séances et ses archives au Parc dans le bâtiment adossé à la Rue Verte en face de la Chancellerie ». MANN. *Abrégé de l'histoire de Bruxelles et de ses environs.* Bruxelles MDCCLXXXV, deel II, blz. 66. De Groenstraat liep van de Hertogelijke straat tot aan de Coudenbergstraat, waar zij uitkwam tegenover de Karmelietenstraat.

A présent on le joue dans

Mettez que les prix consistoient en balles d'argent quon offroit aux N. D. dans les Églises. Celle de Couberg (1) en avoit plusieurs.

En 1786 comme il y avoit beaucoup d'anglois à Bruxelles, leurs domestiques jouent à la paume avec une longue planche, dans les fossez, hors la porte de Namur.

Le jeu de paume (2)

N. B. — Il étoit placé au Burgendael.

On l'abatit en 1785.

On le rebatit en 1786, sur le terrein du couvent supprimé des Réligieuses Carmélites déchaussées.

N. B. — En entrant dans le bâtiment on voit à la gauche, une muraille du jardin de ce couvent supprimé, sur laquelle les somiers du bâtiment du jeu du paume reposent.

Met de hoefeysers.

On joue à ce jeu dans les feaubourgs et surtout les paysans.

Aux quilles (3). On en joue hors de la ville et dans plusieurs auberges en ville.

On tire à l'arbalète (4)
it. à l'arbalette (4) } pour les Serments
it. à l'arc (5)
it. à l'arc dans les feaubourgs.
it. tournoyen (6) desous un sceau d'eau attaché à une corde ».

LUCIEN CRICK

---

(1) Sint-Jaak op Coudenberg

(2) Kaatspel. « En 1588 le prince de Parme fit bâtir au Borgendael, sur un terrain appartenant à l'abbaye de Coudenberg, un jeu de paume, (Caatspel) dont la construction couta 9019 livres 6 sous 4 deniers. Marie-Elisabeth le céda à Barthelemy Dudart lieutenant contrôleur des ouvrages de la cour, à condition d'enseigner gratuitement ce jeu aux pages, concession qui fut étendue aux enfants de Dudart le 7 octobre 1786, par le prince Charles ». HENNE en WAUTERS, *Histoire de Bruxelles*, Bruxelles 1845. Deel III, p. 350.

(3) Kegelspel.

(4) Kruisboog.

(5) Handboog.

(6) Tornooien. — Kuipsteken..
Zie D'ALLEMAGNE, op. cit. deel I, blz. 108.

De Sint-Martensvuren te Thienen

De oudste parochie van Thienen is onbetwistbaar Avendoren ; ook is deze voorstad de bakermat van de gemeente die wij bewonen. Men vermoedt, dat deze parochie met hare vroegere kerk, toegewijd aan sint Martinus, bisschop van Tours, reeds bestond rond de jaren 700 en tegelijkertijd gebouwd werd als Sint-Pieterskerk van Grimde (1)

Wat er ook van zij, wij gelooven dat sint-Marten veeleer moet aangezien worden als patroon van Thienen dan wel sint Germanus.

Niemand weet te bepalen rond welk tijdstip juist de Sint-Martensvuren hunnen oorsprong vonden in onze stad ; edoch, reeds in de XVIe eeuw vinden wij den « heuvel » vermeld waar men later de « folklorische » vuren ontstak.

In het « Chynsboek van den Goidthuysen van Groenendael » (2) eene abdij die vele cijnsrechten in onze stad inde, vinden wij nopens den heuvel van Avendoren het volgende aangeschreven :

« In 1538 bezat zekeren Dionys Vandenberghe eene hoeve die later in 1586 aan Elisabeth van Hinnensdael begeven werdt. Deze hof was gelegen : *t' avendoren teghen het goet van Emmanuel Coemans ter eener sijde, Aert Cuesels gerven ofte erffgenaemen ter ander sijde en het* HOVEL*straetken ter derden sijde.* De regenooten van Elisabeth van Hinnensdael waren *derffgenaemen Blijckaerts ter eener sijde, Fransoys van Rillaer ter tweeder, de stadtsvesten ter derder en* THOVEL*straetken ter vierder sijde.*

Aldus begon het *heuvel*straatje aan den voet der vesten die in 1583 de grootste en meest uitgebreide der vier ooit bestaande omheiningen onzer stad vormde.

Dit heuvelstraatje leidde opwaarts langs den huidigen spoorweg bij de statie, in de richting van de Sint-Martenkapel of Mulckwaarts en zoo kwam men terecht boven op den *heuvel* achter de hedendaagsche woning, die op 't einde van de 19^{e} eeuw gebouwd werd door bemiddeling van oud-

---

(1) Handschrift van Wautier Gipse. Ik heb eene kleine notice over deze kerk uitgegeven in mengelwerk.

(2) Dit oud boek is in mijn bezit.

notaris Swinnen en tot bedehuisje, toegewijd aan sint Martinus, ingericht was. In deze kapel vereerde men een houten beeld, voorstellende sint Martinus te paard gezeten, een stuk van zijn mantel gevende aan een bedelaar. Heden bewaart men dit beeld in een der wandelgangen van ons stadhuis.

De plaats waar onze *heuvel* gelegen was hoorde in 1710 toe aan zekeren Joes of Josef Baerts, verging bij successie — uxoris nomine — aan Joes Wolfs en zegt het « Chyns boeck van het Capittel van Sint-Germeijns » (1).

« *deze pleck landts was geleghen tavendoren ter plaetse genaempt* DEN HOVEL, *regenoeten d'arme tafel van Thienen,* (2) *den advocaet Joes Baerts in II sijden, ende die straet aldaer* ».

Voor 1684 had er ter plaatse een huis gestaan want wij vinden in het « Chynsboek van Kersbeeke ende Rivieren » (3) daarover :

« *Advocaet Baerts, Hendrick Bals tevorens enz. van een huys* NU LANDTS *ende hoff, geleghen op den* HEUVEL *tot Avrendoren, reghenoeten Mathijs Govaerts, de stadtsvesten ende d'arme Scholieren ofte Taefele van Thienen* ».

Wij zijn dus genoegzaam ingelicht omtrent de plaats, waar het oude volksgebruik geschiedde. Wat was nu eigenlijk de beteekenis van die volksvuren ?

Naar mijn bescheiden oordeel zijn het leven en de daden van sint Martinus zeer veel met deze volksoverlevering verwant.

Toen in 371 de H. Martinus te Poitiers aan het stille kloosterleven onttrokken werd en tot bisschop van Tours verheven was, bekeerde hij vele heidenen — en voegt de legende erbij — ontstak in hunne harten het *vuur* van het ware geloof.

De levensbeschrijvers van den H. Martinus zeggen dat hij, 18 jaar oud zijnde, op den vooravond van 11e November het doopsel ontving en alzoo het ware geloofs*licht* verkreeg.

Zou het volk, ter herinnering aan deze feiten, niet een huldeblijk hebben willen geven aan de nagedachtenis van

(1) Waarvan ik een afschrift bezit.

(2) Nu Bureel van Weldadigheid en Hospiciën.

(3) Ook in mijn bezit.

dezen heilige? En was het terzelfder tijd geen plechtigheid tot versterking van het geloof?

De legende voegt er nog bij, dat het volk allerlei vuurmateriaal verzamelde om den vooravond van Sint-Martinus de symbolische geloofsvuren te ontsteken om alzoo door voorspraak bij God het gansche jaar bevrijd te blijven van brandramp. Sommige geleerden denken dat dit gebruik zijnen oorsprong neemt in den heidenschen tijd, toen onze bijgeloovige voorouders nog zoenoffers opdroegen aan velen hunner godheden. Zou sint Marten dien eeredienst geërfd hebben?

Misschien kan men in die vuren eene herinnering zien aan de legende volgens welke op zekeren dag, terwijl de Heilige Martinus de mis deed, een vlammende vuurbol boven zijn hoofd verscheen. Een beroemd schilderstuk van Lesueur, van het jaar 1651 « La messe de saint Martin » geeft die legende weer (1).

Uit deze eenige gegevens zou men dus den oorsprong der « Sinte-Mettensvuren » moeten afleiden.

Het is geweten dat volks- en vreugdevuren immer op een hoogte of verhevenheid door onze voorouders ontstoken werden en wellicht daarbij komt het dat men tot dit volksgebruik alhier ***den heuvel*** van Avendoren verkoos, daar deze plaats in de parochie en zelfs dicht bij de Sint-Martinuskerk gelegen was.

De vooravond van 11en November was dus de bepaalde dag tot het uitvoeren van dit « folklorisch » feit.

Reeds daags te voren gingen de jongens in groep van deur tot deur ten einde al het noodige vuurmateriaal te verzamelen. Zij zongen daarbij het nog bekende volksliedje :

Sinte Mette zat op de bank
en scheet eene str... zeven ellen lank
zeven ellen wel gemeten
en die niks geeft zal ter è stuk van eten.

Gij ziet het, men was niet gemakkelijk voor dezen die de rondhalers met ledige handen heenzonden.

Over een 40tal jaren bestond te Avendoren nog de gewoonte de gebruikelijke rondhaling te doen voor de Sint-

(1) Fl. Van Duyse *Nederlandsche liederen* blz. 1349.

Martensvuren. Zelfs ouden van jaren o. a. Peere van Jan ; Jan Tist ; broeder Begin enz. gingen op den vooravond van deur tot deur om stooksel in te zamelen. Honderden kinderen vergezelden juichend en jubelend de omhalers die na afgedane taak met eenige hunner bijhelpers ten koste van oud-notaris Swinnen vergast werden op het afdrinken van een vatje bier aan den « Waterplas » eene plaats van ouds zoo genaamd bij de hedendaagsche ijzerenweglijn gelegen.

Ziehier het liedje door de jeugd ronde dansend gezongen bij het brandende Sint-Martinusvuur.

Sint-Martensliedje

Hier is een hartje gevlochten
Hier woont een schoon jonge dochter
Hoe lang zal ze leven
Honderd jaren en een dag
Zoo lang als Jezuken koeke bakt.
Dees jaar een peling
Het ander jaar een scheling
Dees jaar een dikke koek
En het ander jaar een platte koek.

Een airke voor Sint Marten
Wij hebben nog niets gehad.
Wij zouden ons geerne wermen
Op onze platte dermen
Koekeloere mostaard (1)

's Avonds, vóór den 11e November, bereidde men op den heuvel den brandstapel en rond 8 uur, bij het gelui der feestklok in Avendorens kerk werden de vuren ontstoken. Niet zoodra steeg de vlam hemelwaarts of een oorverdoovend gejuich mengde zich met het geknetter van het vreugdevuur. Opeens grijpen de feestvierders elkanders hand vast, en een ronddans begint. Hij, die als zanger bekend staat, zingt menig eigenaardig lied, terwijl heel de joelige hoop dansend het refrein aanheft. De vuren worden tot laat in den nacht onderhouden en hij die dit alles van verre gade slaat, denkt zich te bevinden voor een uitgestrekten brand.

---

(1) Liedjes medegedeeld door M. Arm. Faelen, onderwijzer.

N. B. — *Wij zijn van Avendoren* is een modern straatliedje, niet passend bij deze folklorische geplegenheid daar het slechts een 10tal jaren oud is en de vuren sinds meer dan 20 jaar geen plaats meer hebben.

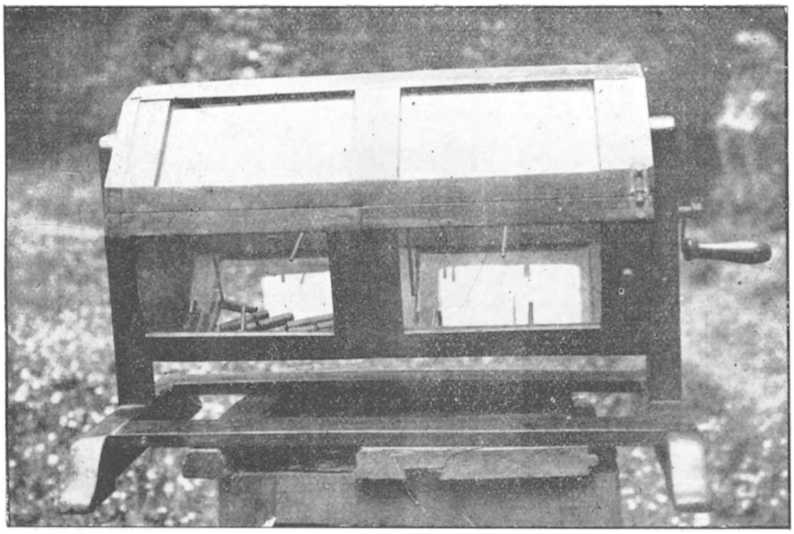

Trommel gebruikt bij de loting

(Photo van M. Hublard van Bergen).

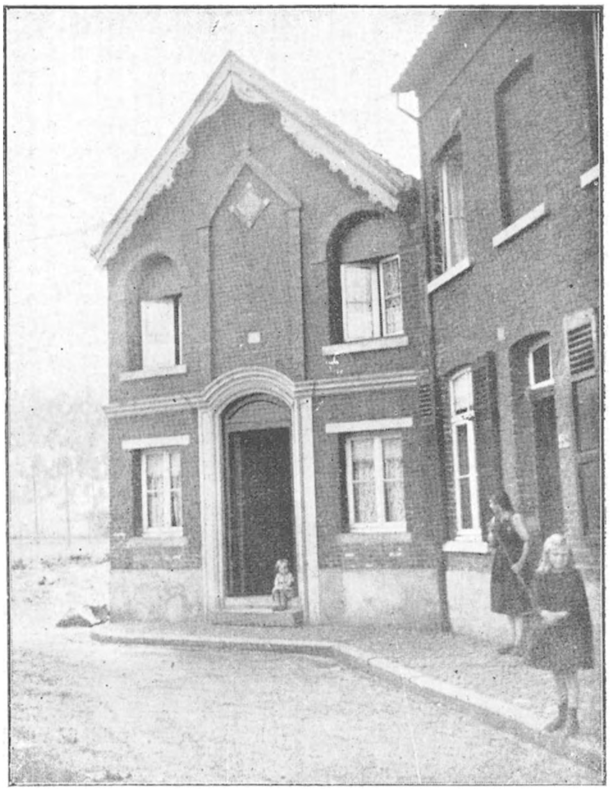

Sint Martinuskapel te Thienen, heden tot woonhuis ingericht

(Photo van M. A. Faelen).

Veelkleurig houten ruiterstandbeeld van den H. Martinus. Eertijds in de Sint-Martinuskapel te Thienen, nu in den gang van het stadhuis.

(Photo van M. P. Pardon)

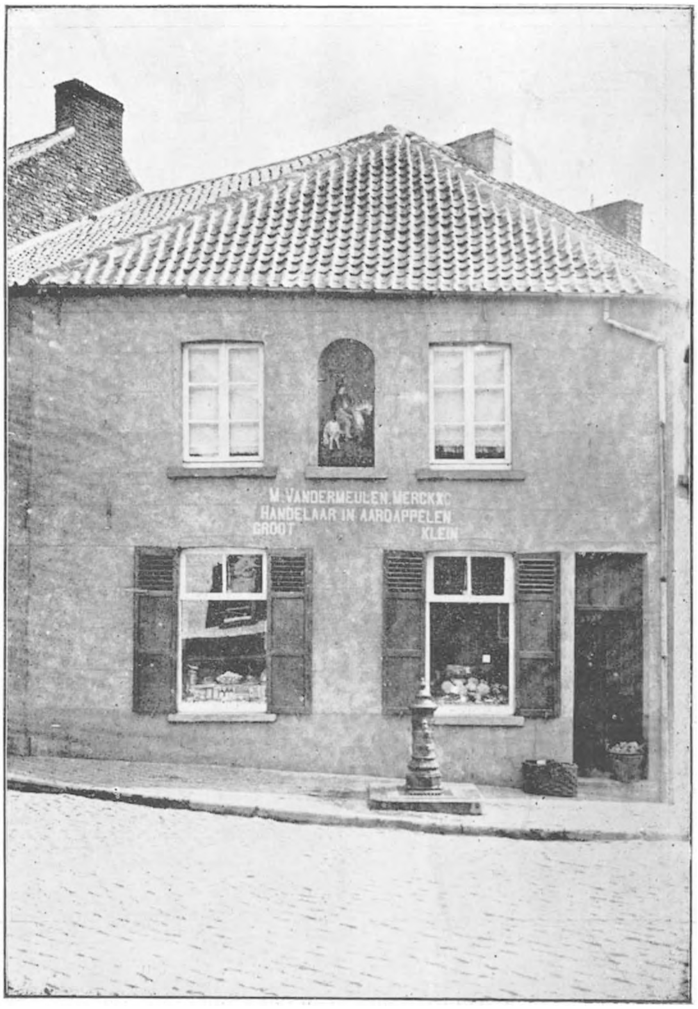

Huidigen toestand van het geschilderd paneel van sint Martinus
Het is geplaatst in den muur van het hoekhuis, waar de Verlatstraat en den Avendorenschen steenweg elkander kruisen.

De Verlatstraat te Thienen

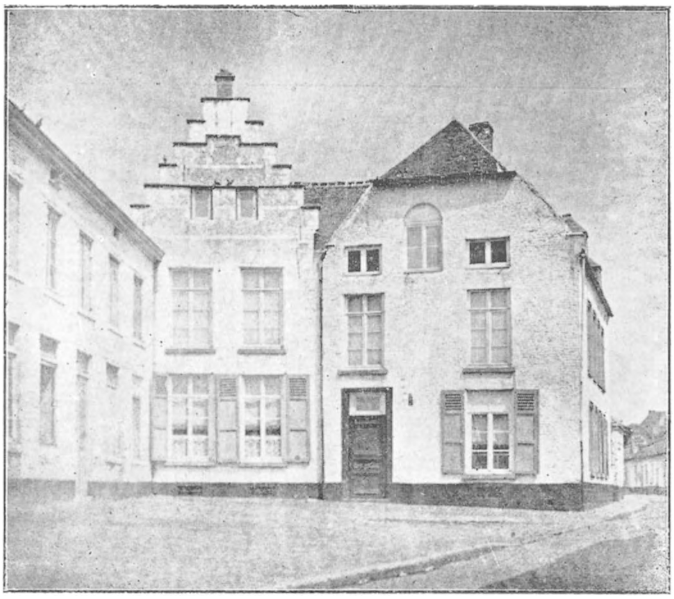

Plaatsje in de Avendoren- en Verlatstraat te Thienen.
Merk op het huis met boogvormig venster. 't Is op deze plaats dat zich hedendaags het geschilderde paneel van den H. Martinus bevindt.

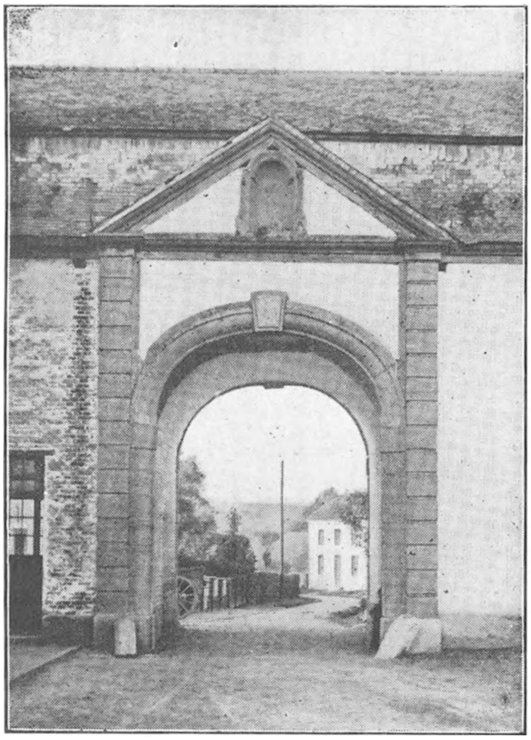

Ingangspoort der abdij van Aywiers
(Cliché in bruikleen afgestaan door den Touring Club
de Belgique).

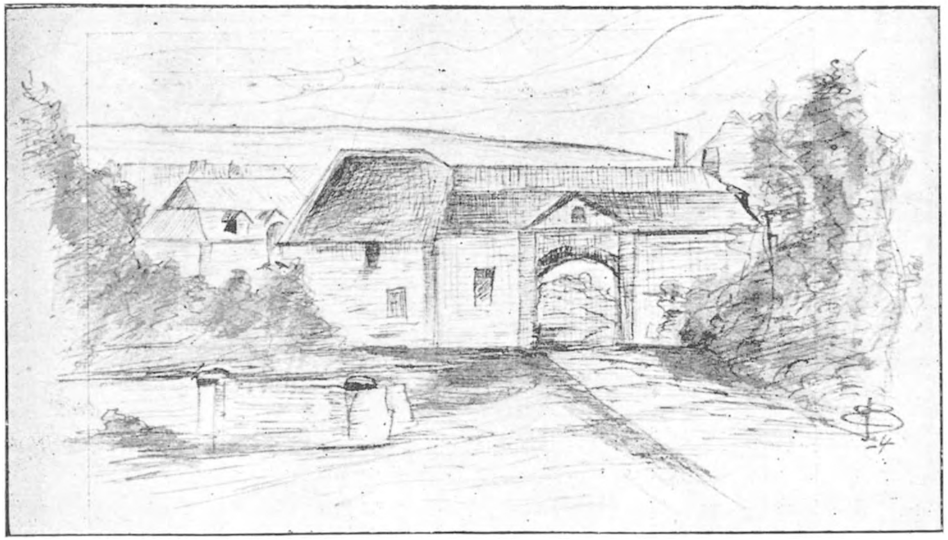

En men nadert al struikelend de poort der abdij.

(Geteekend door E. Bourgignon).

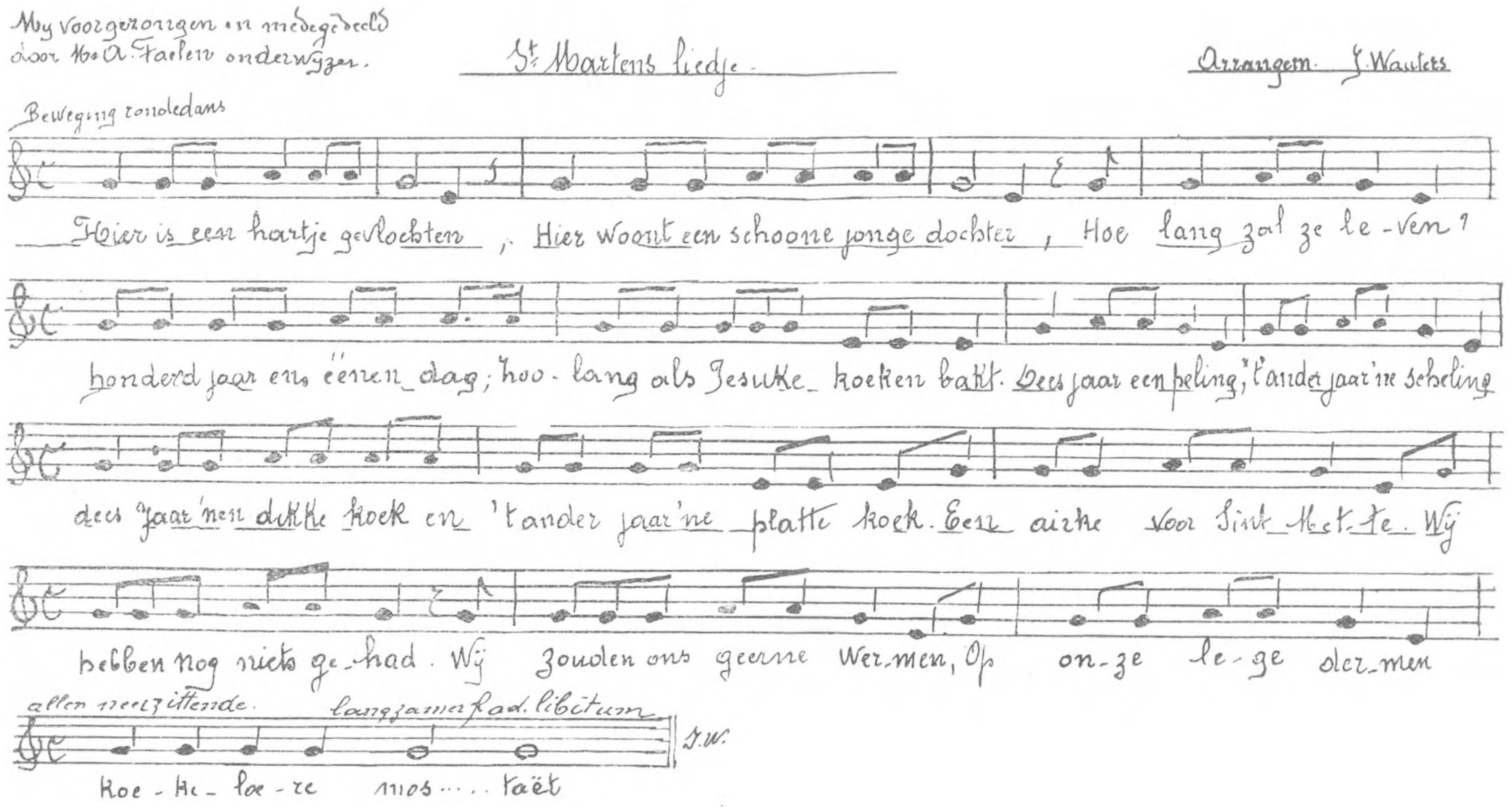

Liedje gezongen ter gelegenheid der Sint Martensvuren te Thienen.

Terwijl het feestvuur op den heuvel laait, viert de jeugd, daar beneden in de parochie, den kermis-inzet.

De dochters leiden hunne verloofden in hun familiekring waar zij op « koekebak » en « borgersbier » onthaald worden (1).

In 1850 heette het volk den heuvel « het lanciersplein », wellicht omdat ons garnizoen van dien tijd er oefeningen deed.

De laatste jaren, dat men hier de Sint-Mertensvuren brandde, trok de knecht van het Casino, zekere Dewaelheyns, met een stootwagentje van huis tot huis en verzamelde al wat noodig was tot het uitvoeren van het oude volksgebruik. Hier gaf men hetsels (2), daar schavij (3) verder hout, soms een bussel stroo enz.

Helaas ! het volksfeest had eindelijk een noodlottig verloop en dit knakte voorgoed de folklorische gebruiken. In of rond 1860 had men even als de vorige jaren den brandstapel bereid en bij valavond ontstoken. Juichend dansten de kinderen hunne ronde en zongen blijde liederen ; edoch een knaap uit de volksbuurt die te dicht bij den vuurstapel juichte werd ijselijk verbrand en bij zijne wanhopige ouders binnen gebracht. Des anderendaags overleed het kind aan de bekomen brandwonden.

Groot was de verslagenheid der bewoners onzer oudste volkswijk. Ook van toen af verbood de politie streng het ontsteken der vuren. Dit was grootendeels de oorzaak dat het volksfeest te loor ging. Evenwel brandde men alle jaren op den vooravond van Avendoren kermis — zijnde de Zaterdag volgend op Sint-Martens feestdag — een groot getal kaarsen voor het beeld van den heiligen patroon der wijk. Toen nu de kapel door toedoen van oud-notaris Swinnen gebouwd, in woning herschapen werd, verhuisde het houten Sint-Martinus beeld naar het museum op ons stadhuis. De inwoners van Avendoren waren daar niet tevreden over en een andere Marten te paard werd vervaardigd en in een nis van een woonhuis op het pleintje geplaatst (4). Vóór iedere

(1) Stadsrekeningen van 1710-
(2) Takkebos.
(3) Mutsaarden en schaveling.
(4 Het pleintje van Avendoren bij het oude huis Verlat.

kermis wordt dit nieuwe beeld, nu aan regen en wind bloot gesteld, herschilderd. Op den vooravond van de kermis branden ook weer de kaarsen rond het afbeeldsel van den gevierden volksruiter.

Maar zeden en volksgebruiken veranderen en vergaan zelfs met de tijden. Voor enkele jaren ontstond er te Avendoren eene « sjocheteit » met het doel de kermisfeesten in te richten. Hare leden noemen zich de « Martinuszonen ».

Op het programma werd het traditioneele kaarsenbranden op den vooravond van Sint-Marten vervangen door het geven van een serenade met rondedansen, gevolgd van « het afdrinken van een vat bier ».

En terwijl de heilige zich braafjes schuilt in de schaduw van zijn nis, komt in de late uurtjes menig beschonken Martinuszoon voorbij en heeft het zoo druk met zich zelf, dat hij er niet meer aan denkt nog eens eventjes een goeden nacht te wenschen aan zijn H. Patroon.

Met het verdwijnen van het oude volksgebruik, verminderde ook de ijver om het beeld van sint Marten op te smukken. De mantel verbleekte ; het beeld werd niet meer herschilderd.

En menige oude man uit de wijk, die zich de jaarlijksche vereering uit zijn kinderjaren, herinnerde, keek vaak hoofdschuddend en met een zekere droefheid naar zijn patroon.

Hendrik D.... sprak eens met de Martinuszonen over den treurigen toestand, waarin de Heilige zich bevond. Ziende dat hij aan doovemansdeur klopte, vervaardigde hij op een klein bordje het volgende rijmpje en hing dit den vooravond van Avendoren kermis aan den voet van het verwaarloosde beeld :

Ziet den arme man hier nu eens staan
Al zijn verf is naar de maan !
En zijn zonen branden aan den vent
Nog geen keersken van ne cent.
Ook is hij van zin er van door te gaan,
En zijne plaats aan Bachus af te staan.

Jan Wauters. 1924.
Beiaardier van Thienen.

Spotnamen van de Gemeenten van het Kanton Assche. (1)

Assche, een der oudste gemeenten van ons land, de vroegere hoofdplaats van de heerlijkheid van dien naam, een der edelste baronieën van Brabant, heeft zijn vroegeren luister verloren, het is nu slechts een kantonhoofdplaats. Geen wonder dus, dat de inwoners, die zich veel op den luister van hun gemeente lieten voorstaan, voor *„heeren"* of *„meneeren"* doorgingen. (D. R.) (D. C. T. B. S.). Ze werden ook *„asschemans"* en *„kazakken"* genoemd, later *„boeren"* of *„gevelboeren",* om ze te onderscheiden van de inwoners van *Assche-Terheiden,* die doorgaan voor *„torenboeren"* (D. R.) (D. C. T. B. S.). De Raadt kent ook aan de Asschenaars den spotnaam van *„japneuzen"* toe, alhoewel het meer de spotnaam is van die van *Assche-Walfergem* (D. R.) (D. C. T. B. S.)

Nu worden de Asschenaars nog *„Asschekoekefretters"* genoemd, naar de alom bekende Asschekoekjes, lekkere, zeer dunne, bruine suikerkoekjes in het begin der 17[e] eeuw door zekeren bakker La Hoese voor 't eerst gebakken.

De inwoners van het belangrijk gehucht van *Assche-Terheiden* hebben hun spotnaam te danken aan het volgende feit : De oorspronkelijke kapel van dit gehucht was voor het steeds aangroeiend aantal geloovigen te klein geworden en er werd besloten haar door een kerk te vervangen. Nu werd er natuurlijk veel over de nieuwe kerk gesproken, doch vooral de toren was het onderwerp van alle gesprekken. Niet alleen onder elkander redekavelden de inwoners daarover, maar ook met hun buren brachten zij die zaak te berde, en bespraken die met kracht en klem. Weldra begon men dat bespottelijk te vinden en noemde men ze *Tore-* of *teureboeren.*

(Gehoord te Assche) (D. C. T. B. S.)

---

(1) Verkortingen : (D. R.) = De Raadt. *Les sobriquets des communes belges* — (D. C. T.) = De Cock en Teirlinck. *Kinderspel en Kinderlust in Zuid-Nederland,* VIII[e] deel — (D. C. T. B. S.) = De Cock en Teirlinck. *Brabantsch Sagenboek,* III[e] deel. — (B. F.) = *Brabantsche Folklore.*

Waar geen verwijzingen staan, uit den volksmond overgenomen.

Die van *Cobbegem* zijn „*koppigaards*" naar den naam van hun gemeente. Een sage, opgeteekend door den heer Van Dievoet en waarin Baron van Hoogvorst, die met Leopold I in deze gemeente op jacht was, en een koppige Cobbegemsche boer de hoofdrol spelen, geeft den oorsprong van dien spotnaam (B. F. I., nr 3).

Die van *Esschene* gingen door voor „*hopboeren*" (D. R.) (D. C. T. B. S.). Veel hop werd er vroeger geteeld. Ook noemt men ze „*papeters*" en „*patattenboeren*". (D. C. T. B. S.) (D. R.)

De Raadt, alsook De Potter en Broeckaert in hun Geschiedenis van de Gemeenten van Oost-Vlaanderen, Meldert, geven voor de inwoners van *Hekelgem* den spotnaam van „*zotten*" op. 't Zijn die van Teralfene die zoo genoemd worden. (z. a.). De Raadt geeft nog „*hopboeren*" op, omdat de Hekelgemmenaars vroeger veel hop teelden.

Twee politieke partijen „de *smeerders*" en „de *verkens*" betwistten elkaar het bewind in deze gemeente. Vroeger was de kiesstrijd hevig en zooals meest altijd, ging hij gepaard met drink- en braspartijen (vandaar de spotnamen waarschijnlijk). De «smeerders» hebben een lied, waarvan de dichter mij onbekend is. Het dagteekent van vóór 25 jaar. De woorden zijn aangepast op de muziek van een stapmarsch. Deze marsch werd door een der eereleden geschonken aan de Koninklijke Harmonie en het lied vond zooveel bijval onder de leden van de Harmonie, dat het strijdlied werd in één der verkiezingen uit dien tijd.

Ziehier de woorden :

I.

Smeerdersbloed, schep maar moed !
Laat ons zingen,
Dansen, springen !
Smeerdersbloed, schep maar moed,
Laat ons zingen,
Dat doet ons hartje goed.

II.

Wij blijven steeds bestaan
En zullen niet vergaan
Wij strijden voor het goed
Met rechten smeerdersmoed.
Op, mannen, dus gezwind
Vereent u, blijgezind,

Schaart u op dezen dag
Rond onze oude vlag !
Marcheeren wij als kloeke, fiere smeerders,
Met vroom gemoed volgen de maatschappij,
Verbannen steeds vuige kazakkenkeerders
En blijven vrij, kennen geen slavernij.
Vooruit op stap,
Flink op en knap,
Muziek verlicht het hart,
Verdrijft ook alle smart ;
En onze eendracht
Dat maakt de macht,
Verzekert onzen groei
En onzen grooten bloei

Ziehier nu de wijze van het refrein, dat nu nog in verkiezingstijd gezongen wordt

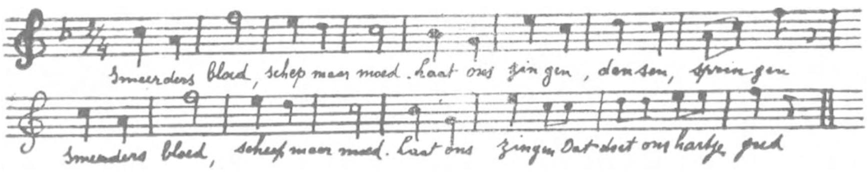

Kapelle (Sint-Ulrik) heet het „*jeneverdorp*" (D. R.) (D. C. T. B. S.) en *Liedekerke* de „*stad berrevoets*" (barvoets). Vroeger was dit dorp bewoond door een armoedige bevolking, de menschen gingen er meest barvoets. Te Erembodegem en omstreken zegt men nog «de plaag van Liedekerke of (h)onger en dust» (honger en dorst) (B. F. III blz. 169).

Te Denderleeuw zingt men :

De Liedekerksche vrekken,
Ze pakken (of vangen) slekken,
Ze doen ze dood
En ze plekken ze op hun roggebrood.
(D. C. T. blz. 127)

of nog :

De die van Liekerk zijn geboren
In een kerk zonder toren.
De toren staat op sijn (bezijden)
Daarom kun-je zien wa stomme boeren het zijn.
(D. C. T. blz. 127)

Te Liedekerke zijn twee politieke partijen genoemd de „*witten*" en de „*zwerten*".

Die van *Lombeek* zijn „*dwaze kl...*" of „*dommeriken*" (zie Ternath). De inwoners van *Maxenzele* werden vroeger

„kiekendieven" genoemd. Eenige jongelieden uit dit dorp gingen 's nachts de kiekens stelen in de naburige gemeenten (D. R.) (D. C. T. B. S.). Zij heetten ook de *„bessembinders"* (D. R.) (D. C. T. B. S.). Het vervaardigen van bezems was vroeger een zeer bloeiende nijverheid in Vlaanderen en Brabant, ook aan de inwoners van tal van dorpen in deze streken werd de spotnaam van *„bessembinders"* gegeven.

Nu noemt men meer die van Maxenzele *„kersenknappers"* omdat ze zich veel bezighouden met het telen van fruitboomen, i. z. van kerselaars.

Die van *Merchtem* zijn *„theedrinkers"*. In het boek van J. Sacré : Legenden uit het Land van Zoetendal, Merchtem, 1913., blz 43, lezen we : „De Merchtenaars waren in de middeleeuwen vrije burgers, bevoorrechte stedelingen, die dank aan hun belangrijken lakenhandel, Merchtem tot het hoogste toppunt van voorspoed en welvaart deden stijgen. De Merchtenaars worden thans als dorpelingen beschouwd. Uit oorzaak van hun verval, heeft men ze den spotnaam van *„theedrinkers"* gegeven. (Merchtem, uit den volksmond)".

Men noemt ook, o. a. te Hekelgem en omstreken, de Merchtenaars *„kiekefretters"*.

Die van *Molhem* zijn *„koeien"* of *„koeikens"*, ook worden ze wel *„stooters"* genoemd (D. R.) (D. C. T. B. S.), en die van *Opwijk* zijn *„zeekers"* (D. R.) (D. C. T. B. S.). De inwoners van *Teralfene* zijn *„zotten"*.

In het Payottenland vertelt men :

Toen God de Vader en Sint Pieter op weg waren om alle dorpen te plaatsen, kwamen zij aan den Dender. Nu gebeurde het, dat Teralfene van boven lag in den kruiwagen, die Sint Pieter voortstiet, alhoewel dat dorp bestemd was om nevens Geel te liggen. Bij het oversteken der rivier, kreeg de kruiwagen zoo'n stoot, dat Teralfene er uitviel en bleef liggen waar het nu is.

Het voornemen Teralfene bij Geel te plaatsen is voldoende geweest, omdat de Teralfenaars ze «alle vijf» niet zouden hebben. (B. F. III blz. 82)

Die van *Ternath* zijn *„heeren"*. Ze zijn fier op hun kasteel, een der schoonste uit het Payottenland, maar 't zijn maar *„kaalheeren"* (D. R.) (D. C. T. B. S.), want ze zijn niet beter gekleed en niet rijker dan de boeren uit de omliggende gemeenten.

Een spotzegsel luidt

Van Wammek : stom ! (Wambeek)
Van Lommek : dom ! (Lombeek)
Van Ternath : fier !

Ziehier een sage opgeteekend door P. De Mont (De Schelde, 2n April 1922), die min of meer dit spotzegsel uitlegt.

Heer, Boer en domme Kl....

Eens kwamen drie afgestorvenen tegelijk vóór de poort van den hemel : één van Ternath, één van Wambeek en de derde van Sinte-Kathelijne-Lombeek.

De Ternathenaar was gekleed als een «fisken». Hij deed zijn hoedje af voor Sint Pieter, groette allerbeleefdst in het Fransch, en vaagde zijn fijne laarzen zorgvuldig af aan de stroowisch.

«Dag, heer van Ternath ! » zei de Sleutelheilige.

De Wambekenaar had zware blokken aan en die waren heel beslijkt. «Dag, sint Pieter ! » zei hij ruw. «Hier ben ik !» En zonder zijn kloefen af te vagen, trad hij binnen.

«Dag, boer van Wammek ! » zei de Hemelportier.

De derde, die alles gezien en gehoord had, dacht na. «Ik wil niet varen gelijk die lompe Wammeksche boer !» zei hij. En, daar zijn schoenen ook wat vuil waren, ging hij, om toch heel beleefd te doen en te toonen, dat hij goede manieren had, op zijn twee handen staan, om aldus binnen te geraken.

«Dag, meneer Petrus !» zei hij.

«Dag, domme kl..... van Lommek», zei de heilige.

Daarom spreekt men in het Payottenland van de heertjes van Ternath, de boeren van Wambeek en de kl..... van Lombeek.

Te Ternath zijn twee politieke partijen bijgenaamd de „*witten*'' en de „*zwerten*'' (D. C. T. B. S.).

F. VAN ES.
Leeraar aan de Pupillenschool te Aalst.

Een bedevaart te voet en bij nacht naar Onze-Lieve-Vrouw van Halle

(Vertaling)

Ongeveer 25 of 30 jaren geleden bracht de oude « mon Cosse » een of twee malen per week den avond bij ons door.

Gezeten als tehuis in den « culot di fô » (hoek van den haard), vertelde hij ons mooie geschiedenissen uit het verleden.

In droom zien wij hem nog, den *ouden oom*, met het gebruind gelaat, met den langen blauwen kiel, met zijn steenen pijpje dat hij moeilijk in zijn haast tandeloozen mond kon houden ; dikwijls lachten wij om zijn eenig haarklisje dat op zijn blooten schedel fladderde en terwijl zijn pijpje aanhoudend ronkte, deden wij hem *zijn* bedevaart naar Onze-Lieve-Vrouw van Hal vertellen. Wat trof ons dat vertrek bij schemeravond, die lange tocht, Mousty, de abdij en het bosch van Aywiers, Waterloo en zijn slagveld. Dworp... negen uren gaans in den nacht... Al die bijzonderheden beschreef hij ons zoo trouw en hoeveel malen prikkelden zij onze zwervende verbeelding. Dat verhaal noopte er ons toe, zekeren dag ook die bedevaart te doen. Toen onze jonge lieden de noodige weerstandskracht hadden, vertrokken wij op een Zaterdag, daags voor Sinxen in 1907. Het was, meen ik, op het einde van Mei. De oude *mon cosse*, eilaas, was er niet meer ; hij had een langere bedevaart ondernomen... naar de eeuwigheid.

De « *rotche Denis* » had hem vervangen ; zijn hooge ouderdom gaf hem het onbetwistbaar recht onze kleine groep te leiden. Wij waren met vier ouden, de anderen waren allen jongeren.

Het was bij Ferdinand Pierre dat men bijeenkwam. De zaal was vol rook ; men kan elkaar schier niet meer herkennen.

Tegen negen uur kwam de eene na den anderen aan, dragende zijn *pakje* mondvoorraad, soms slecht toegeknoopt : boterhammen, eiers, zout, hesp en wij hadden een stevigen stok in de hand. Aan de voeten hadden we schoenen met dikke nagels.

Zooals elke inrichting die zich eerbiedigt, was er een hoofd, een onderhoofd, een bestuurder, een onderbestuurder en zelfs een cantinehoudster.

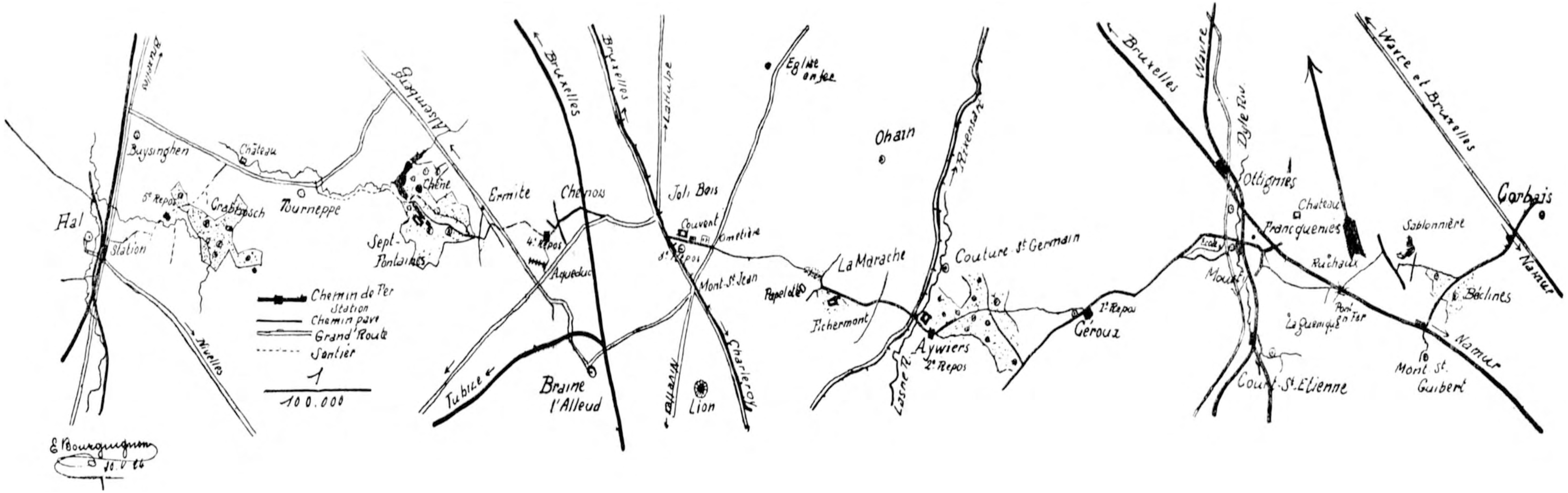

Weg gevolgd door de bedevaarders uit Corbais naar O-L-Vrouw van I

(Geteekend (

Het is « l'rotche » (1) die algemeene bestuurder is; Virginie heeft den godsdienstigen kant in hare bevoegdheid, Ferdinand zal voor het nachtverblijf zorgen, de dikke Jules zal den moed der zwakken sterken.

Al die menschen zijn reisvaardig; men vertrekt... Een « au revoir » en « à demain » en daar is de kleine bende op weg. Eentonig is het in den beginne langs de baan naar Mont-St-Guibert, men is nog niet goed aan den gang.

Béchines, daarna is het de steenachtige weg, waar meer dan een struikelt; vervolgens komt de zandachtige, holle weg naar Francquenies.

In het stille veld, voorbij de ijzeren brug, begint men een eerste tientje te bidden. Samen beantwoordt de kleine troep de aanroepingen. In de verte laten looden wolken bijwijlen een laatsten zonnestraal doorbreken, rood als bloed. Weldra is het pikdonker.

Het gaat bergop en bergaf. Daar is de molen van Francquenies. Verder aan den bareel van den spoorweg zijn de lichten reeds ontstoken.

Mousty slaapt reeds. Instinktmatig let men op om met de genagelde schoenen zoo zacht mogelijk over de straatsteenen te gaan om de slapenden niet te wekken. Langs den weg der scholen gaat men bergopwaarts naar Céroux toe. Wanneer men de lange Dorpstraat in gaat, schijnt Corbais reeds zeer ver. Vaag ziet men de omtrekken van de kerk met hooge populieren er rond. Morgen is het kermis te Céroux; er is nog licht aan vele vensters. Bij de kerk waar er « *violes* » (danstenten) en barakken zijn, blijft men een oogenblik stilstaan, waar men gewoon is ons te wachten. Een groot glas bruin bier en een goed stuk taart met « stofé » (kaas), meer hebben we niet noodig om ons op te beuren en dan gaan we weer op weg over het ruime groene kerkplein en langs het lange pad naar het bosch van Aywiers, Het is te donker om rechts den ouden, zwarten toren van Moriensart te zien; Virginie begint overigens opnieuw voor te bidden. Aan den ingang van het bosch van Aywiers moeten we de aandacht verdubbelen, want de duisternis is er volkomen; achterblijvers zijn er reeds verloren geloopen.

En men nadert al struikelend de poort der abdij. Het is bij middernacht. Een lichte klop met een stok op de poort

---

(1) Vaste bezoeker.

en daar verschijnt de « marchau » met zijn rookende lamp. Hij weet dat wij voorbij moeten komen en hij wacht op ons... Hier is het een belangrijke halte ; de mondvoorraad wordt uitgepakt ; daar de veldlucht den eetlust gescherpt heeft, begint iedereen smakelijk te eten. Zooals alle smeden praat die van Aywiers gaarne ; hij stelt ons vragen aangaande een ontbrekende of een verdwenene, herinnert zich den ouden man « Cosse », doet voorspellingen betreffende het weder en wenscht ons ten slotte « goede reis » en « tot wederziens ».

Men gaat door de half in puin liggende abdij en over de Lasne.

Men stijgt naar het kasteel van Fichermons, daarna daalt men naar de Marache.

Wanneer het tientje, dat boven op den berg aanving, uit is, begint men natuurlijk te spreken over den slag bij Waterloo. *Ney c'esto on fèle,* zegt de Lapin. (Zeg dat was een felle). *C'est bien damadje que Napoleon a sti traille.... Po quwé Grouchy s'a to amusé avou des Frèches à Walhaim?* (Het is jammer dat Napoleon verraden werd. Waarom bleef Grouchy ook aardbeziën eten te Walhaim ?) Dan gaat men bergopwaarts door een hollen weg, waarvan de glooiingen met hooge boomen beplant, de duisternis volledig maken ; geen straaltje licht dringt er door.

Achter de Papelotte loopt de lange rechte weg naar Joli-Bois. De eerste stralen van den dag beginnen weldra de duisternis te bestrijden. Den heuvel met den leeuw kan men bijna duidelijk zien. Het is klaar wanneer wij de kerk en het klooster bereiken. Een rust op het dauwnatte gras. De « rotche » teekent met een « mespli » (mispelaren) een groot kruis in het midden van den weg en heel voornaam als een Oostersche boedha-priester meldt hij de jongeren, die den weg vrij lang vinden : *vaisè nos estan a metan voye.* (hier zijn we half weg). Nadat men gerust heeft, betreden we de lange baan naar Waterloo. Sommige menschen zijn reeds op ; een schoone zon, stralend in de frischheid van den morgen, meer nog dan de wijzer van het uurwerk, heeft hen uit het bed gedreven.

Wij vergeten onze vermoeienissen en denken er niet aan dat wij sedert negen uren gaan.

Op ons gemak slaan wij links den weg in naar Chenois ; de Baralaan. Dat deel van den weg is bijna recht en goed

geschikt om degenen die als goede bedevaarders een rozenkrans willen bidden. Van Chenois bij Eigenbrakel zijn reeds velen te been en nieuwsgierig zien zij ons voorbijgaan : « *c'est les djins qui vont à Hal* », zegt de eene ; een groote dikke vrouw, die niet bijzonder vlug te been schijnt, voegt erbij : *d'jaime mia por, jeusse que por me* (liever zij dan ik). Wat zou zij zeggen indien zij wist van waar wij komen ? Hier moet men opletten ; voorbij de spoorwegbrug, eerst rechts, daarna links, waar een steile weg ons naar, Portunée leidt.

Dat is onze laatste halte. « Het is geen herberg meer, » zegt Ferdinand, maar de goede oude verwacht ons toch. Dit jaar heeft zij een proces gewonnen en wil ons hare vreugde doen deelen. Zij wil niet dat wij onze pakken opendoen en onthaalt ons op goede rijsttaart. Van aan de deur van zijn mooi wit huis, toont ons stafhoofd ons in de verte de bovengrondsche waterleiding van Mont-Saint-Paul ; hij weet misschien wel goed wat hij zeggen wil, maar kan het niet goed duidelijk maken. *Ça,* zegt hij, *lau vau c'est les auwes.* Nadat we goed gegeten hebben. gaan we den weg op, waar vele mispelboomen staan en waar de « Lapin » verleden jaar zijn stok uitsneed. Langs allerlei paden komen we daarna aan de Zeven Borren.

Dikwijls is de parkgril open en dan gaat men door het mooi domein langs de vijvers. Is het park gesloten, dan moet men klimmen langs het smalle pad rechts, een pad, dat dikwijls vochtig is en waar men niet gemakkelijk vooruit kan.

Wanneer men daarna weer bergafwaarts gegaan is en in de diepte aangekomen is, verzoekt Jules de jongeren hun pennemes uit te halen, leidt ons vervolgens naar een bekenden eik, toont hem ons schalksch en zegt : snijdt dat takje af !

In het water der groote vijvers zwemmen groote visschen ; zij springen in het licht der zon. Wat zou men op dat lief plekje lang willen vertoeven ! Maar onze bestuurder fluit op zijn vingers en roept ons. We gaan op weg naar Dworp, langs een pad, langsheen een beekje dat van de heuvels neerkabbelt, naar de groote baan toe.

Hier begint het Vlaamsche land ; voor vele bedevaartgangers is het bijna het einde van de wereld. Dworp evenwel is ons nog meer of min eigen. Is het geen aannemer van onze streek die er de kerk bouwde ?

Van hier af richten vele bedevaartgangers hun schreden naar Hal. Wij zijn niet meer de eenigen. Vrij lang moeten wij de groote baan volgen in de richting van Buysinghen; dan links, voorbij het kasteel, paden volgen door velden en bosschen heen; thans komt men daar voorbij een sanatorium.

Het is vijf of zes uur. Nog wat moed! Men verfrischt zich wat aan de beek die men overgaat en in de verte ziet men weldra den toren der kerk van Hal; daarna komt men aan het station en eindelijk is men in de stad! In de menigte der bedevaartgangers is ons groepje weldra versmolten. Ieder rust een weinig en verbindt zijn zeere voeten; daarna beginnen we den ommegang in de kerk met honderden anderen (1).

E. Bourguignon

Volks=Dierengeneeskunde

Het gebeurt somtijds dat men steenen vindt in de darmen van paarden en ander vee. Het gewicht der steenen verschilt veelal — men komt er tegen die 2060 tot 2970 gram wegen.

Sommige zijn vrij glad, andere bloemkoolachtig met weeke kern.

In de oude geneeskunde hebben allerlei concrementen, in de ingewanden van het dierlijk lichaam ontstaan, een groote rol gespeeld. De z. g. bezoarsteenen (2) hadden in de Oostersche streken een onaantastbare befaamdheid als algemeen tegengif; krachtdadig middel tegen besmettelijke ziekten, en een uiterste maatregel om de ingezonken levenskrachten opnieuw op te wekken, een waardeering, die zich in de fabelachtige prijzen, voor sommige steenen, tot in de 18ᵉ eeuw besteed, weêrspiegelen.

Dit vertrouwen in zulke steenen schijnt ons over te komen van uit het Oosten (Arabië). Bij allerlei meer primitieve

(1) Men keert per spoor over Brussel terug. De Waal draagt karamellen, medaljes of rozenkransen mee naar huis. De Vlaming koopt vaantjes en reesems broodjes. Gedurende den oorlog keerde men te voet huiswaarts. Het aantal bedevaartgangers verminderde van jaar tot jaar.

(1) *Bezoard*: concrétion pierreuse — On lui attribuait des grandes vertus (Dictionaires).

volkeren zijn sporen van dit geloof aan hun geneeskracht te vinden, en komt men in sage, volksverhaal en volksgeneeskunst aanwijzigingen tegen.

Dit wijst erop, dat dergelijke geheimzinnige voorwerpen, die sterk op de verbeeldingskracht werken, als de dragers van magische krachten beschouwd worden.

Ook werden behalve deze bezoarsteenen der oude pharmacopée, andere concrementen van dieren, op dezelfde of soortgelijke wijze gebezigd.

In Noorwegen, Zweden en Denemarken moet men op dit oogenblik nog geloof hechten aan haarballen en steenen in de maag van huisdieren gevonden, die allerlei ziekten kunnen voorkomen en genezen ; een overtuiging die voorzeker in Brabant heeft bestaan, en wellicht nog bestaat.

Het doel van dit schrijven is, de briefwisselaars en lezers op dit volksgeloof opmerkzaam te maken, en alzoo de sporen van dit volksgeloof te ontdekken.

Mocht dit het geval zijn, dan houd ik mij zeer dienstwillig en dankbaar voor mededeeling daarvan aanbevolen, liefst met vermelding van bijzonderheden. Ook verwijzingen naar boeken of schriften van vroegere eeuwen zullen mij zeer welkom zijn.

Alle materiaal over dergelijk geloof over steenen wordt graag opgenomen zelfs voor gansch het land — hetzij in 't Vlaamsch of Fransch (Waalsch).

Bijzonder gaat de studie over de Brabantsche provincie ; mogen de briefwisselaars dit werk beseffen.

Zijn sommige leden bevoegd den Vlaamsche volksnaam op te geven van « les hippomanes » (1) een concrement dat men vindt in de nageboorte(enveloppes foetales : l'allantoïde) der merrie.

Er moet een gebruik bestaan hebben in het Hageland, dat de knecht, die de eerste schijf (hippomane) vond, een vijffrankstuk kreeg van den boer.

J. Wouters.

---

(1) Een schijf groot en plat als een vijffrankstuk. De veeartsenijkunde kent de oorsprong dezer hippoman niet.

Ditjes en datjes

De Zwarte Lieve Vrouw. (1) — Van de X^{e} tot de XIIe eeuw, werd Onze Lieve Vrouw vereerd op een troon van majesteit. De Zwarte Lieve Vrouwen behoort meest tot dien tijd, bij voorbeeld te Hanswyck. In de middeleeuwen waren ze talrijk.

De geleerden hebben veel daar over getwist, om te weten waarom die kleur gegeven werd

De eenen besloten dat die kleur te wijten was aan het lang in de aarde verdoken blijven ; anderen zeggen dat het hout best in den grond bewaart, en daarin de reden niet is te zoeken, maar dat de aangezichten met zilveren platen bedekt waren, en bij het verblijf in den grond, zwart werden, aangezien het metaal geoxideerd was. Huysmans zegt dat de meening van die schrijvers, en Rohault de Fleury namelijk, geen steek houdt. Ik geloof dat hij gelijk heeft, wanneer hij den oorsprong zoekt in de heilige boeken. Het is een tekst van het Hooglied die er aanleiding toe gaf : « Nigra sum » Ik ben zwart. Tekst die op de droefheid wijst waarmede het leven van Maria doordrongen was. De bruid van het Hooglied zegt ook hare droefheid : want de kinderen mijner moeder zijn tegen mij opgestaan.

Er is nog een andere tekst in de Schriftuur waar gezegd is : zie niet dat ik bruin ben, de zon heeft mijn kleur doen veranderen ». Welnu, Onze-Lieve-Vrouw was jodin, en zooals de dochters van Galilea was zij wat bruin van vel.

Men kan zich afvragen, waarom het Jezuskind ook zwart is. Waarschijnlijk om zijn moeder te gelijken. Maria was de Moeder van smarten, en de Zaligmaker de Man van smarten.

Met een schrijver besluit ik : het is daarom dat de kunst in dit tijdvak het gelaat van Maria zwart schilderde, gelijk de Kerk hare priesters zwart gewaad oplegt, als zinnebeeld van rouw en droefheid.

E. H. G. Celis

Bijgeloof. — Toen ik een kleine jongen was, hoorde ik door oude menschen zeggen dat het breken van een spiegel een slecht voorteeken was, dat wil zeggen dat men voor een gebroken kleinen spiegel gedurende 5 jaren ongeluk hebben zou er voor een grooten spiegel gedurende 7 jaren.

Men zegt ook dat een bult voorbijgaan, hem rechts latend, geluk brengt, terwijl hem links laten ongeluk brengt.

G. Doguet. (Orp-le-Grand)

Over de bulten. — Van verschillende zijden verzekert men ons dat te Brussel sommige jonge vrouwen bij het zien van een bult, de hand over den buik strijken om aan dien kant niet dik te worden.

R. Cornette

Het wit paard (le blanc tch'fau). — Wanneer iemand niet goed bij zijn verstand is, zegt men : men zal het wit paard wel moeten doen komen om hem naar Gheel of naar Sint-Truiden te brengen, dat wil zeggen naar het gekkenhuis.

---

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, W. J. blz. 330.

Te *Piëtrain* zegt een meisje dat een brief van haar lief gekregen heeft: le blanc tch'fau a passé of om te zeggen dat zij altijd goed nieuws krijgt: le blanc tchfau rotte todie (het wit paard loopt altijd).

Te *Linsmeau* is de geschiedenis van het paard zonderlinger. De heer dokter Caluwaerts van Neerheylissem deed zijn ronde in een rijtuig met een wit paard bespannen. Herhaalde malen merkte zijn knecht op dat kinderen, bij het voorbijgaan, een groot kruis maakten. Hij vestigde er de aandacht van zijn meester op, maar deze lachte daarmee. Nadat hij echter de kinderen ondervraagd had, vernam hij het volgende: wanneer men, een wit paard voorbijgaande, een kruis maakt, is men zeker gedurende den dag iets te vinden, sommigen zeggen dat men dan 5 fr. vindt.

PELLEGRIM

Wanneer men niest. — Toen ik klein was zei mijn oude grootmoeder telkens wanneer ik niesde: benisse mon fis! (God zegene u).

Die woorden waarvan ik de beteekenis niet raadde, wekten mijne nieuwsgierigheid en joegen mij zelfs vrees aan, zoodat ik voor haar niet meer durfde niezen. Wilde mijn grootmoeder zeggen: « dat God zorge dat gij geene verkoudheid meer krijgt » of « God geve dat dat niezen niet het begin van een verkoudheid weze ». Dat dacht ik, toen ik mettertijd eenige begrippen van geneeskunde opgedaan had.

Dat gezegde wordt echter schier overal in dat geval gebruikt; dat vernemen we uit een Kanadeesch blad *La Presse* dat ons bij toeval in de handen viel.

« Evenals wij of ongeveer zoo zeggen Ieren, Russen en Hindoe's: God bescherme u! De Italianen roepen uit: Felicita. Het schijnt dat men bij de Indische stammen van Noord-Amerika uit beleefdheid op het niezen antwoordt: wie roept mij?

Wanneer een Eskimo niest, zegt hij zelf: « kom terug », want volgens het volksgeloof is het niezen een ontsnappen van de ziel. In Engelsch Indië denkt men ook dat een geest heenvliegt bij elk niezen. Dan zegt men: « God bescherme u » tot dengene die niest en deze antwoordt: « en u evenzoo ». Siameezen denken dat men niest, daar God in den hemel een oogenblik opgehouden heeft met lezen in zijn groot boek, waarin hij den naam van den niezer opschrijft.

Dichter bij ons in Portugal, doet men den hoed af voor iemand die niest.

De Engelschen zeggen niets, maar zij passen op om geen valling te krijgen, waardoor ze door niezen in hun nabijheid bedreigd zijn

E. BOURGUIGNON

Mededeelingen

Abonnement op het 5e jaar — Wij zetten de lezers, die het bedrag van hun abonnement (15 fr., 25 fr. voor de twee uitgaven) nog niet betaald hebben, aan, de storting te doen op onze postcheckrekening 142119 van den heer Marinus, 12, Oude Koornhalle, Brussel.
Het eerstkomend nummer zal niet toegezonden worden aan personen die geen nieuw abonnement genomen hebben.

Boekerij. — Wij herinneren onze lezers dat de dienst een boekerij vormt, bestemd om op te nemen alles wat op Brabant, zijn gemeenten, zijn gebruiken, zijn monumenten en eigenaardigheden van allen aard betrekking heeft. Wij verzoeken onze lezers ons te wijzen op alle boeken, vlugschriften, tijdschriften, bladen, illustraties, die in hun gemeente verschijnen De kosten zullen terugbetaald worden aan degenen die voor onze rekening zulke dokumenten koopen. Alle giften worden met dank ontvangen, uitgaven of voorwerpen van allen aard

Herdruk van den eersten jaargang. — Wij verzoeken de inteekenaars nog eenigen tijd geduld te hebben. Zij weten dat het op hun verzoek is dat die niet meer voorhanden zijnde nummers herdrukt worden en dat zulks moet gebeuren zonder kosten voor den Dienst. Om hun voldoening te geven, kwamen wij overeen met een drukker die voor onze werkzaamheden iets over heeft en die het werk verricht in zijn vrijen tijd en op gunstige voorwaarden. Thans zijn vier nummers herdrukt.
Wij houden er aan de inteekenaars te laten weten dat het eerste jaar niet opnieuw verschijnt in afzonderlijke deelen, maar in een boekdeel.

De kerk van Humelghem. — Eene reeks zichtkaarten van deze schoone kerk werd uitgegeven (20 zichten). Men kan ze bekomen met zich te wenden tot de Brabantsche Folklore. — Prijs 5 fr.

Een tentoonstelling te Nijvel. — In 1926, waarschijnlijk in Juni, zal het Beheer te Nijvel een tentoonstelling van Kunst, Archeologie en Folklore organiseeren, naar het voorbeeld van deze die in 1924 te Zout-Leeuw ingericht was. Een bijzonder boekdeel van Nijvel zal ter dezer gelegenheid uitgegeven worden.
De abonnenten van den „Brabantsche Folklore” zullen het ontvangen en van nu af reeds kunnen we hun verzekeren dat, hoe belangrijk het werk ook weze, het slechts voor één nummer zal geteld worden.

De windmolens. — We doen een laatsten oproep tot onze abonnenten en medewerkers opdat ze ons, zoo ze in hun bezit zijn, de documenten, die betrekking hebben op de windmolens, zouden opsturen of ze ons zouden aanwijzen indien zij ze kennen.
De tot nog toe opgedane inlichtingen zullen ons toelaten gedurende den Winter een zeer belangrijk werk over de windmolens op touw te zetten.

Het Archeologisch Congres te Brugge. — In ons eerstkomend October-nummer zullen we een breedvoerig verslag geven over de werkzaamheden der Folkloristische afdeeling van het Congres van Archeologie, Geschiedenis en Folklore, dat van 2den tot 6den Augustus laatstleden te Brugge bijeenkwam.

De wedstrijden van 1925. — We herinneren er onze lezers aan dat de werken, die bestemd zijn om onderzocht te worden door de jury, voor den wedstrijd van Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen (2000 fr. prijs), vóór den 1sten October moeten ingestuurd worden.

Supplément au *Folklore Brabançon*, n° 26 (octobre 1925).

Compte rendu des travaux de la section de Folklore du Congrès d'Histoire et d'Archéologie de Bruges

2-5 août 1925

AVIS

Afin d'informer le plus grand nombre possible de personnes s'intéressant au Folklore des travaux de la section de Folklore du Congrès de Bruges, nous avons décidé d'imprimer à l'intention de nos lecteurs le rapport rédigé par M. Van Heurck qui dirigea avec tant d'autorité les travaux de cette section et sut faire en sorte que les séances laissent à tous une impression de particulière cordialité.

Messieurs,

La création d'une section de folklore au sein des Congrès de la Fédération archéologique et historique de Belgique a été pour les folkloristes belges un événement de la plus haute importance et est pour les annales du folklore belge une date à retenir. Cette création se justifiait parce que le folklore constitue bien un domaine particulier, mal déterminé peut-être mais certain. Nous n'allons pas nous attarder aujourd'hui à lui chercher une définition. Toutes celles qui ont été proposées paraissent incomplètes. Contentons-nous de dire que le folklore n'est rien moins que l'histoire de notre propre culture car, au contraire de l'ethnographe qui ne décrit, le plus souvent, que les usages de peuples lointains, le folkloriste parcourt généralement son propre pays, étudie la vie religieuse et civile de ses propres compatriotes et la compare à celle des autres peuples et surtout à celle des peuples primitifs. Le folkloriste a donc recours à une méthode différente de celle de l'archéologue et de l'historien. Il a un autre point de départ. Tandis que l'archéologue et l'historien n'édifient leurs ouvrages qu'avec du matériel inanimé comme de vieilles pierres et de poudreuses archives, le folkloriste écrit les siens en interrogeant d'abord le présent et seulement ensuite le passé. La création d'une section de folklore au sein des Congrès d'Archéologie et d'Histoire montre que le folklore a enfin conquis ses lettres de noblesse en Belgique; qu'il n'y est plus considéré, ainsi qu'il ne l'y fut que trop longtemps, comme un amusement de collectionneurs d'objets surannés et sans valeur; mais bien comme une science capable de rendre les plus grands services à l'archéologue et à l'historien.

Mais si le folklore n'est plus considéré aujourd'hui dans le monde savant belge comme la Cendrillon des sciences archéologiques et historiques, il faut sans doute l'attribuer à l'engouement de la population et

surtout des personnes cultivées pour les études folkloriques. Et cet engouement se comprend aisément. A l'encontre de beaucoup d'autres, le folklore est une science vivante, attrayante et séduisante qui s'intéresse en même temps au présent et au passé, qui éveille en nous un monde de souvenirs émouvants, qui étudie la vie intime et quotidienne de notre peuple. Des Musées de folklore ont vulgarisé le mot et la chose. De pareils musées régionaux ont été créés ou sont en formation dans les principales villes du pays. Celui d'Anvers, un des plus beaux du continent, dû à l'heureuse initiative du poète Max Elskamp, date de 1907. Il est à souhaiter que le Gouvernement, les conseils provinciaux et communaux favorisent la création de ces musées car ce sont de vrais sanctuaires où le peuple apprend le culte du sol natal et des ancêtres.

Au cours de ces dernières années, on a eu l'excellente idée d'organiser dans quelques localités moins importantes du pays, comme à Léau, Mons, Alost, Deurne, Brecht, Arlon, des expositions régionales. Ces démonstrations matérielles, vivantes en quelque sorte, de l'intérêt qu'offrent les études de folklore obtinrent un succès si vif et si sympathique auprès de la population que le *Guetteur Wallon*, le 25 juin dernier, en célébrant l'éclat de celle de Mons, réclamait la constitution à Namur d'un comité pour y créer une *Maison de la Vie Wallonne Namuroise.*

Indépendamment des musées de folklore et des expositions régionales, dont le rôle est d'initier la masse à la nature de nos travaux, on constate encore dans notre pays l'éclosion de divers organismes et de nombreux périodiques qui font connaître dans le monde intellectuel le but que nous poursuivons. Il suffira de citer parmi les premiers le remarquable Service provincial de recherches historiques et folkloriques du Brabant et les Enquêtes du Musée de la Vie Wallonne; parmi les seconds des revues comme *Volkskunde, Biekorf, De Brabander, Le Vieux Liége, La Vie Wallonne, La Terre Wallonne, Le Guetteur Wallon, L'Ropieu* (Mons), le *Bulletin du Folklore Brabançon.* Aussi, l'enquête si suggestive sur le *Folklore en Belgique*, entreprise par notre distingué confrère M. Sander Pierron dans les colonnes de l'*Indépendance Belge*, au cours de l'année 1924, a permis de constater une renaissance en Belgique des études folkloriques et la nécessité de recueillir au plus tôt le souvenir des usages qui tendent à disparaître et auxquels la guerre semble avoir porté un coup mortel.

Avant de donner un résumé des principales communications qui y furent faites, il y a lieu de signaler que la section de folklore fut une des plus animées et une des plus intéressantes du congrès. La moyenne des fréquentations à ses réunions dépassa celle d'un grand nombre de sections consacrées à des sciences auxiliaires plus anciennes. Lors de la communication de M. Levelt sur le culte de sainte Wilgeforte, on ne compta pas moins de soixante auditeurs.

Première séance.

M. Arnold van Gennep, le grand folkloriste français, dont la présence a donné un éclat particulier aux travaux de cette section, a parlé de la méthode cartographique dans l'étude du folklore de la Savoie. Il a communiqué et commenté au congrès six cartes à grande échelle des deux départements qui ont été formés avec l'ancienne Savoie, et qui concernent : 1° les cérémonies du Carnaval et du Carême; 2° le cycle de Mai; 3° les cérémonies de saint Jean; 4° le culte de saint Antoine; 5° le culte des saints protecteurs contre la foudre et l'incendie (sainte Barbe, saint Théodule et sainte Agathe) ; 6° le rite du barrage au cours des cérémonies du mariage en Savoie. L'auteur montre ainsi, bien que l'enquête ne soit pas encore terminée, qu'il se présente des zones ou aires

rituelles qui sont indépendantes : *a*) des divisions politiques; *b*) des divisions diocésaines; *c*) des divisions orographiques, hydrographiques et économiques; *d*) des divisions anthropologiques; *e*) des divisions culturelles (influence italienne ou française). Il semble donc, conclut l'auteur de cette importante communication, que le domaine folklorique, qui est à la fois psychologique, collectif et sociologique, constitue un domaine indépendant, qui obéit à des lois propres, encore à déterminer.

La méthode préconisée et adoptée par M. van Gennep, consiste à reporter sur des cartes géographiques les faits relevés au cours des enquêtes régionales, de manière à faire ressortir immédiatement les zones où l'on rencontre les mêmes faits. Cette méthode s'apparente à celle employée en géologie, en botanique et plus rarement en linguistique. Elle pourrait être appliquée en Belgique.

Dans une première communication, M. Albert Marinus, secrétaire de la section et directeur du Service de Recherches historiques et folkloriques du Brabant, exposa succintement l'organisation du service créé par la province de Brabant et montra qu'à peu de frais les provinces peuvent faire une besogne très utile. Dans une seconde, le même orateur traita de l'utilité du Folklore. Les recherches folkloriques, faites avec méthode, apportent souvent un appoint des plus précieux à l'étude de l'histoire et de ses sciences auxiliaires. Mais jusqu'à présent, on n'a point suffisamment insisté sur leur utilité au point de vue sociologique. Un individu reçoit de son milieu tout un ensemble d'influences qui régissent fortement sa façon d'agir. Ce sont ces phénomènes que la sociologie nouvelle commence à analyser. Or, dans ce domaine, les manifestations sociales rudimentaires, primitives, spontanées et traditionnelles jouent un rôle prédominant. N'est-ce pas le Folklore qui en fait l'inventaire et les étudie? Les faits folkloriques, conclut M. Marinus, ont autant d'importance que tout ce que l'ethnographie apporte à l'étude des phénomènes sociaux.

M. Emile Van Heurck, président de la section, qui avait déjà, dans une allocution prononcée au début de la séance, rappelé sommairement tout ce qui avait été fait dans ce pays pour faire refleurir le culte des vieilles traditions nationales, le goût et l'amour des choses du passé. proposa la création d'une société belge de folklore. Il rappela qu'une Société de Folklore wallon avait été fondée à Liége au mois de novembre 1889 et qu'en juillet 1896, les membres effectifs décidèrent d'en changer le titre et d'en élargir le programme. On ignore les causes de la disparition de cette société, qui avait pris pour titre : Société belge de Folklore. Il faut l'attribuer sans doute au fait qu'à cette époque le folklore n'avait pas encore conquis le monde lettré et que le grand public ne comprenait pas grand'chose aux travaux du folkloriste. Mais il en est tout autrement aujourd'hui.

L'assemblée discute longuement la forme, le programme et l'activité de cette société. Elle estime toutefois qu'il est impossible de prendre une décision définitive à ce sujet et charge le secrétaire de rédiger un vœu s'inspirant de la discussion.

La communication de M. P. Minnaert, de Bruxelles, avait pour titre: Le Folklore et la Psychologie. D'après son savant auteur, le folklore est encore trop anecdotique. Il reste à faire l'analyse psychologique de l'ensemble des documents recueillis. Il reste à suivre historiquement l'évolution des états mentaux des traditions populaires, de leur état émotif ou rationnel, individuel ou collectif. Le folklore doit nous enseigner la vie mentale d'un milieu, populaire ou aristocratique, non seulement dans son état traditionnel, mais aussi dans son évolution. Il serait curieux de savoir comment une donnée se transforme lorsqu'elle

passe du village à la ville, de la campagne à l'atelier, de l'adulte à l'enfant. Comme MM. van Gennep et van Heurck trouvent que l'orateur veut trop élargir le cadre du folklore, M. Minnaert déclare que le folklore n'est intéressant pour lui que pour autant que ses observations facilitent l'étude de la psychologie.

Deuxième séance.

M. Lucien Crick, conservateur au Musée du Cinquantenaire, à Bruxelles, a découvert à la Bibliothèque royale de Belgique un manuscrit des plus intéressants, dû à Philippe Baert, bibliothécaire du Marquis de Chasteleer, et en lit des extraits (1). L'auteur y a consigné les événements et les fêtes de l'année 1786 : les sérénades et visites du premier janvier, les usages de la fête des Rois, du Jeudi-Saint, de la Kermesse de Bruxelles; la recette de certains mets, des renseignements et des détails sur certains métiers, la composition des processions, entre autres celle de la Fête-Dieu. C'est un document des plus piquants pour l'étude des coutumes et des usages de la ville de Bruxelles. M. Crick espère le publier un jour *in-extenso.*

M. H. Levelt, ancien archiviste de Bergen-op-Zoom, nous entretint, en hollandais, pendant plus d'une heure, du culte de la soi-disant sainte Wilgeforte, cette sainte à barbe du XIe siècle, dont la légende a sans doute été inspirée, comme le supposent Schnürer et le Père Delehaye, par la vue d'un de ces crucifix en tunique dont le *Volto Santo* de Lucques offre l'exemple le plus connu. Il parla de l'étymologie de son nom, de sa déformation par le peuple, de la légende et du culte de la sainte dans divers pays, avant et après la Réforme. M. Hulin de Loo, professeur à l'Université de Gand, estima que le problème de sainte Wilgeforte n'est pas encore élucidé, qu'il faudrait éliminer des études tout ce qui est postérieur au XVIe siècle et étudier surtout tout ce qui est antérieur au XVe. Il attira aussi notre attention sur ce que le problème de la barbe n'est pas général à toutes les légendes qui sont venues s'incorporer dans le cycle de celles de la sainte et qu'il faut distinguer dans l'étude de cette vierge le problème iconographique et le problème légendaire.

M. Jean Gessler, docteur en philosophie et lettres, professeur à l'Athénée royal de Hasselt, posa à l'assemblée deux problèmes de bibliographie folkloriques; mais sans résultat. Il lui demanda d'abord quelle est la source du *Lac Noir*, un roman de Henry Bordeaux. C'est l'histoire d'un crime monstrueux : un enfant est arraché du sein de la mère, afin que l'auteur de cet odieux forfait devienne invisible, après avoir invoqué le Roi de la terre et de l'enfer et mangé le cœur de l'enfant. M. Henry Bordeaux prétend avoir trouvé cette singulière pratique à la page 72 d'un petit livre de sorcellerie. Ce livre est-il imaginaire ou réel? M. Gessler met en doute son existence; mais M. Bordeaux, dans une lettre à M. Van Heurck, déclare qu'il n'a pas conservé les documents de sorcellerie sur lesquels il a bâti la trame de son roman, mais que sa documentation est exacte.

Le même orateur est à la recherche d'un autre ouvrage, *den Bible voor de Ketters*, par le Rév. Jean Halbach, qui contient le récit suivant : Vers 1596, près de Maeseyck, à Aldeneyck, une vieille femme accusée de sorcellerie communie à Pâques. L'hostie lui échappe de la bouche et tombe sur les dalles. La femme du sacristain se précipite pour la ramasser, mais ses doigts se fixèrent à la pierre et y laissèrent des

(1) Bibliothèque royale. Cote N° 11.95^{7}. Titre : Fêtes et cérémonies tant ecclésiastiques que civiles qui se célèbrent à Bruxelles pendant le courant de l'année.

empreintes qu'on y voit encore. Quelle est la source de cette histoire légendaire, conservée jusqu'à nos jours par une dalle tachetée, encastrée à l'intérieur de l'église?

M. A. de Marneffe, de Bruxelles, fait une étude, surtout au point de vue folklorique, du village de Bovenistier, près de Waremme, au début de la seconde moitié du XIXe siècle et présente quelques notes sur les origines du folklore médical. C'est une erreur de croire, dit-il, que les usages médicaux grotesques qui règnent dans les campagnes sont de l'invention du peuple. Ils sont au contraire d'origine savante. Nous croyons l'avoir déjà montré dans notre mémoire, *L'Onguent armaire et la poudre de sympathie dans la science et le folklore*, Anvers, 1915. Quant à sa première communication, M. Marinus fait remarquer que généralement les survivances qui nous paraissent si bizarres dans les usages populaires se rattachent à ce qui fut jadis des institutions.

M. J. Vandereuse, de Marcinelle, s'étendit longuement sur une ancienne coutume judiciaire, *La Promenade infamante sur un âne.* Jusque vers 1860, la journée du mardi de la ducasse de Jemappes était marquée par une promenade très curieuse : la promenade des Durmenés (1). Les hommes mariés depuis peu d'années étaient obligés à monter sur un baudet en bois placé sur un traîneau et à se mettre à califourchon à rebours. Elle se pratiquait aussi dans d'autres endroits avec quelques variantes. Quelle est l'origine de cette promenade? La coutume de promener certaines personnes à rebours sur un âne remonte très haut. Elle existait déjà avant l'ère chrétienne et ce n'est qu'à la Révolution Française qu'elle a disparu.

La femme qui avait battu son mari, le mari qui avait battu sa femme, le cocu volontaire, le mari qui se laissait battre par sa femme, des femmes convaincues de prostitution étaient condamnés à être promenés sur un âne, la tête tournée vers la queue. Les sorcières aussi pratiquaient la pose à rebours sur les animaux. M. Van Heurck a fait circuler une belle vue d'optique coloriée du XVIIIe siècle représentant la promenade infamante des « Cocus volontaires comme cela se pratique ordinairement à Venize ».

M. Vandereuse parla encore de l'utilité des musées régionaux de la Vie populaire. Faut-il un musée unique pour toute la Wallonie (Liége) ou faut-il des musées locaux? L'orateur est d'avis que le « Musée de la Vie Wallonne » a sa raison d'être, mais qu'il faudrait aussi créer des musées régionaux, pour les objets d'importance moindre, notamment les objets familiaux, qui seraient noyés dans la masse et qui perdraient de leur intérêt, s'ils étaient envoyés à Liége.

Le Dr Muls, de Bruxelles, présenta une note sur une lutte à Gand entre les barbiers et les chirurgiens pour l'emploi du traditionnel bassin de cuivre ou d'étain comme enseigne.

Comme à Gand, contrairement aux usages établis, les barbiers prenaient comme enseigne aussi bien un plat de cuivre qu'un plat d'étain, les chirurgiens de cette ville demandèrent le 10 mars 1769 à l'impératrice Marie-Thérèse de décider que ceux qui ne faisaient que la barbe fussent distingués d'eux par une marque particulière à leurs boutiques et ne pussent y suspendre, dorénavant, à peine d'encourir une amende, que des bassins de fer-blanc, ceux de cuivre étant exclusivement réservés à ceux qui, outre l'exercice de raser, pratiquaient aussi la chirurgie. Leur requête fut approuvée le 11 juillet de la même année par les échevins de la Keure, le 26 octobre suivant par le Conseil privé. Enfin, le surlen-

---

(1) Cf. Ernest Matthieu, *La Promenade des Durmenés à Jemappes*, Wallonia, 1902.

demain, le 28 octobre, le duc Charles-Alexandre de Lorraine et de Bar, gouverneur et capitaine général des Pays-Bas, signa un édit dans lequel il déclarait que ceux qui avaient obtenu la permission de raser sans plus ou qui pourraient l'obtenir par la suite dans la ville de Gand tant sous la juridiction de Saint-Pierre qu'ailleurs, ne pourraient placer que des bassins de fer-blanc comme enseigne à leurs boutiques, à peine d'une amende de 25 florins au profit du métier des suppliants.

Troisième et dernière séance.

M. l'abbé Celis, de Gand, nous entretint des coutumes qui persistent depuis des siècles à la campagne autour des chapelles de la Vierge, notamment des arbres de Mai, des stations des Rogations, des haltes lors de funérailles, de la décoration des chapelles au mois de mai, des cierges qu'on y allume le samedi, de l'angelus et de la prière du soir qu'on y vient réciter. Certaines de ces chapelles sont actuellement délaissées et il conviendrait de les restaurer. Folkloristes, archéologues et historiens doivent aider à sauver ces petits sanctuaires élevés par la foi populaire. Il y aurait aussi lieu de dresser un catalogue de ces chapelles, de faire leur histoire et de relever les coutumes qu'on y rencontre.

M. Minnaert, qui demande de noter les espèces d'arbres qui sont plantées autour des chapelles car il y a souvent un rapport entre les essences et les croyances populaires, parla aussi de la superposition d'un culte chrétien à un culte païen. M. Tamines rappela quelques croyances de la région de Nivelles (l'arbre de Sainte-Gertrude), M. Grondal, de Verviers, cita des chapelles du pays de Herve et montra leur importance au point de vue de la toponymie. MM. Celis et Van Gennep firent remarquer que quand le culte de saints étrangers s'est introduit dans une localité, on y adapta souvent des pratiques locales. Ainsi, rapporta le savant français, souvent à la suite d'un mariage princier, la fiancée a introduit dans sa patrie d'adoption le culte de sa sainte de prédilection ou de sa sainte patronymique. On constate alors que la population a opéré un transfert de légende. M. Marinus mentionna que souvent on a érigé des chapelles à l'emplacement d'anciennes stations préhistoriques. Il conviendrait donc de ne pas limiter les recherches aux aspects religieux ou folkloriques. En se préoccupant de la préhistoire du site, on élargit le cadre du travail et on peut intéresser à nos études un plus grand public.

Enfin, en l'absence de Mad. Slotte de Bert, de Mons, M. Marinus, secrétaire, a lu une note de celle-ci au sujet du culte populaire de Marie dans le Hainaut et en particulier à Mons. Dans cette dernière ville, seize petites chapelles existent encore, plusieurs d'entre elles méritent l'attention du passant.

Les membres adoptèrent ensuite, après discussion, une série de vœux à présenter à l'assemblée générale. Ils y furent tous adoptés.

Vœux émis par la section de Folklore.

1. Que toutes les provinces créent un service de recherches historiques et folkloriques analogue à celui créé il y a six ans par la province de Brabant ou bien qu'elles subsidient les organismes existants sur leur territoire et qui sont capables d'entreprendre des travaux similaires; qu'elles facilitent les enquêtes par l'envoi de circulaires, questionnaires, etc., aux bourgmestres, commissaires d'arrondissement, inspecteurs cantonnaux, etc.

2. Que des musées de la vie populaire soient créés dans chaque région du pays et que le Gouvernement, les Provinces et les Communes encouragent la création de ces musées, véritables écoles de patriotisme.

3. Que dans les écoles normales, séminaires et universités soit donné chaque année, à l'instar de ce qui se fait dans les écoles normales provinciales du Brabant, une série de conférences dans le but d'attirer l'attention du futur personnel enseignant sur l'intérêt des études historiques et folkloriques et de l'initier aux méthodes de travail.

4. Que les collections de folklore des Musées du Cinquantenaire, collections qui présentent un intérêt scientifique de premier ordre et un moyen puissant d'éducation nationale, soient enfin exposées d'une façon permanente.

5. Qu'une section de folklore soit organisée à l'Exposition de Bruxelles de 1930 et que dans l'élaboration du programme des fêtes du centenaire on s'inspire partout dans le pays des usages, des traditions, des réjouissances locales les plus remarquables du pays et qu'un comité soit nommé sans retard pour organiser la dite section et préparer la partie folklorique de ces fêtes.

6. La section a décidé de créer une Société belge de Folklore et émet le vœu qu'une réunion, à laquelle les sociétés locales existantes, les Musées de Folklore, les revues s'occupant de folklore seront invitées à envoyer des délégués, ait lieu à Bruxelles pour organiser la dite société.

La section prie son bureau de vouloir bien se charger de la convocation de cette réunion.

EMILE H. VAN HEURCK.

N. B. — *Leur programme épuisé, les membres de la section de Folklore se sont rendus à la section d'Histoire contemporaine entendre une communication de M. Van den Weghe sur le* Stévénisme *en Belgique.*

Le Folklore Brabançon *publiera les travaux suivants qui ont été présentés au Congrès de Bruges :*

Abbé Celis : Les Chapelles votives.

M. Van den Weghe : Le Stévénisme en Belgique et particulièrement en Brabant.

M. Vandereuse : La promenade infamante sur un âne.

M. A. Van Gennep : La méthode cartographique dans l'étude du Folklore.

M. A. Minnaert : Le Folklore et la Psychologie.

M. A. Marinus : Le Folklore et la Sociologie.

Nous espérons pouvoir publier également un extrait ou un résumé de la communication de M. Lerelt sur le culte de Sainte Wilgeforte...

548. — Société anonyme M. WEISSENBRUCH, imprimeur du Roi
(Société typographique : Liége, Bouillon, Paris. 1755-1793)
49, rue du Poinçon, Bruxelles.

5de Jaar. — Nr 26 October 1925

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Breedte en namen der wegen vroegertijds. — Enkele terechtwijzingen. — Bij het lied : « een jongen heer al uyt de stede.. » — Het feestmaal d'nos pourcia. — Naar aanleiding van een Brusselsch woord. — Het H. Geestvarken. — Wapens der Gemeenten en Zegels der Parochiën. — De Gerechtsboom te Sart-Messire-Guillaume. — Sint Martinus van Tours. — Schepene-Zegels. — Li djou dés grands fés. — Van den voerman tot het paard. -- Beelden van Godsnood. — Ditjes en Datjes. — Boekennieuws. — Berichten.

Breedte en namen der wegen vroegertijds.

I

In de 16e, 17e en 18e eeuw werden misbruiken die eigen zijn aan de menschelijke natuur, door de overheden vastgesteld, bij belendenden van « koninklijke wegen, gemeenschappelijke straten, stegen, doorgangen of paden ». Deze werden slecht hersteld of onderhouden ; de eene werden afgesloten, andere ingelijfd, nog andere smaller gemaakt; men kan er slechts met groote moeite en gevaar met karren, wagens, paarden of andere dieren door komen, zoodat vaak de vreemde voerlieden door bebouwde velden heenrijden. Soms gebeurt het ook dat zekere lieden tot hun voordeel deelen van die wegen inpalmen en bezaaien, dat anderen putten maken in het midden van den weg of op zij ervan, om er mergel of zand uit te halen en dat zij naderhand die putten niet vullen, zoodat menschen en dieren er in struikelen.

Om die misbruiken te keer te gaan en ook die welke op rivieren, beken, wateren en grachten, bruggen en planken betrekking hebben, vaardigden de overheden dikwijls verordeningen of plakkaten uit.

Zonder ons bezig te houden met de andere provinciën en zonder een volledige opgave te willen meedeelen van de

verordeningen die op Brabant betrekking hadden, zullen we de belangrijkste desbetreffende voorschriften halen uit de *Plakkaten van Brabant* III (587-588) : Het vierde Boeck. Den V Tytel. Op het onderhouden van de straeten, grachten ende weghen. — Het I Cappittel : Ordonnantie raekende het onderhouden van de herbanen oft herstraeten, brugghen, rivieren, waterloopen, grachten, wateringhen, etc. in den quartiere van Brussele, 8 Mai 1527.

Het II Cappittel : Instructie ende ordonnantie op het onderhouden van de voorsz. herbaenen oft herstraeten, brugghen, rivieren, etc. in de boven vermelde ordonnantie gereclameert, 14 aprilie 1510. Pp. 588-591

Die verordening van 1510 werd ingeroepen in de verordening van 1527. Zij was in de Plakkaten gevolgd van van de volgende lijst, waarin in voeten de breedte aangeduid is, welke de paden en wegen hebben moesten.

Eerst eenen manpat	4	voet
Eenen kerckwech	6	»
Eenen boerrewegh	6	»
Eenen molenweg met koolsacken	7	»
» » » kerren te varen sonder ander ghetuwe	12	»
Eenen molenweg met sacken te peerde sonder ghetuwe	8	»
Een contergat (*sic* voor coutergat)	12	»
Eenen leydewech van d'een dorp in d'ander daer veken hangen	16	»
Eenen dryfwech van den eender merct totter ander merct, daer men allerhande beesten drijft	24	»
Een bruytwech	7	»
Een herwech ofte herbaenen	40	»

Die lijst vinden wij ook met een vertaling in de Costumen der stad Brussel I, 407 :

Breedte van de wegen in d'amptmanny van Brussel, gelijk deselve gemeten ende gewesen zijn van heere Jan Maenen, Henrich van Stalle, ridder, Wauter van Coeckelbergh, Jan Uutenhoven van Uccle, Daniel van Stalle, Dierick van den Heetvelde, Andryck Taye, Hendrick Van der Meeren ende Lodewyck Van der Gothen, als erfgenoten, ende Jan van der Loghen, als erflaet, op den 4 Julii des jaers 1368.

In den eersten, eenen heerweg of heerstraet moet breed wesen 40 voeten.

Eenen gemynen dryfweg, daer men met koeyen, met schapen ende met allerhande beesten dryven mag van t'een dorp in t'ander, 24 voeten.

Eenen zydeweg binnen s'dorp, 18 voeten.

Eenen leydeweg, om met allerhande goeden te varen ende te vlieden, 16 voeten.

Eenen molenweg, met karren, zonder ander getouw, 12 voeten.

Een coutergat of aerdgat, 12 voeten.

Eenen molenweg, met zakken te peerde, zonder ander getouw, 8 voeten.

Eenen molenweg, met hoofdzakken, 6 voeten.

Eenen kerkweg, merktweg, borreweg ende bruydsweg, elk 6 voeten.

Eenen manspad, daer hij gaet, 4 voeten.

Terugkomend tot de Plakkaten van Brabant vinden wij er op blz. 592, het III Kappittel, een verordening om de wegen effen en rein te houden en ze te herstellen; zoo ook voor de straten, rivieren enz. in het distrikt Nijvel, 4 April 1651.

Het is uit die verordening dat wij de aanvangstabel trokken, waar men de misbruiken op de wegen ziet.

Volgen ten slotte 2 verordeningen in het Vlaamsch van 27 Februari 1652. (blz. 598) en van 14 Juli 1660 blz. 596)

Ik bezit een overschrijving uit de 18^{e} eeuw, getiteld: Plakkaart betreffende de breedte en de herstelling der wegen in het Romaansche deel gedagteekend op 4 April 1651 en op 8 Februari 1734. Herdrukt te Brussel 1764. In de Koninklijke Bibliotheek vond ik het plakkaat van 1651 niet, noch in eersten druk, noch in herdruk. Wat de verordening van 1734 betreft, zij komt op haren datum voor in de ordonnanciën der Oostenrijksche Nederlanden (IV, 1726-1734, blz. 539).

* * *

De overschrijving die ik bezit, geeft den tekst van het plakkaat van 1651, zooals hij afgekondigd werd in de Plakkaten van Brabant. Afschrift: Breedte der wegen en rivierèn, volgens de oude registers en dokumenten berustende ter griffie van het hooge hof van Lothar.

Een gewoon pad moet 4 voet breed zijn.

Een kerkweg moet 6 voet breed zijn.

Een weg naar het water moet 6 voet breed zijn.

Een molenweg moet 6 voet breed zijn.

Een weg om met een paard naar den molen te gaan moet 8 voet breed zijn.

Een weg om met een kar naar den molen te gaan moet 12 voet breed zijn.

Een weg om met een ploeg door te komen moet 12 voet breed zijn.

Een weg van het eene dorp naar het andere moet 16 voet breed zijn.

Een drijfweg van het eene dorp naar het andere moet 24 voet breed zijn.

Een weg om een bruid naar de kerk te leiden moet 7 voet breed zijn.

Een koninklijke weg moet 44 voet breed zijn.

Een heirweg moet 60 voet breed zijn.

* * *

Hier nog een lijst getrokken uit een cartulaire (keurenboek) uit de 16e eeuw, genaamd *Carta Maria*, berustende in het Rijksarchief te Bergen. Zij werd overgedrukt in *Jadis*, 4e jaarg. 1900, blz. 170.

Het is de lijst van de breedte der wegen in het graafschap Henegouw.

Een koninklijke weg	100 voet.
Een weg van een markt naar een andere markt	50 voet.
Een herdersweg of drijfweg	30 voet.
Een jaagweg	15 voet.
Een karreweg	20 voet.
Een leidweg	7 voet.
Een rijweg	5 voet.
Een manspad of voetpad	3 voet.

Als vergelijking weze aangestipt, dat, volgens het gebruik in de streek van Boulogne, een koninklijke weg 60 voet breed was ; een grafelijke weg 30 voet ; een kasteelweg 20 voet ; een foorweg 15 voet ; een dorpsweg 11 voet (1).

(1) Oudheidk. Kongres van Frankrijk, 29e zitting te Saumur, 1862.

De schrijver van de mededeeling, aan het kongres gedaan, geeft de breedte in meters op en telt 3 voeten per meter. Dat is overdreven, in Brabant ten minste : de voet te Brussel was 275 millimeters ; te Nijvel 277 en te Leuven 285 (Doursther).

In Picardië voorzagen de bestuursreglementen een breedte van 20 voet voor de wegen die 2 marktplaatsen met elkaar verbonden, 16 voet voor degenen van het eene dorp naar het andere en 10 voet voor de landbouwwegen. (1)

II.

Laat ons trachten in het licht dier dokumenten de beteekenis vast te stellen van den naam van een zeker aantal wegen van het arrondissement Nijvel, volgens de aanduidingen verschaft door Tarlier en Wauters in de huidige en oude plaatsbenamingen van elke gemeente.

De paden of wegels, die zeer talrijk zijn, dragen meestal den naam van hunne belendenden, zelfs den voornaam. Dikwijls ook worden zij aangeduid door het beroep van den min of meer aanzienlijken bewoner, aan wiens woning men langs dat pad komt, b. v. den pastoor, den koster, den gendarm.

Zoo bestaat er ook een sentier du maréchal te Rebecq ; sentier du garde te Virginal ; sentier du clerc te Haut-Ittre ; sentier du fuyard, te Eigenbrakel (wat wel kan zijn : du foyard, beuk) ; ruelle de l'avocat te Waterloo ; rue du cuisinier te Eigenbrakel. Andere duiden dien weg aan langs waar sommige groepen van personen gaan : sentier des ramoniers te Eigenbrakel, sentier des fabricants de balais of *ramons* de *boule* (berk) die zij uit het bosch haalden ; de drève des cochons te Waterloo. een weg met boomen afgezet waar de varkens gingen weiden ; de drève des gardes, te Eigenbrakel. Drève komt van dreef en dreef komt van drijven. De rue des souniers te Rebecq herinnert aan een bedrijf dat heden verdwenen is en dat in de meeste belangrijkste plaatsen bestond.

---

(1) La vie agricole sous l'ancien régime dans le Nord de la France, par le Vicomte A. de Calonne, 3e édition dans : Mémoire de la Société des Antiquaires de Picardië, t. XXXIX [4e st. t. IX] Amiens 1920.

De doorgang van een voet te Ophain, verdiende zijn naam, vermits alle paden vier voet breed moesten zijn. De ruelle sans l'oux te Lillois heette zoo naar een familienaam, nog in de omstreken verspreid, de Sampoux, (Samepoel, denk ik) of rietmoeras.

Andere werden veel betreden door monniken (sentier des moines te Eigenbrakel) sentier des pèlerins ; soms ook wordt de naam van een aanroepen heilige aangeduid : Drève St-Corneille te Waterloo (chapelle St-Corneille te Groenendael) ; sentier St-Germain te Eigenbrakel die leidde naar Couture St-Germain, evenals de chemin St-Germain te Waterloo, of het voetpad Piedsente des pèlerins te Plancenoit. Voor andere vindt men geen verklaring : sentier des voleurs te Monstreux ; chemin des Etiques te Nethen. Andere zijn goed verklaarbaar : chemin du pilori te Virginal en sentier du marché de Hal in hetzelfde dorp.

Wat den weg betreft om naar de kerk te gaan, dien noemt men « chemin de messe » te Vieux-Genappe. Het is misschien ook de chemin de la procession te Thorembais, te St-Truiden, te Nijvel, te Ter Hulpen.

De weg om naar het water te gaan of de «borreweg » is de ruelle à l'eau te Maransart, Ways, Baisy, Sart-Dame-Aveline enz. ; de rue à l'eau te Eigenbrakel. Zouden de ruelles aux loups te Baulers en de rue aux loups te Plancenoit geen vervormingen zijn van de ruelle à l'eau, in 't waalsch *l'euwe,* terwijl *leu, le* = wolf.

Een rijweg moet 5 voet breed zijn (document van Henegouw). Wij vinden een voye de cheval, 1650, te Ramilies ; sentier des chevaux te Rebecq, in den modernen vorm « sentier chevausoive, wat in Henegouw beteekent den weg om te paard door te gaan ; « soive » beteekent « grens ». De twee termen werden versmolten.

De weg om tot een huwelijk te gaan, heet bruidsweg. Van daar de chemin des noces te Waterloo en te Eigenbrakel ; voye del mariée, 1616, te Mont-Saint-Guibert.

Men ging naar den molen te voet met een *sachée* (een zak) op het hoofd, te paard en met een kar. Vandaar tallooze molenwegen : sentier du moulin Maxile, du Bleu et d'Enbas, afgeschaft te Nijvel ; voie des meuniers te Chaumont ; sentier du moulin te Loupoigne ; ruelle du moulin te Baisy en te Sart-Dame-Aveline ; chemin du moulin te Bossut, Grez, Rixensart ; drève du moulin te Waterloo ;

chemin du moulin à vent te Mellery ; piedsente du meunier, 1727, te Jaudrain ; sentier du moulin te Orp ; des meuniers te Marbais, Bousval, Sart-Dame-Aveline ; ruelle des meuniers te Villers-la-Ville ; chemin du meunier te Tilly, Rixensart, Lasne ; des meuniers te Bossut ; et menuyeuse voie, 1683, te Eigenbrakel is waarschijnlijk de muenyeuse voie, la voie meunière.

Een chemin « harduillez » is een weg langswaar men het te verkoopen vee voortdreef van het eene dorp naar het andere. Te Chaumont is er nog een voie des vaches ; te Thines en te Nethen een chemin des vaches ; te Orp en te Jaudrain een voie des ânes ; te Jodoigne-Souveraine en te Lathy is een « voye des asnes » en te Jaudrain een « chemin des asnes » (1717). In dat verband noemen we ook nog de « voies herdales », waar de « herdier » (herder) zijne «herde» (kudde) laat weiden. Er is een chemin de berger te Genval, een andere te Bossut.

Het woord *hierdal* komt slechts voor in oude plaatsbenamingen : la voye Hierdans, 1632, te Corroy-le-Grand ; près le Hierdal, 1587, te Tourinne ; Herdalvoye, 1737, te Beauvechain ; chavée al Gobie, chavée à la Gobbi of Herdave voie, 1766, te Geest-Saint-Jean ; la Herdave voie, 1763, te Jaudrain ; Hierlaevoyes, 1414, te Ramilies ; chemin Hier d'Alvoie of d'Auvoie (Hierdenardvoye) te Ophain.

Eene « voie de corps », 7 voet (Henegouw, 16e eeuw) is een weg die breed genoeg is om een doodkist met de dragers door te laten. Komt van daar de benaming « voie des cours te Rebecq (cour = corps in het waalsch) of is het de voie des corcs ou des coudriers (hazelaars) ? Er is ook een pré al core of pré al cour te Baulers ? Is zulks in verband met battis des morts te Vieux-Genappe ; rue des morts te Virginal en te Eigenbrakel ; chemin des morts te Ittre ; sentier des morts te Waterloo ? en de mortalvoie, 1596, te Walhain ?

Is het de *leydeweg*, weg om alle soorten van waren aan te voeren, dien wij terugvinden in « le chemin des charretiers van Ernage naar Tourinne, te Walhain-St-Paul en van Roux-Miroir naar Longueville, waar in 1701 een voye des charrettes bestond. Er was een chemin des voiturons te Eigenbrakel en een sentier des charretiers te Glabais.

Indien de chemin cacherez (Henegouw, 16e eeuw) een jachtweg aanduidt, moet men dan daarmee in verband brengen de rue du cerf, chemin coniche (konijnenweg) en rue Chesseroux te Eigenbrakel ; de ruelle al chasse te Baisy, de sentier du lièvre en de chemin du chasseroux te Ophain ?

In elk dorp bestonden er gemeenweiden of braakvelden, soms met heide bedekt; vandaar de chemin des communes te Bousval, de sentier des communes te Marbais ; de la commune te Virginal ; de la bruyère te Waterloo ; le chemin de la bruyère te Thines en te Eigenbrakel, waar ook bestaat de drève de la bruyère.

De *battis* geleken op de *chemins verts* (groene wegen), dat zijn oude wegen waar men vaak overblijfsels van Romeinsche wegen vond ; men trof ze ten minste aan in de plaatsen waar men Romeinsche overblijfselen vond of toch zou kunnen vinden : battis de l'Estrée te Eigenbrakel ; chemin vert te Tweebeek, te Virginal, te Quenast ; chemin vert te Nijvel, te Ittre, Haut-Ittre en Oisquerque ; Ly erbeuse voie te Ophain ; vert battis te Lillois en te Nijvel. De « battis de Neppes » te Marbais en te Tilly kreeg zijn naam van de « néfliers » die er wild groeiden (Vergelijk bois neppes te Rebecq, bois de neppe te Quenast, bois et sars de neppes, 1576). Van mespilus, néflier, komt mespli en nespli, neppe en nesse, nèfle (mispel). Zoo verklaart men den naam van het gehucht *De Neppe* te Koekelberg. ook door den heer A. Cosyn vermeld te St-Gillis, Waalsche voorstad van Brussel (1).

Als oude namen van wegen kunnen nog vermeld worden le Perge te Wauthier-Braine, meer verspreid in het land van Luik ; de rue du Pire te Tweebeek ; een « pire » beteekende een bestrate weg. Ik weet niet of de volgende namen een bestraten weg aanduiden ofwel een weg leidende naar een plaats waar men keien uithaalt : chemin Pirot, te Piroit bij Vieux-Genappe ; ruelle pierreuse te Ways ; battis du Pieroux te Baisy ; chemin des pirailles te Bousval ; rue à cailloux te Ittre ; rue aux caillaux 1753, te Haut-Ittre ; ruelle à cailloux te Genappe en te Ways.

---

(1) Touring Club (1e Sept. 1923, blz. 392-393).

De weg voor de legers moest 60 voet breed zijn (1651); men noemt hem gewoonlijk *heerweg*. Er is een chemin du seigneur te Eigenbrakel en te Oisquerque ; dat was de weg van den heer van het dorp. De chemin du grand bailly te Monstreux, te Thines, te Baulers en te Nijvel (blz. 19). De rue de bailly te Tweebeek had ook betrekking op den baljuw der gemeente.

De koninklijke openbare weg, de breedste op alle lijsten, behalve in die van 1651, werd ook « heerweg » of heerstraete genoemd en in de beteekenis van openbaren weg was het *Dieweg* (Ukkel, Woluwe, Crainhem). Ik teeken aan : chemin royaul of royal te Mont St-André ; chemin royal ou public van Perwez naar Thillemont (1558) te Jauchelette ; la roye voie, 1625, te Grez ; le chemin roialle, 1739, te Marille ; chemin royal, 1708, te Jauche ; au chemin royal, 1714, te Enines ; chemin royal, 1529, te Nijvel ; id. te Virginal ; royal chemin van Ter Hulpen naar Hoelaert 1732 ; Men ziet dat die benamingen oud zijn ; men dacht dat de benaming « chemin royal » kan toegepast worden op een « romeinsche heerbaan ».Dat blijkt eens te meer in chemin royal à l'Estrée, naar het schijnt een oude plaats te Eigenbrakel. Wij wezen reeds op de oudheid van de battis de Estrée. Ik voeg erbij dat men aan de Estrée de oude plaats « la masserée aantreft. Kurth in zijn werk « Frontière linguistique en Belgique » toonde aan dat het latijn « maceries » aanleiding gaf tot de plaatsnamen « maisières, majerou » waar men romeinsche overblijfsels vond ; het verwondert mij dat men geen ernstige opzoekingen deed aan de Estrée, waar alles aanduidt dat ze niet vruchteloos zouden zijn.

Andere wegen of banen worden aangeduid door een woord dat hunne onveiligheid te kennen geeft ; de sentier du mauvais pré te Eigenbrakel ; la mauvaise rue te Ittre en te Oisquerque, die de mahiche voie is te Folx-les-Caves (oud fr. maise, spreek uit maïse) ; la laide voie te Tourinnes-les-Ourdons.

De chaudevoie, 1752, te Lathuy of chaude rue ontleende haren naam aan een *warme* bron ; de chaude rue te Nijvel ontleende haren naam aan de stoven of openbare baden. De hurtevoie, in de 17e eeuw te Jaudrain, was de chemin aux orties (latijn urta). De chemin de l'étroit bec te Waver was de weg van Sterrebeek ; de ruisseau aux étoiles

(Stellaire holostée). Wauters vermeldt inderdaad de « fontaine al trebeche » tusschen Waver en la Bauwette, 1516 ; la Schavée de Trubeche, 1570 ; l'héritage de Trebeche, 1670. We hebben een voorbeeld van romanizeering van *beek* in *bèche* in le ri de Gissebèche te Ways.

Het spreekt van zelf dat wij geen methodische lijst opmaakten van alle wegen van het arrondissement Nijvel ; we wilden enkel eenige typische voorbeelden aanhalen. Wat de verklaring ervan betreft, moesten we dikwijls bij veronderstellingen blijven, daar we de plaatsen niet kennen. Wij hopen dat de medewerkers van den *Brabantschen Folklore* ons die kunnen bevestigen en ons de oplossing zullen geven.

J. DEWERT.

Enkele terechtwijzingen

Semondre en *Sermonner*

(Vertaling)

Van die werkwoorden is er spraak aan het slot van een artikel gewijd aan een belangwekkende Waalsche uitdrukking (1). Het weze mij toegelaten wat meer duidelijkheid te brengen in hetgeen over die twee woorden geschreven werd, die door den schrijver niet goed uit elkaar gehouden worden. Meer nog dan op elk ander gebied, is juistheid in de taalkunde de onontbeerlijkste der wetenschappelijke vereischten.

Ziehier wat er geschreven werd : «*Semoner*, waarschuwen, is een zeer oud, verdwenen woord. Maar *semonce* bestaat nog in de beteekenis van waarschuwing, blaam. Is het ten gevolge van de gelijkheid van klank dat de Franschman *sermonner* gebruikt, om te bedoelen *bekijven*, ofschoon dat oud werkwoord komt van sermoon (sermo — redevoering). Het is waar dat sommige predikers voor hun toehoorders niet zacht waren».

(1) De Brabantsche Folklore II, 9 (December 1924) blz. 126.

Zoo is het: over het algemeen waren de predikers niet zacht voor hun toehoorders, maar ze waren vooral niet kort. Vandaar de spottende beteekenis — niet kwaad bedoeld — aan het woord «*sermonner*» gehecht: lange aanmaningen doen. Die verandering van beteekenis deed zich overal voor. Ten bewijze het woord «bedsermoon», gekend door elken man die gewoon is wat laat thuis te komen.

Naast *sermon* en *sermonner*, maar zonder verband er mee, hebben wij het oud Fransch werkwoord : *semondre*, waarschuwen, oproepen, verzoeken; vandaar het naamwoord «*semonce*», waarschuwing en daarna blaam. Van het naamwoord komt een nieuw werkwoord met dezelfde beteekenis *semoncer*, reeds gebruikt in de 16e eeuw, vooral in de rechtstaal. Inderdaad vóór elk vonnis moest de baljuw «semoncer les échevins», dit is : de meening der schepenen vragen, hen verzoeken zich uit te spreken. (1)

Vergelijkt men *semoner* met *semonce*, zooals de gelijkenis er toe noopt, dan moet men in *semoner* een andere afleiding zien van *semondre* met een eenvoudige verandering van uitgang (evenals in courre en *courir*, *ardre* en *ardoir*, *venir* en het volkswoord *viendre*, enz.) (2) In dit geval heeft het woord niets te maken met *sermonner*. Wilde men het integendeel met dit vergelijken, (en het wegvallen van de *r* uitleggen door gemakzucht), dan zou men het woord *semonce* moeten negeeren en er van afzien de beteekenis van dat oud, verdwenen werkwoord uit te leggen, dat des te meer belangwekkend is.

II. Eenige vergelijkingen.

In het artikel gewijd aan de folklore van Gaesbeek (3) wordt een formule weergegeven, door de kinderen van de streek gebruikt, om een ruil te bekrachtigen. Diezelfde

(1) Zie C. DE BORMAN. Les Echevins de la souveraine justice de Liège I, blz. 3, Luik, 1892.

(2) Een gelijkaardige verandering kwam voor *semondre* gedurende de eerste periode van zijn klankontwikkeling. Het uitgangspunt is *sub-monere* (2e vervoeging met lange è); dit moet veranderd zijn in *sub-monère*. (3e verv. met korte è) in het volkslatijn om te kunnen geven *semonre*. (Vergelijk *movère*, *mouvoir* en *véndere; vendre*). Van daar *semondre* met epenthesis van de tandletter.

(3) Brabantsche folklore I, 8 (Oct. 1922, blz. 81)

formule vindt men met een lichte wijziging terug in een hoek van Limburg en menigmaal gebruikte ik ze, toen ik als kind met de knikkers speelde op de groote markt te Maeseyck, mijn geboortestad. Wegens de variante is het niet zonder belang ze hier weer te geven :

Eens gegeven
Blijft gegeven.
Afgenomen
Is gestolen
Drij maal over d'hel gevlogen.

***

Destijds hoorde ik het lied gewijd aan den legendarischen Vlaamschen held Pierlala (1) met andere woorden zingen. Ik herinner mij nog enkel de volgende strofe:

Pierlala lag in de kist,
Al met zijn billekens bloot
Ik meende dat het niemand wist
En Pierlala was dood.
De klokken die luidden van bim-bom-bam
Daar komen ze leven geen dooden weerom
Ik wel, zei Pierlala sasa,
Ik wel, zei Pierlala.

III. Ozios ! Ozios !

In het nummer van Juni 1923 vraagt een briefwisselaar eenige uitleggingen aangaande het woord *Ozios*, een uitroeping die, wanneer men «mis speelde», geslaakt werd door een der geloovigen die aan de deur wacht hield, wat een algemeene paniek veroorzaakte (2).

Kort daarna trachte een der meest gezaghebbende medewerkers van het Bulletijn het woord uit te leggen. *Ozios* zou een vervorming zijn van *Oze*, den naam van een der trawanten van Satan, vermeld door Jan Wier en na hem door Colin de Plancy. Ofwel zou het het Grieksch adjectief *Osios* zijn, «wat niet geoorloofd is door de goddelijke wetten» (3).

---

(1) Brabantsche Folklore, II, 10 (Februari 1923, blz. 189.)
(2) Brabantsche Folklore, II, 12 (Juni 1923) blz. 347 en 351.
(3) Brabantsche Folklore, III, 15 (December 1923) blz. 83-84.

Degene die de vraag stelt, neemt de eerste uitlegging aan, daar de paniek te verklaren is door den schrik voor den duivel; hij verwerpt de tweede, daar het vroom spel van de mis niet kon beschouwd worden als zijnde « niet toegelaten door de goddelijke wetten » (1)

Daarin heeft hij geen ongelijk, maar niet om de reden die hij inroept. Inderdaad, het woord *osios* heeft nooit de beteekenis gehad, die er in het Bulletijn aan gehecht wordt.

Het zou buitengewoon geweest zijn, om niet te zeggen eenig, dat van een woord *osio* beteekenende « godsdienstige plechtigheid » of « wat toegelaten is door de goddelijke wetten », een adjectief zou afgeleid zijn, dat juist het tegenovergestelde beteekent : dat *niet* is toegelaten ».

Feitelijk beteekent *osia* : goddelijke wet, geheiligd gebruik, godsdienstige plechtigheid, en *osios* : wat toegelaten is door de goddelijke wet, geheiligd, gewijd, vroom, enz.

In taalkundig opzicht verzet zich dus niets tegen de tweede uitlegging, die men zou kunnen aannemen, indien men kon bewijzen dat het bedoelde woord, dat zeldzaam is, zoo bekend en verspreid is dat het zelfs gebruikt wordt door een Brusselsch kind.

Hetzelfde heb ik tegen de eerste uitlegging in te brengen : is de duivelnaam *oze* bekend en verspreid als Satan, Belzebuth, Belial, Lucifer, enz. ?

Jan Wier is zeker geen bekend schrijver; zijne werken werden zelden in het Fransch, nooit in het Vlaamsch vertaald. Komt de naam *Oze* voor in de duivelstooneelen die de mysteriën opluisteren ? Dank zij een grondige studie der « duvelrien » op het tooneel in de middeleeuwen, kan ik met kennis van zaken ontkennend antwoorden

Op mijn beurt zal ik trachten de raadselachtige uitroeping te verklaren, steunende op een vreemd woord, maar dat ***werkelijk bekend*** is.

Ozios is het overblijfsel van een bezweringsformule, in de middeleeuwen veel gebruikt en onder het volk verspreid door de *Volksboeken* en die in haar volledigsten vorm, aldus voorkwam :

---

(1) Brabantsche Folklore, III, 17 (April 1924) blz. 169.

Agyes + Oteos + Agyes + Ischiris + Athanatos + Eleyson + Imas (1).

Die barbaarsche woorden komen voor in een bezweringsformule, die in de 16[e] en 17[e] eeuw veel gebruikt werd.

Ondanks eenige onvermijdelijke wijzigingen is het gemakkelijk de Grieksche grondwoorden te herkennen : *Agyos — o theos — ischyros — athanathos — eleison — ymas*. (2)

Het tweede woord otheos, gevormd uit het Grieksch lidwoord en het naamwoord *Theos* (God), zal aanleiding gegeven hebben tot de raadselachtige uitroeping.

Wie verwonderd zou zijn over de verandering van *Otheos* in *Ozios*, phonetisch goed uit te leggen, breng ik in herinnering dat zulks onvermijdelijk en natuurlijk is, wanneer het vreemde en weinig bekende woorden betreft.

Bij wijze van voorbeeld zal ik de Grieksche aanroeping *Kirie Eleison* aanhalen, waarvan men het eerste deel onder verschillende vormen terugvindt als *keri* en zelfs *Kee* of *Key*, (3) terwijl het tweede deel aanleiding gaf tot het vlaamsche woord *leise*, in de oude muziektaal gebruikt om een kerkzang aan te duiden met afwisseling van solo en koor. (4)

Mocht iemand den afstand tusschen de bezweringsformule en een kinderspel vrij lang vinden, dan zal ik er bijvoegen dat de aanroeping *Kyrie* vroeger in mijn geboortestad diende om een vervolgingsspel aan te duiden dat door kinderen gespeeld werd. Wanneer de jongens uit hun schuilplaats te voorschijn sprongen, riepen zij uit : *Kyrie!* om de andere spelers te waarschuwen zich op hun hoede te stellen. Van daar de naam van het spel.

---

(1) G. D. Schotel, Vaderlandsche Volksboeken en Volkssprookjes I blz. 175. Haarlem, 1873.

(2) Heilig, God, machtig, ontsterfelijk, erbarming.

(3) Verdam, *Middelnederlandsch Woordenboek*, brengt *Ke* in verband met Christus. Ik breng het liever in verband met *Kyrie*, zooals blijkt uit den vorm *Keri* in de volgende aanhaling : *Keri en Benedicite !* sullen wij hier langhe staen ? [Van de 5 vroede ende van de 5 dwaeze maegden]. Zie Leendertz, *Middeln. Dramatische Poezie* blz. 396.

(4) Verdam, *Middeln. Handwdb. sub voce.* Voor de etymologie zie Verslagen en Mededeelingen der Koninklijke Vlaamsche Academie, 1908, blz. 775.

Die gelijkaardigheid in taalkundig, godsdienstig en folkoristisch opzicht tusschen *Ozios* en *Kyrie* diende onderstreept te worden (1).

IV. Nog over het hanekappen of het gansrijden in vroeger dagen

De nummers van October 1921, April 1922 en Juni 1923 van de Brabantsche folklore spreken van een spel, genaamd *hanekappen*: en in zwang in verschillende gemeenten van Brabant (2). Laatstbedoeld artikel wordt door den schrijver in *Le vieux Liège* van 13 Augustus 1924 overgeplaatst. Onmiddellijk daarachter maakt de heer A. de Marneffe de volgende opmerking:

Dat spel werd in 't Waalsch genoemd «djetter à l'aue» of jeter *à l'oie*. Men moet dus gelooven dat oorspronkelijk de ganzen de slachtoffers van het spel waren. (3)

Naar aanleiding daarvan is het niet zonder belang er op te wijzen dat bedoeld spel eertijds te Brussel in zwang was. In de 14e eeuw was het er zelfs zoo verspreid dat de magistraten het verboden binnen de vrijplaats. In de stadsordonnantiën van Brussel (1341 - 1374) vinden wij inderdaad het volgende artikel: *Item wie men vonde worpende ter gans binnen de vrijheid, waers om twintigh scellinge.* (4)

Een gelijkaardig verbod, eenige jaren ouder, vindt men te Brugge, volgens de rekeningen van 1334 - 1335; het werd met vele bijzonderheden hernieuwd in de 16e eeuw in de *Hallegeboden* van den 30 Augustus 1544, die door Gailliard meegedeeld werden; maar de oudste vermelding komt voor in de *Keuren* der stad Ieperen, die van de 13e eeuw dagteekenen (5).

---

(1) Naar aanleiding van *Kyrie eleison* is het niet ongepast in een folkloristisch tijdschrift, de Duitsche volksuitdrukking te herinneren, gebruikt om te spreken van de ongehuwde moeders: «sie ist schon vor dem Kyrie eleison zum Opfer gegangen». [Zij is voor het Kyrie eleison ten offer gegaan.] E. FUCHS. *Illustrierte Sittengeschichte.* Renaissance blz. 217 Munchen, 1909.

(2) Zie Brabantsche folklore I, blz. 48 en 170; II blz, 324. Voor Limburg, zie *'t Daghet in den Oosten,* 1886 blz. 106.

(3) *Le Vieux Liège* XI n° 9 [13 Augustus 1824] Kol. 101.

(4) *Belgisch Museum* van JAN-FRANS WILLEMS, I (1837) blz 251.

(5) Teksten verzameld door E. GAILLIARD, *De Keure van Hazebroeck* IV, blz 142 - 143 Gent, 1899.

Zonderling : dat verbod treft men niet meer aan in de Brusselsche ordonnantie van 1360 (1). Men zal er uit besluiten dat het wreedaardig spel verdwenen was — wat weinig waarschijnlijk is — of dat de liefde tot de dieren bij de magistraten verkoeld was.

***

Het verbodsartikel van de eerste ordonnantie van Brussel werd verkeerd uitgelegd door de hedendaagsche verklaarders, als Gailliard, Stallaert en Verdam (2), die er slechts het gansspel in zagen, waaraan zich nog de kinderen van alle landen overleveren, en dat ook bekend is als het ganzebordspel. De eerste is van die verkeerde meening teruggekomen en erkende dat er wel degelijk spraak was van het volksspel, waarvan levende ganzen — of andere vogels — de slachtoffers waren en dat men zoo wat overal terugvindt met eenige varianten. Om er zich van te overtuigen, volstaat het de groote woordenboeken open te slaan van Ducange, (3) van Larousse of van Littré (4), van Grimm, van Te Winkel (5) of de verklarende woordenlijsten van Schuermans en van Rutten (6), twee van die kostbare Vlaamsche *idioticons*, met misprijzen «idiootkanons» genaamd door Nolet de Brauwere van Steeland, die het groot belang van die verzamelingen voor de folklore en de taalkunde niet begreep.

JEAN GESSLER (Hasselt)

---

(1) Eveneens bekend gemaakt door WILLEMS in zijn *Belgisch Museum* VII [1843] blz. 234-317.

(2) E. GAILLIARD, *Glossaire flamand de l'inventaire des archives de Bruges.* zie *Gans.* — K. STALLAERT, *Glossarium van verouderde rechtstermen.* — E. VERWIJS en J. VERDAM. *Middelnederl. Woordenboek.*

(3) DUCANGE. *Glossarium mediae et infimae latinitatis,* haalt het gansspel aan dat men pleegde te spelen daags na St-Remigiusdag, volgens een akte van 1399.

(4) G. LAROUSSE, *Grand dictionnaire universel, blz. 1284* (tirer l'oie). — E. LITTRÉ, *Dict. de la langue Française II, blz. 811* idem.

(5) J. en W. GRIMM, *Deutsches Wörterbuch* IV (Gansreiden Gansreiten) J. DE VRIES en J. TE WINKEL : *Woordenboek der Nederlandsche taal* (Gansknuppelen, gansrijden, gansschieten, enz).

(6) L. W. SCHUERMANS, *Algemeen Vlaamsch Idioticon,* bijvoegsel, blz. 88 [gansrijden]. A. RUTTEN, *Bijdrage tot een Haspengouwsch idiodicon.* [blz. 71] idem.

Bij het lied : « Een jongen heer al uyt de stede... »

Het zij me veroorloofd aan te teekenen bij het oud lied « Een jongen heer al uyt de stede... », door pastoor Vermeyen afgedrukt in « Brabantsche Folklore » nr 18, blz. 208-210, naar het notaboekje van pachter De Clerck, te Esschene-Doment, dat het me sterk herinnert aan een liedje, waarvan ik hieronder zangwijs en tekst laat volgen.

In den zomer van 1913 werd het opgeteekend uit den mond van de grootmoeder van mijn vrouw, die daarbij wist te vertellen dat zij het nog geleerd had te Boortmeerbeek, het Brabantsch dorpje waar zij in 1837 werd geboren en haar kinderjaren doorbracht. Ik durf dienvolgens des te meer aannemen dat onderstaand lied niet misplaatst zal voorkomen in dit Brabantsch tijdschrift.

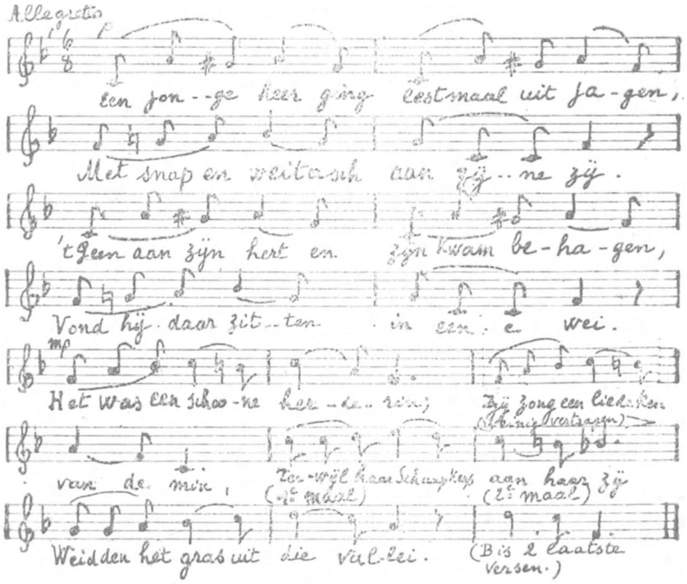

2.

Hij sprak : O schoone maagd geprezen,
Schenk mij uw hand op die echte trouw.
Gij zijt te schoone maagd uitgelezen
Om er te worden een boerevrouw.
Zie, ik heb geld in overvloed,
Kasteel en huis en machtig goed.
Daarom, vriendin, verlaat de wei ;
Rijd liever in een koets met mij.

3.

Jager, en wil mij niet storen,
Laat mij hier rusten in deze wei.
Staak uw gevlei ! 'k Wil u niet aanhooren !
Daarom, jager, vertrek gauw van mij !
Gij spreekt van rijkdom en van geld,
Ik kies veel liever 't groene veld ;
Want dat zal geenen jager zijn,
Die mij zal brengen in de pijn.

4.

O schoone maagd, wil dat niet denken,
Dat ik hier koom met een valsch gemoed
Om uwen besten pand te krenken.
Neen, 't is uit pure liefde zoet.
Schenk mij uw hand op de echte trouw,
Dan zult gij worden een rijke vrouw
En gaan gekleed als een madam.
'k Ben een baron van edel' stam.

5.

Jager, uw woorden kunnen niet baten,
Ik heb een vriend, dien blijf ik getrou .
Als hij komt weer van de soldaten,
Dan word ik aanstonds zijne vrouw.
Vaarwel, jager, met al uw geld !
Ik zeg nog eens, ik blijf in 't veld.
Zij dreef haar schaapkens door de wei
En liet den jager staan in lij !

6.

O schoone maagd, voor uw standvastigheden
Verdient gij dan den lauwerenkrans.
Gij zijt de bloem van dorpen en steden,
Gij verdient lof van al de jonkmans.
Och, vaarwel, gij schoone jonkvrouw !
Wilt gij niet worden een rijke vrouw,
Dan wensch ik u met uw minnaar
Nog lang te leven als echtepaar.

Ik meen dat de overeenkomst tusschen beide liederteksten dadelijk genoeg in het oog valt om niet nadrukkelijker te moeten worden besproken. Trouwens met weinig moeite zou ook het gedicht uit het boekje van De Clerck op dezelfde wijs te zingen zijn. In mijn tekst evenwel zijn alle zes strofen volledig voorhanden, waar bij den anderen de eerste tot op zes verzen verminkt is geraakt. Hierin wordt tevens de jonge heer minder rechtstreeks als een jager voorgesteld en alleen uit de herhaalde vermelding « sijn zeygetuyg » is 't op te maken dat wij met een « weyman » te doen hebben. Het lied van mijn grootmoeder daarentegen doopt zichzelf onmiddellijk tot een van de zeer vele jagersliederen,

die ons Vlaamsche volk zong en ten deele nog kent. Het spreekt ook verstaanbaarder taal en gewaagt bijvoorbeeld eenvoudig van een «koets» terwijl het andere van een «carosse» rept : immers van dit woord is «carisie» in de 5e stroof een foutieve spelling.

Ten slot zij opgemerkt dat in het bekende standaardwerk over het oude Nederlandsche lied door Flor. van Duyse geen dergelijk stukje wordt aangetroffen. Doch weer is er overeenkomst te konstateeren met een oud Kempisch lied, door Th. Peeters opgeteekend te Hoogstraten in 1907 en gedrukt in het tijdschrift «Volkskunde »(Jubelnummer 1914, blz. 64-65) met den titel : « Ik trok laatstmaal in 't veld ».

DR. ROBERT FONCKE

Het feestmaal : « D'nosse Pourcia»

(Vertaling)

Ziehier een echt volkslied van Geldenaken. Al heb ik van jongs af het refrein van dit liedje gehoord, toch denk ik dat men met moeite twee inwoners zou vinden die er het overige van kennen, ook is het geheel toevallig dat ik het gevonden heb. De reden waarom het refrein zoo goed onder het volk is verspreid gebleven, moet gezocht worden in het feit dat het telkens bij het slachten van het varken nu nog gezongen wordt.

De Brusselaars kunnen nu dit liedje zingen, zoo zij willen, bij gelegenheid van hunne penskermis.

Vermits dit liedje in het Waalsch geschreven is, heb ik alles zoo goed mogelijk trachten over te schrijven, mocht er nu nog een of ander fout in gevonden worden, dat men het mij vergeve. Alleen heb ik vier woorden verbeterd, om er de juiste spelling van op te geven.

REFRAIN

A nosse manjonne, aujourde c'est grande fiesse ,
Tos nos parints y vairont se fait bia ;
J'arès m'playe de les veuïe après messe,
Rimple leu panse au banquet d'nosse pourcia.

1er COPLET

Il est dige heures volà que l'messe commince ;
J'espère que ça va bétô iesse fenu.
Dedins l'èglige n'a nuc que munque j'èl pinse,
De mes gourmands que sont v'nus posse s'rimplu.

2e COPLET

Me p'tut garçon est s'tèvauïe à l'mostaude,
Volà que r'vé, vos allez iesse siervu ;
Ne bréioz ni, car ce n'est ni de m'faute
Que l'dîner n'est ni co presse à medu.

3e COPLET

Jènne vos d'mèrez bé trop longtimps à m'môde
Dusqéchiz-vos, esse donc por aujourd'hu ?
Je n'dus pe ré ! car se l'colère me monte,
Je r'viesse les plats que totes les trupee sont d'sus.

4e COPLET

Estant à taufe, je raveseuve mes drôles ;
J'aveux m'plaiju d'venïe ces hommes là machi.
Pe ne boquet n'a d'mèré dins l'cass'role ,
Pétard (1) ètot a passé pa l'gazi !

OSCAR DUCHESNE

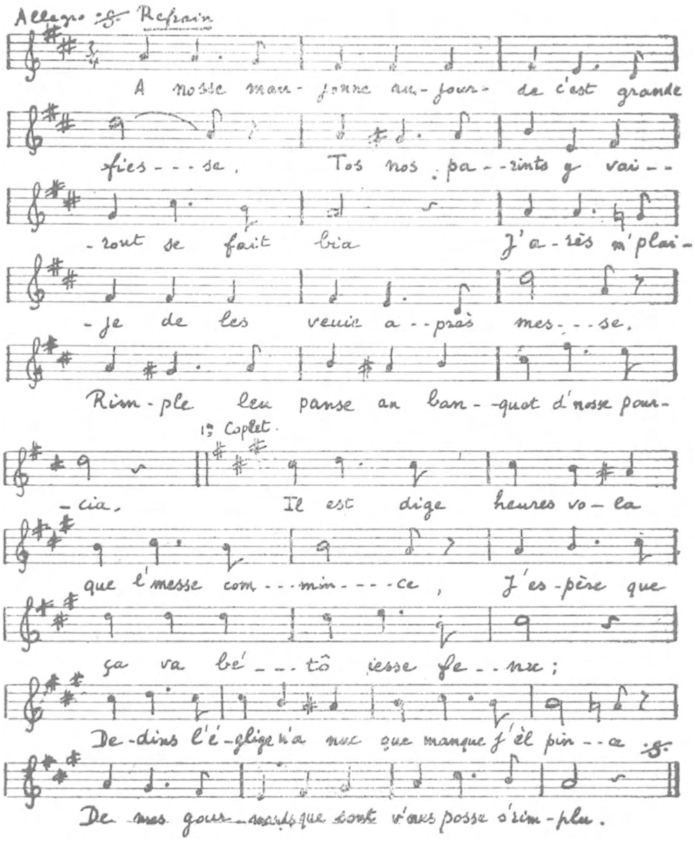

(1) 't Is de « *poeffer* » van steenhuffel (*Brabantsche Folklore*) 3e jaar, Nr 17, bl. 166.) de « *pétron* » van Nijvel en de « *flonche* » van Eigenbrakel (Br. F. 4e jaar, Nr 19, bl. 38).

Naar Aanleiding van een Brusselsch woord.

(Vertaling)

Wanneer men de kozenamen vergelijkt van «crotje» en «crapaute» aan de jonge dochters in Luik en Brussel gegeven en men er aan denkt dat in 't Duitsch «Kröte» pad beteekent, dan vraagt men zich af of de twee hooger vermelde benamingen niet uit een en dezelfde bron voortspruiten. Het zou immers niet de eerste maal zijn dat Luik en Brussel een gelijkenis zouden aanbieden, waarschijnlijk ten gevolge van den gemeenschappelijken oorsprong van een deel der inwoners : de lieden uit het volk noemen elkaar *brûr* in Brussel en *fré* (broeder) in Luik. Wel is waar is dit gebruik ver buiten de landsgrenzen verspreid. De Russen noemen *broet* (broeder) de mannen van hun ouderdom en *dyadya* (oom) de oudere mannen.

Openen wij het «Middelnederlandsch Woordenboek» van Verwijs en Verdam en wij lezen : Crote=dwerg; mhd : *krote*: ohd. *chrota*: hd. *kröte*. Krote wordt thans nog gebruikt in 't West-Vlaamsch in de beteekenis van «klein kind» — dwerg, slecht ontwikkeld persoon en ook in den zin van straatjongen, lomperik.

Daaraan knoopt hij vast de woorden: kreutelkas (verneuteld manneken), kreuteling (mislukte appel of peer) kreutschool (school voor kleine kinderen), en het woord *kleuter* (kabouter) — verg. bet. Hd. Krotz.

J. Heinsius zegt in zijn «Woordenboek der Nederlandsche taal» :

Krod-krodde ohd. *Krota*, mhd *Krote*, Hd. *Kröte*. Voorheen ten Z. van den Moerdijk : in Limburg : kroddel

De ineengedrongen vorm der pad heeft krod doen toepassen op «kleine dikke vrouwspersonen» (in het Zuiden der Kempen) — en dit brengt ons juist dicht bij het Luikerland — «en op een klein gerimpeld wezen of ding» (bv. in 't Hageland en in 't land van Waes) zie ook *Rutten*. Kroddel wordt ook in Limburg gebezigd voor een «klein mismaakt mensch».

Dit laatste voorbeeld brengt ons weer eens op de grens van het Luikerland.

Overigens verzekert Sachs-Villatte ons in zijn « Encyclop. Wörterbuch der D. und Fr. Sprachen » dat het Duitsch « Kröte » beteekent zoowel 1° crapaud (pad), als 2° personne remplie de fiel (wrokkig mensch), mégère (helleveeg) 3° petite créature, enfant, marmot. (Schepseltje, kind, snaakje)

Uit deze drie bronnen te samen blijkt de gelijkenis tusschen het Luiker « crapaute » en het Brusselsch « crotte » al hebben de inwoners van deze stad zelf het begrip van den Germaanschen oorsprong van het woord verloren en denken zij te gebruiken het Fransche gelijkluidend woord, dat, overigens nog in zekere uitdrukkingen voorkomt als « hij zit in de krot ».

Het is misschien ten onrechte dat Grandgagnage in in zijn « Dictionnaire Etymologique de la langue wallonne » geeft :

Crapaut, voor crapaute (1. crapaud, 2. enfant, gamin; une crapaute : une jeune fille, une maîtresse.) Van het Ysl. kraup, ags. creopan, cropen, enz., saks. criopan, ofr. kriapa, holl. kruipen. Vgl. voor de tweede beteekenis holl. kruiper (klein kind) ; vgl. ook het logisch en letterlijk gelijkvormig nhd. krabbe (1. crabe, krab) ; (2. petit enfant).

Nota. In de eerste beteekenis steekt er misschien een ander woord. vgl. crapieu.

En Grandgagnage stelt als andere woordafleiding van « crapaut » voor : *crape* (escarre, croûte : Korst, roof) van een vl. wortel krabben.

Is het niet veel eenvoudiger de twee beteekenissen van het woord niet te scheiden, beteekenis die men op al de Germaansche grenzen van het Luikerland weervindt (Duitschland, Limburg, Hageland) ?

Het Luiker « crapaute » (meisje) zou dus van Germaanschen oorsprong wezen — niet door rechtstreeksche afleiding van wortel beteekenend kruipen, zooals Grandgagnage dacht, maar door een soort van *vertaling*. Men zou hebben willen weergeven een nietig Duitsch of Vlaamsch verschil — den figuurlijken zin van de gedachte crapaud — van den waalschen naam van het dier, welke ook zijn oorsprong weze.

Het is toch jammer dat deze twee sappige woorden, « crotte » en « crapaute », die den vreemden lezer van onze dialectische voortbrengsels zoo verheugen en die zoo juist de wettige afstammelingen schijnen van het schertsende

Brussel en van het jolige Luik, noch aan het een, noch aan het ander eigen zijn.

O! die taalkundigen! Spreekt er mij niet van! Zij ontleden Homeros en dooden den droom...

Voor onze stelling is het in 't geheel niet noodig hier de inlichting te ontwikkelen over het Romaansch woord *crapaud*. Herhalen wij dat men op zeker oogenblik de germaansche metaphora meisje-crapaud in hetRomaanschheeft doen overgaan : daarvoor heeft men het bestaande crapaud genomen, waaraan men een nieuwe beteekenisheeft gehecht door het in 't vrouwelijk te gebruiken—iets heel natuurlijks vermits het op een vrouwspersoon moest toegepast. Dit is des te meer aannemelijk, daar het D. *Kröte* vrouwelijk is. Zelfs indien het oorspronkelijk *crapaud* van het Chineesch voortkwam zou de uitslag nog dezelfde zijn.

Om nauwgezette lezers te voldoen, brengen wij in herinnering eenige jongere — overigens tegensprekelijke afleidingen van het woord *crapaud*. Voor wie het aanbelangt weze verder aanbevolen Meyer Lübke's « Romanisches Etymologisches Wörterbuch ».

Diez «Etym. Wtbch. der Rom. Sprachen» 1887 :

Crapaud voor crapaut, grapaut, ext. gripau, lim. gropal voor grapal. Van *crepare*. Het beest dat barst, dat zich opblaast om te barsten. Maar waarom heeft men dan niet : *crevaud ?* Andere leiden het — en dit is waarschijnlijker — af van 't Eng. Creep, kruipen, d. Kriechen, ag, creopan, ndl. kruipen, ohd. : Krifan.

Te vermelden ook : pic. crapaux, sale, van *crapa*. croûte sur la peau (roof), zoodat het dier zou kunnen geheeten worden «le teigneur, le galeux» (het schurftige) Vgl. den Provençaalschen naam : graissant van graisse = crasse. Maar door 't Eng. *creeper* (Kruipdier, Klimplant) staat het in verband met *creep*.

Gustav Körting « Lateinisch-romanisches Wörtenbuch (Etym. Wörterb. der rom. Hauptsprachen) — Padesborn (Schöning) 1907.

5318 a) *Crapaud* ohd. Krapfö (misvormd lidmaat, klauw, voet). Vandaar nog Nigra Ag XV 497 ; — crapaud ital. carpone (audare a carpone).

5319 ohd. Kraphô (ook kraphjô ?) haakje volgens Dz. 171 — ital. graffiô, haak, klauw, alsook de werkwoorden graffiare, aggraffiare, prov. grafio ; fr. agrafe ; Waalsch :

agrafer — saisir (grijpen, vatten) en ook Fr. crapaud, het beest dat zich vastklampt met zijn pooten. (Z. Nigra Ag. XV. 109).

I. J. HEINSIUS. *Wd. b. der Ned. Taal.*

I. Krod - krodde - ohd. krota ; mhd. krote, krotte, nhd. kröte. Voorheen ten Z. van den Moerdijk = pad ; in Limburg kroddel.

De korte ineengedrongen gestalte van de pad heeft *krot* doen toepassen op een klein dik vrouwspersoon in 't Z. der Kempen ; en op een klein gerimpeld wezen of ding, b. v. in 't Hageland en in 't land van Waes ; zie ook RUTTEN ; ook kroddel wordt in Limburg voor een klein mismaakt mensch gebezigd. Wat krodden van peren (Schuerm.). Een krod van een manneken, van een wijfken.

Een kroddeken van een hond, van een verksken.

II. *Middelnederlandsch Woordenboek* (Dr. E. VERWYS en Dr I. VERDAM). Crotte — nain — mhd. krote. ohd. chrota, hd. kröte, krote, kreute is nog heden in Wvla. bekend in den zin van *kindje* ; dwerg, niet uitgegroeid mensch ; ook schurk ; schelm, kreutelkas, verneuteld en gebocheld manneken ; kreuteling, krom gegroeide appel of peer ; kreutschool, school voor kreuten en kleine kinders. (kleuters, vgf. hd. krotz).

III. HEINSIUS : (suite).

Geefme 't potje mit pap. Hoe krijt het dus, dit krotje ; (Rel. Julfus, 28).

« Wat zit dat klein krotje lief net in die luur ». v. IJsland. Oer. 48.

A. DE MARNEFFE

Het H. Geest-Varken.

De inrichters van een liefdadigheidsfeest zaten vóór eenige jaren te Thienen bijeen en regelden, hoe het diende aangelegd, om het feest te doen gelukken. Vooral was, als een stelregel, gezet, dat, dewijl het liefdadigheid gold, iever en moeite zouden gegeven worden «*gratis pro Deo*». Toch meenden leden van het bestuur, dat sommige arbeid een

vergoeding hebben mocht. « *Voorzichtig* ! zei daarop iemand — *of 't wordt een H. Geestvarken* !.. Deze uitdrukking komt zelden nog voor in het Hageland. Binst een tijdspanne van vijf en twintig jaar hebben wij ze hoogstens vier à vijfmaal gehoord. Zij wordt gebezigd, om te beduiden, dat iets mislukt is of beter zijn doel niet heeft getroffen. Zij bevat ontegensprekelijk een zinspeling. Welke is die ? Waar ligt de grond der uitdrukking ? Dikwijls hebben wij ons die vraag gesteld en zijn tot de meening gekomen, dat de zegswijze herinnert aan een gebruik in voege bij de oude H. Geesttafels.

De H. Geest, of beter de H. Geesttafel, van vóór een eeuw is ons huidig armbestuur of bureel van weldadigheid geworden. Bekend is het, dat de H. Geesttafel van Thienen, in de XVe eeuw, jaarlijks gaf « *aen de sesse oude mennekens, wonende in den huyse der vrouwe van den Kerckhove, in die Cabbeekstrate, te hulpene van haeren vleesche ende biere, elcke weke XLIII placken, tsamen LV gripen XXXVI placken* » (1). Maar daarbij deed zij ook aan de behoeftigen en armen der stad, die niet samenwoonden in een gesticht, wekelijks uitdeelingen in natuur voor «*mondtcost*» : vleesch, brood, smout, zout, haring, enz. Zoo bevatten de rekeningen telken jare een post van : « *d'uytgheven van vleesche ende zoute ende haringhe aen den ermen* ». In dien post houdt het « *varkenvleesch* » steeds den boventoon. Ten bewijze laten wij volgen :

Duytgheven vanden Vleesche ende zoute ende haringhe den ermen gegeven van St. Andriesmis 1460 tot St. Andriesmis 1461

It. Goeswijn van Calene vor een verken teghen hem gecocht, te Kersmisse IIII *1/2 gripe.*

Item. Peter Scotelen van vor Kersmisse VI *verkene te slane ende* IX *te Kersmisse, elc verken* V *placken facit* LX *pl.* XVIII *schel.*

Item. denselven van drije rinderen te slane XVIII *plack.*

Item. tegen Geert Moes gecocht IIII *verkene* XVI *gripen.*

Item. noch op die merckt gecocht VIII *verkene, elck verken* XXVIII *schell. facit* XVI *pripen* XXXII *pl.*

Item. vanden selven verkene te besiene gegeve Art Spaen IIII *placken.*

---

(1) *Staatsarchief van Brussel.* -- Arch. Eccl. n. 2305 en 2308.

Item. Peter Scotelen van den VIII *verkene te slane, elc verken* V *placken licht, facit* XXXX *plack.*
Item, denselven van eender versen te slane VI *plack.*
Item. XIIII° *julij, tegen Jan Quets gecocht drie cleyn verkene* III *gripen,* XXVI *1/2 pl.*
Item. Art Spaen vandenselven te besiene II *plack.*
Item. Peter Scotelen vandenselven te slane IX *plack.*
Item. in September, teghen Henric van Helene gecocht IX *verkene, elc verken,* XXV *sch. fac.* XVI *grip.* XXXV *pl.*
Item. Art Spaen vandenselven verkene te besiene IIII *1/2 pl.*
Itim. tegen Peteren van Geertruyden gecocht een half last harinck XXIIII *peters, facit* XXXII *gripen* XVI *pl.*
Item. noch een half last harinck op die merckt gecocht; daervoer gegeven XXXI *gripen,* XXXVII *plack.*
Summa van allenden vleesche ende zoute, binnen desen jaere uytgevener CXV *gripen,* XI *plack.* XVIII *schell.*

Hadden de regeerders « *de taefelmeesters, H. Geestmeesters of mombers van de H. Geest* » zooals men ze noemde, jaarlijks, als een gratificatie, een dier vele verkens onder hen te verdeelen ? Te Thienen wellicht niet, dewijl de rekeningen enkel een geldelijke uitgave bevatten «*vor den loene der dieneren vander tafelen* ». Maar, wat te Thienen misschien buiten de gewoonte lag, was toch zeker elders, vooral op de dorpen, een geplogenheid. Daar slachtte men telken jare een varken : het zoo gezegd H. Geest-Varken. Het grootste en beste deel van dat varken kwam ten goede aan zeker bepaalde personen, die de H. Geesttafel regeerden, er mede in betrek stonden of er minstens iets voor deden. Voor ons ligt een oude aanteekening van de eerste helft der XVIII[e] eeuw, die dat bevestigt. Luistert, zij zal de uitdrukking : « *'t wordt een H. Geest-Varken* » op helderen en verduidelijken.

MEMORIE VAN HET HEILIG-GEEST-VARCKEN

Wat ende hoeveel de onderschreven hier jaerlyckx van trecken.

Eerst voor den heere pastoor, de hellight ofte omtrent van de craewey (1), *twee pooten, een achterhesp met het*

(1) Deze uitdrukking wordt heden nog gebruikt in sommige Kempische dorpen en elders, om alles waarvan men gewoonlijk pensen maakt, aan te duiden, dit is : het ingewand, het hart, de longen, de loozen en het bloed.

gatstuck vandeselve hesp, de penserije, de hellight van de ribbenen, een vierde paert van de lies, een nier, ontrent de hellight vanden leiver, een oor.

Den coster heeft een vierde paert van de crawey, een vierde paert vanden leiver, een half oor, een halven cop, de voorhesp met het stuck van voor vandeselve hesp, een poot, een vierde paertt van de ribbenen, een nier.

Den ouden H. Geestmeester een achter hesp alleen.

Den jongen Armmeester een voorhesp alleen.

De slaegher heeft een gatstuck van de achter hesp.

Den officier (1) *heeft gelyck den coster, uytgenomen de voorhesp, te weten : een vierde paert van de leiver, een vierde paert vande crawey, een half oir, een halven cop, een vierde paert vande lies, een halsstuck, een vierde vande ribbenen.*

Het resterende is voor den armen (2).

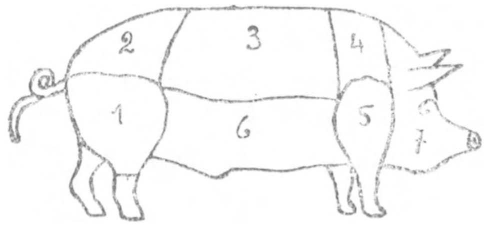

Naam der onderscheidene deelen van het varken. 1. Hesp. — 2. Bovenharststuk. — 3. Filet der 1ste ribben. 4. — Halsribben. — 5. Schouder. — 6. Borst. — 7. Kop.

Die laatste woorden zeggen, ons er achtens, genoeg. De armen, die naar de meening van velen, welke de verdeeling van het H. Geest-Varken ergerde, het aanzienlijkste paart moesten hebben, kregen slechts het geringste : « *het resterende* ».

F. De Ridder.

---

(1). De officier versta : de vertegenwoordiger van het wettig gezag : van den vorst, of van den heer der plaats.

(2). Berust in het archief der kerk van Hombeek.

Wapens der Gemeenten en Zegels der Parochiën

Zou het niet wenschelijk wezen dat het grootst mogelijk aantal gemeenten hun eigen wapen bezaten of zouden gemachtigd worden tot het gebruiken van een oorspronkelijken zegel ?

Op geen enkel gebied zou men mogen verwaarloozen van er een stempel van schoonheid op te drukken ofwel aan een belangrijk feit uit het verleden te herinneren.

Eerst en vooral trekken we de aandacht der gemeenteoverheden op deze kwestie, vermits zij alleen bevoegd zijn om een aanvraag bij het Ministerie van Buitenlandsche zaken in te dienen. Daarna doen we een beroep op het publiek.

Maar welke zijn tegenwoordig de wetsvoorschriften handelende over dit onderwerp ?

De Koninklijke besluiten van 6 Februari 1877 en 14 Februari 1913 regelden het gebruik van oude wapens en zegels door de gemeenten.

Deze besluiten maken een onderscheid tusschen *de herkenning en de toekenning van een wapen* en de *toelating van een zegel te gebruiken.*

Gaat het over *de herkenning van wapens* dan moet de gemeente haar aanvraag laten vergezeld gaan van documenten die het gebruik er van in het verleden staven ; is er sprake van *de toekenning van een wapen* dan moet in de aanvraag de samenstelling er van verrechtvaardigd worden.

De gemeenten, die noch het herkennen noch de toekenning van wapens kunnen verkrijgen, mogen de toelating vragen tot *het gebruiken van een ouden zegel.*

Elke aanvraag tot het bekomen van wapen of zegel wordt onderzocht door den Heraldieken Raad, die er toe gemachtigd is, de door hem noodig geachte wijzigingen voor te stellen.

Ongelukkiglijk, stuiten we hier op een besluit van den Heraldieken raad, dat zou moeten herzien worden.

Mejuffer Nicodème deed op het oudheidkundig kongres van Brugge inzien dat het een onredelijk besluit was dat

de gemeente, die een aanvraag indiende, verplichtte tot het hernemen van den laatsten zegel in gebruik vóór 1795.

Welke waarborg heeft men immers dat juist deze laatste zegel het belangrijkste geschiedkundig feit of nog den heer of familie waaraan men de herinnering wil bewaren, zal te binnen roepen ? Het ware wenschelijk dit besluit in te trekken en tot model voor den aan te nemen zegel het belangrijkste geschiedkundig feit of den eens gewaardeerden heer (tot welken datum men ook moete opklimmen) te nemen.

Wat nu de toekenning van een nieuw wapen betreft zouden we wel graag wat meer toegevendheid in de besluiten wenschen, opdat men zich niet alleen zou moeten beperken tot het herdenken van historische gebeurtenissen maar ook met legenden, plaatselijke overleveringen, speciale landbouwvoortbrengselen of nijverheden, uit vroeger tijden of hedendaagsche, zou mogen rekening houden.

We vragen meer toegevendheid in het uitleggen eener voorstelling opdat meer gemeenten een zegel of wapen zouden kunnen verkrijgen.

Zou het insgelijks niet mogelijk zijn dat de gemeenten die een zegel bezitten dit, mits kleine wijzigingen, zouden mogen veranderen in wapens ?

Onze innige wensch is op de openbare gebouwen, zooals stadhuizen, scholen, godshuizen, kapitalen, bibliotheken, enz... in den muur een steen met het wapen der gemeente zien te prijken.

Dit zou de aandacht der bevolking op haar geschiedenis trekken en de toerist of eenvoudige voorbijganger zou niet nalaten van het trachten te verstaan, om aldus seffens in aanraking te komen met het intiem leven der lokaliteit.

In de lagere school moest een les gegeven worden over het gemeentezegel en over het feit waaraan het herinnert.

In 't algemeen zijn de gemeenten, die er een bezitten, fier op hun wapen of zegel en bewaren het met de grootste zorg. De open brieven worden ingelijst en op de eereplaats in de raadszaal gehangen. Er worden vignetten gemaakt om op de administratieve briefwisseling te zetten en er aldus een meer eigen karakter aan te geven. Eenige gemeenten zelfs zijn reeds begonnen met er een steenen voorstelling van te geven op de openbare gebouwen.

Hetgeen we hierboven aanraden aan de burgelijke overheden zou even goed aan de geestelijke kunnen gezegd worden. Zonder twijfel gaat het hier niet over de officieele toekenning van een wapen of zegel maar wel over een eenvoudige aanbeveling aan de pastoors of kerkfabrieken opdat ze vignetten gebruiken zouden, die aan den patroon der parochie, aan een bijzondere godsvrucht of aan een oude abdij herinneren.

***

Brabantsche gemeenten die de herkenning van een wapen verkregen hebben :

Aerschot
Anderlecht
Assche
Bautersem
Beersele
Beggynendyck
Brusseghem
Brussel
Campenhout
Chaumont-Gistoux
Corbeek-Dyle
Cortenberg
Clabecq
Craenhem
Dieghem
Diest
Dworp
Eigen-Brakel
Eppeghem
Erps-Querbs
Everberg
Ganshoren
Geldenaeken
Genappe
Grez-Doiceau
Grimbergen
Haecht
Halle
Hauwaert
Herent
Hérinnes
Héverlée
Hoegaerde
Huldenberg
Huyssinghen
Herbeek
Kasteel-Brakel
Lembeek
Leuven
Lubbeek
Maxenzele
Meldert
Merchtem
Neerysche
Nethen
Nieuw-Rhode
Nijvel
Overijsche
Pamel
Perwez
Quenast
Rummen
Sint-Gillis
Sinte-Renelde
Sint-Pieters-Jette
Sint-Jans-Molenbeek
Sint-Joris-Weert
Sint-Joris-Winghe
Sint-Genesius-Rhode
Saventhem
Scherpenheuvel
Sichem
Sluysen
Steenhuffel
Strythem
Ter Hulpen
Ternath
Tervueren
Thienen
Thollembeek
Tweebeek
Ukkel
Vilvoorde
Virginal
Waver
Wemmel
Werchter
Winxele
Wolverthem
Zout-Leeuw

Brabantsche gemeenten die de toekenning van een wapen verkregen hebben :

Baisy-Thy
Court-Saint-Etienne
Dilbeek
Etterbeek
Elsene
Halle-Boyenhoven
Kerkom
Laeken
Ophain-
[Bois-Seigneur-Izaak
Ohain
Sint-Joost-ten-Noode
Waterloo
Watermael-
[Boschvoorde
Wesembeek

Gemeente die een wapen aangevraagd hebben :

Auderghem Haut-Ittre

Onze dienst is zinnens later een tentoonstelling van al de zegels uit Brabant in te richten (gemeenten, abdijen, familiën, enz...) Te dezer gelegenheid zal een speciaal nummer van « De Brabantsche Folklore » over de wapens der gemeenten uitgegeven worden.

We laten dit artikel volgen door een nota van den heer Minne over den boom der Gerechtigheid waardoor het vervaardigen van het zegel van Court-Saint-Etienne werd ingegeven ; door een nota van den heer Torfs over de vignet gebruikt door de geestelijkheid van Peuthy ; ten slotte nog de samenvatting van een mededeeling van Mej. Nicodème op het Congres van Brugge over een bijzonder kenteeken, voorkomend op sommige zegels der schepenen van Zout-Leeuw, dat we nergens anders ontmoeten.

De Gerechtsboom te Sart-Messire-Guillaume

(Arbre de la Justice)

(Vertaling)

Aan het kruispunt der wegen van Court-St-Etienne, Sart, Mont-St-Guibert, Mellery en Villeroux en op 500 meter ongeveer van de hoeve en het kasteel van Chenoy, staat de oude gerechtsboom te midden van het prachtig en ruim goed van Chenoy, waarvan hij als de eenzame bewaker is.

Weinige toeristen kennen hem en de wandelaars blijven verrast aan den voet van zijn eeuwenouden stam staan; men zou zeggen dat een geheimzinnige herinnering daar zweeft ; instinktmatig wordt de geest er ongerust en zou de onbekende geschiedenis er van willen doorgronden.

***

Welk is zijn oorsprong? Niemand weet het ; geen enkel stuk kan ons tot dusver daarover inlichten en het boek van den heer CHALON over de merkwaardige boomen

van België vermeldt hem zonder historische aanduiding of inlichting.

De gerechtsboom moest eertijds een van die schoone linden zijn, die het merkwaardigste sieraad waren van sommige Brabantsche gemeenten ; het naburig dorp Mellery b. v. heeft het zeldzame voorrecht er een eerbiedwaardig specimen van te bezitten op het gemeenteplein.

Het is de linde met groote bladeren, een soort die zeer lang leeft, ja vele eeuwen oud wordt. Tot op 100 jaar groeit hij snel ; boven dien leeftijd vermindert de groei en de boom begint in het hart te rotten. In den loop van zijn eeuwenoud bestaan, werd de gerechtsboom verscheurd door het geweld van winden, stormen en bliksem en in de jongste eeuw werd er meer dan eens een schendende hand aan geslagen : de heer Polet, pachter van de ferme du Sartage, bluschte herhaalde malen het vuur, dat den boom heelemaal zou vernield hebben. Thans is hij niets meer dan een oude tak gegroeid op een stuk schors en waarvan het hart eenige jaren geleden gevuld werd met gecementeerd metselwerk.

Welke is zijn beteekenis ? Naar de benaming te oordeelen, indien we hem mogen vergelijken met andere zinnebeeldige boomen « Arbre de la Liberté » of « de la mariée » enz., zou men kunnen besluiten dat de gerechtsboom de galg der misdadigers was en getuige van de straf.

De heer graaf Goblet d'Alviella, zegt ons in zijn gids voor Court St-Etienne en omstreken, in 1851 uitgegeven, dat het de gerechtsboom was die in de vervlogen eeuwen als schandpaal diende.

Is zijn naam zoo ontstaan ? Moet zijn ontstaan en zijn geschiedenis vastgeknoopt worden aan het verkrijgen van de hooge rechtspraak over Sart-Messire-Guillaume door Antoine de Terremonde, op 10 Februari 1559 ? Die hooge rechtspraak gaf het recht legers te lichten en doodsvonnissen uit te spreken en de schandpaal of galg, die opgericht was nabij het kasteel, was het middel tot de uitvoering van de straf. Bestaat er een verband tusschen het hooger gerecht van Sart en den gerechtsboom geplant op de hoogvlakte van Chenoy ?

Dat is een van die talrijke vraagteekens die in de geschiedenis zoo veelvuldig voorkomen.

Onze grootouders herinneren zich de « Kram » in den stam gezien te hebben juist onder de takken ?

Volgens de legende stond er vroeger — wanneer, zegt men niet — een galg waar de boom geplant werd, galg die vermeld wordt op de kaarten uit de 18e eeuw, namelijk op die van Lecapitaine. (1)

De gerechtsboom komt voor op de kaart van Ferraris gemaakt tusschen 1771 en 1777 en op sommige plattegronden uit denzelfden tijd in het Rijksarchief bewaard.

Eend er legenden van Sart-Messire-Guillaume verhaalt dat een man veroordeeld werd om er opgehangen te worden, maar dat hij er in slaagde uit de handen van het gerecht te ontsnappen en dat hij vluchtte naar Hellé — Hollers of Villers-la-Ville, dat een «vrijplaats» was.

De standplaats er van is eveneens van belang op het militair kaarteninstituut, (2) de boom beheerscht immers een uitgestrekten horizon. In het Noord-Westen ziet men den heuvel van den leeuw van Waterloo ; in het noorden rust de blik op een mooi landschap met prachtige boomenmassa's en ginds ziet men de groote nationale baan zich afteekenen met hare lange rij dikke olmen.

Binnen een tijdsverloop van minder dan honderd jaren had onze boom twee malen de bedroevende eer getuige te zijn van den doortocht der Pruisen.

De eerste maal in 1815 na den slag bij Ligny, bij den terugtocht naar Tilly en Waver ; in 1914 vestigde zich een Duitsche staf op het kasteel van Chenoy en de plaats werd gekozen om tijdelijk een vliegplein in te richten.

Op een paar honderd meter van den gerechtsboom had de slag bij Heuval plaats op 23 Juli 1667, waar «boeren» (3) van Court-St-Etienne en uit de omstreken streden tegen de troepen van Lodewijk XIV, aangevoerd door kapitein La Haye.

Daar trokken den 21 October 1568 eveneens een troep van twee duizend voetgangers en 1500 paarden voorbij. Die troepen Hugenoten kwamen voorbij het kasteel van Chenoy, richtten zich naar Waver en staken tal van kerken in brand.

---

(1) A Cosyn : *Le Brabant inconnu*

(2) Blad XL pl. 5, 1/20000

(3) Naam in de handschriften van dien tijd aan de bewoners gegeven

De gerechtsboom was ook getuige van de grootheid en den val van de « Grange du Chenoit » een afhankelijkheid van de abdij van Villers.

In de vorige eeuw bestond er aan den Oostkant van den gerechtsboom, een gewelfde steenen begraafplaats, die thans verdwenen is.

Het gemeentebestuur van Court-St-Etienne, dat eenige jaren geleden zijn schepenzegel wijzigde, wilde het aandenken bewaren aan het bestaan van den gerechtsboom en verbeeldde hem op het nieuw wapenteeken bij koninklijk besluit van 3 Maart 1914 toegestaan.

Gemeente zegel van Court-St-Etienne met den Gerechtsboom

A. MINNE

Schepenen Zegels.

Poorters van Zout-Leeuw, die allen het schepenambt waargenomen hadden, droegen midden der versierselen van hun zegels, ofwel een hoofd met kaproen met bellekens gesierd, ofwel een rechtstaand personnage, getooid met die zelfde kaproen en op een stok leunend. Handzegels van notarissen geven dezelfde zinnebeelden weer.

Naar ons dunkens hebben wij hier de voorstelling van een schepene, of van een persoon die te Zout-Leeuw met een bijzonder ambt bekleed was.

De door ons verzamelde documenten doen ons tot hiertoe denken dat wij een plaatselijk gebruik voorhebben ; het zou belangwekkend zijn te weten of zulks zich nog in andere steden voordoet.

Sint-Martinus van Tours.

Peuthy heeft als patroon der parochie St-Martinus van Tours. Tot in de XIXe eeuw werd Peuthy gewoonlijk Sint-Mertens-Peuthy genaamd. Het was dan ook redelijk op een prent, die moest dienen voor ambtelijke briefwisseling, den H. Martinus te verbeelden. Het oud beeldje van Sint-Martinus, dat van het vroeger hoogaltaar voortkomt, en het beeld, dat op het relikwieschrijn stond, dat vroeger aan de kerk toebehoorde en ongelukkiglijk verdween, vertoonen den heilige als Romeinsch officier te paard en niet als bisschop ; daarom werd de Heilige hier ook op die manier verbeeld. Het prentje werd geteekend in Januari 1924 door Jules Fontaine te Brugge op last van den Z. E. H. Em. Torfs, pastoor te Peuthy.

E. T.

Prentje der pastorij van Peuthy

Li djou dés grands fés.

(De dag der groote vuren)

(*Vertaling*)

Zoo werd de eerste Zondag van vastenavond genoemd daar het een gebruik is groote vreugdevuren te ontsteken bij het vallen van den avond.

Gedurende verschillende dagen te voren keken de kinderen overal rond om te zien waar er takken, mutsaarden en stroo voorhanden waren die voor het vuur dienen konden.

Op den bedoelden zondag gingen zij van huis tot huis «li féwaiye» of «la feués» vragen, dit is het brandmateriaal ; zij kondigden hun aankomen aan, door de kreten :

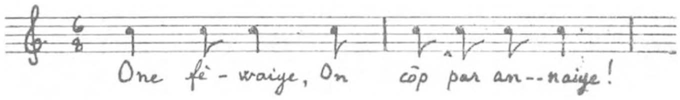

Zij kregen stroo of hout dat zij droegen naar het meest verheven punt van de gemeente ; in dat werk werden zij door jongelingen geholpen.

Bij het vallen van den avond stak men het vuur aan den stapel, waarrond de bevolking bijeenkwam en een grappenmaker speelde dan notaris of liever burgemeester en sloot de huwelijken, vereenigend het schoonste meisje met den leelijksten jongen of omgekeerd, den schoonsten jongen met het leelijkste meisje of de jongste met den oudste of omgekeerd ; de gemaskerden maakten de grap nog grooter door de mannen en vrouwen aan te spreken waarvan het buitensporig gedrag tot gepraat, in den laatsten tijd, aanleiding gegeven had.

De kinderen onthaalden de gemaskerden met het lied:

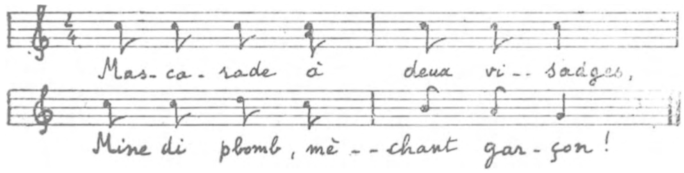

N. B. — Voor de laatste noot der eerste maat bestaan er twee vertolkingen.

Men ging eerst naar huis wanneer het vuur uitgebrand was.

Een volksgeloof dat niet verdween is het volgende : om een goeden fruitoogst te hebben is het wijs een bussel stroo in zijn huis of in zijn boomgaard te branden terwijl het *groot vuur* brandt. Om goed te lukken is het noodig dat die bussel van een ander afgenomen is ; de geburen ontstalen elkander dus een bussel stroo, dien zij goed zichtbaar legden op een plaats waar zij kon gestolen worden.

Dien dag, *on dallève sèpt heûres long et sèpt heûres laudge, po mindgi l'pwin d'sès parints.* (Men ging zeven uur in de ronde om het brood van zijn bloedverwanten te eten)

Niet het brood werd eigenlijk bedoeld, maar veeleer de *wauffes* (wafels) en de *vôtes* (pannekoeken) die men pleegde te bakken gelijk op Lichtmis. De winterperen kwamen dan gewoonlijk voor de eerste maal op tafel ; zij waren dan een vergoeding voor de beperking die men zich gedurende den vasten oplegde.

Li djou dés grands fés, l'agace poirtéve si sômi : (op den dag van de groote vuren, begon de ekster haar nest te bouwen.)

Zag men dien dag trekvogels voorbijtrekken, dan was men zeker op Paaschdag te kunnen wandelen gaan, de vrouwen met een *djaquètte* (in bloeze van neteldoek), de mannen met een tijken broek.

AD. MORTIER

Van den Voerman tot het Paard

(Vertaling)

Hier volgt de taal die de voerman of de boer tot het trekpaard spreekt te Halle en in de omstreken. Ik bedoel den Vlaamschsprekenden voerman.

Op, om het liggende of gevallen dier te doen opstaan.

Ho, is de roep om het paard te doen stilstaan. In Wallonië en in Frankrijk wordt hij in denzelfden zin gebruikt. Van daar komt het Fransche woord *hola,* oorspronkelijk *ho là.* Oorspronkelijk klonk die roep in het Vlaamsch *hou* en werd ook zoo geschreven ; het is de gebiedende wijs van het werkwoord *houden.* (stil houden). In het Duitsch zegt men *halten* ; van daar het Vlaamsch *halt* en het Fransch *halte, halte-là.*

Ju, beteekent : 1°. vooruit. 2°. vooruit rechts 3e zwenk rechts. In de twee eerste beteekenissen wordt die roep gebruikt tot het stilstaande paard ; in de derde tot het voortgaande paard. In de twee laatstbedoelde beteekenissen zegt de voerman dikwijls : *tuk-ju*. Wanneer een moeder haar kind een paard toont, zegt zij : « *Ju peerd* » (uitsprekende piėt) en het kind noemt het paard *juju*. Dat Vlaamsche *ju* komt overeen met het *hue* der Walen en der Franschen.

Gewoonlijk gaat de boer nevens zijn paard, altijd links en leidt het door middel van een eenvoudig kordeel of kardeel (Koddeel, zegt hij) naar het oud Fransch *cordel*, heden *cordeau*. Om zijn paard rechts te doen gaan, geeft hij soms het kordeel eenige korte rukken, zonder te zeggen: *ju* of *tuk ju*. Andere malen voegt hij het woord bij het gebaar. De Waal uit de omstreken van Halle, zegt om zijn paard rechts te doen gaan, een gerekt : *hû-û-û*.

De voerman, die zijn paard links wil doen gaan, geeft een enkelen, wat langen ruk aan het kordeel.

Met hetzelfde doel zegt hij: *woerut, hoerut*. Elders zegt men *herri*. De voerman gebruikt die woorden met de beteekenis van 1° vooruit, 2° vooral: vooruit, linksaf, 3° zwenk links. Oorspronkelijk is dat woord waarschijnlijk *vooruit*. Aanvankelijk om gemakkelijker te vertrekken of om zich van het voetpad te verwijderen, loeft de voerman een weinig rechts of links. In de streek richt hij zich schier altijd links; vandaar het gelijkstellen van het vertrekken en de linksche richting.

Ik ben geneigd te denken dat van het Vlaamsch *vooruit*, veranderd in *hoerut*, het oud Fransch *hurhout* komt dat door een tegenovergesteld verschijnsel van beteekenis veranderde en ten slotte *rechts* wilde zeggen : Roger de Collerge, genaamd Roger Bontems schreef in 1536 : « Un chartier sans fouet, qui ne dict dia ne hurhaut » Later veranderde *hurhaut* in *huhau* en in *hue*. Charles de Bernard (1804-1850) schreef: « L'un voudra tirer à dia, l'autre à huhau », terwijl Alexandre Dumas zegt: « Hue, les chevaux ». Dat *hue*, voortgekomen van een Vlaamsch woord, dat de beteekenis kreeg van « links af » zou uit Frankrijk naar de Dietsche streek teruggekeerd zijn met de tegenovergestelde beteekenis onder den vorm : *ju*. De geschiedenis der talen kent andere avonturen van denzelfden aard.

Om zijn paard achteruit te doen gaan, zal de Halsche voerman zeggen : *achterut* of *achter*. Laat ons opmerken dat die uitgang *ut* voor *uit* tweemaal voorkomt in onze voermanstaal, waarvan zij de oudheid aantoont ; want de Hallenaar spreekt thans de *ui* uit als Fransche *eu*, lang en open. De klank *ui* in *muis*, klinkt bij hem als de *eu* in *Meuse*. De uitspraak *ut* voor *uit* doet denken aan het land en den tijd van Jacob van Maerlant.

Men weet dat het Fransch *dia* wil zeggen *links af*. De menschen te Sint-Renilde zullen zeggen : « à hut et à dia ». Willen zij hun paarden doen achteruit gaan, dan zeggen zij : *pa dri*.

Men stijgt altijd te paard aan den linkerkant ; het is aan die zijde dat men het paard optuigt en dat men het zijn eten geeft. Komt men in een paardenstal en roept men « *schuift op* » dan schuiven alle paarden rechts en keeren den kop links om te zien wie binnenkomt en wat men hun brengt. Nadert ze slechts aan den linkerkant, indien ge wilt vermijden dat ze de hoeven uitslaan.

Ik heb getracht de etymologie aan te duiden van de bijzondere taal die men tot de paarden spreekt: maar ik heb nog niets gezegd van het woord *tuk*. Misschien is het verwant met Vlaamsch werkwoord *tokkelen*. Dat werkwoord is een frequentatif van tokken ; vandaar komen de Fransche woorden *toquer* en *toucher*, wat wil zeggen «tot zich trekken» De boerin zegt *tuk, tuk*, om de hennen bij te roepen. *Tokken* is de versterking van *tiegen*, dat ongeveer hetzelfde beteekent. (1) De beweging van den voerman, die met korte rukken aan de koord trekt om het paard rechts te doen gaan, beantwoordt vrijwel aan het begrip « herhaaldelijk te trekken ».

Ten ware dat *tuk* kome van het Latijnsche woord *duc* gebiedende vorm van *ducere*, leiden.

J. Possoz

---

(1) Zie J. Vercoullie, *Etymologisch Woordenboek der Nederlandsche Taal* bij de woorden : *hou, kardeel, tiegen, tokkelen* en *tokken*.

Beelden van Godsnood. (1)

In de prachtige verzameling beelden, zoo verscheiden in ouderdom en grootte als in houding en stijl, die de Sint-Leonarduskerk bezit, vinden wij twee voorstellingen van Godsnood, treffend gelijkend op het beeld van « le bon Dieu de Pitié de Gembloux »

Tegen den buitenmuur van de 2de Zuiderkapel (Sint-Hubertus) staat een beeld van den Goddelijken Zaligmaker. Het hoofd alleen komt uit boven een zijden paarsen mantel, met verschoten kleur. Geen levendige noch handige beitel heeft dit houten beeld gesneden. Het verdwaasd gelaat, de strakke en doffe blik, de halfgeopende mond, ontzetten op het eerste zicht; nochtans verwekken ze een diep medelijden. De gefolterde Christus, met doornen gekroond, is gezeten op een puinhoop waarop de voeten met stevige koorden vastgebonden zijn. Insgelijks de handen zijn ter hoogte der heupen over mekaar gebonden.

Het ander beeld van den gefolterden Christus staat in een nis boven de deur der oude Sint-Lenaertskapel, de huidige sacristij. Het heeft veel meer kunstwaarde dan dat hetgeen wij hooger beschreven, en mag waarschijnlijk toegeschreven worden aan een kunstenaar uit de XVIe eeuw. Het aanschijn van den met doornen gekroonden Christus drukt een aangrijpende smart uit. Het gansch uitgebloede lichaam is neergezonken, veeleer dan gezeten, op een stuk muur, de handen gekruist en met touwen vastgebonden ; de ontvleeschde beenen zijn vrij.

De kapel van het Gasthuis van Zout-Leeuw bezit eveneens een beeld van den gegeeselden Christus. Hier ook zien wij enkel het hoofd boven een paarsen zijden mantel. Deze Christus houdt een riet in de hand.

De oorsprong van de Godsvrucht tot den Godsnood te Zout-Leeuw is onbekend ; de aanwezigheid van die drie beelden bewijst nochtans, dat de vereering er van hoog bij de bevolking aangeschreven stond. Misschien kunnen wij dezen oorsprong wel vinden in de voortdurende betrekkingen die er bestonden tusschen Zout-Leeuw en de Waalsche

(1) Vervolg op de artikels verschenen in de «Brabantsche Folklore» 2^{e} jaargang, blz. 94, 210 en 243.

gemeenten van Brabant, vermits de Walen er de steenen uit de groeven van Melin, Gobertingen, evenals hun landbouwproducten kwamen inschepen om van daar langs de Gheet verder 't land in vervoerd te worden. Betz zegt ten andere (1) dat men in meest al de dorpen rond Geldenaeken en zelfs rond Waver, straten vindt *Chemin de Léau* of Leeuwsche baan genaamd (2) en hij voegt er bij « Heel waarschijnlijk dagteekent die naam van den tijd, dat de inwoners van die dorpen Leeuw bezochten, om er koopwaren te brengen of te halen. »

Daaruit zouden wij ook kunnen besluiten dat de Walen met hun waren ook in 't Vlaamsche land gebruiken inbrachten en misschien ook wel de vereering voor dewelke zij een voorliefde hadden.

JEAN-CH PEETERS

Ditjes en Datjes.

Een boom met spijkers. — In de bosschen te Flawinne, welke, zoo ik mij niet vergis, den eigendom zijn of ten minste tot het jachtterrein van den heer Lucien Boucqueau behooren, die het kasteel der « IV Heeren » bewoont, staat er een zeer eigenaardige boom met spijkers.

Na veel zoeken ben ik er in geslaagt een lichtdruk van dien boom te bekomen, ook is het mij een waar genoegen dezen den «Brabantsche Folklore» aan te bieden. Wellicht kan een briefwisselaar er in dit belangwekkend tijdschrift eene korte beschrijving van geven.

GR. D'ARSCHOT.

Sint-Adela's bron. — In het gehucht Taugissart te Baysy-Thy bestaat er langs het wegeltje dat loopt van de kerk naar den steenweg van Taugissart naar Villers-la-Ville, een zoogen. St-Adela's bron. Het water van deze bron is voornamelijk gekend voor het genezen van oogkwalen.

De geloovigen, die soms van zeer ver komen, putten water aan de bron en gaan daarna naar de kerk bidden voor het beeld van St-Adela.

---

(1) Betz. Geschiedenis van Zout-Leeuw, T.I. bl. 195. nota.

(2) Wij twijfelen erg rootendeels aan dat die namen heden nog bestaan.

De genezende kracht van dit water is, zoo we de overlevering mogen gelooven, zeer groot. De bedevaarders nemen het mee naar huis om het, zelfs in de ergste gevallen, te gebruiken.

God zegene U. (1) — Onze lezers vinden een grondige studie dezer uitdrukking, gezegd bij het niezen, in het werk van P. SAINTYVES *L'éternuement et le bâillement dans l'ethnographie et le folklore médical.* (Uitgever : Nourri, Parijs).

Pauwenpluimen. -- Te Chatelet vertelt men dat pauwenpluimen ongeluksvogels zijn.

ALPH. DE MARNEFFE.

Vas ê tchir à Malonne, c'est paye d'Lidge. (Loop sch..... te Malonne, het is het land van Luik !.) — Malonne, bij Namen maakte tot in 1794 deel uit van het prinsbisdom Luik.

De grens tusschen dat Prinsbisdom en het Graafschap Namen was aan de «Gueule du Loup». Buiten die grens konden Naamsche misdadigers of andere misdrijvers van het Graafschap niet vervolgd worden. De weg die aan de Gueule du Loup voorbijloopt was zorgvuldig bewaakt en al wie met het Naamsch gerecht af te rekenen had, mocht buiten die plaats niet meer verontrust worden. Men moest in de «Gueule du Loup» (muil van den wolf) vallen. De talrijke gehuchten nabij de oude abdij der Augustijnen te Malonne waren dus de veilige schuilplaats van het uitschot van Namen en omstreken. Van daar de oude volksuitdrukking die zoo verspreid is : «Vas ê tchir à Malonne, c'est paye d'Lidge».

Loop naar Malonne, indien ge kwaad wilt doen of indien ge er gedaan hebt, daar mag men alles doen.

E. BOURGUIGNON.

Kanquenne. — Bij een bezoek aan het gewestelijk Museum te Bergen bemerkte een opsteller van «Le Soir», dat men er in de zaal van den H. Joris, de huiskamer eener Kanquenne had samengesteld. Daarop heeft hij de vraag gesteld wat is eene Kanquenne.

Wellicht zal niemand beter dan een inboorlinge dier stad de Brabantsche Folklore desaangaande kunnen inlichten.

Een twintigtal jaren geleden vond men nog te Bergen de liefdadigheidshuizen gesticht door de heeren en de groote en edele dames van eertijds ; nu echter zijn deze huizen deels uit geldgebrek, deels ook om andere noodwendigheden ofwel opgeheven, ofwel naar andere plaatsen overgebracht. Die liefdadigheidsgestichten bestonden reeds verscheidene eeuwen ; voor de mannen had men er het liefdadigheidsgesticht der Charterkamers (Chartiers); voor de vrouwen het begijnhof, het gasthuis der « houplines » der Weduwen en het liefdadigheidsgesticht der Kanquennes.

---

(1) z. *Brabantsche Folklore* nr 25, bladz. 47.

De Kanquenne, waarover wij nu in het bijzonder willen spreken, trad het liefdadigheidsgesticht in, voorzien van al het huisraad dat noodig was om hare nederige woonkamer te bemeubelen. Buiten de woonkamer ontving zij daarenboven nog eene prebende of pensioen van één frank per dag; zij behield de volle vrijheid om uit te gaan, ja zelfs om vreemdelingen te ontvangen. Vandaar dat de Kanquenne, om maar zooveel mogelijk vuur en licht te sparen, meestal den dag bij een of ander harer kinderen ging doorbrengen, of in geval zij geene kinderen had bij een neef of nicht, en met den frank dien zij dagelijks ontving wist zij altijd een of andere min bevoorrechte gelukkig te maken; och, eene bejaarde vrouw heeft toch zoo weinig noodig, en wat kon men vroeger al niet voor één frank koopen?

Wanneer de Kanquenne door ziekte aangetast of door gebrekkelijkheid onmachtig werd zich zelf te behelpen, dan ging zij, naar gelang haar toestand het vereischte, hare dagen eindigen ofwel in het ziekenhuis, ofwel in het weldadigheidsgesticht der „groote almoes" (grand' aûmone) of „ à z'incurâbe " zooals men te Bergen zegt, waar zij gemeenschappelijk met de andere leefde en men in het vervolg voor haar zorgde. Hare kinderen verdeelden onder elkaar haar huisraad „ s' meublier et ses loques " en eene andere Kanquenne, die hare beurt afwachtte, nam hare plaats in.

Vraagt gij mij naar de woordafleiding van het woordje „Kanquenne" dan blijf ik u het antwoord schuldig, alleen weet ik dat men zeer dikwijls dit woord gebruikt om een bejaard, krankzinnig en sufferig mensch aan te duiden.

L. VAN DEN DOOREN.

Verboden te wateren... — Niets nieuws onder de zon. De vorm alleen verandert weleens. Hier, een middel door onze voorouders uit de 15de eeuw aangewend om te beletten dat men tegen de muren zou p..... Zij schilderden er een Sint Anthonius met zijn zwijntje op, zoo dat niemand het dorst wagen eene zoo eerbiedige voorstelling als wit te kiezen:

„ Item, de mueren van der poerten van der waranden overweerzijde beplaestert van beneden aen de eerde totter yersten lijsten toe, ende dair op gewyt, dair nu Siute Anthonys opgeschildert staet, omdat men aldair nyet meer pyssen en soude ". [Rekeningen J. OFHUYS, 1486-1487, fol. 86. Archief der burgerlijke Godshuizen van Brussel) (1).

Een zulkdanig middel is geen uitvindsel van den eenen of den anderen geestvollen Brusselschen schepen, maar is ook in andere steden te vinden. Bijvoorbeeld in Rijsel, waar in eene politieordonantie van het jaar 1448 te lezen staat:

„ A Lille payé au peintre Jean Desbonnée 16 s. pour avoir peint et blanquy, plusieurs ymaiges autour dune eschope establie sous l'hostel de Beauregard par dehors afin que l'on ne pisse point à l'encontre d'icelle, ne jette ordures ".

(Max Quantin. Les ducs de Bourgogne Revue catholique. Tome 54. Année 1883. p. 61).

G. D. M.

(1) Tekst mij vriendelijk door den eere-archivaris Frankignoulle ter hand gesteld.

De hoofdkussens. – Op de lijn van Brussel naar Luik ziet men te Corbeek-Loo en te Lovenjoul (elders niet, meenen we) vrouwen afstappen die op het hoofd groote, platte korven dragen, waarmee zij van Brussel komen. Tusschen de zwarte mantilje en den korf is er een kussen geschoven. Het heeft bij allen denzelfden vorm en dezelfde afmetingen ; op het zicht heeft het ongeveer 30 cm. doorsnee en 15 cm. dikte. Het heeft den vorm van een cylinder, met aan elk uiteinde een segment van een sfeer, de afmetingen van dat kussen zijn belangwekkend voor de vergelijkende folklore. Het is veel hooger en breeder dan het kussen der verkoopsters van « makeye » uit het land van Herve (19e eeuw) dat de breedte van het hoofd niet overtrof en 3 tot 4 cm. hoog was ; het is daarentegen kleiner dan dat van de cotiressen (Luik 1830), dat vierhoekig is, 8 tot 10 cm. dik en komt zelfs buiten den korf uit (zie de gravuren van de vragenlijst n° 1, van het onderzoek van het museum van het Waalsch leven).

Voegen wij erbij dat de bedoelde Brabantsche kussens veelkleurig zijn ; de platte zijden bestaan uit sektors die, zoo we ons goed herinneren, afwisselend wit en zwart zijn.

A. de Marneffe

Uithangborden. — Op den gevel van een huis in de Dendermondestraat, 210 te Ganshoren leest men den volgenden tekst :

In de donkere wolk
De baas is zat gauwer als zijn volk

R. Cornette.

Kinderspeeltuig. a) *Klakkebus.* — In den uitkomen (Lente) snijden de jongens een dikken tak af van den vlierboom, doen er de schors af en het merg er uit.

De « klakkebus » is gemaakt, gewoonlijk is ze 15 cm. lang.

In de holte steekt men een houten of ijzeren (kepernagel) «stemper» die 14 cm. lang is, en waaraan van onder een houten bout, 10 cm. lang, gehecht is. Men steekt een knollen (1) balleken met speeksel doorknauwd in de opening en duwt het tot in het bovenste gat der klakkebus, daarna steekt men er een tweede balleken van onder in.

Men duwt snel met den «stemper» het tweede balleken naar het eerste toe, hierdoor wordt de lucht samengeperst, dewelke alzoo het eerste balleken de ruimte injaagt met een slag (knal).

b) *De Spruitbus.* — In de eerste opening duwt men een «knop» -- knoop (broeksknoop), den stemper omwindt men met knol, en dit is de zuiger, om water op te slorpen.

Men duwt met den «stemper» en het water spuit door de vier gaatjes van den knoop.

Wouters (Steenhuffel)

---

(1) Knol = is afval van het zwingelen van vlas.

Gebeeldhouwde groep, vóór 'n twintig jaar in de kapel van Chenois door den E. H. Roelandts, pastoor te Eigenbrakel, gevonden. Eene reproductie van deze groep bevindt zich in het museum van het Jubelpark.

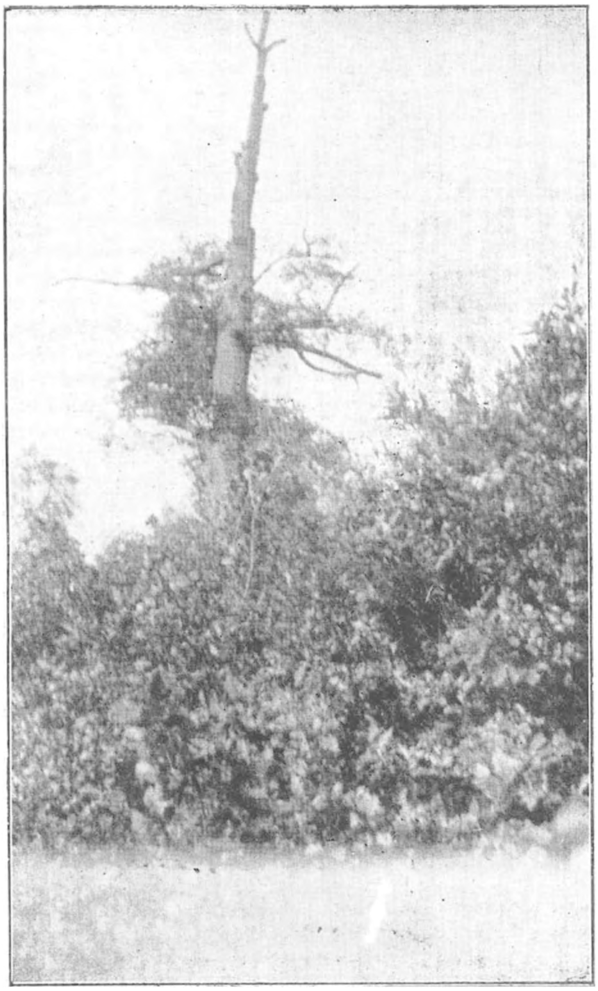

Boom met spijkers in het bosch van het kasteel des Quatre Seigneurs, eigendom van den Heer Lucien Bourguignon te Flawinne (Namen) October 1924.

Paraplukes. — Men kent de lekkernij waarvan de Brusselsche ketjes zoo gaarne snoepen en die bestaat uit een stuk rood en wit gestreepte suiker, een stuk van vijf frank groot en op een stokje gezet. Van daar de naam « paraplukes ». De ketjes likken er met smaak aan.

Sedert eenige maanden ziet men bij de groote suikerbakkers te Brussel een lekkernij die op het parapluke gelijkt. De suiker met vruchten geurig gemaakt, wordt in bleekgeel, bleekgroen, rose, oranjegeel, maluwe enz. gekleurd, en als gezondheidsmiddel wordt er een doorzichtig papier om gewikkeld. De fabrikant, van oordeel dat het likken der ketjes niet zou staan in de salons, wijzigde den vorm van de lekkernij die er uit ziet als een raket. Dat suikergoed wordt waarschijnlijk over en weer geschoven tusschen de lippen der dames. Het kost 3 fr. per 100 gr. Smaakt het wel even goed als de demokratische paraplukes, die wij als kind zoo lekker vonden.

R. Cornette.

De HH. Petrus en Paulus te Zellick. — De inwoners van Zellick beschouwen het feest van St-Pieter en St-Paulus als eenen waren feestdag. In den vroegen morgen begeven de kinderen zich op dien dag naar de kerk, nemen eenen stoel mede, dien zij versierd hebben met allerlei levende bloemen, slingers van gekleurd papier en ander groen, en zetten hem aan de kerkdeur. Het volk dat uit de kerk komt werpt een geldstukje in een busje, dat de kinderen niet nalaten op hunnen stoel te plaatsen, en met de opbrengst koopen zij kaarsjes, die zij 's avonds aansteken, om er alsdan hand aan hand rondom heen te springen en te dansen.

J. M. Van Belleghem.

Schavakken vangen. — Eenige flierefluiters (1) of wiewaters maken een troeten (2) wijs dat er in een bosch of groote weide een kwakkel of patrijs te vangen is ; dit zijn schavakken.

Op 'nen donkeren avond trekken ze er gelijk op af, met een bussel strooi ; 'nen ruimeling hout (3), en zij maken een groot vuur waarop de snul moet passen. De anderen zullen het wild opjagen, de bosschen aftrakken ; maar de troeten mag geen lawijd maken, en moet de vogels het vuur inslaan met zijnen knuppel. Maar in plaats van te jagen, trekken zij er stillekens van onder, en laten den snul alleen bij het vuur zitten. Al de anderen zijn al lang thuis en lachen smakelijk om de poets gebakken aan den sukkelaar. Het vuur is eindelijk laat in den nacht uitgebrand, en de troeten zit nog alleen bij 'nen hoop uitgedoofde kolen. Vol schrik in den donkeren nacht, doolt de sukkelaar rond in het bosch of veld, en komt gansch bezweet en vol angst te huis.

---

(1) losbol, spuiter,

(2) troeten -- snul, onnoozele jongen, het vrouwelijk van troeten -- een trut.

(3) Mutsaard.

Des anderendaags durft de jongen zijn kop niet opheffen van verlegenheid ; en dremmelt stillekens af, als zijn makkers hem vragen: Hoeveel *schavakken* hebt ge gepakt ?

J. Wouters (Steenhuffel).

Parallelisme. — Aan de grens van de Ardennenstreek, wetend dat de Ardenneezen den naam hebben weinig vriendelijk en vooral arm te zijn, antwoordt men gewoonlijk wanneer een toerist vraagt : Ben ik hier reeds in de Ardennen ? — Neen, het is nog een dorp verder.

Aan de grens van het Hageland, behalve te Zout-Leeuw, waar de grond rijk is, schaamt men er zich ook over tot het Hageland te behooren en men antwoordt op een vraag van denzelfden aard : « neen, het is nog twee of drie dorpen verder ».

De Duitschers te Scherpenheuvel. — In zijn «Légendes, prophéties et superstitions de la guerre » (La Renaissance du livre, Paris) — een boek dat zich nogal prettig lezen laat — haalt Albert Dauzat een legende aan, (1) die L. Bloy in « Au seuil de l'Apocalypse » met het datum van 13 November 1914 opgeeft. « La scène qui lui fut racontée se passait à Montaigu (?), petit village de la Campine belge. L'église renfermait une statue miraculeuse de la Vierge. Un officier de uhlans ordonne d'enfoncer les portes , comme on n'y arrive pas, il veut faire tirer dessus avec des canons de campagne ; au moment où le coup va partir, les battants s'ouvrent d'eux-mêmes, et les cavaliers allemands qui veulent entrer tombent raides morts ». Nog niet tevreden met het vraagteeken dat hij bij Montaigu stelde, moet hem daarbij de nota uit de pen : « Je suis fort surpris d'ailleurs qu'il existe un village de ce nom dans la Campine, pays flamand... et pays plat : ce simple détail suffit à me faire douter de l'existence même de la légende dans la région en question».

Ons verwondert het op onze beurt dat A. Dauzat als folklorist, die daarenboven elders in zijn boek voorwendt België, en daarin Vlaanderen, goed te kennen, onwetend is kunnen blijven met Scherpenheuvel-Montaigu en zijn allervermaardste Lievevrouwebeeld. Zijn twijfel aan het bestaan van de bedoelde legende is alleszins gevestigd op wankelen grond.

Trouwens, die legende bestaat ter dege. De betreurde Vlaamsche folklorist Alf. De Cock geeft er in zijn posthuum boek « Vlaamsche sagen uit den volksmond » (Amsterdam, 1921) blz. 189-191, niet minder dan 4 lezingen van op en met de laatste daarvan, de variante zooals ze luidt te Boom en omstreken, vertoont het verhaal door L. Bloy de meest treffende gelijkenis.

Dr. Robert Foncke.

Volksverbeelding. — Vijftig jaar geleden was een oud weggeloopen soldaat jachtwachter te *Zout-Leeuw*. Zekeren dag tijdens den Fransch-Duitschen oorlog kwamen de gendarmen op hem af om hem

(1) blz. 118.

aan te houden, terwijl hij op het veld werkte, en daar zij hem niet herkenden, vroegen zij waar hij woonde. Als antwoord maakte hij het ijzer van zijn ploeg los en met dit stuk in de hand, wees hij hun de nabijgelegen hoeve aan ; de gendarmen begrepen zijne bedoeling en trokken af.

Kort daarop bevond hij zich in eene danszaal der plaats dicht bij het orgel. Vier gendarmen komen af om hem te vatten, de orgeldraaier hield op met draaien en het dansen was gedaan. Dit was echter niet naar den zin van den oud deserteur, die den orgeldraaier gebood voort te gaan en zijne vrouw uitnoodigde om eenen dans aan te vangen. De gendarmen waren als verslagen door zulk eene stoutmoedigheid en vonden niets beter dan ieder in een hoek der zaal post te vatten. Eindelijk waagde eén der gendarmen het om den weggeloopen soldaat langs achter vast te grijpen, maar deze keerde zich om, pakte den gendarm met het kruis van zijn broek en den kraag vast en wierp hem langs het vensterraam naar buiten ; de andere gendarmen poetsten de plaat.

Bij het sluiten van den vrede werd de weggeloopen soldaat vrijgesproken en als jachtwachter aangesteld.

Dit feit werd te Linden verhaald, en is gansch onbekend te Zout-Leeuw. Deze volksverbeelding scheen ons belangwekkend om hier opgeteekend te worden om verscheidene redens. Vooreerst is ze gehecht, aan de wonderbare en zoo besprokene vorming der legenden ; eens te meer duidt zij ons de neiging aan die het volk heeft de gebeurtenis in een bepaalde gemeente te plaatsen. Eindelijk bevestigt zij nogmaals de dikwijls in het Hageland opgedane bestatiging, dat wanneer het volk een feit wil plaatsen, het geneigd is te zeggen : ’t Was te Leeuw (Zout-Leeuw) dat zulks zich voordeed, juist alsof deze gemeente in het volk een bijzonderen indruk gelaten heeft, wellicht aan haar verdwenen luister te wijten.

Brusselsche uitdrukkingen ontleend aan een ondervraging van den heer Jochmans, gewezen onder-officier.

e roûp — een zakuurwerk (letterlijk ; een raap).
menonkel — de berg van barmhartigheid (bank van leening).
Vous faites de petits meubles — gij hebt iets gebroken.
hij is geplumd (gepluimd) — hij werd bestolen.
hij is in de bovenste lâe — hij wordt bemind.
de pijp aan merte geven — het opgeven.
il est calich — hij is verloren.
hij is foert — hij is weg.
fourt — naar den drommel.
blinkdûs — zakuurwerk (letterlijk : blinkdoos).
hij is Sint’ Annekesbût — hij heeft groote voeten. Zinspeling op Sint-Annekensboot te Antwerpen, die nog al log van vorm is.
hij kan tegen den wind — hij mag gerust zijn.
il est habillé — gij hebt hem daar een mooien bijnaam gegeven.
Voorzichtigheid is de moeder van den porceleinwinkel — voorzichtigheid is de moeder van de veiligheid.
mesbak — vuilnisbak ; ook : verwarde zaak.

Montenegro, kom boven, zwette (letterlijk : kom boven, zwarte).
R. I. P. wordt gelezen : recht in 't putteke.
dat es ne lïeper — een leepe of looze.
slag van tammeke — gek.
ne tamme — een gek.
ze smijte mè stïene (of ; *mè bloemme*) — wil zeggen men verwijt ons iets.
hij is de pijpen uit — hij is weg.

ALPHONSE DE MARNEFFE

Over het woord « buotje » (1). — Vroeg men aan iemand die in een Brusselsche volkswijk tehuis is den volgenden tekst te vertalen, getrokken uit we weten niet welk werk van de Goncourt : Je les ai payé 200 francs ! — 200 balles ! Fichtre ! Dan zal men hoogstwaarschijnlijk tot antwoord krijgen : « 'k heb ze 200 frank beteultsch ! — 200 buotches ! potverdomme ».

Ik ondervroeg een ouden Brusselaar over de waarschijnlijke etymologie van die uitdrukking, die moet ontstaan zijn bij het verschijnen der eerste frankstukken met de beeltenis van Leopold II, den grooten koning met den langen baard (*buoteche* zou willen zeggen *baartje »*).

(1) z. *Brabantsche Folklore*, 3e jaar, blz. 83.209.

R. CORNETTE

Monter la haut (1). — Eertijds, toen het gevang te Nijvel nog boven in de Bergensche straat (r. d. Mons) stond en men de dievenwagens nog niet gebruikte, moesten de misdadigers te voet en met de handboeien aan, tusschen twee gendarmen deze straat opgaan. Dit feit alleen was reeds een oneer. Wanneer er dan ook een twist uitbrak tusschen volkslui en dat een der ruziemakers reeds bovenbeschreven wandeling gedaan had, zou de andere niet nagelaten hebben van den eersten als hevigst verwijt de volgende woorden naar het hoofd te slingeren : « cé qué mì djé n'ai jamais monté l'rue dé Mons intré deux gendarmes » (2). Hierop wist deze gewoonlijk niets meer te antwoorden dan : « Vo n'avez pu qu'ça à dire ! » (Hebt ge niets anders meer te zeggen dan dat ») ?

Nu het gevang op een andere plaats staat en deze uitdrukking dus zinloos zou zijn, is ze ook in onbruik gekomen.

A. BRULÉ

Spreekwijzen. — Om aan iemand te laten hooren dat men hem niet gelooft, of om hem door te sturen zoo zijn gepraat verveelt, zegt men :

1e « Allez vo fé fonde à Bouffioulx, vo-z-aré des Kéniques » (Ga u laten smelten te Bouffioulx, ge zult er « Kéniques » krijgen.

---

(1) cfr. Bulletijn nr 18, blz. 25.
(2) « Ik ben toch nog nooit tusschen twee gendarmen de Bergensche straat opgegaan ».

« Kéniques » noemt men de balletjes in gebakken aarde, die men werpt met een kleinen handboog. Ze worden vervaardigd te Bouffioulx, de streek der terra-cotta artikelen.

2e « Allez tchir al belle, i n'vo faura poû d'chandelle » (Ga sch... in de maneschijn, ge zult er geen kaars toe noodig hebben).

Men zegt insgelijks te Nijvel :

« Il est mesuré à l'aune de France » (Hij is met de Fransche el gemeten).

Van een kind dat tot groote lichamelijke ontwikkeling schijnt te zullen komen, zegt men :

« i grandira ; il est arrivé comme les djounes dé tchis, il a dé gros gnioux » (Hij is in 't zelfde geval als de jonge honden, hij heeft dikke knieën).

A. Brule

Kirie, Curey, Cur. — Nogmaals verwijzend naar de mededeeling van E. H. Buvé, in 't 1ste nr. van *Brabantsche Folklore*, meen ik de stelling van Charles Didier, in nr. 3, zelfden jg., met een ander bewijs te kunnen aanklemmen.

Toen ik onlangs, in Haspegouw, kinderliedjes verzamelde, teekende ik, te Mielen-boven-Aalst, 't volgende op :

Brooi, brooi, geeft e wa en haad e wa, (wat)
Tot 't ander jaar dees tijd nog e wa,
't *Kurruké* hee vier bien en iene stat, (staart)
Dao kan gemekkelek e stuikske (stukje) van af !

Kurreke bedoelt hier den knorrer bij uitmuntendheid, nl. het varken !...

Jules Frère, (Kinderrechter)
Tongeren.

Rossia tchin. — Te Orp-le-Grand en in de omstreken zegt men, wanneer menschen zonder reden klagen, dat zij maken « des grimaces de rossia tchin ».

P. Doguet.

Hoe noemt men den man die gaat leven bij zijn vrouw ? — In ons land komt het zelden voor dat een pas getrouwd man gaat inwonen bij zijn schoonouders. Zoo het feit zich voordoet, voornamelijk op den buiten, wordt dan die man niet in 't belachelijke getrokken ? Zoo ja, zouden we graag de bijnamen kennen die men hem geeft ! We vragen aan onze lezers van ons hierover in te lichten, zoowel over Fransche als over Vlaamsche en Waalsche benamingen.

Omgekeerd, indien er bijnamen gegeven worden aan de vrouw die gaat inwonen bij de ouders van haar man, vragen we insgelijks van ze ons laten te kennen.

Oude benamingen. – Veel werd er geschreven en getwist over de beteekenis van sommige oude Vlaamsche benamingen, omdat men veelal verder ging zoeken dan noodig was, en veel te hoog geleerd. Men vergeet dat bij den oorsprong der oude benamingen, deze aan

streken en plaatsen gegeven werden door meestal ongeletterde lieden, en dit in het dialect der streek. Werden die benamingen op papier gesteld, dan was dit gewoonlijk door lieden vreemd aan die streek, of door zeer geleerde personen, welke de gewestspraak weinig of niet kennende, die namen op te geleerde wijze neerschreven.

Men had alzoo in Saventhem : a) *het klein-oudeveld,* dat in de XIVe eeuw reeds *Cleynodiënveld* geboekt werd ; b) *Cordemans-kruis,* werd *Cortenake-cruce* ; c) *Keiëkenstraat,* veranderde in *Quynkenstraete* : d) *Kersenweg* werd *Keezenweg* en nu *Kazenstraat* ; e) *Sluizenwei,* werd *Luizenwei* en *Luizenveld* ; f) *Mollenstraet* werd *Molenstraat* ; g) *'s Gravenwellenmolen* veranderde in *Scherreweggemolen* ; h) de *Moranvillestraat* in *Marollenstraat* ; i) het *Eendbroeck* in *Hiembroeck* ; enz. enz.

Het verwondert dan niet dat de naam van Sint-Leonard's parochie in gemeente Zout-Leeuw geworden is. Men ging in bedevaart naar Sauet-Leo, dat ter streke klonk als Sout-Leo, Sout-Leeu, vandaar dan Zout-Leeuw. De Fransche benaming Léau is dan juister dan de Vlaamsche.

Een voorbeeld buiten onze provincie.

Men heeft in Frankrijk Duinkerke ; niet ver vandaar Oost-Duinkerke, en daar tusschen in, het oudste der drie, *Oud-Duinkerke,* dat naar gewestuitspraak en in de schrijfwijze *Adinkerke* geworden is.

In Mechelen heeft men een *Ravenbergstraat.* Vóór zestig jaar gingen wij spelen in die straat, welke algemeen *Hauenbergstraat* genoemd werd. Welke is de echte benaming ?

J. L. D.C.

Heirbanen. — Veel, zeer veel is er geschreven over *heirbanen.* Wat is eigenlijk eene heirbaan ? Niets anders dan een *aardeweg, eerdeweg, eirdeweg, jeirdeweg,* en was de weg breed, dan was het eene *eirdebaan* of *jeirbaan,* de lettergreep *de* wegvallende om de welluidendheid.

In het Vlaamsch wordt *aar* veranderd tot *eer* of *eir.* Zoo heeft men : aarde, eerde, eirde ; wereld, waereld, weireld ; peerd, paard, peird ; zwaard, zweerd, zweird ; haard, heerd, heird ; enz. enz.

Daaronder zijn verouderde termen.

In ons land zijn weinige, zeer weinige echte Romeinsche heirbanen, tenzij de groote legerbanen door de Romeinen aangelegd, en die meest allen nog bevloerd werden met platte steenen.

Het echte Vlaamsche *heir* komt voort van *heer meester* en beteekent in heirbaan, de banen door den Heer of Meester of Veroveraar des lands uitgevoerd om zijne heerschappij te bevestigen en uit te *breiden.* Dit woord *breiden* voortkomende van *breed,* geeft eene zelfde verandering aan als *heir* van *heer* ; de verandering van *ee* in *ei,* voortkomende van het leggen van een zwaren klemtoon op de zachtlange *ee* om er de verbreedende beteekenis van aan te duiden.

J. L. D. C.

Romeinsche wegen te Zellick. (Zie Brabrantsche Folklore, 4de jaargang, 24ste aflevering, bladz. 332). — Te Zellick vindt men eenen weg welke Heirbaan, Romeinsche weg, of ook nog Romeinsche

steenweg genoemd wordt. Aan Kilm. 8.4 heeft hij eene vertakking op den steenweg naar Gent, doorkruist den Galgenberg en Neerzellick, loopt langs het Laerbeekbosch en zoo verder door naar Laeken, alwaar hij de grens vormt tusschen deze gemeente en Wemmel en Strombeek-Bever.

Deze baan behoudt den naam van Romeinschen weg tot aan Vilvoorde toe. Volgens de inwoners zou er hier spraak zijn van de gekende heirbaan van Bavay naar Keulen (Bavacum-Colonia), nochtans valt er op te merken dat Ascum-Assche eene oude Romeinsche legerplaats is, en het zoodoende gemakkelijk te verklaren is dat wij hier slechts met eenen ondergeschikten Romeinschen krijgsweg te doen hebben.

J. M. VAN BELLEGHEM.

Begijnhof en Vischmarkt te Saventhem. — Is er ooit een *begijnhof* te Saventhem geweest ?

Volgens alle bescheiden : *neen.*

Evenzoo voor de *vischmarkt.*

En nochtans bestaan beide te Saventhem. Althans, begijnhof en vischmarkt zijn beide één en dezelfde plaats.

Op den hoek der tegenwoordige Kleinbeekstraat en Statiestraat stond vroegertijd een groot pachthof, den grave van Erps toebehoorende. Dit pachthof is vervallen en te niet gegaan. Een deel der oude gebouwen met trapgevel bestaat nog langsheen de Kleinbeekstraat.

De hoek door beide straten begrensd, vormde het vierkant wagenplein van het pachthof, en was omgeven door stallingen, schuur, wagenhuis, enz. Dit plein had twee inrijpoorten : een langs de beek, een langs *den voerweg van Dieghem naar Tervueren* (thans statiestraat) (Manuale der pastoors van Saventhem).

Van die stallingen, schuren, enz. werden kleine woningen gemaakt, en het wagenplein veranderd in grasperken en kleine hofkens ten gebruike der huurders. De beide ingangpoorten bleven bestaan. Die huizekens werden door stille, geruste lieden bewoond. Het geheel gaf eenigzins den indruk weder van een gesloten begijnhof. Van daar dan ook dat dit beluik van lieverlede *Begijnhof* geheeten werd. In de bevolkingsregisters van de eerste helft der 19^{e} eeuw wordt die plaats aldus officieel betiteld, alhoewel er nooit eenig begijntje gewoond heeft.

Maar langzamerhand verdween het stille en rustige in dit beluik. Andere huurders waren er komen wonen : fabriekarbeiders, enz. Het werd er eene woelige buurt : men gedroeg er zich zoodanig dat het weldra met den naam van *Vischmarkt* bestempeld werd, en eene herberg, naast dit beluik langs de Kleinbeek, nam voor uithangbord : *In de Vischmarkt.* Dit was alzoo in de tweede helft der 19^{e} eeuw.

Nu is er spraak dit beluik volledig te slechten en er eene zwemdok in te richten.

Men ziet het : alhoewel Saventhem een Begijnhof en Vischmarkt heeft, is er nooit van beide inrichtingen spraak geweest. Dit zij gezegd om alle latere geschiedkundige betwistingen te voorkomen.

1925 J. L. D. C.

Volksgeneeskunde te Brussel. Wratten. — Men geneest de wratten met er een doek op te leggen, doortrokken met maandstondelijk bloed. (Gehoord te Brussel in het kwartier van de Keizersstraat, op 16den Juli 1925).

R. Cornette.

Schapendrek. — Te Vollezeele (Brabant) en omstreken gebruikt men schapendrek als zalf voor de brandwonden. Vrouwen uit de streek vullen "fleskes" met allerlei medicijnen, die op groote schaal gebruikt worden door de bevolking, niettegenstaande de veroordeeling er van door de « Wetenschap ». Deze geneesmiddelen worden voornamelijk gebruikt voor kinderziekten.

A. de Marneffe

Eerste speeksel. — Een Waalsch soldaat uit Henegouwen, een man uit het volk, denken we, raadde ons ten zeerste aan van op kwetsuren of brandwonden, het eerste speeksel dat men 's morgens maakt, als geneesmiddel te gebruiken.

A. de Marneffe.

Gedragen kousen. — Zoo we ons niet vergissen is 't een vrouw uit West-Vlaanderen (Zeebrugge) die ons het volgende recept gaf : In geval van verkoudheid, moet men zich 's avonds, vooraleer slapen te gaan, een kous die men in den dag gedragen heeft, rond den hals binden, en ze gedurende den ganschen nacht er rond houden.

Dit werd ook gedaan in Haspegouw nl. te Bovenistier waar men den voet der kous op de keel moest leggen om ze daarna met een zakdoek in den hals vast te binden

A. de Marneffe

In twee opengesneden duif. — Te Jumet-Gohyssart paste men volgend recept toe op een klein meisje, dat aangetast door hersenvliesontsteking, door de dokters verloren gegeven was : Een levende duif juist in twee opensnijden, langs borst en buik en ze dan leggen in den hals der zieke. In bovenstaand geval, dat we als waar mogen beschouwen, gelukte die proef. Het stervend meisje leeft nog altijd en is nu 'n twintig jaar.

Eigenaardig is het, dit geneesmiddel te vergelijken met dat, gebruikt door den dokter van het Fransche hof bij de geboorte van den Hertog van Burgondië (1682) ; men stroopte een levend zwart schaap en men legde de bebloede vacht op den buik der moeder na de bevalling.

A. de Marneffe.

Geelzucht. — Volksgeneesmiddel tegen de Geelzucht, te Halle in gebruik.

De zieke schaft zich een zoo groot mogelijk, levende visch aan, een zeelt bijvoorbeeld ; hij snijdt hem door in de lengte en legt een helft op zijn buik. Deze vischpleister zwelt op, wordt geelbruin en de zieke geneest... misschien.

M. Possoz.

« Livre de Raison ». — Mijnheer H. Mahy, lid van de bestuurlijke Commissie der koninklijke oudheidkundige vereeniging van Brussel, bezit een belangrijk boek «Livre de Raison» hetwelk afkomstig is van familie zijner moeder, namelijk de bekende familie Verhulst beroemd om hare schilders en beeldhouwers.

Onder de vele merkwaardige inlichtingen die de geleerde oudheidkundige mij heeft toegelaten te verzamelen zijn er, die, naar ik denk, den Brabantschen Folklore aanbelangen. Immers op het laatste blad van het handschrift leest men onder de rubriek « Memorie » het volgende :

« In de maendt Xbre 1755 hebben wij alhier tot Brussel een klyne aardtbevinghe gevoelt op den 26 d° snachts omtrent 12 ueren en heeft geduert omtrent eenen miserere, met twee reprisen, t' welcke vele menschen tot groote alteratie heeft gebracht; toch Godt sy bedanck, want bij dit ongeval en is geen schaede geschiet. Godt wilt ons voorders bewaren.

18 february 1756 hebben wy noch eens een aerdtbevinghe gehadt s' morgens omtrent acht uren.

12 Augusty 1763 hebben wij een seer quaet weer alhier gesien s'nachts circa een heure van donder en blixems vermengelt met hagelsteenen die in soo groote menighte gevallen sijn, dat se seer groete schaede veroosaeckt hebben aen alle de huisen, tot groote verbaestheydt van veele menchen.

Op den 3 July 1769 is sinte Michiel op een nieuw verguld zijnde op deser stadts thooren geset. Benevens woort het geheel stadtshuys geschildeert met oliverve; het welke seer schoon is om sien.

Lowet, Raadsheer aan het Beroepshof

De goede Turk van Vollezeele. — Het Spaansch boek «*El Ingenioso hidalgo Don Quijote de la Manche*» werd door Miguel De Cervantès de Saavedra (geboren den 9 Oct. 1547 te Alcala de Henarès (Spanje) en overleden te Madrid in 1616) geschreven om te spotten met de overdrevenheden der ridderromans.

Het is belangwekkend vast te stellen dat Cervantès in den loop van zijn verhaal spreekt van een boek dat als titel draagt : « De avonturen van den goeden Turk van Vollezele ». Zou een der briefwisselaars van den provincialen dienst zoo welwillend zijn mij te zeggen of dat boek in de Spaansche letterkunde nog bestaat en of de schrijver, Vollezeele, de Brabantsche gemeente, bedoelde Die vraag komt gewettigd voor, daar ons land in den tijd van Cervantès onder de Spaansche overheersching was

Robert De Coster.

De Verlatstraat te Thienen. — In het artikel van J. Wauters over de Sint-Martensvuren te Thienen werd een nota vergeten bij het drukken. Deze nota zegde dat de Distelstraat in Thienen algemeen Verlatstraat genoemd wordt door het volk naar den naam van den eigenaar der huizen. We behouden dezen naam omdat hij een bewijs geeft van het feit dat de volksoverlevering veel sterker is dan alle administratieve schikkingen.

Hoe het eeuwfeest der Belgische Onafhankelijkheid gevierd? — Geen officieele woordenpraal of hoogdravende gedenkschriften, die maar al te dikwijls kunstvoelende menschen ongeduldig maken, hebben wij noodig, maar ware en oprechte vaderlandsliefde, die bestaat in het verheerlijken van hen, die sedert de laatste honderd jaren het vaderland tot eere strekken.

Te Londen bestaat er eene galerij, waar men de afbeelding vertoont van alle vermaarde Engelschen, en 't is met eene zekere trots, dat ieder Engelchsman den vreemdeling daarnaar verwijst. De studeerende jeugd komt er de helden aanschouwen wier naam en daden zij op school geleerd hebben. Waarom zouden wij zulks ook niet kunnen oprichten? Immers talrijk zijn de beroemde schilders, letterkundigen, staatskundigen, krijgshelden en andere wetenschappelijke mannen in ons land, en ongetwijfeld zal hunne herinnering belang inboezemen. Daarbij dient opgemerkt, dat onze musea en voornamelijk onze hedendaagsche musea verschillende werken bevatten, die er niet zoo zeer geplaatst zijn om de kunstwaarde van het werk zelf dan wel om een of ander belangrijk persoon te herdenken. Het verwijderen dier schilderijen zou eerst en vooral plaats maken voor betere kunstwerken en zoo doende den kunstsmaak der musea des te meer doen uitkomen. Deze schilderstukken zouden dan als het ware den grondslag der verzameling vormen, waarbij nog verscheidene werken van dien aard konden gevoegd worden, welke het ministerie van kunsten en wetenschappen bezit, en wellicht zijn er daarenboven verschillende giften te verwachten.

Alleenlijk zou men om die verzameling ten toon te stellen eene geschikte plaats moeten vinden, dat is de taak van eenen bouwkundige; nochtans om slechts een voorstel te doen, denk ik, dat het gebouw der Naamsche straat, waar het ministerie van Koloniën gevestigd is, in aanmerking kan komen.

P. H.

Boekennieuws

Volkspelen en Volksvermaken in Vlaamsch België door Maurits Sacré en Aimé De Cort — 284 bladz. — De schrijvers hebben de gelukkige gedachte opgevat en verwezenlijkt van in het Vlaamsche land tal van oude en hedendaagsche volkspelen op te teekenen en ze in een boekdeel te verzamelen. Buiten de volksvermaken vinden wij in dit boek eveneens de oude godsdienstige ceremoniën alsook sportfeesten.

De beschrijving en geschiedkundig overzicht der volkspelen zijn gevolgd door een zeer uitgebreide bibliographie.

Ziehier de verdeeling van het werk : I. loopen ; II. springen ; III. dansen ; IV. werpen ; V. vermaken in maatschappijen ; VI. spelen met voorwerpen ; VII. de mensch en de natuur ; VIII. de mensch en de muziek ; IX. de mensch en het kalender , X. vertooningen.

Prijs 15 fr., bij M. Sacré te Merchtem.

Ukkel in het verleden. — Een geïllustreerde artistieke monographie werd over deze gemeente uitgegeven door den Kring „ Uccle Centre d'Art „. Een ruime plaats werd gegeven aan folklore, oude eigendommen, kunsten, oude herbergen, kapellen en plaatselijke processiën. (166 blz. Brugmannlaan 525, Ukkel).

Opzoekingen door het „ Musée de la Vie Wallonne „ — De huiselijke wapenindustrie die vroeger een specialiteit was van de nijverheid te Luik, verdwijnt meer en meer. Het vervaardigen van geweerloopen „ damas „ wordt bijna niet meer gedaan. In nr 7 van het „ Bulletin du Musée de la Vie Wallonne „ vinden we een interessante beschrijving met illustratie over deze nijverheid. We merken er insgelijks het begin van een beschrijvende studie over de volksplanten op. Verder nog enkele, voor het meerendeel geïllustreerde, notas. Prijs 10 fr per jaar, 280 Bd d'Avroy, Luik.

Les Moniales Cisterciennes. — door den Eerw. H. Ploegaerts, pastoor te Corbais. Het derde boekdeel van deze uiterst nauwkeurige studie is verschenen. Het handelt over de Geschiedenis van de Abdij van Florival te Archennes. Het werk zal uit 4 deelen bestaan, waarvan elk handelt over een der vier abdijen van die kloosterorde, in het oud Romaansch gedeelte van Brabant.

Uitgegeven door de Action Catholique. Haechtschen steenweg, 74, 3de deel 1581 blz. 1 illustratie.

Erratum. — De Hollandsche houtsnede waarvan we in aflevering 25 een reproductie gaven bij het artikel van den heer Crick over de Brusselsche spelen in de XVIIIe eeuw werd niet uitgegeven in Nederland door Glenisson en Van Genechten zooals we zegden, maar wel in België door ditzelfde huis, dat eerst ingesteld was te Turnhout.

De groote kopergravure van Adriaan van der Venne is niet de weergave van een oorspronkelijke teekening maar wel van een kopie.

Berichten

Antwerpsche Folklore. — De Bestendige Deputatie van de provincie Antwerpen heeft tot het inrichten van een Dienst voor Historische en Folkloristiche Opzoekingen besloten, gelijk aan dien van Brabant. Voorstellen zullen gedaan worden in de eerstkomende zitting van den Provincieraad.

De Folkloristische Afdeeling van het Brugsch Kongres. — We geven aan onze abonnenten een bijvoegsel, waarin de werken van de folkloristische afdeeling van het Brugsch Kongres in 't kort samengevat zijn, en waarin insgelijks de aangenomen besluiten zullen gegeven worden.

Een Belgische folkloristische maatschappij. — Een van deze wenschen stelt de inrichting van een Belgische folkloristische maatschappij voor. De zitting waarin de inrichting van deze maatschappij zal besproken worden zal binnen kort in Brussel gehouden worden. Onze abonnenten zullen er van verwittigd worden en zullen een uitnoodiging ontvangen om ze bij te wonen.

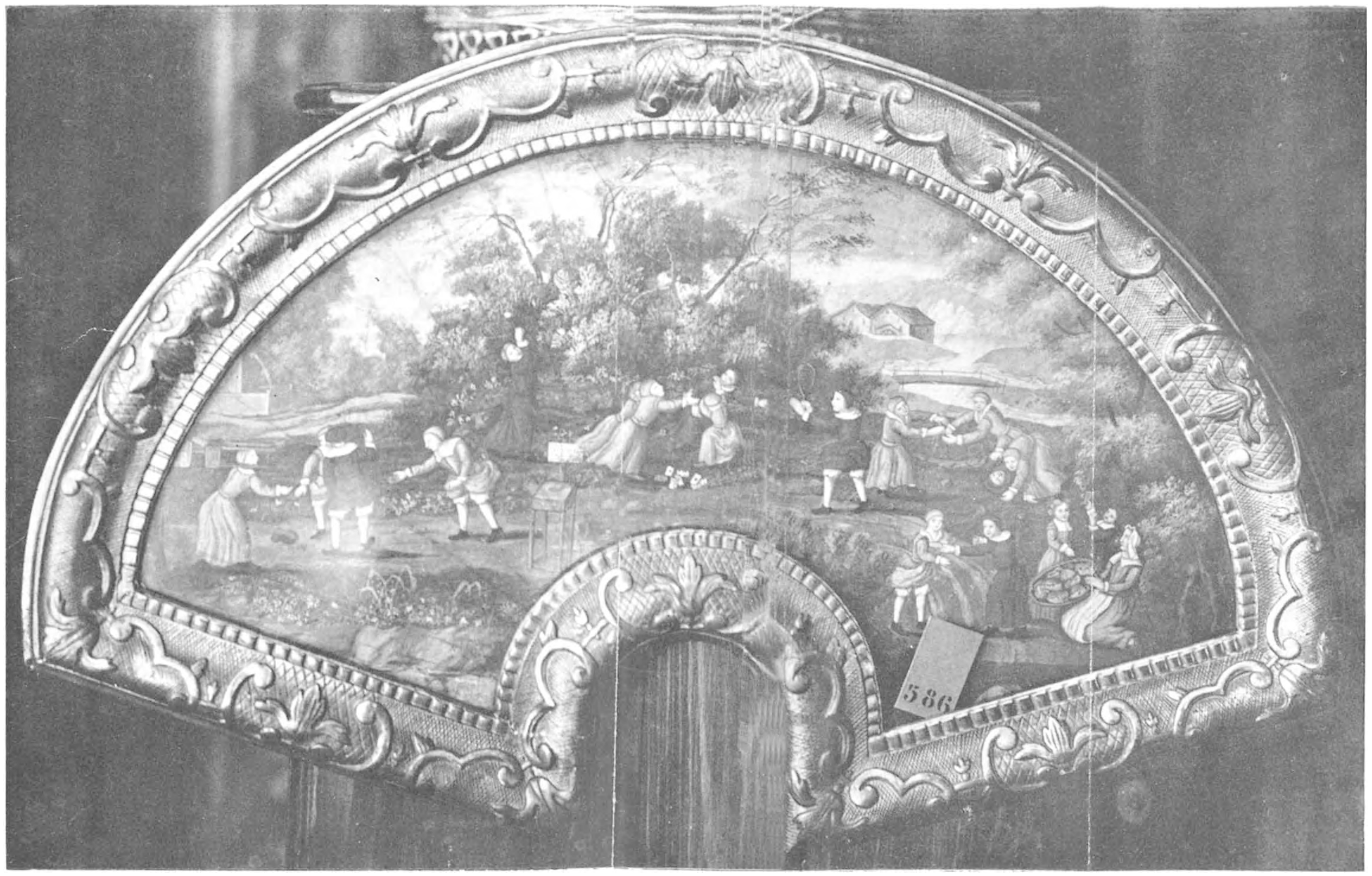

Om het artikel van den Heer Crick over de Brusselsche Kinderspelen in de xv[illegible] eeuw, te volledigen, geven we hierboven de reproductie van een waaier uit dit tijdvak waarop kinderspelen op zijde geschilderd zijn. (Eigen[illegible]n van den Heer H. Samuel). Deze waaier was op de tentoonstelling van De Vrouw en het Kind in het Egmontpaleis op 25 April 1925 te bez[illegible]tigen. (Foto van graaf J. de Borchgrave d'Altena)

de Jaar. — Nr 27-28 Februari 1926

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Georges Willame, Waalsch Folklorist. — De vlekken in de Maan. — De veldkappellekens. — Legende van den Dorren Boom te Assche. — Oud Molenbeek. — Een bezwerings formulier der XVIe eeuw : De Valeriane. — Ditjes en Datjes. — Wedstrijd in historische en folkloristische werken in 1925. — Reglement voor 1926. — Onze opzoekingen. — Een Belgische Folklore-Maatschappij. — Boekennieuws. — Bericht.

De Verzameling Georges Willame.

Met genoegen zullen onze lezers vernemen dat de kostbare oorkonden, verzameld over Nijvel en omstreken door wijlen Georges Willame niet te loor gingen. Tot heden bleef de verzameling als een kostbaar pand door zijn familie bewaard. Het bleek zijn verwanten nochtans dat, om de nagedachtenis van hem, die zulke voorliefde gevoelde voor zijn geboortestreek, te dienen, zij niet beter doen konden, dan deze prachtige en rijke verzameling te schenken aan den Dienst van Geschiedkundige en Folkloristische opzoekingen der provincie Brabant. 't Was dan ook met erkentelijkheid dat de Bestendige Afvaardiging deze gift ontving. Zoo ten minste zullen de oorkonden niet verstrooid worden. In onze archievenkamer zal de verzameling geplaatst worden in bijzonder aangewende meubels met volgend opschrift : Collection — Verzameling Georges Willame.

Wij rekenen het ons een plicht hulde te brengen aan de familie Willame voor haar prachtigen wenk en bieden haar openlijk onzen oprechten dank en erkentelijkheid. De nagedachtenis aan Georges Willame zal bij de Folkloristen voortleven, de vrucht van zijn onverpoosd werken, van zijn geduldige opzoekingen, zijn kostbare waarnemingen, zullen voor onze nakomelingen niet verloren zijn.

Moge dit tot voorbeeld strekken aan al dezen die tijdens hun leven met groot geduld en moeite een verzameling vormen. Hun werk mag voor de gemeenschap niet verloren gaan.

Een Waalsch Folklorist.

GEORGES WILLAME.

(1863-1917)

Het feit beschouwend, dat zijn rol zich niet alleen mag bepalen tot het verzamelen, het doen kennen en liefhebben van Folkloristische eigenaardigheden uit het Brabantsche, besloot ons tijdschrift dat het insgelijks raadzaam is nu en dan eens 'n kijkje op het verleden te werpen; aan zijn lezers het tot nog toe gedane werk op dat gebied te laten overschouwen en soms eenige bladzijden te wijden aan de Brabantsche Folkloristen.

Vermits wij in dezen zin onze taak opvatten, achten wij het ons tot plicht de nagedachtenis te vereeren van een man, die zoowel een zeer gewaardeerd Waalsch-Brabantsch Folklorist was, een der beste Folkloristen van het land, zelfs als een eerste klas schrijver van Fransche en dialectische stukken : Georges Willame.

Geboren te Nijvel in 1863, koos Willame, na z'n studiejaren gedaan te hebben in het gemeentecollege zijner geboortestad, de administratieve loopbaan, waarvan hij 't een na 't ander al de stadia doorliep. Algemeen geacht en gekend als voorbeeldig beambte, kwam hij er toe in het Ministerie van Binnenlandsche Zaken het ambt van Algemeen Bestuurder waar te nemen.

Scherp waarnemer en spotziek van karakter, ('n goed hart nochtans) werd Willame natuurlijk sterk aangetrokken door de pittige taal en de overleveringen van het kleine volk dat hij dagelijks ontmoette in Nijvel, het kalm en archaïstisch stadje, dat er ongeveer nu nog hetzelfde uitziet als in de XVIIIe eeuw.

Geregeld zag men hem met eenige zijner vrienden in de herbergen der voorstad waar nog steeds 's Zondags en 's Maandags de burgers hun « glaasje » kwamen pakken. Er werd gepraat in 't Waalsch en Willame vond er genoegen in de sappige uitdrukkingen, de drollige avondvertelsels en de herinneringen uit het verleden, die aan 't wegsterven waren, op te teekenen. Eerst schreef hij alles slechts op in kleine boekjes, daarna werd al dit materiaal zorgvuldig geklasseerd en gecatalogeerd...

Aldus ontstond in 1888 het weekblad *L'Aclot* dat omtrent drie jaar verscheen en dat uitgegeven werd op

initiatief van Willame en twee zijner vrienden, die insgelijks smaak gekregen hadden in volksoverleveringen, nl. M. Ed. Parmentier en wijlen Léon Petit. Terzelfdertijd als aankondigingen en inlichtingen — 't bestaan mocht niet uit 't oog verloren worden gaf *L'Aclot* stukken Waalsche literatuur, vertellingen, gedichten, gezangen, artikels over plaatselijke geschiedenis en Folkloristische studiën ; onder den deknaam « Stoisy » en « Gamin » publiceerde Willame tal van bladzijden waarin hij vrijen teugel gaf aan zijn waarnemingsvermogen en aan zijn zucht naar het schilderachtige. Dit alles werd doorspekt met al de typische uitdrukkingen die hij over het behandelde onderwerp had kunnen inzamelen. Noemen we slechts enkele titels : *Les Flaminds, Le chien, Le diable, Quelques Aclotismes, Wallonismes, Saquants r'vasis, Des advignas, Le bon Dieu.* Als we hierbij nagaan dat *L'Aclot* insgelijks nog veel folkloristische legenden en vertellingen, raadsels, poetsen en dokumentatie over lokale gebruiken uitgaf, moeten we besluiten dat hij bijna gansch den Folkloristischen schat van Nijvel uitgeput heeft.

Uit dit tijdstip dateeren, niet alleen eenige kleine dramatische dialectische stukken, maar ook het bekende *Rouse dè Sante Ernèlle, drame in twès akes cy' in prologue,* waarmee Willame een Folkloristische Nijvelsche legende op de planken bracht. In alle landen en met vele varianten vinden we het thema er van, dat zoo oud is als de straat, terug. 't Is de geschiedenis van een koning die aan z'n been « *mau d'Sainte Ernelle* » heeft en de helft van zijn fortuin belooft aan dat zijner kinderen dat hem het middel zal brengen, dat alleen bekwaam is van hem te genezen : de roos van Sint-Reinildis. Z'n twee zonen en z'n dochter Genoveva vertrekken. Deze laatste vindt de roos en komt haar oudsten broeder Willem tegen. Deze wenscht haar geluk met haar vondst doch waanzinnig van jaloerschheid, eischt hij dat zij hem de kostelijke bloem zou geven. Genoveva weigert ; haar broeder vermoordt haar en begraaft het lijk in het bosch. Een riet verschijnt op de plaats waar ze gevallen is. Edoch later komt er toevallig 'n herder voorbij ; deze snijdt het riet af om er zich 'n fluit van te maken doch stelt met schrik vast, op het oogenblik dat hij de fluit wilt beproeven, dat zijn instrument betooverd is en dat het spreekt :

Berger très doux,
Jouez tout doucement...
C'était mon frère qui m'a tué
Dedans ces grands bois,
Pour la Rose de Sainte-Ernèlle,
Que j'avais trouvé
Dedans ces grands bois...

De herder verkoopt het fluitje aan een paardenkoopman, die eindelijk aan het Hof terechtkwam. De koninklijke familie, uitgenoodigd om beurtelings het fluitje te beproeven, verneemt het geheim van de mysterieuse verdwijning van Genoveva en den naam van den moordenaar. De koning, aangegrepen door een heilige gramschap, schenkt de kroon aan z'n jongsten zoon en veroordeelt den misdadiger om levend verbrand te worden in den oven « waarin men brood bakt ».

Variante, met veel kunst uitgewerkt, van de Luiksche vertelling *La Fleur de Sainte Hélène,* van de Vlaamsche vertaling *Het Kleine Gouden Korfje* en van de regionale Fransche vertellingen *Le Roi et ses trois fils, Le Sifflet enchanté* en *L'Os qui chante,* van Grimm.

El Rouse dè Sainte Ernèlle is voor zoover we er kunnen over oordeelen, een legendarisch folkloristisch thema, het eerste dat aan het tooneel aangepast werd en dat tot nog toe onovertroffen is.

In 1892 stichtte Georges Willame, samen met wijlen Joseph Defrecheux en M. O. Colson, het Luiksche tijdschrift *Wallonia,* dat jarenlang het meest volmaakte type van Folkloristische revue bleek te zijn.

Ondertusschen echter nam Willame, nieuwsgierig naar alles wat van verre of dichtbij het verleden van zijn stad aanbelangde, een actief deel aan het werk van de « Société d'Archéologie de l'arrondissement de Nivelles ». Achtereenvolgens gaf hij in de annalen dezer maatschappij uit *La Révolution de 1830 à Nivelles* (1895), *Notes sur les Serments nivellois* (1903), *Un Procès du Chapitre de Nivelles* (1909), en eindelijk in 1911 een gansch boekdeel vormende met al deze afzonderlijke stukken *Essai de Bibliographie nivelloise,* 'n echt monument van geduld en geleerdheid.

GEORGES WILLAME
(Cliché in bruikleen afgestaan door La Vie Wallonne).

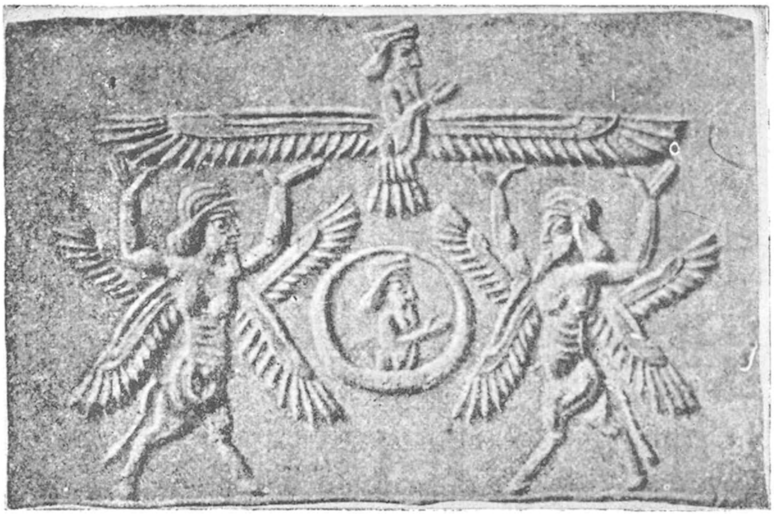

Chaldeesche zuil afbeeldend de «Legende van het mannetje in de maan.»

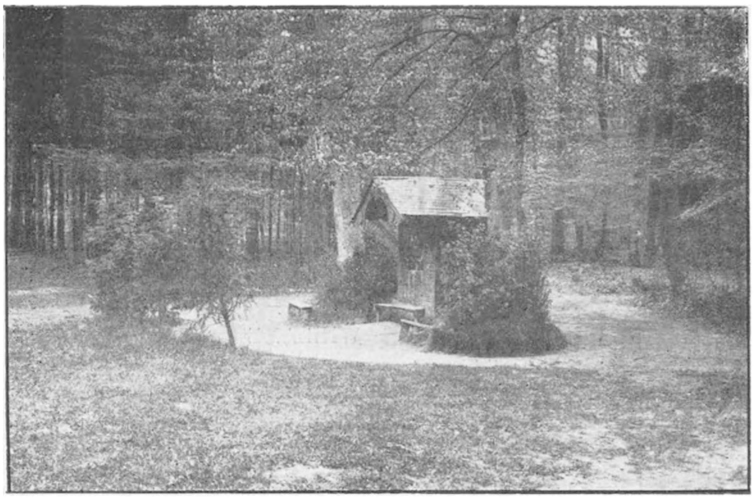

Sint-Cornelius kapel te Groenendael.
Men aanroept Sint Cornelius tegen de koorts, de stuipen, de vallende ziekte, al de ziekten onder 't vee.
In deze kapel offert men talrijke ex-voto's. (Photo van J. Chalon).

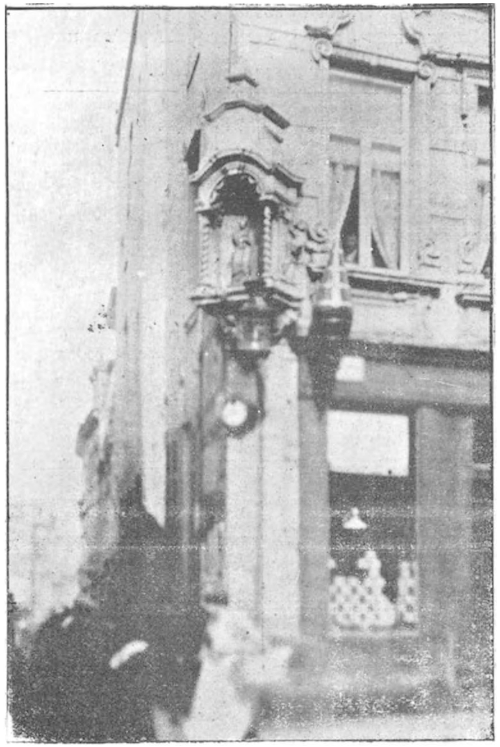

Kapelleken op den hoek der Steenpoort en Alexianenstraten, te Brussel (Photo Descamps).

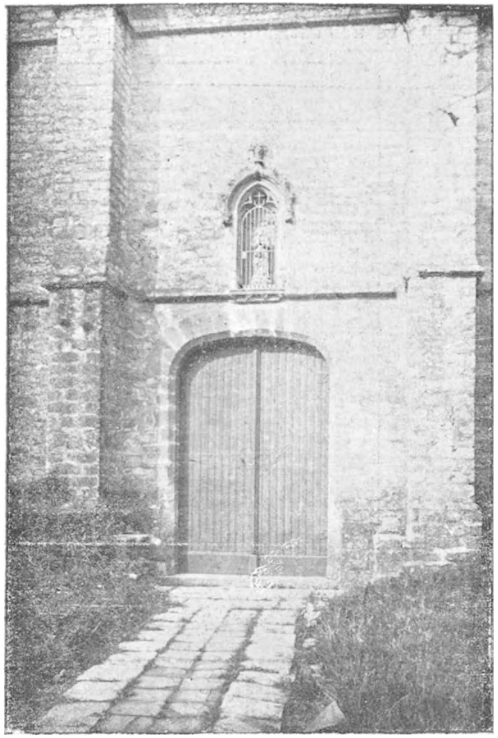

Sint-Lambrechts Woluwe. — Ingang van de kapel der « *Zalige Ellendige Maria* » in de volkstaal « *Lenneke-Mare* » genoemd. — Deze kapel werd onlangs tot parochiekerk verheven.

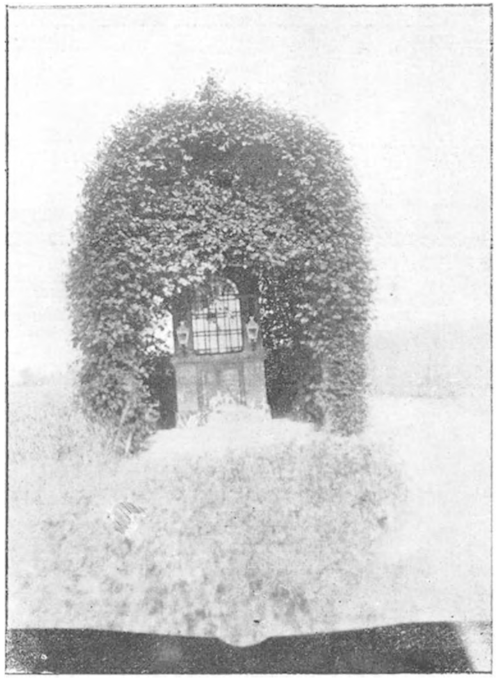

Landelijk kapelleken te Neder-Ockerzeel
(Photo Descamps).

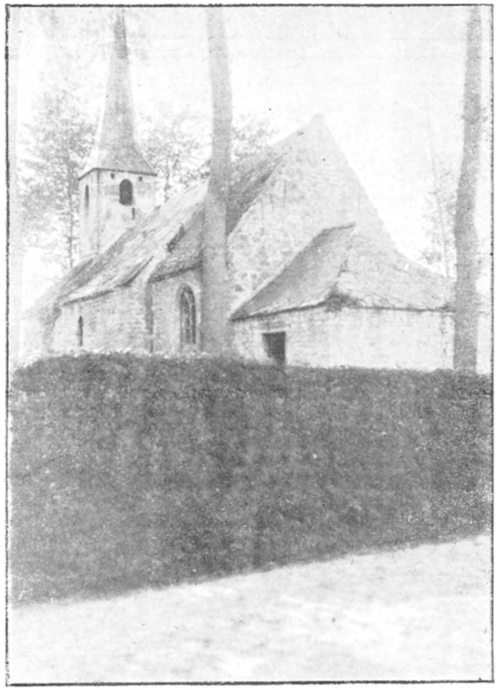

Kapel van Lelle, te Bergh, thans gansch vernield.
(Photo Descamps).

Zeer gewaardeerd als Fransche schrijver gaf hij insgelijks in 1910 een klein boekje bestemd voor de jongeren, *Aclots, Causeries Nivelloises* ; daarna een reeks sappige vertellingen, die in verscheidene litteraire tijdschriften verschenen. Insgelijks 'n paar regionalistische — in den besten zin van het woord — romans ; in 1908, *Le Puison* en in 1913 *Monsieur Romain.*

Niettegenstaande deze vele werken, vond hij toch nog tijd om gedurende z'n vrije uren de Waalsche Muse te dienen en om gedichten, merkwaardige gezangen en sonnetten te schrijven zooals *Les Incwètes, Vìès Maisos,* die we allen als kleine meesterstukjes moeten beschouwen.

In 1914, juist vóór den oorlog, schreef en publiceerde hij in prachtuitgave een werk waarvoor M. Jules Destrée een voorrede schreef en dat, al is het toch geen zuivere kunstkritiek, het beste werk is dat verscheen over Laurent Delvaux, Nijvelsch beeldhouwer en zonder twijfel, den besten Belgischen kunstenaar uit de XVIIIe eeuw.

Georges Willame werkte aan een nieuwe uitgave van het werk van Tarlier en Wauters over *La Ville de Nivelles,* dat hij dacht te annoteeren en te laten volgen door de zoo volledig mogelijke vermelding van de bronnen die de schrijvers benut hadden ; terzelfdertijd stelde hij de elementen van een *Histoire du Chapitre Noble de Sainte Gertrude,* in orde toen, in Februari 1917, een onverwachte en onverbiddelijke kwaal hem neersloeg, terwijl hij een zijner periodische bezoeken deed aan zijn geboortestad.

Het lot wilde dat deze echte Nijvelaar, die zich gansch toegewijd had aan den grond zijner voorouders en die zelf gezegd had in een zijner eerste gedichten :

Mais mi, c'est-st-à Nivelles què dj'vu vife iè mori,

kwam sterven in die oude stad die altijd zijn Muse geweest was en die bijna als de reden van zijn bestaan mocht gelden..

November 1925.

PAUL COLLET.

De vlekken in de Maan

Daar ik de gelegenheid had in Brabant een zeker aantal onuitgegeven overleveringen over den man in de maan te verzamelen, vond ik het belangwekkend ze te vergelijken met gelijkaardige legenden die reeds bekend gemaakt werden en met eenige andere die bereidwillige briefwisselaars mij vertelden.

De volksverbeelding heeft in de onregelmatige vlekken die in de maan te zien zijn een belangwekkend veld van werkzaamheid gevonden en aan die in werkelijkheid zoo geringe zaak voor de zintuigen heeft zij vizier, legenden en drama's verbonden.

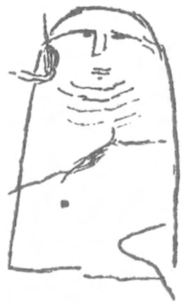

Het gezicht der maan,
Geteekend door menschen uit het steentijdvak,
steengroeven van Croizard.

Zonder veel moeite kan men in de volle maan een menschelijk gelaat van voren zien (1) en nochtans men vindt er betrekkelijk weinig sporen van in de Argaansche oudheid. In het argcencaansch tijdperk was de maan slechts een eenvoudige sikkel zonder bijzondere lijnen en in het primitief Griekenland schijnt het ook zoo geweest te zijn. Op een Grieksche vaas in het museum van St-Petersburg ziet men evenwel een maanschijf waarop men een vrouwelijk profiel bemerkt. Op het einde van het hellenisme moest de vizie van een gezicht in de volle maan zeer verspreid zijn, vermits Plutarkus dien titel aan een zijner verhandelingen gaf waarin hij de verzen van den dichter Agesionae bewaarde, die in de omtrekken van de maan het zacht en zuiver beeld van een jonge schoonheid zag (2).

(1) Het schijnt dat onze voorvaderen in het megalitiek tijdperk het maangezicht verbeeld hadden in de krijtgroeven van Croizard.

(2) Over het gezicht in de maan.

Bij de Sia in Noord-Amerika (1) wordt gezegd dat de maan evenals de zon een masker draagt en de Eskimoozen aan de Hudson-baai, evenals sommige Australiërs zien in de maan het gezicht van een man (2). De Arabieren noemen heden nog *badr* de volle maan en het gezicht van een man (3) en de Chaldeërs noemden de volle maan het aangezicht van God. Wij zien soms de halve maan verbeeld met een menschelijk profiel van binnen en sommigen beweren er een langen neus in te zien. Men heeft soms een masker in de sikkel geteekend, zoo in het antependium van Rupersberg in het museum van het Jubelpark.

Men heeft slechts zelden getracht dat maangezicht te verpersoonlijken. Te Sichem (Brabant) zegt men dat het een goede oude man is die lacht, maar men geeft hem geen naam ; soms wordt in het Walenland gezegd dat het het gezicht van Kain of van Bazin is (zie verder). Clementius van Alexandrië haalt de meening aan van Séruon, volgens wien het gezicht in de maan dat van eene sibyle is. Plutarkus maakt in zijn zedenleer gewag van dezelfde legende ; in Ysland zegt men dat het het gelaat van Adam of dat van Eva is ; de Poolsche Joden en de Littauers zeggen dat het volgens een talmud-legende het gezicht van den aartsvader Jacob is.

Vroeger zei men te Ottenburg (Brabant) tot de kinderen die weigerden soep te eten dat zij het lot zouden deelen van dat ander kind dat men in de maan ziet en dat ook geweigerd had soep te eten.

Bij de Aïnos in Japan vindt men iets dat er op gelijkt. Volgens hen ziet men in de maan een jongentje dat noch aan zijn vader, noch aan zijn moeder gehoorzamen wilde en dat niet gaarne water ging putten ; de goden werden boos en zetten het jongentje in een hoek van de maan, als een waarschuwing voor allen (4). Bij de Botocudos kwam een maanpersonnage (Aygnan of Anango) de kinderen weghalen, wanneer zij water gingen putten (5) en bij sommige Indianen van N-W van Amerika dreigt men de kinderen

---

(1) Coxe Stevenson. The Sia. blz. 35.
(2) Turner. Ethnology of Ungava distrikt, blz. 265.
(3) D. Nielsen. Die altarabisch Mondreligion. blz 112.
(4) Batchelor. The Aïnos and their Folk-lore, blz. 67
(5) Réville. Religion des peuples non civilsés I, blz. 367.

dat zij door de maan zullen weggehaald worden ; in sommige legenden zegt men dat de maan er werkelijk weghaalde (1).

Te Brussel zijn de Kinderopvattingen vrij talrijk ; er zijn kinderen die in de maan den Pierrot van het Italiaansch tooneel meenen te zien en anderen, die hoorden zeggen dat de maan bewoond is, meenen dat de schaduwen streken zijn waarin men wezens ziet bewegen en zich verplaatsen (2). De kinderen zeggen ook dat de maan lacht of muilen maakt en naar hen kijkt en zij zijn bang door haar gezien te worden, wanneer zij iets laakbaars doen ; men bedreigt hen met den man in de maan die hen zal komen weghalen om ze ginds boven te verbränden ; andere kinderen zien in de maan talrijke personen die er gele rijstpap eten en men belooft de wijze kinderen er ook te zullen naartoe gaan ; er wordt ook gezegd dat men in de maan den kok ziet die pannekoeken maakt voor brave kinderen.

Te Assche (Brabant) evenals te Breda (Holland) zegt men aan de kinderen dat de man van de maan op het dak van het huis weerkomt, wanneer zij niet vroeg slapen gaan. Te Rillaer bij Aerschot zegt men hetzelfde aan de kinderen, wanneer zij niet wijs zijn (3).

Waarschijnlijk als reaktie tegen den schrik, dien de man in de maan hun inboezemde zingen de kinderen de volgende ronde evenals op vele plaatsen van de vlaamsche streek :

Anneke, (4) maan
Met zijn leeren (of vloeren) broeksken aan,
Het (heeft) zijn pappeke uitgeëten
En zijn broeksken vol gescheten.

In de ronde van Sichem evenals die van Mechelen wordt het aangevuld als volgt :

Foei, foei, Anneke maan,
Wat hedde nâ gedaan

(1) Boas. Die Mythologie der Nord-West Amerikanischen Küstenvolker, Globus 1888, blz. 12.

(2) In den Apocalypsus van Baruch lachte de maan wanneer de slang Adam en Eva in verzoeking bracht.

(3) Medegedeeld door den L. Vermeyen, pastoor te Droeshout.

(4) Volgens de plaatsen zegt men Anneke, manneke, Janneke, Eineke.

De Engelsche kinderen zijn deftiger en zeggen :

Hij ging naar 't Zuiden
En brandde zich de lippen
aan zijn warm pappeken (1).

In Europa is de heerschende vizie die van een man die een vrij dik voorwerp draagt ; in onze gewesten wordt zij aldus omschreven : op zekeren dag had een man (2) een mutsaard gestolen. Hij ontmoette Onzen Lieven Heer (of de engel van Onzen Lieven Heer) die hem zijn diefstal verweet. De man loochende en voegde erbij dat hij naar de maan wou gaan, indien hij het hout gestolen had. De Heer vatte hem op zijn woord en sedertdien ziet men hem in de volle maan met zijn mutsaard om voor zijn daad te boeten.

Ik vond dat verhaal in een groot aantal plaatsen van Brabant (Linden, Cortryck-Dudzel, Crainhem, Opwyck. Hauwaert, Vissenaeken, Anderlecht, enz.) en dat verhaal wordt eveneens weergegeven door den heer Teirlinck in zijn Z. O. Vlaamsch Lexikon.

Talrijk en verscheiden zijn de personnages van de maan.

Een der eerste voorbeelden zou wel kunnen zijn het verhaal van de Edda's, volgens hetwelk Mani, die de maan leidt twee kinderen van de aarde nam, Bil en Hiecki die van de bron Byrgr kwamen en den emmer op de schouders droegen, de kinderen zijn achter de maan, of waar men ze van de aarde nog ziet (3). Die voorstelling is in Ysland en Zweden bewaard gebleven.

Het is waarlijk verwonderlijk een daaraan verwante legende te vinden bij de volken van het N. W. van Noord-Amerika ; een vrouw had haar zoontje een emmerken gegeven om zich te vermaken. Doch daar het manneken voortschreeuwde, dreigde zij het herhaalde malen met de maan. Deze hoorde dat. Zij daalde op de aarde neder en verscheen groot als een reus. Zij droeg het kind mee naar de maan en men ziet het er nog met zijn emmerken (4).

In Hongarië zijn de twee kinderen jonge Bohemerdieren geworden die hun buit onder elkaar verdeelen (5).

---

(1) Th. Harley. Moon Lore, blz. 6.

(2) De Vries en Te Winkel, Woordenboek, IX. kol. 29.

(3) Gylfaginning 14.

(4) Boas. Die Mythologie der Nord-West Amerikanischen Küstenvölker, Globus 1888, blz. 312.

(5) Am Urquell, IV, blz. 55.

Te Idderghem (Oost-Vlaanderen, grens van Brabant) zegt men dat het een kleine jongen is dien men in de maan ziet. Hij had kou en had een kleinen mutsaard gestolen om zich te verwarmen.

De boer, zegt men, verweet hem zijn diefstal. De jongen loochende en zei dat hij wilde naar de maan vliegen, indien hij gestolen had, wat dadelijk gebeurde. In Opper-Bretagne is dezelfde legende bekend, met dit verschil, dat de jongen eiers gestolen had (1).

In Duitschland vindt men de gedachte dat de gestolen kinderen naar de maan gezonden worden.

De emmer die bestaat in het verhaal der Edda's verschijnt ook in het verhaal van den kolendief die uit schrik door de maan verraden te worden, te vergeefs trachtte de kolen te blusschen door een emmer water. Dien dief ziet men in de maan met zijn emmer (2). Men vindt hem ook in de Zweedsche legende, waarin de groote emmer door twee mannen gedragen wordt (3).

De gedachte dat men een man in de maan ziet, bestaat in gewesten die zeer ver van elkaar verwijderd zijn. Op een half verheven beeldhouwwerk te Philae in Egypte werden Osiris onder den vorm van Menu, den God met den opgeheven arm en Harpocrates (Horus kind) afgebeeld in de maanschijf (4) ; bij de nieuwe maan in 't begin der lente vierden de Egyptenaren overigens de intrede van Osiris in de maan (5).

In Chaldea zei men : in de maan ziet men Ziamat (den draak) in de zon Mardauk, vandaar het symbool van den zonnegod of van de zonnegodin die de zon onder de voeten heeft. Nochtans tengevolge van een transpositie ongetwijfeld verbeeldt men in de maan Mardauk strijdend met den draak (6) ; men vindt in de dokumenten door Chaldea achtergelaten verscheidene varianten van den man of den God in de maan.

---

(1) P. Sebillot. Dix contes de la Haute-Bretagne, blz. 15.

(2) Simrock. Deutsche Mythologie, blz. 15.

(3) Grimm. Deutsche Mythologie, blz. 410.

(4) W. Budge. Osiris I, blz. 21. Osiris was ongetwijfeld een maangod in zeker tijdperk in Egypte.

(5) Frazer, Adonis, Attis en Osiris, blz. 296.

(6) M. Witzel. Der Drachenkaämpfer Ninib., blz. 138 en 231.

Het Joodsch Apokrief boek van Henoch kent den man in de maan (1). Die opvatting vindt men terug bij de Jukons in Alaska (2) evenals bij de Déné-Tchippewayens, de Cris en de Senekas (3), zij bestaat in Indië (4) en bij de Isubu van Kameroen (5) ; zij was in China bekend in de 8e eeuw en in de mengelingen van Yeou-ang werd er gezegd : « In de maan is er een kassieboom vijf honderd vademen lang ». Daarop is een man (die Wou heet en met zijn kleinen naam Kang) die er onophoudend inhakt met

Het manneken uit de maan, naar een Chaldeesche afbeelding,
De strijd met den draak.

Het manneken in de maan, volgens een Chaldeesche afbeelding,
De strijd met den draak.

een bijl, maar zoodra er een insnijding in den boom is, gaat zij toe. Wou beging fouten en werd tot straf veroordeeld om den kassieboom door te hakken (6). Volgens een

(1) 7, 8, 17.

(2) Richet. Les Esquimaux de l'Alaska, Bulletin de la Ste de géographie d'Anvers, 1923, blz. 100.

(3) Petitbot. Traditions indiennes du Canada, blz. 325 en 447. Curlin and Hewitt senoca fictions, blz. 197. Morice Western Dénés Proc Canadian Inst. 1887, blz. 140.

(4) Crooke. Popular Religion and Folklore I, blz. 13.

(5) Koller. Zeitschrift füs Afrik. Ozean. Sprachen, deel V, blz. 172.

(6) Gérard de Rialle. Les figures de la lune en Chine, deel II, blz. 130.

volkslegende groeit de kassieboom en zou ten slotte de maan verduisteren ; daarom moet hij alle 100 jaren geveld worden (1). Te Samoa zien sommige familiën hun God in de maan en wanneer de nieuwe maan verscheen, riep de familie : kind van de maan, gij zijt gekomen (2).

Lucianus plaatst in den hemel Empedoche, zwart als een kolenbrander, die er geworpen werd door een uitbarsting van den Etna (3). Dat is misschien slechts een fantasie van den satirieken Romein.

In Oekranje is de legende nauwer verwant met die van onze streken en vooral met die van de Ardennen. Daarin wordt verteld dat een man die een bussel hooi met een vork opnam (4) tevens zijn broeder opnam die er in sliep. God deed het tooneel in de maan gebeuren : men ziet er een broeder die zijn broeder aan de punt van een vork houdt, naar gezegd wordt, is Kain die Avely (Abel) aan de punt van zijn vork houdt (5).

Het manneken in de maan, een doornenbundel dragend,
Kerk van Giffeyn, bij Cornway, Engeland.

In Duitschland en bij de Zuid-Slaven draagt de man een bijl op den schouder (6), den mutsaard nu in de hand en dan weer op den schouder. In Shakespeare (Storm II, 2), is hij vergezeld van een hert, een voorstelling die men hier en daar in Brabant, in Holland en in Noord-Amerika vindt.

(1) WILHELM. Chinesische Volksmärchen, blz. 46.

(2) G. TURNER. Samoa, blz. 67.

(3) Icaromenippe of de luchtreiziger.

(4) De vork zou het overblijfsel kunnen zijn van een kenteeken in den vorm van een maansikkel. Aan te stippen valt dat men te Remouchamps altijd zegt dat het een drietand is.

(5) EUG. HINS. — Légendes chrétiennes de l'Oukraine. Rev. Trad. pop. deel II, blz. 406.

(6) De bijl en de sikkel zijn de gewone kenteekens van de maangodheden en het schijnt dat zulks reeds zoo was in het megalitisch tijdperk.

Te Rentlingen zijn het druiven die hij draagt, te Herve is het een bussel hooi, in Luxemburg houdt de man in de hand een bundel rapen en kijkt achter een doornenstruik uit (1) ; te Charleroi is het Bruno, een lui en nijdig man, die de rapen van zijne buren stal en die door de maan weggehaald werd met den mutsaard, waarachter hij zich verschool (2).

In Holland draagt hij ofwel den mutsaard, ofwel het pak groenten dat hij stal en waaromtrent hij zijn klienteel bedroog ; in Zweden draagt hij op den rug een korf koolen die hij gestolen heeft en men noemt hem den ouden man met de koolen ; in Bohemen zijn het peulen of is het stroo ; in Waalsch-Brabant, evenals in Engeland is het gewoonlijk een doornen mutsaard.

De geschiedenis van den mutsaard is misschien uit den Bijbel getrokken, waar men spreekt van een man die gesteenigd werd, daar hij hout verzamelde op den Sabbatdag (3). Een oude Duitsche schrijver met name Pretorius geeft hetzelfde verhaal betreffende den man in de maan. In de middeleeuwen maakte men een vuur met doornentakken om de veroordeelden te verbranden (4). Het is misschien belangwekkend te herinneren dat een vlaamsch dichter die de legende van den man in de maan vertolkte, zegt dat de mutsaard, dien de man draagt, dienen zal om het vuur aan te maken waarin hij in de hel branden zal.

Met 't hout wordt 't vuurken aangestoken
O wee ! voor 't manneken zijn knoken (5)

De moreele uitlegging is ook anders. In onze gewesten wordt de man gestraft, daar hij den diefstal loochende, veeleer dan om hem te hebben bedreven (6). Te Groeninghe is het een groentenboer die gelogen heeft betreffende de

---

(1) Closson. Wallonia 1909, blz. 287.

(2) Documents et rapports de la société philanthropique de Charleroi 1872, blz. 298.

(3) Numéri XV : 32-36.

(4) Adenés le Rois. Berte aus grands piés, 2295.

(5) Medegedeeld door den H. Vermeyen, pastoor te Droeshout.

(6) De maangestalten werden meer dan eens in verband gebracht met het denkbeeld van diefstal : aan het snel wassen van de gulden maan gaf men de beteekenis van opstapelen van een schat. Böken. — Die Unglückzahl Dreizehn, blz. 59.

kwaliteit van zijn waar. Elders wordt de man gestraft daar hij dronken was (1).

Elders nog is het de eerste pijpenrooker ; elders is het een vrouw die het hoofd der mannen op hol bracht. Te Lavacherie (Luxemburg) zijn het verliefden die den vrede van het kerkhof gestoord hebben. Op andere plaatsen bestaat het misdrijf hierin geroofd te hebben wat aan de kerk behoorde ofwel de menschen belet te hebben hun godsdienstige plichten te vervullen of 's Zondags gewerkt te hebben of meer bepaaldelijk op het uur van de mis. Bij de Zuid-Slaven ligt het begane kwaad hierin de Woensdagrust gestoord te hebben ; in Luxemburg bij maneschijn gestolen te hebben en haar zicht ontwijd te hebben, elders Vrijdags geploegd te hebben, elders nog de maan vervloekt te hebben ; in Oostenrijk een pijl naar de maan geschoten te hebben, elders nog valsche sleutels gemaakt te hebben.

In dat opzicht is de legende, zooals men ze vroeger vertelde te Moerbeke (Brabant) zeer eigenaardig. Een man jaagde 's avonds op den Maria-Hemelvaartsdag, toen de jacht gesloten was. Iemand verweet hem op een heiligen dag gejaagd te hebben. De jager antwoordde hem dat zulks hem niet schelen kon. De Heer die het gehoord had, zond hem naar de maan, waar men hem nog ziet en op den Maria-Hemelvaartsdag, wanneer er volle maan is, hoort men nog het geblaf zijner honden (2).

De legende die ongeveer 40 jaren geleden verteld werd door den pastoor-deken van Lubbeek, stelt de moraal heel anders voor. De menschen van het dorp gingen geregeld dood hout rapen in een eigendom dat nog al ver van het dorp verwijderd lag en om huiswaarts te keeren, moesten zij een hollen weg volgen.

De belendende eigenaar van dien weg verbood hun te rusten tegen de helling en hield hen in het oog. Een der bewoners wien hij op zekeren dag verbood op den kant

---

(1) Van Lennep en Ter Gouw (Uithangteekens) vertellen de geschiedenis van een dronkaard die op een mutsaard was gaan liggen, door de maan opgelicht werd die aan den mutsaard en aan de broek van den dronkaard hangen bleef.

(2) De maangod, vijand van de duisternissen, dat wil zeggen van de zwarte maan, is dikwijls een held en een jager. (Siecke. Der Vegetationsgott, blz. 14).

te gaan zitten, vervloekte hem en zei hem dat hij 's anderendaags door de maan zou opgezogen worden en dat hij zelf eeuwig, zonder rust te nemen, den mutsaard op de schouder zou dragen. Dat gebeurde.

In de 15e eeuw had de legende bij de Catharen een bijzonder beteekenis. De vervolgde Catharen waren in de wildernis gevlucht. Nu, zekere Bernard ondernam het, deze te ontginnen, en kreeg den bijnaam van Espinasse. De volkshaat plaatste hem in de maan met den mutsaard op den schouder (1).

De man in de maan draagt de meest verscheidene namen : Isaak, Kaïn en Jozué in Duitschland, Elegast of Malegys in Holland, Jan de Hugenoot, in Cantal, Judas Iscaryot of Gossa in de Vogeezen, Job in Poiton, Rastock in het Siebengebirge, Février in Gascogne, Michel Morin te Luneville, Pirollet te Cras-Avernas, St-Elias bij de Zuid-Slaven, Bruno (2) in Zuid-Brabant, te Namen, te Charleroi en in een deel van Luxemburg ; Bazin (3) of Bastin te Luik en in de omstreken evenals in Dauphiné ; Katin (Ke-in) te La Roche, Caïn in het Gaumetland (Luxemburg) en te Florenville ; Pharaon te Godarville, Jonas te Lessen, Dj'han del lune in de Hooge Venen, Manneke, Janneke en Jannekemaan in de Vlaamsche streek.

In verschillende streken wordt de man vervangen door een vrouw. In 1597 schreef Lyly of Lilly een drama als titel hebbende : *The woman in the moon*. Deze uitlegging die de vorige het meest nabijkomt, waar de held een man is, gold vroeger te St-Stevens-Woluwe. Op zekeren avond sneed een oude vrouw een bussel brem in een andermans veld. Verrast door den eigenaar van den grond, richtte deze haar verwijten toe. De vrouw loochende en

---

(1) Lea. History of Inquisition, Reinach, II, blz. 61.

(2) Brun in het Engel-Saksisch beteekenis blinkend als metaal, zou dat de oorsprong van Bruno zijn. De namen Brun en Brundoré komen voor in de Ridderromans. Hier zijn twee rijmen die men aan kinderen zegt te Grez-Doiceau.

véo Brunot	zie Bruno
avou's fagot al'dot	met zijn mutsaard op den rug
of ; Waitipe Brunot	Let eens op Bruno
avou's fagot al'dot	met zijn mutsaard op den rug

(3) Medegedeeld door H. Vermeyen, pastoor te Chapelle-Saint-Laurent.

antwoordde hem dat, indien zij den bussel gestolen had, zij er in toestemde naar de maan gezonden te worden. Haar woord werd werkelijkheid en die vrouw ziet men in de maan.

Te Lavacherie (Ardennen) is het een jong meisje dat onophoudend de draden van Onze-Lieve-Vrouw spint. Te Boers (Geerdal) is het eveneens een jong meisje. Daar

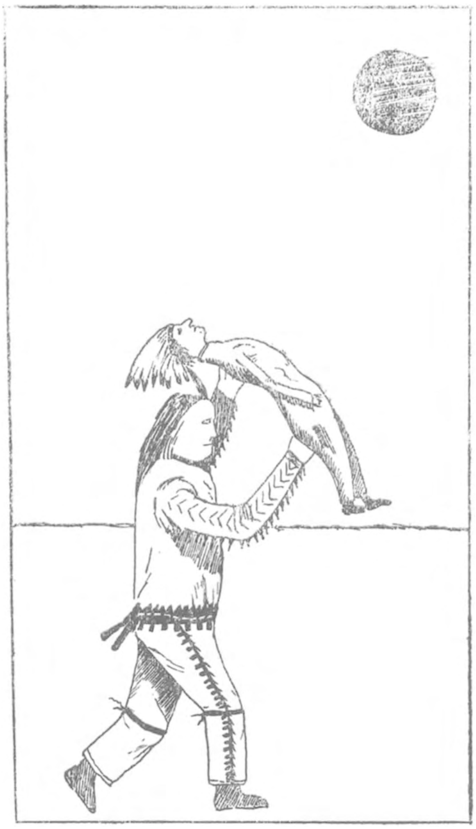

De oude vrouw door haar zoon in de maan geslingerd.
Kinderteekening van den stam der Chippewa, Indische Roodhuiden.
Hoort toe aan de « Société Belge de Géographie ».

het onderwerp een vrouw geworden is, nam de bezigheid langzamerhand een meer vrouwelijk karakter aan. In Duitschland, evenals bij de Zuid-Slaven, werd de legende in opzicht aangevuld. Men zegt dat er een spinster in de maan is, een meisje dat vervloekt werd door hare moeder

daar zij in den maneschijn (1) gedanst had, of, volgens een andere uitlegging, daar zij 's Zaterdags 's avonds of Zondags in den maneschijn gedanst had (2), en zoo komt het dat men haar in de maan ziet met een spinnewiel. In de noordelijke gewesten van Indië is het een oude vrouw met haar spinnewiel (3) ; te Tonga is het een zittende vrouw die de schors

De oude vrouw door haar zoon in de maan geslingerd.
Kinderteekening van den stam der Chippewa, Indische Roodhuiden.
Hoort toe aan de Société Belge de Géographie.

(1) In den maneschijn werken wordt als gevaarlijk aanzien ; te Waldeck krijgt degenen die het doet, een oorveeg ; in Hessen wordt hij blind.

(2) SIMROCK, vroeger genoemd werk, blz. 22. Volkstümliches in Ostpreussen II 17. ; KUHN, Markische Sagen und Mürchen, blz. 27. ; TEMME, Volkssagen der Altmark, Verein fur Geschichte, nr 49.

(3) CROOKE, Popular Religion und Folklore of Northern India I, blz. 14.

klopt waarvan men de kleeren maakt (1) ; te Mongala (Hervey-eilanden) is het een vrouw die een schitterend kleed spint (de wolken) (2), bij de Potowatomies van Orenoko is het een oude gebogen vrouw (3).

Herinneren wij eraan dat van den beginne af de maangodin (Holda of Bertha) haar gouden kleed (4) weefde en dat Clotho, eene der Parken, de maan in hare omwenteling volgde (5) ; de drie Parken zijn misschien slechts de drie zichtbare gestalten van de maan (6). In een der door Dorsey medegedeelde Cehiga-sprookjes wordt de maan bij een vrouw vergeleken, die altijd een ketel aan den arm draagt (7). De Wyandots van Noord-Amerika beweren in de maan een oude vrouw te zien, die er in geworpen werd door haren zoon (8) ; de Haïdahs van hetzelfde werelddeel zien er een vrouw in die een struik vol vruchten draagt en een

Vrouw een tak met fruit en een emmer dragend,
Teekening van den Haïdah stam, Noord-Amerika.

emmer (9). Deze legende onderging in dezelfde streek een wijziging, de vrouw werd er in vervangen door den man. Koong, de maan, ontdekte Ecthlinga den man, die zijn emmer in de beek dompelde om er water uit te putten ; zij liet hare bestraalde armen neerkomen en raakte den man aan, die om weg te komen naar een tak greep, maar de maan, sterker zijnde, vatte den man, den tak en den

(1) Mariner. Au accomt of the nations of the Touga lands II. 127.
(2) Gill. Myths and Songs of the South Pacific, blz. 45.
(3) A. G. Volkskunde, deel I, blz. 223.
(4) Siecke. Drachenkämpfe, blz. 100.
(5) Plutarkus. Over den man in de maan.
(6) Jeremias. Allgemeine Religionsgeschichte, blz. 9.
(7) Dorsey. The Chehiga language, blz. 328.
(8) R. Basset. Rev. Trad. popul. XVII, blz, 329
(9) Swanton. Haïda Texts, blz. 450.

emmer en trok ze tot zich, waar men ze nog zien kan, wanneer het schoon weder is.

De man is een vriend van den windgeest en op een gegeven teeken ledigt hij zijn emmer en de regen stort neder op de aarde (1). De Indianen Tlatlasiqaala van het N. W. van Noord-Amerika zeggen dat de man van de maan een mooi jong meisje oplichtte op het oogenblik dat hare moeder haar uitgezonden had om water te putten. Men ziet haar in de maan met haren emmer (2).

De uitlegging der Nieuw-Zeelanders gelijkt zeer op de vorige ; Rona, ging voordat de maan op was, 's nachts water aan een bron putten. Ongelukkig deed hij een verkeerden stap en verstuikte zijn voet ; hij was niet in staat huiswaarts te keeren. Opeens van angst schreeuwend, zag hij dat de man, die plotseling zichtbaar geworden was op hem neerkwam. Hij klampte zich aan een boom vast, maar de boom viel met Rona op de maan en hij is er thans nog (3). De gedachte water te gaan putten en diensvolgens het beeld van den emmer dat er aan verbonden is, denkbeeld dat men ook terug vindt in de Edda's en de Germaansche mythen, is een symbool der maangodheden, want de maan is in verband met vochtigheid en dauw (4). (Egyptenaars, Perziërs, Hindoes, Chineezen, Azteken, Dakotahs, enz.) Dezelfde opvattig ontwaart men als een verwijderden weerklank in de Manicheaansche teksten : De maan helpt mee aan de verlossingen der wereld ; zij ontvangt de goddelijke substantie in een emmer, en giet ze in de naburige lamp. Volgens dezelfde leer geven de goden den afgestorven geloovige een vaas met water in de hand, en klimmen zij met hem op de pijlers van den lof naar de maansfeer op (5).

---

(1) Niblack. The Indians of Northwest Coast, blz. 323.

(2) Boas. Die Mythologie der N. W, Amerikanischen Küstenvölker, Globus 1888, blz. 14.

(3) Notes and queries, first series, vol XI, blz. 493. Aangehaald door Deyer, english folklore, blz. 51. In Indië en in Noord-Amerika denkt men op sommige plaatsen dat de maan op de aarde neerkomt.

(4) M. Muller. Contribution to the Science of Mythologie I. blz, 208. — Spencer. An Introduction to Mythologie, blz. 127. -- G. Schlegel. Uranographie chinoise, I. p. 606. — Wagner. Der Einfluss des Mondes. Beiträge zur Geophysik, I. XII p. 296. — Ratzel. Volkerkunde, I p. 574. — Moret. Rois et Dieux de l'Egypte, p. 111.

(5) Titus de Bostra. Adv. Man. 13 einde en 30, aangehaald door Alfaric Rev. Hist. des Religions t. 77 p. 100 circ. fin. — Flügel, Mani 100-101.

In het eiland Naurou in Polynezië is het de bruid van de maan die men er ziet (1), maar over 't algemeen bij de Polyneziërs, is het Hina, de moeder van Maui, den fabelheld (2); in Peroe, was het een meisje van slecht gedrag.

De Lilloet-Indiërs van Britsch-Colombie hebben een vrij ingewikkelde vertelling; de zusters van den kikvorsch in twist met den kastoor zagen hun woning weggespoeld door den vloed die hen meesleepte naar het huis van de maan. Zij sprongen de maan in 't gelaat en schonden het. Men ziet ze er nog in (3).

De Yacoutes van de oevers der Lena hebben een lieve legende dienaangaande; te dien tijde leeft op de aarde een weesmeisje, aan wie de ouders een kleinen handel overgelaten hadden. Daar zij geen verstand van de zaken had, verloor zij alles wat zij bezat en behield enkel hare tent. Het hoofd van den stam, een verre bloedverwant, nam het meisje in, niet uit medelijden, maar om een meid te hebben die hij niet betalen moest.

Zij had veel te werken in het huis van den vorst. De arme sukkel beulde zich af dag en nacht, maar tot dank kreeg zij enkel slagen van de booze vrouw van het hoofd. Op zekeren nacht, dat de kou den adem deed bevriezen, ging het meisje water aan den vijver halen. Zij brak de ijskorst, vulde den emmer en keerde terug. Toen zij voorbij een struik kwam, bleef haar voet in een langen wissen tak hangen. De emmers vielen en het water liep er uit. Het meisje, richtte zich op en dacht aan hetgeen zij doen zou. De kou verstijfde haar lichaam. Naar den vijver terugkeeren was niet mogelijk, want de ijskorst had zich weer gevormd en hare krachten waren ontoereikend; keerde zij naar huis, dan zou zij slagen krijgen; zij weende. Op dat oogenblik toog de maan langzaam aan den hemel voorbij en zag het weesmeisje. Dit smeekte: « Red mij, blanke maan, van het kwaad dat ik op aarde verdragen moet, waar het koud is en waar de vrouw van den vorst mij alle dagen slaat en waar niemand mij een welwillend woord toestuurt ».

De maan onthaalde de bede goed, viel voor de voeten van de ongelukkige en wilde haar meenemen. Maar de zon,

(1) Ehrenreich. Allgemeine Mythologie, blz. 208.

(2) Westervelt. Legends of Maui.

(3) Teit. Traductions of the Lilloet Indians, Journ. of Amer. folklore 1912, blz. 299.

die daar was, wilde dat eveneens doen, de maan en de zon streden met elkaar, ten slotte nam de zon de redenen van de maan aan en liet haar het weesmeisje over. De maan nam haar mede, en ook den wilgentak dien zij in haren angst vastgegrepen had, toen de zon en de maan aan het strijden waren, en ook het draagjuk dat zij op de schouders droeg en de emmers die er aan vast waren. Men kan ze nog bij klaren nacht in de maan zien.

In een andere gelijkaardige vertelling van dezelfde streek, kloeg de maan aan de zon over hare eenzame reis en vroeg het meisje als gezellin (1).

De legende der Wotjaken is verwant met de vorige, maar het meisje sprong in de opening die zij in het ijs gemaakt had, doch het water weigerde haar. Dan deed zij een beroep op de maan die haar aanhoorde en haar zachtjes ophief met de draagplank en de emmers. Haar ziet men in de maan (2). Zelfde legende bij de Boeriaten, met deze bijzonderheid dat de stiefmoeder op den drempel van de deur uitroept : mochten de zon en de maan haar verrassen en meedragen ». De zon en de maan kwamen neer ; er ontstond een twist tusschen hen, en de maan droeg het kind mede (3). Een legende van denzelfden aard, maar eenvoudiger, werd door Duncan verteld over de Indianen van Noord-Amerika. Op een nacht werd het kind van den vorst wakker en vroeg water. Zijn kreten waren roerend : moeder geef mij te drinken, maar de moeder sloeg er geen acht op. De moeder was ontroerd, daalde neer, ging het huis in en naderde het kind, zeggende : hier is het water van den hemel, drink ! » Het kind vatte den pot en dronk, dan wenschte het heen te gaan met de maan, hare weldoenster. Zij gingen langs een onderaardschen weg, verlieten het dorp en stegen naar den hemel. Het beeld dat men in de maan ziet, is dat kind ; het mandje dat het in de hand houdt bij het slapen gaan, is ook zichtbaar. (4)

---

(1) Owschinnikow. Materiale zur Ethnographie der Jacuten, Globus 1903, deel II, blz. 383.

(1) Wislocki. Kosmogonische Sagen der Wotjaken, Globus 1893, blz. 64.

(2) S. Krauss. Burjatische Volksüberlieferung ien Ausland, 1890, blz. 729.

(3) Harley. Moonlore, blz. 36.

* * *

De legende betreffende den man onderging andere wijzigingen dan die welke wij aanstipten. Vroeger werd te St-Gillis (Brussel) gezegd, dat men in de maan een man zag die een anderen op den rug droeg ; te Iseghem, te Brugge en in andere steden van West-Vlaanderen en zelfs te Brussel, draagt de man een zak ; te Linden beweert men op sommige dagen in de maan een man te zien, die haar met een bezem schoonvaagt.

In Vlaanderen vertelt men soms de legende onder dezen vorm : een jongentje moest bramen snijden voor den bijenstal van zijn vader. Toen hij weerkwam, was hij zoo geladen dat hij schier niet meer vooruit kon. Het was laat en er was volle maneschijn. Ons manneken zuchtte, toen het zich zoo vermoeid gevoelde en wist dat het huis van zijn vader nog zoo ver was. Het sloeg den blik op naar de maan. Wat is zij schoon, zei het, ik zou er willen zijn met mijn mutsaard. Nauwelijks had het knaapje dat gezegd of het vloog werkelijk naar de maan. Daar was er een oude vrouw met een grooten hond. Gij moet mij, zei de oude vrouw, een schoonen bijenkorf maken, voordat gij naar huis moogt gaan. De jongen maakte een bijenkof, maar de hond vernielde hem, het kind maakte er een tweeden, maar de hond vernielde zijn werk opnieuw. Gij moet in de maan blijven, zei de vrouw, totdat de wereld stilstaat. Wel, kijk naar de maan, gij zult er hem nog in zien.

En wanneer de hond het knaapje zijn bijenkorf zal laten afwerken, zal de wereld vergaan (1).

Te Chassepierre evenals te Sonnethomme zegt men dat men in de maan Caïn ziet, een kar voortstootend (2) ; te Rendeux (Luxemburg) ziet men er Caïn in die Gods gramschap ontvlucht ; in Bohemen ziet men er iemand in die op de viool speelt (3) ; bij de Wenden aan de Spree, een man op een vork geleund (4) ; bij de Tsjechen is het de Koning David die op de harp speelt (5).

Op het eiland Sylt (Sleeswyck-Holstein) zegt men dat men in de maan een reus ziet, die gedurende den vloed gebogen is, daar hij water put en het op de aarde giet.

(1) Amaat Joos. Vertelsels van het Vlaamsche volk, 1e deel, blz. 28.
(2) Revue des traditions populaires, XVI, blz. 567.
(3) Jahn, Sitte. Brauche and Volksglaube in Deutsch-Westbohmen.
(4) Von Schulenburg. Wendische Volkssagen, blz. 58.
(5) Grohmann. Aberglaube und Gebränche in Bohmen, blz. 28.

Gedurende de ebbe richt hij zich op en rust opdat het water zou kunnen wegvloeien (1) ; te Ditmarchen is het een visscher met zijn net (2). Bij sommige Zuid-Slaven zegt men dat het een slotenmaker was die valsche sleutels op Zon- en feestdagen maakte (3) ; te Keulen en omstreken, een Jood, die geweigerd had het Kind Jezus een korf aardappelen te helpen dragen (4). In Hongarië is het een grijsaard die op zijn knieën bidt (5) ; op Sumatra, volgens Bastian, is het een man die aanhoudend spint, maar ratten vernielen zijn werk en daarom moet hij het eeuwig herbeginnen. Bij de Slaven aan het Goplomeer is het een reus die mest uitspreidt (6) ; bij de Bima's, een vogelaar die netten gereed maakt onder een boom (7) ; volgens oude Engelsche balladen is het een man die bier drinkt of die fel rookt (8), Vroeger gaven wij een Roemeensche legende. Deze heeft talrijke varianten : men vertelt dat het twee herders (9) en een schaap zijn die men in de maan ziet. De oudste, nijdig over het vermogen van den jongste besliste hem te dooden, maar het schaap maakte dat geheim aan zijn meester bekend, die het niet gelooven wilde. En de oudste bedreef die euveldaad.

Op sommige plaatsen gelooft men niet dat het het beeld van een schaap is, dat men tusschen de twee broeders ziet, maar een vaas, waarin het bloed van het slachtoffer vloeit ; wanneer de vaas zal overvloeien, zullen drie bloeddruppels op de aarde vallen, en dan zal deze branden en het zal het einde van de wereld zijn.

Men zegt ook dat twee broeders na een fellen twist, zich dood staken, en dat God van hun bloed de maan maakte, waarop men het beeld van de koppen der twee broeders ziet, tegen elkaar geleund. Elders zegt men dat die vlekken drie broeders verbeelden, waarvan twee den derden gedood

(1) Am Urquell III, blz. 291.
(2) Am Urquell III, blz. 291.
(3) Krauss. Sagen und Märchen der Südslaven II, blz. 64.
(4) Am Urquell IV, blz. 68.
(5) Ethnologische Mittheilungen aus Ungarn I, 26.
(6) Hassencamp. Die Mondflecken, Globus 1873, blz. 139.
(7) Hassencamp. Die Mondflecken, Globus 1873, blz. 139. (volgens Bastianus).
(8) Th. Harley. Moonlore, blz. 11 en 13.
(9) De maangod is dikwijls een herder. (Siecke, der Vegetationsgott., blz. 16).

hebben. Men zegt ook dat het twee herders zijn die in hun handen een vat vol jodenhars houden of dat de vlekken een herder met zijn kudde schapen verbeelden. Toen de hemel nog dicht bij de aarde was, wierp die herder een brok hars tusschen de oogen van de maan, die er blind door werd.

In Skandinavia (Gastrikland) vindt men den emmer jodenhars gedragen door twee grijsaards, het waren dieven die de maan wilden verduisteren en die niet terug naar beneden konden ; op Jämteland is de Jodenhars door water vervangen (2). Bij de Tahltan-Indianen van Canada is het een jongen die een ketel vol bloed omhoog houdt (3). Bij de Datotahs ziet men twee mannen : de eene houdt het afgesneden hoofd van een jongeling, de andere het mes waarmede het werd afgesneden (4). In Esthonië ziet men er den knecht van den duivel die er geplaatst werd ten gevolge van het volgend avontuur : hij was door zijn meester gelast geworden de maan te wrijven met een vod vol teer om er de klaarte van te doen verdwijnen. Maar hij slaagde er enkel in de keerzijde te verduisteren. God zag zijn werk op tijd. Hij beval dat de boosdoener eeuwig met zijn emmer in de maan blijven zou als waarschuwing voor degenen die het licht willen dooven.

Men ziet er hem nog. Daarom is het dat de maan verlicht en zij heeft goed in de zee te duiken, zij krijgt de vlekken niet weg (5).

Te Wezemael (Brabant) zeggen sommige personen dat het de wandelende Jood is dien men in de maan ziet. Te Nias (Malaisie) vertelt men de volgende geschiedenis : Lawaondroma (de man van de maan) was vroeger op de aarde en zijn vrouw heette Siwari. Op zekeren dag ging hij op jacht, en zijn hond blafte naar een rottenden Soumbila (reiger), Lowaondroma kwam en zag dat het kreng vol wormen zat. Hij dacht : zoo zal het met den mensch ook gaan ; wij zullen ook door de wormen opgevreten worden ; ik wil hier op aarde niet sterven. Daarop liet hij zich de

---

(1) Medegedeeld door den H. A. Godovet, advokaat te Folticeni.

(2) Am Urquell IV, blz. 217.

(3) Teit. Tahltan Tales. Journ. of American Folklore 1919, blz.229.

(4) Riggs. Dakota grammar p. 149.

(5) A. von Loewis of Menac. Finnische und ethnische Volksmärchen, blz. 224. — Harry Janssen. Märchen und Sagen der ethnischen Völker, blz. 20.

ingewanden uithalen en deed zich het lijf met kleeren opvullen om geen honger te hebben. Dan zei hij tot zijn vrouw : vergezel mij, ik ga naar de maan. Maar zij weigerde. Hij zei haar : indien gij mij niet vergezelt, zal ik de aarde omkeeren, zoodat zij op u neerkomt. Met dat doel nam hij een knoop mede en hij ging naar de plaats waar de maan opkwam en toen de maan verscheen, sprong hij erin. Daar wilde hij de aarde omkeeren, maar de knoop was te kort. Hij poogde hem te verlengen, maar zijn listige vrouw had in den rijstketel waarin hij den knoop gelegd had, sirih geworpen, waaruit ratten ontstaan. Deze vraten den knoop op. Zoo kon hij de aarde niet omdraaien en hij bleef in de maan (1).

De Chipeweens van Noord-Amerika plaatsten in de maan een man, die boos was daar zijn vrouw het vet der kastoors at in plaats van het vleesch te eten (2).

Op de Cook-eilanden zag men in de maan een overleden vorst. De Osseten plaatsen er een duivel in dien zij vreezen en de Namaquas van Zuid-Afrika een hooger wezen dat zij vereeren (3).

Te Eischen, in het Groot Hertogdom Luxemburg had, ongeveer dertig jaren geleden, de legende van den mutsaard zich vereenzelvigd met de fabel van den dood en den houthakker. Een man droeg in zijn ruggekorf een mutsaard, in het bosch geraapt ; het was zeer warm en hij was zijn hard leven moe ; hij zette zijn korf neer en riep om den dood. Een man verscheen, en vroeg hem wat hij wenschte. Hij antwoordde dat hij zijn leven beu was en dat hij genoeg gewerkt had.De man antwoordde dat hij verder moest gaan, en dat hij den dood zou ontmoeten ; dit zeggende hielp hij hem zijn ruggekorf terug op den rug. Verder zette hij hem weer neer en zag den dood aankomen die hem vroeg wat hij wilde. Toen ontbrak hem den moed zijn wensch te herhalen en hij vroeg den dood hem den korf weer op den rug te helpen, want ondanks alles kreeg lust om te leven,

---

(1) Sundermann. Neue Beitrage zum Ethnographie von Nias, Ausland 1892, blz. 379.

(2) Lafthouse. Chipeweyan stories, Trans of Canadian Institute 1903, blz. 45.

(3) Muller Frauenstein. Die Astronomie der Naturvölker. Ausland 1884, blz. 484.

Toen plaatste de dood hem in de maan, waar men hem nog ziet.

Ongeveer vijftig jaren geleden kende men te Sint-Jans-Molenbeek een gelijkaardige uitlegging, maar primitiever van aard ; een man, die een mutsaard droeg, was zijn last moe en drukte den wensch uit, door de maan weggehaald te worden. Op hetzelfde oogenblik werd hij opgenomen en sedertdien ziet men hem in de maan. De Samoanen plaatsten in de maan een vrouw met haar kind. Een vrouw werkte, in de open lucht, met haar kind toen de maan onder den vorm van een peul van een broodboom (sikkel), verscheen. De vrouw schoot in gramschap en zei tot de maan, waarom komt ge niet neer tot ons opdat mijn kind zich met u voede ? Toen werd de maan boos, daalde neder, maar nam de vrouw en haar kind, met hun gereedschap, mede. Men ziet ze heden nog, want zij vormen de vlek in de maan (1).

In de omstreken van Luik zegt men dikwijls dat het een ruiter is (2).

Sommige Slaven in Oost-Pruisen zien in de maan den man en de vrouw. Zij is het verblijf van onze eerste ouders. Eva zit aan een spinnewiel en naast haar is Adam leunend op zijn hooivork (3). In Skandinavie is het eveneens Adam en Eva met den boom der wetenschap van het goed en het kwaad (4). Te Schaunburg-Lippe vindt men eveneens de opvatting van den man en de vrouw terug, maar gebouwd op het van den diefstal van een mutsaard doornenhout ; de man is in de maan, daar hij doornen gestrooid had op den weg naar de kerk, om de menschen te beletten Zondags naar de mis te gaan ; de vrouw daar zij dien dag boter gemaakt had (5). In Siam ziet men een koppel in de maan. De man is aan den rijstbouw bezig.

---

(1) TURNER. Samoa, blz. 247.

(2) HAROU. Ons Volksleven, 7e jaar, blz. 197.

(3) GULGOWSKI. Sonne, Mond und Sterne in Volksglaube des Kaschuben. Globus 1908 I, blz. 145. AM URQUELLE, II, 21.

(4) AM URQUELL, IV, blz. 27.

(5) BARING GOULD. Curious myths of the middle ages, blz. 193 en volg.

*
* *

Een andere categorie toepassingen van hetzelfde onderwerp is die, welke aan de vlekken van de maan, den vorm van een dier geeft. Te Luik zegt men in een kindervertelseltje, ik heb in de maan een konijntje gezien (1). De Hindoes, de Singaleezen, de Siameezen, de Annamieten, de Kalmoeks, de Thibetanen, de Zoeloes en de Mongolen, zien een haas in de maan ; te Ceylan werd de haas er geplaatst door Boedha, wien hij zich aangeboden had als voedsel (2), de Hindoes vervangen soms den haas door den reebok (3).

Pad en Konijn in de maan,
Naar 'n Chineesche teekening.

Volgens een andere Boedhistische uitlegging was de haas een belichaming van Boedha, die zich als voedsel aan Sukka aanbood, den Koning der 33 goden die beelden teekent in de schijf van de maan (4) ; de Chineezen zien er een pad, een haas en een konijn die rijst stampt, ofwel Jueh Cao, een grijsaard die de voeten der toekomstige echtelingen, nog kinderen, vastbindt met een onzichtbaren draad van roode zijde (5), ofwel een witten haas die in een vijzel de stoffen stampt, die de onsterfelijkheid bereiden voor de genieën die dat hemellichaam bewaren. Hung Ngo roofde het onsterfelijkheidskruid (6) en vluchtte naar de

(1) Colson. Astronomie populaire, Wallonie XVII, blz. 234.

(2) Grimm, voormeld werk, blz. 419. — Jakata II, blz. 127. — Towney. Katha Serit Sagara II, 66. — Crooke. Popular Religion of Northern India II, blz. 50.

(3) Humbold, Cosmos III.

(4) Jataka. 316. — E. Linders, Buddhistische Märchen, blz. 323

(5) Grube. Religion und Kultur der Chinesen, blz. 168.

(6) Girard de Rialle, voormeld werk, blz. 136.

maan, waar zij in pad veranderd werd (1). De haas stampt dat kruid. De geschiedenis van den haas is zeer oud, vermits de wijsgeer Wang Chung in de 1e eeuw zegt dat het een kindervertelsel is. Het denkbeeld, dat hij den levensdrank bereidt is van lateren datum en schijnt van taoïstischen invloed (2). In het Sanscriet beteekent de naam der maan Çaçin, die een haas draagt. In Mexiko vond men aan de vlekken van de maan den vorm van een haas (of van een konijn) (3) ; in Zoeloeland en in Thibet verbeeldt men zich dat een goede of een booze haas naar de maan vervoerd werd (4).

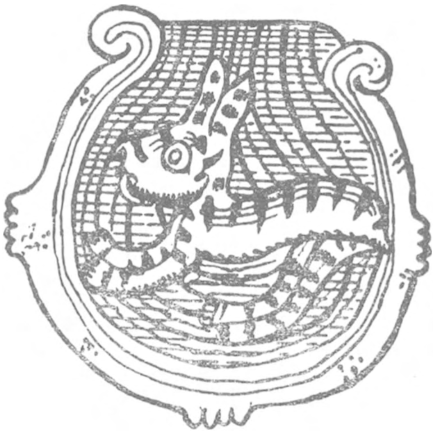

De Haas in de maan,
Naar een Mexicaansche teekening, handschriften Borgia te Rome.

Het denkbeeld van den haas komt ook voor in de Hottentotsche legende, maar onder een anderen vorm ; de Hottentotten zeggen nadat de maan, den muil van den haas gespleten had, deze op zijne beurt in het gezicht van de maan sprong, waar hij met zijn klauwen de vlekken maakte die men er heden inziet (5). Evenals de Chineezen zien de Selichvolkeren van Noord-Amerika er een pad in : de wolf, vertellen zij, verliefd op de pad, verzocht de maan haar

---

(1) De Groot. Les fêtes à Emoui, blz. 480, 483, 499. — Schlegel. Uranographie des Chinois I, 609.

(2) Grube, voormeld werk 169.

(3) De Sahagun. Choses merveilleuses VII, hoofdstuk V. — Bollaert. Memoirs of the Anthrop, Society of London, I 1862, blz. 217.

(4) Lang. Mythes, cultes et religions, blz. 125.

(5) Fritsch. Die Eingeborenen Sud Africas, blz. 354.

avontuur te verlichten. Zijn verzoek werd vervuld en de pad naloopend, was hij op het punt ze te bereiken. De pad, als uiterste middel, deed een wanhopigen sprong in het gelaat der maan. waar men haar nog ziet (1).

Terwijl sommige Sioes in de maan een grooten kikvorsch zien, onderscheiden anderen er in, een ketel boven een vuur hangend (2).

Volgens de Tchetchenen van den Caucausus, zijn de vlekken der maan een paard (3) ; voor de Japaneezen een konijn ; voor sommige Hindoes een reebok die graast, ofwel het dier dat men Hojin noemt. (4)

De Kasias van den Himalaya zeggen dat de vlekken van de maan de assche is die haar schoonmoeder haar in het gelaat wierp (5).

De Arawaks van Guyana smeedden eene legende ongeveer van denzelfden aard : een meisje ontving op zekeren nacht het bezoek van een onbekende die haar niet mishaagde ; zij trachtte te ontdekken wie haar minnaar was en daarom maakte zij haar de handen zwart met het roet van een pot en toen haar minnaar weer kwam, wreef zij hare handen over zijn gezicht. Zoo vernam zij dat het haar eigen broeder was. Men verweet het hem en hij was er beschaamd over ; hij wilde in eenzaamheid leven. Hij werd de maan en men ziet er nog de sporen van roet op. Bij de buren der Arawaks, de Warraus, bestaat dezelfde legende, maar de vrouw nam blauwe kleur (6). Bij de Indianen van Rio Jamunda was het een jong meisje dat ten gevolge van bloedschande de maan werd (7).

Bij de Ona's van Zuid-Amerika zijn de zon en de maan vijandelijke echtgenooten. De vrouw heeft sommige

---

(1) Wilson. Report of the Indian Tribes, Trans.of ethnolog. Society London 1866, blz. 304.

(2) Mooney. The Goat Dance religion II, blz. 1006. — Schoolcraft, The myth of Hiawatha, blz. 248.

(3) Dirr. Die alte Religion der Tchetschenen, Antropos 1908, blz. 107.

(4) Muller Frauenstein. Die Astronomie der Naturvölker, Ausland 1884, blz. 484.

(5) Hooker. Himalayan Journal I, bl. 276. Tylor, Civil. primitive I, bl. 407.

(6) W. E. Roth. Anamism and Folklore of the Guyana Indians, blz. 256.

(7) Ehrenreich. Die mythen der Sudamerikanischen Urvölker, blz. 37.

geheime gebruiken bekend gemaakt en daarom sloeg de man haar in het gelaat of wierp ze in het vuur (1). Bij de Guvaya's in het Zuiden, evenals bij de Eskimoozen zegt men dat de zon en de maan elkander vervolgen ter oorzake van bloedschande. De zon krabde de maan in het gezicht (2). Bij de Eskimoozen in Groenland is de legende de volgende : de maangod Anningat had zijn zuster, de zonnegodin Mattina, op schandelijke wijze in den loop van een kinderspel nagezet, zij wreef zich de handen met lampenroet en streek deze over het gelaat van den vervolgende, om hem bij dag te kunnen herkennen. Het zijn die vlekken op het gelaat van den god die men nog ziet (3). Dezelfde legende, min of meer vervormd, wordt nog verteld bij de Cherokee Indianen bij de Guaranis van Brazilië, en de Igorottos der Philippijnen (4). Op de Admiraliteitseilanden, zijn de vlekken van de maan te wijten aan de schaduw van een korf, waarvan de heer des hemels zich bediende (5). Volgens de Kuni van nieuw Britsch Guynea, werden de oogen van de maan doorboord door den vogel Kolukolu (6).

De Dieris van Zuid-Australie zeggen dat het Nganto-Warrima is die in den hemel klom, en aan wie zijne zonen door middel van een boomerang een huid gezonden hadden om zich tegen de warmte te beschutten. De vlekken van de maan zijn de plekken waar de oude Mura-Mura zich het gelaat beschutte door middel van die huid (7).

---

(1) Ehrenreich. Die Mythen der Sudamerikanischen Urvölker, blz. 36. — Darbine. Los indigenas de la Tierra del Fuego. Bol. Inst. geogr. Argentina XXV p. 271.

(2) Boas. The Eskimos of Baffin Land, blz. 173. — Ehrenreich, blz. 136.

(3) Hassencamp. Die Mondflecken in Sagen und Mythologie, Globus 1873, blz. 108.

(4) Unkel. Die Sagen der Arapocuva — Guaranië. Zeitschr. f. Ethnologie XLVI p. 331. — Revista del Museo de la Plata T. XXIV. p. 187. — Moss. Nabaloi tales p. 241. — Davis. Some Cherokee Stories. Annals of Archaeology (Liverpool) 1910, p. 29.

(5) J. Meier. Mythen und Sagen der Admiralitàtsinsulaner Anthropos 1907, blz. 937.

(6) Egidi. Mythes et légendes des Kuni, Anthropos 1913, blz. 990.

(7) Mary Kowitt. Some native legends from Central Australia, Folklore 1902, blz. 407.

De Dieris zeggen ook, dat de maan het gezicht verbrand had door het vuur dat haar gediend had om vruchten te bakken. Die brandwonden zijn de vlekken die men er nog op ziet (1)

Bij de Crengez, van Brazilië, is het de zon die een stuk vleesch in het gezicht van haar jongsten broeder wierp (2).

In Indië vertelt men dat de maan verliefd geraakte op de vrouw van den Rishi Gautama, die hem haar schoen in het gezicht wierp, ofwel dat het de raadsman der Goden was die haar zijn natten gordel naar het hoofd wierp, daar zij zijn vrouw verleid had (3).

In Denemarken ziet men in de maan de koolen die een dief ontstal, de dief zou aan de andere zijde zijn (4).

Hier volgt een legende gelijkend op de vorige. Zij wordt door de Congonegers verteld. De maan en de zon bezaten gierst. De zon sprak tot de maan : laat ons onze gierst malen en er deeg van maken, maar de maan antwoordde : neen, want de gierst zou in den molensteen kunnen dringen ; ik wil mijn gierst eten zooals hij is. De zon maalde haar deel van den gierst. Toen de zon gedaan had met malen zei zij tot de maan water te gaan putten, maar de maan weigerde. Toen ging de zon buiten om water te scheppen. Toen zij met het water terugkwam, plaatste zij het op het vuur en wierp er het fijne meel in. Toen het genoeg gebakken was, was de deeg te dik en te hard, daar er niet genoeg water was. De zon ging naar buiten om nog water te nemen. Toen naderde de maan en likte een weinig van den deeg. De zon kwam terug en vroeg : wie heeft aldus een deel van den deeg gelikt ? De maan zei : ik likte er aan. De zon nam den deeg en wreef er het gezicht der maan mede en brandde het. De vlekken op het gelaat der maan zijn de litteekens der brandwonden veroorzaakt door den brandenden deeg (5).

---

(1) Otto Schubert. Sagen und Sitten der Dieri, Globus 1910 I, blz. 45.

(2) Unkel. Vokabulair und Sagen der Crengez Indians. Zeitschr. für Ethnologie XLVI p. 638.

(3) Crooke. Popular Religion and folklore of Northern India I, blz. 14.

(4) Am Urquell. IV, blz. 21.

(5) Medegedeeld door miss Stirton te Mahagi (Belgisch Congo.)

In een rabijnsch vertelsel zijn de vlekken vuilnis door de oude slang in de maan geworpen (1).

De Somalis hebben een meer symbolische opvatting. Zij zien in de maan een bosch en elke mensch heeft er een blad dat met hem overeenstemt en dat het teeken van zijn leven is ; is hij ziek, dan hangt het blad ; is hij gezond dan wordt het blad groen ; sterft hij dan valt het blad (2).

Eene legende op deze gelijkend is die van Sint Engelbertus, aartsbisschop van Keulen, wiens ziel aan Sint Hermanus verscheen, gelijk een maan, veel schooner dan de natuurlijke maan (3).

Te Grimde (Thienen) zeiden de oude menschen dat wanneer de vlekken er als een bezem uitzien, het een teeken van oorlog, van pest of van een groote ramp is.

* * *

Wat in die opsomming treft is de verscheidenheid en het veelvuldige van hetgeen de verruimende volksverbeelding op die weinig bepaalde zintuiglijke waarnemingen gebouwd heeft.

De menschelijke geest bepaalt zich niet bij de eenvoudige waarneming van die zintuiglijke beelden ; hij wil er een beteekenis aan geven, hij vult ze aan om ze beter te bepalen en ze terug te brengen tot bekende vormen.

De geest schept eigenlijk niets, hij verwerkt het reeds bestaande (4). Het syncretisme der beelden neemt een des te vrijer loop, naarmate de waarneming vager is ; alle of bijna alle legenden passen er zich bij aan. Het zal een man en een vrouw zijn, twee mannen, een of twee kinderen, een man en een hond, twee herders ofwel met een schaap, ofwel met een vaas, drie mannen, enz. De man, de vrouw of het kind zullen verschillende bezigheden hebben en talrijk zijn de historische of legendarische personnages die om de meest verscheidene redenen hun woonplaats in de maan kregen.

Maar dat is niet alles : het is een konijn, een haas, een pad, een kikvorsch, een bosch ; soms ook is het een

(1) Eisenmenger, I, 832.
(2) G. Candro. Un viaggio nella penisola dei Somali, blz. 353.
(3) Bollandistes. Vie de S. Herman, 7 April.
(4) Zie Descartes. 1e méditation 6 en 7. Bos. Psychologie de la Croyance, hoofdst. IV.

zwart gemaakt gelaat van een man of van een vrouw om de een of andere reden ; het zijn de tranen van Maria-Magdalena, volgens een oude middeleeuwsche legende bewaard in de preeken van Berthold.

Wat wij ook vaststellen is de geleidelijke aanpassing van de geheele legende aan de verschillende nieuwe elementen die er bij komen, zoodat aan het geheel een min of meer waarschijnlijk karakter bewaard wordt. Die laatste behoefte is het ook die de insluiping verklaart van soms weinig aannemelijke uitleggingen van het bestaan van het wezen in de maan, of van een veroordeeling wegens een begane fout en van de werking eener bovennatuurlijke of geheimzinnige kracht of van een mechanisch middel.

Maar wat pychologisch even groot belang heeft, is de graad van geloof, aan de werkelijke voorstelling van deze beelden. Herhaalde malen kon ik in onze streken vaststellen dat de man met den mutsaard niet beschouwd wordt als een schepping der verbeelding, maar wel als een werkelijkheid, een objectief feit ; de menschen *zien* den man in de maan (1); de verbeelding is gewaarwording geworden of, zooals de heer Quayrat zegt, de tooneelen en daden worden voor het oog verwerkelijkt (2).

En dit behoort niet tot onze provincie alleen, vermits hetzelfde vastgesteld werd op de hoogvlakte van Herve (3) en in Noord-Engeland. Het voorbestaande denkbeeld, dat wil zeggen de legende, in dit geval, heeft hierin zintuigelijk de opgenomen beelden aangevuld en heeft ze zich aangepast. De werkelijke waarneming, dat wil zeggen, de vlekken in de maan, die deel uitmaken van de wereld der werkelijkheid, laten toe, aan het geheel van die wereld, aanvullende gezichtsbeelden te verbinden. Daarom is voor sommigen de man werkelijk in de maan even goed als de vlekken : dat is een verschijnsel van *illuzie*, overigens goed gekend in de psycho phycica en waarvan de voorbeelden talrijk zijn in de hypnose, de suggestie van de geestesathologie. De aandacht der folkloristische waarnemers zou volgens mij meer moeten vallen op den factor *geloof*, dat wil zeggen op den graad waarheid of werkelijkheid die het volk toekent aan de *verschijnselen* die men opvangt. Zijn die talrijke legenden,

(1) Sully. Les illusions des sens, blz. 16.
(2) Les Jeux des enfants, blz. 15.
(3) Medegedeeld door den heer G. Grondal, te Verviers.

met de zoo verscheiden bijzonderheden en overblijfsel van een ouden mythologischen grond ? Dat komt waarschijnlijk voor.

Een nieuwe mythologische school met de heeren Reville, Siecke, Lessman, Böken, Ehrenreich, Seler, Schmidt, Jeremias en Witzel kende de maan, in de vorming der fabels een veel grooter werking toe, dan tot hiertoe gedaan wordt. Zouden we ons bevinden tegenover een stofje van die oude, schier verdwenen mythologieën ? In den beginne zien wij bij sommige oude of primitieve volkeren godheden in de maan verschijnen : het was Osiris bij de Egyptenaren, Tiamat bij de Babyloniërs, Eabohama bij de bewoners van Legoa (Nieuw.Guinea) (1), den zoon van den God Sux bij de Bilqula in Noord-Amerika (2), een duivel bij de Osseten en een hooger wezen bij de Namaquas. Hier en daar vindt men premismische opvattingen zooals deze : het uitgesproken woord werd daad zonder de tusschenkomst van een bovennatuurlijk wezen, ten minste in eenige gevallen (3) en soms ook zonder rekening te houden met den afstand of de zwaartekracht ; een insnijding in een boom sloot zich oogenblikkelijk alsof het een stof zonder vastheid was.

Wij hebben hier en daar gewezen op de mogelijke verwantschap met oude maandiensten : schending van het maanlicht of smaad tegen het hemellichaam zelf ; de fabel van Osiris, die eenige verwantschap vertoont met deze veel verbreide omstandigheid dat het personnage emmers water draagt, wat herinnert aan de primitieve opvatting dat de maan den dauw stort en verband houdt met den regen (het was namelijk een oude Hindoesche en Chineesche gedachte) (4) de geschiedenis van Caïn en Abel, de maangodin die kleederen maakte, enz.

Maar dat zijn alle toch maar vage aanwijzingen. De studie van de maanmytologie is maar pas aangevangen en de dokumenten, die de ethnografen en folkloristen tot dusver aanbrachten, zijn niet voldoende om het vraagstuk op te lossen.

---

(1) Krieger. New Guinea, blz. 710.

(2) Boas. Mythologie, Globus 1888, blz. 12.

(3) Tusschen die twee oplossingen is er een andere die in 't midden ligt en logisch schijnt : de maan slorpt den schuldige op, (Schelle, pr. Antwerpen). Te Remouchamps slorpte de maan eveneens den dief op die wortelen of koolen stal, en die haar met een doornenmutsaard wilde toestoppen, toen zij zijne euveldaad bezag.

(4) Baskata Up. Kaushitaki, Up. 1.

België schijnt een streek te zijn, waarin kostbare overblijfselen van die oude mythologieëu bewaard bleven en op dat gebied zou men belangwekkende gegevens kunnen verzamelen.

PAUL HERMANT.

Verluchtingsbeeld der maan op Egyptische speelkaart.
Teekening van Paul Devaux.

Aanvullende nota's door een onzer medewerkers gezonden.

Er zijn zinnebeelden, wier beteekenis niet altijd even duidelijk, wier oorsprong meestal onbekend is, en die aan een sprookje, een legende, een gezegde, soms misschien aan een misverstand haar ontstaan te danken hebben. Wij bedoelen zulke als de *Man in de Maan.*

De Man (of 't Mannetje) in de Maan hebben wij hier te lande niet meer als uithangteeken gevonden ; ofschoon hij er van ouds zeer goed bekend is ; maar op Engelsche uithangborden komt hij veelvuldig voor.

Op een tabaksverkoopers-uithangbord, in *Banks collection* bewaard, is 't een man met pijp en bierkan en een hondje nevens zich staande in een liggende halve Maan, waarop de uitnoodiging te lezen staat : « *Who'll smoak with ye Man in ye Moon ?* » — Op een nog ouder bord uit de 17de eeuw, is 't een half naakt man, die de maan bij de horens grijpt. Een derde *Man in the Moon*, die nog uithangt in Vinestreet, Regentstreet, vertoont hem met zijn takkebos op den rug en den hond aan zijn zij. Beide attributen zijn hem van ouds toegekend : ook Shakespaere teekent hem zoo.

De schrijvers der *History of Signboards* noemen den Man in de Maan *a semi-religions legend;* maar beteekenis en oorsprong blijven duister.

't Mannetje in de Maan is, volgens de Hollandsche poëten, geen dronkaard, noch houthakker, maar 't begeerlijk voorwerp, waar jonge juffertjes, die nog geen vrijer hebben, op turen, en dat zij met de oogen uit de Maan pogen weg te pinken.

Engelsche uithangbord van een tabakhandelaar.
(Bank Collection.)

Huygens had er een andere historie van gehoord :

Een jeughdig Capiteyn van 't schip de Volle Maen,
Hadd' menighmael met Neel zijn willetje gedaen,
Haer Koeckoeck wierd jaloers, en woud 't haer overstrijden,
Neen, sei sij, hertjelief, dat sal ick noyt belijden,
De Mann en heeft sich noyt met Neel, uw wijf, ontgaen,
Ja niet meer, soo men seght, als de Mann in de Maen.

Huygens zinspeelt in deze laatsten regel op een oude spreekwijze, waarmeê men zijn onschuld betuigde. « 'k'eb er netsoveul deel 'an as de Man in de Maen ». En die spreekwijze heeft men weêr afgeleid van den herder Eudymion, die slapende door Diana werd gekust, zonder dat hij 't helpen kon natuurlijk, of er iets van merkte.

Volgens Breêro zou 't eigentlijk geen man in de Maan zijn, maar een mooie meid, Angeniet, die voor hare straf, omdat ze goden en menschen bedroog, door Jupiter « in de Mane werd gesteld ».

Eindelijk, volgens zeer geleerde oudheidkundigen, zou 't symbool zijn oorsprong hebben van den maandienst onzer heidensche voorouders (1).

---

(1) Uit « De Uithangteekens » in verband met Geschiedenis en Volksleven beschouwd door J. Van Lennep en J. Ter Gouw, IIde deel bladz. 18, 19 en 20. Amsterdam, Gebroeders Kraag, 1868.

Landelijke kapel te Steen ockerzeel, op het kruispunt van den weg van Humelghem naar Neder-Ockerzeel en van Steenockerzeel naar Erps-Querbs.

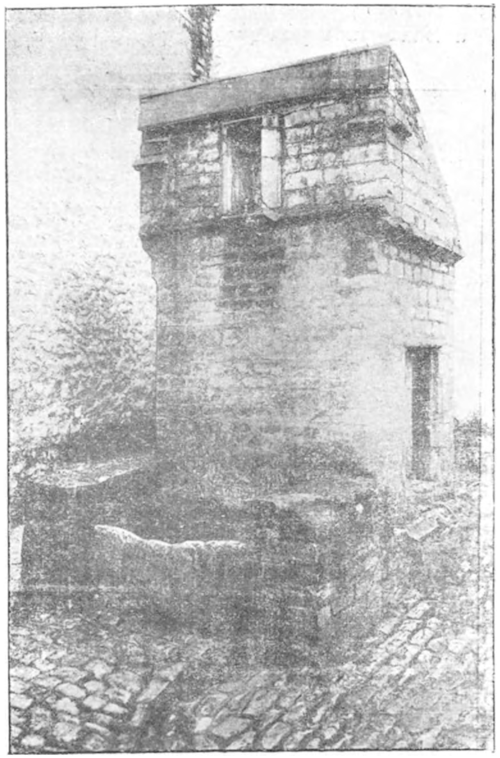

Sinte-Gertrudis Kapel en fontein, te Machelen.
Het water der fontein wordt gebruikt tegen ratten en muizen.
(Photo J. Chalon).

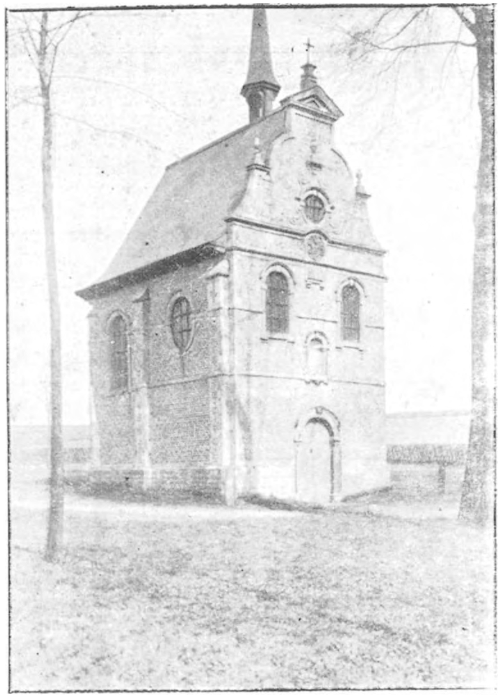

Lieve Sint Landry kapel, te Neder-over-Heembeek.
(Photo Descamps).

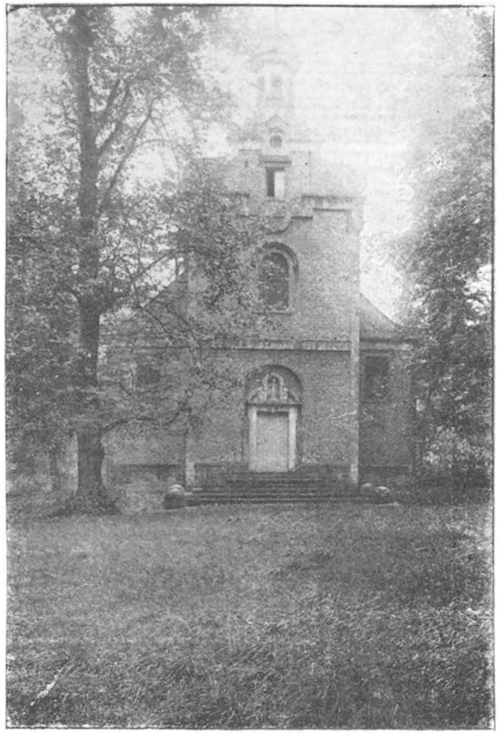

Sint-Hubertus kapel in 't park van Tervueren
Een mis, met jachthoorngeblaas, wordt er gezongen op
3 November, feestdag van den Heilige.

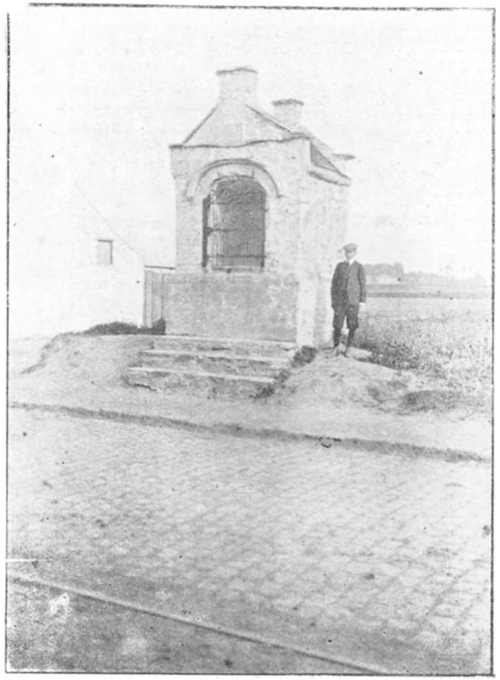

Kapel van Haren, Haechtsche steenweg. (Photo Descamps)

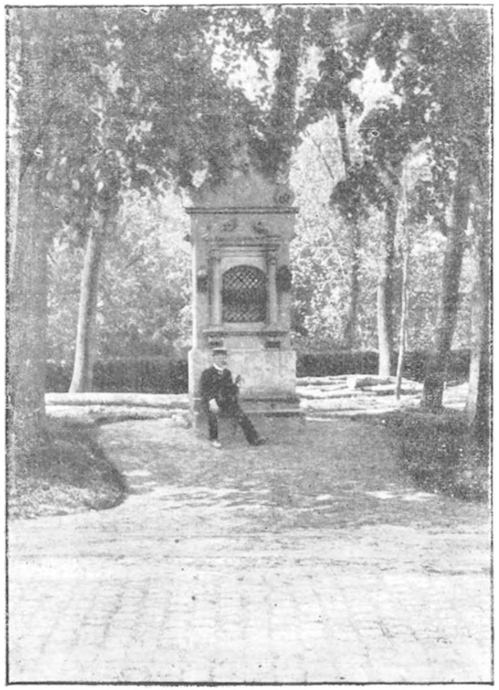

Kapelleken te Erps-Querbs. (Photo Descamps).

Itterbeek, weg naar Sinte-Anna-Pede.
Kapelleken in blauwe steen ; het bevat een naïef groepje Sinte-Anna verbeeldend. Zij draagt in hare armen de H. Maagd, die het Kind Jezus vasthoudt.

Pietrebais. — Kapel uit één enkelen blauwen steen.
Vroeger bemerkte men er een schildering op steen, waarvan thans nog sporen waar te nemen zijn.

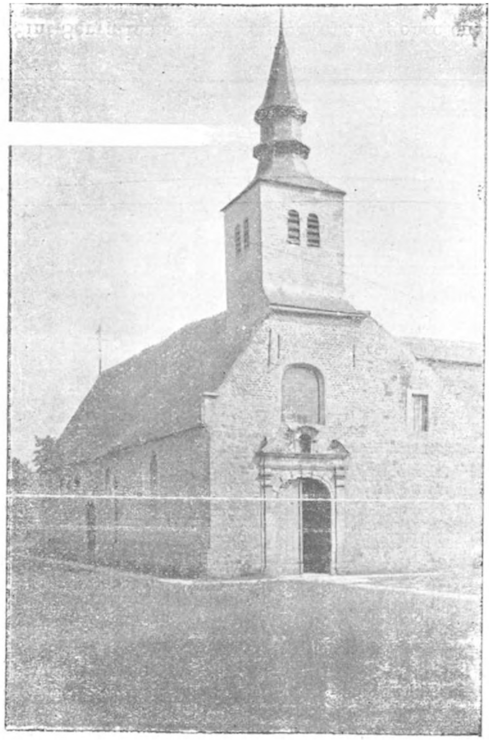

Kapel van O. L. V. ter Steen (1328), te Tienen (Grimde), eindpunt van de vermaarde processie van Hakendover op Paaschmaandag.

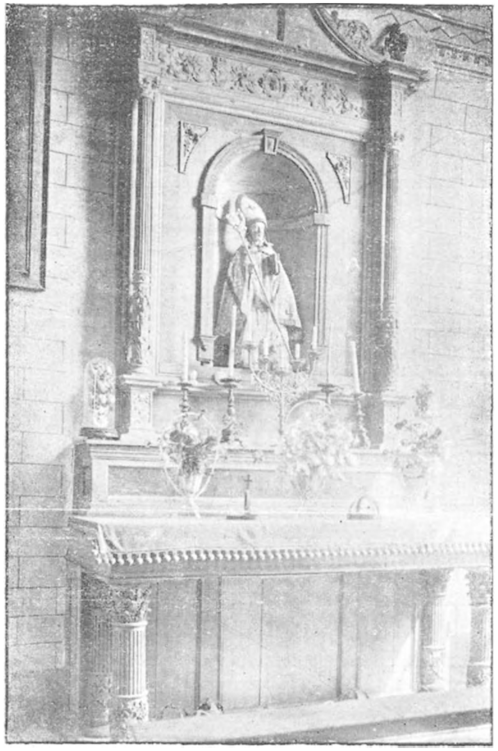

Sint-Maurus altaar in deze kapel.
Men ziet er de gekende kronen in gesmeed ijzer, die men op het hoofd der kinderen plaats om ze te genezen van hoofdpijn en « koppigheid ».

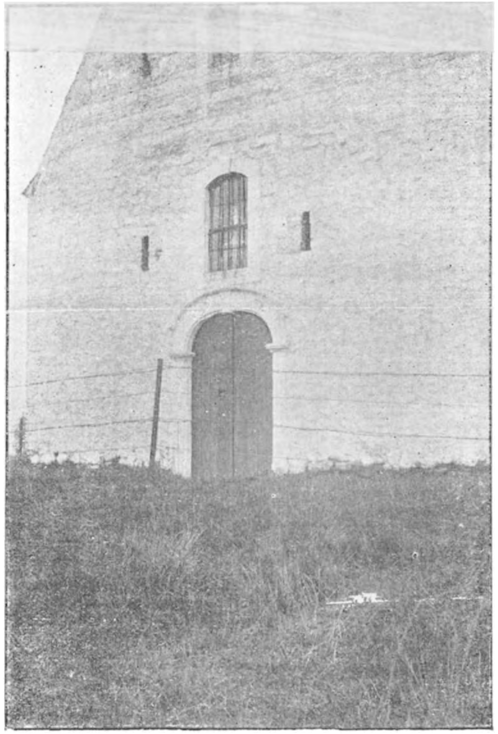

Sint-Servatius kapel « Luizenkapel » geheeten,
te Hougaerde (Rommersom).
Men aanroept er den heilige tegen ziekten van het hoofdhaar.

Altaar van den Heiligen in deze kapel, men bemerkt er
haartressen door de bedevaarders neergelegd.

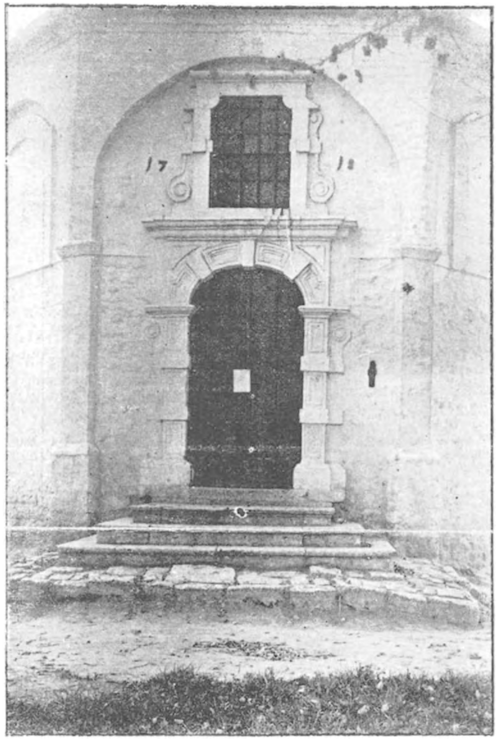

Kapel van O. L. V. van Bijstand (1722), te Lummen.
Aan de deur hangt de tekst van het gebed dat de geloovigen moeten bidden. — Op den voorgevel talrijke handteekens van menschen die de H. Maagd hebben aanroepen.
Bij veel leest men de melding van het doel der bedevaart.

Tienen. Kapel aan den H. Theobaldus toegewijd, Hougaerdstraat.
Men bidt er voor de genezing van den kinkhoest.
Onder het beeld : ex-voto's.

De kapel van O. L. van Bijstand, te Lummen.
Aardige kleine bidplaats op een hoogte gelegen en door boomen beschermd.
De spits dreigt te vallen.

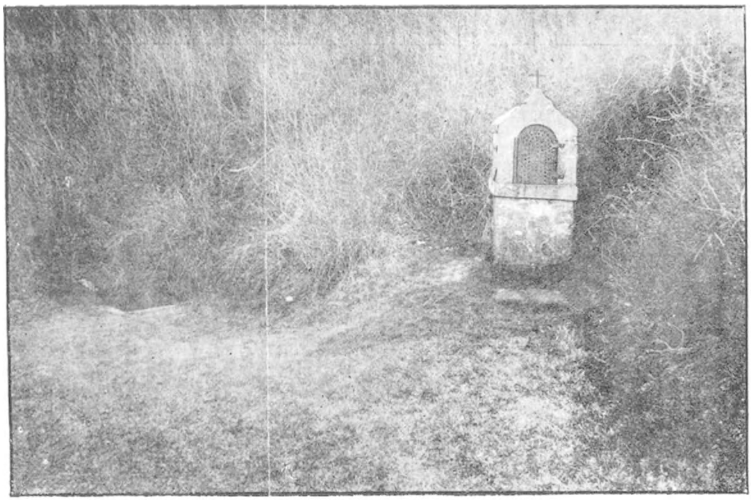

Sint-Germanus kapel en fontein, Couture-St-Germain.
De H. Germanus wordt aanroepen tegen de Sint-Germanusziekte, dat is voor de kinderen die moeielijk leeren loopen. (Photo J. Chalon).

De Veldkapellekens. (1)

Het is u zeker opgevallen, wanneer gij gingt wandelen in onze velden, dat er zoo talrijke oude kapellekens staan of hangen langs de baan, aan de kruisstraten, in het woud en in de velden. Het eigenaardige der landstreek wordt zekerlijk veraangenaamd door die overblijfsels van oude tijden, de kapelletjes die uit vroom geloof der inwoners daar geplaatst werden.

Gaat er langs, bij avondschemer, gij zult de van school komende kinderen er bij zien knielen en bloemen offeren die ze langs de baan gegaard hebben. En als het duister wordt, pinkelt hier en daar een licht, door een vrome hand aangestoken voor het Mariabeeld.

Het volksgeloof is vol van bescherming van Hierboven. Zie in onze steden Antwerpen, Bergen, Brugge, Brussel, Gent, Luik en Namen, die kapellen op de hoeken der straten, kunstig gewerkt met gebeeldhouwde Madonna, of in de werkmansbeluiken houten kapellen aan de muren, met houten beeld, naïef geschilderd of gekleed naar de Spaansche mode. Bemerk in de dorpen, de nissen aan de hoeven en aan den hekstijl of hangend aan de boomen, bloemen en licht wijzen op het nog bestaande vertrouwen der volksziel.

De oudheidkundigen en de geschiedkundigen zullen er belangrijke vondsten doen; de oorsprong wijst dikwijls op een geschiedkundig feit, en zet den navorscher op goeden weg in zijne opzoekingen. E. H. Thyssen heeft geschreven over de Lieve Vrouwbeelden te Antwerpen; Heer Kaivers in de Courrier du Soir voor den omtrek van Verviers en ik zelf heb eenige aanteekeningen gegeven over de Mariavereering te Gent. Maar het is bijzonder de folklorist die er belang bij heeft.

De oorsprong van menige veldkapel is te vinden in het geloof en betrouwen van den enkeling zoowel als van eene gebuurte.

De ziekte die den veestal, de droogte of de regen die den oogst bedreigt, zijn dikwijls de oorzaak van het oprichten eener kapel; eene besmettelijke ziekte maakt slachtoffers

---

(1) Mededeeling tijdens het Congres te Brugge gedaan, den 5 Augustus 1925.

in nabijgelegen gemeenten, de geburen komen samen en beloven het oprichten in ex-voto van eene kapel als het gehucht gespaard blijft.

Onweer, hagel, regen en droogte zijn voor den landman groote rampen. Het is van Hierboven dat hij hulp en troost verwacht. Ziedaar de reden van de kapellekens aan de boomen en te midden van het veld.

Een ongeluk, een moord is gepleegd, op die plaats wordt een kalvaar of een kapelleken opgericht, en op een zwart plankje staat de herinnering van het feit alsmede een schietgebedeken voor de zielerust van den verongelukte.

Vele kasteelheeren hebben hunne gedachtenis vereeuwigd door het plaatsen van kapellekens op hun landgoed.

Uit vele dier kapellekens, door persoonlijke godsvrucht opgericht is een bedevaartplaats ontstaan, waar de menschen van alle kanten samenstroomen om heil en troost.

De vereering van Onze Lieve Vrouw meestal, van Heiligen somtijds, is in de volkszeden gekomen. Zie de gebruiken die van over eeuwen nog er bij bestaan. De Meimaand is Maria toegewijd, men versierd de kapel met bloemen en licht; Voor het Mariabeeld wordt de Meiboom geplant. Mannen en vrouwen vergaderen er om te bidden, men zal er alle avonden het avondgebed zeggen, en is een gebuur door ziekte wederhouden, men bidt voor zijn gezondheid : broederlijke liefde in al haar eenvoud.

Gansch het jaar door, zijn er bloemen, en wanneer de winter nadert, maken de kinderen papieren bloemen, en schrijven zelfs hun naam op de blaadjes, opdat Onze Lieve Vrouwke hen niet zou vergeten.

De kapel is de vergaderplaats waar met de Kruisprocessie de priester de landen zegent; waar op Half Oogst de rustplaats is van waar hij den zegen geeft.

Bij den lijkstoet houdt men stil voor de kapellekens en aan de kruiswegen om een Onze Vader of een de Profundis te bidden. Dit gebruik is zeer oud; wij zien het nog bestaan in het protestantsche Zwitserland, waar de predikanten den oorsprong niet van gissen, het is nochtans, omdat daar vroeger eene kapel stond.

Ik heb een onderzoek gedaan over de veldkapellekens in België, duizenden bestaan er nog, vele zijn in goeden staat, maar enkelen zijn vervallen.

Indien, op godsdienstig gebied, men de onverschilligheid der buren moet aanklagen, het is het werk der geloovigen de zaak te redden, maar op folkloristische gebied mogen wij er ook niet ongevoelig aan zijn.

De folklore omvat het volksgeloof, de gebruiken. Vele dezer kapellen hebben een legendarisch ontstaan waarvan de aanteekening een schat vormt van Vlaamsche en Waalsche literatuur, gebruiken zijn er aan verbonden die het opspeuren waard zijn. Het weze genoeg om onze aandacht te vestigen. Ziedaar, ten andere, waarom ik van Uwe welwillendheid gebruik gemaakt heb.

Ons besluit zal praktisch zijn. Wij durven voorstellen dat al de folkloristische middens, in samenwerking met « de Vrienden der H. Maagd » (Zetel : Heirnislaan, 5 Gent) eene lijst der bestaande kapellen doen opmaken, waarin aangeduid wordt : plaats, eigenaar, staat in dewelke de kapellen zijn ; en bijzonderlijk, de oorsprong, de legenden en de gebruiken er aan verbonden. Het ware ook hoogst belangrijk te weten aan welke boomen men bij voorkeur die kapellekens hangt of welke boomen de gemetste kapellen omringen.

Indien ik uwe aandacht op die kapellekens heb durven roepen, is het omdat ik er eene studie over maak, en ik dank op voorhand deze die mij met eene mededeeling er over zullen vereeren.

G. CELIS
priester, Heirnislaan, 5, Gent.

*
* *

Lijst der Brabantsche kapellen, reeds in *Brabantsche Folklore* vermeld of waarvan reeds lichtprenten weergegeven werden.

Blanmont. — Kapel « du Bon Dieu de Gembloux, II, blz. 75.

Brusseghem. — De kapel van Amelghem. I, blz. 89 ; II, 149, 257, 261.

Court-Saint-Etienne. — De Clart-kapel, III, 192 ; Sint Lambertuskapel, III, 189.

Eigenbrakel — De kapel van « Bon Dieu de Gembloux » II, blz. 224.

Gaesbeek. — Sint Gertrudiskapel, II, 80 en 81.

Geldenaeken. — Kapel « aan den Boom », II, 232, 242. De Maladrerie (ziekenhuis) kapel, II, 249.

Hekelghem.. — De Kluiskapel, III, 102, 112, 179.

Jaudrain-Jandrenouille. — « Bon Dieu de Gembloux », II, 224, 229, 337.

Laeken. — Kapel in de Mellerijstraat, I, 101, 104, 105.

Linsmeau. — Kapel van O. L. Vrouw ter duiven (du Colomb) III, 26.

Lovenjoul. — Sint Ermelindiskapel, II, 32, 23,
Meldert. — Sint Ermelindiskapel, II, 23, 28.
Meysse. — Sint Eligiuskapel te Hasselt, II, 87, 96.
Nijvel. — Kapel « Saint-Pierre à Bropuettes » I, 148, 150, 153, 187.
Ohain. — Kapel « Bon Dieu de Gembloux » II, 226, 227, 342.
Overyssche. — Kapel van 't Begijnhof, III. 106, 112.
Ransberg. — Onze Lieven-Heer kapel, IV, 192.
Scherpenheuvel. — Binnenzicht der voormalige kapel, II, 168,
Sint-Pieters-Leeuw. — Kapel van het kasteel van Loth, 251, 256.
Steenockerzeel. — Kapel der H. Pharaïlda, I, 48, 49, 156.
Thienen. — Sint-Martinuskapel, V, 32.
Waver. — De kapel van Louvrange (Sainte Broche) III, 33. — Kapel z. g. « Bon Dieu du Tour », III, 75.
Wever. — O. L. V. van Heinkensberg III, 78.
Zout-Leeuw. — O. L. Vrouw op den Ossenweg, II, 13; IV, 179, 182, 187 tot 191. — Kapel van het oude Bogaerdenklooster. — Kapel op het huis « Helspiegels », IV, 169. — Bethaniëkapel, IV, 175. — O. L. Vrouwbrug, IV, 183, 186.

In dit nummer geven wij de lichtprenten weer van enkele Brabantsche kapellen.

Legende van den dorren boom.

Ik zal ze u maar eenvoudig vertellen, juist lijk ze mij een paar weken geleden een oude boer vertelde, die na op de Assesche markt zijn boter, eieren en ik weet niet wat te hebben verkocht, in den *Grand Laboureur* een pintje zat te drinken tot het zoetekes aan tijd werd om naar huis te kuieren.

In dien tijd leefde te Assche een arm, arm vrouwke.

En op een keer, langs alle kanten lastig gevallen door hare schuldeischers, zag ze geen uitkomst meer.

Maar ze voelde nog liever de koû bijten aan heur knokig lijveken dan den honger aan haar ingewand. En daar de Hemel plezier scheen te hebben in heur mizerie, besloot ze bij de Joden haar paaschbeste kleed ten pand te brengen.

Deze snoode woekeraars zeiden haar dat ze met haar oude spullen niks konden doen, maar misschien... wie weet! kon ze een schoon stuiverken bij hen verdienen.

Ze klapten een pooze stil tegeneen en stonden even te dubben, besluiteloos. Toen kwam de oudste op heur af en feeselde iets in heur oor.

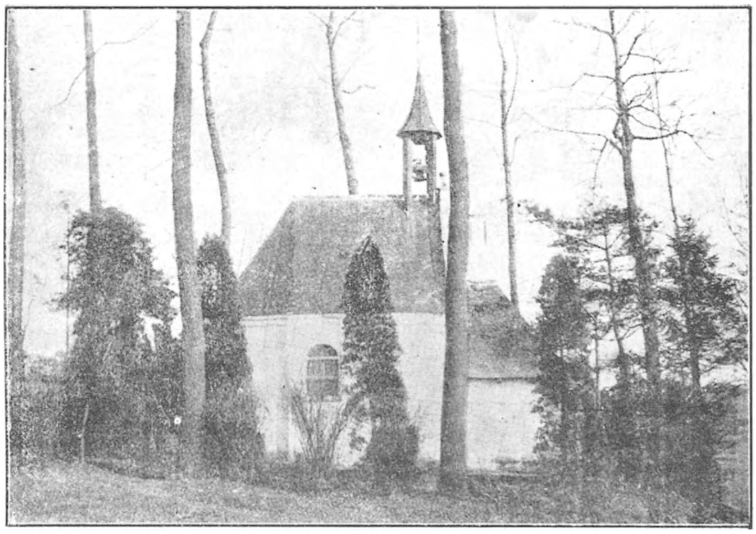

Kapel in de Morette bosschen, bij Assche,
beroemd om de legende van den « Dorren Boom ».

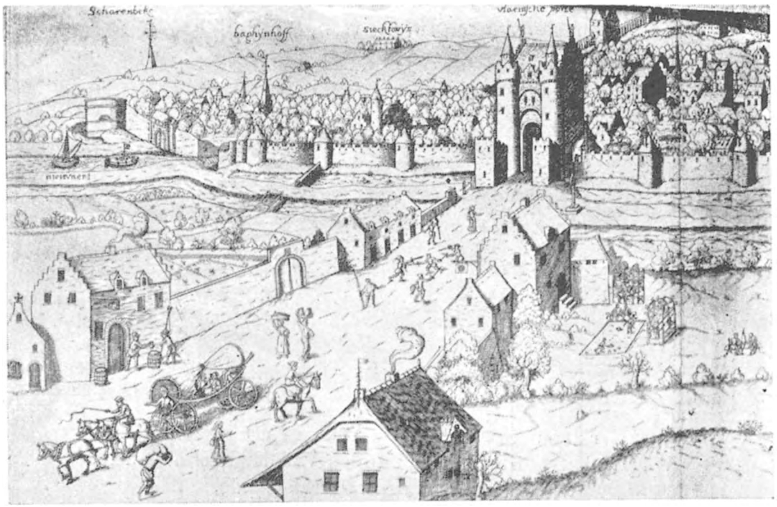

Fragment van het panorama van Brussel, door Jan Uytersproot in 1754.
Gentsche Steenweg te Sint-Jans-Molenbeek, nabij de
Brusselsche vestingen.

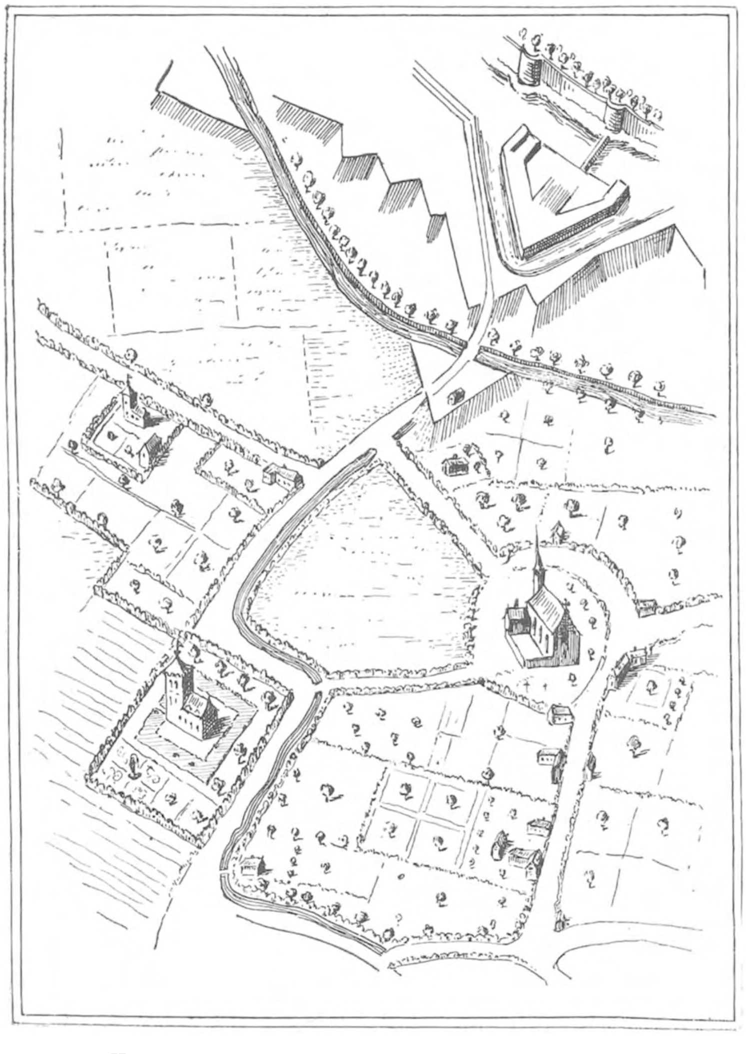

Kerk van Sint-Jans-Molenbeek en Kasteel *de Motte*.
Volgens het plan van Laboureur en Van der Baeren van 1695.
Teekening van R. Van de Sande.

Rood Torentje. — Toren van het eerste kasteel van Koekelberg ?..
Lithographie van Paul Lauters.

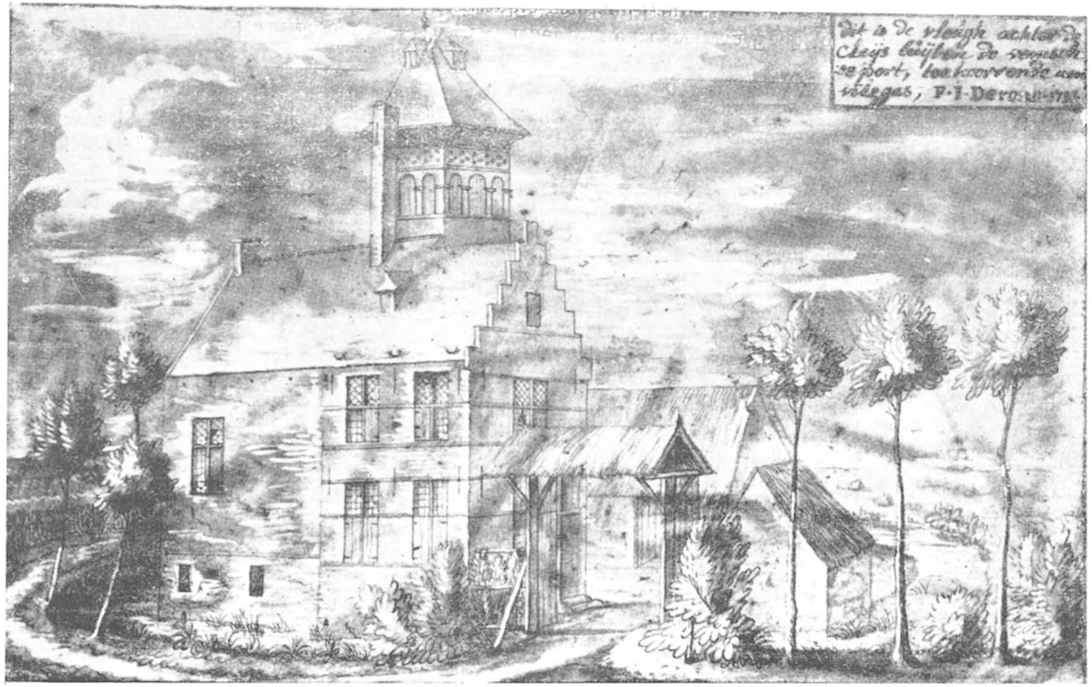

De Vleugh, te Sint-Jans-Molenbeek. — Teekening van Derons, 1733.

Zonder twijfel moest het duivelswerk zijn wat die Jood haar voorstelde, want de arme sloor deinsde met een gil van afschuw een stap achteruit.

« Het zaakje is dus beklonken, niet waar ? » vroeg de oude. « Met Paschen zult ge naar de mis gaan en ons bezorgen... wat we begeeren. »

En daar ze diep ontsteld niet antwoordde : « We zullen u nog honderd frank meer geven. Ge ziet, meesmuilde hij, « hoe royaal we zijn. »

Toen knikte de povere vrouw angstvallig ja, en zette het ineens, door schrik voortgezweept, op een loopen recht naar heur hutteken.

* * *

Paaschmorgend. De klokken van Assche begonnen te luiden voor de vroegmis.

De jonge lente had voor goed haar glorie in de boomen gehangen en haar weelde neergestreken over den grond. Alles had knop en bot, het Leven jubelde over den Dood.

Maar al die nieuwe heerlijkheid leek de sjovele vrouw, die de Joden gisteren voor hun plan hadden gewonnen, bittere ironie. Spotlachte die joelende zon niet met heur mizerie ?

Om het teer, bleek goud, dat uit den hemel lichtte, niet langer aan te zien, kroop ze, dieper in haren kapmantel gedoken, langs de huizen naar de kerk.

Als ze in de kerk kwam, hief de pastoor de Hostie reeds omhoog ter aanbidding ; reeds gingen devote menschjes op de Communiebank neerknielen. En z.e ! ook de miezerige vrouw naderde tot de H. Tafel en ontving op hare tong het lichaam en bloed van ons Heerken-Jezus.

Was het liefde of angst ?

Ze werd zoo wit- roerloos als 't zuiverste marmer, terwijl ze in der haast naar hare plaats weerkeerde.

Daar loerde ze even rond of niemand haar bezag en spuwde dan de Hostie, die ze op hare tong had bewaard, in een doekje.

Een beetje daarna spoedde ze zich, zonder een vaderonsken te hebben gebeden, de kerk uit, de kasseide op. Daar liep haar een oude voorbij en 't scheen haar dat hij op haar wezen kon lezen, dat ze zinnens was ons Heere in de handen der zondaren over te leveren.

Ons Lief Heerken Jezus overleveren ? Neen, dat zou toch te afschuwelijk zijn.

Haar besluit stond vast ; ze ging niet naar de woon der godslasteraars.

Maar wat deed ze met de Hostie, die in haren zak stak ?

Gaf ze haar weer aan den pastoor, dan bekende ze hare schuld ; wierp ze haar in het veld, dan verergerde ze hare wandaad...

Plots doemde er in hare verbeelding een hollen els op, die een boogscheute verder langs de baan stond.

Met berouw in het hart kwam ze dra op de geheuvelde plek, waar de boom zijne ontbladerde takken ten hemel rekte. Terwijl reeds in de andere boomen er omheen de lente broeide en schuchter bloeide, stond die eene boom nog als harde karkas, als eene stokstijve oude, die met vermagerde armen in desolate dorheid het nieuwe leven somber bedreigde.

Toen nam ze de Hostie uit haren zak en wierp ze sidderend in den hollen boom.

O wonder ! o wonder ! Mocht ze haar oogen wel gelooven ? Was 't geen zinsbedrog ? Op denzelfden stond brak in den dorren boom het leven los. Zijne magere takken verloren hunne koude somberheid en sponnen zich een doorzichtig kleedeken van groene zijde.

De Koning van het heelal, die in vroeger eeuwen het dochterken van Jaïrus deed verrijzen, bewees door dit wonder zijne gestadige aanwezigheid onder de menschjes.

Doch alléén het vrouwke wist iets van den goddelijken pand. Ook baarde het gerucht van deze teenemaal onuitlegbare herleving groot opzien in het dorp en tot ver in het land van Brabant.

Van alle kanten kwam het volk toegeloopen, eerst uit nieuwsgierigheid en dan uit devotie, want velen werden bij den wonderen boom genezen, bij velen ging de kwade hand van huis en stal.

Toen hij zijn roode klaver en bleekgroene haver zag plattrappen, ontstak de boer van het omliggende veld in danige koleire en besloot den boom te vellen. Maar als hij de bijl in den els had geslagen, zag hij met schrik en verbazing dat de spaanders kruisgewijze twee en twee over elkaar vielen en met bloedachtige vlekskes besproeid waren.

Diep ontsteld ijlde hij weg om deze raadselachtige mare te brengen bij de andere dorpelingen en meer volk dan ooit kwam toegeloopen en schaarde zich in kring rond den wonderen boom.

Doch uit angst voor het mysterie stierf in dit genadeoord plots alle menschengeluid.

Toen trad onverwachts het vrouwke uit de menigte en bekende met een krop in haar keel hare heiligschenderij, hare bangheid en haar berouw.

Eindelijk wist iedereen het raadsel van het wonder en dat het leven in den dorren boom was losgebroken op denzelfden stond dat hij door de rouwmoedige zondares veranderd werd in een tabernakel van den Verlosser.

Uit dankbaarheid en ter herinnering aan de vele weldaden en wonderen die vanaf dien dag gestadig toenamen, werd op de plek van het wonder een kapelleken gebouwd en uit het hout van den gezegenden boom een kruisbeeld gesneden. Als eene kostbare relikwie in de dorpskerk geplaatst, kwam het kruis van Assche in heel groote eer. Nog komen de pelgrims van heinde en ver naar Assche ter beevaart.

VICTOR VAN DIEVOET (Ternath)

Oud Molenbeek.

Vroeger bestond er te St-Jans Molenbeek eene hoeve *Parijs* genaamd, dewelke te Karreveld gelegen was, hetgeen blijkt uit eene akte der XVIIe eeuw, waarin men leest: *de hoffstede Parijs, tot Carevelde.*

De hofstede behoorde in 1677 aan Rogier du Roisin en zijne echtgenoote Jeanne Van Outers, die ze alsdan uitbreidden met een aangrenzenden vijver van 7 dagwand, eene in bosch veranderde weide van drie dagwand, en een kleinen vijver waarin eene nabijgelegene fontein uitliep, te koopen aan J. B. Le Mettre, burgemeester van Ukkel.

Al deze goederen werden nagelaten aan Petro du Roisin en aan doctor Fr. du Roisin, die ze aan de Perremans, hunne neven en nichten, ten erfdeel gaven.

Eene akte van 1738 geeft ons te kennen dat Jeanne Perremans, bijgestaan door haren echtgenoot Paul Jos. De Greve, secretaris der stad Brussel, dit eigendom als borg stelde en in ruiling gaf van een huis te Brussel gelegen *in de groote Nieuwstraete à la Mode.* Volgens die verruilingsakte was het eigendom gelegen te ***Carevelt, op het cleijn Waelst ofte Begijnevelt*** en bestond het uit : ***Eene motte met de steenen huyse daarop staende, wateren rontsomme, dammen ende boomen, beneden de goeden genoempt Parijs.***

Die goederen werden alsdan het eigendom van den bankier Jacobus Leyniers, die ze in 1792 verkocht aan Antonius de Chaumont de la Galaizière en diens echtgenoote Marie du Maussion. Doch zooals uit de verkoopakte van 1792 blijkt, moet Leyniers dat eigendom tijdens zijn bezit verfraaid hebben ; die akte immers maakt melding 1° van een kasteel of lusthuis in arduin, bestaande uit twee vleugelen, met een schoonen onderaardschen gang, eene groote zaal met gipswerk en eene kamer met houtwerk bekleed en marmere schouwsteenen ; 2° van stallingen en wagenhuis ; 3° van eene hovenierswoning ; 4° van een schoon arduinen tuinhuisje met gipswerk ; 5° van wandeldreven en vijvers. Dit alles was, volgens de akte, omringd met eene haag en grachten, en tevens was er ook nog eene boomenlaan, welke naar den Gentschen steenweg leidde.

Gansch dit eigendom, dat ongeveer 7 bunders groot was, werd ***Parijs*** of soms ook de ***Parick*** genaamd. Er was eene bunder van gelegen in de Parick, eene weide van zes dagwand, dewelke aan de pachthoeve van Rijbodegem te Ganshoren grensde.

Op het uiteinde van dat eigendom (1) heeft ook nog een lusthuis gestaan dat in het begin der XVIII[e] eeuw door Jan Puttaert gebouwd werd en in 1753 door baron Andreas van Reynegom, Major der stad Brussel, werd aangekocht (2).

Een onbeduidend gebouw, dat gelegen is naast de kasteelhoeve van Karreveld, en sedert eenig ejaren gebruikt wordt voor herberg (Laiterie du Paruk) is alles wat overgebleven is van hetgeen wij hier besproken hebben.

---

(1) *Op d'ander seijde van 't goet ende huijs genoempt den Parick, 1704. Parick* of *Paruk* is de naam van de beek die Koekelberg besproeit.

(2) *Wyckboeck* van Molenbeek, n° 96, 131, 225, 285, 579, 858 en 1282.

* * *

Niet verre van het vorig eigendom moet een ander huis gestaan hebben, dat eveneens op een heuveltje gelegen was. Wij geven er hier een lichtafdruk van volgens een schets, die Derons in 1733 van dit huis gemaakt heeft, en welke hij met het volgende vlaamsch opschrift opluisterde : *Dit is de Vleugh, achter de cleys, buyten de vemschde port, toehoorrende aen Vilegas. — F. J. Derons 1733.*

De opgave *achter de cleys* slaat ongetwijfeld terug op de instelling de *Cleyts,* welke bij de optelling van 1672 gerekend werd onder de 8 brouwerijen van St-Agatha-Berchem, en die bijna allen in het gehucht Nepe te Koekelberg gelegen waren. (Ten dien tijde immers hing Koekelberg af van St-Agatha-Berchem).

***

In de verzameling van het « Cabinet des Estampes » vindt men eene prachtige steendrukplaat, waarop de talentvolle kunstenaar Paul Lauters een toren met water omringd heeft voorgesteld met de melding : « Te Molenbeek ». Zeer waarschijnlijk wordt door deze plaat de oude toren van het eerste kasteel te Koekelberg voorgesteld ; dien toren noemde men ook het rood torentje, hetwelk in 1850 nog bestond. Dit kasteel was in de wijk Hoeseycke gelegen, welke sedert langen tijd bij de gemeente St-Jan-Molenbeek is ingelijfd(1).

***

Eertijds vond men ook nog een ander kasteel, op eene hoogte gebouwd en met water omringd, hetwelk volgens eene kaart van 1816 « *De Motte* » geheeten werd. Dit kasteel stond in de nabijheid der kerk van Molenbeek aan den ingang van de Ribaucourt straat alwaar tegenwoordig eene school gehouden wordt.

---

(1) Het eerste kasteel van Koekelberg, dat de familie Van Zinnicq door een ander, een weinig hooger op, in de vallei van den Paruk verving, hetwelk in 1820 werd afgebroken, wordt in een akte van 1573 als volgt beschreven : *Huijs rontsomme omwaetert, metten dammen, geheeten 't slot te Hooseycke, inde prochie van Molenbeke.*

Daarnaast stond de molen van Hoeseycke, welke oorspronkelijk van dit kasteel afhing en beschreven wordt : *Eenen corenmolen met twee water raders, van nieuws eenen purdemolen, die welck voermals eenen slachmolen te zijn plach 1559.* — (Schepen greffie van Koekelberg n° 3036 fol. 27 ; n° 3037. fol. 157 en 239).

In 1719 behoorde dit kasteel aan den licentiaat Jan Van den Bogaert en andere zijner familieleden. Omstreeks dien tijd echter werd het aangekocht door Jacobus Van der Schueren en zijne echtgenoote Anna Thons (1). In 1800 zien wij dat dit eigendom aan M. Mambourg toebehoorde, in 1835 aan M. Ed. Brunard en eenige jaren nadien aan markies de Chasteler.

Omtrent het jaar 1830 werd er eene herberg gehouden welke voor uithangbord had : «In het fort van Sint-Helena» waaruit men mag besluiten dat die herberg, daar ten tijde van Napoleon moet zijn geopend.

Er valt ook nog op te merken, dat er in de oude *Groenstraete* ten Zuid-Westen van het *Laeckenvelt* eene woning stond welke insgelijks op een heuveltje gebouwd was en met water omringd. Deze woning behoorde in 1722 aan de familie Jonaert en in 1850 aan Mathias Ulens, krijgsintendant. Tegenwoordig staan op de plaats van dat eigendom de werkhuizen, welke wijlen Nestor Martin heeft opgericht.

* * *

Alvorens te eindigen moeten wij nog met eenige woorden melding maken van een groote gravuur of plaat waarvan het « Cabinet des Estampes » der koninklijke bibliotheek van Brussel het eenig gekend exemplaar bezit. Deze plaat is zeer merkwaardig wat de studie over Oud Molenbeek betreft, daar zij op het voorplan een zicht geeft van den Gentschen steenweg nabij de oude wallen van Brussel. Wij bedoelen hier het plan van Brussel in 1574 vervaardigd en onderteekend door « Jean Uittersprot ». Dit is wel het oudste gekende algemeen zicht van Brussel, waarover wijlen de heer Henri Hymans een zeer merkwaardige beschrijving heeft gegeven (2).

Het zicht van af de hoogte van het *Scuet Velt* genomen is ook van aanbelang voor den folklorist.

Op een heuveltje bemerkt men eenen edelman, die zich naar de stad begeeft ; zijn wapen hangt aan zijne zijde en op den linker voorarm draagt hij eenen valk, vervolgens

(1) Wyckboek n° 705.

(2) *La plus ancienne vue générale de Bruxelles,* in de „*Melanges*" van *Godefroid Kurth,* 1908

eenen herder, die zijne kudde bewaakt. De steenweg wordt er op vertoond in de nabijheid der Vlaamsche Poort; aan beide zijden van den weg ziet men de afspanningen, alwaar de reizigers, die na den taptoe aankomen gelegenheid vinden om te vernachten. Een dezer herbergen is het lokaal der St. Sebastiaans-boogschutters gilde; in den hof dezer afspanning ziet men eene boogschieterij en eene bollebaan.

Zeer eigenaardig is het dat te midden der boeren die over den weg gaan, juist tegenover de St-Sebastiaansgilde, vier mannen bezig zijn zich met den degen en den dolk te oefenen, terwijl hunne verdedigers, steunende op halve pieken, de kap om den arm gewonden, gereed staan om tusschen beide te komen (H. Hymans).

Het is te veronderstellen dat wij hier met schermersliefhebbers te doen hebben, die om niets geven en zich zoo maar in volle straat op hun sport toeleggen, daar het geheel onwaarschijnlijk is, dat deze plaats een vergaderplaats voor tweegevecht is zooals de « Pré aux Clercs » te Parijs.

ARTHUR COSYN.

Een bezweringsformulier uit de 16e eeuw. De Valeriana.

Pieter van Ginderachter heeft ons een aardig boek nagelaten. Hij leefde in de XVIe eeuw, gedurende den treurigen tijd der godsdiensttroebelen, kende het bewind der calvinisten en ook de victorie van den hertog van Parma. Allerhande aanteekeningen komen in zijn boek voor. Hij was rechtsgeleerde en priester, en is zeer waarschijnlijk dezelfde Pieter Van Ginderachter, alias De Laderrière of van Achtert, die notaris benoemd wierd van 't Kapittel van Sint-Rombouts tot Mechelen en die later, in 't jaar 1574, van kardinaal Granvelle de cantuarie derzelver kerk bekwam (1). Uit een aloude Brabantsche familie stammende, schrijft hij het een en het andere over zijne familiebetrekkingen, over

(1) Chanoine LAENEN, *Histoire de l'église métropolitaine de Saint-Rombaud,* Malines 1919. I, page XII, note 1. — Pieter van Ginderachter stierf 12 December 1591

missen gelezen ter gelegenheid van bruiloften en doopen, geeft allerlei aanduidingen over de eigendommen der familie Van Ginderachter, gronden en cijnsen verspreid onder Assche, Opwijck, Maxenzeele, Molhem, waar namelijk de hofstede *de Seven Trappekens* meer dan tweehonderd jaren in het bezit der familie bleef. In hetzelfde boekje leest men een geheel formulier der mis of *Alphabeticum sacerdotum,* verder oude costuimen en wetten van Brussel, Ukkel, Rode, Assche, uittreksels van latijnsche schrijvers, rijmgedichten en verzen, door denzelfden Van Ginderachter waarschijnlijk samengesteld.

Temidden van al deze dooreenloopende aanteekeningen troffen wij een merkwaardig bezweringsformulier aan, een onfeilbaar middel verschaffend om liefde in te boezemen en iemand tot zich te trekken. Het scheen ons terstond dat het den folkloristen aangenaam zou wezen dezen tekst te kennen, en niettegenstaande het moeilijk zestiendeeuwsch schrift, wagen wij het denzelven hier neer te schrijven. Pieter Van Ginderachter moet de annotatie met snelle hand geschreven hebben, want hier en daar treft men fouten aan, namelijk in het latijn, wat voor een geleerd man, die Terentius en andere schrijvers uit de oudheid weet te vertalen, zeldzaam mag blijken. De vlaamsche tekst is ook hier en daar onduidelijk. Wij zullen hem in goeden vorm trachten weer te geven, met zorg nochtans den oorspronkelijken tekst aan te duiden. De tooverwoorden, op zich zelf alreeds duister en misschien wel zonder zin, zijn bijzonder moeilijk te lezen. Eene vergelijking met gelijkluidende termen, aan oude tooverboeken ontleend, zou voor alle zekerheid wenschelijk wezen. Ziehier nu de wondervolle tekst :

Valeriana is een cruyt om een persoon tsynen wille te gecrygen (1).

Gaet den 1sten vrydach van meye alst nu maen is voer der sonnen opganck totten cruijt geheeten Valeriana alst groen staet, ende nempt eenen gulden rinck aen u rechte hant aen den geltvingher ende nempt eenen tack

---

(1) Aan Wieland, den vuurgod, den woudersmid, die ook de krachten der geneeskruiden wist op te sporen, werd de valeriane (*Valeriana officinalis*) toegewijd. Men noemde ze Wielandswortel en hij gebruikte ze om wonderbare genezingen te doen. — *Herthaplant.* Hertha reed op

van dyen cruyde ende seght: *Pater noster* ende den salm *Miseriatur nostre Deus* etc., tunc *Salvum me fac, Miserere mei Deus secundum*, et *Gloriam in exelsis Deo* etc. (1) Daerna segt dese besweringhe: Ick besweer u, Valeriaen, bij den Vader † bij den Sone † bij den Heyligen Geest † God die daer (sic) is een waerachtig God ende een onverscheyden God, ende dry persoonen in (2) een waerachtich God, als dat ik beswere (3) bij den machte (4) Maria, die lieve moeder Goidts, ende bij allen engheleu ende archangelen, ende bij den chooren der enghelen, ende bij alle propheten ende martelaren, ende alle maechden, ende bij alle appostelen ende evangelisten, ende bij alle sancten ende sanctinnen, ende bij verhoocgentheyt ende verholentheid Goidts, ende bij den machte des hemels, ende bij ons lieffs Heeren verrijssenisse, ende bij sijn opvaeren, als hij alle (5): *Ons lieff Heeren Jhesu Christe matfa a gloria leta quam masten fyn inoim* (6) *elle mon* (7) *kataber Christus Deus fortium* (8). Ick beswere u, Valeriaan, bij den machte Goidts dat ghij macht ende virtuyt geeft dat alle deghene die bij u sullen eten of drincken, ende dyn ick raecke aen haer bloot lijff, dat sy soe beroert moeten wesen tot mijner minnen dat sij niet en kunnen gerusten, nacht noch dach, sij en commen tot mij ende tot mijnen wille, hiertoe besweer ick (u, Valeriaen, dat ghij (9) macht ende viertuyt geeft dat ik mijnen wille ende begeerte volbringhe aen diegeene die ick

---

een edelhert dat met hopperanken getooind was, en zij droeg als roede een stengel van de gemeene valeriana. I. Teirlinck, *Plantenkultus*. Antwerpen 1904-1912, bladz. 109. — Dezelfde schrijver zegt (*Plantlore*. Gent 1892 blz. 44): « de katten beminnen het kattekruid en de valeriane ».

(1) Lees. *Deus misereatur nostri*, en *Gloria in exelsis Deo*.

(2) De tekst luidt *ende*.

(3) *dat ick U beswere* schijnt mij juister te zijn.

(4) Waarschijnlijk beter *maeghde*.

(5) Hier zijn woorden vergeten.

(6) Misschien *noim*.

(7) *Elle* is het laatste woord op de lijn. Misschien moet dit woord met het eerste woord van de volgende lijn samengetrokken worden. Aldus *ellemon*.

(8) Dit zijn de sacramentele woorden.

(9) Deze woorden die men hier voren aantreft, moet de schrijver vergeten hebben. Wij vullen daarom den tekst aan.

begeere, ende dat sij moeten wesen ongerust ende niet stille, noch eten noch drincken, ende seer becommert met mijner minnen, ende dat mij hierinne nyemant hinderen en mach in geender manieren. Dit alsoe waerachtich sij ende geschiede, als God leeft ende regneert in de eeuwichheit. Fiat (1).

G. DES MAREZ.

Ditjes en Datjes.

De Zwarte Lieve Vrouw. — Volgens de legende werd in het begin der XIII[e] eeuw, toen brand was ontstaan in de kerk van Walcourt, het miraculeus beeld der Heilige Maagd, *door de vlammen heen* weggebracht door de engelen, voorafgegaan door een witte duif, en door hen aan een boom gehangen. 't Is daar dat Thierri, graaf van Rochefort en heer van Walcourt het zou weergevonden hebben. Om die reden, zegt men, wordt het gezicht van O. L. Vrouw van Walcourt, en van het kindje Jezus dat zij op den arm draagt, steeds in 't zwart voorgesteld.

J. VANDEREUSE.

Tooverij in Oost-Vlaanderen. — Volgend feit, voorgevallen te Poperinghe in October 1923, werd me meegedeeld door een vrouw, in dienst bij een voorname familie van Brussel. Het gaat er over een zuster van de schoondochter dezer vrouw.

(Zoo noodig kon ze bij naam vernoemd worden).

Deze zuster, sinds enkele jaren getrouwd, zou graag kinderen hebben doch kan geen zwangerschap tot goed einde brengen, wijl ze telkenmale aan stuiptrekkingen onderhevig is.

Andermaal zwanger zijnde gaat ze, in de hoop een kind te krijgen, naar een toovenaar, die in de streek huist en ver bekend staat om zijn wonderbare genezingen.

Deze toovenaar verkoopt haar een gansch wit kieken — dit is een voorwaarde tot het welgelukken. Over dat kieken spreekt hij onverstaanbare woorden uit, vergezeld van geheimzinnige gebaren. Daarna geeft hij het kieken aan de vrouw, haar zeggende dat ze het moet voeden en onderhouden op een stuk grond, dat haar in eigendom toebehoort. Hierdoor zal de ziekte, die de vrouw belet op een normale wijze te baren, op het kieken overgaan.

Meegedeeld door G. SMETS.

Hekserij. — Een vrijer te Linden, keerde tamelijk laat in den avond van bij zijn verloofde, huiswaarts. Nabij een kleinen vijver gekomen, hoorde hij opeens een kat die op vreemde wijze aan 't miauwen was. Hij naderde den vijver en zag er wel honderd katten. Vol schrik, liep hij in een adem weer tot zijn verloofde, waar men hem op zolder te slapen gaf. 's Nachts kwamen hennen en duiven op den

(1) *Archief der stad Brussel.* Handschrift n° 1428, fol. 237.

zolder en die vent meende er een heele legerbende katten te ontwaren. Rond 3 uur 's morgens ging hij weer op weg, vergezeld ditmaal door een buurman, varkensslachter van stiel. Nabij de woning van den jongman, kwam een kat zich streelen tegen hun beenen ; vergeefsch joegen zij het dier weg, schopten er heen, ze kwam altoos weer. Hierdoor onthutst trok de varkenslachter zijn mes en stak naar de kat, die hij niet te pakken kreeg ; hij vervolgde haar tot ze eindelijk een huis binnensloop, langs een holletje onder de deur, waar geen muisje door kon.

Enkele dagen nadien, vertelde de vrouw die dit huis bewoonde, en die men algemeen voor heks beschouwde, dat ze alstoen een slechte nacht doorgebracht had, want ze had zich moeten verdedigen tegen twee man, met messen gewapend. P. H.

Hekserij. — Een (bepaalde) vrouw van het dorp.... Om iemand te betooveren verandert ze zich in een pad en gaat dan op den drempel der huizen zitten. Op zekeren dag zag een (bepaalde) vrouw uit dat dorp de pad op de dorpel van haar huis zitten en zegde : „Ik ga u verbranden „. Ze neemt het dier op de kolenschop en wil het in het vuur werpen. De pad echter ontsnapt. — 's Anderendaags toen de eerstgenoemde vrouw inkoopen ging doen bij den kruidenier van het dorp, bemerkte men dat ze brandwonden aan de vingers had.

Door Mej. Collin, van het sociologisch instituut te Sart-sous-Court-Saint-Etienne, vernomen uit den mond van een dienstmeid, afkomstig uit die streek. Meegedeeld door G. Smets.

De „Geesten". — De zuster van een jongeling was gevaarlijk ziek. Op zekeren avond bevond hij zich in de kamer van de zieke. Het vertrek was dicht en de deur van het huis was op slot. Opeens ziet hij drie vrouwen verschijnen die van het bed zekere voorwerpen wegraapten, welke ze daarna in hun voorschoot borgen. De drie vrouwen verdwenen door het sleutelgat. 's Anderendaags was het meisje genezen.

Door Mej. C., van het Sociologisch Instituut te Sart-sous-Court-Saint-Etienne, uit den mond van een uit die streek afkomstige dienstmeid vernomen. Medegedeeld door G. Smets.

De „Geesten". — Een (bepaalde) vrouw uit het dorp weet zich om te scheppen in een wit paard. Ze verschijnt aan de jonge lieden die op trouwen staan om ze van hun voornemen te doen afzien (?). Een jongeling, het paard willende temmen, springt er op, doch wordt in een woeste vaart meegesleept door het veld om daarna buiten kennis in een rivier geworpen te worden. Wanneer hij terug tot bewustzijn komt, bemerkt hij dat hij erg gekneusd is ; het paard is verdwenen.

Vernomen door Mej. C., van het Sociologisch Instituut te Sart-sous-Court-Saint-Etienne, uit den mond van een dienstmeid afkomstig uit die streek. Meegedeeld door G. Smets.

Het Niezen (1). — Te Assche, te Vissenaeken, te Linden, te Edigen, wanneer bij het redetwisten iemand uit 't gezelschap niest, zegt men van de laatsten volzin : „ 't es waar, 't es béniest „. P. H.

---

(1) Zie *Brabantsch Folklore,* V, blz. 47.

De *Revue Encyclopédique* van Parijs (nr 219, van 13 November 1897) publiceerde een vraag gesteld door een naamlooze, betrek hebbende op de herkomst van den wensch : „ Dieu vous benisse „, dien men uitspreekt als iemand niest.

M. Oscar Colson, in het tijdschrift *Wallonia* (t. VI. 1898, blz. 54-56), heeft de ingekomen antwoorden saamgevat en besproken. Het zelfde onderwerp werd behandeld in het tijdschrift *Jadis* (t. XVII, 1913). J. VANDEREUSE.

Vrijdag. — Als men staakboonen teelt, komt het dikwijls voor dat de planten niet goed langs de staken opklimmen. Een oud landbouwer wist te vertellen dat het onfeilbaar middel om deze kleine moeilijkheid te boven te komen is : de boonen Vrijdags te planten.

Dus een blijk van geloof in de goede uitwerking van den Vrijdag, terwijl deze dag in 't algemeen als weinig gunstig aanschouwd wordt.

Eene Ketting (1). — Reeds hebben wij het gebruik aangehaald, van aan andere personen door geschrift, het zij een gedacht, een wensch, een aanroeping, over te maken, met uitdrukkelijk verzoek dit te verspreiden. Gewoonlijk wordt men uitgenoodigd de formule aan zeven of aan negen (voorspellende cijfers) personen mede te deelen. Meer dan eens komt het voor dat personen wien zulke tekst besteld wordt, en toch niet bijgeloovig zijn, een geheimzinnigen angst gevoelen om deze z. g. ketting te breken.

Ziehier de tekst van een thans te Brussel in omloop zijnde gebed. Drie afschriften kwamen ons toe op verschillende datums : er valt op te merken dat twee exemplaren als hoofding dragen : „ *Prière des prières* „ en het andere „ Le Charme de Dieu „.

LE CHARME DE DIEU.

Seigneur Dieu de miséricorde nous vous implorons, nous vous suplions par les méritent du précieux sang du Christ de nous pardonner nos péchés afin que nous soyons éternellement avec vous ainsi soit'il.

Cette prière a été trouvée à Jérusalem, la personne qui la dira pandant neuf jours et l'enverra chaque jour à des personnes différente aura le neuvième jour une grande joie et sera préserver toute sa vie de calamité, celle qui refuse de propager cette prière aura que malheur. Ni briser pas la chaine envcyer la copie textuelle sans signature laissant le soin a Dieu d'annoncer la joie dans les cœurs.

Bezwering tegen brandwonden. — Te Dion-le-Val leeft nog een vrouwtje die brandwonden geneest. Met veel omzichtigheid en list is een onzer medewerkers er in gelukt de bezweringsformule van het vrouwtje te kennen. Ziehier : *Brûlure, arrête ta chaleur, comme Judas a perdu sa couleur quand il a trahi Notre-Seigneur au Jardin des Olives.*

Tot driemaal toe herhaalt ze deze woorden en maakt eveneens driemaal het kruisteeken over de wonde. Het volkomen vertrouwen in een spoedig herstel wordt nochtans als eerste voorwaarde gesteld.

---

(1) *Brabantsche Folklore*, III, blz. 78.

De „Bistoques" (Gelukwenschen bij Naamdag). — In den goeden ouden tijd !... zoo zeggen de bejaarde menschen !

Met welk genoegen hebben wij destijds zoo aandachtig geluisterd naar de vertellingen van onze ouders, en van onze groot-ouders ! En voelden zij zich niet gelukkig en fier als ze konden vertellen van de voorspoedige dagen uit hun goeden ouden tijd.

Tijden van goede gebuurschap, als men zich gelukkig achtte een ander van dienst te kunnen zijn ; tijden van trouwe vriendschap, als men in oprechte hartelijkheid in vriendenkring samenkwam, kringen waar steeds vreugde hoogtij vierde ; tijden van goede betrekkingen tusschen de verschillende familiën, door een nauwen maar aangenamen band van wederzijdsche en hartelijkste vriendschap verbonden.

Bijzonder tijdens den winter vergaderden s'avonds de « fréros » nu eens bij den één, dan weer bij den ander, somtijds waren ze wel 10, 15, zelfs twintig. 't Was volgens het sappige volkswoord, « la Chiche ».

En dan zaten ze daar, in 't licht van een olielampje, te vertellen en van grappen en van allerlei gebeurtenissen tot laat in den avond, terwijl de meesteres des huizes haar spinnewiel voor den haard deed draaien, en het gezelschap ook al een kwinkslag of goede zet toewierp.

Met Sinte-Cathrien-, met Sint-Antoons- en met Sint-Jozefsdag, ook met het naamfeest ging men « bistoquer » bij de best gekenden der gemeente, dat lag zoo in de gewoonte.

Toen kwamen de vrienden op, en ze schonken de « bistoques » die ze meebrachten : pijpen, tabaksblazen, potten, ontbijtgerief en wat weet ik al.

Dien avond had dan een van die feestjes plaats die als een blijde herinnering in het geheugen zouden blijven voortleven. Men maakte koffie, wafels, men dronk een druppeltje « bèvèffe li gotte » dat 80 centiem of 'n frank kon kosten, de geneverflesch « péquet » had haar plaats op tafel. De dischgenooten zongen en speelden altijd maar voort dat het lust was om zien.

En viel het soms voor dat de lamp wou uitgaan, zoo bracht men de oliekruik met de wieken bij, en het vernieuwen van den voorraad kondigde doorgaans mid feest aan. Het feesten duurde tot heel laat in den nacht, jawel tot in de kleine uurtjes, met tap toe.

Vrij vertaald naar « LE SARTEUR ».

Om een overeenkomst te sluiten. — In gansch Brabant wordt een verbintenis aangegaan of een koop gesloten met zich afwisselend in de hand te slaan : « Klop en voorklop ! ».

Te Leuven, om een verbintenis aan te gaan, biedt A de palm der rechterhand, dan B die der linker, en A, op zijn beurt, slaat met de rechterhand toe.

P. H.

Weddingen aangaan. — Te Brussel en omstreken, als een weddingschap aangegaan wordt, biedt een der partijen de rechterhand aan de andere, die ze grijpt als een gulle handgreep. De eerste zegt aan zijn tegenpartij : « Coupe » (Kap af) en dan maakt deze een gebaar van kappen van hoog naar laag en scheidt de handen. Somtijds is het een derde die kapt, en als getuige of scheidsrechter optreedt en zijn deel heeft in de winst.

P. H.

Huizen op een nacht gebouwd. — Van een abonnent uit Saint-Hubert, in gevolg van hetgeen in de Brabantsche Folklore 3e j. bl. 62 verscheen, bericht ik U dat zulks alhier een algemeen gevoelen is.

Te Wittemont (l'Eglise) hadden de genaamden Thiry, zulk huis gebouwd op gemeentegrond langs den weg gelegen ; de eigenaar van het aanpalende land zou hun den aldus verkregen grond enkele jaren nadien gekocht hebben. Dit woonhuis bestaat niet meer.

« Te La Neuville-Sainte-Marie, waagde een genaamde Vincent zulk huis te bouwen, maar de Burgemeester deed het afwerpen.

« Te Rosières, werd een huis in dezelfde omstandigheden gebouwd, de bewoners verbleven er langen tijd, maar nadat zij de streek verlaten hadden, werd het huisje afgebroken. Dit gebruik was eveneens in de streek van Laroche bekend.

« Het valt zeer moeilijk juiste en omstandige inlichtingen hier omtrent in te winnen, daar de personen tot dewelke men zich ook wende, verklaren maar oppervlakkig iets ervan te weten.

J. Hemmer.

« Te Steenhuffel, schrijft onze briefwisselaar, bestaat er nog een huis op één nacht gebouwd.

Verdwaalden opluiden. — Dit gebruik bestond in menige gemeenten. Te Bergen (Mons), denk ik, bestond er eene fondatie om den luider te betalen (naar ik meen, zie Analectes I, § 65). Te Haelen bij Diest, luidt men nog.

Opgegeven ten titel van vergelijking.

Een plaatselijk briefwisselaar zou er juiste en omstandige bijzonderheden kunnen over geven. C. B.

Over het fransch woord „Brandons". — Het gebruik velden en boomgaarden te doorloopen met toortsen en brandende schooven, enz., was verspreid. Men kan vergelijken in het « Ancien Comput chronologique », den Zondag, z. g. « des brandons, dominica ad *brandones* ». Het woord « brando » zal waarschijnlijk afgeleid zijn van het Vlaamsche woord *branden*. C. Buvé (†).

Ravet. — Oud kanspel, met ballen en bollen gespeeld, 't is een soort van kaatspel. (*Gobert. Les Rues de Liège t. III. blz. 335.*)

Eieren loopen. — Naar aanleiding van de vraag gesteld door een medewerker, verzoeken wij onze briefwisselaars, de brabantsche gemeenten op te geven, waar Zaterdags voor Paschen de eieren geloopen worden. Een dagblad van Charleroi haalde onlangs deze gewoonte aan, die wij denken gansch onbekend te zijn in Brabant, maar die nog te Thy-le-Bauduin (Namen) zou bestaan. J. Vandereuse.

De Reuzendans. — Het denkbeeld om kartonnen reuzen bij openbare feesten te doen dansen, zooals geschiedt in sommige steden van België en Noord-Frankrijk, is geen monopolie van de verbeelding der Nederlanden. « Le petit journal illustré » van 15 Juni 1924 toont ons Duks-Duks van Nieuw Brittannië, dansende bij een feest, omhuld door groote kegels uit schors die versierd en gekleurd zijn en van boven eindigen met een min of meer menschelijken kop en van onder met

kransen, waaronder de voeten van den danser te voorschijn komen, terwijl zijn armen uit het lijf van den reus steken, aan wiens hals een snoer van amulettes hangt. Dat alles zou schier den nijd opwekken van Janneken en Mieken, van den Doudou, van het ros Beiaard en zelfs van de vier Heemskinderen.

Zijn die op elkaar gelijkende uitvindingen in verschillende werelddeelen ontstaan uit een paralleel, maar onafhankelijk werk van den menschelijken geest, altijd dezelfde overal, of is er een gemeenschappelijke afstamming? Men weet dat het over het algemeen voor de feiten der folklore toegelaten is den oorsprong op te zoeken zoo ver men wil, daar al die dingen « voor Romeinsch » zijn (zooals de h. Felix Rousseau zegt) en misschien wel ontstaan zijn vóór den tijd van den Indo-Europeesche samenleving.

In een voordracht in het museum van het jubelpark toonde de heer Comhaire dit jaar aan hoe gebruiken die heden nog in ons land voortleven hun oorsprong vinden in veel bevestigde bijzonderheden van de Germaansche of van een andere mythologie.

Gaan wij een stap verder, zoo komen wij tot de veronderstelling zonder nochtans in het ongerijmde te vallen : de vergelijkende studie van de folklore van Europa en van de Afrikaansche tooverij leidt tot een plotse verruiming van het begrip folklore : nadat de damp verzwonden is, ziet men den bodem van den krater welke die gebruiken over de vijf werelddeelen spuwde ; een oude gedachtenvoorraad die bestond voor de verspreiding van het menschdom.

Telkens men twee op elkaar gelijkende feiten aantreft op twee punten van den aardbodem, hoe ver ook van elkaar verwijderd, is het in alle geval toegelaten den uitroep te herhalen van Rostoptseff op het historisch kongres te Brussel (1923). In zijn voordracht over de dierenkunst, waarvan de treffende punten van gelijkenis in China en in Klein-Azië hem deden besluiten tot één verspreidingscentrum van die kunst in Midden-Azië, betoonde hij : « dat werd geen twee malen uitgevonden ». (1) ALFONS DE MARNEFFE

Brusselsche uitdrukkingen. — De uitdrukkingen door M. de Marneffe verzameld, vergen meer bepaling.

Il est catich : In gewestspraak : « Hij is kalichezap » wat beteekend : « Hij is verdwenen ; men weet niet waar hij zit. »

Hij is Sinte-Annekesbut : Uitdrukking van Antwerpsche herkomst maar niet Brusselsch ; in gewestspraak, zegt men « Hij moeist landmeeters » ; op het Marollenkwartier : « Hij heeft stuumbuutjes » of « olifant puuten ».

Hij kan tegen den wind : Wordt gezegd van een sterk gebouwde kerel, ofwel van iemand die eens goed geëten heeft.

---

(1) Deze bewering is in tegenstelling met de thesis van den heer Closson (Nr 25. Traditie of uitvinding). Wij zijn van meening dat de mensch, van natuurwege staande voor zelfde gebeurtenissen, dezelfde behoeften hebbende, gemakkelijk op dezelfde wijze zal handelen, en bijgevolg verscheidene maal kan « uitgevonden » hebben.
(De Redactie).

Montenegro : Is een van die tweetallige fantasiën betrek hebbende op namen van straten : « Kom boven, dikke neus » : Montez, nez gros ». Zonder meer belang.

Ne tomme : Is geen zot maar wel een lamme kerel. Men zegt : « Ne slag op den ketel », « Ne slag van den meule » : Gek.

Ze smyte mè stiene, ofwel *mè stientjes* : « Men doet zinsspellingen, men werpt steentjes in een anders hof. P. H.

Pee Kiek. — Zeer aardige uitdrukking : « Hij is bij Pee Kiek » wordt door het volk gebruikt te Brussel (in gewestspraak : « Hij moirst ») en beteekent : « Hij is dood ».

Bestaat ook nog met enkele varianten, te Gent, te Mechelen. Zouden onze lezers ons gelijkstaande uitdrukkingen kunnen aanwijzen en er ons de herkomst van aanduiden ? Wij denken alzoo een zeer belangrijken folkloristischen uitleg te kunnen vinden.

Wedstrijd in historische en folkloristische werken in 1925.

Hieronder het verslag van den Opsporingsdienst over den wedstrijd van 1925. — Vier werken werden ingezonden in 1925 voor den prijskamp ingericht door den Dienst der historische en folkloristische Opsporingen, met 2000 fr. prijs.

1e Geschiedenis van *Sterrebeek* (in 't Fransch) ;

2e Monographie van *Thollembeek* (geschiedenis, aardrijkskunde, enz.) (in 't Vlaamsch) ;

3e De weefnijverheid te *Piétrain* en *Opheylissem* in 't verleden, (in 't Fransch) ;

4e Op de Kermis van mijn dorp « au gras Roman » pays de Brabant (Ittre) (in 't Fransch).

De Kommissie stelt aan de Bestendige Afvaarding voor de 2000 fr. te willen verdeelen als volgt :

1e 800 fr. aan 't werk over Sterrebeek, door M. A. Cosyn ;

2e 800 fr. aan 't werk over Thollembeek, door M. M. Peremans ;

3e 400 fr. aan 't werk over het weven te Piétrain, door M. A. Pellegrim.

Het vierde werk kwam niet in aanmerking.

Ziehier, volgens de besprekingen in de Kommissie, de redenen die tot deze beslissing hebben geleid :

1e *Sterrebeek.* — Dit werk is uitsluitend historisch. 't Is een gewetensvol werk dat steunt op veel echte dokumenten. De stijl is klaar en bezit meer wetenschappelijke waarde dan al de andere werken. Zooals de schrijver het onderwerp heeft opgevat, was het eerder een ondankbaar werk. 't Is dit van een geschiedschrijver. Er ontbreekt wat orde in de voorstelling. Een overvloedige illustratie, met doorzicht gekozen en zeer belangrijk, was bij het handschrift gevoegd.

2e *Thollembeek.* — Werk in 't Vlaamsch opgesteld, heeft, evenals het vorige, lastige opsporingen gevergd, beter opgevat dan gelijkaardige werken, die tot doel hebben het heele leven eener gemeente in zijn verschillende uitingen te beschouwen : aard-, aardrijks-, geschied-

en huishoudkundig en folkloristisch. Ook beter geschreven dan de meeste dergelijke werken.

Men treft er in aan eenige taalfouten, kleine dwalingen in de handschriften, overtollige gedichten, denkbeeldige etymologies en historische missingen.

Zijn wetenschappelijk karakter is niet zoo groot als dat van 't vorige werk, maar de Kommissie is van oordeel dat, gezien de krachtinspanning van den schrijver; gezien het persoonlijk karakter van het werk; gezien tot nu toe nooit iets in dien aard geschreven werd over dit deel van Vlaamsch-Brabant, dat, langen tijd, bij Henegouwen gevoegd was, er aan den schrijver een premie moet toegekend worden gelijk aan deze van het 't eerste werk.

3e *Het weven te Piétrain.* — Dit werk is maar klein (28 blz. groot formaat) en behelst verscheidene teekeningen, afbeeldingen van werktuigen, machines, woningen, huisgerief enz.

't Is een kostbaar document, want het doet getrouw herleven het sociaal midden van een klas van werklieden, die thans niet meer bestaat. Het legt klaar uit waarom hun ambacht is verdwenen en hoe deze, die het uitoefenden, zich hebben aangepast aan de nieuwe levensbehoeften.

Het is een merkwaardig stuk sociaal leven, belangrijk niet slechts voor Brabant, doch voor gansch het land. Zulk een monographie zou er moeten bestaan voor al de nijverheden, die veranderingen ondergaan.

Men voelt dat schrijver die omvorming heeft meegeleefd en dat hij behoort tot een nederige klasse der bevolking. Ook moet men de soms onjuiste taal verontschuldigen.

De Kommissie besluit dit werk uit te geven in de « *Brabantsche Folklore* » en het als voorbeeld aan te bevelen van kleine monographieën hopend dat er navolgers zullen komen.

De uiteenzetting dezer redenen wettigt de verdeeling der premiën. Zoo het werk over Sterrebeek wetenschappelijker is, dat over Thollembeek verdient een gelijke belooning, omdat het een ernstigen vooruitgang daar stelt op monographieën van gemeenten, tot nu uitgegeven. Het werk over het weven heeft evenveel recht tot een premie; maar vermits het minder uitgebreid is dan de vorige, is de voorgestelde premie kleiner.

Er bleef een laatste werk over de « Kermis van mijn dorp » goed geschreven werk, doch de Kommissie heeft het niet in aanmerking genomen, omdat het niet beantwoordt aan het reglement. 't Is eerder een roman, de vier eerste hoofdstukken van een landelijken roman. Het beschrijft goed, op levendige wijze. Zekere zeden van Ittre, maar het zou eerder bij een letterkundigen prijskamp moeten aangeboden worden. Het ware te wenschen dat de schrijver, die een scherp waarnemer, een oordeelkundig ontleder is, deze elementen van deze hoofdstukken zou gebruiken om een objectieve en methodische monographie van de zeden van zijn dorp op te stellen. Dan zou hij, om het werk volledig te maken, er zekere bijzondere feiten voor Ittre kunnen bijvoegen.

* * *

De Bestendige Deputatie, in zitting van 23 December heeft de beslissing van de Kommissie goedgekeurd.

Reglement voor 1926.

ARTIKEL ÉÉN. — De prijskamp staat open voor alle Belgen.

Art. 2. — De premie ten bedrage van (2.000 frank) welke aan dien prijskamp verbonden is, wordt toegekend voor alle geschiedkundig of folkloristisch werk van algemeenen, gewestelijken of plaatselijken aard over Brabant. Voorbeeld : de folklore of de geschiedenis eener gemeente of eener streek van Brabant, eene kwestie van algemeene folklore dewelke bijzonder van Brabantsch oogpunt uit onderzocht wordt.

De toekenning er van kan afhankelijk gesteld worden van de verplichting om het bekroonde werk uit te geven.

De premie mag onder verschillende werken verdeeld of kan slechts gedeeltelijk toegekend worden in geval de voorgelegde werken niet genoeg waarde hebben.

De provincie behoudt zich tegenover de schrijvers der bekroonde werken het recht voor om die werken, geheel of niet, in het tijdschrift *De Brabantsche Folklore* op te nemen.

Art. 3. — De premiën worden toegekend door de Bestendige Deputatie op verslag van de Commissie der geschiedkundige en folkloristische opzoekingen, die in hoedanigheid van jury zetelt.

Art. 4. — De in 't Fransch of in 't Nederlandsch opgestelde werken, welke ingezonden worden, moeten gansch onuitgegeven zijn. Wordt echter als onuitgegeven beschouwd, een werk waaruit *De Brabantsche Folklore* alléén uittreksels zou overgenomen hebben. De werken mogen uitgaan van eene groep en mogen illustratieontwerpen bevatten.

Art. 5. — De werken moeten vóór 1 October 1926 gezonden worden aan den Dienst voor geschiedkundige en folkloristische opzoekingen, Oud-Koornhuis, 12, te Brussel.

Zij dragen geenszins den naam van den schrijver, doch zijn voorzien van eene kenspreuk geschreven op een omslag, dat den naam en het adres van den mededinger of van de mededingers bevat almede de bewijsstukken van den staat van Belg.

Dat gesloten en bij het handschrift gevoegd omslag draagt het opschrift :

Provincie Brabant.
Wedstrijd voor geschiedkundige en folkloristische werken 1926.

Art. 6. — De niet bekroonde werken kunnen door de schrijvers teruggehaald worden, zoodra de Bestendige Deputatie over de beoordeeling van den prijskamp zal beslist hebben.

Onze Opzoekingen.

VIGNETTEN IN GEBRUIK BIJ DEN HANDEL.

We sporen onze briefwisselaars en al onze lezers aan, ons kleine en groote, in den handel gebruikte papieren zakken te verschaffen, waarop een welkdanig vignet, een teeken dat het beroep aanduidt of een origineel reklaam te vinden is, voornamelijk in het geval dat deze voorwerpen een oud of traditionneel karakter zouden hebben.

We verlangen ten zeerste, in het bezit te geraken voornamelijk van *houten* clichés, die gediend hebben bij het drukken van deze vignetten. Zoo noodig, zijn we zelfs bereid om op onze kosten 'n zinken cliché te laten vervaardigen en hem te ruilen tegen den houten. De huidige manieren van werken hebben dit soort vignetten bijna totaal vernietigd en we zouden graag een verzameling karakteristieke zakken bijeenbrengen en in 't bezit komen van het grootst mogelijk aantal houtsneden. De lezers die ons bij dit werk willen helpen mogen overtuigd zijn van onzen innigen dank.

Hieronder geven we eenige vignetten weer, gebruikt door een firma van tabakken en sigaren te Thienen (Sacré, Broeders en Zusters).

LOKALE KLEEDERDRACHTEN.

We doen een dringenden oproep tot onze lezers opdat ze ons zouden dokumenten helpen verzamelen, betrek hebbende op de plaatselijke kleederdrachten in Brabant. Overal bijna vindt men overblijfselen van oude modes. De falie in het Hageland, het hoofdkussen in de omstreken van Leuven, het « valsch gat » door andere personen op den buiten gedragen, de vrouwenhoeden te Stockel (boschwerk ?), de pet in ottervel te Zout-Leeuw, enz..

Het bestudeeren der lokale kleederdrachten, van de toiletbijzonderheden bij sommige familiefeestjes, rouwplechtigheden enz... is van groot belang op sociologisch gebied.

Meer en meer geraken ze in den vergeethoek, en daar het weldra te laat zal zijn is het hoog tijd van de bijzonderheden, die we op dit gebied nog kunnen vaststellen, aan te teekenen.

De zeldzame overblijfselen er van, die nog steeds hier of daar blijven voortleven, hangen innig samen met de in het volksleven ingewortelde gebruiken waarvan het behoud of het verval uit te leggen is door verschillende factoren : economische, soms godsdienstige, dikwijls zuiver sociale.

Wat mag nu aanzien worden als lokale kleederdracht. Elke bijzonderheid van den opschik (kleederen, hoofdtooi, versieringen) die, afwijkend van de bij de gegoede klassen der steden aangenomen modes, als iets kenschetsend voorkomt bij sommige lokale groepen, bij sommige beroepen, bij sommige sociale kategoriën.

Drie opeenvolgende momenten zijn er na te gaan bij deze studie :

1e Beschrijving. Zoo nauwkeurig mogelijke inlichtingen, vergezeld van graphische dokumenten over de nog in voege zijnde of de slechts in de herinnering nog bestaande kleederen. Juist de plaats hunner verspreiding aangeven, alsook de kategoriën der personen die ze dragen en hun ouderdom.

2e Technisch onderzoek. Grondstoffen. Waar werden ze gemaakt? Hoe kwamen ze in gebruik in bewuste streek enz... ? Manieren van vervaardigen. Wie maakt die lokale kleederen (familieleden, plaatselijke stielmannen, werkhuizen of anderen)? Onderhoud dier lokale kleederen : wasschen, verstellen enz... Wie belast zich met dit onderhoud. Prijs der grondstoffen, van het handwerk, van de gemaakte voorwerpen, van het onderhoud.

3e Sociologische Ontleding : oorzaken van het behouden of het niet behouden van lokale kleederen. Oorzaken voortkomende uit voor-

Vignet van het huis Sacré van Tienen,
te vinden op zakken met tabak of roltabak.

Vignet van het huis Sacré van Tienen,
te vinden op zakken met tabak of roltabak.

gaande technische beschouwingen (verdwijning van sommige stielen, 't vergeten van sommige werkwijzen enz.) Oorzaken van economischen aard (mededinging van goedkoopere waren, kosten van onderhoud enz.) Oorzaken van meer socialen aard (invloed en navolging van steedsche modes, sommige kleederen worden beschouwd als 't kenteeken van een hoogere of lagere klas, moreele invloed van 't dragen of 't laten varen van zekere kleederen enz..)

Een grondige studie van dit vraagstuk, met foto's en voornamelijk met een verzameling van de oorspronkelijke stukken zelf, zou met genoegen aangenomen worden door de Kommissie en 't weze aan de lezers herinnerd dat het een schoon onderwerp zou zijn voor den prijskamp dien we jaarlijks uitschrijven.

Een Belgische Folklore-Maatschappij

Het Archeologisch en Geschiedkundig kongres dat in Augustus ll. te Brugge bijeenkwam besloot een Belgische Folklore-Maatschappij te organiseeren en legde aan het bureel van haar Folkloristische Afdeeling de taak op van in Brussel een vergadering te houden om de inrichting van deze maatschappij te bespreken. Deze vergadering zal plaats hebben op 11 April : we dringen sterk aan bij allen die zich aan Folklore interesseeren en voornamelijk bij de maatschappijen, musea en tijdschriften opdat ze er zouden aan deelnemen of er officieele vertegenwoordigers zouden naar toesturen.

Van belang is het dat allen zoowel particuliere en openbare instellingen, hun meening zouden te kennen geven over de ontwerpen der statuten die hun zullen voorgesteld worden, of ten minste bij wijze van aanmoediging, zouden deel nemen aan de werken der tot stand komende maatschappij.

Ziehier het gedetailleerd programma van de vergaderingen, die bij dezer gelegenheid zullen plaats hebben.

Op Zaterdag 10 April om 14 uur zullen in het Museum van het Jubelpark (ingang langs de Nervierslaan), door de eigenaars er van particuliere verzamelingen tentoongesteld worden, allen betrek hebbende op Volksgeneeskunde en Pharmacopea. Bezoek der volledige beroemde apotheek uit de 18^{e} eeuw, toebehoorende aan de Musea en gewoonlijk niet toegangelijk is voor het publiek.

Om 16 uur, in de zaal der opvoedkundige zittingen van het Museum, voorloopige vergadering, waaraan alleen die personen zullen deel nemen die de werken van de Folkloristische Afdeeling te Brugge bijwoonden of die officieele afgevaardigden zijn der maatschappijen, musea en tijdschriften die zich met Folklore bezighouden.

Op Zondag 11 April om 10 uur in de Raadzaal van den Provincieraad, Eikstraat n^{r} 20, inhuldigingszitting der maatschappij, bespreking der statuten en vorming van het komiteit. Talrijke personnaliteiten uit den wetenschappelijken wereld zullen aan deze vergadering deelnemen.

Om 12 u 30, intiem ontbijt bij inschrijving. Prijs 15 fr., drank inbegrepen (De inschrijvingen worden tot den 10 April 's middags ontvangen).

Om 14 u. 30, bezoek aan het Rijksarchief, bijeenkomst, Museumplaats, 1. Te dezer gelegenheid zal door het Archief een tentoonstelling van geënlumineerde oorkonden georganiseerd worden. Aan alle Folkloristen het nut van het raadplegen en het onderzoeken van het archief doen inzien is het doel van deze betooging.

We durven verhopen dat al de lezers van den « Brabantsche Folklore » den inrichters de eer zullen willen doen van aan deze verschillende manifestaties deel te nemen. Het programma der werken, die door deze maatschappij zullen moeten uitgevoerd worden, zal groote diensten bewijzen aan alwie zich met Folklore bezighoudt.

De toetreding is kosteloos (uitgenomen voor het ontbijt) maar men zal moeten voorzien zijn van een bijzondere kaart om toegang te verkrijgen tot de verschillende tentoonstellingen. Onze lezers kunnen zich tot ons wenden om zich die kaart aan te schaffen ofwel kunnen ze een inschrijving nemen voor het intiem ontbijt, wat op hetzelfde neerkomt.

Een tentoonstelling te Nijvel.

De Dienst voor Geschiedkundige en Folkloristische opsporingen zal dit jaar, van 4 tot 25 Juli, met medewerking van het gemeentebestuur van Nijvel, aldaar een tentoonstelling van Kunst, Geschiedkunde en Folklore inrichten, zooals deze die in 1924 te Zout-Leeuw plaats greep.

De Folklore zal ditmaal een belangrijkere plaats innemen.

Dank aan de welwillende medewerking van al de plaatselijke overheden, mogen wij reeds nu verklaren dat de tentoonstelling in een prachtig en tevens geschikt kader zal gevestigd zijn.

Ingang langs het stadhuis (voorheen het abtsgebouw der vermaarde Sint-Geertruydis abdij), daar zullen de verschillende stukken betrek hebbende op Folklore, Geschiedenis en Burgerlijke kunst verzameld worden. Verder zullen de bezoekers rechtstreeks toegang hebben tot het oude pand der abdij, waar de steenschriften der streek tentoongesteld zijn. De plaatselijke geschiedenis zal men kunnen bezichtigen in aanpalende zalen. En eindelijk, doch steeds zonder de tentoonstelling te verlaten zal men toegang hebben tot de Collegiale kerk van de H. Gertrudis, waar men in de kapellen de terecht wereld vermaarde schat alsmede verscheidene godsdienstige kunstwerken, uit de dekenij zal kunnen bewonderen.

Openbare feestelijkheden zullen ter deze gelegenheid op de groote plaats ingericht worden, wij hopen zelfs het oude vaandelspel te zien uitoefenen.

Het beiaardspel zal denkelijk ook tijdens de tentoonstelling ingehuldigd worden.

Boekennieuws.

Saint Hubert et son culte en Belgique door EMILE-H. VAN HEURCK, 40 blz. Illustraties in- en buitentekst. — Afdruk van een studie verschenen in den *Bulletin de la Société verviétoise d'archéologie.* Niet in den handel. — Zich te wenden tot den schrijver, Helenalaan te Antwerpen.

Het werk van dezen schrijver werd steeds met veel belangstelling gelezen en het is gekend dat elke studie die hij maakt over 't een of 't ander onderwerp altijd veel bijdraagt tot een grondige kennis er van.

Na 'n korte inhoud gegeven te hebben over het leven van den heilige handelt de schrijver over de relikwiën, van de wijzen waarop men deze gebruikt tot het genezen der razernij, over de voorbehoedende middelen en over de vereering van sint Hubertus in België

Les Phénomènes mystérieux du psychisme, door onzen briefwisselaar van Ternath : Dokter TH. POODT, vader, 496 blz. 28 fr. — Uitg. Algo, St Jansplaats, 3, Antwerpen.

De schrijver geeft ons hier een grondig en kritiek onderzoek van de belachelijke opvattingen en van de zonderlinge praktijken, die hij gedurende zijn lange doktersloopbaan heeft kunnen aanteekenen bij de lieden zijner streek. Het meerendeel der feiten waarop hij steunt om zijn thesis van pathologische psychologie bewijskracht bij te zetten zijn ontleend aan den Folklore : geloof aan geesten, tooveraars, aan zwarte kunst enz. Zeer veel praktijken van volksgeneeskunde worden hier in détail besproken.

Paginae Bibliographicae. — Uitsluitend over bibliographie handelend maandschrift voor België, waarvan het eerste nummer verscheen in Januari. Geeft regelmatig 'n overzicht van tijdschriften, boeken en andere uitgaven, die spreken over Taalkunde, Geschiedenis, Litteratuur, Beeldende kunsten, Tooneel, Muziek, Beiaardkoncert, Folklore, Numismatiek, Politieke geschiedenis en Aardrijkskunde *welke in België verschijnen.* De nota's over historiek, beredeneerde en analytische bibliographie, worden aangevuld door een alphabetisch repertorium van tijdschriften en uitgaven. — Abonnementsprijs per jaar 30 fr. Zich wenden tot Ernest Discaillesstraat, 11, Brussel.

Plaatsnamen door J. LINDEMANS, 58 blz.

De tweede uitgave van dit vulgarisatiewerk over plaatsnamen is daareven verschenen. De schrijver beschouwt zijn boek als een inleiding en geeft ons er den oorsprong van talrijke plaatsen, voornamelijk uit het Vlaamsche land. Al de vernoemde lokaliteiten worden gemakkelijkshalve op het einde van het boek, alphabetisch geklasseerd.

Prijs : 3 fr. 50. Uitg. Naaml. Ven. *De Standaard,* Emile Jacqmainlaan, 127, Brussel.

Le Mystère de la Passion de Notre-Seigneur Jésus-Christ, avec tous les personnages pour les théâtres de marionnettes, reconstitué d'après le spectacle par MICHEL DE GHELENRODE, 84 blz.. — Uitg. *Renaissance d'Occident.* — Prijs 5 fr.

Een echt folkloristisch document waarvoor de schrijver zijn stof haalde in de kelders van onze volkswijken, waar nog sommige mysteriën bij middel van poppen voorgesteld worden. De schrijver deed al het mogelijke om aan zijn boekje een volkskarakter te laten behouden ; daarom maakte hij het ons ook aantrekkelijk door zijn naïven stijl.

Van den Dood die bijna stierf, door JEF VERVAECKE en MICHEL DE GHELDERODE.

Hiermede brengen de schrijvers een klucht op het tooneel, die die een hunner gezien had vóór enkele jaren in een marionettentheater in de nabijheid der Hoogstraat te Brussel. Het oorspronkelijk stuk was getiteld « De Doo ! op wandel ». Het thema zou ons overgekomen zijn uit de oude rederijkerskamers. — Prijs 6 fr. — Uitg. Gudrum Emile Jacqmainlaan, 100, Brussel.

L'étrier de Pégase een bundeltje verzen door M. A. DE MARNEFFE, onzen medewerker, dien niettegenstaande het eene luxe uitgave is, het werk franco aan onze abonnenten opstuurt mits 2 fr. 76 per exemplaar. Illustraties van Gaston Rulot. Zich wenden avenue des Sept Boniers, 4t, Ukkel. (Postcheckrekening nr 58826).

Les Semailles au soleil. — Is een tijdschrift dat zich tot doel stelt aan de jonge Belgen vaderlandsche gevoelens te geven. De revue vraagt medewerkers, die zouden artikeltjes schrijven over lokale gebruiken. Indien er tusschen onze lezers personen gevonden worden, die zich aan dit werk interesseeren kunnen ze zich rechtstreeks wenden tot het algemeen Secretariaat, Coupure, 47, Gent.

Kwâjongen of « De Lustige Folklore mijner guitenjaren » door Dr WILFRIED BROECKAERT, 320 blz.

Een boek dat wel in den smaak zal vallen van ons Vlaamsch publiek en voornamelijk in dien van onze Folkloristen. Op 'n humoristische wijze beschrijft de auteur ons zijn kinderjaren te Wetteren, zijn geboortedorp ; hij wil een menigte plaatselijke uitdrukkingen, typische spreekwijzen, eeuwenoude overleveringen, zonderlinge gebruiken en feitjes uit het volk van de vergetelheid redden. Onze eigen jeugd zien we herleven in deze vermakelijke vertellingen en prettige kwajongenstreken.

De schrijver zegt dat dit boek de plezierige Folklore van zijn kinderjaren weergeeft. Alles wat Dr Broeckaert zich herinnert uit dit gelukkig tijdperk, heeft hij in deze aantrekkelijke bladzijden met groote originaliteit levendig weergegeven. — Prijs : 10 fr. bij den schrijver, Beeldekensstraat, 24, Antwerpen.

West Brabant (88 p.). — In de uitgaven van « De Sikkel » te Antwerpen is daareven in de reeks « Steden en Landschappen » een nette monographie over het Payottenland verschenen. Zeker en vast zal dit boek veel bijdragen tot het beter doen kennen van de natuur- en kunstschoonheden van dit schilderachtig hoekje uit Brabant. Het is wonderwel geschikt voor de onderwijzers uit die streek ; ze zullen er stof in vinden om de kinderen meer en meer hun geboorteplaats te leeren beminnen.

Deze overvloedig geïllustreerde monographie werd samengesteld door de samenwerking der HH. Drs J. Lindemans, Ir. P. Lindemans, Jr. Stan Leurs, Dom Renerius Padewijn O. S. B., Kan. Delestré, O. Praem. Het hoofdstuk over Folklore werd geschreven door den Heer Lucien Crick. — Prijs : 9 fr., « De Sikkel » Antwerpen.

Kempische Volksvertelsels door HERMAN HENOT, 114 blz.

'n Vierentwintigtal door het volk gefantaseerde legenden werden in dit boekdeel bijeengebracht. Ze werden opgeteekend in de Kempen en zijn weergegeven in een sappige taal. Viertien teekeningen van Karel Rosseeuw zijn opmerkenswaardig in dit werk. — Te koop bij den uitgever, Naamlooze maatschappij *De Standaard,* Emile Jacqmainlaan, 127, Brussel.

Het Kasteel van Gaesbeek, door J. F. VINCKX.

De schrijver geeft een geschiedkundig overzicht over het middeleeuwsche kasteel van Gaesbeek en over de gebeurtenissen die in betrekking staan met dit slot. Deze brochure zal zeer nuttig zijn voor wie zich interesseert aan dit beroemd Brabantsch domein. — Prijs : 2 fr., bij den uitgever J. Vercruysse, Lennick-Saint-Quentin.

Zout-Leeuw en zijn Tentoonstelling. — Niet alleen de Belgische drukpers en tijdschriften hebben met veel lof over deze uitgave gesproken, maar ook in de beste vreemde revues lezen we uitstekende beoordeelingen. We vertalen hieronder 'n paar uittreksels, het eerste uit de *Revue Archéologique* (Oct. Dec. 1925), het tweede uit de *Revue Critique d'Histoire et de Littérature* (Oct. 1925).

» Zout-Leeuw bezit een Stadhuis, dat gebouwd werd onder de regeering van Keizer Karel en een gothieke kerk, genoemd St-Leonarduskerk, die begonnen werd in 1257. Een tentoonstelling van Kunst, Oudheidkunde en Folklore bracht er in 1924 een groot aantal merkwaardigheden bijeen en wel namelijk den schat uit verschillende kerken en gilden, waarvan we in bedoeld werk allerbeste reproducties vinden. De Oudheidkundigen dienen voornamelijk de ex-voto's in gesmeed ijzer op te merken, die eertijds door de rhumatieklijders in het heiligdom van den H. Leonardus gegeven werden. Het zijn beeldjes in den stijl van Hallstatt en Latène, zooals we er vinden in verscheidene musea en die soms terecht als antiek, zelfs als voorstellingen die den spotzieken geest van het volk weergeven, beschouwd worden, zonder dat men ze nochtans dateert. Dit is een te onthouden opmerking. — S. R. »

« In Juli 1924 had het klein stadje Zout-Leeuw in Brabant een tentoonstelling georganiseerd, waarover het tijdschrift *De Brabantsche Folklore* een bijzonder nummer uitgaf : « Zout-Leeuw en zijn Tentoonstelling van Kunst, Oudheidkunde en Folklore » (Brussel 1925 in. 80). 204 blz., met 120 illustraties, 12 fr.

Zout-Leeuw kende in de XIII^de^ en XIV^de^ eeuw eeuw een tijdstip van grooten economischen bloei, dien het te danken had aan zijn rivierscheepvaart en lakennijverheid. Zooals bij de meeste rijke Vlaamsche en Waalsche steden ging dien bloei gepaard met een merkwaardige kunstontwikkeling. Zijn hallen, zijn stadhuis uit het Renaissance-

tijdperk, zijn gothieke St-Leonarduskerk getuigen nog van dit heerlijk verleden. De inrichters der tentoonstelling hebben een menigte kostbare herinneringen aan de werkzaamheid hunner gilden en aan de weldoeners van hun kerk weten terug te vinden, te rangschikken en te laten waardeeren. De artikels geschreven door de medewerkers van den *Brabantsche Folklore* en de talrijke illustraties die we in dit werk bewonderen zullen aan hen, die de kans niet hadden van naar de tentoonstelling te gaan zien, een voldoende gedachte geven van de kunstschatten en merkwaardige overleveringen van dit klein vergeten stadje – L. R. „

Mededeelingen van de Vlaamsche Toponymische Vereeniging, te Leuven. — Op initiatief van den Heer Prof. Dr H.-J. Van de Weyer werd onder deze benaming een instelling ingericht, die zich ten doel stelt het hedendaagsch toponymisch materiaal in het Vlaamsch land te verzamelen en de Geschiedkundige toponymische gegeven, op te sporen. Deze instelling houdt zich insgelijks bezig met het organiseeren van een toponymische oefenschool en bibliotheek.

We meenen te kunnen verzekeren, als we hier vóór ons de twee nummers zien liggen die we ontvangen hebben, dat dit organisme zijn uitgebreide taak met veel methode zal aanvatten. Talrijke medewerkers hebben zich reeds aangemeld. Verscheidene monographieën zullen binnen 't kort verschijnen, namelijk deze van Cortenberg.

Personen, die zich aan dit werk interesseeren kunnen zich wenden tot den H. Prof. H. J. Van de Weyer, Cortenberg.

Nieuwe Vereenigingen.

Nijvel heeft zijn Oudheidkundige maatschappij en den : „ *Perron Nivellois* „ kring waar men zich meestal met Folklore bezig houdt. Te Halle, werd de Oudheidkundige vereeniging heringericht. Te Thienen waar reeds *Hageland,* als oudheidkundige kring bestond komt een nieuwe maatschappij tot stand, een ruime plaats zal er de studie van de folklore gegeven worden. De heer Van Weddingen, ons briefwisselaar van Diest, spaart geen moeite om aldaar een gelijkaardige kring tot stand te brengen. Aan deze nieuwe inrichtingen wenschen wij alle voorspoed om hun moeite en ijver te loonen. Laat ons aan hun leiders zeggen dat geen bijval zal gevonden worden zonder onverpoosden arbeid, en dat alle begin zeer moeilijk is.

Dank aan de werkzaamheden van zulke kringen zal zonder twijfel de Provincie Brabant de mogelijkheid van het inrichten van tentoonstellingen in deze steden kunnen inzien.

Bericht

Onderscheiding. — 't Was ons een waar genoegen te vernemen dat Z. M. de Koning op voorstel van den Minister van Wetenschappen en Kunsten, onze medewerker van Humelghem, den Eerw. Heer Pastoor Vanderhulst, Ridder in de Kroonorde benoemde, dit om hem te beloonen, om den zorg, den goeden smaak, den echten kunstzin welke hij aan den dag legde bij het herstellen zijner kerk,

Onze lezers hebben in ons nummer van Augustus al de oudheidkundige rijkdom van dit kerkje kunnen beseffen. Al degene die het bezochten — en hoe talrijk zijn ze niet — zullen het met ons eens zijn, den heer Pastoor Vanderhulst geluk te heetten.

Nogmaals drukken wij de hoop uit dat de Regeering de noodige maatregels zal treffen, om deze kerk in den oorspronkelijken staat welk haar weergegeven werd, ongeschonden te bewaren.

Errata.

Enkele drukfeilen, in ons voorgaand nummer geslopen, dienen terecht gewezen te worden.

Blz. 76 leze men K. B. van 6 Februari 1837 in plaats van 1877. De lijst der gemeenten die de herkenning van een wapen verkregen dient aangevuld te worden door de gemeente *Galmaarden.*

Blz. 98, r. 8 leze men *Cortenaxe-Cruce* in plaats van *Cortenake-Cruse ;* r. 15 *Sanct-Leo* in plaats van *Sauet-Leo ;* r. 23, *Hanenbergstraet* in plaats van *Hanenbergstraat.*

5de Jaar. Nr 29 April 1926

De Brabantsche Folklore

INHOUD

De onteerende tocht op een ezel. — Mahomets en Ketelmuziek. — Op-Sinjoorken. — De plaatsnamen van Steenhuffel. — Ditjes en Datjes. — Onze uitgaven. — De Tentoonstelling te Nijvel. — Sociëteiten. — Boekennieuws.

EEN OUD GERECHTELIJK GEBRUIK.

De onteerende tocht op een ezel (1).

Kermisdinsdag te Jemappes was vroeger door een eigenaardigen tocht gekenmerkt : de « promenade de Durmenés ».

Rolwagen met ezel, dienende te Jemappes voor de wandeling der « Durmenés ».

Volgens hetgene, wat Ernest Mathieu ons schrijft (2) gingen de jeugdkapiteins een houten ezel halen geplaatst op een slede, die weggezet was in het Mahonfort en die men dien dag met bloemen en loover sierde. Zij

(1) Mededeeling gedaan aan het Oudheidkundig Congres van Brugge (Oogst 1925) afdeeling van Folklore.

(2) *Wallonia*, Liège, deel X (1902), blz. 93.

begaven zich bij de personen die sinds korten tijd gehuwd waren en verplichtten den man op den ezel te stijgen het gezicht naar den staart toe gekeerd ; als hoed zette men hem een zeef op het hoofd ; zoo toegetakeld moest hij de ronde van het dorp doen. Een bus was in het dier geplaatst, een weinig boven den staart ; de « Durmené » — mishandelde — legde er zijne offerande in.

Alle mannen gingen niet goedwillig op den ezel zitten. In menig huis, wanneer men de nadering van de kapiteins meldde, ging de man zich gauw in een schuilhoek verbergen. De kapiteins doorzochten dan de heele woning om den vluchteling te vinden. Soms ook geraakte de man van het karweitje af, mits een zekere overeengekomen som te betalen. Het geld werd in de bus gestort. De ontvangst diende om 's avonds de lieden van den stoet te trakteeren en men noodigde op het feest de jonge dames uit van de mannen, die de slachtoffers van het vermaak geweest waren.

Dat volksvermaak, dat aan de kermis van Jemappes een bijzonder karakter gaf, geraakte omstreeks 1860 in onbruik.

In de omstreken van Bergen had die kluchtige tocht met eenige varianten plaats. Te Cuesmes was het op een houten paard dat men den man en zijn vrouw stijgen deed, insgelijks met het gezicht naar den staart toe gekeerd.

Het gebruik was in het Noorden van Frankrijk zeer verspreid, namelijk te Avesnes, Jeumont en in de omliggende dorpen.

« Ik heb, zegt L. Devillers, in 1838, den tocht der mishandelden te Peissant gezien. Een vrouw zat schrijlings op den ezel met het gezicht naar den staart toe en hield den staart van het dier vast. De stoet ging van de eene herberg naar de andere. In de laatste herberg, bij *l'Boulingi* verkocht men bij opbod alles wat er in huis was, de vrouw inbegrepen. Na het laatste glas geledigd te hebben keerde ieder naar zijn woning terug. De ezel, die bier gedronken had, dat men hem in eene teil gaf, ging wankelend voort » (1).

Elders (Borinage, Centrum, land van Charleroi) gebeurde het heel anders. Wij zullen er ons hier niet bij ophouden, aangezien die vermakelijkheden niet binnen het bestek van dit werk vallen.

---

(1) ibid, blz. 98.

Het schijnt wel dat het woord « Durmené » eigen aan Henegouw en aan Fransch-Vlaanderen is, vermits het in geen enkel Oud-Fransch woordenboek voorkomt. Noch ROQUEFORT *Glossaire de la langue romane*, noch GODEFROY, *Dictionnaire de l'ancien langage français*, noch LA CURNE DE SAINTE PALAYE, *Dictionnaire de l'ancien langage français* vermelden het. Ziehier wat de Henegouwsche woordenboeken er van zeggen. De « jour des Durmenés » was gewoonlijk de laatste kermisdag op de dorpen onzer streek. Hij werd zoo genoemd, omdat men dien dag een man, met roet zwart gemaakt, en op gekke wijze gekleed op een ezel met het gezicht naar den staart toe, rondvoerde. Meestal was het een weduwnaar die hertrouwd was. Andere malen was het een man, wiens vrouw de broek droeg; ofwel de laatst gehuwde van het jaar, ofwel waren het echtelingen op heeterdaad van echtbreuk betrapt. Dit gebruik, weinig in overeenstemming met onze huidige zeden, verdwijnt langzamerhand (1).

In eenige dorpen van België, tegen het kanton Rouchi, doet men, zegt de H. Normand, op den laatsten kermisdag, een gekke grap, waarin de laatst gehuwde van het jaar, op koddige wijze gekleed, op een ezel gezet wordt, het zwart gemaakt gezicht naar den staart toe gekeerd. Terwijl de muziek speelt, wordt hij, door het gespuis gevolgd, door het dorp gevoerd. Men gaat, te drinken vragend, van huis tot huis, van herberg tot herberg. Die grap verandert een weinig volgens de plaatsen (2).

Men geeft eveneens den naam van Durmené aan een gekke grap, die hierin bestaat, dat men op den laatsten dag van sommige boerenkermissen degenen die men vatten kan, rondvoert. Men zet ze op een ezel, waarvan zij den staart moeten vasthouden (3).

PHILIBERT DELMOTTE zegt in zijn *Essai de glossaire wallon*, geschreven in 1912 (4):

---

(1) Z. PIERART. *Recherches historiques sur Maubeuge, son canton et les communes limitrophes* (1851) aangehaald door L. VERMESSE. *Dictionnaire du patois de Flandre française ou wallonne*, Douai (1867) blz. 206.

(2) HÉCART. *Dictionnaire Rouchi-Français*, Valenciennes (1834) blz. 164.

(3) J. SIGART. *Dictionnaire du wallon de Mons*, Bruxelles et Leipzig (1866) blz. 155.

(4) Mons (1907) deel I, blz. 215-16.

« In de dorpen en in de wijken van de stad, door het » klein volk bewoond, heeft de *fête des Durmenés* den » derden kermisdag plaats. Het bestaat in het gebruik den » man, gekend als zijnde het slechtst behandeld door zijn » vrouw, op een ezel, met het gezicht naar den staart toe, « door de stad te voeren.

» Men doet eenige bedelaars vooropgaan.

» Gewconlijk schikt hij zich daarin en de grap « eindigt in de herberg ».

* * *

Welk is de oorsprong van die gekke tochten ? Ernest Mathieu (1) zegt ons dat, wat Jemappes betreft, hij geen inlichtingen bekomen kon.

De *Durmenés* zijn, volgens de etymologie, de mannen die door hun vrouw slecht behandeld worden.

De vermakelijkheid moest ongetwijfeld, zegt hij, tot doel hebben den spot te drijven met de mannen die onder de plak van hun vrouw staan. Men plaatste den man in vernederende houding ; men zette hem een keukenvoorwerp op het hoofd.

Naderhand, om zich niet te mengen in het intiem leven van de gezinnen, onderwierpen de kapiteins aan de karwei alle mannen die sedert kort getrouwd waren, zij werden op een ezel geplaatst met het gezicht naar den staart gekeerd ; zij waren talrijker en de bus werd dus beter gevuld.

Deze uitleg voldoet ons niet.

Zoo men aanneemt dat de volkeren, evenals de kinderen, slechts onbewust misschien, nadoen wat zij vroeger zagen doen (2) en dat de gebruiken, overgaande van geslacht tot geslacht, zich min of meer wijzigen, zoodat het moeilijk is den oorsprong er van te ontdekken, mag men zeggen dat het gebruik sommige personen, averechts zittende op een ezel, door de gemeente te voeren, zeker moet bestaan hebben.

---

(1) *Wallonia*, deel X, 1902, blz. 97.

(2) Zie E. Monseur. *Le folklore wallon*, Brussel, Ch. Rosez, blz XXIII-XXXV.

Inderdaad, niet enkel treffen we het zoo wat overal aan in de middeleeuwen, maar het bestond reeds voor de Christen-tijdrekening en slechts in den tijd der Fransche omwenteling verdween het.

In den loop van een reis in Eolië en in Ionië ontdekten A. Plassart en Ch. Picard een vijftigtal inschriften. De belangwekkendste der onuitgegeven teksten is een wet van Cumes. Ongelukkiglijk geschonden, rechtvaardigt het nochtans eens te meer de meening van Aristoteles over een wetgeving, waarin hij het type zag van het archaïsme, overdreven naïef en barbaarsch ».

Te Cumes had men reeds het gebruik ontdekt van de bezwering en de onteerende tocht van de overspelige vrouw op een ezel (1).

Dezelfde kastijding werd aan de geprostitueerde opgelegd.

Er is een arrest van 16 Mei 1729, waarin Françoise Fournier « schuldig bevonden aan openbare koppelarij, veroordeeld werd om afgezweept, op een ezel rondgevoerd en gebrandmerkt te worden en voor vijf jaren verbannen ».

Er bestaat een dergelijk vonnis van 7 Juli 1750 tegen Jeanne Moyon, weduwe le Sur en een laatste van 7 Januari 1756, waardoor Thérèse Legrand, schuldig bevonden ontuchtigen handel en openbare prostitutie in haar huis bedreven te hebben, veroordeeld werd door de rue St-Martin gevoerd te worden op een ezel, met het gezicht naar den staart gekeerd, met een strooien hoed op het hoofd, met een opschrift van voor en van achter, dragende de woorden « *maquerelle publique* » en daarbij... veroordeeld om gegeeseld en gebrandmerkt te worden... en voor vijf jaren verbannen enz. » (2)

In de middeleeuwen en in de meeste landen van Europa moest de vrouw die haren man geslagen had, averechts op een ezel gaan zitten en door de stad of het dorp trekken, het dier met den staart houdende.

---

(1) *Revue historique* (Parijs), deel 121 (1916), blz. 120 in een artikel van G. Glotz, over de ontdekkingen betreffende de Grieksche geschiedenis gedurende de jaren 1911-1914.

(2) J. B. DENISART. *Collection de décisions nouvelles et de notions relatives à la jurisprudence actuelle,* 8e uitgave, Parijs (1773), deel III, blz. 262.

In 1593 besliste de baljuw van Hamburg dat de vrouw die haar man zou geslagen hebben, volgens het oud gebruik op een ezel moest gaan zitten en dat de man, die zich had laten slaan, den ezel bij den toom leiden moest (1).

In eenige landen waren de mannen die hun vrouw sloegen, aan dezelfde kastijding blootgesteld, die men hun op 1 Mei deed ondergaan. Dit, ten minste wordt ons verhaald door een raadsheer van het parlement van Dijon, Philibert Colin, die over dat onderwerp een zeldzaam Latijnsch gedicht liet verschijnen : *De majuma festivate quœ fit maio mense in duros maritos qui efferato trucique animo uxoribus plagas infligunt.* Dijon 1571-1572 in-4 (2).

Dezelfde werd eveneens toegepast op den man, die zich door zijn vrouw slaan liet « *comme yceulx conjoins eussent eu n'a guères débat et riote l'un à l'autre et tant eussent procédé en paroles que la dite femme féry, ba et villena sondit mari. Pour cause et occasion fait et bateure lesdiz juif et juive se doubtant que par la rigueur et coustume de pais de nostre dite ville de Senliz, ils ne soient contrains et condempnez à chevauchier un asne, le visage pardevers la queue dudit asne, ou en autres villenies et détestable amende, etc.* » (3).

Een gelijkaardige bepaling treft men gedateerd van 1404 aan in de gebruiken van Saintonge. Een wetsbesluit had dat gebruik te Dreux bekrachtigd (4).

Het bestaat nog op het platteland in Berry, Auvergne en verschillende provinciën.

In Gascogne moet de ezel aan een leiband door den naasten gebuur van den man geleid worden ; hij die zulke eer of zulke karwei weigerde, moest 10 pond aan het opgehitst volk betalen.

---

(1) MICHELET, *Origines du droit français* (Paris 1837) blz. 383.

(2) LUDOVIC LALANNE, *Curiosités des traditions, des moeurs et des légendes.* Paris 1847, blz. 340-341.

(3) Lettres de rémission de l'année 1375 ; zie DU GANGE *Glossaire Asinus.*

(4) Die inlichting en degene die volgen zijn getrokken uit P. CUZACQ. *La Naissance, le Mariage et le Décès* (mœurs et coutumes, usages anciens, croyances et superstitions dans le sud-ouest de la France) Paris 1902, blz. 117-119.

De *Chronique bordelaise* door Jean de Gaufreteau, deel I, blz. 58, zegt: 1530... « *Je voids que cette coustume ne se pratiquoit pas seulement à Bourdeaux, mais aussi en plusieurs endroits de France. Toutefois il est certain qu'elle a donné lieu au proverbe qui dict qu'il faut « faire courre l'asne toutes les fois qu'une femme se rebeque contre son mary et que le mary l'endure ». Mais est à noter que cette coustume n'est plus gardée aujourd'hui selon l'ancienne forme ; car à Bourdeaux on n'en parle plus ; mais dans la campagne et petites bicoques circonvoisines, lorsqu'une femme a battu son mari, on ne fait pas monter le mary sur l'asne pour estre promené par le plus proche voisin, ainsi c'est le plus proche voisin qui doibt estre monté sur l'asne, conduict et promené par le plus prochain voisin de celui qui monte sur l'asne* ».

In het Zuid-Westen van Frankrijk noemt men die gekke tocht *asouade*.

Om de *asouade* uit te voeren, brengt men spoedig een ezel aan, daarna zet men den man als een aap erop, het gezicht naar den staart gekeerd; hij krijgt een gescheurde vrouwenmuts op het hoofd en draagt een spinrokken aan de zijde (1).

Op 13 Februari 1790 deden de stadsoverheden van Aire sur l'Adour een *ketelmuziek* of *asouade* verbieden, die aangekondigd was, ten nadeele van een eerlijken burger der stad dien men op een ezel rondvoeren wilde om hem uit te jouwen, zulks onder voorwendsel dat hij zich door zijn vrouw liet slaan, want ofschoon die buitensporigheden zeer oud zijn, hadden zij altijd kwade gevolgen zelfs in de tijden toen de zeden eenvoudiger waren dan tegenwoordig en in den laatsten tijd werden zij streng verboden als strijdig met de openbare orde, als een oorzaak van de grootste onheilen... (2).

Dat gebruik is heden vervallen, verklaart P. Cuzacq. Men zegt echter nog wanneer een man door zijn vrouw geslagen werd : nous allons faire courir l'âne ».

In eenige gemeenten was het de naaste gebuur van den geslagen man die hem verving, maar waarschijnlijk in

---

(1) *Bulletin de la Société Ramond* 1893, blz. 86.

(2) Archives des Landes B. B. 3.

geval van afwezigheid of wanneer deze weigerde. Men vindt inderdaad het volgende in de vergiffenisbrieven van het jaar 1383.

« *Icelui Martin commença à dire que Jehanne, femme de Guillaume du Jardin, de la paroisse de Sainte-Marie des Champs, près Vernon sur Saines, avait battu sondit mary et qu'il convenait que le dit Vincent, qui estoit le plus prouchain voisin d'icelui mary batu, chevauchast un asne parmi la ville et feist penitence au lieu dudit batu... Le dit Martin.. de fait prist un asne qui estait en la maison dudit Vincent et ledit asne chevauchast parmi la ville, tourné le visaige pardevers le cul dudit asne, en disant et criant à haulte voix, que c'estait pour ledit mary quc sa femme avoit batu* ». (1)

Die onteerende straf was eveneens in Italië gekend.

Muratori in deel II, kolom 332 van zijne « Antiquités d'Italie » haalt een dekreet aan van het volk van Nepi, stad in Etrurië (jaar 1131) waarin men het volgende leest : « non ejust sit memoria, sed *ni assella retrorsum sedeat*, et *caudam in manu teneat* » (2).

* * *

Zooals men ziet, had de tocht averechts op een ezel gezeten, een dubbel doel : de goede zeden behouden en degenen belachelijk maken, die zich door hun vrouw lieten slaan.

Het is met dezelfde beteekenis dat wij het gebruik in het land van Chimay terugvinden met dit verschil, dat het de jeugd is die optrad in plaats van den heer en van andere wettelijke overheden.

Wanneer vroeger iemand in de streek iets deed dat niet paste, zooals zijn vrouw verlaten, haar slaan, een misplaatst huwelijk aangaan, een anders beddegenoot nemen, de goede zeden schenden, werd hij niet alleen bespot, maar men zette hem op een ezel.

De bespotte persoon werd verbeeld door een strooman, bekleed met de teekens van het beroep door den misdrijver uitgeoefend. Was hij schoenmaker, dan verbeeldde

(1) Du Cange, ibid.

(2) Philibert Delmotte, *Essai de glossaire wallon*, Bergen 1907, deel I, blz. 216.

men hem als een leelijken schoenlapper op den rug van een ezel, het aangezicht naar den staart toe gekeerd en men ging zoo met hem alle straten af en voor zijn deur eindigde de stoet met een vertooning ; daar werd ten slotte de strooman verbrand. De vertooning bestond in de nabootsing van de handeling die gehekeld werd (1).

Voorstelling der spotdrijverij in het land van Chimay.

De wandeling, averechts op een ezel gezeten, gebeurde soms tot louter vermaak, zooals door het volgend geval bewezen wordt.

Ten gevolge van een geschil met de inwoners van Poperinghe, vonden de lakenwevers van Ieper, getuigen van de onoverwinnelijke taaiheid van de Poperinghenaars, niets beters dan het hard hoofd van hun tegenstrevers te vergelijken met een kei en hun vijanden den spotnaam *keikoppen* te geven.

De Poperinghenaars maakten zich daarom niet boos ; zij vonden daar integendeel vermaak in en waren er trotsch op.

Zij richtten de « Keigilde » in. Het hoofd nam den titel van « meester Ghyde » en op kermismaandag ging hij in feestkleedij uit.

Averechts op een ezel gezeten, droeg meester Ghyde op een fluweelen kussen den beroemden kei van 83 pond.

(1) JULES LEMOINE, *Le folklore au pays wallon*, 2e uitgave, Gent 1892, blz. 25.

Een braadspit diende hem als rapier, twee groote lepels waren zijn sporen en aan zijn jas hingen keukenvoorwerpen (1).

Dat zonderling gebruik hield op in 1654.

Niet alleen in ons oud Europa is dat gebruik gekend. Men vindt het aan den overkant van den Oceaan, in Amerika. Ziehier wat we uit de bladen vernamen : (2)

Een brave jongen van Philadelphia had gezworen niet te trouwen en hij had zich in een club van verstokte vrijgezellen laten inschrijven. Maar de liefde loerde op hem en spijts zijn eed, verloofde hij zich met een lief jong meisje. Groote woede bij zijne kameraden, die besloten den weggeloopene te bestraffen.

Toen hij zich na de bruiloft gereed maakte om den trein te nemen in gezelschap van zijn vrouw, werd hij door een groep vrienden omringd, die hem naar de drankzaal trokken, terwijl andere leden van den club de gehuwde in een voorbehouden treinrijtuig plaatsten, haar wijs makend dat haar man op 't terugkomen was.

De ongelukkige weglooper werd, ondanks zijn weerstand, in een klein salon opgesloten, van zijne kleederen beroofd en daarna trok men hem een belachelijk kostuum aan. Meer nog, men zette hem schrijlings en averechts op een met bloemen omkransten ezel, dien men nabij het station gereed gehouden had. In die kleeding bracht men hem naar den club, waar men veel champagne dronk om hem over zijn kwaad avontuur te troosten. Ondertusschen was de weenende bruid in den sneltrein reeds ver. Gelukkig was de weglooper eenige uren later bij haar. Hij had zijn tol betaald aan den humor zijner tijdgenooten ».

* * *

Tot dusver zagen wij dat het de ezel was die in de onteerende en bespottende tochten gebruikt werd. Maar het gebeurde soms dat de schuldige op een paard of op een ram moest gaan zitten.

Werd de weduwe van een boer aan overspel schuldig bevonden, dan was zij verplicht op een zwart ram te gaan zitten, den staart als toom houdende en dan moest zij een

(1) *Annales de la Fédération archéologique et historique de Belgique*, deel IX, 1925, blz. 212-215.

(2) Namelijk de *Gazette de Charleroi*, nr van 15 September 1920.

volksformule opzeggen. Dat gebruik bestond nog in Engeland minder dan een eeuw geleden (1).

In 1621 werd een katholiek advokaat, genaamd Floyd door de Kamer der Lords veroordeeld om op drie verschillende plaatsen aan den schandpaal te staan en van de eene plaats naar de andere te paard gevoerd te worden, het gezicht gekeerd naar den staart van het dier. Op hetzelfde tijdstip veroordeelde het Lagerhuis twee officieren om ruggelings tegen elkaar, de lenden ontbloot, op een paard te zitten. Zij moesten een geschrift op de borst dragen. Zoo moesten zij te Londen den weg van Westminster naar de Beurs afleggen (2).

Men deed soms die onteerende wandelingen ondergaan aan terdoodveroordeelden. Pieter Sunnanwader, bisschop van Vesteras en een ander prelaat, genaamd Canut, die tegen Gustaaf Wasa samengezworen hadden, werden in 1526 ter dood veroordeeld. « De ongelukkigen, zegt de Zweedsche geschiedschrijver Peyeri werden door de straten van Stockholm gesleurd, bekleed met gescheurde koorrokken, gezeten op leelijke oude paarden. De eene had een strooien kroon, de andere een mijter in schors op het hoofd. Gek gekleede mannen liepen om hen heen, roepende : Dit is heer Pieter Sunnanwader, de nieuwe koning ! » (3)

Soms ook hadden die wandelingen enkel tot doel dengene belachelijk te maken die er het slachtoffer van was.

In 1198 werd een non mishandeld, met honig bestreken, in de pluimen gerold en averechts op een paard rond gevoerd. Philips-August deed de kerels, die zich aan die booze grap schuldig gemaakt hadden in een ketel kokend water verdrinken (4).

Die averechtsche houding op de dieren wordt eveneens in praktijk gesteld door bijgeloovige personen en door tooverheksen, die zich het lot gunstig willen maken.

Toen de jongelingen nog moesten loten, ging de loteling, in het land van Namen, tusschen elf uur en middernacht in den stal schrijlings op een koe zitten maar averechts, den rug keerende naar het hoofd van het dier,

(1) Michelet, loc. cit. blz. 389.

(2) Ludovic Lalanne, loc. cit. blz. 340-341.

(3) Ludovic Lalanne, loc. cit. blz. 339. nota.

(4) Ibid. blz. 330.

waarvan hij den staart in handen nam. Hij zegde gebeden op en ontsnapte hem de koestaart, dan trok hij zeker een slecht nummer. Hetzelfde gebruik was gekend in de Borinage ; maar het was negen nachten achtereenvolgens,

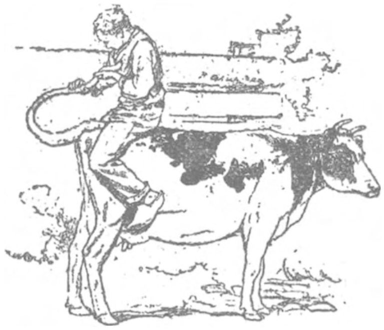

Een loteling uit het land van Namen.

op hetzelfde uur, dat men zoo zitten ging op een varken, houdende in elke hand een kaars en zonder den voet op den grond te zetten, moest men negen Vaderonzen en negen Weesgegroeten opzeggen. Werd dat goed gedaan, dan moest de loteling niet optrekken (1).

Hier is een ander geval :

Op zekeren avond ging een inwoner van Clabecq, Henri L..., hoorende dat zijn koe groot gerucht maakte, zien wat er gaande was. Gruwel... een vrouw uit de buurt, een heks, zat schrijlings op het dier en trok het bij den staart. Toen zij den man zag, was de tooverheks huilend weggevlogen (2).

De Nar des Konings.

Afbeeldingen geven herinneringen van dat gebruik.

Een « Carte des Rois », die geen naam van drukker draagt, en zeer verspreid is, namelijk te Doornik en te Bergen, verbeeldt de « nar des konings » schrijlings en averechts op een ezel gezeten.

(1) *Wallonia*, deel III 1895, blz. 32.
(2) *Brabantsche folklore*, 3e jaar 1924, Aprilnummer, blz. 116.

Er bestaat eveneens een gravure, dagteekenend uit de tweede helft der 18e eeuw (Parijs, bij Mondhare, rue St Jacques). Het is een zicht voorstellend de straf der vrijwillige hoorndragers, zooals dat gewoonlijk te Venetië gebeurt ». (1)

Men ziet er de overspelige vrouw schrijlings op een ezel, naakt tot aan de lenden. De welwillende man volgt haar eveneens op een ezel en naakt tot aan de lenden. Zijne armen zijn kruiselings op de borst gebonden. Hij heeft een soort van hoed op, waaraan twee horens, gelijk die van een hert, vastgemaakt zijn. Tusschen de twee bovenste uiteinden der hoorns is een touwtje, dragende vijf bellekens, gespannen. Een andere vrouw, eveneens op een ezel gezeten, volgt hen en geeselt den man. De stoet komt over de plaats tusschen twee hagen nieuwsgierigen. De kinderen werpen de bespotten allerlei voorwerpen naar het hoofd.

JULES VANDEREUSE.

Erbarming van Aerschot (XIe eeuw)
Satyrische voorstelling van een Jood averechts gezeten op een dier, waarvan hij den staart vasthoudt (de gierigheid voorstellende ?)
teekening uit L. MAETERLINCK, *Le genre satirique dans la sculpture flamande et wallonne.*

(1) Die gravure maakt deel uit van de verzameling van den heer Emile Van Heurck, den geleerden Antwerpschen folklorist.

Aan onzen medewerker M. Cornette, dien we hier moeten danken voor de geduldige navorschingen die hij doet voor ons tijdschrift, zijn we een reeks uittreksels uit werken en uit veroordeelingen verschuldigd, waarin spraak is van zulke wandelingen op dieren.

In een eigenaardig en zeldzaam werk van Steel en Adisson, waaraan Budgel, Pope, Byron, Tychell enz. medewerkten en dat getiteld was « *Le Spectateur* ou le Socrate moderne, où l'on voit un portrait naïf des mœurs de se siècle, traduit de l'Anglois » lezen we het volgende blz. 269-270, van Bdl VI (Amsterdam 1726) :

A ces illustres Exemples, j'en ajouterai un fort remarquable, et qui fait voir la délicatesse de nos Ancêtres à l'égard du Veuvage. Le voici, tel qu'il se trouve dans l'Interprète de notre Historien Cowell :

« Au lieu, nommé Est et Ouest-Enborne, dans le Comté de Berks, si un fermier, qui tient ses Terres suivant la Coütume du Fief, vient à mourir, sa Veuve aura une Portion, que la Loi appelle Free-Bench, sur toutes les Terres qu'il possédait en vertu d'une simple Copie tirée des Rôles, qu'on garde dans la Cour Seigneuriale, *dum sola & casta fuerit.* c'est-à-dire, pendant qu'elle vivra seul et en chasteté ; mais si elle tombe dans l'incontinence, elle perd son droit ; Malgré tout cela, si elle veut paroître à la Cour, montée à reculons sur un Bélier noir, avec la queuë de cet Animal en sa main, & répéter les Vers suivans ; le Receveur du Fief est obligé, par la Coütume, de la rétablir dans la jouissance de son Free-Bench :

« Me voici donc au désespoir,
Montée sur un Bélier noir,
Comme une véritable Garce,
Réduite à jouer cette Farce ;
Moi qui, pour mon Crincum Crancum,
Ai perdu mon Bincum Bancum ;
Et qui, pour le jeu de la Queuë,
Subis cette infâme Revuë.

« C'est pourquoi, Monsieur le Receveur, je vous prie de me rendre mes Terres.

On observe la même Coütume à Tor, qui est une Seigneurie dans la Province de Devon, et dans quelques autres Quartiers de l'Ouest.

Il n'est pas impossible que je ne vous envoie bientôt une Liste des Dames de Berckschire et d'autres Lieux Occidentaux, qui ont paru en public à cette occasion, montées sur des Béliers ; & je me flatte qu'une Cavalcade si nombreuse de Veuves fournira un agréable Divertissement à la Ville. Je suis, etc.

Inderdaad, verder op blz. 299 en volgende schrijft de auteur :

Il peut vous souvenir que je vous écrivis en dernier lieu sur une ancienne Coütume reçue dans les Seigneuries de Est et Ouest-Emborne, aussi bien qu'ailleurs, et que je vous ai parlé d'un certain Droit, qu'on appelle Free-Bench, dont les Veuves des Fermiers y jouissent.

Je vous dirai à présent que Mylord Coke observe, que ce Droit est fondé sur un Titre le plus litigieux et le plus facile à perdre qu'il y ait dans toute l'Angleterre. Ce n'est pas tout ; suivant la promesse que je vous fis alors, j'ai examiné, avec des soins et des peines incroïables, divers Regîtres, où il est parlé de cette Coütume et du Bélier noir. Enfin, j'y ai trouvé les Procédures de la Cour foncière, qui se tint, à cette occasion, l'espace d'un jour entier. Il y est dit qu'un vieux Receveur, qui étoit un fin Matois, après une recherche exacte et rigoureuse des Titres, en vertu desquels les Fermiers possédoient leurs Terres, trouva qu'elles étoient presque toutes confiscables au Seigneur, par la faute de leurs Veuves, et qu'il vouloit d'abord s'en mettre en possession : mais que ces bonnes Femmes demandèrent là-dessus le Bénéfice du Bélier. Aussitôt que le Receveur eut examiné leurs raisons, il ajourna la Cour jusques à la S. Barnabé (cette Fête tombe sur le 11 du mois de Juin, dans la saison où les Jours sont longs), afin que le jour ne leur manquât pas pour faire la Cérémonie.

La Cour s'étant donc rassemblée, au milieu d'une grande foule de gens qui étoient venus de tous côtez pour voir la solemnité, la première qui entra fut la Veuve Le Hardy, qui avait comparu à la Cavalcade de l'année précédente. Le Regître observe que, sur ce qu'elle trouva que le Bélier alloit bien l'amble, et qu'elle pourroit en avoir besoin dans la suite, elle l'acheta du Receveur.

Mlle Sara Frian, Veuve de M. Jean Frian, & la plus grande Prude de toute la Paroisse, vint ensuite. Elle fit d'abord quelque difficulté de prendre le queuë du Bélier en sa main, et l'on s'aperçut qu'en récitant le Formulaire de l'Aveu qui leur est imposé, elle en en adoucissoit les deux mots les plus emphatiques, et qu'au lieu de dire Crincum Crancum, elle prononçoit Clincum Clancum ; Mais le Receveur eut soin de la faire parler en bon Anglois, avant que de lui rendre ses Terres.

La troisième Veuve qui subit cette infame revuë, montée sur un Bélier vicieux, eut le malheur d'être jettée par terre, et crut aussitôt qu'elle seroit dispensée du reste de la Cérémonie ; Mais le Receveur, bien instruit de la Loi, observa très-sagement là-dessus, que, lorsque la Corde d'un Pendu vient à se rompre, cela n'empêche pas l'exécution du Criminel.

La quatrième Dame spécifiée dans le Regître étoit la Veuve De Lorgne, fameuse Coquette, qui, après avoir tenu en suspens une douzaine de jeunes Gaillards, l'espace de deux années, et donné plus de marques de sa faveur à son Chartier Jean, fut introduite au bruit des Huzzas de tous ceux qui l'avoient aimée autrefois et qui l'environnoient.

Mlle Zibelin, revêtue de son grand Deuil, qui paroissoit fort propre et tout neuf, de la même couleur que celle de son bizarre Palefroi, fit une figure très-décente dans la solemnité de ce jour.

Une autre, qui avoit été sommée de comparoitre, fut excusée par le Receveur, qui n'ignoroit pas que M. l'Ecuïer, Seigneur du Fief, l'avoit duëment qualifiée et mise en état de se présenter à califourchon sur le Bélier noir.

Mlle Surfin, qui ne pouvoit rien objecter contre la Citation, s'excusa sur sa grossesse. Mais on se rapella qu'elle avoit allégué la même excuse l'année précédente. Là-dessus, le Receveur observa, qu'elle pourroit toûjours ajuster ses flutes d'une telle manière, qu'elle ne seroit jamais en état de satisfaire aux devoirs requis de la Seigneurie.

La Veuve Frétille insista, en présence de la Cour, sur ce qu'elle n'avoit rien fait depuis la mort de son Mari, qu'elle n'eût toujours fait de son vivant ; et pria d'ailleurs M. le Receveur de considérer le cas de sa propre Femme s'il venoit à mourir avant elle.

Celle qui vint ensuite étoit d'une corpulence si affreuse, qu'elle auroit bien voulu s'exempter de la Cérémonie, sous prétexte qu'il n'y avoit aucun Bélier qui eût la force de la porter : Ainsi le Receveur commua la peine, ou plutôt la Monture, et ordonna qu'elle feroit son entrée sur un Taureau noir.

La Veuve Masclari, qui avoit toûjours eu la réputation d'une Dame très vertueuse, n'eut pas plutôt chassé, par une boutade, sa vieille Femme de Chambre, que cette Créature vindicative la fit monter, neuf fois le même jour, sur le Bélier noir.

Plusieurs Veuves du voisinage, qu'on avoit citées pour subir l'examen, firent voir qu'elles ne relevoient pas de la Seigneurie : de sorte qu'on les mit hors de Cour et de Procès.

Une jeune et belle Créature, qui serroit la file, entra d'un air si charmant, que le Receveur en parut touché et qu'il l'épousa un mois après la mort de sa Femme.

Mlle de Boispourri comparut suivant la Citation ; mais on ne mit rien à sa charge ; parce qu'elle avoit toûjours vêcu d'une manière irréprochable depuis la mort de son Mari, qui la laissa Veuve lors qu'elle étoit âgée de soixante-neuf ans. Je suis, etc.

* * *

En Pisidie (contrée de l'Asie Mineure comprise par Ptolémée dans la Pamphylie), les adultères étaient menés sur des ânes, pendant quelques jours, par les rues de la ville, avec les femmes complices de leurs débauches. (IVe siècle.) — (Extrait du *Dictionnaire universel, géographique et historique* par M. Corneille. de l'Académie française. Paris, Coignard, t. III, p. 132, col. I [1708].)

* * *

Dans le *Deutsche Rechtsalterthümer* de Jacob Grimm (3e édit., Göttingen, 1881, p. 723), on lit que Nicol. Damase, signale qu'il existe chez les Pisidiens, en Asie Mineure, une peine similaire ;
« Pisidie. Et si un homme est surpris en flagrant délit d'adultère, il est mené par la ville sur un âne avec la femme, un jour déterminé. »

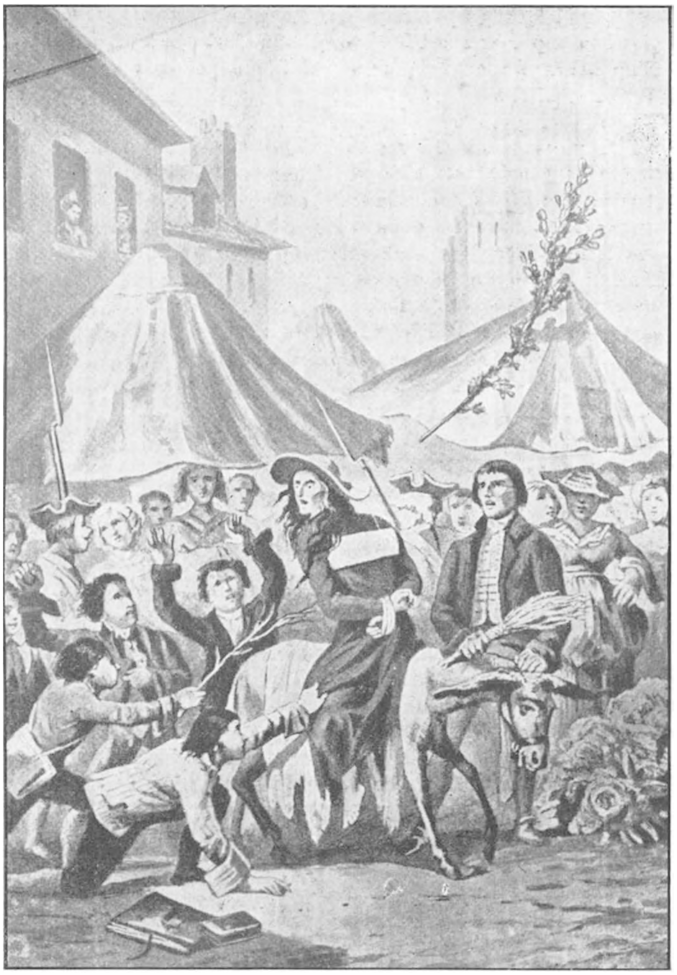

Een ezelrit. Ets van Cabasson.
Naar aloude rechtspraak van het Parijzer Parlement, werden makelaarsters omgeleid op een schurftigen ezel en met roeden gegeeseld.

Makenlaarsters met strohoed, onder hoonend gelach op ezels rondgeleid.

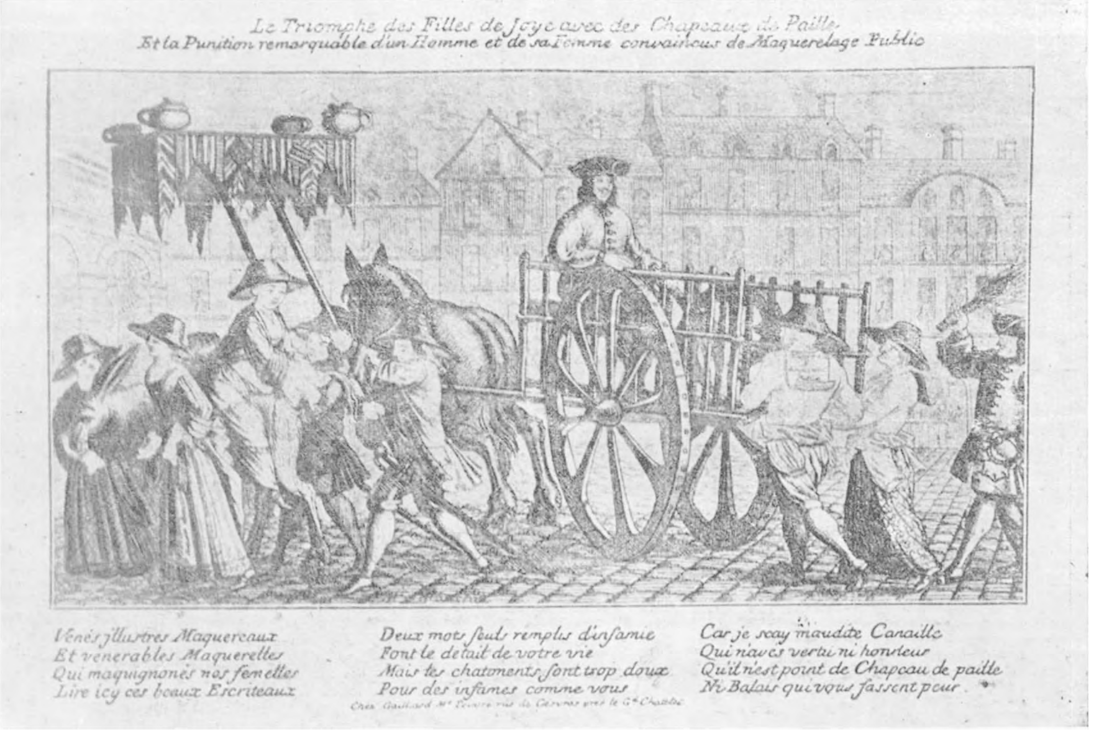

Bestraffing der makelaarsters. Ets der verzameling Le Pilleur, Parijs.

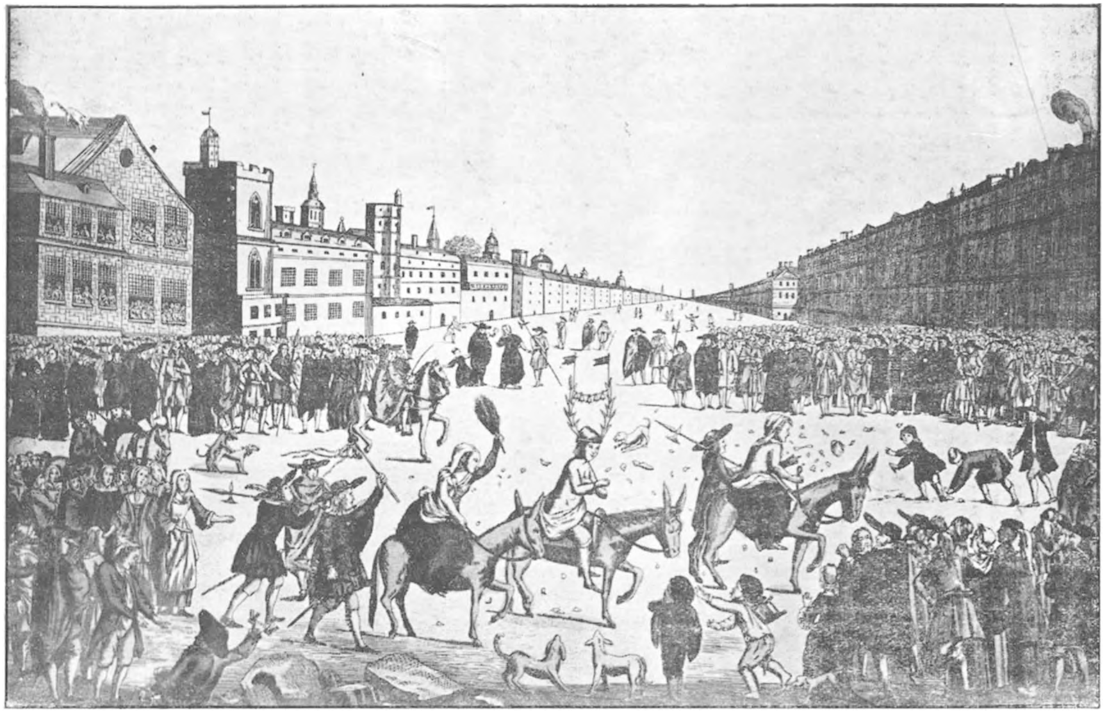

Bestraffing van vrijwillige hoorndragers, zooals doorgaans geschiedde te Venetië.
Naar een oorspronkelijke ets, toehoorende aan den heer E. van Heurck te Antwerpen.

Le « Nic. Damasc. » auquel Grimm emprunte le texte ci-dessus ne serait-il pas le philosophe grec Damascius, né à Damas vers 480 de Jésus-Christ, et un des derniers disciples de Plotin (?).

* * *

En France, une ordonnance du prévôt de Paris, du 18 septembre 1367, faisait « défense à toutes personnes de l'un ou de l'autre sexe de s'entremettre, de livrer ou administrer femmes pour faire pécher de leur corps, à peine d'être tournées au pilori et brûlées, c'est-à-dire marquées d'un fer chaud et chassées hors de la ville ». La peine fut appliquée en 1416, où les Comptes de Paris mentionnent une exécution de ce genre.

Le châtiment le plus doux qu'on infligeât à l'entremetteuse était de la promener ridiculement sur un âne, le visage tourné vers la queue, avec un chapeau de paille et un écriteau, et de l'exposer aux dérisions de toute la ville ; puis, on la chassait de la ville, ou on la jetait en prison.

Cette procession ignominieuse existait encore en 1756, et nous la retrouvons dans les coutumes d'Angleterre. Enfin, la Révolution française, qui fut indulgente aux courtisanes, réserva des sévérités spéciales pour les maquerelles et les suborneurs.

Le tribunal du IIe arrondissement du département de Paris rendait, le 4 août 1791, ce jugement excessif. et qui nous paraît aujourd'hui barbare, même frappant une proxénète :

« La dite Marie-Louise Bertaut, veuve Desbleds, condamnée à être conduite par l'exécuteur dans tous les lieux et carrefours de la Ville de Paris, et notamment à la place du Palais-Royal, comme plus voisine de la rue Fromenteau, sur un âne, la face tournée vers la queue, ayant sur la tête un chapeau de paille avec écriteau devant et derrière, portant ces mots : « Femme corruptrice de la jeunesse », battue et fustigée nue de verges par le dit exécuteur et, en la dite place du Palais-Royal, flétrie d'un fer chaud en forme d'une fleur de lys sur l'épaule droite ; ce fait, être conduite en la maison de force de l'hôpital général de la Salpétrière, pour y demeurer détenue et renfermée pendant le temps et espace de trois ans. » (Extrait de *La Femme dans les mœurs libres et la prostitution*, par Frédéric Loliée, Paris, Bong, t. II, pp. 355-356.)

* * *

Autrefois, en France, la jeunesse, passionnée pour les bals, rencontrait de nombreuses entraves pour se livrer à son plaisir favori, combattu tout ensemble par l'autorité religieuse et par le pouvoir civil. Pour ne pas contredire la loi ouvertement, on imagina dans maints endroits des réjouissances profanes, c'est à-dire des bals publics ou *fêtes balladoires*, qui portaient des noms différents, selon les localités.

La gaîté française inventa alors des amusements si attirants, si passionnants pour la foule, que les jours pieux perdaient de leur importance et de leur prestige à côté de ces mascarades et bouffonneries. On en jugera par les détails suivants, puisés dans les arrêts mêmes des Parlements, et qui offrent, malgré leur étrangeté, un caractère d'authenticité absolue :

« Dans plusieurs paroisses de la Picardie, le lendemain de la fète patronale, avait lieu une fête balladoire appelée « de l'arriéré », dans laquelle un habitant, le visage tourné vers la queue d'un âne qu'il montait, escorté de jeunes gens armés de bâtons et précédés de tambours, s'en allaient de porte en porte demander des provisions et de l'argent ; la troupe barrait les rues et rançonnait les passants qui voulaient poursuivre leur chemin. Un arrêt du 22 mai 1776 condamna les contrevenants à 50 livres d'amende. » — (Extrait de l'*Histoire des croyances, superstitions, mœurs, usages et coutumes*, par Fernand Nicolay, Paris, Retaux, s. d., t. II, p. 115.)

* * *

Procès fait aux cloches. — En 1498, pendant l'assaut livré au couvent de Saint-Marc pour en arracher Jean Savonarole, la cloche du prieuré avait sonné l'alarme et appelé au secours des assiégés. Par une sentence des magistrats, cette cloche séditieuse fut condamnée *à être promenée sur un âne par toute la ville en signe d'ignominie,* (Extrait des *Curiosités judiciaires, historiques, anecdotiques*, par B. Warée, Paris, Garnier, s. d., p. 442.)

* * *

In een boek van Mme de Ségur :* Diloy le Chemineau, *vinden we een geïllustreerd gedeelte, waarin generaal Dourakine het gebruik der « durmenés » vertelt. Hieronder drukken wij het over. Het is opmerkelijk hoeveel verhalen en vertellingen, die betrekking hebben op oude gebruiken, in de kinderliteratuur voorkomen.

Ils rencontrèrent à moitié chemin le pauvre Moutonet suant comme une grotte, pâle, exténué.

Moutonet. — Bien des excuses, messieurs, mesdames, je me suis pressé tant que j'ai pu, mais j'ai couru et veillé une partie de la nuit. Vers le matin, je me suis un peu assoupi , le temps de m'habiller, de prendre les ordres, et me voici en retard.

Mme Dorvillet. — Pas du tout, mon ami ; nous venions au-devant de vous, comme vous voyez ; il n'y a pas de temps perdu.

Moutonet. — Si ces dames et ces messieurs voulaient bien me garder le secret et ne pas parler à Amanda du retard, cela m'éviterait du désagrément.

Le Général. — Sois tranquille, mon garçon ; nous ne dirons rien. Mais tu t'enfonces dans une mauvaise route, mon ami : un mari qui a peur de sa femme, c'est risible, parole d'honneur.

Moutonet. — Ce n'est pas que j'ai peur, monsieur le comte, c'est que je l'aime bien et que je ne veux pas la mécontenter.

Le Général. — Ta ! ta ! ta ! je connais cela ; j'en ai vu plus d'un ; quand la femme gronde, le mari ploie le dos, et la femme tape dessus. Et tu sais ce qui arrive à un homme battu par sa femme.

Laurent. — Quoi donc, mon oncle ? Qu'est-ce qui arrive ?

Le Général. — Le village se rassemble, on place le mari, de gré ou de force, sur le dos d'un âne, le visage du côté de la queue, et on le promène dans tous les hameaux de la commune.

Les « Durmenés » gravure extraite de *Diloy-le-Chemineau.*
par Mme DE SÉGUR (Bibliothèque rose).

Laurent. — Mais c'est très amusant, cela ; moi, cela m'amuserait beaucoup.

Le Général (riant.). — Ah ! bien, quand tu te marieras, tu pourras te procurer ce plaisir.

Anne. — Moi, je n'aimerais pas cela. Ne faites pas cela, Moutonet ; ne laissez pas Amanda vous battre.

(Medegedeeld door een jonge medewerkster 11 jaar oud.

HET LIED DER DURMENES (1).

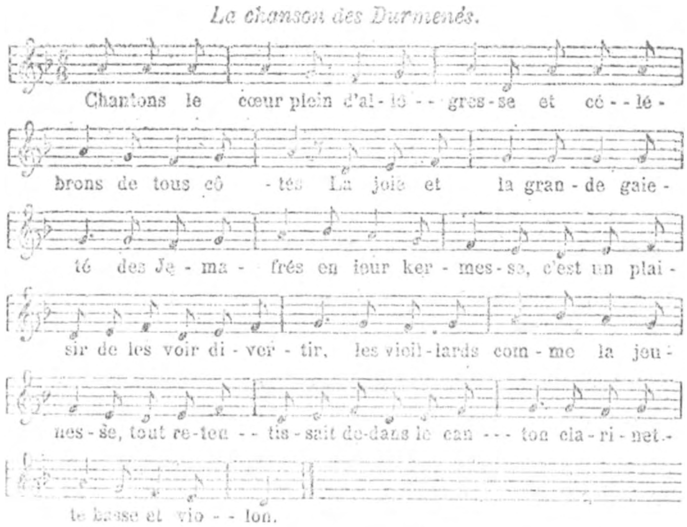

(1) Naar het tijdschrift, *Wallonia*, t. X, 1902, blz. 95.

Mohameds en Ketelmuziek.

Op onzen Brabantschen buiten en in verschillende streken van het land bestaat sedert eeuwen een zonderling, betreurenswaardig en laakbaar gebruik : vóór een woning of de poort van een hoeve een strooman, Mohamed genaamd, te plaatsen of hem aan den gevel van een huis of aan een dak te hangen, met het doel aan den spot van het publiek over te leveren of in schande te brengen een man of een vrouw, waarvan het gedrag of de daden als laakbaar beschouwd worden door den areopagos der puriteinen uit de buurt, die voor de gelegenheid optreden als wrekers van de openbare zedelijkheid. Dikwijls deden die zonderlinge rechtdoeners zich in hun duister werk bijstaan door het gespuis en het galgenaas van het dorp.

De mohamed is van stroo of van latten gemaakt. Dan heeft hij den vorm van een galg, dien men met versleten kleeren omhult ofwel hangt men er vodden aan en men doet den strooman zooveel mogelijk gelijken op den man of de vrouw die men treffen wil. Soms kan men op een plakkaat, aan den strooman gehecht, den naam en voornaam van den bedoelden persoon lezen alsook den aard van het misdrijf. In het maken van den mahomed heeft de vindingsgeest der dorpelingenslechts als gelijke de woeste vreugd die ze weldra gaan genieten.

Een mohamed, drager van een oud kostuum of van een ouden paraplu maakt een man of een vrouw belachelijk, die het echtelijk dak ontvlucht heeft. Draagt de mohamed een kluppel, dan heeft de wraakzuchtige man, dien hij verbeeldt, zeker voor zijn heengaan zijn wederhelft een pak slagen toegediend en hangt er een flesch aan den arm van den strooman, dan was de kwade man op het oogenblik van zijn vertrek in staat van dronkenschap.

Het meisje dat treurt om een trouweloozen beminde, zal dezen bij voorkeur op den datum van den 1en Mei terugvinden, onder de gedaante van een lieven strooman, hangende aan een boom of zelfs — o, ergste spot — leunend tegen de deur van de verlatene, die bij het uitgaan 's morgens tot hare groote verrassing en schande haar trouweloos lief in hare armen ziet vallen, terwijl het spotgelach en het hoonend gekuch der geburen, in de nabijheid verborgen, onaangenaam in hare ooren klinken.

Een pop in natuurlijke grootte met dikken buik kondigt een „ ongeval „ aan, dat het een of ander meisje van het dorp overkwam en een wieg op een boom geplaatst geeft te kennen dat de bevolking van het gehucht met een eenheid aangegroeid is, dank zij het bedrogen meisje.

Van waar komt de benaming Mohamed ? Is het een vervorming van « Manouset « dat beteekent « snaakshoofd „ of moet men aan die benaming een symbolische beteekenis hechten ? (1) In sommige pantomines van de middeleeuwen was Mahomet de zondebok, de slechte man, die boos, geil en goddeloos was. Bij sommige volksstammen van Melanezië is de « Douk-Douk „ een geheimzinnig personnage, bedekt met een houten masker ; hij draagt op het lijf pluimen, dierenhuiden en dierentanden en belichaamt volgens de inlanders den geest der kastijding. Laat ons hopen dat de briefwisselaars van het folkloristisch bulletijn ons vollediger kunnen inlichten over den oorsprong van het woord Mohamed.

De vertooning van een nagemaakten man dien men voorttrekt op een voertuig, genaamd rolwagen of heurst, zou slechts een onvoldoende uitwerking hebben, indien zij niet samenging met oorverdoovende muziek, kattenmuziek of ketelmuziek, gemaakt met kachelbuizen, potten en ketels en ander oud huisraad, waarop men bovenarms klopt, terwijl men in koperen instrumenten blaast, met zweepen kletst, en dat er woeste kreten geslaakt worden, en er gejouw en gebalk opstijgen.

Wil men ernstige ketelmuziek maken, dan houdt men er immers aan, het te doen volgens al de regels van de helsche kunst ; de ketelmuziek kent noch maat, noch scha-

(1) Een mijner bloedverwanten, afkomstig van Quarouble (Frankrijk, Noorder Departement, arrondissement Valencijn) zegde mij dat in hun gemeente, de musschenschrikken in hoven en velden « *marmousets* „ genoemd worden.

Anderzijds noemt men « *mahoumets* „ te Haine-Saint-Pierre, op een zestigtal kilometers van Valencijn, de mannen aan de deuren der jonge dochters opgericht, die in de hand een getuig houden dat het ambacht van den verliefde bedoelde, dien aan de kaak gesteld wordt (nr 834 van *Calendrier Wallon* van Rodolphe de Warsage). Er is geen verschil tusschen de „ marmousets „ van Quarouble en de « mahoumets„ van Haine-Saint-Pierre, en nog veel minder tusschen « mahoumet „ en den « mahomet „ van Dr Poodt.

R. Cornette

keering ; de fortissimo's worden opgedrongen aan alle uitvoerders, zelfs aan degenen die van instrumenten en keukenvoorwerpen beroofd zijnde, er zich mee vergenoegen te balken. De stoet waarin gaan, al degenen die op hun beenen kunnen staan, wordt derwijze geregeld dat men driemaal voorbij het huis van het « schandaal » komt ; daarna beginnen al de deelnemers op den *Mohamed* te slaan, hem in het gezicht te spuwen, hem te vervloeken ; ten slotte hangt men hem op ; men hakt hem het hoofd en de ledematen af of men verbrandt hem, terwijl er nog woester kreten opstijgen. Dan is de geestdrift ten top gestegen ; men is als waanzinnig en... de eer van het gehucht is gewroken ; lees : de heimelijke haat der menners is bevredigd. In Frankrijk eindigt elke betooging met liederen ; in Brabant eindigt de ketelmuziek met drinkpartijen en gelegenheidskoepletten. De beste zanger van het dorp springt op een tafel of een stoel en, zich met een harmonika begeleidend, zingt hij met felle stem koepletten die hij als een Jef Casteleyn gerijmd heeft.

Hij oogst natuurlijk uitbundigen bijval en begint wel twintigmaal opnieuw opdat alle ommestanders al de strofen van buiten zouden kennen en opdat alzoo de herinnering aan de daden van den geschandvlekte bij het volk zou levendig blijven.

Zij, die het mikpunt van die volksbetoogingen zijn, sluiten zich in hun woning op ; zij veinzen niets gezien of gehoord te hebben, maar op zekeren dag zullen zij zich wreken, ofwel door de hop van de ophitsers af te snijden voordat zij rijp is, ofwel door hun oogst te stelen of te vernielen. Zelden neemt de wraak een tragisch verloop. Herinneren wij aan het treurig geval van Dilbeek, dat nog in veler geheugen ligt. Een ongehuwde landbouwer, die een hoeve bestuurde op het gehucht Wolsem, had in zijn dienst een weduwe, moeder van zeven kinderen. Zoodra de buren de overtuiging hadden dat die weduwe weer zwanger was ten gevolge van betrekkingen met haren baas, vatten zij het plan op een monsterketelmuziek te maken. Een *mohamed* met het uitzicht van den landbouwer was gauw gemaakt en op den gestelden dag werd de *mohamed* over al de wegen van het gehucht gesleept, (de beest sleepen) terwijl een groote menigte uit Dilbeek en St-Maartens-Bodeghem toegeloopen was om het tooneel bij te wonen.

Op het oogenblik dat de stoet voor de hoeve van den gehoonden boer voorbijkwam, verscheen deze woedend met een geweer in de hand en schoot. Een der betoogers werd gedood ; de anderen maakten dat zij weg kwamen en lieten ketels, kachelbuizen, potten en pannen en heel het getuig van de « kavalkade » vallen. Het assisenhof van Brabant sprak den boer vrij, die vreedzaam terug naar 'thuis trok. Sedertdien was er te Dilbeek geen spraak meer, zulke betoogingen in te richten ; de uitspraak van het assisenhof had de makers van ketelmuziek van het dorp een doodelijken slag toegebracht. Men kan zich er enkel over verheugen.

Te Ternath zijn eenige gevallen levendig gebleven in de herinnering van mijne oude medeburgers, namelijk dat waarvan den 6 April 1851 in de kerk de heer pastoor Hoemans het voorwerp was, wien men verweet bij kardinaal Sterckx voetstappen gedaan te hebben ten gunste van een kandidaat-koster die door de bevolking verfoeid was. Een geval van jongeren datum betreft een vrouw van twijfelachtige zeden, die in een zwijnenhok opgesloten en daarna naar hare woning gesleurd werd onder het spotgeschreeuw der geburen en het gejouw der buurvrouwen.

Oorsprong van de ketelmuziek : volgens A. De Cock (Volkskunde, 2e jaar, 1e en 2e aflevering) maakt Tacitus, die in de 2e eeuw de « Zeden der Germanen » beschreef, reeds gewag van ketelmuziek dat de weduwen die hertrouwden, door het volk gebracht werd, dat aldus zijn afkeuring te kennen gaf. Volgens het volksgeloof kon de eerste echtgenoot, uit jaloerschheid, de vrouw nog komen kwellen en het nieuw paar ongelukkig maken ; zelfs nijdige en kwade geesten konden haat en tweedracht in het huishouden brengen. Om die booze geesten te verjagen moet men een oorverdoovend gedruisch maken (1) en zoo komt het dat ketelmuziek in plaats van weerzinwekkend te zijn, in den smaak van het volk viel. (Nork. Sitten und Gebräuche der Deutschen, 193).

---

(1) Een overblijfsel van zulk gebruik bestond ten jare 1846 en bestaat misschien nog wel in Frankrijk, departement der Manche.

Alfred de Nore (bl. 240 zijner *Coutumes, Mythes et Traditions des Provinces de France,* Paris et Lyon, 1846) zegt dat van den stond af dat de echtgenoot bij zijn vrouw komt, een zijner vrienden met de zweep klakt om de booze geesten van de echtgenooten te weren.

De gebruiken, goede of kwade, worden van geslacht tot geslacht overgeleverd en duren eeuwen voort, maar men moet aannemen dat zij zich in den loop der tijden vervormen in hun uitingen en de beteekenis die er aan verbonden wordt.

Psychologische verklaring. Ongetwijfeld, in het meerendeel der gevallen is ketelmuziek slechts een uiting van den sterken wensch iemand belachelijk te maken (1). Het « ridendo castigat mores » mag op hen toegepast worden, maar in andere gevallen schuilt er onder die uitingen wrok en haat.

Heden ten dage bestaat sympathiek ketelmuziek niet meer ; ketelmuziek is antipathiek, laakbaar en misdadig, ofschoon sommige kerels die er aan deelnamen, meenen hun plicht vervuld te hebben tengevolge van een machtige suggestie door de menners uitgeoefend. In sommige, overigens zeer zeldzame gevallen, ontdekt men bij de deelnemers een bijzondere bedorvenheid van het geslachtsinstinkt, een verzachten vorm van het sadisme, een nieuw woord, gemaakt sedert het verschijnen der romans van den markies de Sade, die een treurige beroemdheid verwierven door hun ziekelijke en weerzinwekkende onkuischheid. De kenmerken van het sadisme zijn een wulpschheid van bijzonderen aard, gepaard met wreedheid en vreugd, gevoeld bij het zien van lichamelijke pijn, geleden door het schuldeloos of schuldig slachtoffer, de voldoening van afgedwaalde instinkten, waarvan de sadieken zich vaak geen rekenschap geven. Die kenmerken vindt men terug in de meeste gerechtelijke folteringen der oudheid en der middeleeuwen.

De Romeinsche Cesars en verschillende rechtdoeners en beulen in de middeleeuwen waren enkel sadieken.

« Wat de rol van het sadisme bewijst in de verfijnde folteringen der eerste Christenen, schrijft Dr Lucien Nass,

---

Bij de Nogaïs Tartaren, volksstam ten zuiden van Rusland verspreid, komen bij ieder geboorte de bloedverwanten en vrienden van den vader, aan zijn deur op ketels en emmers slaan ; zoo doende willen zij den duivel op de vlucht zetten opdat hij geen macht op het verstand van 't kind zou hebben. (*Histoire des accouchements chez tous les pleuples* par G.-J. Kitkowski. z. d. Paris, Steinheil, bl. 560.)

R. Cornette

(1) Dit gebruik werd opgeteekend als nog bestaande te Zout-Leeuw, bij het huwelijk van weduwe of weduwenaar *Brabantsche Folklore* II, blz, 321.

is dat het slachtoffer, dat ze ondergaan moest, van zijn kleeren beroofd werd en dat men het gansch naakt aan het nieuwsgierig volk vertoonde. De geslachtsorganen waren overigens dikwijls het voorwerp der foltering ». Diezelfde kenmerken vindt men terug in de « dragonnades » onder Lodewijk XIV, de wreede moorderijen tijdens de Fransche omwenteling en de Chineesche folteringen. Laat ons onderzoeken of wij in de tooneelen van ketelmuziek diezelfde instinkten van wulpschheid terugvinden, gepaard met verdorven wreedheid.

Het geval van Putte omstreeks 1900 voorgekomen en aangehaald door A. De Cock is zeer belangwekkend in dat opzicht. Een jongeling had een meisje van het dorp bevrucht. Toen hij nàar het huis ging waar het meisje in het kraambed gekomen was, werd hij door een woeste bende aangevat en gansch naakt, met het gezicht naar de zon toe, op een slede gebonden.

Terwijl de eenen hem zoo door de straten van het dorp trokken, sloegen anderen hem onophoudend op de geslachtsorganen. De eerlooze rechtdoeners voelden een buitengewone vreugd bij het zien der smart van het slachtoffer.

Een vrouw van een Brabantsche gemeente werd op zekeren dag gansch naakt gedurende verschillende uren door het dorp gesleurd en moest zulke weerzinwekkende beleedigingen doorstaan dat de pen weigert ze te beschrijven ; beulen en omstanders voelden een levendige vreugd, de geleidelijk toenemende lichamelijke pijn van het slachtoffer te aanschouwen. Zooeven vermeldde ik het geval van een vrouw die in een zwijnenhok opgesloten werd ; de bedrijvers van die afschuwelijke daad wreven den onderbuik en de geslachtsorganen van het slachtoffer vol gesmolten pek. Bij het drogen van dat pek werd de pijn schrijnend en de beulen schaterlachten, terwijl het slachtoffer van pijn huilde.

Het is schier niet te gelooven dat er in onze moderne samenleving nog bedorven woestaards, wreede dommeriken zijn, die onder het bedrieglijk voorwendsel de openbare zedelijkheid te wreken, vrijen loop laten aan hun smerige en booze instinkten door weerzinwekkende, vuile straattooneelen in te richten.

Zoo de faunen soms afwijkingen van het geslachtsinstinkt vertoonen, zij zijn nooit sadiek. Eilaas, het sadisme is een eigenschap van den mensch, niet van het dier en is ongetwijfeld een erfelijke vlek.

Zeker, wij zijn niet meer in de middeleeuwen, zoo rijk aan sadieke tooneelen, even wreedaardig als verfijnd. Heden ten dage zijn de lichamelijke en zedelijke kwellingen die men doet ondergaan aan sommige slachtoffers van ketelmuziektooneelen, minder wreed; hun karakter is minder verfijnd, minder vuil, kortom minder sadiek.

Wij doen vooruitgang.

D[r] TH. POODT.

Op-Sinjoorken.

De oorsprong van die benaming behoort tot een duister verleden (1). Zij hoort vooral te huis te Mechelen en omstreken en te Antwerpen. Veel is er aldaar, vooral te Mechelen, waar men nog officieel een Op-Sinjoorken bewaart, daarover geschreven.

In de provincie Brabant, te Humbeek, twee uren van Mechelen, had men nog over eenige jaren een Op-Sinjoorken. Het was eene lederen pop, omtrent tachtig centimeters groot en schoon uitgedost. Over een goed veertigtal jaren heb ik er eenige herstellingen aan gedaan. Of ze nu nog, vooral na den oorlog, nog bestaat, kan ik niet verzekeren.

---

(1) In het tijdschrift *Chez nous* van Juni 1925 blz. 155, vinden we een uitleggend artikel over den oorsprong van 't « Op Sinjoorken » te Mechelen, door M. HENRI DIERICKX, archivaris der stad Mechelen.

Volgens COLLIN DE PLANCY zou Hertog Jan verordend hebben dat alwie een wanbedrijf van « ontucht » beging, zou veroordeeld worden om op de markt gerold te worden. Op zekeren dag echter, viel aldus een veroordeelde en brak den schedel; daarom besloot de Hertog van Brabant dat voortaan, vóór het huis van den veroordeelde, slechts nog een schijn van heen en weer gooien zou gedaan worden. Tot dit doel vervaardigde men een houten manneken. Dit manneken werd sinds toen aldus door de bevolking genoemd en werd een soort beschermgod der stad Mechelen.

In het meerendeel der documenten die we onder handen kregen staat geschreven: *Op Signorke.* — Op *Signoorken* is orthographische Vlaamsche omzetting. (N. D. L. R.)

Die pop was eigendom eener plaatselijke gilde, welke, bij haar jaarlijksch feest, ze tot speelbal gebruikte voor de mannelijke en vooral vrouwelijke leden der gilde. Dezen hielden een beddedeken opengespreid. Op-Sinjoorken werd er ingelegd, op en neder gewiegd, op de maat van volgenden zang :

« Op-Sinjoorken, spelemanneken,
« Op-Sinjoorken dansen. (bis)
« Hip, hip, hoora !

Bij dit hip, hip, hoera ! deed men het manneken eenige kleine sprongen maken. Dan ging het voort :

« En laat hem toch niet vallen
« Met zijnen neus in 't slijk.
« A-een, a-twee, a-drij !

En men wipte Op-Sinjoorken zoo hoog hij vliegen wilde. Maar dan was het zake hem weder op te vangen in het uitgespreid beddedeken. Was de opwerping niet goed vertikaal gedaan, dan was het een loopen, stooten, trekken aan het deken, om het manneken toch niet met zijnen neus in het slijk te laten vallen. Dit bracht gewoonlijk een geheel geharrewar te weeg, onder lachen en stoeien, en velen der spelers, vooral der vrouwen, vielen hierbij zelf met hunnen neus in 't slijk, zooveel te meer, dat het spel maar begon na het gildebier wel eer aangedaan te hebben.

Bij de kinderspelen te Mechelen en omstreken, hield men in den tijd ook veel van dit spel. Het heugt mij nog daaraan medegedaan te hebben. In eenen voorschoot, handdoek, enz., legde men gelijk welke pop, en deed hetzelfde spel als met Op-Sinjoorken, maar men zong :

« Pop-Marianneken, spelemanneken,
« Pop-Marianneken dansen. (bis)
En verder zooals hiervoren.

Verbeeldde de pop een mannelijk persoon, dan zong men :

Op Sint-Janneken, spelemanneken, enz.

Soms werd de pop vervangen door een of ander voorwerp, vooral een bal. Om het alleen te kunnen spelen heeft men het raketspel uitgevonden.

Dit spel moet zeer oud zijn, maar de naam dien men nu aan de pop geeft : Op-Sinjoorken, moet dagteekenen uit den Spaanschen tijd (XVIe eeuw). De Vlamingen hielden niet van de Spanjaards, die zich allen, tot den minsten toe, als edele heeren wilden doen doorgaan, en als Sinjor (mijnheer, mijn edele heer, Monsignor) wilden betiteld worden. En daar de Spanjaards, vooral de wapenknechten, nog al groote drinkebroers waren, vielen ze nog al eens met den neus in 't slijk, of liepen blauwe schenen op bij de Vlaamsche deernen, wie zij het hof wilden maken. Dit was genoeg om de schimpende leute der Vlamingen op te wekken, en de Spanjaards tot hunnen speelbal te doen dienen (1).

1925. J. L. D. C.

Plaatsnamen van Steenhuffel.

Naar den oproep van een medewerker, den heer Cosijn, wil ik bijdragen tot het opmaken van een lijst der plaatsnamen mijner gemeente. Een volledig topographische lijst opmaken zou me zeer moeilijk vallen, edoch ik wil slechts hier en daar eene opheldering geven.

De namen zijn getrokken uit een « Caertboeck (2) der generaele metinghe van de Prochie ende Graefschappe van Steenuffel gedaen bij Jan van Acoleyen ten jaere 1699 ».

---

(1) De Banians, bij de Hindoes, geven slechts tien dagen na de geboorte, een naam aan hun kind. Een der brahmanen spreidt rijst open op een doek ; op deze rijst zet men het kind. Een twaalftal andere kinderen nemen elk een gedeelte van den doek vast en schudden zoo hard ze kunnen, zoodat terzelfdertijd kind en rijst omhoog vliegen. Na dit belachelijk gebruik, geeft de zuster van den pasgeborene, zoo hij er een heeft, hem den naam dien haar goed schijnt. (Deze ceremonie diende als onderwerp voor een gravure van Picard.) (Uittreksel uit *Histoire des accouchements chez tous les peuples* door G.-J. Witskowski, Parijs, Steinheil. z. d. blz. 580.)

E. CORNETTE.

(2) Wauters maakt geen gewag van dit « Caertboek » in zijn « *Histoire des environs de Bruxelles* », terwijl hij de kaartboeken van omliggende gemeenten, gemaakt door J. Van Acoleyen, opnoemt. Jan Van Acoleyen wierd te Steenhuffel geboren en woonde er.

Lijst der wijken en bijzondere plaatsnamen van Steenhuffel.

I^e CAERTBLAT OFT WIJCKBLAT.

1. Bunderkens velt (ligt over Malderen en Steenhuffel). 2. Den Bogaert (het deel veld van het Bunderkensvelt dat op Steenhuffel ligt) — « drij dachwanden op Steenùffel genaemt *den bogaert* ». 3. Het vijvervelt. 4. Hooge clootbempt tegen de clootbemden den hoogen clootbempt — over den clootbemt — in de clootbemden. 5. Het perrebos. 6. De peerdewije. 7. d'Eshage. 8. d'Eshageput. 9. Op de Voort. 10. Het Soetendal. 11. Den Everaert. 12. In de natteveldekens. 13. De diepenstijnwije. 14. Op de hoeffve. 15. De clijn hoeffve. 16. Op de zijp — de sijp. 17. Sçhùervelt. 18. De cuyperheijde. 19. Den kester. 20. Teghen de heijde lant en hoffstede (genaemt de heijblom).

De straten.

De beeckstrate. d'Eshagestrate. De baan komende van Malderen wordt, als zij aan de grens van Steenhuffel komt, genaamd : *de strate* verder, *de clootstrate* en verder (tot tegen de kerk waar ze uitloopt op de « *herbane* ») : *de casteelstrate.*

Waterloop :

1. *De molenbeke* : (komt van Merchtem en vloeit over Steenhuffel naar Malderen. 2. *De beke* (ontspringt tegen de « vuijlbuijckstrate ») vormt de *cambeke* — verder de *Rampelijebeke* en wordt *de logenbeke* en vervoegt de molenbeke.

TWEEDE CAERT OFT WIJCKBLAT.

1. Molenvelt. 2. Papeloos meerselken. 3. Over den hasseltbemt. 4. De molenweije — over de molenweijde. 5. In de hasselt. 6. Over den Diepenstijnmolen (watermolen (1). 7. Over het riddervelt. 8. Den clijnen molenstap. 9. Den clijnen molenstapbemt. 10. Den molenstapbemt. 11. Den sueren meers. 12. Over de heùfkensbemt. 13. 't Hoffvelt. 14. Over 't groot bogaerde velt. 15. over 't clijn bogaerde velt. 16. De Rampeleije. 17. Het clootvelt — op clootvelt, aen het clootveldt. 18. Capuijnenmeers. 19. Aen de rampeleije brugge tegen den luijsbemt. 20. De careelwije — over den careelmeers. 21. Brugh-

(1) Op deze kaarten komen geen windmolens voor.

skensvelt. 22. Over het catelijne meerselken. 23. Het moensstraetten — aen dmoensstraetten. 24. De wisselwije. 25. Op de elst. 26. Op geertruijvelt — op geertruijenvelt — het geertruije velt — op geertruyvelt genaemt den bastaert put. 27. Op slacheüssel. 28. Den ghijselberch. 29. Op felleken. 30. Over den brùghskensputt.

De straten.

De « *herbane* » komt van Merchtem en loopt over Steenhuffel naar Londerzeel. Deze « herbane » wordt ook « dorpstrate » genoemd « tegen het pastorije huys, ende hoffstede « *de drij coninghen* », en « lakenmansplas oft herbane » daar waar deze baan Steenhuffel van Londerzeel scheidt. De leckerstrate — leekerstrate. De smisstrate.

DERDE CAERT OFT WIJCKBLAT.

1. In den hoeck tegen de heyde. 2. Aen de waelrothstrate. 3. Op dwaelroth tegen de strate voor abbeloos kerckhoff. 4. Dwaelrothvelt — op dwaelrot. 5. Tegen 't cautergatstraette. 6. de negte. 7. Den negtbos. 8. Den huijsarmenbos van Malderen. 9. De lemmensheijde. 10. Den wijnbos. 11. De pastorije en costerije bos. 12. Het bijl.

Straten.

1. De waelrothstrate. 2. 't Cautergatstraette. 3. De bauplijnstrate = bane aen de mattestrate (Malderen).

VIERDE CAERTBLAD.

1. De heijde. 2. Den savelpoel. 3. De vergeven hage. 4. Op galgevelt aen abbeloos kerckhoff. 5. Den hasenest. 6. 'd Lant — scheut den bos. 7. De mere — de merre — de meire — over de mere — aen mere. 8. Op de veldekens — lant genoemt 't groot stùck. 9. Den waelenmeers. 10. Lant genoemt slichtersstede. 11. Lant op 't clijn wolfroth — wolffròth. 12. De boereputten. 13. Lant genoemt de covelsstede. 14. De quaetbeke. 15. De vijverquaetbeke. 16. De smisquaetbeke. 17. Het hasaerdeken. 18. 't Hasaerdekenblok. 19. Tegen 't heijblok. 20. Tegen begijneblok — het begijnenblok. 21. Het hasenblok. 22. Aen berchvelt. 23. Aen vlierenpael — vlierenpaelvelt. 24. De neermere. 25. Lant de stappensstede. 26. Lant den tijckwever. 27. Op 't vijverken. 18. Tegen de mereput — over den mereputt.

Straten.

1. De slichtestrate. 2. De smisstrate. 3. De hoorenbeekstrate.

5e Caertblat.

1. 't Hoorenbekevelt — 't hoorenbeekvelt. 2. De hantquaetbeke — de handquaetbekeveld. 3. Vranckrijckvelt — vranckerijck — vranckrijck. 4. Tegen de wùerfmere. 5. Den haen. 6. Tegen den geùs. 7. Den clijnen haen. 8. De bogaerden tegen vranckrijck. 9. De boswije — bos enaemt de boswije. 10. Op 't heekenvelt — d'eeckenvelt — het eeckenvelt. 11. Corenblok. 12. Tegen pastorije blok. 13. Op den asscherhaut — den asscheraut. 14. Bos genoemt coppenhol. 15. De hendrickxvelden. 16. Bos genoemt doorenbosken.

Straten.

1. De bosstrate. 2. De baùplijnstrate.

Sesde Caert.

1. Op stratevelt — het stratenvelt. 2. Op dlinnevelt — linnevelt. 3. Lant op den smiscauter — de smiscauter. 4. Bij de catteneijck — aen de catteneijck. 5. Tegen smisken. 6. Op de wùerffmere — op de weùrfmeire. 7. Het perrehoff. 8. Op de boesmere. 9. Lant den eijnen put. 10. Den perrecauter. 11. Op den espcauter (dit lant paalt aan den Espdooren (Merchtem). 12. Lant genaemt moeldermansstede. 13. Cammelant.

Banen.

1. Den groenenwegh. 2. De cautergatbane.

Sevenste Caert.

1. Dneerbroeck. 2. Bemt in den duijffhuijs. 3. Over den berch en wije tegen lakenmansplas. 4. De langewije. 5. De clijn schommel. 6. Aan de twee linden (daar staan 2 linden op de kaart). 7. De groote schommel. 8. Elsbos genoemt d'ersgat — deersgat (hier liggen twee ronde putten) 9. Tegen den ham. 10. den specht. 11. Over den kijffmeers. 12. Over den biemeers. 13. Den trappenbosch aen pachthoff genoemt de «Trappenhoeff».

Straten.

Lakensmansplasstrate en de pluimennestrate (scheidt Londerzeel van Steenhuffel).

Beken.

De Robbeke.

(8). Achtste Caert oft Wijckblat.

1. Op bontestrate — in de bontestrate. 2. Aen marselaermolen (2de watermolen) (1) 3. De h. geestweye. 4.

Op-Sinjoor, gemeene slemper, zittend op den eeuwenouden. koffer, waar de guit opgesloten blijft tot een volgend jubelfeest.

Op-Sinjoor, door zijn geleiders opgewipt bij het zingen van het volksdeuntje « Vuylen Bras ».

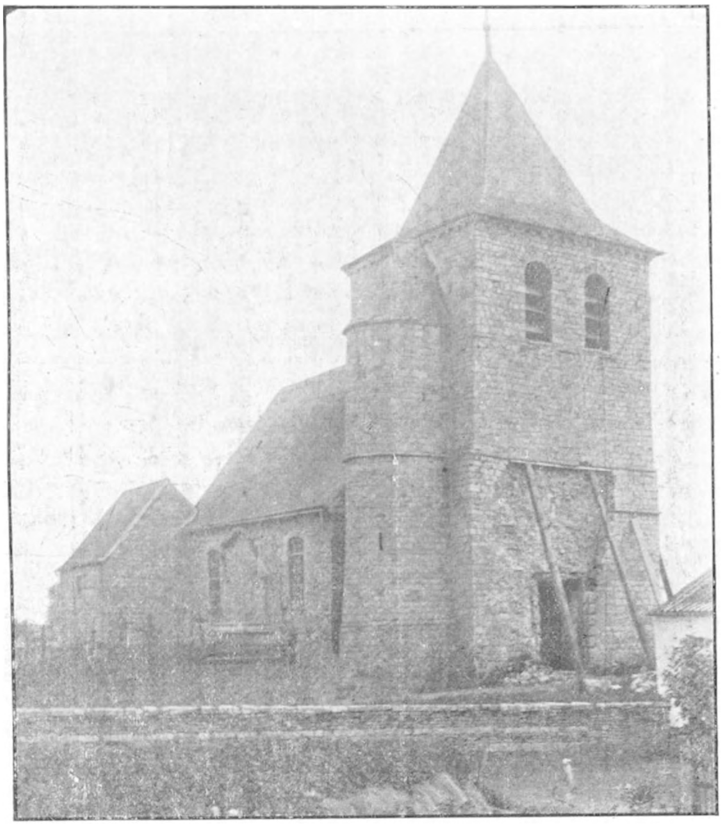

Romaansche kerk te Overlaer, gehucht van Hoegaarden.
Het voorportaal, ingestort in 1922, thans weder opgebouwd.

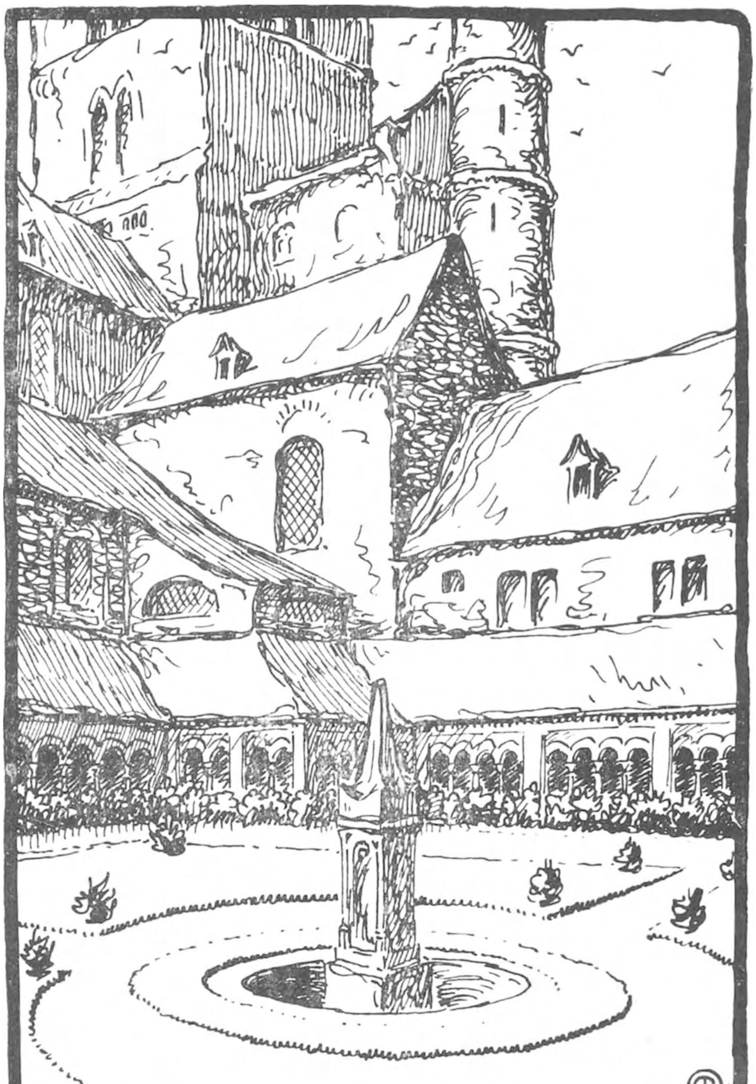

Romaansch klooster der aloude Ste Gertrudis-abdij te Nijvel
hetwelk bij de door ons ontworpen tentoonstelling zal worden ingelijfd.

Lant het schaelten. 5. De wipweije. 6. Den coenraet — de coenraerden. 7. De bleùke — de bleùken. 8. Lant den kerckwech genoemt. 9. Bemt den plecker genoemt. 10. Lant aen de weije genoemt den dhries. 11. In den clijnen dhries. 12. Den ebhempt — den ebbemt. 13. Bemt — de heùrst — tegen de heùrst. 14. Bemt in de calvereùssels. 15. Bemt den tristram. 16. De cautermanbemt. 17. Verskevelt. 18. Het sieckhuijsblock.

NEGENSTE WEIJCKE OFT CAERT.

1. Het steenvelt. 2. De ganshoeve — Lant op de ganshoeve. 3. Het hoxkenvelt — 't hoxkensvelt. 4. Het hofvelt — op 't hofvelt — op 't hoffvelt. 5. Het reùkenvelt. 6. Bemt den loddefijn genaemt. 7. Op verrevelt. — verevelt. 8. Weije genaemt de hoeffve. 8. Het sijpken. 10. Over den watergat. 11. Op het merskenvelt — tegen d'mersken. 12. De bijlstùk. 13. Tegen den cauterman· 14. Bemt genaemt de roos tegen de sluijsbemt. 15. Bemde groote weije — de groote weijen.

Straten.

1. De vuijlbuijckstrate. 2. De bontestrate.

Beken.

d'Oude beke — doude beke.

THIENDE CAERT OFT WIJCKBLAT.

1. De cauwagen. 2. Op duivevelt. 3. De clijn stokte. 4. Lant genaemt den hulsbos (aen den Dhries te Rossùm). 5. De clijne hulsbos. 6. Het witblock. 7. De veldekens. 8. Lant — vossenhol. 9. De Keerbergen (bos) — de geerbergen bosschen.

Straten.

1. De Brusselbane (van Steenhuffel over Impde naar Brussel. 2. 't heystraetten (scheidt Rossùm van Steenùffel. Deze straten kruisden elkaar. Op elk der drie uithoeken der gemeenten, die elkander raakten stond een lindeboom, zooals men merken kan : « De drij linden op de limite van Rossùm, Wolverthem) Londerzele end Steeeùffel. »

11• ENDE LESTE CAERTE ENDE WIJCKBLAT.

1. Het Robbroeck tegen 't robbrock. 2. d'Neerbrock. 3. De stokte. 4. De clijn molenwije tegen 't robbrock. 5.

(1) Er waren en er zijn nu nog slechts twee watermolens.

Bempt, den pùermaker. 6. Tegen meeùseghem meers. 7. Bemt, inde gemijnte van 't Robbrock. 8. Lant, genoemt dachterste weije. 9. De drooge weije.

De Plaatsnamen van Steenhuffel.

De opsporingen betreffende de plaatselijke geschiedenis van Steenhuffel lieten me toe de volgende lijst op te maken, ik heb echter gedacht om volledig te zijn, eerst de geheele lijst der oude benamingen te moeten opgeven en daarna de ophelderingen te laten volgen.

Algemeenheden

Meest al de namen worden heden nog door het volk gebruikt, om de plaatsen aan te duiden, zooals ze in het « Caertboeck » aangeteekend staan ; terwijl de hedendaagsche plaatsbenaming der officieele kadasterkaarten andere namen, ja zelfs geradbraakte of verkeerde namen opgeeft.

Het eigenlijke dorp ligt in eene *diepte,* door vele beken besproeit, waardoor bij stortregens of bij dooi het dorp onder water komt, zoodat het water door vensters en deuren henenstroelt ; vandaar den toenaam van « *waterkiekens* » aan de inwoners van Steenhuffel gegeven.

De vele plaatsnamen als : *meer, meir, mere, merre, plas, de voort, lakenmansplas* en *broecken* geven hier den uitleg dezer lage ligging ; immers broeken zijn moerassen, — meer en plas zijn weiden die meestal des winters onder water staan - laken beteekent immers water.

Er zijn ook vele *boschgronden* — waarvan de benamingen als : *hage, bos, haut, aut, raut,* getuigen.

Een deel van Buggenhoutbosch lag in 1699 nog op Steenhuffel, daarvan getuige het « 3e caertblatt oft wijckblat » dat bijna anders niets dan bosch opgeeft.

De naam zelf van Steenhuffel zou hiervan getuigen volgens sommige etymologisten, want de uitgang *loo* is de oude vorm voor « eiken*bosch* » enz.

Met dit woord vinden wij in Brabant samengestelde plaatsnamen gevormd, als *Corbeek-Loo* Leuven, Tremeloo, — Konincksloo — Wemmel (uit weme of wame-loo) - Pamel en Steenhuffel.

De samengestelde namen uit : *loo, woud, holt, hout, horst ;* herinneren evenals : *rode* en *rade* aan het feit, dat nederzettingen werden gevestigd aan den zoom van een bosch (hier Buggenhoutbosch).

Langzamerhand werden de bosschen gerooid en voor bouwland geschikt gemaakt — zulke grond heette *rode* en *rade*. Zoo vinden we in Steenhuffel : *Eshage, de vergeven hage ; negtbos ; den asscheraut ; den heurst.*

1e Caert.

1. *Het vijvervelt* : dit was een veld gelegen aan een groote vijver — aan den overkant van den vijver op Malderen stond in 1699 een huis genaamd « *De Sage* ».

2. *De clootbemden* : deze weiden wierden alzoo genoemd naar de stichting der Cappelrije van een zekeren *Cloot ;* ook *Cloote* of *van den Cloot* genaamd

3. *Den Everaert* : zou beteekenen « sterk als een everzwijn ».

4. Het *Soetendal* : zou eene weide zijn waar malschtochtig gras groeide in tegenoverstelling van « *den suerenmeers* : waar zuur gras waste

5. *Den Kester* : de invloed der Romeinen op den volksaard wordt door onze plaatsnamen betuigd (1) ; *Kester* aan de taalgrens ; castra Ciceronis in Assche. Kaster tegen Kortrijk ; Casterlee ; enz.

Ik doe hier opmerken dat dit stuk land « *den kester* » genaamd, aan een « *heirbaan* « gelegen was ; dewelke kwam van Dendermonde over Malderen, en aan Steenhuffels' grens raakte ; zou hier zooals in andere dorpen een « *castra* » een romeinsch kamp of nederzetting bestaan hebben ? (2)

6. De *Justitie* (de galg) van Malderen stond tegen deze « *heirbaan* » die van Dendermonde kwam en waarschijnlijk naar Mechelen liep.

Tweede Caert

1. Op deze kaart staat « *Kercke* » geteekend ; evenals het « *Casteel van Diepenstijn* » ; dit bestond uit : « hoff, twee vijvers, dammen, bemdeken, twee gesloten dreven, den clijnen molenstap ; en Diepenstijnmolen (3) en behoorde toe in 1699 aan « mevrauwe ghraevinne van Maldeghem ».

---

(1) Zie *Brabantsch Sagenboek*, III deel, bladz. 104.

(2) Dit is een breede aardebaan, ik bevestig niet dat het een heirbaan is, edoch dit kan de studie voor het opzoeken der romeinsche heirbanen vergemakkelijken.

(3) Zie ook A. Wauters : *Histoire des environs de Bruxelles* : *Steenhuffel*. Diepenstijn.

2. Het « *riddervelt* » lag voor het kasteel buiten de wallen ; hier zullen voorzeker de ridderspelen plaats hebben gegrepen. Het is nu nog een hooggelegen, droog, schoon, vierkant stuk land met boomen omzoomd.

3. Niet ver van het kasteel liep een « *logenbeke* », dewelke Steenhuffel van Londerzeel scheidt (dit is : het *kasteel* (Steenhuffel) van de « *gansendhriesen* » (Londerzeel).

Een *loghenbeke* is enkel een bijloop die een grootere beek of wal van het overtollige water ontlast. A. Wauters zegt « un ruisseau trompeur » (ce n'est qu'une simple dérivation).

4. De « *huijsarmen van Steenüffel* » bezat in 1699 de « *maeijrobsstede* ». Nu is dit eene driewoonst — zeer klein — nit leem gemaakt ; door 3 huisgezinnen bewoond, en nu genaamd « *d'arm huiskens* » of « *den drijpikkel* », in den volksmond, en is heden nog de eigendom der gemeente.

5. Den *ghijselberch* : het volk zegt dat die berg wast. Daar steekt « hoelie » (kolen) onder beweren de menschen.

Deze berg is een hoogte van een bergketen, evenals de « *heuvel* » (hedendaagsche benaming van een andere hoogte), welke bergketen den Brabantschen kleigrond van den Vlaanderschen zandgrond scheidt : dit is de « *cauters* » van de « *heijde* » te Steenhuffel.

De Ghijselberch (montagne des ôtages). De naam verschijnt reeds in 1314, en herinnert aan de vroegere leenroerige twisten en oorlogen ; en aan de wijze waarop deze oorlogen eindigden (1).

6. De *careelwije — careelweije. — den careelmeers.* A. Wauters, II deel, bladz. 59, vertaalt deze benaming door « enclos aux briques », hier zouden steenovens gestaan hebben (Nu nog bakt men veel steen in Steenhuffel.) Dit geeft A. Wauters op in verband met het verblijf of nederzetting van Romeinen in deze streek.

DERDE CAERT.

1. De benamingen als « *op dwaelroth tegen de waelroth tegen de waelrothstrate voor abbeloos kerckhoff* » en « *dwaelrothvelt* » evenals « *Vranckerijck* » en « *Vranckrijck-*

---

(1) Zie : A. WAUTERS : *Histoire des environs de Bruxelles*, bladz. 185 II deel. Jammer dat Wauters niet aanduidt waar hij al deze gegevens vindt.

velt » (5^e caert), en den « *Waelenmeers* » (4^e caert) zouden herinneren, volgens ik zou besluiten uit het artikel van den heer baron de Troostenbergh (1) aan het feit dat bij de groote Germaansche invallen, te Steenhuffel, strijd geleverd werd tusschen Gallo-Romeinen en Saksers.

VIERDE CAERT.

1. « *Op galgevelt aen abbeloos kerckhoff* ». Deze plaatsnaam zou uitwijzen dat hier de « galg » (de justitie) van Steenhuffel zou gestaan hebben ; edoch de galg staat niet aangeteekend, terwijl echter die van Malderen aangeteekend staat in ditzelfde « Caertboeck » met naam en figuur. Ik verwijs hier naar galgevelden, waaraan zoovele sagen verbonden zijn — zoo hebben wij :

In Everberg een galgenplein. In Watermaal, Vissenaeken, Tervuren, Hekelgem, een galgenberg. In Merchtem, een galgencauter (2) In Steenhuffel, een galgevelt. In Dormael, een galgenberg. In Everberg, een galgenblock en galgenplein. In Herne, een galgendries. In Merchtem een galgestraat. In Strombeek, een galgenblock.

Ik trek ook de aandacht op de benaming « *het kerckhoff* bij het « *galgevelt* » gelegen, en « *abbeloos kerckhoff* » genaamd. Het volk vertelt nu nog dat zekere Abbeloos, onschuldig werd gehangen. Men vindt er nog menschenbeenderen.

VIJFDE^e CAERT

1. « *Op den asscheraut — den asscherhaut* ». Ik vind eenzelfdebenaming in A. Wauters' boek (3). « *d'Hascreold — asscherholt* ». (charte de fondation du chapittre de Sainte Gudule) 1047. « *Asscherolt* » 1151 en « *ascerholt* » 1192. Ook nog « *Asscherui* » 1706 (4). Ascherholt (bosch nabij Assche.)

SESDE CAERT.

1. *Stede genaemt de Croon* dit is eene oude afspanning geweest, nu is die hofstede verdeeld en vervallen.

---

(1) Zie *Brabantsche Folklore*, 3e jaar n° 17, bladz. 148.

(2) *Brabantsch Sagenboek.* A. DE COCK, IS. TEIRLINCK IIIe deel bladz. 157.

(3) *Histoire des environs de Bruxelles*, blz. 470. I Deel.

(4) Description du Duché de Brabant. Délices de la noblesse.

2. Er bestond in 1699 nog een hof, *het perrehoff* genaamd, toebehoorende alsdan aan *douarière du baron Quinsi* (Quinsy).

Het hof is afgeteekend op de kaart als een schoon hof en op een torentje steekt een vlag.

Nu wordt dit vervallen hof de *Brandewijnhoef* genoemd. In vroegere jaren en zelfs onder den oorlog bestonden daar geheime stokerijen ; vandaar zijn tweede naam.

Sevenste Caert

In 1699 bezat de *heere raedt Rose een bemt in den duijffhuijs tegen lakenmansplas over den bergh end weije.*

De commanderije van Pitsenburch (bezat) *met 248 roeden* (veld) *over den berch en wije daer voorgelegen.*

Hier moet volgens de volksoverlevering een kasteel gestaan hebben. De onnatuurlijke hoogte (berch) doet dit vermoeden, evenals de benaming *den duijffhuijs*.

Hier wassen vele schoone bloemen zooals orchideeën ; meestal de legenden over *Kleurren* en *Sipenessen* en *Stallichten* zijn aan deze plaats verbonden.

Ik weet dat menschen van Malderen en Steenhuffel hier opgravingen begonnen, met het gedacht er schatten te vinden, want, zegden ze, *hier hebben kaboutermannekens* gewoond. Ze vonden slechts steen. Misschien is dit wel een *Tumulus* ; want de *berch* is nabij de *heirbane* van Merchtem over Steenhuffel naar Londerzeel gelegen. Deze baan heet nu nog de *heirbaan.*

Rond den berg lag in 1699 een wal en van uit deze wal liep de *logenbeke* weg ; die een weinig verder voorbij den *Diepenstijnmolen* in de *molenbeke* uitmondde.

De Heirbanen.

De streek rond Steenhuffel draagt menigvuldige sporen van het verblijf of van eene nederzetting der Romeinen bijv. Merchtem en Assche ; dit is bewezen niet alleen door muntstukken, wapens en huisraad die men er gevonden heeft, maar ook door de heirbanen die de Romeinen aanlegden voor het verkeer.

Met zekerheid kan men de richting niet vaststellen der Romeinsche heirbaan die kwam van Bavaais (Bavai) over Assche.

Wellicht liep dan een diverticulum van uit Assche over Merchtem, Steenhuffel en Londerzeel (1) naar Mechelen.

Deze baan was gekasseid in de middeleeuwen, hetgeen zeer zeldzaam was, en dit is reeds een bewijs tot staving van de gedachte dat over Steenhuffel eene Romeinsche heirbaan liep.

Over de heirbaan Dendermonde-Mechelen zie « algemeenheden 1e Caert ».

2. De *Trappenhoeff* bestaat nu nog, en wordt heden nog zoo genoemd.

3. *De H. Geestweije* — dit was voorzeker het eigendom der heilig Geesttafel (het bureel van Weldadigheid).

Achtste Caert.

1. De *wipweije*, op de kaart staat een wip geteekend. In 1699 behoorde deze weide toe aan den *huijsarmen van Steenüffel;* dit moet de oefenplein geweest zijn der schuttersgilde ; want er heeft werkelijk een *Sint-Sebastiansgilde* bestaan, die bij prijskampen elders mededongen naar de prijzen.

2. De *Marselaermolen :* deze watermolen op de « molenbeke » is de eigendom geweest der heeren uit Malderen, *van Marselaere* genaamd, dewelke veel invloed hadden in Klein Brabant.

Negenste Caert oft Weijcke.

1. In deze wijk op de plaats genaamd de *vuijlbuijckstrate* neemt *de beke,* haren oorsprong. *De vuijlbuijckbeke,* is de naam van de bron en het eerste vierde van den loop der beke ; het tweede vierde draagt den naam van *Cambeke* ; het derde vierde heette de *Rampelijebeke* en het vierde vierde wordt de *Loghenbeke* genaamd en mondt uit in de *Molenbeke.* (Dit is de tweede beek die *logenbeke* genaamd wierd in Steenhuffel) (1699).

Nu wordt gansch de beek « *vuilbeek* » genoemd op de huidige kaarten.

Ik geloof echter dat men mis gelezen heeft en *vuilbeek* gelezen heeft voor *vuijlbuijck.*

---

(1) Zie A. Wauters, bladz. 60, II deel. Tot Merchtem, aen den steenwech leydende naar Steenhuffel, 15 april 1631. A. Wauters duidt de bron dezer aanhaling niet aan, hetgeen jammer is.

d'Oude beke. Wauters A. blz. 60, II deel, zegt : observons que parallèlement au chemin à Steenhuffel, coule un *ruisseau* appelé *d'oude baen* et près duquel on trouve le *Geltblock* (ou enclos à l'argent) et *Turckxvelt* (champ des Turcs) 1600.

A. Wauters haalt den naam aan van « d'oude baen » voor deze beek op het grondgebied van Merchtem, edoch, ik vind in het Caertboeck (1699) van Steenhuffel de benaming vermeld van « d'oude beke » en nu nog wordt zij d'oude beek genoemd (in gewestspraak *d'aabeek*).

11ste END LESTE CAERTE.

1. De benamingen *dneerbroeck* en *'t robbroeck* duiden de beteekenis aan van lage en rotte moerassen.

De eigenaar van 't Robbroeck was in 1699 *'t Godtshuijs van Afflighem over hun pachthoff end lant ; 't pachthoff daer de Bock woont*. Het groot pachthof bestaat nu nog. Daarnevens ligt de *Meeùseghem meers*.

A. Wauters zegt hierover het volgende : (1)

La commanderie de Pitzenbourg de l'ordre Teutonique à Malines, avait à Museghem une grande ferme, et une cour féodale à laquelle ressortissaient des fiefs situés à Merchtem, Molhem, Baerdeghem et Steenhuffel etc.

Ces biens furent peut être donnés à l'ordre par Jean de Musenghem ; qui au mois de mai 1226 céda au monastère d'Afflighem le fief qu'il tenait du Duc de Brabant.

Egéric de Robroc ou Robbroeck fils de Jean céda en 1240-1241 des biens au monastère d'Afflighem.

Ces prairies qui s'étendent vers le nord-est dans la direction de Steenhuffel sont entourées d'enceintes, que dans le langage de l'endroit, on appele *bornen* et qui, à leur sommet, sont plantés d'arbres. Coupées de chemins sinueux, elles forment un dédale où il est difficile de ne pas s'égarer ; à moins de posséder une grande habitude des localités.

Guillaume et Egéric de Robroch vendirent à l'abbaye d'Afflighem, le premier les dîmes qu'il tenait du Seigneur de Wolverthem, à Merchtem et à Steenhuffel (1238) ; le second qui était le fils de Jean de Robroc, 20 bonniers de terre qu'il possédait à Merchtem, à Londerzeel et à Rothem ou

---

(1) A. WAUTERS. *Histoire des environs de Bruxelles*, II deel, blz. 324.

Rossem, et qui relevaient de la cour féodale de sire Paridan d'Eppeghem (1234) (1).

A. Wauters zegt dus dat deze omheiningen « bornen » heeten. De schrijver moet zich echter vergissen, want het woord *born* of *bornen* is *niet* gekend in Steenhuffel noch in de streek. Zulke omheiningen, waarvan sprake is, noemt men *bermen* ; dit zijn kleine heuveltjes die een stuk veld of weide omringen en waarop boomen groeien.

De streek wordt nog genoemd *de gemijnte van 't Robbrock* (1699).

Vóór den oorlog bestond het gebruik dat, wanneer het gras gehooid was, dat al de inwoners van Steenhuffel met hunne koebeesten op die weiden mochten uitgaan.

Edoch onder den oorlog en sinds den oorlog zijn deze weiden afgemaakt met draad, en alzoo is het gebruik te loor gegaan ; want al de weiden worden nu gansch het jaar door, door den eigenaar of den huurder gebruikt.

Van waar dit gebruik vroeger ?

Mag ik er den volgenden uitleg van geven ?

Toen het akkerland, na den inval der Romeinen, in privaat bezit was overgegaan, bleef echter toch het weideland, heide en bosschen in het bezit der gemeenschap de *allmende* genaamd (maatschappelijke instelling). Daarna werd het recht hierop georganiseerd en alleen toegewezen aan de nakomelingen der oude bewoners (gemeente b. v).

In sommige streken verdween deze gemeenschap onder den invloed van het leenstelsel ; elders bleef ze voortbestaan, soms in rudimentairen vorm ; zoo bijv. de *stoppelgang* nadat de oogst afgepikt was ; zoo ook na het gras maaien. Alzoo wanneer het land na den oogst in de stoppels lag, keerde het gemeenschappelijk grondgebruik weer. Dan ontstond ook de *stoppelwijde,* het recht om vee op de weide te drijven na den grasoogst. Men noemt dit ook *overal.* Vandaar het spreekwoord : *na St-Gal loopen de beesten overal.*

2. De *wisselweije* (2e caert) en dachterste weije (11e caert) herinneren ons aan den driejaarlijkschen wisselbouw der velden.

(1) A. Wauters. *Histoire des environs de Bruxelles,* II deel. blz. 105.

Een algemeene oogslag op Steenhuffel.

Steenhuffel moet dus een uitgelezen ligging hebben gehad. De gemeente bezat vele bosschen, weiden, kautervelden en heidegrond, ook broeken, maar weinig driesgronden (braakgronden).

De bosschen moeten zeer vroeg ontgonnen zijn geweest, daarvan getuigen de herhalingen die op iedere bladzijde van het « Caertboeck » wel drie of viermaal voorkomen : b. v. item zooveel *gerooit bos*.

A. Wauters zegt (1) : Les campagnes voisines du chemin de Steenhuffel (hij spreekt over den zoom van Buggenhoutbosch) ont été défrichées probablement de temps immorial, de là le nom de *Galgecauter* (cultures de potence).

Getuige nog tot den bloei van Steenhuffel, de tweede toenaam (spotnaam) van *klotboeren* aan de inwoners toegeworpen. De boeren bebouwen den zwaren kleigrond of tarwegrond. Bij het omdoen (beploegen) van 't land, blijven de sneden in zware klotten liggen. Vandaar de *klotboeren*.

Maar als gevolg van den goeden grond, winnen de boeren goede vruchten, en dit verschaft welstand, zoodat ze veel « kluiten » (geld) bezitten, vandaar dus den toenaam van « klot of kluitboeren », volgens men het wil uitleggen.

Dit weze een kleine bijdrage tot de beschrijving der gemeente Steenhuffel.

J. Wouters.
(Steenhuffel).

1 November 1923.

Bovenstaand artikel wordt in de Fransche uitgave vervangen door een studie van den heer Picalausa over de taal der inwoners van Geldenaeken en omstreken.

De oude Waalsch-Romaansche taal wordt in haar oorspronkelijken vorm nog gesproken in het Oosten van Brabant en in Haspengouw. Het dialect dezer streek is buitengewoon rijk ; mondelinge overleveringen vereeuwigen er de oudste en belangwekkendste feiten.

---

(1) *Histoire des environs de Bruxelles*, II deel, blz. 108. Ik vind den naam « Galgecauter » niet terug in het Caertboeck van Jan Van Acoleyen, 1699, maar wel « galgevelt ».

Ditjes en Datjes.

De Kapel van Overlaer. — Nabij de Thiensche poort te Overlaer (een gehucht van Hoegaerde) stond, vier jaar geleden, de oude romaansche kerk op invallen en langen tijd heeft men ze moeten stutten. Bij het zicht hiervan heeft een leerling uit het Atheneum van Thienen dit lief gedichtje opgesteld, waarin hij een hartroerenden oproep doet opdat deze oude gedenkenis zoude hersteld worden.

LA CHAPELLE D'OVERLAER S'ECROULE

Homme, redresse-la ! Ton pays le demande,
Les prés, les bois, les champs d'où l'on voyait sa tour,
La modeste chaumière où chante la légende,
L'enfant aux cheveux blonds, le vieillard au front lourd.

Tous, dans leur âme obscure où vibrent des voix saintes,
Sollicitent pour elle un peu de ta Bonté.
Homme, redresse-la ! Homme, écoute leurs plaintes
Et relève un autel de la Divinité !

Le clocher qui se meurt sonne son agonie
Et son âme s'envole en ces derniers accords.
Dans le vieux cimetière, on entend, infinie,
Monter vers les cieux gris la Prière des Morts.

E. DELVAUX,
Elève à l'Athénée de Tirlemont.

Het Impskapelleken. — Aan den provinciale dienst van Brabant voor geschiedkundige en Folkloristische opzoekingen.

Met deze neem ik de eerbiedige vrijheid uw aandacht te trekken op de aloude en vermaarde « *Bosch kapel,* » beter gekend onder den naam van « *Impskapelleken* » gelegen te Impden onder Wolverthem (Boschkant).

Deze gekende kapel dagteekent uit de tijden der Princen de La Tour en Taxis. Haar onderhoud laat tegenwoordig veel te wenschen over en ze verkeerd in groot verval. De Duitschers hebben er tijdens den oorlog groote schade aangericht, die ongelukkiglijk heden nog niet hersteld zijn. Alle recht geaarde personen uiten bittere klachten, daar de bevoegde overheid den onderhoudt der kapel verwaarloost.

Deze kapel is toegewijd aan O.-L.-Vrouw, troosteresse der bedrukten.

Zij verdient uw bijzondere aandacht en bescherming en ik durf hopen waarde heer Voorzitter dat UEd. gansch uw invloed zult gebruiken, om dees vermaarde en merkwaardige kapel *Ten-Bosche* haar vorigen luister te doen weergeven en ik bied u mijn dank bij voorbaat.

Het mag niet gebeuren, dat door schuld der bevoegde en verantwoordelijke overheden, die gehouden zijn den algemeenen onderhoud te verzekeren, deze kapel verloren gaat, daarom bid ik UEd. er uw zorgen te willen aan besteden. (1) DE V.

(1) Bij het ter pers gaan vernemen wij dat de kapel zal herteld worden, dank zij de giften bekomen door toedoen van den pastoor der parochie.

Witte Donderdag te Herbeumont. — Om eens een vergelijking te kunnen maken met gelijkaardige gebruiken, welke men hier en daar in Brabant vindt, wil ik de aandacht vestigen op het volgende gebruik dat men te Herbeumont (Luxemburg) onderhoudt.

Donderdags voor Paschen, luiden de klokken voor de laatste maal des morgens bij het begin der H. Mis. Rond den middag loopen de jongens, die binst het jaar hun eerste communie zullen doen, door het dorp met een ratel in de hand. Deze ratel in hun gewestspraak « tartelle » genaamd, heeft veel weg van den ratel, welke bij den karnaval gebruikt wordt. Terwijl die kinderen alzoo rondgaan roepen zij op een toon, welke ongeveer de klanken der klokken weergeeft « Het is middag, het is middag ».

'S Avonds, ongeveer een half uur voor het avondofficie, herbeginnen zij hetzelfde spel, doch alsdan nemen zij de kerk als vertrekpunt, gaan tweemaal rond het dorp en roepen op den zelfden toon als 's middags, de eerste maal « bij den eersten slag, bij den eersten slag enz. » de tweede maal « het is nu tijd, het is nu tijd enz. ».

Evenzoo doen zij des anderendaags vóór het morgendofficie en vervolgens door den dag tot na de H. Mis van Zaterdag, vermits alsdan de klokken van hun reis zijn teruggekeerd.

Na den afloop dezer H. Mis gaan de toekomstige eerste communicanten met een korf en een beurs van deur tot deur om eiers en geld rond te halen.

Aan het uiteinde van het dorp, in de nabijheid eener fontein, verdeelen zij de opbrengst van hetgeen zij rondgehaald hebben, een deel der eiers is voor M. pastoor, het andere deel wordt verkocht ten voordeele van hen die rondgeweest zijn.

Komt er tijdens de afwezigheid der klokken een sterfgeval van een of ander persoon voor, dan wordt er niet geluid, doch M. pastoor kondigt alsdan van op den preekstoel het overlijden af ; heeft nu de begrafenis vóór Zaterdag morgend plaats, dan vergezellen twee knapen al ratelende, den Eerw. H. pastoor van af het sterfhuis tot aan de kerk, en van de kerk tot aan het kerkhof.

Er valt op te merken, dat de ratel toebehoort aan de kinderen die er mede spelen en gewoonlijk de vader hem voor zijn zoon vervaardigt.

A, H. ROCHEFORT.

Oude kinderronde. — Vóór een zeker tal jaren speelden de meisjes een allegorisch spel, waarin ze dikwijls al zingende het volgende herhaalden :

« Zij kwam van onder de aarde,
« En ze was zoo schoon ! »

't Was mij onmogelijk gansch het liedje weer te vinden. Nochtans zegde grootmoeder mij dat zij dit spel beoefend had in haar kinderjaren (1800).

Kinderronde. — Toen speelden de jonge meisjes, bijzonder die der lagere klassen, tijdens de speeltijden volgend spel : in ronde geplaatst, het gezicht naar 't midden, zongen zij al in het rond gaande en zich met de hand houdende, dit wijsje :

J'ai des moules à vendre
Qui sont belles et tendres,
A combien les vendez-vous ?
A six sous (bis),
Mademoiselle (haar naam) *retournez-vous.*

Bij het hooren van haar naam draait het meisje zich om, het gezicht gekeerd buiten den kring. Het spel duurde aldus voort tot dat allen geroepen werden en rechtsomkeer gemaakt hadden.

Er bestond vóór een dertigtal jaar ook nog een ander spel bijzonder bij de meisjes der burgerij in eere.

De deelnemers verdeelden zich in twee kampen, de tweede groep had tijdens de 1ste phase van dit spel geen rol te vervullen.

Een kind plaatste zich op de knieën midden in den kring gevormd door den eersten groep, zoodoende dat het onmogelijk kon, gezien worden, een ander meisje draaide rond den groep al zingende wat dan ook in koor beantwoord werd.

Het kind :
Qu'y a-t-il dans cette tour ?
Rosier, rosier, rosier,
Qu'y a-t-il dans cette tour ?
Beau chevalier.

Koor :
C'est une princesse qui dort,
Rosier, rosier, rosier,
C'est une princesse qui dort,
Beau chevalier.

Het kind :
Ne pourrais-je pas la voir ?
Rosier (*ter*),
Ne pourrais-je pas la voir ?
Beau chevalier.

Koor :
Les murailles sont trop hautes,
Rosier (*ter*),
Les murailles sont trop hautes,
Beau chevalier.

Het kind :
Si j'en ôtais une pierre ?
Rosier (*ter*),
Si j'en ôtais une pierre ?
Beau chevalier.

Koor :
Une pierre ne suffit guère,
Rosier (*ter*),
Une pierre ne suffit guère,
Beau chevalier.

Het kind :
Si j'en ôtais deux pierres ?
Rosier (*ter*),
Si j'en ôtais deux pierres ?
Beau chevalier.

Koor :
Deux pierres ne suffisent guère,
Rosier (*ter*),
Deux pierres ne suffisent guère
Beau chevalier.

Het kind :
J'irai me plaindre (*bis*)
Au grand duc de Bourgogne.

Koor :
Va-t'en te plaindre (*bis*)
A ce vieux cornichon.

't Meisje verliet dan den eersten groep en liep tot den tweeden dien op kleinen afstand van daar stond en wendde zich al zingende tot een kind dat den hertog van Burgondië verbeeldde :

Bonjour, mon prince, mon colonel,
Mon bout d'chandelle,
Je me jette à vos genoux.

Doende hetgeene zij zong, stond ze onmiddellijk op, waarna de hertog haar vroeg :

Que me demandez-vous ?

Het kind :
Un de vos princes (*bis*)
Pour abattre la tour.

De Hertog :
Point de mes princes (*bis*)
Pour abattre la tour.

Het kind :
Si vous saviez (*bis*)
Ce qu'on a dit de vous !

De Hertog :
Dites-moi bien vite (*bis*)
Ce qu'on a dit de moi.

Het kind :
On vous appelle (*bis*)
Un prince vieux cornichon.

De Hertog :
Allez, mes princes (*bis*),
Pour abattre la tour.

Op dit bevel liep de tweede groep, inbegrepen het kind dat om hulp gekomen was, naar den eersten groep toe herhaaldelijk zingende :

La tour, prends garde (*bis*),
De te laisser abattre.

De eerste groep nochtans trachtte te weerstaan zoo lang het kon. Het spel eindigde door de overrompeling der aangevallenen, d. i. door de bevrijding van het geknielde kind, de victorie werd door allerlei kreten toegejuicht.

MAURICE DIEU.

Volkswoorden afleiding. — Dikwijls kwam de oorsprong der benaming der Brusselsche bieren te berde : Ziehier nu twee volksuitleggingen der woorden *faro* en *lambic.*

In de XIVe eeuw, vervaardigden de Joden in Holland een licht bier, z. g. „ Israëlbier ”. De christenen vervaardigden een ander „ het Pharaonsbier ” ; van daar het woord faro. In den beginne der XVIIIe eeuw, sprak de Magistraat van Brussel van een alambic bier. DE W.

Over het fransche woord „ Escavée ”. — Aan een lezer die ons de beteekenis vroeg van dit woord, geeft M. A. B. volgend antwoord : escavée = chemin encaissé (een holle weg).

Het uitgeven van de op onzen wedstrijd bekroonde werken.

Met genoegen zullen onze lezers vernemen dat de onderhandelingen, die we begonnen zijn om onze bekroonde werken te kunnen uitgeven, voor het meerendeel reeds tot een goed einde gebracht werden. Wij hebben persoonlijk het werk van M. GESSLER « *La Légende du chevalier voué au démon et sauvé par sainte Gertrude* » kunnen uitgeven. Eveneens zullen we zelf, op eigen krachten, het eigenaardig werkje van M. PELLEGRIN over *De Wolnijverhed te Piétrain en te Op Heylissem* publiceeren (waarschijnlijk in ons nummer van December.)

Dank aan de mildadigheid van den schrijver, dien ons zijn prijs afstaat en er zelf een zekere som bijvoegt, en aan de mildheid van den heer Maurice Despret, dien ons een belangrijke gift toestuurde, zullen we het werk « *Histoire de Sterrebeek* » van M. COSYN kunnen uitgeven. Dit werk zal in Juni verschijnen en zal nr 30 vervangen (150 blz. ongeveer met 45 illustraties). Het spreekt van zelf dat we er niet kunnen aan denken dit werk te vertalen : onze Vlaamsche lezers zullen ons wel willen verontschuldigen van het hun in het Fransch te sturen. Deze opoffering van hunnentwege, reeds gedeeltelijk vergoed door het toesturen van een dikker nummer dan wel het Fransch, zal ons ongetwijfeld toelaten van hun een nog grootere vergoeding te schenken. Inderdaad, we hopen van, dank aan de mildheid van den schrijver, M. MAURITS PEREMANS, en aan een toelage van de betrokken gemeente, een Vlaamsch werk over Thollembeek, te kunnen uitgeven. Zoo onze pogingen lukken, zooals wij hopen, zal dit werk (ongeveer 250 blz.) in Augustus verschijnen. In plaats van dit Vlaamsch werkje zullen onze Fransche lezers een monographie over Nijvel ontvangen, die we gereedmaken ter gelegenheid der tentoonstelling.

Ten slotte heeft de Koninklijke Akademie zelf de uitgave van ons in 1924 bekroond werk over het *Hopkwartier brabançon*, dat geschreven werd door M. VERHULST, ondernomen. 't Is een zeer interessante studie, die handelt over de streek waar men hop kweekt. Dit boek kunnen we verschaffen tegen 12 fr. aan de lezers die ons oogenblikkelijk een inschrijving zullen toesturen. Alleen de eersten zullen gediend worden, daar het aantal te drukken exemplaren beperkt wordt.

We kunnen dus als volgt het programma van ons tijdschrift voor de eerstkomende nummers samenvatten :

Nr 30 (Juni) : *Sterrebeek* voor Vlaamsche en Fransche abonnenten.

Nr 31-32 (Augustus-October) : *Nivelles* voor onze Fransche, *Thollembeek* vooronze Vlaamsche lezers.

Nr 33 (December) : *L'Industrie du tissage à Piétrain et à Op-Heylissem.*

De goede uitslagen die onze pogingen, tot het uitgeven onzer bekroonde werken, opgeleverd hebben, zijn reeds een sprekend bewijs hunner waarde. We bedanken al die edelmoedige Mecena's, die ons grootelijks geholpen hebben bij het publiceeren dezer werkjes.

Men beloofde ons insgelijks 'n zeer volledige studie over *Het Stevenisme in Brabant* door M. VAN DEN WEEGHE. Het gaat er nl. over het eigenaardig schisma dat in ons land gebeurde bij het bekendmaken van het Concordaat en waarvan nu nog steeds aanhangers gevonden worden.

Ons werk over de *windmolens* wordt insgelijks voortgezet. De documentatie echter die we er over ontvingen is zoo groot, dat deze studie meer tijd en werk vraagt dan we in het begin hebben durven veronderstellen.

We hebben dus reden genoeg om over deze uitslagen tevreden te zijn en zoo we dankbaar zijn ten opzichte onzer briefwisselaars, die al het mogelijke doen om hun opzoekingen te verbeteren, dan zullen insgelijks onze lezers, hopen we, dankbaar moeten zijn ten onzen opzichte voor de uitbreiding die we aan ons tijdschrift geven.

De Tentoonstelling te Nijvel.

Van 4den tot 25sten Juli a. s. zal ze plaats hebben.

Ze werd gesteld onder het eerevoorzitterschap van Baron Beco, gouverneur der provincie, en van M. Mathieu, burgemeester van Nijvel.

Het eerekomiteit is samengesteld uit de HH. bestendige afgevaardigden der provincie Brabant, den heer provincialen griffier, de provincieraadsleden van het district en de leden van de provinciale Kommissie van Historische en Folkloristische Opzoekingen.

Het uitvoerend comiteit is als volgt samengesteld :

Voorzitter : M. H. Bosquet, ondervoorzitter van de rechtbank van eersten aanleg van het arrondissement Nijvel en voorzitter van den raad van de kerkfabriek der Sint-Gertrudis Collegiaal.

Leden : MM. E. H. René Mary, deken van Sint-Gertrudis ; Edouard Parmentier, doctor in de rechten te Nijvel ; Léon Tamine, zaakgelastigde advokaat te Nijvel.

Schrijvers : MM. Paul Collet, advokaat te Nijvel ; Albert Marinus, secretaris van de kommissie der opzoekingen, bestuurder van den *Brabantschen Folklore* te Brussel.

Schatbewaarder : M. Louis Castagne, schatbewaarder en bibliothecaris van de Oudheidkundige Maatschappij van het arrondissement Nijvel.

Het comiteit heeft besloten van, in de door de burgerlijke en kerkelijke overheid alsook door de Oudheidkundige Maatschappij ter zijner beschikking gestelde lokalen, de volgende afdeelingen in te richten :

1. *Gewestelijke folklore.* — Twee zalen in het stadhuis. — Deze afdeeling zal bestaan uit origineele voorstellingen van oude binnenhuisjes : een keuken, een herberg, een winkel, een burgerseetkamer. Het ameublement zal heel lokaal zijn. 't Zal 'n schilderachtige evocatie zijn van de vroegere Nijvelsche binnenhuisjes.

2. *Gewestelijke kunst (burgerlijke).* — Eén zaal in het stadhuis. — Een zoo groot mogelijk aantal werken, schilderijen, beelden, gravures, teekeningen of voorwerpen van industrieele of toegepaste kunst, die ons nagelaten werden door het verleden en die met zekerheid kunnen herkend worden als voortkomend van kunstenaars of ambachtslieden van Nijvel en omstreken, zullen in deze zaal tentoongesteld worden.

3. *Gewestelijke kunst (godsdienstige).* — St. Gertrudis collegiaal. Buiten het romaansch-byzantijnsch gebouw zelf, de monumenten en beeldhouwwerken die er in het koor staan, de beuken en kapellen, het reliquiarium en de schat, zal de bezoeker nog 'n zeker getal werken van godsdienstige kunst, voortkomend uit kerken van de omstreken en uit private verzamelingen kunnen bewonderen in de vier kapellen, die ter onzer beschikking gesteld worden.

4. *Geschiedenis en Oudheidkunde.* — Eén zaal van het stadhuis ; het klooster en de oude slaapkamer van het Kapittel. — In deze afdeeling hebben we het oudheidkundig Museum met zijn talrijke lokale herinneringen en z'en verzamelingen steenschriften in de galerijen van het Romaansch klooster, — misschien wel het schoonste van gansch België — ; in een ander lokaal zal het komiteit al de herinneringen aan de geschiedenis der stad van de H. Gertrudis trachten bijeen te brengen.

Ter gelegenheid van de Tentoonstelling, richten we op den dag der inhuldiging een uitstapje in voor onze abonnenten. Ziehier het voorloopig opgesteld programma : Vertrek om 8.30 uur uit de Zuidstatie te Brussel : om 10 uur inhuldiging en bezoek aan de tentoonstelling ; omtrent 2.30 uur op de Groote Markt concert van Volksmuziek, stoet der Nijvelsche reuzen, uitvoering van het Vaandelspel (zie *Brabantsche folklore* nr 15, 1923), heel en gansch bij deze omstandigheid opnieuw voorgesteld ; beiaardconcert. De beiaard van Nijvel zal heel waarschijnlijk op denzelfden dag ingehuldigd worden als wel de tentoonstelling.

We dringen ten zeerste aan bij onze lezers en medewerkers opdat ze zouden deel nemen aan dit uitstapje en betrekkingen met elkaar zouden trachten aan te knoopen ; aldus zou de band, die de in ons land steeds grooter en werkzamer wordende familie van folkloristen verbindt, weer wat nauwer toegehaald worden.

Sociëteiten.

Het tijdschrift *De Brabander*, dat te Merchtem werd uitgegeven en zich bijzondèr bezighield met de geschiedenis van het N. W. van Brabant, en het tijdschrift *Eigen Schoon* dat uitsluitend folkloristisch was, hebben elkaar de hand gereikt en zullen voortaan onder deze beide titels verschijnen. Het schijnt dat een studiekring zou ingericht zijn om opzoekingen te doen voor dit nieuw tijdschrift.

We vernemen insgelijks dat in Oost-Vlaanderen een soort maatschappij is ontstaan, die bij de provincie aandringt om een inrichting te bekomen zooals wij er een hebben in Brabant.

Verheugen we ons om dit nieuw initiatief en laat ons hopen dat deze inrichtingen elkaar goed zouden verstaan om met vereenigde krachten te werken. De Folklore zal er bij winnen.

Boekennieuws.

La Collégiale des SS. Michel-et-Gudule, par Henri Velge. — Prijs : 25 fr. bij Dewit, uitgever, Koninklijke straat 53, Brussel.

De St Michiels en Gudula collegiaal zal dit jaar de zevenhonderdste verjaring harer stichting vieren. Inderdaad, het oudste document, dat ons oud monument vermeld is een diploma van 1126, uitgaand van Hendrik I, hertog van Brabant, waarin deze spreekt van de kerk wier heropbouw hij begonnen is.

Om dit feit te herdenken, geeft de schrijver een geschiedkundige en oudheidkundige monographie uit van deze collegiaal. Inderdaad, de geschiedenis der St Gudulakerk is innig verbonden met deze van de stad Brussel zelf, elk belangrijk feit vond hier zijn weerklank. Sinter Goedele heeft onze vreugde, onzen angst, al onze ongelukken meegemaakt.

In verscheidene eeuwen opgebouwd vertelt ze ons gansch de geschiedenis der gothieke bouwkunst ; zoo het middeleeuwsch beeldhouwwerk er uit verdween gedurende de woelingen der xvi^e^ eeuw, dan trachtten toch onze beste kunstenaars uit de xvii^e^, xviii^e^ en xix^e^ eeuw dit ongeluk te herstellen, haar versierend met een reeks werken die ons de verschillende tijdperken onzer beeldhouwkunst doen meeleven ; de beroemde gekleurde vensterramen zijn sinds lang in het buitenland bekend en geen enkel werk bestaat er over glasschilderkunst, dat er niet met veel lof over spreekt.

De kerk bezit eveneens prachtig oorspronkelijk tapijt- en borduurwerk, alsook koper en zilverwerk.

Het werk van den heer Henri Velge is bijzonder geschikt voor al wie belang stelt in de geschiedenis van ons land en inzonderheid in dien der stad Brussel, daar het veel onuitgegevene bijzonderheden bevat, die meestal ontleend werden aan het rijke archief der kerk ; zijn plaats is dus in de bibliotheken van alle kunstkenners aangewezen. Zij zullen in dit boek belangwekkende onuitgegeven oorkonden weervinden.

Uitgegeven op formaat groot in 4°, telt dit boek, benevens de 390 blz. tekst met versiersels aan de geschiedenis en aan de versiering

van het gebouw ontleend, 152 platen buiten tekst, waartusschen twee plannen door bouwmeester Caluwaers opgemaakt, en een groot getal teekeningen van bouw- en beeldhouwkundige motieven.

L'Imagerie populaire des provinces françaises, par Pierre-Louis Deschartre et René Saulmer, 450 p., menigvuldige platen buiten tekst. — Prijs : 125 fr. — Librairie de France, boulevard Saint-Germain, 110, Paris.

Dit boek geeft een overzicht der volksbeeldekens uit alle Fransche provinciën, vanaf de xv^{de} eeuw tot en met het tweede Keizerrijk, het geeft de liedjes, vertellingen en legenden op, die aanleiding gaven tot het vervaardigen van die beeldekens. Deze stukken werden met zooveel zorg en juistheid weergegeven dat men zelfs de vlekken, scheuren, schrabben die op de oorspronkelijke exemplaren voorkwamen, reproduceerde.

(Wij danken hier den heer Cornette door wiens vrijgevigheid onze bibliotheek in het bezit kwam van dit prachtig boekwerk).

Sceau de la famille de saint Hubert, patron des Ardennes (1759), door M. J. Vannerus, brochure van 18 bladz. één cliché, uittreksel van de « Revue Belge de Numismatique et de Sigillographie », 77e jaar, 1925.

Het schijnt ons dat de aandacht der opzoekers voor dit oogenblik op den Heiligen Hubertus gevestigd is. In het werkje dat wij onze lezers aankondigen toont de schrijver met de vereischte wetenschappelijke middelen aan, dat het zegel, waarover hij handelt, toebehoord heeft aan een voornaam geneesheer die macht bezat uitstel (répit) te verleenen aan hen die door razernij aangetast, niet naar Saint-Hubert konden gaan om er genezing te bekomen.

Het zegel is dus bijgevolg van zeer groote folkloristische waarde.

Culte de sainte Elisabeth de Hongrie en Belgique, door M. L. Cricq.

Schrijver geeft in de *Revue d'Histoire franciscaine* (Juli 1925, t. II, n^r 3) een reeks notas aangaande de godsvrucht tot deze heilige voor dewelke altaren opgericht werden te Alsemberg, Doornik, Thuin en Bergen. Echter is het te Haren dat deze godsvrucht het levendigst bleef.

In T. IV, blz. 77 gaven wij de beeltenis weer van een houten beeld van de H. Elisabeth van Hongarië, toehoorende aan de Godshuizen van Zout-Leeuw ; dit beeld werd tentoongesteld in de, door onzen dienst ingerichte tentoonstelling van Juli 1924.

Mémoires du Cercle historique et archéologique de Hal, 2e jaar 1925, 102 blz. Platen buiten tekst.

Goede mengelingen over geschiedenis en oudheidkunde, alsook over de folklore van de streek van Halle.

Deze bijdragen zijn allen zeer belangwekkend en goed opgevat, de eene zijn in 't Vlaamsch, de andere in 't Fransch geschreven. Aanbevolen aan allen die belang stellen in onze provincie.

Chronique de la Société verviétoise d'archéologie et d'histoire in 1923 en 1924, door G. BONHOMME, 46 blz.

De schrijver, die ons dit werkje ten geschenke gaf, vertelt er de bedrijvigheid in van den kring, gedurende de twee voorgaande jaren.

JUL. HENNIG, *Die französische Sprache im Meinde der Belgier* Heidelberg. Groos, 1926.

Boekje van 67 blz. waarin schrijver aanteekeningen doet, betrek hebbende op de Brusselsche spreekwijzen, waarvan eenige niet van alle belang ontbloot zijn. Vooreerst ontleed hij de gebrekkige fransche uitdrukkingen, bestudeerd daarna de eigenlijke marollentaal, in dewelke hier en daar *bargoensch* geslopen is. De schrijver schijnt het bestaan van deze taal, die klaarblijkend met het Duitsche *rotwelsch* verwant is, niet eens te vermoeden.

5de Jaar. Nr 30 Juni 1926

De Brabantsche Folklore

INHOUD

Bericht — De Tentoonstelling van Nijvel — De Belgische Folkloremaatschappij — Ditjes en Datjes.

Bericht.

Wij dringen bij ons lezers aan, volgend bericht aandachtig te lezen, en, na er kennis van genomen te hebben, het gevraagde zonder verder uitstel uit te voeren. Aldus zullen zij onze taak vergemakkelijken, zullen wij tijd winnen, en zullen er aan hen zoowel als aan ons hooge inningskosten gespaard blijven.

Het abonnement voor den 5den jaargang eindigt met dit nummer ; nu reeds kan het abonnement voor den 6den jaargang (Nr 31 tot 36) vernieuwd worden. — Onze lezers worden beleefd verzocht de betaling te doen bij middel van bijgaand stortingsbulletijn. Op dit oogenblik zijn wij volkomen overlast met het voorbereiden der tentoonstelling van Nijvel. Met dit te doen, ('t is voor elk zulk een klein iets) zouden allen ons behulpzaam wezen, met schrijfwerk en inningskosten, die den lezer ten laste vallen, te vermijden.

Wij zetten dus onze vrienden aan, onverwijld de storting te doen, daar 't volgend nummer (31 en 32) : Thollembeek, behelzende 250 bladzijden tekst en 24 platen, hun niet zal verzonden worden indien hun abonnement niet vernieuwd is.

***

Dank aan den belangrijken geldelijken steun der gemeente Thollembeek en aan de gift van den schrijver, zijn wij bij machte de beschrijving van Thollembeek door den heer Peremans, uit te geven.

Allen zullen het met ons eens wezen om aan beiden onze oprechte dankbetuigingen toe te sturen.

***

Ter gelegenheid der Tentoonstelling van Nijvel publiceeren wij voor de lezers der Fransche uitgave in plaats van het werk over Thollembeek, een boekdeel over Nijvel.

Ziehier de korte inhoud van dit werk.

Geschiedenis der stad. — Geschiedkundige en Archeologische merkwaardigheden. — De Wapenschilden der familiën, der abdissen, en der stad. — De zegels der stad, der abdij en der omliggende gemeenten. — Geschiedenis van het Kapittel der Heilige Gertrudis. — Het portaal van Salomon. — De schat der Collegiaal en der kerken van de dekenij. — De kam van de Heilige Gertrudis en het gebruik der kammen in de oude liturgie. — Nijvelsche Folklore : Gebruiken en bijgeloovigheden, bij de geboorte, den doop, de kinderjaren, de jeugd, de liefde, het huwelijk, het afsterven, de begrafenissen ; de

waarzeggerijen, de duivels en tooverkunst, de volksgeneeskunde, de Nijvelsche keuken, de Nijvelsche bakkerij. — Jan van Nijvel. — De Nijvelsche reuzen. — Sint-Gertrudistoren. — De bijnaam der inwoners van Nijvel. — Zedelijk opzicht der stad.

Prijs in den handel : 15 fr. — De abonnenten van de Brabantschen Folklore zullen dit werk bekomen tegen verminderden prijs : 10 fr. Bestellingen te zenden naar ons bureel, Oud Koornhuis : 12, te Brussel.

* * *

Ter herinnering deelen wij mede, dat de Koninklijke Akademie de uitgave ondernomen heeft van het door ons in 1924 bekroond werk : *L'Entre Senne-et-Dendre,* door den heer Verhulst. Dit werk handelt over een zeer belangwekkend deel van Brabant. Wij bekwamen voor onze lezers 50 exemplaren aan inkomprijs. — Alleen de 50 eerste inschrijvers zullen gediend worden.

* * *

Daar de inhoudstafelen van den 5den jaargang van « Brabantsche Folklore », bij gebrek aan tijd, niet klaar konden gemaakt worden zullen ze in losse bladen bij ons volgend nummer gevoegd worden.

De personen, die hun abonnement geweigerd hebben, worden verzocht er ons kennis van te geven, opdat wij hen de inhoudstafelen aan dewelke zij recht hebben, zouden doen geworden.

De Tentoonstelling te Nijvel

Ter gelegenheid van de tentoonstelling te Nijvel richten we een gezamenlijken uitstap in tegen verminderden prijs, op 4den Juli e. k., dag der opening. *Geen tweede uitnoodiging zal gestuurd worden.*

Vertrek uit Brussel-Zuid te 8 u. 40. Voorbehouden rijtuigen voor de deelnemers. Uitreiking der reiskaartjes in de zaal geheeten « des pas perdus ». Men zal slechts kaartjes geven tot 8 u. 30. Aankomst te Nijvel om 9 u. 28. Officiëele opening der tentoonstelling bij de aankomst van den trein, omtrent 10 uur. (Ingang langs het stadhuis oude woning van de abdis van Nijvel). Bezoek aan de zalen gelijkvloers : nabootsingen van binnenhuisjes uit de XVIIIde eeuw (keuken, eetzaal, herberg, winkel). Op het eerste verdiep vinden we de zaal, die voorbehouden werd voor de Geschiedenis van Nijvel en omstreken : kaarten, plannen, zegels, archief, vaandels enz. Tentoonstelling van burgerlijke kunst voor dewelke meer dan zestig werken van den beeldhouwer Laurent Delvaux bijeengebracht werden, allen door particulieren in bruikleen afgestaan. Een buitenkansje dus om ze te bewonderen. Daar zal insgelijks het beroemde halssieraad der kolveniersgilde, het schoonste van het land, tentoongesteld worden.

De twee zalen zijn versierd met prachtige lambrizeeringen. In de twee kleine zalen op het eerste verdiep zullen we de reconstitutie hebben van een oud bakhuis met bakhuiswinkel en daarbij behoorende vroeger gebruikte werktuigen.

Van uit het stadhuis zullen de bezoekers rechtstreeks in het Romaansch klooster komen, waarin een vijftigtal gebeeldhouwde steenen zullen tentoongesteld zijn samen met grafsteenen, poorten, kapellen, godsnooden enz. alsook de drie kanonnetjes der legende en de Nijvelsche reuzen.

Van uit het klooster, *dat een eenig archaïstisch hoekje is uit ons land,* zullen de bezoekers komen in den vroegeren eetzaal van het kapittel, ruime zaal waarin meer dan driehonderd foto's van oud-Nijvel bijeengebracht werden en die al de herinneringen aan het verleden van de stad der Aclots bevat. 't Is de zaal van het plaatselijk museum, maar de inhoud er van is ten minste verdubbeld door de talrijke stukken, die ons afgestaan werden door particulieren. We merken er voornamelijk een schoone verzameling op van een vijftigtal oude muziekinstrumenten.

De bezoekers, terugkomend langs het klooster, zullen daarna naar de St Gertrudis Collegiaal gaan waar ze een ongeëvenaarde tentoonstelling van godsdienstige kunst zullen aantreffen. Het Reliquiarium der H. Gertrudis, dit der H. Maria van Oignies, het bijbelschrift der H. Maria van Oignies, de Zegenwagen der H. Gertrudis, een twintigtal ciboriën, remonstransen, reliquiaria, geborduurde zijde, houten snijwerk, koorgestoelten, beelden, paneelen enz. zullen tentoongesteld worden.

Inkomprijs tot de tentoonstelling : 2 fr. — Catalogus : 1 fr. 50.

'S Namiddags om 2 uur : Stoet der reuzen, der kanonnen en der oude Waalsch-Brabantsche vlaggen. Concert van volksmuziek ; reconstituties van oude kinderrondedansjes, van volksspelen als : lintendans, vaandelspel enz.

Een afgesloten hoekje zal voorbehouden worden nabij de trede. Stoelrecht (programma inbegrepen) 1 fr.

Na 4 uur in de verschillende kwartieren : volksspelen in straten en herbergen : mastklimmen, kuipjestooten, balspel tegen den muur, enz.

De herbergiers en restauranthouders zullen oud-Nijvelsche gerechten opdienen : l'*oye* et la tarte â l'djote.

Terugkomst te 18 u. 36 of te 20 u. 35.

Prijs der reiskaart (3de klas) heen en weer met ingangskaart tot de tentooontelling : 8 fr. ; dit rekening houdende met de verhoogingen in voege getreden op 1sten Juni.

We sluiten de inschrijvingslijst op 30 Juni 's middags.

We hopen dat we niet ten onrechte zullen rekenen op de tegenwoordigheid van al onze vrienden, van al onze lezers en correspondenten, van al dezen die aan Folklore doen, alsook van hun familieleden. Niemand zal deze eenige gelegenheid, om eenige uurtjes te leven in een opnieuw te voorschijn getreden oud originaal Waalsch Brabantsch stadje, willen laten voorbij gaan.

De Belgische Folkloremaatschappij.

Op 10den en 11den April ll. werd in Brussel de Belgische Folkloremaatschappij gesticht. Aan de verschillende vergaderingen en bezoeken namen honderd zeven en dertig personen deel en talrijke maatschappijen en instellingen hadden er zich officiëel doen vertegenwoordigen: Archeologische Federatie van België, Archeologische Maatschappijen van Brussel, Mechelen, Antwerpen, Brugge, Audenaarde, Hal, Ath, Bergen, Nijvel, Verviers, Aarlen en Sint-Hubert, het Institut des Hautes-Etudes, de Maatschappij voor Aardrijkskunde, de Maatschappij voor Anthropologie, de Maatschappij der Amerikanisten, de Maatschappij voor Geschiedenis der Geneeskunde, het Koninklijk Archief, de Musea van het Jubelpark, de Touring-Club de Belgique, de provinciale Diensten voor Geschiedkundige en Folkloristische Opzoekingen der provinciën Brabant en Antwerpen, het Folklore Museum van Antwerpen, le Vieux Liége, Oud Brugge, le Perron Nivellois, la frérie Espère en mieulx van Namen, de Vlaamsche Toponymische Vereeniging, de Kring West-Brabant, de tijdschriften *Volkskunde, Limburg, Mechlinia, De Brabander, Eigenschoon, La Geut-teur wallon, La Défense wallonne, De Brabantsche Folklore, Yperman, enz.*

De Minister van Kunsten en Wetenschappen liet zich vertegenwoordigen door M. Isidoor Teirlinck, lid der Koninklijke Vlaamsche Academie ; de Bestendige Afvaardiging van Brabant door M. Gheude.

Ten slotte gaf M. A. Van Gennep, tegenwoordig in naam der Fransche Folkloristen, een aangename voordracht over de Folklore van een dorpje uit Fransch Vlaanderen.

Dank aan verschillende stukken, door particulieren in bruikleen afgestaan, richtte men in de zalen van het Jubelpark een schoone kleine tentoonstelling in, betrek hebbende op de Folklore in de Geneeskunde. Ze bekwam een welverdienden bijval en we houden er aan al dezen te bedanken, die er iets toe bijdroegen. Met groote belangstelling hebben de aanwezigen insgelijks het Koninklijk Archief bezocht.

Zooals de Folkloristische afdeeling, waar Folkloristen van al de provinciën van het land vertegenwoordigd waren, reeds besloten had op het Archeologisch Congres te Brugge in Augustus ll., heeft de maatschappij den vorm aangenomen van een federatie t. t. z. dat ze tot doel heeft de bestaande maatschappijen, de folkloristische tijdschriften en de afzonderlijk werkende folkloristen te groepeeren. Nooit, wat men ook zegge of vreeze in sommige al te gevoelige middens, nooit is er spraak geweest bij de inrichters, van er een centraliseerende strekking aan te geven.

Het komiteit werd als volgt samengesteld :

Voorzitter : M. Emile Van Heurck, van Antwerpen ; onder-voorzitters : de HH. Comhaire van Luik en Victor de Meyere van Antwerpen ; schrijvers : Albert Marinus van Brussel voor de Fransche briefwisseling en Lucien Cricq voor de Vlaamsche, schatbewaarder : M. Grondal van Verviers.

In een volgend nummer zullen we de statieken dier maatschappij, zooals ze goedgekeurd werden door de officiëele vergadering gehouden in de Raadzaal van den Provincieraad van Brabant, publiceeren.

Ditjes en Datjes.

Verzameling van Waarnemingen. — M. P. Hermant, heeft ons een boekje overhandigd, waarin dag voor dag waarnemingen werden aangeteekend. Weliswaar zijn zij niet allen oorspronkelijk, nochtans de gewoonste ja zelfs de meest alledaagsche feiten zijn niet van belang ontbloot, omdat men de plaats heeft aangeduid waar men het feit heeft waargenomen. Vroeger reeds hebben wij onze medewerkers uitgenoodigd om hun waarnemingen op te teekenen, evenals den dag waarop het feit zich heeft voorgedaan, en de plaats waar zij iets gezien hebben. Nogmaals vernieuwen wij deze uitnoodiging, des te meer daar wij ons voorgenomen hebben het kaartenstelsel te gebruiken om de verschillende inlichtingen die wij ontvangen, te klasseeren.

Daaruit kunnen onze lezers ook begrijpen, welk groot nut er bestaat in het opzenden van *al* hun waarnemingen, met er tevens den datum bij aan te duiden en de plaats waar zij het een of ander gebruik of feit hebben waargenomen.

* * *

— Te Leuven zegt men dat de kinderen niet mogen te slapen gelegd worden met het gezicht naar de maan, om te vermijden dat deze het kind zou berijden.

— Te Linden gelooft men dat de bramen, die men op St Jansdag afsnijdt, niet meer groeien.

— Te Cortrijck-Dudzel gaan de jonge lieden, op den heuvel strooi verbranden op St Martensdag.

— Een der beleedigenste uitdrukkingen die te Brussel gebruikt worden is : den duivel aan uwen nek.

- In Brussel vindt men nog al winkels met uithangborden als volgt : In den gouden klomp ; In den gouden korf ; In den gouden hamer enz... Om dit uit te leggen denk ik dat we mogen veronderstellen dat vroeger veel uithangborden verguld waren en een handelsartikel voorstelden.

— In heel het land, in gansch Europa zelfs, wordt verteld aan de kinderen, dat de kleine vinger de waarheid zegt.

Marollenkermis. — Gansch het jaar door stort tegenwoordig ieder huishouden 0,25 fr. voor de versiering der huizen en de prijzen.

Een der meest gewaardeerde spelen is het huren van een verhuiswagen. Daarin sluit men, in den donker, vrouwen op die deel nemen aan den prijskamp en dan voert men den wagen naar een onbekende plaats, buiten Brussel. Van daar moeten ze zoo spoedig mogelijk te voet terugkomen naar de aangeduide plaats in het Marollenkwartier; de eerst aangekomene wint natuurlijk den prijs.

Soms wordt het spel ingewikkelder : de schoenen der concurrenten worden uitgedaan en op een hoop gesmeten. Het feit van zoo gauw mogelijk zijn eigen schoenen terug te vinden alvorens te vertrekken is hier natuurlijk de kunst.

— In Pellenberg wordt het volgend geschiedenisje verteld: In 'n dorpsherberg waren eenige boeren rond den haard gezellig aan 't praten. Drie katten zaten nevens het vuur, met den staart er naar toe gekeerd. Deze katten zegden: 't zal sneeuwen. Een er van dommelde in en haar hoofd zakte, evenals bij een oud mensch dat in 't slaap valt. Opeens schoot ze wakker en zegde: « Ik zal nog vallen. » En plotseling, zonder dat men ooit geweten heeft hoe, verdween de kat.

Nog steeds gelooft men dat het zal sneeuwen wanneer de kat met haar rug naar 't vuur zit.

— Te Linden wordt het volgend geschiedenisje verteld, dat misschien wel herkomstig is uit Limburg:

Een kwezel ging regelmatig naar de kerk wanneer er niemand was. Dit maakte de koster nieuwsgierig; ook stak hij zich eens weg achter het altaar van O. L. V. vóór hetwelk de kwezel gewoonlijk kwam bidden.

De kwezel zegde:

« Och mijn goede Lieve Vrouw, mijn moeder, bezorg mij toch een goeden man ».

En het kindje Jezus antwoordde:

« Ge krijgt er geen! »

Waarop de kwezel zegde:

« Gij, kleine snotneus, laat de groote menschen spreken.

Ze begon haar gebed opnieuw tot de H. Maagd maar weer antwoordde het kindje Jezus:

« Gij krijgt er geen! » — Woedend stapte de kwezel het af.

Men vertelt dat het de koster was die z'n stem veranderde en antwoordde in plaats van het kindje Jezus.

— Een klein Brusselsch meisje, gezien hebbende dat de kornetten van eenige kloosterzusters bewogen werden door den wind, dacht dat het deze geestelijken waren die wind en tempeest deden ontstaan.

— In Brussel wordt gezegd dat Onze Lieve Heer niet thuis is wanneer het aanhoudend regent en dat de knechten bezig zijn met overvloedig water te gieten om te kuischen, zoodanig dat het op de aarde valt.

— Men had eens, 't is lang geleden, een nieuwe kerk gebouwd in een dorp maar, de inwoners, zeer dom zijnde, vergaten er een deur aan te zetten zoodat in de kerk geen diensten plaats grepen. Het gras groeide op het dak en de raad besloot van er een koe op te zetten om het te doen verdwijnen. Zoo gezegd zoo gedaan. Het beest werd naar boven geheschen. Natuurlijk werd de koe verwurgd en stak haar tong uit « Zie, riepen allen, ze likt al!

Maar het gras verdween niet.

Twee inwoners werden naar de naburige stad gezonden om een deur te halen, maar eng van geest zijnde vergaten ze hetgeen ze te doen hadden. Ze kwamen aan een rivier zonder brug en bleven staan. Toen zegde de eene: « gaat er *deur* ». « Ja, wedervoer de andere, 't is daarom dat we gekomen zijn. Ze sprongen in 't water en verdronken.

Linden.

— Zoo in Maart of April de maanvlekken volgens een zekere helling staan, zegt men dat dit een slechten oogst voorspelt. Vissenaeken.

— Indien het donderd gedurende de rosse maan, vóór dat de wilde rozen in bot staan, denkt men dat het een slecht seizoen zal zijn voor de dieren. Vissenaeken.

— De regenboog voorspelt een algemeen onheil. Brussel.

— Eenige jonge meisjes zochten vierklaverbladen op het veld en vonden er geen. Een oude vrouw kwam voorbij en lachte er mêe. Daarop ging ook zij het veld in en al de klavertjes hadden terstond vier blaadjes. Linden.

— Een man volgde een tooverheks en stapte juist in haar voetsporen. De heks werd ongerust, keek verschillende keeren om en moest ten langen laatste blijven stilstaan. Linden.

— Te Thienen gelooft men vast dat er binnen korten tijd in het huis een mensch moet sterven als men peterselie herplant. Thienen

— Men verbiedt aan de kinderen met den vinger naar den regenboog te wijzen, opdat ze zouden in het oog van het kindje Jezus steken. Linden

— Een man had een grommelpot van 'n vrouw. Op 'n Zondagavond kwam hij tamelijk bedronken binnen en 's anderendaags 's morgens was z'n vrouw weer zoo kwaad dat ze geen woord wilde zeggen. De man nam den koterhaak en begon er mee te zoeken onder alle meubels. Het uur waarop hij den trein moest nemen naderde. Zijn vrouw vroeg : Wat zoekt ge zoo ? Het is tijd om te vertrekken. Ah, antwoordde hij, ik zocht naar uw tong en gij vindt ze daar juist weer.

— Als het koren platgetrapt geweest is te Haekendover is het den volgenden morgen op mirakuleuze wijze teruggewassen. Craenhem.

— De oogappel der kat vergroot en verkleint naargelang het wassen of dalen van het tij. Bij vloed is het nog enkel 'n streepje.
Bontekapelle

— Plutarchus zegde insgelijks dat de oogappels van de kat zich uitzetten bij volle maan en dat ze terug inkrimpen bij het afnemen van dit hemellichaam. Van Isis en Osiris.

— Een Brabantsch dorpsherder had bij het rondhalen der St-Pieterspenning 'n mooi sommetje ontvangen. De koster zegde hem : de ontvangst is zoo goed geweest dat we waarschijnlijk den eersten prijs zullen hebben. 't Is waar zegde de pastoor en nochtans, ik heb er reeds mijn deel van genomen. Ik ook, zegde de koster.

— De kiem die men vindt in een noot is het zinnebeeld van de nagels die handen en voeten van O. H. J. C. doorboorden. Men raadt af van ze op te eten omdat ze doen hoesten.

Het H. Kruis werd gemaakt uit notelarenhout en 't is op het oogenblik der Passie dat de nagel overging in de noot. Meerbeke.

— Bij regen : *De zon*
Geeft geen pardon
De maan
Kan er mee vergaan. Linden.

— Een ring aan de maan
Dat kan vergaan
Een balk aan de zon
Geeft geen pardon. Hauwaert.

— De maan die een roode kleur heeft bij haar opkomen, voorspelt vorst in den winter en regen of wind in den Zomer. Linden.

— Een mensch uit Linden vertelde dat hij bij z'n vader een knecht gekend had, die weerwolf was. Waar men hem ook naartoe stuurde, altijd kwam hij terug thuis vóór middernacht. Op zekeren dag vondt men zijn vel onder het dak van een oven, dien juist in volle vlam stond. Men smeet het in het vuur waar het aanstonds verbrandde maar 't kostte veel moeite om den knecht te beletten van in het vuur te springen. Linden.

— Een inwoner van Cortryck-Dudzel verklaart van een weerwolf op z'n schouders gedragen te hebben. Als hij moe werd zegde hij : Wel Pier, heb ik u nog niet lang genoeg gedragen ? De weerwolf begon te lachen en verdween.

— Een mensch uit St-Pieters-Rhode kwam niet al te goed overeen met z'n vrouw. Na eenige pinten gedronken te hebben kwam hij op zekeren avond thuis en dacht haar eens te beproeven. Heel vertrouwelijk zegde hij haar dat hij twee moorden begaan had aan den boord van het bosch. 's Anderendaags, van 's morgens vroeg, liep de vrouw naar de gendarmen om aldus van haar man af te geraken. Deze hielden den plichtige aan en leidden hem naar de plaats der misdaad. Daar toonde hij twee kikvorschen die hij den vorigen dag gedood had.

— Twee boeren van Linden hadden elk een varksken uit denzelfden nest gekocht om het vet te mesten. 't Eene groeide zienderoogen, 't andere won niets bij. De eigenaar van het laatste vroeg aan den eersten wat hij wel aan zijn beestje gaf om het zoo vet doen te worden. Ik geef het van den klomp, antwoordde deze. Daarop keerde de man huiswaarts, nam zijn klomp en begon het varken te stampen. Dit deed hij meermaals per dag maar niets hielp, het varksken bleef zoo mager dat het schreeuwde.

Daarom ging hij terug naar zijn vriend en zegde « Ik heb mijn varken goed van den klomp te geven, niets helpt er aan, en nochtans ik sla het meer dan eens per dag ». « Ge slaat het? zegde de andere maar ge hebt me niet verstaan. Toen ik u zegde dat ik het van den klomp gaf wilde ik zeggen dat ik het dagelijks 'n paar klompen vol graan ingoot. Linden.

— Een werkman uit de omstreken van Leuven kreeg, toen hij door de stad trok, grooten honger. Hij kocht er een haring. Als ge hem echt goed wilt hebben, raadde de verkooper aan, moet ge hem maar eventjes het vuur laten zien. Dit geschiedde in de voorstad waar het zeer donker was. De man, letterlijk opnemende wat de vischverkooper hem gezegd had, kwam voorbij 'n winkeltje. Hij nam den haring en liet hem het licht zien maar deze viel hem uit de handen en kwam terecht in de modder. De man tastte rond in den donker en raapte een kikvorsch op. Deze begon te kwaken. « 't Is hier niet van te kwikken of te kwakken zegde de boer, ge hebt m'n centen gekost en ge moet er binnen ». Cortryck-Dudzel.

STERREBEEK

Histoire du village. — Ses châteaux.

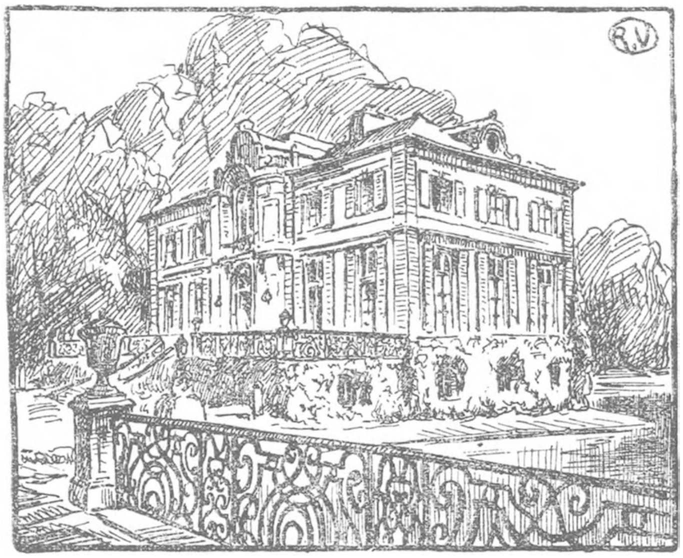

(Dessin de R. Van de Sande).

Le château de Sterrebeek.

PREFACE.

La monographie qu'on va lire concerne un village peu connu, qui ne fit l'objet jusqu'à présent d'aucune étude spéciale, sauf celle qui a paru en 1855 dans le magistral ouvrage : Histoire des Environs de Bruxelles, *d'Alphonse Wauters.*

La seigneurie de Sterrebeek compte parmi les plus vieilles du Brabant et elle fut l'apanage de familles en renom. Le manoir des anciens seigneurs a survécu, de même qu'un magnifique château Louis XV, construit avec les matériaux provenant de la démolition d'une forteresse, que les Boote édifièrent au XIVe siècle.

Notre travail a pris un certain développement, bien que nous soyons resté strictement dans le cadre du sujet. Au risque de nous imposer un long effort, nous avons tenu à compulser toutes les archives manuscrites restées inexplorées : les registres scabinaux, les archives des Hospices de Bruxelles, etc. Certains chapitres de ce livre sont en grande partie inédits.

Nous présentons nos vifs remercîments à M. le comte d'Arschot Schoonhoven, chef du cabinet de S. M. le Roi et président de la Société d'Archéologie de Bruxelles, *qui a bien voulu nous encourager dans notre entreprise et mettre à notre disposition maints documents précieux* (1).

L'AUTEUR.

(1) Le Service de Recherches historiques et folkloriques du Brabant remercie M. Maurice Despret, propriétaire du château de Sterrebeek, et l'auteur, M. Arthur Cosyn, grâce à la générosité desquels l'édition de ce travail a pu être entreprise.

STERRERBEEK

I

Le village et l'église.

Sterrebeek est un village d'agriculteurs, situé à 12 1/2 kilomètres de Bruxelles, et qui emprunte toute sa beauté aux deux châteaux qui l'enveloppent d'opulents ombrages.

Tout alentour s'étalent des campagnes fertiles, qui chaque année se parent d'une toison dorée. Comme au bon vieux temps, on y utilise le bétail pour le travail des champs, ce qui se constate aussi dans les localités environnantes, à Cortenberg notamment.

Les modestes habitations du village s'éparpillent dans une dépression de terrain du vaste plateau compris entre la *Woluwe* et la *Dyle*, et qu'arrose un ruisseau, le *Sterrebeek*, affluent de la première de ces rivières.

Ce ruisseau prend sa source dans la partie méridionale de la commune. Cette dernière lui a emprunté son nom (1).

Sterrebeek n'a pas de limites naturelles, mais il est borné au nord par une antique voie de communication, l'ancien chemin de Bruxelles à Louvain, tronçon du vieux chemin de Cologne. Ce chemin dessert les deux hameaux principaux de la commune : *Oude Baen* et *Voskapel*, où il est coupé par deux autres routes anciennes, portant sur les vieilles cartes la dénomination de *Walsche wegh*, *Walsche baen* ou *Walsche straete* (2).

Celle qui passe à Oude Baen — hameau dont le nom est caractéristique — vient de Nosseghem. Elle est comprise de nos jours dans le tracé de la route provinciale de Malines à Tervueren (Quatre-Bras), qui traverse tout le village de Sterre-

(1) Sur certaines cartes, le ruisseau est appelé *Steenbeek*, corruption du nom primitif. Ses affluents sont désignés sur les vieux plans sous le nom de *Vloybeke*, *Vloygrecht*, etc.

(2) *Te Sterbeke, lans daer den Walschen wech doer gaet, tusschen heere Coenraerts Van der Meeren, ridder... noch een boend. lans gelegen int Keelland daer den Oudergemschen wech doer gaet...* (Greffe scabinal, registre n° 6739, année 1478.) — *Een stuck land gelegen by Voskapel, geseyt tegen de Capelle straete, paelende oock tegen de Walsche baene, te Nosseghem.* (*Caertboeck* de Terkisten, 1744.)

beek. A partir de la station du vicinal, ce vieux chemin s'écarte de la chaussée provinciale et se dirige vers Vossem (1).

Cette voie de communication est un dédoublement de la voie romaine passant à Voskapel et qui reliait autrefois Malines à Namur, par les antiques villages d'Elewyt, Perck, Steynocker-

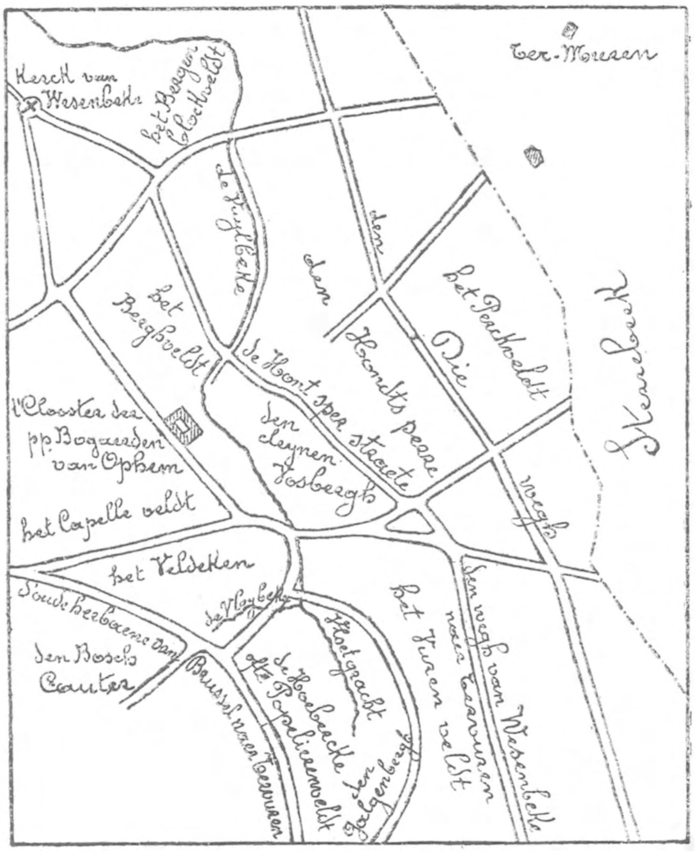

Fig. 1. — Wesembeek et Ophem en 1743 d'après le Caertboeck de Terkisten du géomètre C. Everaert.

zeel, Voskapel, Moorsel, Vossem, Duysbourg, Yssche et Wavre.

On le voit, toute cette région est sillonnée de voies publiques d'une grande ancienneté.

Je pourrais citer encore le *Dieweg h,* de Tervueren à Vilvorde, qui, sur le territoire de Wesembeek, court dans la direction du

(1) Au carrefour, près de la ferme de Rollewagen, une maison porte un écriteau avec cette inscription : *Waalsche Baan.*

Le prolongement de la chaussée provinciale de Tervueren (Quatre-Bras) à Waterloo (Joli-Bois) appartient à l'Etat.

sud au nord, à peu de distance de la limite de Sterrebeek (1). On sait qu'un chemin encore existant et passant à Uccle, à Boendael et à Watermael, porte le même nom, lequel signifie chemin du peuple, chemin public, *via populi, via publica.*

Quelle est l'étymologie du mot Sterrebeek? Ce nom dérive-t-il de *sterre,* étoile, ou de *starre,* écluse, chute d'eau? Il serait téméraire de se prononcer, d'autant plus que l'orthographe primitive semble être *Stertbeke.*

C'est sous cette forme qu'on trouve le nom du village dans l'acte le plus ancien où il en soit fait mention, c'est-à-dire dans le diplôme de 1173, par lequel le duc Godefroid confirme, au prieuré de Forest, la possession des biens de Radbod de Crayenhem (Crainhem), situés à Crayenhem, Rothenbeke (Roodebeek), Wesenbeke et *Stertbeke* (2).

On retrouve le même nom à Tubize, commune autrefois flamande, où il existe une ferme appelée « cense de Stierbecq », ainsi qu'une chapelle dite « chapelle de N. D. de Stierbecq ». Les champs voisins de la ferme sont désignés comme suit dans un acte de l'on 1231 : *couture de Sterbeke* (3).

(1) Bien sis à Crainhem : *prope dumum dictum de Lange Hage et juxta viam dictam den Dyedenweech.* (Cartulaire des Pauvres de Sainte-Gudule, 1439.) — *Opt-Pactvelt* (Wesembeek) *over den Diedweech.* (Livre de biens de 1440 des Pauvres de Sainte-Gudule.) — *Te Ophem, over den Dietwech daer de wech doer gheet ter Vuren waert.* (Livre de biens de l'Infirmerie du Béguinage, XIVe siècle.)

On trouvera le tracé de cet antique chemin sur le plan de Wesembeek que j'ai dressé d'après le *Caertboeck de Terkisten,* datant de 1743-1744, et que possède le riche fonds d'archives des Hospices de Bruxelles. (Fig. 1.)

(2) Ce document est reproduit dans le *Cartulaire de l'Abbaye d'Afflighem et des monastères qui en dépendaient,* publié par M. Edg. de Marneffe (p. 223).

Dans le même cartulaire, je relève les formes suivantes :
Stertbeca, en 1197 (p. 307) ;
Sterbeka, en 1202 et 1218 (pp. 320 et 375) ;
Stertbeka, en 1221 (p. 402) ;
Stertbeke, en 1224 (p. 430) ;
Sterbeca, en 1229 (p. 465) ;
Sterbeke, en 1231 (p. 483).

Ces diverses orthographes se retrouvent dans les actes ultérieurs du XIIIe et du XIVe siècle.

La forme *Sterrebeke* apparaît de bonne heure. On la rencontre dès le XIIIe siècle, et notamment dans le testament de 1286 de Jean de Wespelaer, cité plus loin.

(3) A citer aussi : les Vierges miraculeuses *in Sterreborne,* du pays de Tirlemont, dont fait mention Wichmans, dans ses *Brabantia Mariana* (p. 122) ; *Stert,* dépendance de Baelen lez Limbourg; *Steerbeek,* lieu-dit

La superficie de Sterrebeek est de 908 hectares 50 ares 90 centiares. Sa population, de 1850 habitants environ (1).

Le nombre de maisons était de 190 en 1835 et de 370 au 31 décembre 1916.

Le village s'est développé principalement au sud-ouest de l'église, le long de la chaussée provinciale, du *Walsche weg* et de chemins qui rejoignent l'une ou l'autre de ces voies de communication.

La chaussée provinciale qui, sur le territoire de Sterrebeek, a une longueur de 2,606 mètres, a été décrétée en 1837 et construite en 1848. Cette route est une transformation : au nord de l'église, du *Walsche weg*, lequel a été rectifié près du carrefour de l'ancienne route de Bruxelles à Louvain; au sud de l'église, de l'ancien chemin de Sterrebeek à Tervueren. Celui-ci avait un tracé fort sinueux.

Le territoire de la commune forme une succession d'ondulations dont l'altitude varie de 50 à 80 mètres (2). L'église est à la cote 57.

La verge linéaire avait à Sterrebeek 16 1/3 pieds, sauf à Voskapel, où elle était de 18 1/3 pieds. Le bonnier avait donc respectivement 81 et 102 ares dans chacune de ces localités.

* * *

L'église de Sterrebeek, comme celle de Crainhem, est dédiée à saint Pancrace, martyr.

La collation de la cure pastorale appartenait au chef du diocèse. Les dîmes se partageaient entre le chapitre de Cambrai, le curé, le chapelain de Notre-Dame et le seigneur. En 1699,

près de Hipvoorde-sous-Wolverthem; de nombreux hameaux appelés *Sterrehoek*, *Sterreken*, *Steert*, etc.

D'après E. Forstemann (*Ortsnamen*, 1916, t. II, col. 890-891), la signification de *stert* serait : *der Schwanz der Tiere.*

(1) La population n'était que de 786 habitants en 1786; de 1,003 en 1846 (192 maisons); de 1,512 en 1900 (299 ménages, 306 maisons); de 1,688 en 1905; en 1910, elle atteignit 1,766 habitants; en 1912, 1,812 habitants; en 1923, 1,853 habitants.

Le village est compris dans le canton de Saint-Josse-ten-Noode (arrondissement de Bruxelles).

J'ai réuni ci-après quelques statistiques empruntées aux anciens recensements. (Annexe n° I.)

(2) Les points culminants se trouvent aux extrémités de la commune : au sud-ouest, près du *Diewegh* (69 m.); au nord, près du moulin à vent du *Lindenberg* (80 m.); au nord-ouest, près du chemin de Cologne (83 m.); au sud-est, près de Moorseloo (85 m.); et au sud, à côté du moulin à vent en ruines de Tervueren (94 m.). De belles vues panoramiques s'offrent aux regards en ces divers endroits.

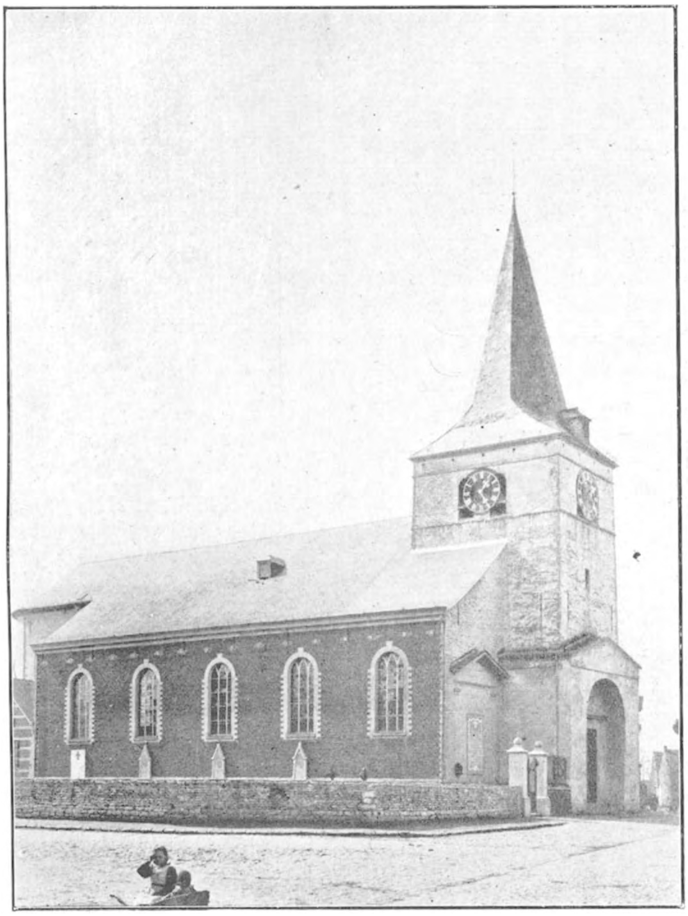

Fig. 3. — L'Eglise de Sterrebeek.

Fig. 4 et 5. — Chasubles.

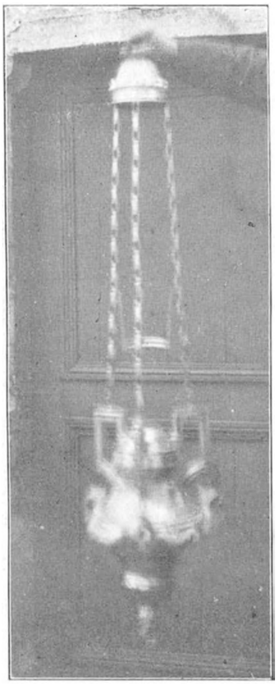

Fig. 6. — Lampe.

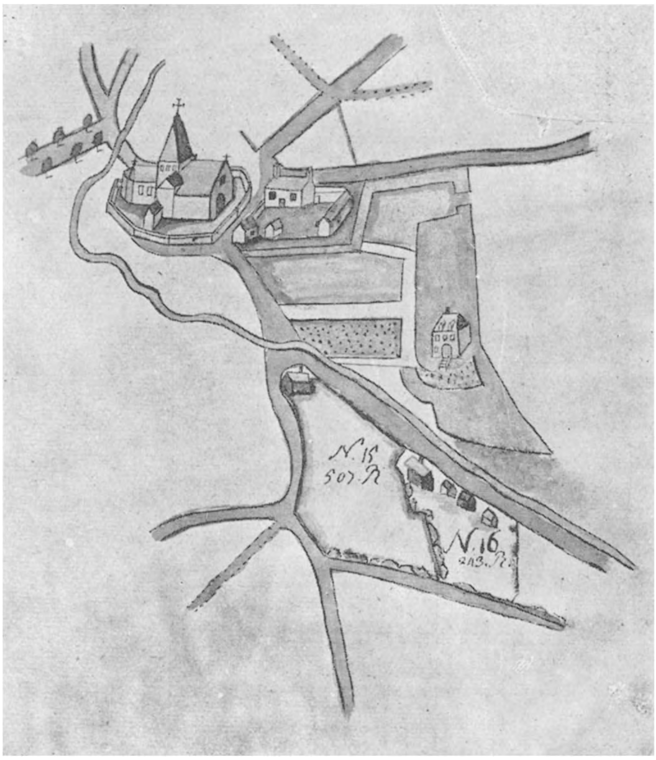

Fig. 7. — L'Eglise, la cure et la speelhuys, d'après le Caertboeck de 1758.

l'évêque de Cambrai, au nom de son chapitre, céda ses dîmes de Sterrebeek et de Moorseloo (1) au curé, pour lui servir de compétence, et à charge de lui payer, ainsi qu'à ses successeurs, une rente de 150 florins.

La chapellenie de Notre-Dame fut fondée en 1449, par sire Jean vander Meeren, seigneur du village.

La dîme seigneuriale, dont le seigneur prélevait les deux tiers et le curé l'autre tiers, fut affermée le 13 juillet 1786 moyennant 5,170 florins (2). Elle grevait une grande partie du village (800 bonniers).

A la fin du XVIIIe siècle, l'église et la Table du Saint-Esprit possédaient chacune environ dix bonniers de terre, ainsi que deux à trois bonniers dans les villages voisins. L'école a été installée longtemps dans la maison du Saint-Esprit, laquelle s'élevait à côté de la cure, le long du chemin de Crainhem. A une époque plus récente, cette construction a été utilisée comme maison communale (3).

La grange à la dîme (*thiende schuere*) était située sur la place, à l'angle de la rue menant à la *Walsche Baen* et était grevée au XVIIIe siècle d'un cens d'une demi-florin censal, au profit du seigneur de Crainhem (4).

Le cabinet d'archives de la ville de Bruxelles possède deux terriers intéressants, renfermant de nombreux plans parcellaires coloriés des terres assujetties au paiement des dîmes. L'un est une copie d'un *Caertboeck* dressé en 1722 par le géomètre G. Gansemans et relatif à la grande dîme, telle qu'elle avait été renouvelée en 1712 par Jacques van Gameren, drossard du seigneur, le comte Charles de Boisschot (5).

(1) Moorseloo ou Moorsel, hameau de Tervueren, dépendait autrefois de Sterrebeek au spirituel, et payait sa quote-part dans les dîmes.

(2) L'affermage ne produisit que 3,740 florins en 1783 et 4,575 florins en 1781.

(3) Dans le jardin de cette maison, une source, portant le nom de Saint-Donat, existait autrefois.

(4) En 1729, le comte d'Erps, seigneur de Sterrebeek, donna en location, sous forme d'un bail emphytéotique d'une durée de nonante-neuf ans, un terrain contigu de 40 verges, à charge d'y construire une seconde grange en briques et couverte de tuiles ou d'ardoises, dans laquelle les fermiers auxquels la dîme était affermée devraient avoir accès avec leurs véhicules et leurs chevaux. Le locataire, Pierre Ronsmans, était tenu au paiement d'une redevance annuelle de 5 florins. (*Notariat de Brabant*, n° 5901, acte passé par-devant le notaire Egide De Mol, le 21 mars de la dite année.)

(5) *Caerte der Landen zijne Excellentie den heere graeve van Konigsegg-Erps competerende onder Sterrebeecke.* Cet atlas est une copie exé-

L'autre est un *Caertboeck* de la dîme, copié en 1774, d'après un original de 1758 (1). Il renferme un croquis des bornes qui furent placées à la limite des champs payant la dîme, lors des bornages exécutés en 1712 et en 1752. Ces bornes (fig. 2) portaient l'inscription T. P. (*thiende pael*).

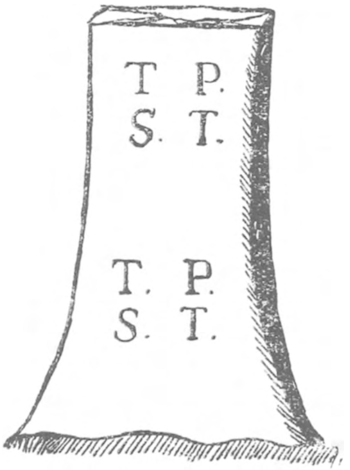

Fig. 2. — Croquis des bornes (thiende paelen) placées en 1712 et en 1752, d'après le Caertboeck de 1751.

Ces deux terriers contiennent des plans précieux pour reconstituer la topographie ancienne de la commune. J'en ai reproduit plusieurs dans cet ouvrage.

D'après une annotation qu'on y trouve, un paysan qui avait, en 1771, déplacé une des bornes dont il vient d'être question et marquant la limite de l'ancien *Veebosch*, dut, à la suite d'une transaction dans laquelle intervinrent trois avocats, payer une amende de 28 florins au maire, Pierre Ermens, et supporter les frais occasionnés par la réinstallation de la pierre.

L'église a été rebâtie en 1829, avec le concours de l'architecte Stevens et grâce aux libéralités du roi Guillaume Ier et du prince d'Orange (fig. 4). La consécration eut lieu en 1836.

cutée en 1751, par l'intendant Jean Maillet. (Archives de Bruxelles, n° 1617.) Il y est annexé un précieux croquis représentant le centre du village, et copié d'un plan que le géomètre Adrien De Bruyn dressa à la suite d'un mesurage de 1743. (Fig. n° 31.)

(1) *Caerte figuratieff van alle de stucken getrocken uyt de groote caerte figuratieff der thiende van Sterrebecke.* (Archives de Bruxelles, n° 1616.)

A la suite de cette reconstruction, il n'est resté debout de l'église romane primitive qu'un lambeau mutilé, la tour. Tout le reste de l'édifice actuel date de 1829.

L'église romane se rapprochait beaucoup de sa voisine, celle de Saventhem. Elle était bâtie sur un plan fort simple, comprenant la tour actuelle, dont le rez-de-chaussée servait de presbyterium, et auquel un chœur semi-circulaire était accolé à l'orient; du côté opposé se trouvait la nef, à laquelle un transept et un petit porche furent ajoutés à l'époque ogivale (fig. 7 et 8).

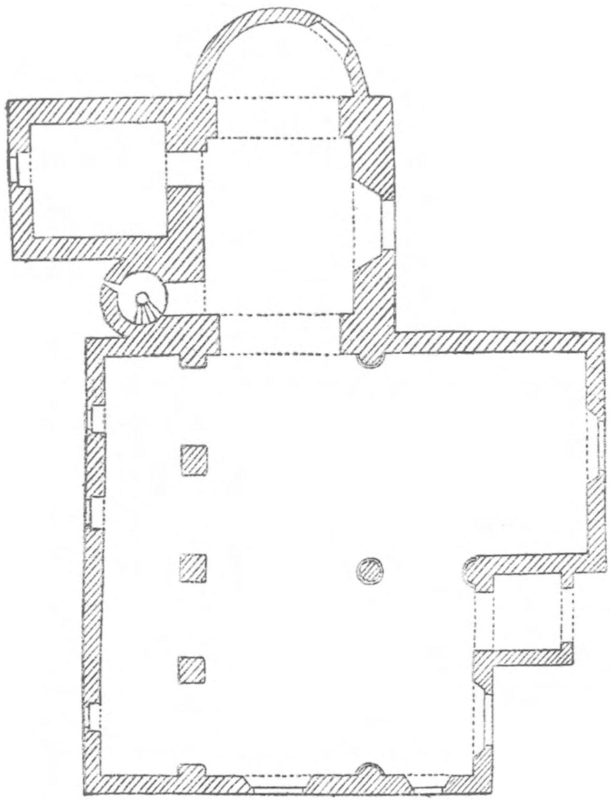

Fig. 8. — L'Eglise avant les transformations de 1829, d'après le plan conservé à la cure.

Chose curieuse, la restauration de 1829 a eu pour résultat le renversement complet de l'orientation du temple : le chœur roman a été rasé, et à l'endroit où il s'ajustait à la tour, l'entrée

de l'église actuelle a été aménagée. Le nouveau chœur est disposé vers le couchant, à l'extrémité des nefs modernes (fig. 9).

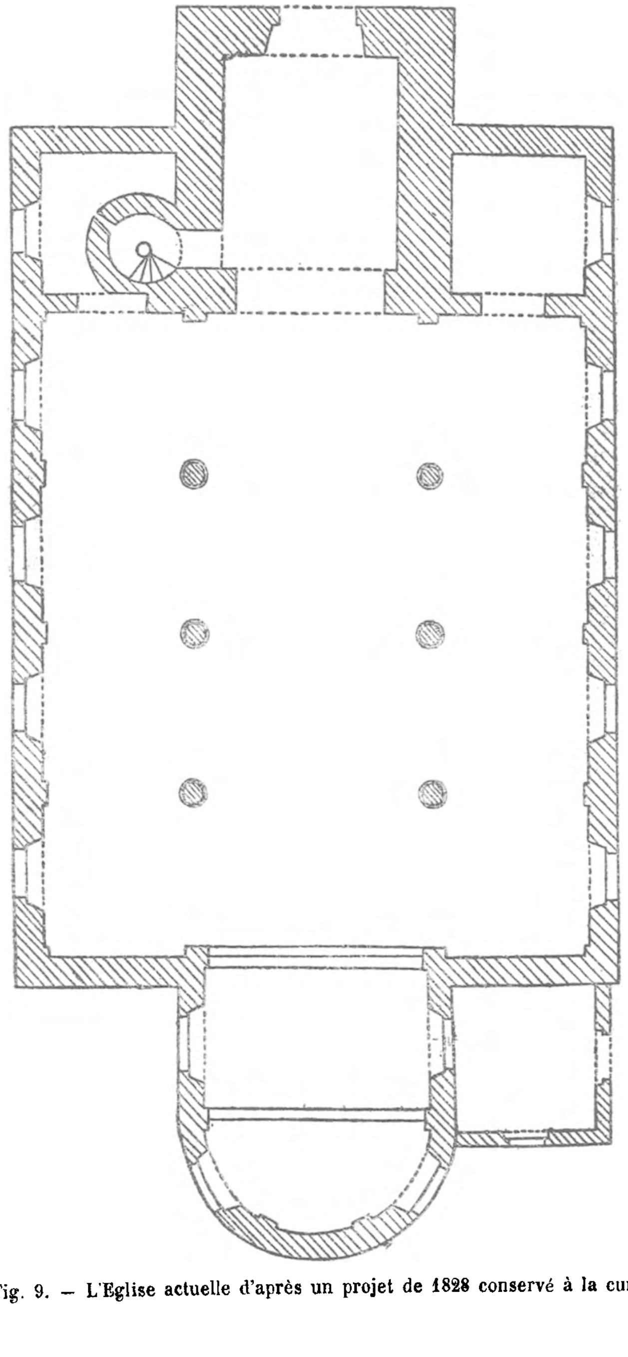

Fig. 9. — L'Eglise actuelle d'après un projet de 1828 conservé à la cure.

La tour a été pourvue de fenêtres; une grande arcade a été percée du côté des nefs. L'escalier à vis en pierre blanche, de l'église primitive, a été conservé, dans sa tourelle circulaire, du côté septentrional de la tour (1).

On conserve aux Archives générales du Royaume des croquis datant de 1753 et qui représentent l'église avant sa transformation. Quelques-uns sont reproduits dans la présente monographie.

Un de ces dessins nous donne une idée de la façade postérieure, telle qu'elle avait été remaniée au XVIIe siècle fig. 10).

La vue en élévation représente la nef de droite où l'on voyait deux arcades ogivales supportées par une colonne cylindrique (fig. 11). Dans la construction primitive, on comptait quatre arcades en plein cintre, reposant sur des piliers carrés.

Le troisième croquis rappelle l'état ancien de la tour, avec son pittoresque casque d'ardoises, qu'on a remplacé par un clocher pointu (fig. 12).

La tour a été surélevée à une certaine époque : sa partie supérieure est en briques du côté intérieur. Une des grosses poutres en chêne formant la base du clocher porte la date de 1756. C'est vraisemblablement la date de cette transformation.

La grosse cloche de l'église a été installée par le curé actuel, M. Ad. Boey, qui depuis plus d'un quart de siècle s'occupe avec dévouement de l'embellissement de ce monument. Cette cloche a été coulée en 1908 par M. O. Michaux.

La seconde cloche est plus ancienne. M. le vicaire Van der Eycken a bien voulu en copier l'inscription à mon intention :

In den naem van den H. Pancratius ben ik gegoten den 14^en^ Juny 1804, tot den dinst van de gemeynte van Sterrebeck, onder de bestieringe van P. Smet, pastoor, C. Ronsmans, W. De Becker, als kerckmeesters, ende J.-J. V. Dyck, meyer, en hebben voor peter M.-I. Plovits, meter J.-E.-T.-J. Dannoot, sijn huysvrouw. — I. Roelans en soon hebben mij gegoten.

Telle que nous la voyons de nos jours, l'église ne présente aucune particularité saillante. A l'intérieur, on a suppléé à la pauvreté de son architecture par une décoration sobre et fraîche, qui, dans l'ensemble, a bonne apparence.

(1) M. l'abbé R. Lemaire a publié, dans son intéressant ouvrage sur *Les Origines du style gothique en Brabant* (1906), une description de l'église ancienne et des modifications qu'elle a subies. Les dernières transformations de la tour ont été faites vers 1900, par M. l'architecte Struyven.

Le trésor artistique du temple est pourtant peu considérable et l'énumération en est vite faite. Le mobilier provient en grande partie de l'ancienne église Saints-Pierre et Paul d'Anvers : les statues de ces saints placées sur les côtés du maître d'autel, la chaire de vérité en style rococo, le banc de communion en Louis XV, les confessionnaux, enfin, les autels latéraux, flanqués de jolies colonnes corinthiennes et d'élégants frontons (XVIIIe siècle). Les autels et le banc de communion sont peints en blanc et rehaussés de dorures.

Près de l'entrée, sont appendus deux tableaux, l'*Adoration des Mages* et *Sainte Monique mourante*.

L'église possède trois autres tableaux fort détériorés et entre autres une *Adoration des Mages* (sur panneau) et un *Christ en croix* attribué à P.-J. Verhaeghen. Cette dernière toile pourrait, ce me semble, être suspendue dans la chapelle des fonts baptismaux, en attendant qu'elle soit restaurée.

Sur l'autel Saint-Pancrace (ancien autel de la Sainte-Croix), on voit une petite statue ancienne de ce saint. A signaler aussi une statue de saint Donat et une de saint Roch.

Dans la sacristie, on conserve un très bel ornement rouge, gothique, consistant en une chappe, une chasuble et deux dalmatiques (fig. 4 et 5).

Ces vêtements ecclésiastiques, ornés de broderies sur or représentant diverses scènes de l'histoire sainte, portent les armes des Van Wachelgem et des Pipenpoy. On ne sait comment ils sont devenus la propriété de l'église (1).

En 1848, M. le curé Ant. Peeters fit restaurer cet ornement par le brodeur B. Léonard, d'Anvers, ce qui occasionna une dépense de 666 francs. Lorsqu'on défit la chappe, on découvrit sous l'écaille un fragment de gravure, datant de l'année 1561, et relatif à la ville de Lierre (légende de saint Gommaire).

Ce travail de restauration fut lamentable. Presque toutes les figures de saints représentés sur ces admirables ornements brodés ont été affreusement banalisés par des reprises maladroites.

Il me reste à faire mention d'une magnifique lampe en argent,

(1) Maître Henri Van Wachelgem, échevin, puis secrétaire de la ville de Bruxelles (1521), et sa femme, Mathilde Pipenpoy, possédaient, au milieu du XVIe siècle, une seigneurie à Molhem, relevant des Grimberghen-Nassau, ainsi qu'une partie de la grande dîme de Pede-Sainte-Gertrude. Une ferme de Capelle-Saint-Ulric portait le nom de cette famille. (WAUTERS.)

pesant cinq kilos, et qui fut offerte à l'église en 1794 par M. Max. Plovits. Cette lampe est une œuvre de Jean-Gommaire Joostens, de Malines, et elle a été restaurée en 1856. Elle porte cette inscription :

Donum istud dedimus ad majorem Dei gloriam ac adjutricem B. V. Mariae in Sterrebek 2 Febr. 1794.

Cette lampe est conservée à la cure (fig. 6).

Une dalle en marbre appendue à l'intérieur de l'église, au pied de la tour, rappelle les noms des dix enfants du village, morts pour la Patrie, pendant la guerre récente.

A côté de l'entrée de l'église, on voit une pierre sépulcrale portant cette naïve inscription :

D. O. M. — Rust plaetse — van den eersaemen — Joannes Van der Smissen — die sterft den 19 July — ten half ses s' morgens — respectivelijck — ende van de eerbaere Maria Van der Maelen — die sterft den 18 July — ten half twelf s' middaghs. — T' is raer sterven achtien —uren naer malcanderen. — Gewesene gehuyschen — ende ingesetenen — eerst 52 jaer tot — Moorseloo onder Vueren — ende daer naer noch 5 jaeren tot — Sterrebeek op hun pachthof — genaemt den Rollewagen. —VrInDen geDenCkt toCh — hUnDer zIeLen.

L'addition des lettres numérales donne 1762 (1).

Le cimetière qui entourait l'église a été désaffecté il y a quelques années. On y a laissé une chapelle funéraire accolée au chœur, celle des barons de Fierlant. Des dalles en marbre tapissent les murs intérieurs et portent les trois épitaphes que voici :

1° *D. O. M. — Ici reposent — les restes mortels — de — François-Antoine-Marie, baron* DE FIERLANT, *— conseiller à la Cour de cassation, ch^r de l'ordre — de Léopold, etc., né à Turnhout le 22 Juin 1800 — décédé à Bruxelles le 28 Septembre 1861 — et de Anne-Marie-Françoise, baronne* DE VIRON DE DIÉVAL *— son épouse — née à Bruxelles, le 7 Juillet 1799 — y décédée le 8 septembre 1864. — R. I. P.*

2° *D. O. M. — Ci-gît — Messire — Aloys de Gonzague-Jean-Marie-Ghislain — baron* DE FIERLANT *— ancien bourgmestre de Sterrebeek — ch^r de l'ordre de Léopold et de St-Grégoire-le-Grand, — né à Bruxelles, le 11 mai 1828 — décédé à Louvain le 27 septembre 1898 — inhumé le 1er octobre — et — Alix-Marie-Sophie-Antoinette* MALOU *— baronne de Fierlant, son épouse — née à Ypres le 11 Juin 1829, décédée — à Louvain le 26 avril 1911. — R. I. P.*

(1) Les époux Van der Smissen-Van der Maelen achetèrent divers biens à Sterrebeek de 1712 à 1753.

3° *D. O. M.* — *Ici repose en paix* — *Marie-Caroline-Alix-Ghislaine* — *baronne* DE FIERLANT — *née à Bruxelles le 30 mars 1830* — *y décédée le 24 novembre 1896.* — *R. I. P.*

On voit dans le chœur de l'église les obits de cette famille.

La cure est attenante au cimetière désaffecté. C'est une construction blanche, assez vaste, et dont les ancrages, sous le toit d'ardoises, forment le millésime 1791. Dans le salon principal, on voit une belle décoration murale comprenant quatre médaillons (les Saisons) et qui date de cette époque.

Autrefois, il était d'usage, à Sterrebeek, que les paroissiens assistant au salut le dimanche ou un jour de fête, vinssent s'agenouiller devant l'autel, un flambeau allumé à la main. Cette coutume n'existait pas ailleurs, paraît-il (1).

Sterrebeek doit avoir été un lieu de pèlerinage fréquenté. Jean de Wespelaer, qui testa en 1286, reconnaît dans son testament devoir des pèlerinages à Sterrebeek, à Gheel, à Malines, etc. (2).

Le 22 novembre 1663, une confrérie fut fondée dans l'église de Sterrebeek, pour propager la dévotion du scapulaire. De pieux auteurs racontent qu'une fillette fut guérie miraculeusement, en 1665, d'une infirmité grave, par l'intercession de Notre-Dame du Mont Carmel, dans l'église du village. On conserve à la cure le registre de la confrérie, sur lequel se trouvent inscrits plus de 3,000 noms (3).

Par une convention datant du 6 juin 1544, le seigneur de l'époque, Walter van der Meeren, ainsi que les maîtres d'église et les maîtres des pauvres décidèrent que la collation de l'office de sacristain serait toujours faite dans la suite, d'accord entre eux.

(1) D'après une monographie manuscrite de Sterrebeek, rédigée en 1850 par M. l'abbé P.-J.-F. RONSMANS, alors vicaire de ce village.

(2) ALPHONSE WAUTERS, *Histoire des environs de Bruxelles*, t. II, p. 743.

Le testament a été publié dans les *Bijdragen tot de Geeschiedenis bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant*, t. X (1911), pp. 384 à 386.

Cette revue a publié, dans son tome IV (pp. 266 à 268), une courte notice sur Sterrebeek, ainsi que la liste des anciens curés du village.

(3) RONSMANS, manuscrit cité.

J'ai cru utile d'insérer plus loin, à titre documentaire, la partie de ce manuscrit relative à l'église et aux anciennes chapellenies de Sterrebeek. (Annexe n° II.)

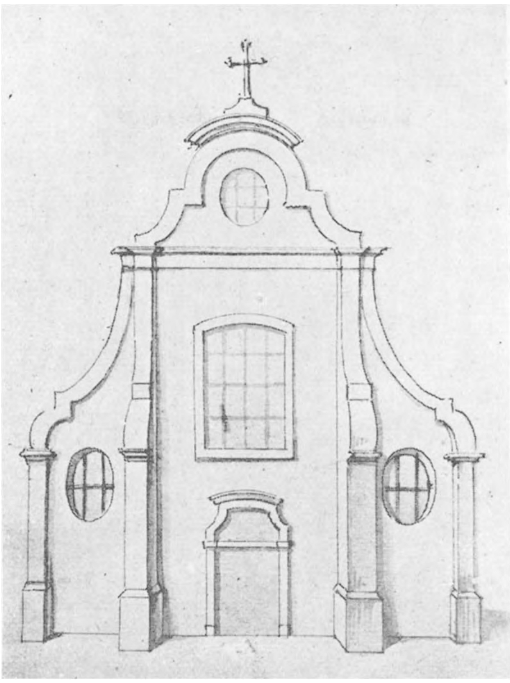

Fig 10. — L'église avant sa transformation,
d'après un croquis de 1753 de Godbin.
Façade arrière. (Arch. G. du Roy.)

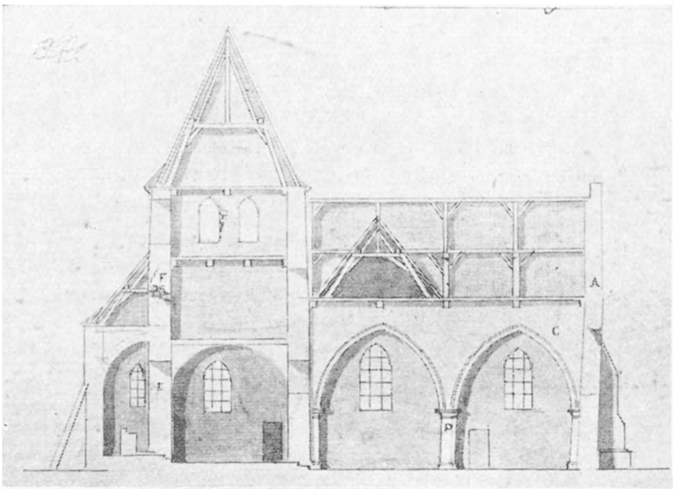

Fig. 11. — L'église avant sa transformation, d'après un croquis de 1753,
coupe transversale.
(Elevatie naer binnen op de reghte sijde).

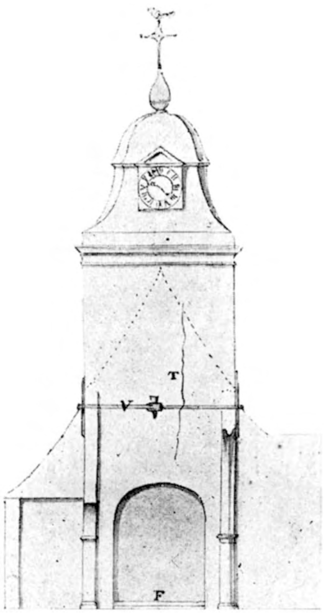

Fig. 12. — L'église avant sa transformation,
d'après un croquis de 1759 de Godbin. Tour. (A. G. R.)

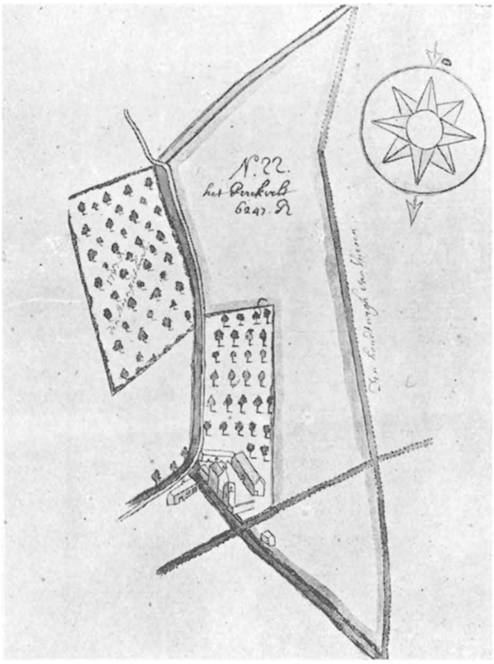

Fig. 13. — L'Herincxpachthof, d'après le Caertboeck de 1758.

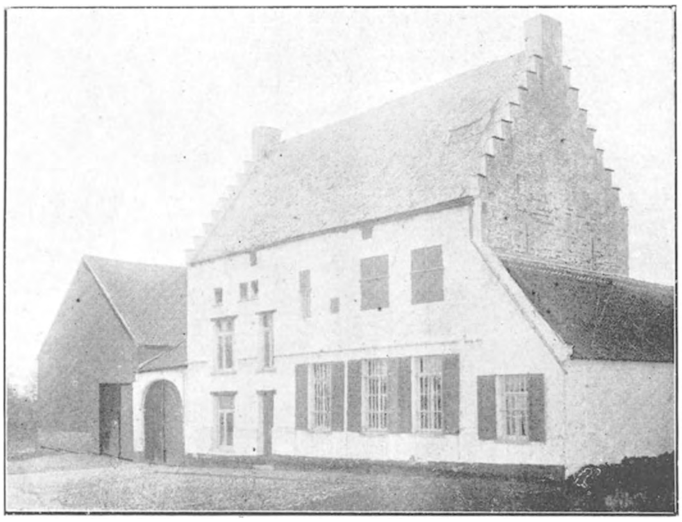

Fig. 14. — Nosseghem. L'ancienne auberge « *In den Leeuw* » à Voskappel (1649

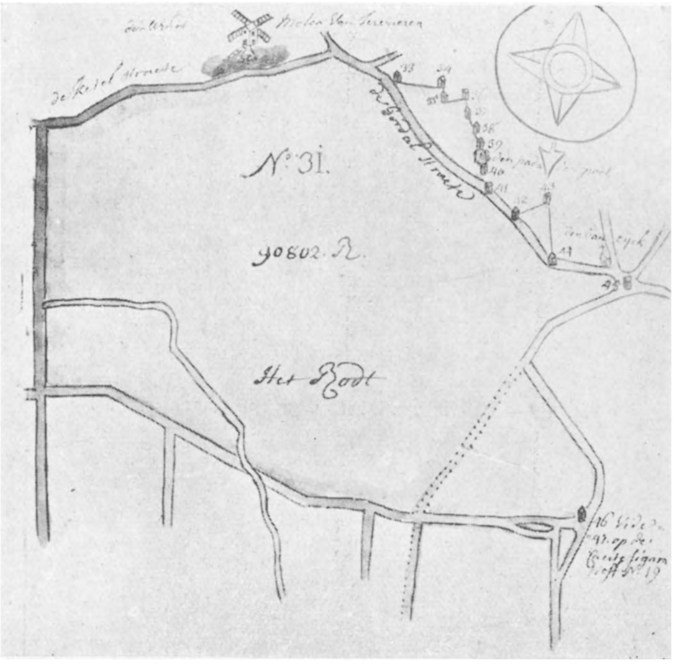

Fig. 15. — Le plateau « *het Rodt* », d'après le Caertboeck de 1758.

A part l'église et la place proprette (*Kerk plaets*) qui s'étale alentour, la partie agglomérée de Sterrebeek n'a rien de caractéristique et qui vaille d'être signalé.

Les maisons du village n'ont pas un cachet ancien et pittoresque, comme dans certaines localités de la région, Perck, Steynockerzeel et Humelghem, par exemple.

Une grosse ferme, située à l'extrémité méridionale du château de Ter-Meeren, mérite toutefois une mention. Je fais allusion à l'*Herinckxpachthof* (fig. 13). C'est un pâté de constructions blanchies à la chaux, de hauteurs variées, et disposées autour d'une cour carrée, où le traditionnel chien aboyeur sort de sa niche lorsque apparaît un étranger. Une pierre sculptée placée au-dessus de la porte de l'écurie porte cette date : 1699.

La partie intéressante de cette métairie est située près de la porte d'entrée, à l'un des angles de la cour, où l'on voit un bâtiment rectangulaire, d'une silhouette gracieuse, avec son toit d'ardoises flanqué de pignons triangulaires et décoré de jolis corbeaux ouvragés.

Cette construction remonterait à l'année 1686, d'après les ancrages de la façade dirigée vers la route. J'ai lieu de croire, toutefois, que cette date rappelle une transformation de ce petit édifice : celui-ci surmonte un souterrain voûté et il est bâti solidement. Les murs ont cinquante centimètres d'épaisseur. On constate aisément, d'ailleurs, des traces de remaniements; une fenêtre, notamment, a été bouchée. Tout fait supposer que cette construction est beaucoup plus ancienne et qu'elle a été érigée dans un but de défense.

Du côté de la route, une chapelle dédiée à saint Donat a été enchâssée dans ce curieux petit donjon mutilé. L'aménagement de cette chapelle est l'œuvre du fermier Jean Herinckx, dont la ferme porte le nom. D'après sa pierre sépulcrale, accolée au bas-côté sud de l'église, Herinckx était président de la fabrique d'église, après avoir été échevin de son village natal, Sterrebeek, où il mourut en 1887, âgé de 80 ans.

Un mot aussi à propos de l'ancienne ferme de *Rollewaegen*, bâtie à front du *Waelsche Weg*. C'était, vers 1850, une distillerie. Quelques années plus tard, la famille De Smeth y installa une fabrique de couvertures de laine, qui devint dans la suite la propriété d'une société anonyme, *La Lainière de Sterrebeek*, laquelle est dirigée par l'ex-bourgmestre du village, M. Fr. De Smeth.

La guerre de 1870 fut favorable au développement de cette usine, mais il n'en fut pas de même de celle qui vient d'ensanglanter si terriblement l'Europe. En 1915, les Allemands y ont enlevé tout le stock, à l'aide de trente-deux chariots à deux chevaux. Depuis lors, l'usine a été réorganisée et elle est de nouveau prospère.

Nous avons vu plus haut que Rollewaegen a appartenu à Jean Van der Smissen. Celui-ci possédait aussi la ferme Herinckx, en 1729.

D'après des actes du XVIIe siècle, Rollewaegen semble avoir porté autrefois le nom d'*hoff ten Eynde* (1).

(1) Cette dénomination était donnée jadis au quartier avoisinant : *ten Inde, inde prochie van Craynem* (1474) ; *achter den Inde, neven Haeswynckel* (1478) ; *huyse gelegen ten Inde, geheten den Swaen, dair Art Mommart in plach te wonen* (id.).

II

Les hameaux : Voskapel, Oude Baen, etc.

Les hameaux de Voskapel et d'Oude Baen, situés en partie sous Sterrebeek et en partie sous Nosseghem, s'isolent au milieu des champs, le long de la vieille *herbaen* de Bruxelles à Louvain.

Voskapel doit son nom à une chapelle encore existante, mais bien déchue de nos jours, et que fonda en cet endroit la famille De Vos, florissante à Bruxelles dès le XIIe siècle. Le chevalier Everwin De Vos fut échevin d'Uccle et à diverses reprises échevin de Bruxelles de 1236 à 1266. Gilles De Vos a rempli les mêmes fonctions à Louvain, en 1468 et 1470.

Les monnayeurs du Brabant, chose curieuse, firent de cette chapelle l'oratoire de leur corporation. Celle-ci y avait la collation de la chapellenie de Saint-Gilles, à la faveur d'une disposition testamentaire du fondateur de ce bénéfice, Guillaume De Vos, bourgeois de Louvain (1421).

D'après Alphonse Wauters, les monnayeurs adoptèrent ce sanctuaire, à l'imitation des députés du duché et des villes de Bruxelles et de Louvain, qui se réunissaient chez les Bénédictines de Cortenberg ou à la *Coudertaverne*, à Nosseghem. En tout cas, la chapelle est placée sous le vocable de leur patron, saint Eloy, dont on voit la statue sur l'autel vétuste en style de la Renaissance, qui forme l'unique décoration de ce petit sanctuaire campagnard.

La chapelle était déjà délaissée en 1850. La fête du patron était célébrée alors dans l'église de Nosseghem. (RONSMANS, manuscrit cité.)

D'après la liasse d'archives que la Ville de Bruxelles possède au sujet des anciens biens de la monnayerie de Brabant, à Voskapel, la donation de Guillaume De Vos comprenait une maison, une chapelle et un verger, situés dans la paroisse de Nosseghem, à l'endroit dit *ter Couder Taverne*. Cette chapelle, qui devait être beaucoup plus grande que celle qui a survécu, portait l'inscription : *Cappelle van de vrije munters van Brabant.* Elle était dédiée à la Vierge.

Le 29 septembre 1489, Jean Van Duysborg, bourgeois de Louvain, fils de Jacques, fonda dans cet oratoire deux messes hebdomadaires, et il affecta à cette occasion quatre muids de

seigle sur les biens de Jacques Van der Veken, situés à Vossem (une maison sur le *Plinctvelt achter Colvenrode*, une petite ferme avec étang et pigeonnier *opte Plinct, etc.*) ; il affecta aussi sur les mêmes biens, huit rasières (*molenvaten*) de seigle en faveur du sacristain et cinq muids de seigle, pour le pain, le vin et la lumière de la chapelle (1).

La chapelle fut restaurée entièrement en 1614. D'après le compte dressé à cette époque par Jacques Bosmans, curé d'Everberg, chapelain de Voskapel, la dépense s'éleva à 160 florins environ, dont 112 payés par les monnayeurs. Sur ce compte, le chapelain porte en recette deux florins, pour la vente d'un orme provenant du cimetière de Voskapel, ainsi que vingt florins environ pour rentes, location de terres et offrandes.

Parmi les prédécesseurs de Bosmans, on cite Henri Crabbe, mort vers 1550. D'après un témoignage recueilli en 1617, ce chapelain avait une concubine, dont il eut quatre enfants.

En 1669, les prévôts et les jurés de la corporation des monnayeurs nommèrent desservant Adrien Remen, chapelain de l'abbaye de Cortenberg, en remplacement de Guillaume Cuveliere, curé de Nosseghem, décédé. Le chapelain était chargé de célébrer une messe par semaine. Son bénéfice consistait dans le produit de la terre, de la prairie et du verger contigus à la chapelle, et qui d'après un autre document mesuraient ensemble 1 bonnier 50 verges (2). Le chapelain recevait en sus 30 florins par an.

Au XVIIIe siècle, les monnayeurs payaient pour ces biens un cens de onze deniers de Louvain et un demi-pain, au comte de Konigsegg-Erps.

En 1672, le chapelain était André Vander Elst et, en 1678, J.-B. Van Boterschot, tous deux curés de Nosseghem. Pendant plus de vingt ans, ce dernier célébra dans l'oratoire une messe basse chaque semaine et une messe chantée, accompagnée parfois d'un prêche, le jour de la Saint-Eloy.

Après sa mort et notamment de 1702 à 1704, les offices n'eurent lieu que fort rarement. Son frère, David Van Boter-

(1) Jacques Van Duisborg avait, quelques années auparavant (1470), cédé ses droits sur les dits biens à Jacques Van der Veken, moyennant cinq muids de seigle par an.

La charte fut passée devant le maître des comptes du duc et les maires de l'hospice des Douze-Apôtres, de Josse Absoloens et du seigneur de Mérode de Leefdael; elle fut scellée par les échevins de Vossem.

(2) Je publie un croquis indiquant l'état des lieux en 1617. (Fig 16.)

schot, revendiqua sa succession, mais il eut des démêlés à ce sujet avec le curé de la paroisse, Ant. Van Bomme.

En 1480, les monnayeurs possédaient, indépendamment du terrain de Sterrebeek sur lequel était érigé leur chapelle, une terre située à Nosseghem, près du vieux chemin de Bruxelles à Louvain (1).

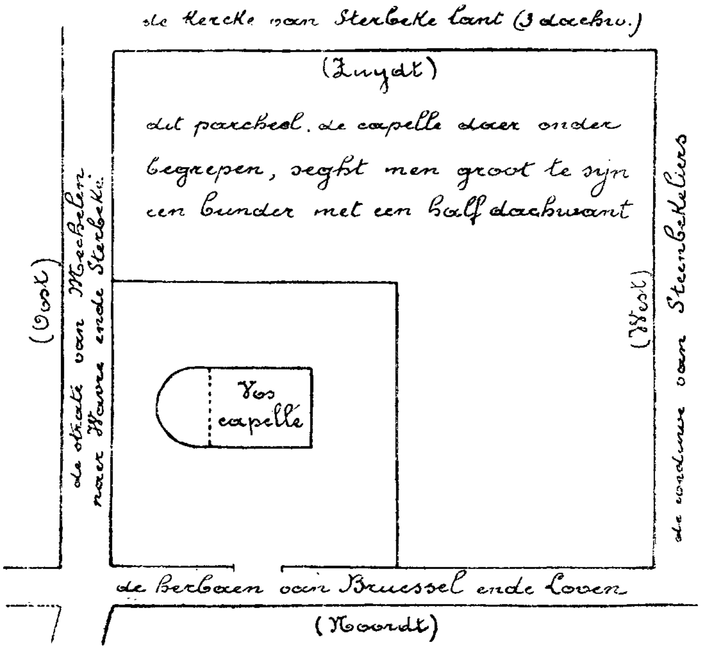

Fig. 16. — Plan du terrain appartenant aux monnayeurs et sur lequel s'élevait leur chapelle de Voskapel à Sterrebeek, 1617. (Arch. de Bruxelles).

La corporation des monnayeurs est la première, dans le Brabant, dont les anciens actes nous révèlent l'existence. Soustraite à l'autorité urbaine et ne relevant que du duc, cette association d'artisans arriva presque d'emblée au terme de son évolution et dès l'année 1291, elle obtint de Jean Ier un privilège lui réservant le monopole de la frappe de la monnaie. Les compagnons monnayeurs étaient au nombre de quatre-vingt-dix, dont cinquante à Bruxelles et quarante à Louvain (2).

(1) *Lants geheten 't Capellen block, tusschen de goede der muynters van Brabant ende de heerstrate die van Loven te Bruessel wert loept, comende tot aen de goede der erfgen. wilen Joes van Tuytenberge.* (Registre scabinal n° 6739, f° 72 verso.)

(2) G. Des Marez, *L'Organisation du travail à Bruxelles au XVe siècle*, 1904, p. 21.

En 1298, le fils de Jean Ier augmenta les privilèges de la corporation, à laquelle il adjoignit deux cents sous-monnayeurs (1).

Les monnayeurs du duc avaient des biens non seulement à Sterrebeek et Nosseghem, mais aussi à Merchtem, Releghem, Zellick, Wemmel, Melsbroeck, Peuthy, Perck, Beyghem, Weerde, Assche et Grez (2).

A cause de sa situation le long d'une des anciennes routes importantes du pays, Voskapel — comme Sterrebeek, d'ailleurs — fut occupé maintes fois au cours des guerres qui ravagèrent le territoire brabançon. Ainsi, les Français et les Hollandais coalisés y campèrent en 1635. Les habitants de Sterrebeek perdirent leurs récoltes cette année-là, à cause du fréquent passage des troupes.

La justice était rendue à Voskapel par les échevins d'Erps, au nom du duc de Brabant. Il y existait toutefois une seigneurie particulière, ayant la prérogative de condamner jusqu'à la mort, *toten live,* comme on disait jadis.

Le hameau, blotti à l'ombre de grands peupliers et encadré de vergers, comprend une ancienne auberge, transformée en ferme (fig. 14), mais qui a encore son enseigne d'autrefois :

Goet logist — In den Leeuw — tot Voskapel ver — maert, halfwegh — Loven en Brussel — staet.

Sur la pierre qui porte cette inscription, on a gravé aussi un lion, une épée et cette date : *A(nno) 1649* (3).

D'une silhouette bien brabançonne, cette vénérable construction, décorée de pignons en escalier, a dû avoir beaucoup de cachet avant d'avoir été défigurée par des modernisations malencontreuses.

De grands bois existent encore près de Voskapel, sur le territoire d'Everberg. Le plus proche, le *Haesewinckel,* empiétait autrefois sur le territoire de Sterrebeek, où il portait les noms de : *Cappellenbergh* et *de Vossecoten,* ou *Anneken Bosch;* et *het Mouilleken.* L'*Anneken bosch* a appartenu aux de Konigsegg-Erbs.

(1) Alphonse Wauters, *Le duc Jean Ier*, p. 362.

(2) J. Cuvelier, *Les Dénombrements de foyers en Brabant,* p. CXI.

(3) A Vossem, on voit une pierre semblable, enchâssée dans la façade d'une habitation avoisinant l'église. Elle représente un canon et porte cette inscription : *Año 1760 — In het Canõ — Logeert men te voet ent —peert ende ieder voor —sijn gelt dat hij vertert.*

Un acte de l'an 1618 cite aussi *den Heyn Cammaerts Bosch* (trois bonniers), vendu à cette époque par Henri Scheers à Max. De Vadder, greffier de Saventhem-Sterrebeek (1).

Ces divers bois, de même que le *Moorseloo*, situé à proximité de Sterrebeek, dans la direction de Vossem, sont autant de lambeaux de la forêt de Soigne, au milieu de laquelle le village de Sterrebeek a pris naissance et qui en ont été séparés à la suite d'anciens défrichements.

* * *

La chaussée provinciale de Sterrebeek à Nosseghem (c'était autrefois un chemin creux, baptisé du nom banal de *Hoelstraete*) traverse les hauteurs du *Lindenberg*, où le moulin à vent de Sterrebeek dessine sa svelte silhouette (2). On jouit de là d'une belle vue d'ensemble du village. Deux ou trois maisons avoisinent celle du meunier. En face, du côté opposé de la chaussée, le talentueux statuaire, M. Jules Lagae, a édifié une jolie villa en pierre.

Le *Lindenberg* doit son nom à des vieux tilleuls qui ont existé dans la partie septentrionale de Sterrebeek et dont les anciens actes rappellent le souvenir.

Passé le moulin à vent, on atteint le hameau d'*Oude-Baen*, auxquels les vieux documents donnent habituellement le nom du hameau voisin, Voskapel, ou celui de *Platteborse*. Son nom actuel ne remonte vraisemblablement qu'au XVIIIe siècle.

Oude-Baen est moins important que Voskapel. Il ne compte que dix à quinze maisons, alors qu'il y en a une quarantaine à Voskapel, bien entendu y compris celles qui sont situées sous Nosseghem (3).

(1) D'autres bois ont existé à Sterrebeek : le *Haecbosch*, qui était situé à la limite de Wesembeek et qui est cité dès 1474; le *Perckbosch*, contigu au chemin de Tervueren, et qui comprenait encore environ cinq bonniers et demi, lorsqu'il fut acheté par Jean Van der Smissen en 1733; le *Ruyterbosch*, qui s'étendait le long de la *Walsche baene*, près du bois de Moorseloo, etc.

Le *Ruyterbosch*, après avoir été abattu, fut replanté à la fin du XVIIe siècle; il était exempt de la grande dîme, en vertu d'un accord de l'an 1702.

(2) Le moulin, fortement endommagé lors de la tempête du 9 mars 1922, a été abattu à une époque récente.

(3) A Voskapel, sur le territoire de Sterrebeek, il y a 18 maisons, occupées par 104 habitants.

A Oude-Baen, survivent aussi de vieilles habitations du XVIIe siècle, rappelant l'importance qu'avait à cette époque l'ancien chemin de Cologne qui y passe. Une de ces demeures porte une plaque sur laquelle on lit : *Kuelen Baen*. Deux autres sont datées l'une de 1604, l'autre de 1621.

La *Keulsche Baen* est tout à fait délaissée depuis la construction de la nouvelle chaussée de Bruxelles à Louvain, en 1704-1707. C'était autrefois une succession d'auberges (1).

La *Coudertaverne* ou *Couwertaverne* était la plus ancienne et la plus importante de ces haltes de rouliers. Il en est fait mention dès le milieu du XIVe siècle, dans le livre de fiefs dit *Stootboeck : te Nosseghem, bi der Coudertavernen* (2).

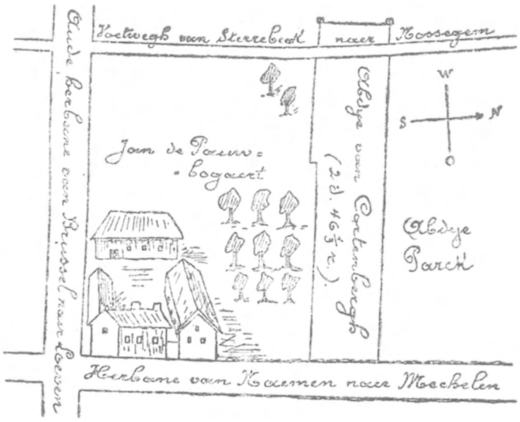

Fig 17. — Nosseghem. L ancienne « Coudertaverne » en 1722 d'après un plan du géomètre G. Gansemans, (A. G. R. n° 585, suppl.)

Cet établissement (fig. 17) était situé à Oude-Baen, à l'angle nord-ouest du carrefour, sur l'emplacement de la maison datée de 1604, que j'ai signalée. C'est de nos jour la demeure de M. Museur, bourgmestre de Nosseghem. Elle a conservé deux pignons à gradins, mais elle a perdu tout caractère depuis que sa façade a été cimentée.

(1) Les anciens actes citent notamment *den Vos, den Hert* et *den Wolf*, à Voskapel.

(2) *Verteert ter Coudertaverne tstertbeke ende dair omtrent, VII septembris... 2 1/2 pl.* (Livre de cens des Pauvres de Sainte-Gudule, B. n° 237, année 1430.)

L'habitation primitive, c'est-à-dire la *Coudertaverne,* est mentionnée dans un acte de 1490, lequel indique qu'elle venait d'avoir été incendiée; il est probable qu'elle devint la proie des flammes pendant les guerres civiles qui désolèrent le pays vers cette époque. Elle était habitée alors par Gilles Van Aelst, avec qui intervint un arrangement au sujet du non-paiement pendant quatre ans d'un cens d'un muid de seigle (1).

Au commencement du XVIIe siècle, c'était une auberge-cabaret dont l'enseigne était *den Wildeman* et appartenant à Martin van Ophem, drossard de la baronnie de Saventhem. Celui-ci la louait moyennant 200 florins par an à Jean van Ophem et à son épouse, Elisabeth Goidseels.

A la suite du partage des biens de Martin van Ophem, cette auberge devint la propriété de sa fille cadette Jeanne, femme d'Henri van Panhuysen, licencié en droit. Ce bien était grevé d'un cens de cinq chapons et vingt sous tournois, au profit de Nicolas Bolly (2).

Au XVe siècle, les Pauvres de Sainte-Gudule possédaient à *Coudertavernen,* sous Nosseghem, une maison louée, moyennant trois muids de seigle l'an, à Jean De Greve (3).

A l'ouest d'Oude-Baen, au point où se rencontrent les limites de Sterrebeek, de Nosseghem et de Saventhem, on voit une vieille croix en pierre portant l'effigie du Christ crucifié, et brisée à mi-hauteur. D'après les paysans, qui l'appellent *T'Blauwkruis,* elle surmonterait la tombe d'un soldat mort il y a longtemps. Coïncidence curieuse, une ferme dite : *Au Chien bleu* doit avoir existé non loin de là (4).

Pour épuiser la liste des hameaux de Sterrebeek, il me reste à citer une petite agglomération située dans la direction de Wesembeek, et qu'on appelle *de Huyskens.* Elle se compose de sept ou huit modestes habitations, ainsi que d'une chapelle rustique (*O. L. V. van Carmelus berg*).

(1) *Greffe scabinal,* registre n° 6748, f° 11.

(2) *Huys ende hoeve met eenen boomgaert daer achter aangelegen, groot drye dachwanden, gelegen inde prochie van Nossegem, tot Voscapelle, eerteyts geheeten de Cauwe Taverne.* (*Cheynsboeck,* n° 1612, aux Archives de la ville de Bruxelles.)

(3) *Jaerschaerboec* de 1469 des Pauvres de Sainte-Gudule.

(4) *Huis ende hoff geheten den blauwen hont, gelegen aen de heerstrate gaende van Brussel te Loven wert neven de Platteborse* (1476). La croix est citée déjà dans un acte de 1723.

En ce qui concerne les lieux-dits de la commune, ils sont fort nombreux. Les documents que je publie en annexes (1), de même que les cartes accompagnant la présente étude, les feront connaître.

Deux de ces lieux-dits : *Normandie* et *Tuytenberg*, situés tous deux à peu près à mi-chemin entre l'église de Sterrebeek et le château de Wesembeek, doivent être très anciens. Le premier, qu'on désigne parfois sous le nom d'*Ermendie* ou *Armendy*, semble être un souvenir des Normands; le second, des Teutons.

Tuytenberg a dû être un beau site à l'époque où les pièces d'eau qui s'y succédaient n'avaient pas encore été comblées, pour être transformées en prairies et en bois.

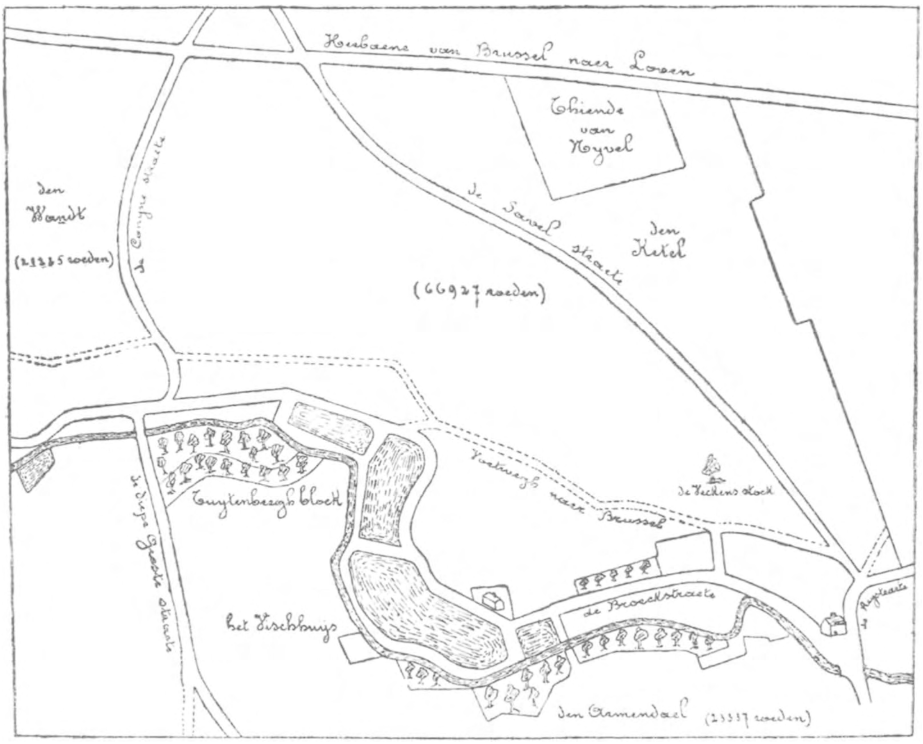

Fig. 18. — Les étangs de Tuytenberg, d'après le Caertboeck des dîmes de 1758.

(1) Voyez notamment l'Annexe n° III, dans laquelle j'ai réuni diverses citations, empruntées presque toutes à l'inépuisable fonds d'archives de l'Administration des Hospices de Bruxelles.

Je remercie cordialement M. Eug. Frankignoulle, archiviste honoraire des Hospices, d'avoir bien voulu m'aider fort obligeamment dans mes recherches.

La carte de Ferraris représente en cet endroit quatre étangs, dont la configuration exacte nous est indiquée par le *Caertboeck* des dîmes de 1758 (fig. 18). D'après un acte scabinal de la même année, un de ces quatre étangs avait été converti en bois dès cette époque.

Autrefois, plusieurs étangs s'échelonnaient aussi le long du ruisseau, sur le territoire de Crainhem, en aval de l'ancien moulin de Heysvoort.

Au XIVe siècle, il y avait à Tuytenberg un moulin à huile (*slachmolen*). Les actes du siècle suivant citent l'étang de ce moulin (*den slachviver*), une pêcherie (*vischhuys*) appartenant aux Cuelens, ainsi qu'une ferme dite de Tuytenberghe.

Près du moulin, les Taye d'Elewyt ont possédé des biens assez considérables, et entre autres une pièce de terre de 3/4 bonnier, située entre les biens de Jean Cluting et d'Henri van der Meeren. En 1413, ils cédèrent ces biens aux Pauvres de Sainte-Gudule (1).

L'*Hof ten Tuytenberghe* avait disparu en l'an 1700; elle était située vis-à-vis des étangs, en deçà de la *Conyne straete* (2).

Un endroit situé près du *Perckbosch* et de la *Perckstraete* (chemin de Tervueren) a aussi été appelé Tuytenberg. Les de Tuytenberghe ont vraisemblablement possédé des biens de ce côté.

Les lieux-dits *Normandie* et *Tuytenberg* sont cités fréquemment dans les vieux actes (3).

(1) *Cartulaire des Pauvres de Sainte-Gudule*, aux Hospices de Bruxelles, registre B, n° 204, f° 316.

(2) *Greffe scabinal*, n° 6822, f° 182.

(3) Voici quelques citations que j'ai recueillies dans le greffe scabinal :

1360. — *Wateren ende vijvere met haren toebehoorten gheheeten Normandyen, gheleghen tot Tuytenberch, welck goeden wijlen waren tsheeren her Jans van Boechout.*

1475. — *Tot behoef Jans van der Meeren zone naturlijc wijlen Hendric van der Meeren eenen viver geheten den claren (slach) vivere... te Tuytenberge... tusschen heeren Hendric van der Meeren vivere geheten den claeren viver ende tsheeren strate aldaer gaende van Tuytenberge tot Sterbeke.*

1475. — *Lants... te Tuytenberge, aent vischhuis Daneel Cuelens ende den slach viver ter ander zijden.*

1476. — *Lants... te Tuytenberge, die Hoelstraete in deen zijde.*

1478. — *Te Tuytenberge, achter Jans van Tuytenberge hof.*

1533. — *Eenen vijvere geleghen op Normandyen, te Tuytenberge.*

Il y a à Lennick-Saint-Quentin, près de Strythem, un hameau potrant aussi le nom de Tuytenberghe (1).

Je dois une mention, enfin, au plateau dit *het Roth* ou *de Prinsenjagt,* qui forme la partie méridionale du territoire de Sterrebeek, près de Tervueren. Selon toute vraisemblance, nos anciens souverains pratiquaient en ces lieux leur sport favori, la chasse. Leurs franches garennes s'étendaient de ce côté jusqu'au bois de Moorseloo. Sur la précieuse carte de 1810 de G. de Wautier, la *Prinsenjagt* est désignée comme suit : « Remise de gibier ».

Une terre située en cet endroit et mesurant un demi-bonnier a appartenu pendant quelques années à l'archiduchesse Marie-Christine et Albert de Saxe-Tesschen, gouverneurs généraux des Pays-Bas, lesquels avaient acquis aussi un terrain voisin de même contenance, compris dans le territoire de Tervueren, et un autre de deux bonniers, situé à Saventhem (1786).

La plaine *het Roth* (fig. 15) n'est desservie par aucun chemin public; il ne s'y trouve que des chemins de décharge servant à la culture. C'est la partie la moins fertile de la commune.

(1) *Noverint universi quod mensa sancti spiritus de vinea habet in perpetuum II s. supra jornale terre jacentis ten Bremen apud Toytenberghe in parrochia de Leniaco quos Alissia soror domini Balduini plebani de Anderlecht contulit post vitam Katerine consanguine e sue capiendos.* (*Cartulaire de Terkisten.* — Hospices de Bruxelles, B, 1461. — Vers 1300.)

III

La seigneurie et le château de Ter-Meeren.

Sterrebeek a été le berceau de la célèbre et riche lignée des van der Meeren, que des alliances unirent à presque toutes les grandes familles patriciennes de Bruxelles et qui acquit sa renommée en remplissant diverses fonctions auprès des ducs brabançons. Elle a possédé Sterrebeek pendant quatre siècles et tenait ses biens en fief des sires de Crainhem, sauf une partie relevant du duché de Brabant.

Les premières mentions des sires du village se rencontrent dans les actes de la fin du XIIe siècle, et notamment dans la fameuse charte accordée à la ville de Vilvorde, en 1192, par le duc Henri Ier. Parmi les témoins cités dans ce document, se trouve *Henricus villicus de Stertbeke,* ce qu'il faut traduire par Henri, officier, de Sterrebeek, ou Henri, de Sterrebeek, maire, *meyer* (1). De là le surnom de *De Meyer,* et par corruption *De Mere, van der Meeren.* Le domaine de la famille prit le nom de *Ter-Meeren.*

Telle est l'étymologie donnée par Alphonse Wauters. Il paraît toutefois plus probable que le nom patronymique des sires de Sterrebeek est emprunté à la toponymie locale. L'endroit où leur domaine a été créé n'aurait-il pas porté anciennement le nom de *mere* ou *meer* (mare, marais)?

D'ailleurs, le lieu-dit *de Mere, de Merre* se rencontre dans les vieux actes et notamment dans une charte de 1294 de la fondation de Terkisten à Bruxelles (2), ainsi que dans le

(1) Pour la Keure de Vilvorde, voyez BUTKENS, *Trophées de Brabant,* t. I, pp. 150-151, et pp. 46-47 des « Preuves ».

A la p. 285 du t. II de cet ouvrage se trouve reproduite la généalogie de la famille van der Meeren.

(2) Voyez l'Annexe n° III.

Les vieux actes (1470, 1530, 1626, etc.) citent une *Meerstrate ofte Perckstraete* (ancien chemin de Tervueren). Parfois, on a aussi donné ce nom à la *Broeckstraete* (chemin de Crainhem).

Le chemin partant de Saventhem vers Wesembeek porte la même dénomination. A Nosseghem, il y a un bois appelé *de Meerheyde;* à Honsem (Willebringen), un vallon dit *Meerdelle,* etc.

A Bierbeek, un hameau porte le nom de *Ter Meren,* qui, d'ailleurs, est très répandu, de même que le lieu-dit *de Meere.*

D'après certains étymologistes, *meer* signifierait « terre entourée d'un fossé » et s'apparenterait à *mark* (limite). Voy. J. LINDEMANS, *Plaatsnamen,* p. 42.

premier registre scabinal de Sterrebeek : *Een hof met huys... inde strate daer men te Mere weert gheet* (1479).

Dans deux actes de l'an 1208, par lesquels l'abbaye de Grimberghen acquiert un terrain d'un bonnier à Tanghe et une dîme à Wemmel, le dit Henri de Sterbeke est appelé amman de Bruxelles (1). D'après ces actes, il était le frère de Grégoire, maire de Vilvorde et de Rener, chanoine de Grimberghen. Grégoire fut amman de Bruxelles après lui (2). En échange du bien acquis à Tanghe, l'abbaye de Grimberghen abandonnait un moulin situé près de Dieghem. On devait toutefois lui accorder une compensation, à fixer de commun accord entre le maire et les échevins de Vilvorde et l'amman Henri de Sterbeke. C'est la raison pour laquelle le duc lui abandonna la dîme entière du bois *de Heide,* à Wemmel.

Des actes de 1197, de 1202, de 1218 et de 1221, relatifs à des donations faites à l'abbaye d'Afflighem ou au prieuré de Forest qui en dépendait alors, font mention du même Henri (*Henricus villicus de Stertbeca; Henricus de Sterbeka*) (3).

Par la première de ces chartes, l'amman Henri était chargé par le duc Henri Ier de fixer, d'accord avec les échevins d'Uccle et les forestiers de l'époque, les limites du bois de *Vronerode* à Uccle (Carloo).

La dernière est celle par laquelle le duc Henri Ier et son fils donnèrent au prieuré de Forest la franchise dite *villa nova* avoisinant celui-ci, ainsi que des prés, et par laquelle ils confirmèrent la possession des biens de ce monastère. Elle nous fournit les noms de deux fils de Henri Ier de Stertbeke : 1° Henri II, cité comme témoin en même temps que son père (4); 2° Jean Ier, cité parmi les bienfaiteurs de ce prieuré (5).

Henri II est cité aussi dans les keures concédées par le

(1) Actes d'août et novembre 1208, publiés dans les *Analectes pour servir à l'Histoire ecclésiastique,* t. XI. — Voy. aussi Alphonse Wauters, *Analectes de Diplomatique,* p. 39.

(2) Dans le premier de ces actes de 1208, Henri et Grégoire sont qualifiés amman tous deux, mais je suppose que c'est à la suite d'une modification du texte primitif.

D'après la liste des ammans publiée par Henne et Wauters, le premier est cité comme amman de 1201 à 1213; le second, de 1224 à 1226.

(3) Voyez le *Cartulaire de l'Abbaye d'Afflighem,* pp. 307, 320, 375 et 402; Alphonse Wauters, *loc. cit.,* t. I, p. 186.

(4) *Henrici de Stertbeka, Henrici filii eiusdem.*

(5) *Johannes de Stertbeke contulit per manus nostras in elemosinam ecclesie forestensi parum plus uel minus quam duo bonaria prati.*

duc Henri Ier, l'une en 1226 à la commune de Duysbourg (*Henricus de Stertbeca*), l'autre en 1234 à celle d'Yssche (*Heynricus de Sterdbeka*). Dans cette dernière, Jean de Sterbeka, frère du précédent, est cité comme notaire (*notarius*) ou secrétaire du duc (1).

Ce Jean Ier de Stertbeke ou Sterbeke assiste aussi à la passation de divers autres actes en 1210, 1221, 1222 et 1227. Dans l'acte de 1210, il est fait mention de lui en ces termes : *Magister Johannes de Stertbeke, notarii* (2).

Les prénoms Henri et Jean furent fort en honneur dans la famille. Ils réapparaîtront maintes fois dans la liste des seigneurs du village.

Dans la première moitié du XIIIe siècle, on mentionne aussi Godefroid de Sterbeke, frère des deux précédents, et qui était, en 1238, feudataire de Daniel de Wanghe, c'est-à-dire des Crainhem (3).

Divers actes de 1250 à 1259 ont comme témoin le chevalier Henri III de Sterbeke (4). Dans un acte de 1260, il est cité, de même que ses fils Jean II et Henri IV; il scella à cette occasion avec un sceau chargé d'une cigogne (5). C'est lui qui fut échevin d'Uccle en 1248 (6). Dans une charte de 1267, le même

(1) ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, pp. 427 et 469.

Henri de Sterbeca est aussi cité comme témoin dans la charte du 16 juillet 1228, par laquelle le duc Henri Ier exempte de toute exaction les tenanciers de l'abbaye de Forest. (WAUTERS, *De l'Origine des Libertés communales*, « Preuves », p. 106.)

(2) *Bijdragen tot de Geschiedenis, bijzonderlijk van het aloude Hertogdom Brabant*, t. I, p. 111; t. III, pp. 223 et 226; t. V, p. 299.

Voy. aussi les diplômes de 1224, 1229 et 1231, insérés dans le *Cartulaire de l'Abbaye d'Afflighem, loc. cit.*, pp. 430, 465 et 483. Dans l'acte de 1231, les deux frères sont témoins l'un et l'autre : *Johannes de Sterbeke et H. frater suus.*

(3) ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, p. 156, note n° 1.

Godefroid (*G. de Stertbeka*) apparaît comme témoin lors de la passation d'un acte de 1227 concernant l'abbaye de Parc. Voyez le cartulaire de cette institution religieuse, dans les *Bijdragen tot de Geschiedenis*, t. III, p. 584.

Le même cartulaire (p. 586) cite, en 1235, un *Hemois de Stertbeka.*

(4) Voyez les actes de 1250, 1254 et 1259, dans les *Bijdragen tot de Geschiedenis. Hertogdom Brabant*, t. VI, pp. 286, 298 et 321.

(5) ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, p. 176.

(6) Il est cité comme suit : *Henricus de Mere de Stertbeke.* Voy. la transaction empruntée au *Cartulaire de l'Hôpital Saint-Jean*, publiée par ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, p. 608.

(Henricus de Stertbeke) est mentionné parmi les hommes de fief du chevalier d'Aa, seigneur de Grimberghen (1).

« Au mois de septembre 1260, il fit une donation à l'abbaye de la Cambre, devant l'autel de Saint-André, dans l'église de Wesembeek, en présence de l'abbesse et de la prieure du monastère, d'Elisabeth, sœur du duc Henri, et de plusieurs religieux et laïques. L'acte de cette donation fut scellé des sceaux de Jean, curé de Sterrebeek, et de maître Hugues, curé de Wesembeek » (2).

Jean III, fils de Jean II, est cité dans le *Livre des Feudataires de Jean III, duc de Brabant,* publié par l'historien Galesloot en 1865. Il y est question de lui (p. 140) dans les termes que voici :

Johannes quondam Johannes de Mere, de Sterbeke, circiter VI bonaria nemoris et IX bonaria terre apud Sterbeke, et VII homagia apud Wesembeke, quodlibet de pleno relevio, et bonarium prati apud Werde, et IIII bonaria prati juxta Filfordiam (3).

Ce fief ducal, on le voit par ce texte, comprenait une cour dite *les sept hommages à Wesembeek* (*de seven manschappen van Wesembeek*), laquelle resta annexée à la seigneurie.

En ce temps-là, c'est-à-dire au commencement du XIVe siècle, et depuis une époque inconnue, les Crainhem tenaient du duché un grand fief, comprenant les villages de Sterrebeek et de Saventhem. Le seigneur de Crainhem est d'ailleurs cité dans le dit *Livre des Feudataires de Jean III* (p. 32) :

Daniel de Bouchout, miles, tenet a duce villas de Stertbeke et de Zavente, homagia et quitquid tenet in dictis villis (4).

(1) Voy. l'*Inventaire des Chartes des anciens duchés de Brabant et de Limbourg,* publié par M. ALPH. VERKOOREN, charte n° 81.

Par cette charte, Léon d'Aa fait savoir que ses hommes de fief de sa terre de Grimberghen donnent à cens à Guillaume Eggloy, bourgeois de Bruxelles, une terre de 28 bonniers appelée *Vroenhof,* gisante entre le cloître de Grimberghen et Tangedike.

(2) ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, p. 267.

(3) Parmi les feudataires du duc à Sterrebeek, je relève aussi le nom de la famille Van Os (p. 90) :

Hermanus de Osse, III bonaria terre inter Vuram et Stertbeke. Scriptum supra Johannem Ingerams.

Le Livre des Feudataires de Jean III, ou *Latynsboeck,* nom qu'on lui donnait à la Cour féodale, date de 1312.

(4) Daniel de Bouchout possédait aussi le célèbre château portant le nom de sa famille, et qu'un de ses ancêtres avait bâti à Meysse.

La terre de Crainhem et les fiefs qui en dépendaient passèrent succes-

La possession de biens à Sterrebeek par les ducs de Brabant résulte aussi d'une charte importante et curieuse de l'an 1270, celle par laquelle le duc Jean Ier ratifia l'assignation de 6,000 livrées de terres faite à sa fiancée, Marguerite de France, pour lui servir de douaire. Celui-ci était constitué par tout ce que le duc possédait en rentes, bois, vignes, étangs, prés, amendes, reliefs, droits de congé, etc., dans les nombreuses localités énumérées dans l'acte, et parmi lesquelles je relève : *Starbeke*, ou Sterrebeek; *Moersloe*, ou Moorseloo, sous Tervueren; *Duzeborch*, ou Duysbourg; *Zaventhines* ou Saventhem; *Ophein*, ou Ophem, sous Wesembeek; *Voshem*, ou Vossem; *Nossenghem*, ou Nosseghem; etc. (1).

On le voit, les ducs de Brabant ont dû posséder de grands biens dans toute cette région.

En 1338, *Johannes van der Meeren, miles*, s'engagea moyennant quinze livres de vieux gros, à servir le duc de Brabant, *cum quatuor viris, una nobiscum, probis et honestis, bene et honeste cum galeis armatis et... equitatis*, dans la guerre entre l'Angleterre et la France (2). Il s'agit là, je suppose, de Jean, feudataire du duc Jean III.

Ce Jean III van der Meeren, dont le frère Guillaume était chef de la Vénerie en 1334, eut deux fils, Jean IV et Walter Ier, qui se partagèrent, en 1348, les biens de leurs parents (3) et donnèrent naissance à deux branches.

Parmi les descendants de Jean IV, je citerai Elisabeth, première femme du valeureux Everard t'Serclaes, ainsi que son petit-fils, Conrad, seigneur de Woluwe-Saint-Lambert, et docteur en droit. Conrad van der Meeren fut le premier qui ait enseigné la jurisprudence à l'Université de Louvain. Après avoir été

sivement à Henri de Flandre, au comte Jean de Clèves, au chevalier Guillaume van der Aa et à Thierri de Hornes (1367). Celui-ci les vendit à Henri de Cuyck, seigneur de Vorsele, Brecht et Eeckeren, mort à Bastweiler en 1371. Jean, fils du précédent, aliéna ces biens en 1381.

(1) ALPHONSE WAUTERS, « Notices sur Henri III » (suite), dans les *Bulletins de l'Académie royale de Belgique*, 2e série, t. XL, nos 9 et 10 (1875).

(2) J.-TH. DE RAADT, *Sceaux armoriés des Pays-Bas*, p. 442, col. I.

Des sceaux de maints seigneurs appartenant à la lignée des van der Meeren sont mentionnés dans ce « recueil historique et héraldique » (pp. 442 à 444).

Les armes de cette famille se blasonnaient habituellement ainsi : *D'azur au chef chargé de trois pals de gueules*, avec, comme brisure, soit un annelet ou un marteau sur le pal du milieu, soit un lambel.

(3) BUTKENS, *Trophées de Brabant*, t. II, p. 284.

châtelain de Bruxelles pendant peu de temps, il devint échevin de cette ville en 1464 et en 1470, puis bourgmestre en 1471.

Conrad tenait en fief de la cour féodale de Gaesbeek des biens situés à Dilbeek et provenant des Vandenbisdomme. A Ophem (Wesembeek), il possédait le domaine qui, au XIIIe siècle, appartenait à l'abbaye de Villers et que celle-ci avait reçu du duc Henri Ier.

Nommé conseiller du Brabant, Conrad se rendit odieux au parti populaire, qui le condamna au banissement en 1477. Il mourut en 1483.

Un neveu et héritier de Conrad, Jean van der Meeren dit de Humelghem, fut bourgmestre de Bruxelles en 1494. Agnès, sœur de ce dernier, fut l'épouse d'Henri de Keysere, à qui elle apporta en dot ses propriétés de Sterrebeek, lesquelles passèrent aux de Boisschot en 1639 (1).

La branche cadette eut plus de lustre. Son chef Walter Ier épousa Isabelle de Heinbeke. En 1381, leur fils Henri V, époux de Marie Clutinck, acheta à son oncle Jean de Cuyck, seigneur de Crainhem, la seigneurie de Sterrebeek, 160 bonniers exceptés, ainsi que celle de Saventhem (2). Un document de cette époque le désigne comme suit : *Henricus dictus van der Meeren, dominus de Zaventhem et de Steertbeke* (3).

Les 160 bonniers qui n'étaient pas compris dans l'aliénation de 1381, devinrent la propriété d'Amelric Boote, ainsi que je le rappellerai plus loin. Déjà au temps d'Henri de Cuyck, père de Jean, mort à Bastweiler en 1371, la terre de Sterrebeek-Saventhem avait été grevée d'une rente annuelle de cent florins au profit de Vrancke Boote et d'une rente viagère de la même valeur au profit d'Elisabeth et de Catherine Boote, tous les trois, enfants naturels d'Amelric (*Stootboeck*).

(1) Le capitaine Guillaume van der Meeren, seigneur de Nosseghem, qui effectua cette vente, se réserva toutefois sa part dans les neuf bonniers de terres que sa famille possédait à Sterrebeek en 1312. (WAUTERS.)

(2) Henri V van der Meeren fut investi de ces seigneuries, par lettres de la duchesse Jeanne de Brabant, datées du 31 décembre 1381. Une copie authentique de cet acte est annexée au cahier (dénombrement) n° 4113 des Archives générales du Royaume. (Annexe n° IV.)

A ces seigneuries étaient annexés 38 fiefs, dont 11 pleins fiefs; le droit de congé; la dîme de Saventhem (31 sacs de blé) et celle de Sterrebeek (120 sacs); des cens en argent et en pains, avoine, œufs, chapons, etc.

(3) Voy. le testament de Gérard, seigneur de Vorsselaar, dans les *Bijdragen tot de Geschiedenis... Brabant*, t. I, p. 244.

Godefroid, fils d'Henri V van der Meeren, se querella à maintes reprises avec les officiers du duché, ce qui lui valut, en 1410, une punition sévère : il dut implorer son pardon et payer une forte amende.

Ses descendants mirent leur temps plus judicieusement à profit. Son fils Jean fut quatre fois échevin de Bruxelles de 1446 à 1454 (1). Il s'allia en secondes noces à Mathilde Swaef, laquelle lui apporta en dot la terre de Koekelberg.

Fig. 19. — Sceau de Jean van der Meeren, chevalier, seigneur de Saventhem et Sterrebeek, 1456 et 1459. (Arch. de Bruxelles). Diam. de l'original : 3 cent.

(1) En 1428, ce seigneur fut emprisonné à Paris, je ne sais à quelle occasion. A son retour, une réception avec vin d'honneur lui fut réservée à l'hôtel de ville de Bruxelles. (L. GALESLOOT, *Notes extraites des anciens comptes de la ville.*)

La ville de Bruxelles possède deux beaux sceaux de 1456 et 1459 (fig. 19) de ce Jean V van der Meeren, mort en 1461. Le champ de l'écu est chargé de trois pals, dont un brisé d'un annelet. Cimier : une hure et col de sanglier; tenants : deux damoiselles. Légende : *S. Jan van der Meren, ridder.*

Jean V van der Meeren et Mathilde Swaef eurent deux fils, Jean VI et Henri VI, qui se partagèrent leur patrimoine. Ils furent l'un après l'autre seigneur de Saventhem et de Sterrebeek. Le premier fut bourgmestre de Bruxelles en 1477; le second en 1478, 1484 et 1493. Jean s'aliéna les sympathies de Maximilien d'Autriche, en adhérant au parti populaire. Sa femme, Isabelle de Herbais, mourut en 1505, le soir de la Sainte-Lucie.

Henri vendit Koekelberg en 1490. Il eut de sa deuxième femme, Anne de Cuyck, un fils Philippe Ier, père de Henri VII et de Walter II, qui tous trois furent seigneurs de Saventhem et de Sterrebeek. (Reliefs de 1500, 1524 et 1529.)

Walter II s'allia à Catherine de Nassau, parente du Taciturne, et à Anne van der Ee; il mourut en 1568. De son premier mariage, il eut entre autres un fils, Philippe II van der Meeren, époux de Marie van der Noot, et qui fut, à l'exemple de plusieurs de ses ancêtres, un tribun actif et remuant. Il prit le parti du prince d'Orange, et dut fuir à l'approche du duc d'Albe; il fut condamné à l'exil en 1568. Après avoir été gracié, il fit le relief de ses seigneuries en 1575. Son fils Guillaume céda les biens de la branche cadette au célèbre Ferdinand de Boisschot. (Reliefs du 18 avril 1605 et du 18 septembre 1608.)

Ferdinand de Boisschot fut un des personnages les plus influents du XVIIe siècle, grâce aux fonctions élevées qui lui furent réservées, celles de chancelier de Brabant, entr'autres (1626). Pendant une carrière fort longue, il a joui d'une grande considération. Il fut envoyé maintes fois à l'étranger comme ambassadeur, et séjourna en cette qualité, cinq ans en Angleterre et quatre ans en France (1).

(1) Dans un de ses livres de comptes, on lit : *Mijnheere den ambassadeur Boisschot is naer Engelant vertrocken den XXV^en^ Septembris 1611, op St-Matheeus dach.* (*Manuael van innecome van heer ende meester Ferdinando de Boisschot, heer van Saventhem ende Sterbeke, raidt van henne hoocheyden secreten rade, ende auditor generael, ende ambassadeur van henne voers. hoocheyden, aenden coninck van groot Bretaine...* (Archives des Hospices de Bruxelles, B, 200.)

Ci-après se trouve inséré un acte passé en 1636, par-devant les échevins du célèbre chancelier. (Annexe n° V.)

Il réussit à donner beaucoup de lustre à sa seigneurie de Saventhem-Sterrebeek. Celle-ci lui avait été vendue par les van der Meeren le 5 juillet 1605, en chambre d'Uccle, au prix de 10,228 florins. Cette cession comprenait une partie des droits seigneuriaux. Le 27 mars 1621, par lettres-patentes des gouverneurs Albert et Isabelle, la seigneurie de Saventhem, unie à celle de Sterrebeek, fut érigée à son profit en baronnie, puis le roi lui abandonna en pur don la haute justice de ces villages, avec la moitié des amendes et forfaitures (l'autre moitié lui « compétait » déjà), ainsi que la justice aux trois degrés de Nosseghem (29 septembre 1624).

D'après le dénombrement de ces seigneuries de l'an 1643, le « dit seigneur baron » avait « tout droit de chasse et de garenne, ensemble la pêche ès rivières et ruisseaux coulant et passant par les mêmes seigneuries avec le cours de l'eau et toutes les autres appartenances ».

En 1634, il ajouta à ses propriétés la terre de Grand-Bigard, que lui céda son oncle Godefroid de Boisschot, et déjà cinq ans auparavant, le roi, par grâce spéciale, avait annexé à sa seigneurie de Saventhem-Sterrebeek, la haute, moyenne et basse justice du village d'Erps et de son enclavement de Quarebbe. Enfin, en 1644, la seigneurie d'Erps et de Quarebbe fut érigée en sa faveur, avec le titre de comte. Il mourut à Bruxelles, le 24 octobre 1649.

Sa femme Anne-Marie Camudio lui donna entre autres un fils, François, lequel épousa Marguerite de Lannoy. Dès 1647, son père lui avait cédé son droit de siéger aux Etats de Brabant. J'ai reproduit plus loin (Annexe n° VI) les principaux articles d'un code administratif qu'il promulgua en 1664 et qui avait force de loi dans l'étendue de ses seigneuries d'Erps, Saventhem, Sterrebeek, Nosseghem et Quarebbe.

On le voit, c'est avec raison que l'auteur du *Guide fidèle* (1761) écrivit que Sterrebeek a toujours été possédé « par des gens de première distinction ».

* * *

Un acte du 26 avril 1386, dont l'original est conservé aux Archives générales du Royaume, dans le carton renfermant les archives de la famille de Boisschot, donne quelques détails curieux au sujet des corvées, que les habitants de Saventhem et de Sterrebeek refusaient d'effectuer à cette époque.

Dans le but de défendre ses droits, le seigneur, Henri van der Meeren, se fit délivrer l'acte susdit par son oncle Jean de Cuyck (*Jan van Kuyc*), à qui il avait acheté la seigneurie cinq ans auparavant. Jean de Cuyck atteste que personne dans ces villages n'était libre de corvées et que les habitants de ces localités ont toujours fait ses corvées et celles de son père.

Il ajoute qu'un feudataire de son père, Baudouin de Fontaines, propriétaire par sa femme (Marie de Wolfshagen) d'une ferme mouvant de la seigneurie, l'*Hof ter Wolfshagen* (à Huldenberg?), refusa l'exécution des corvées, mais que son père alla chez lui et les imposa; il prit les chevaux et les conduisit à la guerre.

En temps de guerre, les deux villages livraient en commun à de Cuyck père un camion attelé de cinq chevaux, ainsi que les chevaux destinés à ses serviteurs. Ses blés étaient conduits là où il désirait les vendre ou ailleurs, à une distance de trois lieues et demi de la seigneurie (*op de derdalvemile na al omme*); on devait aussi l'aider au transport de ses fumures et de son foin.

On sait que les corvées furent abolies en Brabant par une charte du duc Antoine, du 9 juin 1404. L'acte que je viens de résumer prouve que, déjà au cours du siècle précédent, les habitants des campagnes cherchaient sans cesse à s'y soustraire.

* * *

Depuis l'aliénation de la seigneurie de Sterrebeek-Saventhem par Jean de Cuyck en 1381, les reliefs ont été successivement les suivants :

1° Henri van der Meeren, par achat (1381);
2° Godefroid, son fils;
3° Jean, fils du précédent (2 août 1410);
4° Jean, fils du précédent, 7 juin 1461;
5° Henri, frère de Jean, mort en 1499;
6° Philippe, neveu de Jean et d'Henri, 5 septembre 1500;
7° Henri, fils de Philippe, 7 avril 1524-1525;
8° Walter, frère d'Henri, 15 décembre 1529;
9° Philippe, fils de Walter, 21 juin 1575;
10° Guillaume, fils de Philippe, 14 novembre 1605;
11° Ferdinand de Boisschot, achat, 1605-1608 (1).

En ce qui concerne les biens que les van der Meeren relevaient du duché en 1312, ils furent possédés par :

1° Jean van der Meeren (1375);
2° Jean, son fils (1382);

(1) *Hooftleenboeck*, aux Archives du Royaume, f° 205 verso.

3° Jean, fils du précédent, 26 juin 1443;

4° Jean, fils d'Elegast, par le trépas de ses oncles Jean et Conrad, en son nom et au nom des époux Henri de Keysere et Agnès van der Meeren, 12 octobre 1483;

5° Conrad, par le trépas de son père Jean, 31 décembre 1509;

6° Maximilienne van der Noot, par achat, 23 avril 1539;

7° Walter van der Meeren, son fils, 3 novembre 1556;

8° Guillaume van der Meeren, par le trépas de son père Philippe et de son grand-père Walter, 14 novembre 1605;

9° Ferdinand de Boisschot, par achat, 18 septembre 1608 (1).

* * *

Maximilienne van der Noot, veuve du chevalier Philippe Ier van der Meeren, mort en 1524 et qui lui survécut longtemps, dressa, le 14 novembre 1530, un dénombrement détaillé des droits et biens de la seigneurie de Sterrebeek. C'est un document fort intéressant, signé de sa main et revêtu de son sceau, et qui est conservé aux Archives générales du Royaume (farde n° 4113). Cette déclaration de fiefs fut faite au nom du fils de Philippe et de Maximilienne, Walter II, alors au service du comte de Nassau.

D'après ce cahier de 62 pages, la terre de Saventhem-Sterrebeek comprenait alors la seigneurie de chacun de ces villages, avec ses arrière-fiefs et dépendances, ainsi que deux pleins fiefs du duché de Brabant :

1° Les dîmes des deux villages, valant 120 sacs de blé (*zo somer zo winter coorn*) et un demi-sac de fèves, de pois, de maïs et de semences; 2° douze bonniers de bois dans le *Haesewinckele*, à Sterrebeek (2).

Le seigneur nommait le maire et les échevins de Saventhem-Sterrebeek. Il livrait les criminels en habits de lin (*in een paer lijnen cleeren*) à la limite de la seigneurie, et partageait avec le duc de Brabant le produit des amendes, ainsi que la composition payée par le délinquant, lorsqu'il achetait sa grâce.

J'emprunte à ce dénombrement la liste ci-après des princi-

(1) *Idem*, f° 206 verso.

(2) Les van der Meeren cédèrent ces douze bonniers aux de Boisschot, en 1608.

Le *Haesewinckele* était fort étendu sur le territoire d'Everberg, où il reste des lambeaux de cette forêt. Celle-ci appartenait en grande partie aux Bénédictines de Cortenberg, lesquelles y possédaient 88 bonniers en 1729, y compris les six bonniers du *Galgenblock* et les quatre bonniers et demi de l'*Armendael* (bonniers de 102 ares).

paux feudataires que les van der Meeren comptaient à cette époque :

1° Engelbert van Ophem, époux de Marguerite van der Meeren, fils de Guillaume et d'Isabelle Clutinck, 28 bonniers de terres à Saventhem (1). Ces biens étaient grevés d'un cens à payer par quatre de ses parents : Louis, fils de Martin; Engelbert, fils de Jean; Gérard, fils de Guillaume, et Engelbert, fils d'Isabelle Smeets (chacun 3 muids et 6 quartauts de seigle) ;

2° Jean van der Beken, conseiller au Conseil de Brabant, tenait en fief l'*hof ter Beken*, situé à Saventhem, près de la Woluwe et de la *Thienschuere* (2) ;

3° Engelbert de Bernaige (divers cens à Saventhem et à Sterrebeek) ;

4° Joncker Guillaume Terneur (Le Tourneur), gruyer de Brabant, héritier de son père, le chevalier Jean Terneur (rente sur une maison, avec pré et étang à Saventhem) ;

5° Maximilien Quarré, greffier au Conseil des Finances (rente sur une terre à Saventhem) ;

6° Conrad de Keysere, héritier de son père Henri, lequel avait épousé Agnès van der Meeren, sœur de Jean, bourgmestre de Bruxelles en 1494. Il tenait en fief la moitié de divers biens situés à Sterrebeek, et notamment :

a) Une ferme, avec trois pièces de terres, prairies et vergers, soit 4 1/4 bonniers, dite *de Keeppoelen* ou *hof ter Meeren* (3) ;

b) Treize bonniers de terres devant cette ferme, sur le *Kerckevelt*, et neuf bonniers dans la direction opposée, *te Perck werts;* dix-huit bonniers près de *Perck; 't Hoefken*, soit huit bonniers et demi, en grande partie près de la *Hoelstrate;* le *Perckbosch*, soit dix bonniers environ, et quatre bonniers de terres contiguës, tenues en fief précédemment par Jean de Wesembeek; deux bonniers de prairies *opte Gote;*

(1) Les van Ophem résidaient alors à Saventhem, dans le château qui porte leur nom, et qu'ils tenaient en fief du duché de Brabant. Il est situé dans la vallée du *Kleynbeek*.

(2) De même que les biens que Jean van der Beken possédait à Machelen, où il était seigneur haut-justicier, son domaine de Saventhem passa, par voie d'alliances, aux van Waelhem et aux de Gottignies. Lorsque Lancelot de Gottignies, fils de Gilles, l'aliéna en 1596, il était décrit comme suit : *Een steynen huys met tichelen, metten bijwanck groot omtrent drije dachwant, meestensdeels in zijne mueren gelegen, met eender porten ende eenen stijnen torren, gemeijnlijck geheeten thoff ter Beken.* (*Greffe scabinal*, n° 6818.)

Il y était annexé un enclos de deux bonniers, dont une partie était un ancien vignoble (*eenen wijngaert op ten Kaberg*, 1480), ainsi qu'une terre de trois bonniers sur le *Killemorte*.

Jean van der Beken était le fils de maître Aert van der Beken, docteur ès-droits et maître des requêtes du Conseil de Brabant, et de Perryne Collyns.

(3) C'est-à-dire la ferme seigneuriale dépendant du domaine de Ter-Meeren. Il n'en subsiste pas de vestiges.

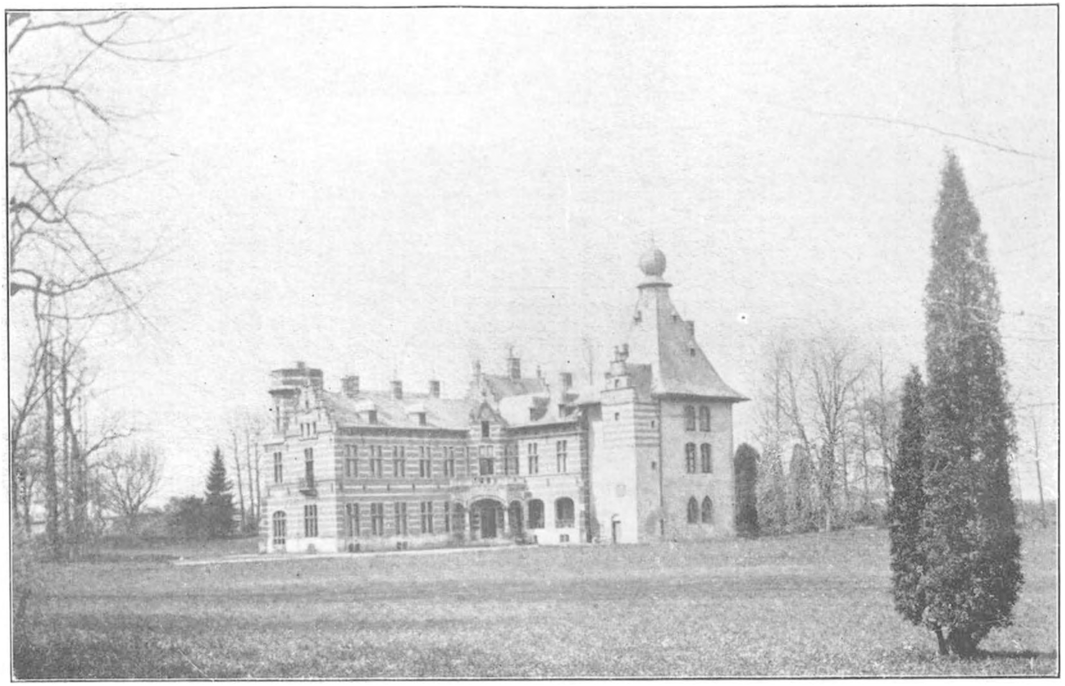

Fig. 20. — Le château de Ter Meeren.

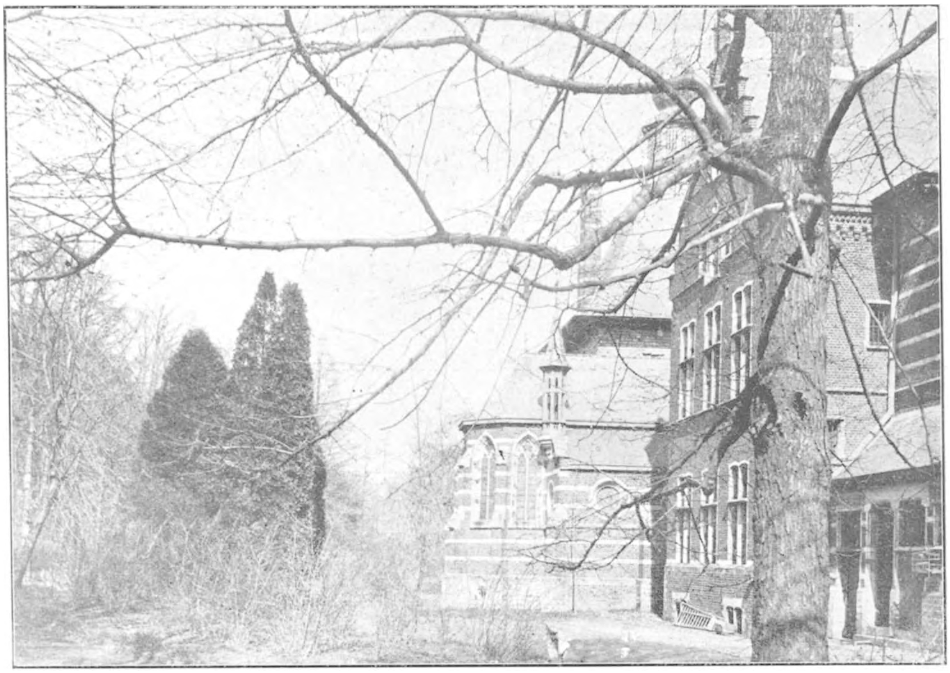

Fig. 21. — Le château de Ter Meeren, façade arrière.

Fig. 22. — Le château de Ter Meeren; façade sud, bâtie en 1865.

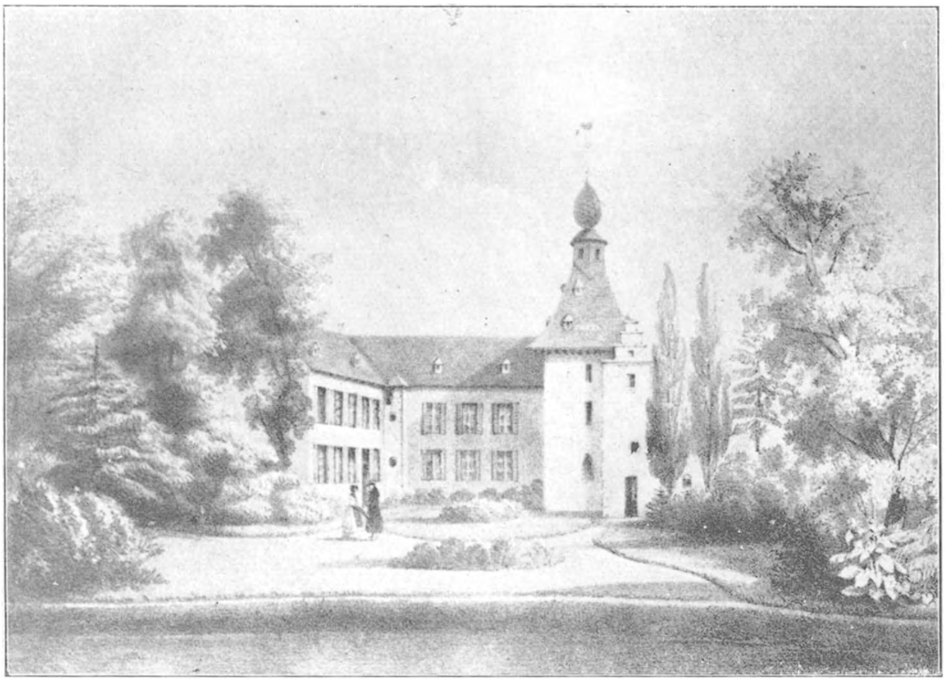

Fig. 23. — Le château de Ter Meeren, d'après la planche de Vanden Kerkoven dans « *La Renaissance* » (1846-1847).

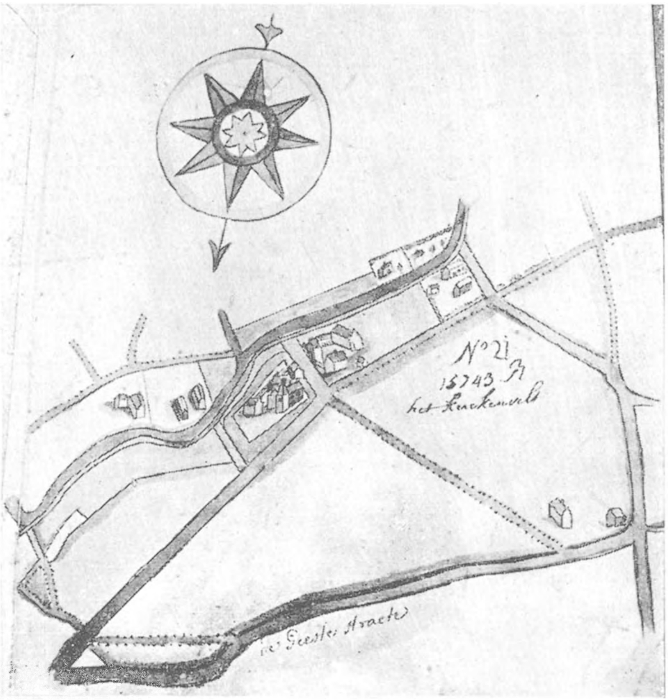

Fig. 24. — Le château et la ferme de Ter Meeren, d'après le Caertboeck de 1758.

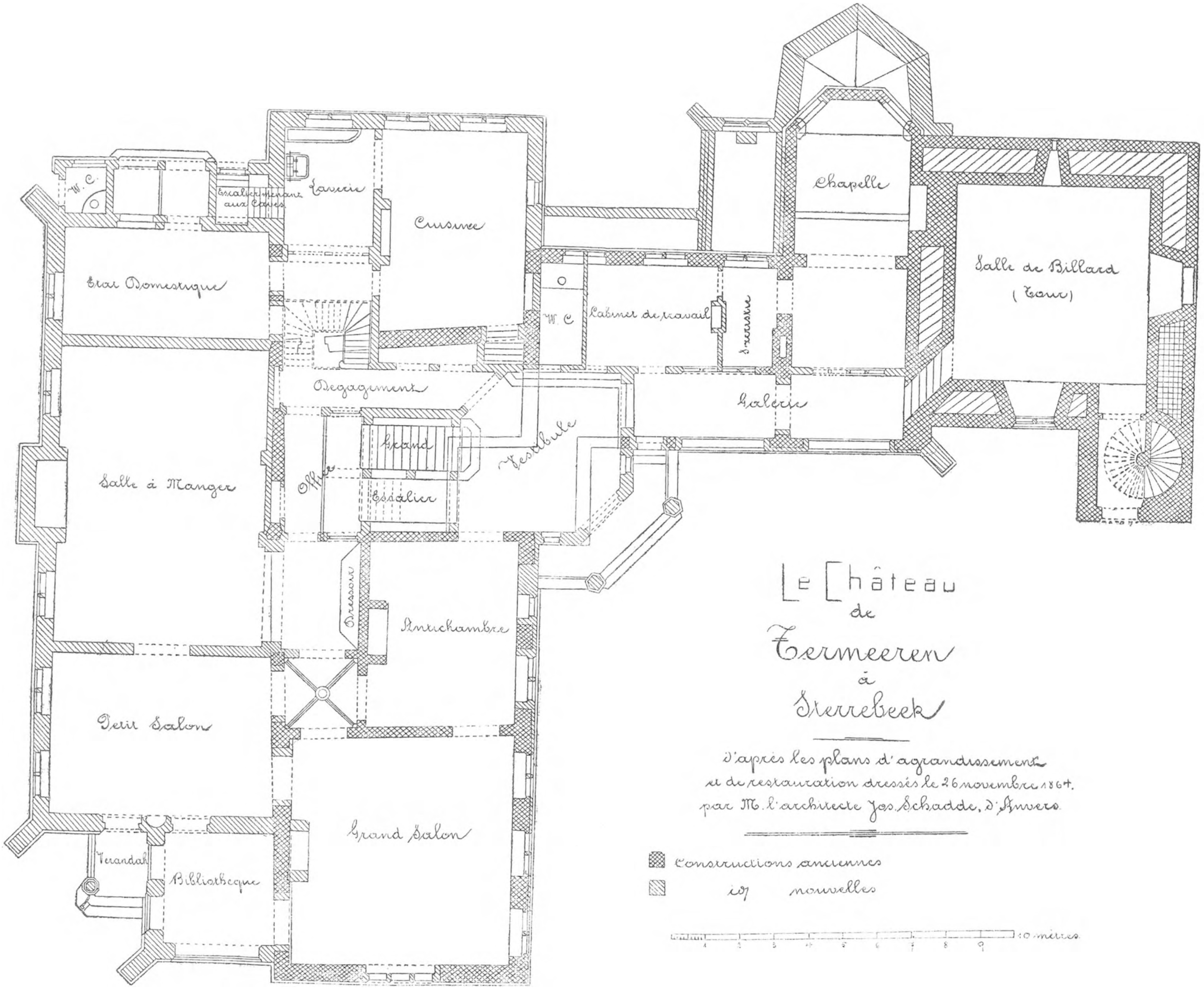

Fig. 25. — Le château de Ter Meeren d'après les plans d'agrandissement et de restauration dressés le 26 novembre 1864, par l'architecte Jos. Schadde, d'Anvers.

un bonnier de terre dans la *Hekensdalle;* 1 1/4 bonnier *bij der Hulst* (*dat Loenis vander Meeren plach te houden*);

c) Divers cens, notamment sur une maison d'un bonnier, *aende Loostrate;*

d) Un château dit *'t Ridderlichof* (1), fief que son père avait acheté d'Emebert, Isabelle et Marguerite Borgmaels, enfants de Jean, et obtenu par testament de Conrad van der Meeren;

e) La moitié des tenanciers, achetée au dit Conrad van der Meeren, et dont il possédait déjà l'autre moitié, fief comprenant une cour censale avec droit d'adhériter et de deshériter, ainsi que des cens;

7° Arnoul Rutgheerts, un étang à *Nederwoluwe,* sous Saventhem;

8° Laurent Rutgheerts, fils du précédent, 1 1/2 bonnier de terres à Saventhem;

9° Amand Rutgheerts, fils de feu Laurent, un étang à *Ten-Daele,* et 1 1/2 bonnier de terres, à Saventhem;

10° Jean Cuelens, fils de Guillaume, 20 1/2 bonniers de terres à *Tuyteberghe* et aux alentours. Antérieurement, Jean de Leeuw († 1421), Jean de Linckebeke, Werner de Mérode et Jean de Mérode (2) s'étaient successivement transmis ces biens, par voie d'héritage;

11° Jean van den Assche, fils de Winand, tenait en fief les biens qu'il avait achetés à Jean van der Meeren, fils d'Elegast, savoir :

a) *L'hof te Heysvoort, opten Bouwens berch,* à Wesembeek, avec 16 bonniers de terres à Wesembeek et 6 1/2 bonniers de terres et de prés à Sterrebeek;

b) Le moulin d'Heysvoort, à Sterrebeek (1 1/2 bonnier);

c) Deux étangs, à Sterrebeek;

d) La collation de l'office de sacristain, à Wesembeek.

12° Corneille De Kempenere, une maison et un *slachmolen,* à Nederwoluwe, sous Saventhem;

13° Josse De Pape, fils de Godefroid : *l'hof ter Brugghen,* à Nederwoluwe, sous Saventhem, avec étang, entre la Woluwe et la Holbeke, biens acquis de Jacques Billuwaerts, ainsi qu'une maison et un moulin à papier, acquis des De Becker;

14° Maître Pierre van Waelhem, avocat fiscal du Conseil de Brabant, 8 bonniers de terres à Sterrebeek (à côté de 8 bonniers lui appartenant);

15° Francon van Oudenaken : deux fiefs, chacun d'un quart de la dîme appelée *de goutsmeets thiende,* à Woluwe-Saint-Etienne, et qu'il avait hérités de son père, Jean van Oudenaken. Ces dîmes avaient été la propriété de Guillaume Scouthuys, dit de Malines; un des quarts avait été possédé aussi par maître Lambert van der Ee et son fils Philippe, ainsi que par Jean de Schoonhoven. Chaque quart valait sept sacs de seigle par an;

(1) Le château de Ter-Meeren.

(2) Il est fait mention maintes fois des biens de la famille de Mérode dans les actes scabinaux : *Lants op de myddelste Ermendie Warnarts van Merroyen goede wijlen waeren in de drij zijden; aent Vekenstock, comende aen de goede der erfg. wijlen Wanaers van Merroyen* (1478).

16° Simon Moens van Hercke, par donation d'Albert Jacomyn : la dîme appelée *de thiende van Calemont*, à Woluwe-Saint-Etienne, appartenant à la chapellenie *der Noot Goids*, dans l'église Saints-Pierre-et-Paul, à Malines, dîme fondée par Gilles van Mussenen;

17° Jean van Olmen, 14 bonniers de terres à Saventhem, *op Tomvelt, opte Killemotre* et *op tgroot Hoddevelt.*

La ferme d'Heysvoort, citée au 11° de cette énumération, a été appelée aussi *'t hoff van Bijsdomme* (1496), nom qu'elle doit à la famille des van den Bisdomme, originaire d'Yssche, qui dès le XIVe siècle possédait des biens à Wesembeek. Au cours du siècle suivant, une alliance unit cette famille à la branche aînée des van der Meeren.

En 1674, l'*Hoff te Heystfort off ten Bisdomme* appartenait à joncker Pierre-Jacques van Schuylen, seigneur de Wesembeek, dont les héritiers la cédèrent en 1694 à la comtesse de Ruppelmonde. Depuis cette époque, cette propriété n'a cessé d'être annexée à la seigneurie de Wesembeek.

En 1733, au temps des de Burbure, c'était une belle ferme, comprenant trente bonniers de terres, étangs, verger, etc. Elle était située vis-à-vis du château de Wesembeek, à l'est de celui-ci, sur le *Bouwensbergh* (1). Les terres étaient disséminées aux confins de Wesembeek et de Sterrebeek : 17 bonniers à Wesembeek, *op den Herck, den Bouwensbergh* et *den Haeckbosch;* 13 bonniers à Sterrebeek, *op den Want, den Haeckbosch* et *den Herck.* Ce fief possédait un livre censal, ainsi que le droit de collation de l'office de sacristain à Wesembeek (2).

Les trente bonniers susdits comprenaient le moulin à grain d'*Heystfort* ou *Heysvoort* (3), qu'on a appelé parfois dans la suite l'*Hertsvaertmolen.* Ce moulin, sis dans la commune de Sterrebeek, est aussi depuis longtemps une annexe de la seigneurie de Wesembeek. Transformé et banalisé, il est devenu la laiterie de ce village.

Un autre dénombrement mentionne les biens tenus en fief

(1) D'après un acte de 1674, la ferme, avec ses dépendances, formait un ensemble de 46 1/4 bonniers. (*Greffe scabinal*, n° 9108.)

(2) *Leenregister der baronnie van Saventhem, Sterrebeke ende Nosseghem, als seven manschappen van Wesembeke* (registres nos 6822 et 6823.)

Le registre scabinal n° 6739 renferme une description de cette ferme, datant de 1496.

(3) Il est cité dès le XVe siècle : *lants... gelegen boven de muelen te Heystvoert, tusschen her Coenraerts vander Meeren ridder goede...* (1476).

en 1473, par les feudataires de Jean van der Meeren, seigneur de Sterrebeek à cette époque. Parmi les biens compris dans cette liste, je relève :

1° L'*Hof ter Grecht*, à Wesembeek, dont les dépendances (15 1/2 bonniers) étaient contiguës à la *Wijngaert strate* et à la *Kerckstrate*, et qui étaient tenus en fief moitié par Gosuin van der Meeren, dit van der Bourch, fils naturel d'Henri van der Meeren, dit van der Bourch (le vieux), et moitié par ses sœurs Catherine et Gertrude (r. du 9 novembre 1483) ;

2° 7 1/4 bonniers de terres en cinq parcelles, tenues en fief par Philippe Vilain, situées à Sterrebeek, au lieu-dit *Tuytenberghe*, à proximité du vieux chemin de Louvain, du moulin d'*Heystvoert*, du champ des Clutinck (*aen Cluetings lant*), de la *Wanhage*, etc. Ces derniers biens furent vendus par les Vilain à Antoine Sauvaige, en 1512 (1).

Ce fief dit « des sept hommages de Wesembeek » est celui dont le livre de fiefs de l'an 1312 fait mention. Au XVIIIe siècle, il était possédé par les de Konigsegg-Erps.

Indépendamment de *Ter Grecht* que je viens de citer et qui appartenait aux Van der Meeren de Wesembeek, dits van der Bourch (2), la famille van der Meeren de Sterrebeek et de Saventhem avait des biens dans maints villages de la région et notamment à Saventhem, ou le chevalier Jean van der Meeren, descendant d'Henri, tenait en fief du dit seigneur Jean van der Meeren, son neveu, plusieurs bonniers de terres contigus à sa demeure.

(1) Archives générales du Royaume, dénombrement n° 6282. (Copie de la liste des fiefs de 1473, remise à la Cour féodale en 1571, par Paul Sauvaige, lieutenant de ces fiefs et maire de Saventhem-Sterrebeek.)

Antoine Sauvaige épousa Jeanne de Mérode, morte le 22 mars 1556, et qui fut inhumée dans l'église de Sterrebeek, devant le chœur. (F.-V. GOETHALS, *Dictionnaire généalogique*, 1849, t. II, p. 769.)

Les biens de Jeanne de Mérode passèrent, en 1560, à Laurent Cuelens.

(2) Cette ferme était située au sud de l'église, à une distance approximative de 300 mètres.

Dans l'atlas terrier de l'abbaye de La Cambre, dressé vers 1717 par le géomètre Couvreur, on lit en cet endroit : *Nuvalia van de pastorije, daer certijts een pachthoff op plach te staen, geheeten 't Hoff ter Grechte, toebehoorende Jeronimus de Joncker.* (Archives générales du Royaume, cartes et plans manuscrits, n° 612 du supplément.)

C'est là qu'habitait Guillaume de *Fossa* ou Vandergrecht, gendre de l'amman de Bruxelles, Henri de Sterbeke, et qui, vers 1220, vendit une partie de la dîme de Wesembeek.

Soit dit en passant, les Archives nationales possèdent une fort belle carte de Wesembeek, levée en 1772 par le géomètre C. Everaert (n° 880).

Je publie une carte de ce village, d'après le *Caertboeck* de Ter-Kisten, dressé par le même géomètre en 1743. (Voy. fig. n° 1.)

La seigneurie de Nosseghem fut ajoutée aux domaines de cette famille au commencement du XVIe siècle.

* * *

Les de Boisschot, de même que leurs héritiers, les Konigsegg-Rothenfels et Erps, résidaient habituellement à Bruxelles ou dans leur château de Grand-Bigard. Ils ne se réservèrent, à Sterrebeek, ni le château seigneurial, ni la ferme y annexée, que les van der Meeren aliénèrent vraisemblablement en 1605, lorsqu'ils vendirent leurs droits seigneuriaux.

Le château fut acquis par les Maes, seigneurs d'Ophem (Wesembeek) et la ferme par les de Ryckewaert. De là le nom de *hof Maes*, qu'on a donné parfois au château illustré par les van der Meeren.

Nicolas Maes, conseiller des finances et seigneur d'Ophem, héritier de Philippe Maes, abandonna le manoir en 1645 à Philippe de Ryckewaert, fils de Guillaume et conseiller de Brabant (1).

Vingt ans plus tard, ces biens passèrent à Philippe de Ryckewaert, fils du précédent, et à sa femme, Florence-Virginie-Wivine de Landas, dont une fille épousa Hubert-Jacques van den Broeck, seigneur d'Huldenberg, chef-écoutète de Turnhout. Gosuin van den Broeck, fils d'Hubert--Jacques, renonça à ses droits en faveur de ses frères et sœurs, dont l'une, Anne-Caroline, épousa Guillaume-Antoine-Nicolas de Fierlant, chef-écoutète de Turnhout, seigneur de Bodeghem (1696 † 1773), à qui les biens de Sterrebeek furent réservés en 1746. De même que sa femme, il a été inhumé dans l'église de Saint-Nicolas, à Bruxelles.

Vers 1750, la ferme et le château (*het hoff ter Meren, met den speelhuyse oft casteele daerneven staende*) comprenaient environ 29 bonniers de terres et 7 1/2 bonniers de prairies, de vergers et de jardins potagers (2).

La famille des barons de Fierlant possédait encore Ter-Meeren en 1883, lorsque cet antique domaine fut acquis par le propriétaire actuel, M. Auguste Braun, avocat à la Cour de Cassation.

(1) *Het ridderlyckhof vander Meeren, mette poorte ofte vleuge, mette motte, vijver... groot 3 bunderen.* (*Greffe scabinal*, registre n° 6820, f° 103, 2 juin.)

(2) *Greffe scabinal*, registre n° 6778, actes n°s 41 et 103.

Le château de Ter-Meeren (fig. 20, 21 et 22) est niché au milieu d'un parc touffu d'environ douze hectares, formant un épais rideau de verdure le long de la chaussée provinciale (1).

Le *Sterrebeek* traverse ce domaine sur toute sa longueur, et il y alimentait autrefois les fossés du château, ainsi qu'une succession d'étangs, dont un seul subsiste.

Une allée d'ormes, parallèle à la chaussée, suit la lisière du parc, du côté ouest, et aboutit à l'église. De nos jours, cette drève est englobée dans le parc.

Le château a été restauré et agrandi en 1865, sous la direction de M. Jos. Schadde, l'architecte de la nouvelle bourse d'Anvers.

Il est formé de deux ailes disposées en équerre, dont l'une est flanquée à son extrémité d'une haute et grosse tour carrée, de 8 m. 50 de côté, datant vraisemblablement du xve siècle, c'est-à-dire de l'époque où le domaine était encore la résidence des van der Meeren. Cette tour, en pierre blanche de la région (2), n'a pas subi de modifications en 1865, abstraction faite d'un rejointoyage déconcertant. On peut s'en rendre compte d'après la lithographie publiée en 1846 par la revue *La Renaissance* et reproduite ci-contre (fig. 23). La partie inférieure est voûtée et bâtie en pierres non appareillées.

L'abbé Ronsmans, dans sa monographie manuscrite, de même que la revue *La Renaissance*, nous apprennent que, d'après la tradition, la tour aurait servi de prison et plus tard de chapelle. Les fenêtres en ogive, percées dans le bas de la tour, seraient un souvenir de la chapelle, dit-on. Un anneau solide, scellé dans la voûte du souterrain, serait un reste de la prison. (?)

Cette antique tour massive donne au manoir un aspect de grandeur vénérable, et fait conjecturer qu'il était autrefois solidement fortifié. Elle s'abrite sous un haut toit d'ardoises, terminé en bulbe.

Ce donjon est accosté d'une autre tour carrée, de dimensions moindres, laquelle, dans sa partie supérieure, forme une superposition de bandeaux en pierre et de bandeaux en briques, et que couronne un pignon à redans. Cette tour renferme l'escalier en colimaçon menant aux étages de la tour principale et qu'éclairent des meurtrières. Elle est ornée d'une pierre armorie.

(1) Autrefois, le parc était limité par l'ancien chemin de Sterrebeek à Tervueren, dont un tronçon a été englobé dans le domaine, avec des terres avoisinantes, lors de la construction de la chaussée provinciale.

(2) Les murs ont 1 m. 35 d'épaisseur.

Les deux ailes constituant le logis du châtelain rappellent la Renaissance flamande du XVIe siècle, avec leurs gradins, leurs cordons de pierres blanches et leurs fenêtres à meneaux.

Les transformations réalisées en 1865 ont eu comme résultat d'agrandir le manoir et de lui donner un aspect plus cossu. On peut déplorer, toutefois, que le restaurateur n'ait pas respecté davantage l'architecture ancienne du château, laquelle avait beaucoup de cachet, comme on peut en juger par le pan de la façade postérieure conservé dans son état primitif et qu'on voit à côté de la chapelle en néo-gothique qui a été accolée à cette façade, en 1865.

A l'intérieur, la décoration du château m'a paru plus heureuse. Les salons et la salle à manger ont un aspect imposant, avec leurs cheminées monumentales en marbre, leurs plafonds et leurs lambris décoratifs, leurs parquets en chêne et palissandre. Ces salles ont été admirablement meublées par le propriétaire actuel.

Autour du château s'étalent de belles pelouses fleuries, une vaste pièce d'eau et de magnifiques massifs, qui font de Ter-Meeren une agréable et riche demeure de plaisance.

Je publie un plan terrier du château, d'après le projet élaboré en 1864 par l'architecte Jos. Schadde (fig. 25). Ce dessin indique clairement les modifications réalisées à cette époque : agrandissement de l'aile située du côté opposé à la tour, construction d'une galerie à arcades le long de l'aile centrale, adjonction d'un porche, etc.

La maison du jardinier et l'orangerie ont été construites d'après les plans dressés par M. Jos. Schadde le 20 septembre 1867.

En 1877, M. le géomètre-expert Edm. Vankeerberghen, de Bruxelles, a expertisé le domaine de Ter-Meeren, à la requête de M. le baron Aloys de Fierlant. D'après ses évaluations, le château comprenait 12 hectares 31 ares et 30 centiares, valant :

Fonds : 11 ha. 32 a. 30 ca. à 7,000 francs (enclos du château) . . . . fr.	79,300.—
99 ares à 6,500 francs (avenue et terres contiguës sur le *Kerkveld*)	6,430.—
Bâtiments	130,000.—
Arbres, y compris ceux de l'avenue	33,056.—
Fr.	248,786.—

La valeur locative cadastrale était de 4,166.70 francs.

Le baron de Fierlant possédait à cette époque un domaine d'environ 113 hectares, comprenant notamment deux terres dont la situation était évaluée comme suit :

Une terre sur le *Kasteelveld*, tenant au château du docteur Jacquelart, soit 8 ha. 74 a. 60 ca. à 8,500 francs.	74,340.—
(Valeur locative cadastrale : fr. 1,436.83.)	
Une terre sur l'*Armandey*, contiguë à la précédente, soit 3 ha. 10 a. 40 ca., dont les deux tiers à 8,000 francs et un tiers à 7,000 francs	23,900.—
(Valeur locative cadastrale : fr. 483.39.)	

L'ancienne ferme seigneuriale se trouvait vis-à-vis du château, dont elle était séparée par un chemin. Le terrier des dîmes de 1758 en donne un petit croquis, trop peu précis pour nous permettre de nous rendre compte de son aspect, mais qui nous en indique la situation exacte (fig. 24).

Je l'ai dit plus haut, on l'appelait autrefois la ferme de *Reepoelen*.

IV

Les anciennes juridictions

Les juridictions féodales et censales devaient s'enchevêtrer étrangement à Sterrebeek.

Indépendamment des fiefs ressortissant aux ducs de Brabant, ainsi qu'aux seigneurs de Crainhem et de Sterrebeek, on cite de nombreux fiefs d'importance secondaire, possédés notamment par les seigneurs de Wespelaer, les châtelains de Bruxelles et les de Schoonvliet (1).

En 1404, Henri de Witthem, seigneur de Beersel, y possédait des biens qui lui venaient de sa mère, Marie de Stalle.

Quelques terres situées sur l'*Armendael* et près de la *Loostraete* relevaient de la cour de Montenaeken à Everberg.

Des propriétés ont appartenu aux châtelains ou burggraves de Tervueren, et notamment à Jean de Melin. Ces biens furent vendus par lettre échevinale de Louvain, en 1410, par Jean Van Deurme, maître ès-arts, au chevalier et châtelain Jean Van den Bossche (2).

Le nom des de Keyser se rencontre aussi fréquemment parmi les anciens seigneurs fonciers de Sterrebeek. Indépendamment des biens qu'ils tenaient en partage avec les van der Meeren, ils ont possédé un livre censal dit *het Keysersboeck*, relevant de la seigneurie de Saventhem-Sterrebeek et dont la juridiction s'étendait sur des biens situés à Sterrebeek, Saventhem, Nossegem et Crainhem. En 1683, ce livre censal fut cédé à Nicolas Bolly, doyen des brasseurs de Bruxelles, par le capitaine Louis van den Hercke, seigneur de Rotselaer, qui l'avait reçu de Guillaume de Keyser.

(1) L'écuyer Jean-Baptiste de Schoonvliet, seigneur de Ter-Eycke (Woluwe) et dans Sterrebeek, était, en 1570, maître d'hôtel de l'évêque de Cambrai. En 1616, Jean de Schoonvliet vendit aux de Boisschot sa seigneurie foncière de Sterrebeek, tenue en fief des châtelains de Bruxelles. (ALPHONSE WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles*, t. III, pp. 181 et 232.) Voy. aussi le *Leenboeck van den Borg Graeffschappe der stadt van Brussele*, de 1669, aux Archives générales du Royaume, n° 4246, f° 133.

Joncker Gilbert de Schoonvliet a possédé une habitation à Sterrebeck, dans la *Broeckstraete*. Elle n'existait plus, lorsqu'il aliéna la propriété en 1614.

(2) AUG. MERTENS, *Etude sur l'église de Tervueren*, 1891, p. 120.

Le dit Bolly fit vers cette époque (1673 à 1699) l'acquisition de nombreux biens à Sterrebeek, où il possédait une maison de plaisance, située près de Ter-Meeren. Il acheta notamment la ferme dite *Hoff ter Heyden*, que ses héritiers vendirent en 1712 à Antoine Van der Maelen, fermier à Leefdael et à Adrien Van der Smissen, fermier et ancien bourgmestre de Tervueren, commissionnés à cet effet par les époux Jean Van der Smissen-Van der Maelen, dont il a été question déjà (1).

Parmi les biens dépendant de cette censive, je citerai, outre la *Coudertaverne*, dont il a été question plus haut : le cabaret *de Swaene* qui a existé le long de la *Walsche baen*, à l'angle de la *Ruijnstraete* et qui disparut au XVIIe siècle; le cabaret *den Wildeman*, créé à cette époque à côté du précédent; la brasserie située vis-à-vis du cimetière et de la grange à la dîme (2); un petit bien (*plaetseken*) appelé *Creterborch* ou *Kreytenborch*, et ayant appartenu aux Crabbe et aux Struelens.

Le *Keysersboeck* a été possédé en dernier lieu par les Konigsegg-Erps.

En 1642, la brasserie payait aussi un cens à Marie-Claire de Bernaige, fille de René, dont relevaient alors les droits seigneuriaux qu'Engelbert de Bernaige possédait en 1530. Chose curieuse, cette tenure qui formait bien certainement un fief de la terre de Saventhem-Sterrebeek, fut revendiquée par la Cour féodale du Brabant et le relief en fut fait devant elle à partir de la fin du XVIIe *siècle* (3).

On sait que les riches patriciens Clutinck avaient de nombreuses et vastes propriétés dans beaucoup de villages environnant Bruxelles. Un de leurs domaines était situé à Sterrebeek. Au XVe siècle, ils y possédaient une ferme et un verger, à Tuytenberg. C'est ce qui résulte des archives de l'Hôpital Saint-Jean, de la fondation de Terkisten, etc., à Bruxelles (4).

(1) *Greffe scabinal*, registres n° 6760, f° 123; n° 6766, f° 26; n° 6822, f°s 22 et 28, etc.

Ter Heyden dépendait de la seigneurie du Rollant, qui fait l'objet du chapitre suivant.

(2) La brasserie a appartenu successivement à Paul Ronsmans (1642), à Jean Van Espen (1649), à Pierre Herincx et à Henri Van der Smissen.

(3) Voy. ALPHONSE WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles*, t. III, p. 237.

(4) Voyez l'Annexe n° III, années 1406-1409, 1407 et 1440.

La ferme est décrite comme suit dans un acte passé en 1422 devant le banc des échevins de Saventhem-Sterrebeek : *Een hof geheeten Cluy-*

Nous avons vu plus haut qu'une alliance unit les Clutinck aux van der Meeren, dans la seconde moitié du XIVᵉ siècle.

Diverses institutions religieuses étaient propriétaires à Sterrebeek de biens d'une grande étendue, disséminés dans toute la commune.

Ainsi, la fondation de Ter-Kisten, dépendant du Béguinage de Bruxelles, possédait 26 bonniers de terres et l'Infirmerie du dit béguinage, 18 bonniers, non compris un bloc de 8 1/2 bonniers situé à la limite des communes de Sterrebeek et de Crainhem. (Annexe nᵒ VII.)

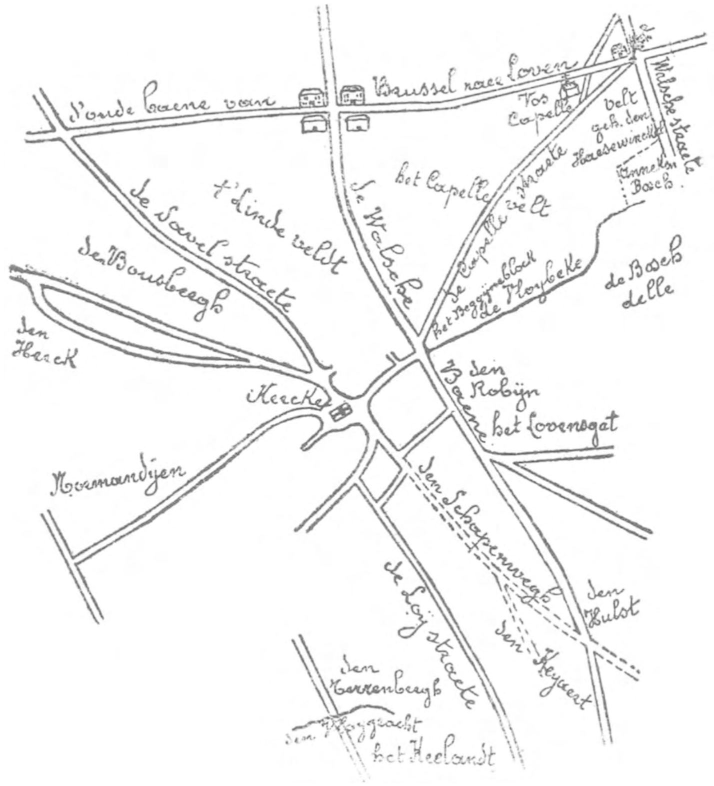

Fig. 26. — Sterrebeek en 1743 d'après le Caertboeck de Terkisten.

Les atlas et livres de biens de ces fondations fourmillent de renseignements intéressants, concernant la toponymie ancienne

tings hof, mettre huysinge, boomgaerde... omtrent een bunder, geleghen te Sterbeke, inde prochie van Craynam, ter stadt geheeten ten Inde.

Elle a appartenu successivement au prieuré de Rouge-Cloître, à maître Jean van der Beken et, en 1560, à maître Pierre van Waelhem.

du village, ainsi qu'on le remarquera d'après la carte de Sterrebeek en 1743, que j'ai dressée d'après le *Caertboeck* de Ter-Kisten (fig. 26) (1).

Certains biens appartenant à l'Infirmerie du Béguinage relevaient de l'autel de Berthem. L'Infirmerie acheta ces terres en 1306 à Jean van der Meeren (2).

De nos jours, l'administration des Hospices de Bruxelles est encore en possession d'environ dix hectares de terres à Sterrebeek, dont une grande partie située *op de Want.*

L'abbaye de Grimberghen constituait à Sterrebeek une cour censale, dont relevaient des propriétés qu'elle avait reçues au XIIIe et au XVIe siècle, de Gérard de Sterrebeek, d'Arnould de Toitenberge, de Daniel de Wanga et de ses frères et sœurs, etc. Le lecteur trouvera ci-après (Annexe n° X) la copie des actes relatifs à ces donations et empruntés au cartulaire de cette abbaye (3).

Les Chartreux de Bruxelles possédaient à Sterrebeek cinq petites parcelles disséminées sur le *Boesberg* et une autre située sur le *Hulst* (environ trois bonniers). Quatre bonniers environ appartenaient aux Bénédictines de Cortenberg (une parcelle sur le *Doornevelt,* une dans la *Boschdelle* et une à *Voskapel*).

Les Cisterciennes de Parc-les-Dames avaient des terres à Sterrebeek, dont elle firent lever le plan en 1721, lorsqu'elles les aliénèrent (4).

Le monastère de Groenendael avait à Sterrebeek un petit fief tenu de la Trompe et consistant en diverses terres d'une contenance de 3 3/4 bonniers. Cet arrière-fief était annexé aux biens que les Abseloens possédaient à Hoeylaert. Il valait deux muids de seigle, d'après le dénombrement des fiefs du duché de l'an 1474.

Primitivement, une autre abbaye, celle de Nivelles, a dû avoir de grands domaines à Sterrebeek, qui semble lui avoir appar-

(1) Cet atlas, de même que celui de l'Infirmerie, m'ont permis de dresser une liste assez complète des propriétaires de biens à Sterrebeek en 1743. (Annexe n° VIII.)

(2) Voyez l'Annexe n° IX.

(3) Le père prémontré Delestré a eu l'amabilité de m'en procurer le texte. Je l'en remercie sincèrement.

(4) Cette communauté religieuse possédait à Sterrebeek cinq parcelles, comprenant 6 1/4 bonniers : 2 1/2 b. *opt Wanneveldt;* 1 1/4 b. *aende Linde;* 3 j. *opt Longat;* 3 j. *neven de Geetstrate* et 1 b. *aen Perckbosch.*

tenu en entier, de même que Saventhem (1). De temps immémorial, on suivait dans ces deux localités le droit et les coutumes de Nivelles.

Dès l'année 1254, les Pauvres de Sainte-Gudule, à Bruxelles, étaient propriétaires de cinq bonniers de terres à l'endroit dit « Rennepat », et de cinq journaux sur le plateau de Moorseloo, *retro orreum quondam Domini ducis prope terram claustri de Ouderghem* (2). D'après cette citation, le duc de Brabant pos-

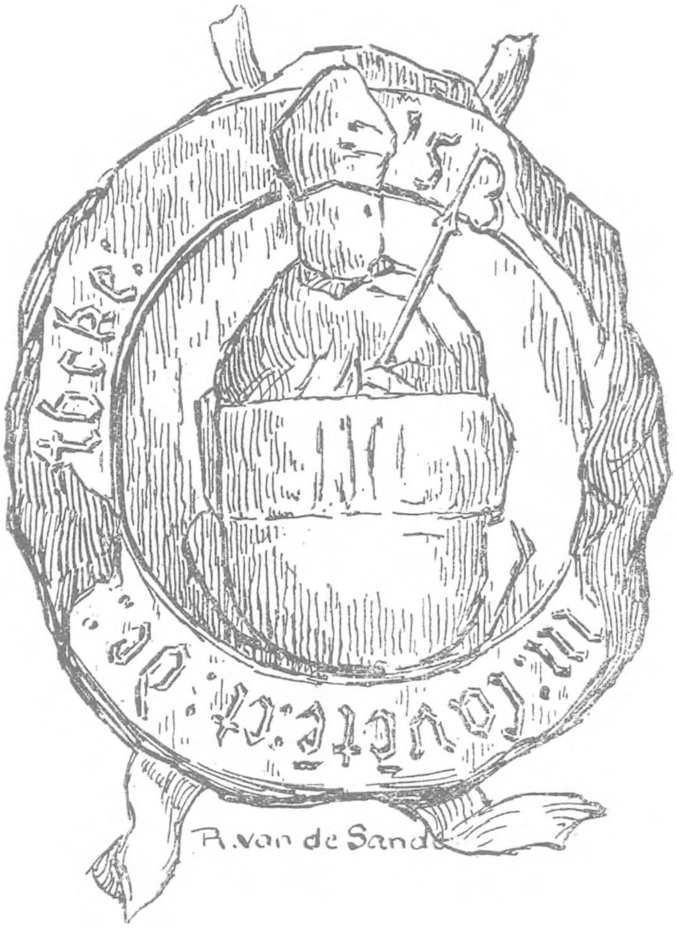

Fig. 27. — Sceau des échevins de Saventhem et Sterrebeek. 1567.

(1) ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. I, p. 215.

(2) Voyez aussi la charte que je publie plus loin (Annexe n° XI), et empruntée à la même source que cette citation, c'est-à-dire au « Livre des Biens des Pauvres de Sainte-Gudule », daté de 1328.

sédait près de Moorseloo une grange servant à emmagasiner les récoltes provenant de ses terres. De là, ces récoltes étaient acheminées selon toute vraisemblance vers la résidence ducale de Tervueren.

Sans entreprendre de fort longues recherches, il serait malaisé de donner plus de précisions, au sujet de cette subdivision territoriale.

*
* *

Voici quelle était la situation au point de vue des juridictions :

Pendant plusieurs siècles, Sterrebeek a été réuni au village voisin de Saventhem. Ces deux localités avaient le même échevinage, dont le sceau portait en 1567 l'écu chargé de trois pals des van der Meeren, surmonté de l'effigie du patron de Saventhem, saint Martin. Autour du champ, on lit : *S. (scabinorum de) Saventem et de Stertbeke* (fig. 27).

D'après une déclaration de l'an 1570 de ce banc échevinal, ceux de Saventhem ressortissaient à la mairie de Vilvorde et ceux de Sterrebeek à celle de Campenhout, mais pour les causes criminelles seulement. En toutes autres causes, les uns et les autres ressortissaient à leur chef-banc de Lennick-Saint-Quentin, où ils allaient en appel, et lequel dépendait de Nivelles. (Annexe n° XII.)

La basse et la moyenne justice de Sterrebeek appartenaient aux Crainhem, puis aux van der Meeren, lesquels y nommaient les échevins. Ils percevaient la moitié des amendes, dont l'autre moitié revenait au souverain. La haute justice a appartenu au souverain jusqu'en 1505.

En ce qui concerne la seigneurie foncière, elle ressortissait à une cour censale dite *seigneurie de Wesenbeke à Dieghem,* qui relevait des châtelains de Bruxelles, et qui au xve siècle appartenait aux van der Noot. Pendant le siècle suivant, elle passa à maître Pierre van Waelhem, puis, par voie d'héritage, aux de Gottignies. Elle fut acquise ensuite successivement par sire François Hannosset, la baronne de Spinola, les de Rorive et les de Thisquen (1).

Les de Gottignies ont possédé un autre livre censal, dit *den cheyns van Beessele* et dont la juridiction s'étendait sur certains biens situés à Saventhem, Sterrebeek et Nosseghem. Gilles-

(1) *Histoire des Environs de Bruxelles,* t. III, p. 104.

Antoine de Gottignies, seigneur de Neeryssche et de Machelen, le vendit en 1610 à Ferdinand de Boisschot (1).

* * *

Comme dans la plupart des villages environnant la forêt de Soignes, la vénerie ducale percevait à Sterrebeek la redevance dite *jaegerschout,* libérant de l'obligation d'héberger les veneurs du prince et leurs meutes, pendant les périodes de chasse.

Plus de cinquante bonniers de terres disséminés dans la commune, et principalement à Tuytenberghe et aux environs, sur le *Hulst,* le *Keelandt* et le *Kerckevelt,* étaient grevés de ce cens. Au nombre des propriétaires taxés en 1560, se trouvent citées les communautés religieuses possédant des biens dans le village, ainsi que toutes les vieilles familles de la localité : les Cuelens, et entre autres maître Pancrace Cuelens, médecin à Bruxelles, les Scheers, les Crabbe, les Stroobant, les van Boleer, les Mommaerts, etc. La taxe était due aussi par les Sauvaige, tant pour leurs propres biens que pour ceux qui leur vinrent de Francon de Kersbeke et des enfants van der Eycken (2).

Le *jaegerschout* se payait comme suit : six quartauts d'avoine, deux pains (de trois par quartaut) et un denier de Louvain par *schout,* c'est-à-dire par sept bonniers.

* * *

Pendant la seconde moitié du xve siècle je relève parmi les échevins de Saventhem-Sterrebeek : Jean Cuelens, Guillaume et Engelbert van Ophem, Laurent et Arnoul Rutgheerts, Jean et Daniel Van Boleer, alias De Smet, Jean et Amelric Mommaert, Henri et Daniel De Vaddere, Jean Van Cassele, Antoine Van der Noot, maître Jacques Wytens, Jacques Billuwaert, etc. Se succédèrent alors en qualité de maire : Simon Mommaert, alias De Cupere, Laurent van Boleer et Henri Mols.

(1) *Greffe scabinal,* registre n° 6746, f° 89.

(2) *Livre censal de la Vénerie* de 1560, aux Archives générales du Royaume, registre n° 45111.

Ce livre est intéressant à consulter, à propos des anciennes familles sterrebeekoises.

En 1735, les biens délaissés par Pierre Fariseau étaient taxés pour 20 1/2 quartauts d'avoine et 20 1/2 deniers de Louvain.

Le lecteur se rappellera que plusieurs de ces familles ont été citées parmi les feudataires des van der Meeren, les Cuelens entre autres. Ceux-ci possédaient de grands biens au hameau de *Tuytenberg*, dont ils portaient le nom (1). Ils étaient alliés aux van der Meeren, aux Mommaert, aux van Blitterswyck, aux Le Mire, etc. (2).

Leur habitation de Sterrebeek, d'après un acte de l'an 1463, comprenait un bloc de 2 1/4 bonniers, à l'angle du chemin de Saventhem à Tervueren. C'était donc l'*Hoff ten Tuytenberghe* dont il a été question déjà ou une ferme voisine.

Au pied de l'église de Nosseghem repose un Henri Cuelens, décédé en 1574.

Dès le XVe siècle, les Stroobant possédaient à Sterrebeek des biens qu'ils reçurent en partie en héritage vers 1475, à la mort d'Art Mommaerts-Clerckx (3).

Pancrace Stroobant, docteur en médecine, échevin de Tervueren en 1544, fit relief en 1548 du *Poelsblocke* et d'un verger, dit *den gouden Cnop*, à Sterrebeek. Il était propriétaire d'une habitation avec ferme, *het Lymattenhuys*, située au *Morsveld* ou *Moorselooveld*, entre Sterrebeek et Tervueren.

Son fils, Jean Stroobant, qui fut maire de Haeren en 1567, épousa Josyne Sbeckers ou De Becker, fille de Jean et de Gertrude van der Meeren. Ils possédaient des biens considérables à Haeren et à Dieghem, biens provenant des van der Meeren de Sterrebeek (4).

(1) *Jan Cuelens, Jan Cuelens wetteche zoene, die geheten is van Tuytenberghe*, 1479.

(2) VAN DEN LEEN, *Le Théâtre de la Noblesse du Brabant*, 1705.

Les Cuelens portaient *de gueules au nœud d'amour d'or.*

(3) *Te Sterbeke, aanden perck, tusschen Daneel Strobants erve*, 1476.

(4) LOUIS STROOBANT, *La famille Stroobant*, 1913.

V

L'ancienne forteresse.

(Seigneurie du Ruwendal ou du Rollant).

Nous avons vu que la seigneurie de Sterrebeek ne passa pas en entier aux van der Meeren, en 1381.

Les 160 bonniers qui n'étaient pas compris dans cette aliénation, ainsi que des droits seigneuriaux avaient été cédés auparavant à l'un des plus riches bourgeois de Bruxelles, Amelric Boote.

Boote édifia à Sterrebeek un manoir redoutable, que les anciens actes appellent le « grand château » (*het groot slot van Sterrebeke*), et qui, dans l'esprit de son fondateur, devait servir de refuge, de lieu d'asile aux ducs de Brabant, et contribuer à la défense du duché, en surveillant Bruxelles et Louvain. Boote se rendit acquéreur également de la seigneurie de Rhode, dans la mairie de Louvain, de celle de Loupoigne, etc. Il épousa Else de Schoonhoven, fille de Jean et d'Else de Diest. On cite, parmi ses ancêtres, Jean Boote, receveur du duc, en 1293; Henri, Godefroid et Jean Boote, respectivement échevins de Bruxelles en 1302, 1305 et 1324. Je reproduis ci-contre le sceau d'Everard Boote junior, échevin de Bruxelles en 1342 (fig. 28).

Les biens qu'Amelric Boote possédait à Sterrebeek passèrent non à ses enfants, mais à son parent, Everard Boote, personnage fort influent à la Cour et qui chercha à donner une grande importance féodale à sa terre de Sterrebeek, en y annexant d'autres juridictions. Il fut seigneur de plusieurs villages. En 1397, la duchesse Jeanne lui céda toute la seigneurie haute et basse qu'elle avait à Saventhem et à Sterrebeek, de même que les fiefs qu'on relevait d'elle dans ce dernier village; en outre, elle lui permit d'y établir une garenne, moyennant 1,300 florins de Hollande, « en considération de ce qu'il avait déclaré vouloir tenir en fief, d'elle et de ses successeurs, sa maison et forteresse de Sterrebeek ». Les aliénations ducales faites à cette époque ayant donné lieu à des protestations de la part des Etats du Brabant, Everard Boote, fils du précédent, renonça à la possession des deux villages, et il s'engagea à payer de

Fig. 28. — Contre-Sceau d'Everard Boote, junior,
échevin de Bruxelles en 1342.
(Hospices de Bruxelles, Pauvres de Sainte-Gudule.)

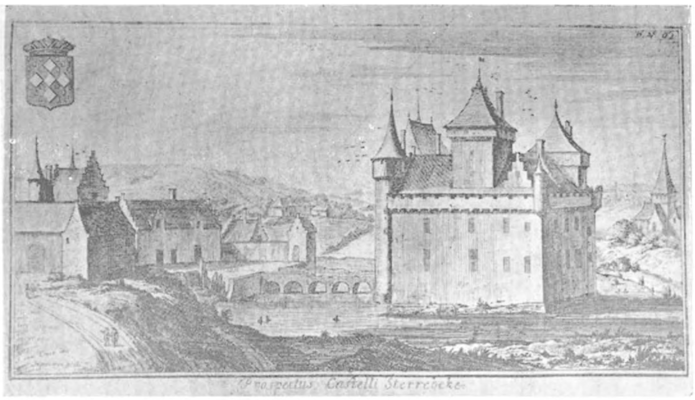

Fig. 29. — L'ancienne forteresse de Sterrebeek vers 1700,
d'après les *Castella et Praetoria* du baron J. de Roy.

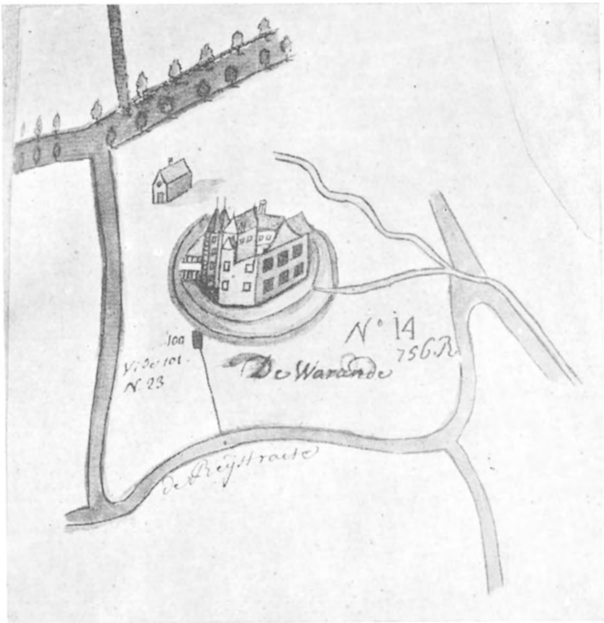

Fig. 30. — Le château de Rollant, d'après le Caertboeck de 1758.

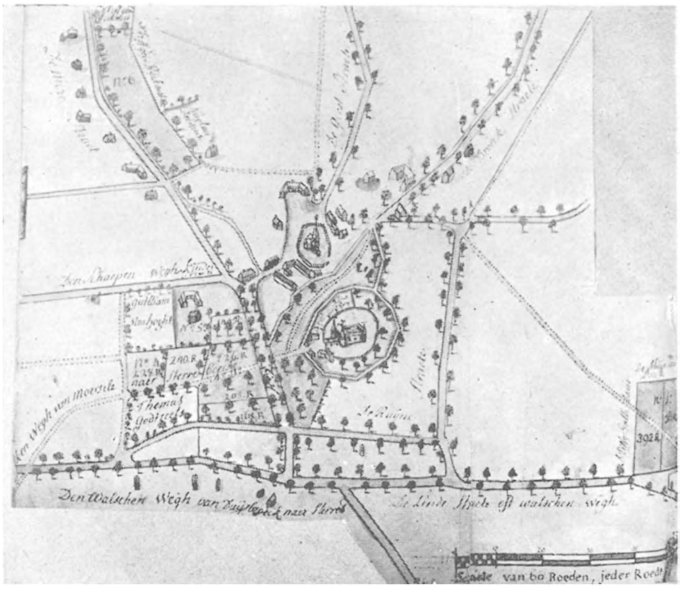

Fig. 31. — Sterrebeek en 1743, d'après une copie du plan
du géomètre A. De Bruyn. (Arch. de Bruxelles.)

nouveau les cens et les rentes; les 1,300 florins lui furent remboursés (1).

Les Boote ont possédé aussi de grands biens dans les villages voisins et notamment à Wesembeek, où ils étaient seigneurs hauts justiciers au XVIe et au XVIIe siècle. On voit dans l'église de cette localité une pierre tombale armoriée de messire Lancelot Boote, seigneur de Wesembeek et d'Ophem, décédé le 26 septembre 1625.

A Bruxelles, les Boote résidèrent primitivement dans le *Slotje* ou « Petit Château », que la caserne de ce nom a remplacé et qu'on a appelé aussi le « château d'Ansillon ». Adrien Boote, greffier puis conseiller des finances, occupait un bel hôtel situé dans la rue de Louvain, lequel passa au célèbre chancelier Fr. de Kinschot, époux de Marguerite Boote, fille d'Adrien.

D'après le *Spechtboeck* (1374), les biens qu'Amelric Boote possédait à Sterrebeek avaient été grevés par lui d'un cens annuel consistant en 50 muids de seigle et 200 chapons, qui se prélevaient sur 100 bonniers, et de 17 escalins tournois, que devaient les 60 bonniers restants (2).

Ce cens, avec le droit de tenir un échevinage et une cour de tenanciers, fut vendu par lui, le 18 mars 1375, à Jean van Eyndhout, de Malines, fils de Gosuin. Jean van Eyndhout le légua à son fils portant le même prénom, puis il passa successivement à Aleyde van Eyndhout, fille du précédent et époux de Walter Boote; Marguerite Boote, leur fille et son époux Henri Moeleman (4 octobre 1468); Jean Taye, fils d'Arnoul et de la dite Marguerite Boote (18 avril 1489); Pierre van de Velde, par achat (14 janvier 1496); Pierre van Waelhem, conseiller et maître de la Chambre des comptes, par achat (1er décembre 1497); Jérôme, puis Jean van Waelhem, ses fils; les héritiers de Jean; le chevalier Melchior Schets, par achat (1570); Jean Francaert (1572); joncker Nicolas de Stembor (1574); Pierre van Waelhem, par retrait (1575); joncker Guillaume de Mol, par achat, à la suite d'une mise en décret en Conseil de Brabant (1605); René de Mol, petit-fils du précédent, à la mort de son père, Antoine de Mol (21 février 1654) (3).

(1) Voyez ALPHONSE WAUTERS, *loc. cit.*, t. III, p. 180.

(2) On lit dans le *Spechtboeck*, à propos de ce fief : *Ende dit was gecocht jegen heere Janne, heere van Bouchout irstwerf, ende is ghepleten uten goiden ende leenen van Steertbeke.*

(3) *Hooftleenboeck*, aux Archives du Royaume, f° 207 verso.

D'après le dénombrement du 25 juillet 1440 de Walter Boote et d'Aleyde van Eyndhout, ce fief s'appelait alors *'t goet int Ruwendal* et il comprenait une ferme dite *'t hof ter Heijden,* mesurant un bonnier et payant annuellement un demi muid de seigle, ainsi que deux chapons (1).

Cette ferme de *Ter-Heijden* était située au-delà de la ferme seignueriale de Ter-Meeren. Elle est citée dès l'an 1413, dans un acte passé devant le maire Pierre van Ghinderboven et les échevins de Jean van der Meeren, seigneur de Saventhem-Sterrebeek. Ce document est relatif à une cession de biens par les Taye d'Elewyt au Pauvres de Sainte-Gudule. Jean van der Meeren étant mineur et ses échevins n'ayant pas de sceau commun, la charte fut scellée par Henri van der Meeren, tuteur et oncle de Jean (2).

Ruwendal est sans aucun doute l'ancien nom du vallon du Sterrebeek : *die Truwels delle* (3).

Au temps de Jean van Waelhem, lieutenant de l'amman de Bruxelles (1521), ce fief prend le nom de seigneurie de *Rollendale.* C'était une tenure avec maire et sept échevins, valant 60 sacs de seigle et 200 chapons, ainsi qu'un cens de six escalins de Louvain et deux pains. Elle était grevée d'une rente hypothécaire de vingt florins du Rhin ou carolus d'or par an, tenue héréditairement par Jean Herdewijck, fils de Jean Herdewijck, seigneur de Droogenbosch, et d'Elisabeth Scrivers. La déclaration de Jean Herdewijck appelle ce fief : *'t goet op Rullendale* (4).

Si j'en crois Alphonse Wauters, les Vilain auraient, à une certaine époque, hérité du grand château de Sterrebeek. « Sanderus, ajoute-t-il, qualifie Wolfard Vilain de seigneur de ce

(1) *Dénombrements du quartier de Bruxelles* (registre n° 7 de la Cour féodale), 1440, f° 135 verso à 143.

Ce dénombrement renferme une liste détaillée des biens constituant le fief de Ruwendal.

Au xve siècle, soit dit en passant, une famille van der Heyden possédait à Sterrebeek, *op Morsseloe pedeken,* deux bonniers de terres, qu'elle tenait en fief du duché. Ce fief passa par voie d'achat, en 1454, aux de Clerck, et, en 1494, aux van Waelhem. (*Hooftleenboeck.*)

(2) *Cartulaire de Sainte-Gudule,* aux Hospices de Bruxelles, registre B, n° 204, f° 315.

(3) Voy. l'Annexe n° III, année 1458. La même dénomination se retrouve à Saventhem : *inde Truwels delle* (1476).

(4) Dénombrements de la Cour féodale n° 3602 (1521), n° 3619 (1521), n° 4127 (1530) et n° 4763 (1536).

village, où le conseiller Philippe Vilain eut certainement une forteresse. »

Pour ne pas être en butte au courroux du souverain, Philippe Vilain dut malgré lui prendre en engagère, en 1505, la haute justice du village, bien qu'il ait cherché à se soustraire à cette obligation, en raison des dommages occasionnés à ses biens, et entre autres à ses maisons de Bruxelles et de Sterrebeek, au cours de la guerre de 1489 (1).

La haute justice fut revendiquée par Philippe van der Meeren, seigneur du village à cette époque, lequel fit valoir qu'elle avait toujours été un apanage de ses ancêtres, sauf que les criminels devaient être livrés en habits de lin au maire de Campenhout. Une transaction, dont l'original est conservé aux Archives générales du Royaume (2), intervint entre eux à ce sujet. En vertu de cet accord, Philippe Vilain s'engagea à céder la haute justice *(bij titele van coope)* à Philippe van der Meeren, au prix qu'il l'avait payée au souverain; mais sa vie durant, il pouvait en rester titulaire, aux conditions déterminées par la convention.

Dès 1510, Philippe Vilain se défit de la haute justice, que Philippe van der Meeren vendit en 1516 au célèbre chancelier de Bourgogne, Jean de Sauvaige. Rachetée par le domaine en 1519, elle redevint la propriété des van der Meeren, qui la cédèrent aux de Boisschot.

Alphonse Wauters présume que le « grand château », après avoir appartenu aux Vilain, sera devenu une propriété des Sauvaige, puis des de Mol, mais cette hypothèse me paraît peu fondée. Ces deux dernières familles, je le sais, étaient unies par diverses alliances. L'une et l'autre avait son habitation urbaine dans le quartier de la rue de la Violette, près de l'église Saint-Jean, à Bruxelles (3). Mais, à ma connaissance, aucun document ne fait mention de ces familles, en qualité de propriétaire du « grand château » de Sterrebeek.

(1) *Histoire des environs de Bruxelles*, t. III, p. 180.

(2) *Cour féodale de Brabant*, registre n° 349, f°s 205 à 207.

(3) Voici, à ce sujet, l'extrait d'une charte échevinale du 23 décembre 1594 :

Een hoffstadt metten huyse... inde strate gaende van de oude halle ter kercken weerts van Sint Jans opden Poel, commende metter opperste zijden aende goede ende huysingen toebehoirende vrouwe Anthonette de Sauvaige, weduwe des voors. heeren Jans de Mol, geheeten het huys van Liedekercke, ende metter nederste zijden tegen de goeden des voirs. joncker Guill. de Mol. (*Greffe scabinal*, registre n° 9425.)

Nous avons vu que la seigneurie de Rollendale passa des van Waelhem aux de Mol. Il y a lieu de croire qu'il en fut de même du manoir.

Les Vilain ont dû avoir à Sterrebeek une autre forteresse que celle de Rollendale. Les van Waelhem, d'ailleurs, semblent avoir possédé deux châteaux à Sterrebeek. Un acte fait mention, en effet, du petit château des van Waelhem : *het sloetken van Waelhem* (1596).

En tout cas, ce qui ne peut être contesté, c'est que le « grand château » était en 1579 un bien de messire Pierre van Waelhem, fils de Roland. D'après des actes scabinaux de cette époque, il hypothèqua ce manoir au profit de Renier Appelman, de même que la ferme qui y était annexée, ou plutôt le terrain sur lequel elle avait été bâtie (elle avait été détruite par un incendie).

D'après ces actes (1), le château formait alors un bien d'environ 3 1/2 bonniers, y compris une maison dite *het Schallien Huys*. La ferme était située vis-à-vis du château, à l'angle de la drève dite *de Doelen* et du chemin vers Morseloo, et elle avait une contenance de deux bonniers (2).

Guillaume de Mol, qui fit le relief de la seigneurie le 27 février 1604-1605, était le fils de l'amman Jean de Mol. Son fils Lamoral avait acquis divers biens à Sterrebeek dès 1596. Cette famille a possédé le château et les droits seigneuriaux y annexés pendant tout le cours du XVIIe siècle. Ce fief prit alors le nom de « seigneurie du Rollant », *de heerlijckheidt van den Rollant* (3).

(1) *Greffe scabinal*, registre n° 6745, f°s 16 et 24.

Le château y est décrit en ces termes :

Een slot met sijne valbruggen, scaillen huys daerbij staende, metter steynen vloge, ... met sijnen gronden van erffven, wateren, weijden, coolhoven, ... comende ... aende Muyswinckelstrate ... aende beke lancx de Broeckstraete... etc.

(2) La ferme avait appartenu précédemment à Jean Mommaerts, à Gilles Van der Schueren et à Henri Crabbe. Elle payait un cens de six deniers de Louvain au seigneur de Saventhem-Sterrebeek, et prit dans la suite le nom de *Walems Hof*. (Archives de Bruxelles, carton n° 682.)

(3) Le livre censal fut renouvelé en vertu de lettres de terrier de 1642. (*Greffe scabinal*, farde n° 9814.)

Les biens des de Mol, à Sterrebeek, étaient fortement grevés. Voyez, notamment, les actes de 1626 et de 1631, dans les registres scabinaux n° 6750, f°s 261 et 282, et n° 6751, f° 266, relatifs à des rentes souscrites au profit de l'abbaye d'Afflighem, du bourgmestre de Bruxelles Jean Raes, etc.

La seigneurie du Rollant fut mise en décret, pour non-paiement de rente, le 4 juin 1698.

René de Mol, petit-fils de Guillaume, fut créé baron de Herent en 1658.

Les de Mol étaient propriétaires du château, lorsque le baron J. Le Roy le fit graver par Harrewyn, d'après un dessin de Van Croes, pour illustrer ses précieux in-folio. D'après cette vue, le château formait une robuste bastille carrée, flanquée de tours d'angles en poivrière, reliées par une galerie crénelée à machicoulis. Au-dessus des toitures, on voyait émerger plusieurs tours carrées, autour desquelles régnait un hourd, formant un pittoresque encorbellement (fig. 29 et 30).

En 1700, le château et la terre du Rollant furent acquis par Pierre Fariseau, entrepreneur des fourrages de l'armée, seigneur de Steynockerzeel, Tourneppe, etc., créé chevalier en 1699 et qui mourut le 31 mai 1718. Son union avec Catherine Robyns étant restée stérile, ses héritiers relevèrent ses fiefs en commun et se partagèrent ses biens en 1719. Ses propriétés de Sterrebeek échurent à ses neveux, Pierre Robyns, seigneur de Tourneppe et Philippe-Joseph Robyns, seigneur de Westmalle, l'un et l'autre licencié en droits (1).

A cette époque, la seigneurie du Rollant comprenait « un beau et solide château », entouré d'eau, bâti en pierres blanches (*witte arduynen*) (2), avec pont-levis, une belle ferme couverte d'ardoises (*basse-cour ende neerhoff*), un jardin, un parc et des vergers. Il était précédé d'une porte (*schoone stercke voorpoorte*) et formait un tout de six bonniers. Devant le château, se trouvait une jolie ferme, la *Walems hof*, dont il a été question déjà.

Le possesseur de cette seigneurie tenait de la cour féodale du Brabant deux pleins fiefs, avec droit de nommer un maire, des échevins et un greffier. Il avait autrefois un banc en pierre, près du manoir. Sa cour censale avait le droit d'adhériter et de déshériter, et le droit de congé, consistant en un

(1) La famille Fariseau se réserva le domaine de Steynockerzeel, la maison de plaisance de Ruysbroeck, diverses habitations à Bruxelles et des rentes, le tout évalué à 348,074 florins 15 1/2 sous.

Les frères Robyns reçurent les propriétés de Westmalle, Tourneppe et Sterrebeek, ainsi que divers biens sis à Bergh, Everberg, Cureghem et Laeken, des rentes, etc., d'une valeur totale de 349,313 florins 7 1/2 sous. (Acte du 27 juin 1719, par-devant le notaire J.-B. Van Goetthem, *Notariat général de Brabant*, registre n° 8388.)

(2) Des carrières de grès ont dû exister dans la localité même. Au XVIIIe siècle, il y avait, le long du chemin de Tervueren, un bois dit *Steenputbosch*, d'environ 4 1/2 bonniers.

vingtième denier sur les biens censaux relevant de la seigneurie, soit environ cent bonniers, disséminés à Sterrebeek, Saventhem, Nosseghem et Tervueren. Le livre censal, appelé *den groote ende den cleynen Rollants Cheynsboeck*, valait 300 setiers de blé et 200 chapons, ainsi que quelques cens en argent. Les biens que le seigneur possédait alors à Sterrebeek étaient évalués à 55,000 florins, y compris les terres lui appartenant, mais ne relevant pas de la seigneurie (1).

Philippe Wambacq, greffier de la franchise de Merchtem, cousin de Philippe-Joseph Robyns, releva la seigneurie du Rollant en 1760; elle passa en dernier lieu à son fils Josse, en 1766.

Les biens formant ce fief, lesquels firent l'objet en 1743 d'un mesurage effectué par le géomètre Adrien De Bruyn, furent partagés en 1745 entre les nombreux héritiers de Philippe-Joseph Robyns, puis aliénés pour la plupart (2).

Chose bizarre, l'antique manoir des Boote, qu'on qualifiait de beau et de solide en 1719, fut rasé entièrement vers le milieu du XVIIIe siècle, ainsi que nous allons le voir.

Il était érigé un peu au delà de l'église, à droite, dans une prairie bordant le ruisseau, ainsi qu'on le voit sur le plan d'Adrien De Bruyn, dont je publie ci-contre un fragment, d'après la copie que possèdent les Archives de Bruxelles (fig. 31).

* * *

Le château-fort de Sterrebeek fut investi maintes fois au cours des guerres.

En 1489, il fut occupé par une garnison. Les Bruxellois causèrent alors de grands dommages au manoir, qu'ils prirent sans doute. Le village souffrit aussi de la guerre.

En 1572, pendant sa seconde invasion en Belgique, le prince

(1) Acte de partage cité du 27 juin 1719. — Voir aussi l'acte de vente par décret de la seigneurie du Rollant par les de Mol à Pierre Fariseau. (*Greffe scabinal*, registre n° 6763, pp. 56 à 73.)

A citer, parmi les biens relevant de cette tenure, une ferme de 1 1/2 bonnier, appartenant à Adrien Van der Smissen, et payant un cens de 4 1/2 setiers de blé et trois chapons.

(2) Voyez, entre autres, l'aliénation de 26 bonniers, par Philippe Wambacq, le 25 novembre 1749. (*Greffe scabinal*, registre n° 6775, f° 104.)

Dans cette vente était comprise la drève dite *de Doelen*, laquelle fut acquise dans la suite (1758) par le comte de Konigsegg-Erps. Ce chemin est devenu un tronçon de la chaussée provinciale.

d'Orange campa à Sterrebeek, au milieu des vassaux des van der Meeren, qui lui étaient tout dévoués. Quelques années plus tard (1578), le château reçut de nouveau une garnison, dont les exactions donnèrent lieu à des plaintes énergiques de la part du large Conseil de la ville de Bruxelles (WAUTERS).

Après sa reddition aux Espagnols, la garde du château fut confiée, en 1582, à Martin van Ophem, de Saventhem, qui y commandait en qualité de lieutenant-colonel (1).

Le manoir fut investi une nouvelle fois en 1635. Cette année-là, les troupes franco-hollandaises le pillèrent et en enlevèrent les meubles, comme le prouve une attestation délivrée à cette époque à Antoine de Mol, propriétaire du château (2).

Enfin, pendant les guerres de Louis XIV, si funestes pour toute la région (3), le manoir abrita une troupe de 300 fantassins et de 32 cavaliers.

Au début de l'hiver de l'année 1693, ces soldats causèrent des dégats dans la garenne de Moorseloo, où ils allaient se pourvoir de bois de chauffage, la quantité de combustible que leur fournissaient les Etats, ne leur suffisant pas. Philippe de Malinez, grand forestier de Brabant, s'en plaignit à maintes reprises. Par sa lettre du 23 novembre 1693, il signala à la Chambre des Comptes que « les soldats sont hyer venus coupper dans le dit jeusne bois une charette de jeusnes plançons fayaux, qui estaient en la fleur de leur croissance, gros comme une jambe et beaux comme des orangers. »

Dans une de ses lettres subséquentes (14 décembre), il ajouta que les soldats avaient commencé à ravager l'ancienne et superbe drève du dit bois, plantée par la reine Marie de Hongrie, à l'époque où elle gouvernait les Pays-Bas. « Ce plantis, écrivit-il, at esté tousjours en grande extime et vénération parmi tous les princes souverains qui ont gouverné ces pays et mesme aussi parmi le roy de France et ses généraux, lorsqu'ils y ont campé à leur passage au siège et prise de Maestricht, l'ayant faict conserver tant pour sa beauté, situation de lieu où elle est plantée par la susdite Reyne » (4).

(1) Voy. la notice concernant les van Ophem, par L. GALESLOOT, à la Bibliothèque royale (II, 45564).

(2) *Greffe scabinal*, registre n° 6752, f° 155 verso.

(3) Sterrebeek, Saventhem et Nosseghem furent fourragés à diverses reprises de 1689 à 1696, tant par les armées des alliés que par celles des Français. Pour Sterrebeek, une évaluation des dommages faite en 1696, s'élève à 390,663 florins.

(4) Archives de la Chambre des Comptes, dossier n° 467 des « Avis en Finances ».

Grâce aux efforts louables tentés par le grand forestier pour sauver ce beau « plantis » de hêtres, celui-ci fut épargné pendant quelque temps. L'hécatombe, hélas! n'était que différée : La belle drève du bois de Morseloo fut abattue vers 1713 et sans aucun doute à l'instigation du Conseil des finances, qui n'eut jamais grand souci de la conservation de nos richesses forestières. Il les entama souvent dans un but utilitaire, nonobstant les sages conseils de la Chambre des Comptes (1).

A part ce qui précède, l'histoire de la forteresse de Sterrebeek ne relate rien de saillant, sauf un souvenir dynastique : Charles-Quint y séjourna en 1556. Il s'y retira depuis le jour des saints Pierre et Paul jusqu'au 15 juillet, pendant qu'on apprêtait le palais de Bruxelles, pour recevoir l'archiduc Maximilien d'Autriche.

(1) Le bois de Moorseloo (*Moersloe bosch*) était autrefois beaucoup plus étendu qu'il ne l'est de nos jours. Au temps de la duchesse Jeanne, vers l'an 1400, il rejoignait la forêt de Soignes du côté de Vossem et de Tervueren; dans la direction du nord, le *Haesewinckel* le rattachait au bois domanial du *Saventerloo*. (*Annales de la Société d'Archéologie*, t. XVI, 1902, p. 129.)

Au cours de la guerre récente, les vieilles futaies de ce bois ont toutes été ravagées par les Allemands.

VI

Le château de Sterrebeek

Vis-à-vis de l'emplacement qu'occupait la forteresse érigée par Amelric Boote, une maison de campagne existe dès la fin du XVIe siècle et il est à présumer qu'elle a succédé à quelque résidence seigneuriale, à la forteresse des Vilain, peut-être.

Cette *speelhuys*, avec son pigeonnier (*vloge*), fut cédée en 1594 par Libert de Mol, à Henri Struelens, curé de Sterrebeek.

Jean Raes, qui fut bourgmestre des nations de Bruxelles et receveur du canal, en fit l'acquisition en 1623 et y incorpora diverses parcelles de terres, dont une de 1 1/4 bonnier située sur le *Kerckenvelt*, ainsi qu'une habitation ayant appartenu à Henri Crabbe (1).

En 1720, ce *speelgoed* était un bien du baron Emmanuel van Wassembergh, seigneur de Bollebeek et héritier des Raes. C'était alors une propriété de trois bonniers, comprenant une ferme, et contiguë à une habitation dite *het Schallien Huys* (2).

Cette résidence champêtre fut vendue par le baron van Wassembergh à Anne De Smedt, veuve de Philippe Marloy, puis elle passa par héritage à l'avocat J.-B. de Foullon-Marloy, conseiller au mont de piété, et par achat à Lambert Renette.

En 1747, elle devint la propriété du banquier Jean-Antoine Ories, de Bruxelles, qui la transforma complètement dans le goût moderne.

M. Ories avait acquis en même temps une grande étendue de terres attenantes et d'autres disséminées aux alentours, sur le *Tuytenberg*, l'*Aemendye*, le *Kerckenvelt*, etc., soit au total environ 37 bonniers. Une partie de ces terres avait appartenu à Pierre-Ignace Collins, conseiller de Brabant, qui l'avait acquise en 1722, lors de la vente par décret des biens de la douairière Virginie de Landas, veuve du conseiller Philippe de Ryckewaert (3).

(1) *Greffe scabinal*, registres n° 6750, f° 136 (acte du 26 février 1624); n° 6751, f°s 216, 271 et 289, et n° 6752, f° 371.

Henri Struelens aliéna aussi en 1623 un petit terrain situé *aende Thienschuere*. Deux ans plus tard, ses héritiers vendirent le bien dit *Creterborch*, une terre *inde Rullendelle*, etc. (Registre n° 6750, f°s 20, 252, 254 et 257.)

(2) Registre scabinal n° 6768, f° 103.

(3) Idem, n° 6774, acte du 20 juillet 1747.

De son côté, la femme d'Ories, Anne-Catherine De Cock, acheta, en commun avec ses frères et sœurs, en 1752, diverses terres situées aux environs et mesurant 34 bonniers. Ces biens, tirés du domaine morcelé des Robyns, comprenaient l'ancien château du Rollant (1), et la ferme y annexée, appelée *het Neerhoff ofte Neerhoeve*.

Ces diverses acquisitions, complétées par quelques nouveaux achats, atteignirent à une certaine époque le chiffre considérable de 86 bonniers environ.

Le *speelgoed* de Sterrebeek était grevé de quelques cens, lorsque M. Ories en fit l'acquisition : de deux escalins de Louvain et de deux chapons au profit du comte d'Erps, pour l'emploi de l'eau du ruisseau et le déplacement de la rue (2) ; de deux escalins à payer à l'abbaye de Grimberghen, pour le pigeonnier en pierre, avec ses digues et étangs; de deux deniers de Brabant revenant au domaine, pour une conduite d'eau, etc.

A ce qu'il semble, l'ancien château des Boote et la ferme contiguë étaient rasés, lorsque la famille De Cock en devint propriétaire. En tout cas, c'est au moyen des débris de ces constructions que M. Ories édifia de toutes pièces une nouvelle demeure de plaisance, en 1761.

Son domaine, qu'entouraient des haies baignées par un saut de loup, formant un enclos de six hectares environ (3).

Le banquier Ories était né à Bruxelles et fut baptisé dans l'église de Saint-Géry, le 15 août 1717. Il était le fils de Louis Ories, doyen des boulangers, et de Jeanne Abeets, qui lui léguèrent une maison sise à Schaerbeek et trois autres situées à Bruxelles (chaussée d'Anderlecht). Il contracta mariage le 15 août 1742.

En 1747, il se rendit acquéreur de la belle et vaste maison Louis XIV, datée de 1711 et située quai au Bois de Construction n° 9, à Bruxelles. C'est là, je suppose, qu'il avait son habitation urbaine.

Pendant près de trente ans, il vint chercher le repos, l'été,

(1) Avec ses fossés, il avait une contenance de 2 bonniers, 1 journal, 8 verges. (*Greffe scabinal*, registre n° 6775, p. 85 verso, 1749.) Pour les biens acquis par les De Cock, voy. le *Greffe scabinal*, registres n° 6776 (1752, f° 132 verso) et n° 6778 (acte n° 96).

(2) Ce cens fit l'objet d'un accord au temps des Raes. (Acte scabinal du 20 novembre 1630, registre n° 6751, f° 240.)

(3) Exactement 7 bonniers, 2 journaux, 41 verges. (*Greffe scabinal*, registre n° 6784, acte n° 52.)

dans sa jolie demeure de plaisance de Sterrebeek, où il succomba le 24 juin 1789.

Selon ses dernières volontés, il fut inhumé en cette localité. Sa pierre tombale était placée à côté de la tour de l'église, mais elle a disparu, lorsqu'on transforma cet édifice en 1829. Il rédigea lui-même l'inscription qui devait être gravée sur cette pierre :

Hier leydt begraeven J.-A. Ories, gebortigh van Brussel den 15 Augusti 1717, en overleden den . . . ., in den ouderdom van . . . jaeren, die . . . jaeren alhier op sijn speelgoet den somertijdt heeft overgebrocht, ende dese plaets voor sepulture heeft verkosen; is getrouwt geweest met A.-C. de Cock, gestorven tot Brussel, in den ouderdom van 60 jaeren, begraeven in de kercke van Sinte-Catharina, den 7 Augusti 1777. — Bidt voor hunne zielen.

M. Ories fit divers dons à ses serviteurs, à son neveu Jacques-Jean Coûteaux, religieux de l'abbaye de Baudeloo à Gand, etc. Il légua cinq journaux de terre aux pauvres de Sterrebeek, à charge de faire dire une messe annuelle, le jour anniversaire de son décès, et de distribuer le même jour aux pauvres six setiers de pains de froment. Sa femme, avec son assentiment, affecta en 1754 un capital de 9,000 florins de change, à la constitution d'une rente en distribution annuelle de pains, au profit des pauvres des sept paroisses de Bruxelles (1).

Ses biens furent légués à ses cinq neveux et trois nièces. Une de ses nièces, Jeanne Sagermans, était l'épouse du notaire Ignace-Lambert Morren, son exécuteur testamentaire (2).

Sa riche bibliothèque, dans laquelle les sujets les plus variés étaient réunis, révèle un esprit éclectique. Il avait non seulement une collection assez vaste d'ouvrages religieux et philosophiques, mais aussi un grand nombre de livres artistiques et littéraires, et entre autres les œuvres de tous les grands écrivains français, y compris Rabelais et Voltaire. Il collectionnait des relations de voyages lointains, des livres d'histoire, d'architecture, de jardinage, etc., sans compter maints volumes consacrés à des aventures galantes.

(1) Au sujet des De Cock, voy. le *Recueil généalogique de la famille De Cock*, par N.-J. STEVENS, 1855.

(2) Le testament, daté du 10 avril 1786, fut ouvert le 25 juin 1789 par le notaire N. Van Cauwelaert. Il y est annexé un codicille passé à Sterrebeek, le jour même du décès du testateur, par le notaire S. Soetemans. Voy. le *Notariat général de Brabant*, n° 8868.

Ces documents sont accompagnés d'un long inventaire détaillé des biens délaissés par le défunt.

L'œuvre qu'il réalisa à Sterrebeek est incontestablement celle d'un homme de goût, ainsi que nous allons le voir.

Le 16 août 1791, les héritiers Ories-De Cock vendirent le domaine de Sterrebeek à un autre banquier, M. Maximilien-Joseph Plovits et à sa femme Isabelle-Françoise-Josèphe Danoot. Cette cession, conclue par devant le notaire Caroly, se fit au prix de 27,200 florins de change, plus 7,800 florins pour l'orangerie, les lattis servant de clôture, les statues, vases, arbres, meubles, etc. (1).

M. Plovits-Danoot possédait aussi la « campagne de Schaerbeek », située à la limite de ce faubourg, du côté d'Evere (2). Il avait acheté cette demeure de plaisance au vicomte Edouard de Walckiers, fils du dernier seigneur d'Evere, le banquier Adrien de Walckiers. On sait qu'Edouard de Walckiers joua un noble rôle dans la révolution brabançonne.

M. Plovits-Danoot fut d'abord négociant, puis il occupa une place marquante dans le monde de la finance. Il fut nommé magistrat de Bruxelles par arrêté des représentants du peuple près les armées françaises du Nord, en l'an II. L'année suivante, il est cité parmi les notables constituant avec les officiers municipaux le conseil général de la commune. En l'an VIII, il fut élu membre du conseil municipal. Il contribua de ses deniers à former l'armée de Vandermersch et, en 1795, il fit à la ville un prêt sans intérêts de 500,000 livres en assignats, pour subvenir aux besoins des indigents (3).

M. Plovits-Danoot était originaire de Watten, localité française située dans le département du Nord, à six lieues de Dunkerque.

Il porta à huit hectares environ la superficie de la propriété de Sterrebeek (4), l'entoura de murs et se plut à en rehausser davantage encore l'aspect décoratif.

(1) *Greffe scabinal*, registre n° 6784, acte n° 52 du 15 octobre 1791.

En 1792, M. Plovits, pour agrandir son domaine, acheta encore un bonnier de terre, situé sur l'*Armendye* (même registre, acte n° 62).

(2) Ce domaine, clos de murailles, est occupé, depuis quelques années, par une congrégation religieuse, qui a fait d'importantes ajoutes à l'ancienne villa Walckiers.

Tout à côté se trouvait le château de Monplaisir, rasé à la suite de l'appropriation du quartier avoisinant la station de Schaerbeek.

(3) HENNE et WAUTERS, *Histoire de Bruxelles*, t. II, pp. 358 et 450.

(4) De nos jours, sa contenance est exactement de 7 hectares 90 ares, d'après le cadastre; mais, d'après un mesurage récent, elle serait, en réalité, d'environ 9 3/4 hectares, y compris l'agrandissement d'un demi-hectare environ, réalisé du côté de l'entrée par le propriétaire actuel.

Après le décès des époux Plovits-Danoot, le château créé par M. Ories devint la résidence de M. J.-B. Plovits-Hemelsdael, frère du précédent et dont la fille Marie avait épousé, le 21 messidor an IX, M. P. Hennessy (1).

A cette époque, M. Hennessy habitait le Rempart Cisalpin (Rempart des Moines), à Bruxelles. En l'an XI, il se fixa rue Anneesens, en 1811, rue d'Arenberg, et en 1814, rue Royale, où il occupait l'hôtel appartenant de nos jours à la famille Errera, et que l'abbaye de Grimberghen édifia en 1779.

Successivement négociant (an IX) et commis de bureau (an X), M. Hennessy devint ensuite banquier et grand industriel.

Dès 1803, il avait acquis la papeterie de La Hulpe, à laquelle il donna un grand essor. « Il n'est aucun procédé, se rapportant à la fabrication du papier, qui n'ait été éprouvé par cet habile industriel, » lit-on dans un guide de 1834 (2).

A cette époque, la papeterie de La Hulpe possédait une machine qui formait, séchait, apprêtait le papier, sans le secours d'aucun ouvrier : il ne fallait qu'un surveillant pour régler sa marche. Le papier pouvait être fabriqué à n'importe quelle longueur, « ce que jusqu'alors on avait cru impossible. » La papeterie de La Hulpe était alors « la plus belle et la plus considérable sans contredit de la Belgique ». La famille Hennessy en est restée propriétaire pendant cinquante ans.

M. Hennessy était aussi propriétaire à La Hulpe d'une demeure de plaisance (le *pavillon Hennessy*, devenu le château Orban), ainsi que du *Grand Etang*, le plus vaste de la province, depuis que celui de Léau a été comblé.

M. Hennessy était une notabilité de la capitale. Le 23 juillet 1817, il fut nommé membre du Conseil de la Régence de

(1) M. Maximilien-Joseph Plovits, né le 18 novembre 1745, mourut à Bruxelles, le 2 août 1813, dans son habitation de la rue Impériale. Il était le fils de Joseph Plovits et de Marie Pringuez. Il a été inhumé à Sterrebeek, dans un caveau dont la dalle, comme celle d'Ories, a disparu dès 1829. Sa femme, Isabelle Danoot, fille de Daniel-Ignace, lui survécut jusqu'en 1815.

M. J.-B. Plovits succomba le 7 mai 1825, âgé de 81 ans, dans la maison qu'il occupait Longue rue Neuve, à Bruxelles; son épouse, qui lui survécut jusqu'en 1829, est décédée à La Hulpe.

Un troisième Plovits (Pierre-Jacques), né à Watten comme ses frères, mourut à Bruxelles (rue d'Arenberg) le 15 mai 1829, âgé de 82 ans.

(2) *Le Promeneur dans Bruxelles et ses environs.* Editeur : Ad. Wahlen.

Bruxelles, puis, en 1824, conseiller communal. Le 6 mars 1828, il devint échevin de l'état-civil, fonctions qu'il occupa jusqu'à l'époque de la révolution, en septembre 1830.

Le 19 novembre 1845, il fut nanti de titres de noblesse, par lettres-patentes du roi Léopold Ier. Son père avait obtenu la même faveur le 22 mars 1785, par diplôme de l'empereur d'Autriche. Son grand-père était bourgmestre d'Ostende.

Grâce à son activité, M. Hennessy réussit à amasser une fortune considérable. Le lecteur trouvera plus loin la liste de ses biens et de ses revenus, d'après son propre livre de comptes. J'y ai joint le crayon généalogique de la famille Hennessy, lequel remonte au XVIIe siècle. Il en ressort que cette famille est d'origine irlandaise. (Annexes n° XIII et XIV.)

En août 1846, M. Hennessy vendit le château de Sterrebeek à sa belle-sœur, Madame veuve de Baré de Comogne (1).

En 1864, le domaine fut acquis au prix de 125,000 francs, par M. le docteur Jacquelart, dont les descendants le louèrent pendant quelques années à feu M. le comte Adrien d'Oultremont, député de Bruxelles, puis à la famille De Moor, laquelle possédait à Laeken l'atelier de construction bien connu.

A la fin de l'année 1908, le château devint la propriété de M. Maurice Despret, avocat à la Cour de Cassation, qui y a fixé sa résidence d'été. Avec Madame Despret, fille de feu le ministre Charles Graux, le propriétaire actuel y fait les honneurs avec une aménité charmante, à laquelle je me plais à rendre hommage.

Il a tenu à aménager d'une façon complète et le château et le parc, lesquels avaient été fort négligés pendant environ un demi-siècle.

Ce qui rend ce domaine fort intéressant, ce n'est pas seulement sa grande élégance, sa rare distinction, mais aussi le fait qu'il constitue un ensemble remarquable et caractéristique : Le château et le parc sont conçus dans une note française tout à fait pure.

L'habilité qui a présidé à la création de cette résidence champêtre, de même que son ordonnance générale, révèlent la main évidente d'un grand artiste, Servandoni selon toute probabilité.

La préocupation principale du propriétaire actuel, dans ses travaux de restauration, a été de respecter l'œuvre primitive de

(1) M. Hennessy mourut à Bruxelles, le 6 mars 1855, dans la spacieuse maison située quai au Foin, n° 27, qu'il habitait déjà en 1848.

l'artiste, comme nous allons le voir. Il s'est attaché à conserver l'unité du domaine et son aspect ancien, de même que son cachet discret et poétique. Il est indéniable, d'autre part, qu'il en a rehaussé le caractère artistique.

En 1917, le château a été rangé au nombre des monuments nationaux, par la Commission royale des monuments et des sites (1).

* * *

Le *speelgoed* de Sterrebeek a la forme d'un trapèze rectangle. Il s'étend entre deux chemins de campagne venant l'un de Crainhem, l'autre de Wesembeek, et qui se rejoignent devant l'église de Sterrebeek. Comme le château de Ter-Meeren, il est arrosé par le ruisseau de Sterrebeek (2).

Des transformations radicales ont été apportées à l'entrée du domaine, où s'alignaient des bâtisses disgracieuses, servant de communs, et disposées le long du chemin de Crainhem.

Le tracé de ce chemin a été modifié, ce qui a permis d'aménager devant ces dépendances du château un frais coin de verdure, clôturé par un grillage. Dans celui-ci s'ouvre une grande porte, qui, avec ses piliers en pierre, datés de 1722, a été achetée à Middelbourg par M. Despret. Deux vieux platanes, autrefois englobés dans le parc, ombragent ce joli jardinet, dont la création, en 1914, a nécessité le voûtement d'un tronçon du ruisseau.

Les anciens communs ont été rasés jusqu'à la hauteur du rez-de-chaussée; disposés en équerre, ils ont été réunis de façon à ne plus former qu'un seul ensemble par une construction en demi-cercle. Ils encadrent à merveille la cour d'honneur, laquelle a très grande allure, avec sa double rangée de platanes gigantesques.

La porte monumentale qui, à travers les communs, donne accès à cette cour magnifique, était celle de l'immeuble occupé jadis par les Jésuites, dans la rue des Ursulines à Bruxelles (fig. 32).

M. Despret l'a décorée d'un élégant fronton en pierre blanche et d'une lucarne de la Renaissance. Chose curieuse, dans le mauclair est sculpté le millésime 1761; la porte a donc le même âge que le château.

(1) Le château et le pavillon principal ont été inscrits dans la première classe.

(2) Le ruisseau sort grossi des deux domaines, lesquels sont riches en sources.

L'ancienne porte du domaine, soit dit en passant, n'occupait pas le même emplacement. Elle était placée plus vers la droite, dans l'axe de l'ancienne allée du château (1), tracée dans la direction de la chaussée de Louvain. Cette allée ne fait plus partie du domaine et elle a perdu ses belles plantations de maronniers; ce n'est plus, de nos jours, qu'un pauvre chemin campagnard délaissé.

Du côté intérieur, les portes des communs sont aussi très décoratives. L'une provient de l'habitation qu'occupait feu le docteur Thiry, dans la rue Isabelle, à Bruxelles. Une autre était reléguée dans le fond de l'impasse de la Violette, où elle servait d'entrée à la papeterie Denies et De Ruysscher; elle est surhaussée d'une lucarne en pierre blanche, de style jésuite, au-dessous de laquelle une inscription rappelle la date des restaurations principales du domaine : 1909. Une troisième porte conçue dans le style de transition Louis XIV-Louis XV, sert d'entrée à la demeure du concierge, et provient d'une maison démolie à Anvers. Tout à côté, on a conservé une pierre provenant des anciens communs, et sur laquelle on lit : *P. E. S. — H. — 1811*, inscription qui rappelle vraisemblablement une restauration au temps des Plovits.

Le château, placé perpendiculairement à l'aile principale des communs, s'entrevoit de la cour d'honneur. Il s'érige, isolé à l'extrémité d'une île riante, que des ponts relient à la terre ferme. Devant et derrière le château, les fossés s'élargissent considérablement, formant des pièces d'eau étendues, qui ménagent des perspectives imposantes, grâce aux remparts élevés de verdure qui les encadrent et se réflètent dans leurs ondes claires et poissonneuses (2).

Rapprochons-nous du château. Les parterres fleuris à la française qui le précèdent et qui réjouissent la vue par la vigueur de leur coloris, sont ornés de vases provenant de l'ancienne abbaye de Saint-Ghislain, ainsi que de deux groupes représentant des amours et que M. Despret a découverts à Vienne.

Le château est une gracieuse construction rectangulaire (22 × 10 mètres), toute blanche, en pur Louis XV, à un

(1) M. Despret vient de rétablir cette porte.

(2) Les pièces d'eau étaient déjà très poissonneuses au temps de M. Hennessy. En 1820, 41 carpes mères provenant de Sterrebeek servirent à peupler le « Grand Etang » de La Hulpe. A cette époque, M. Hennessy acheta 3,300 carpes au notaire Coppyns.

Fig. 32. — L'entrée du château de Sterrebeek.

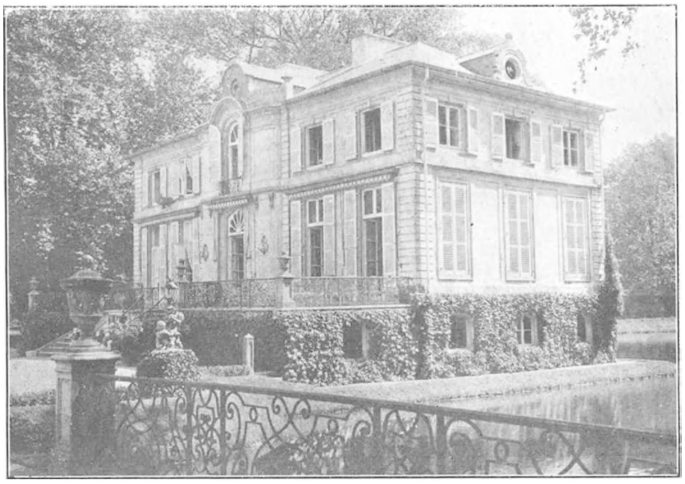

Fig. 33. Le château de Sterrebeek.

Fig. 34. — Le perron du château de Sterrebeek.

Fig. 35. — Le château de Sterrebeek, façade arrière.

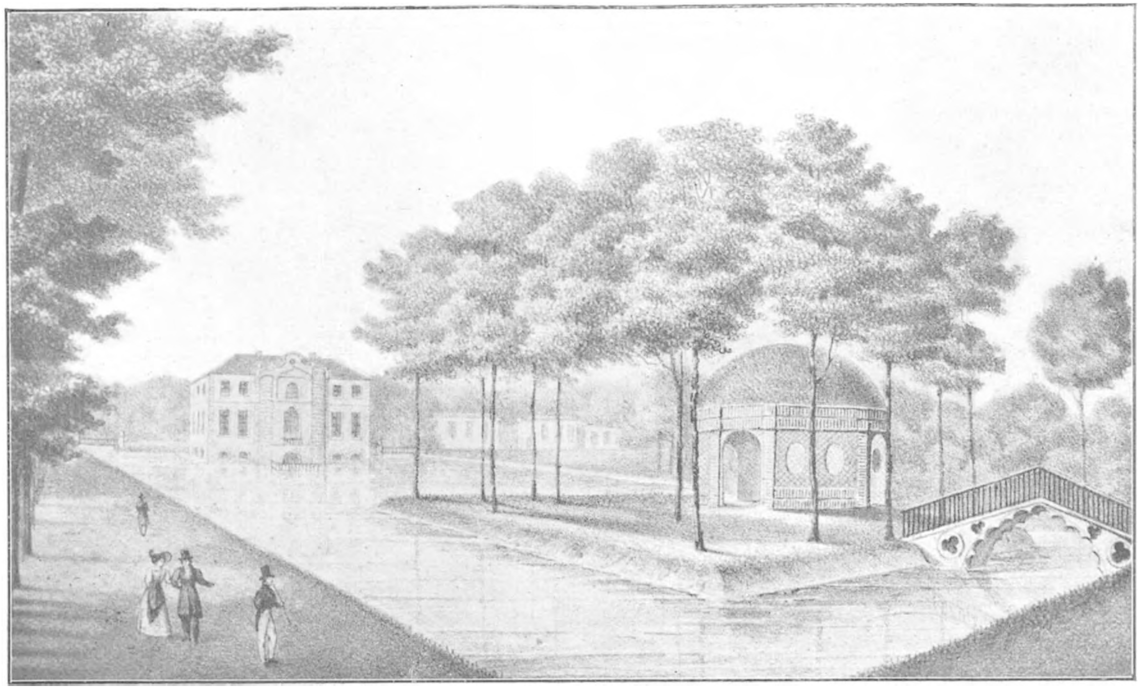

Fig. 36. — Le château de Sterrebeek, 1825, d'après De Cloet (Façade arrière).

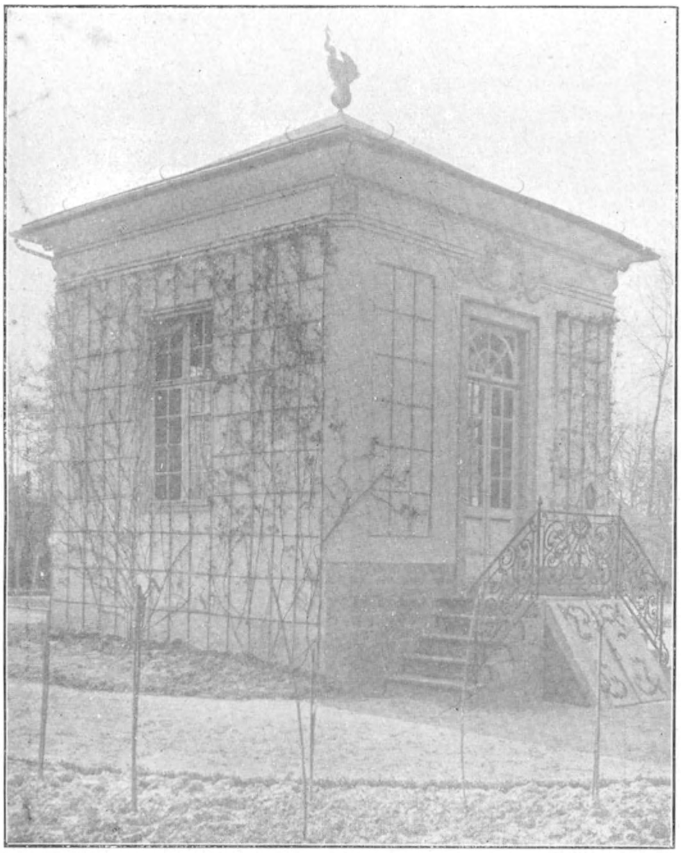

Fig. 37. — Le pavillon Louis XV dans le parc du château.

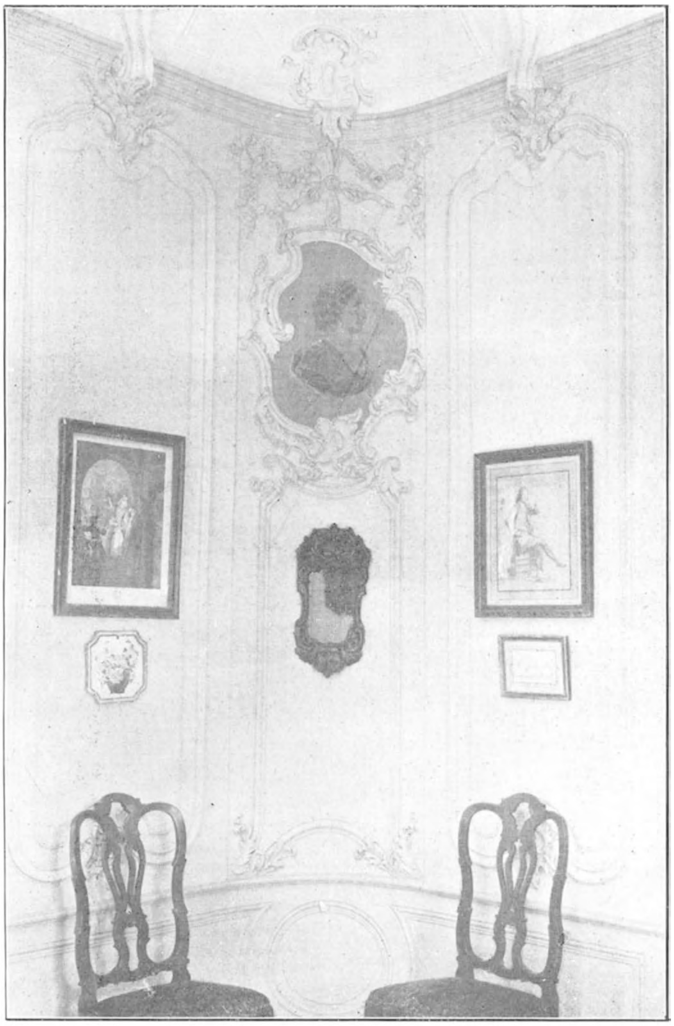

Fig. 38. – Intérieur du pavillon Louis XV.

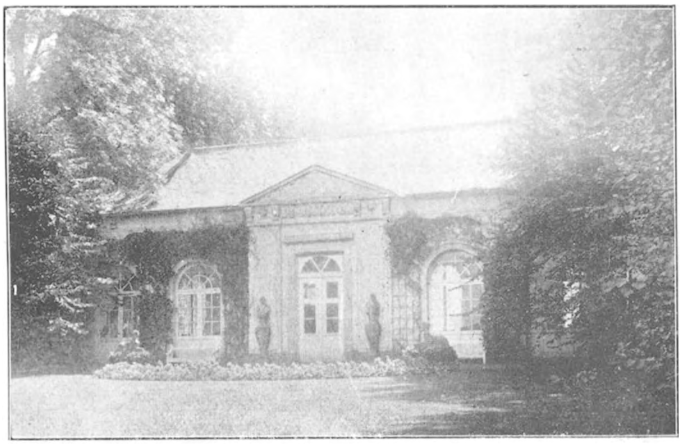

Fig. 39. — L'orangerie, façade vers le jardin.

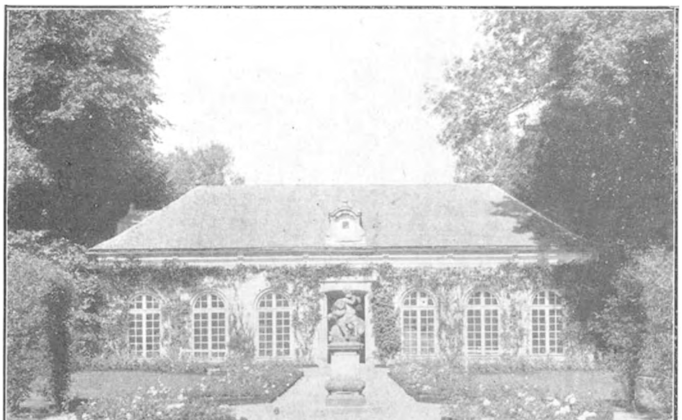

Fig. 40. — L'orangerie, façade vers le parc.

Fig. 41. — Le temple de Minerve dans le parc du château.

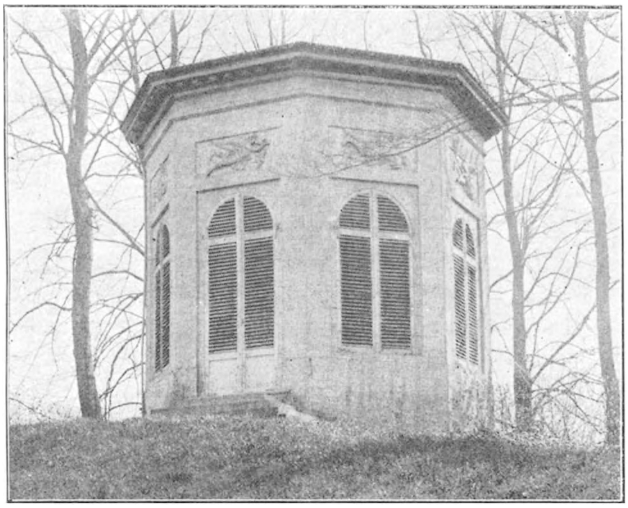

Fig. 42. — Le pavillon Empire dans le parc du château.

étage (fig. 33). Il est d'une grande sobriété de lignes et très discrètement décoré. Comme il est bien en harmonie avec tout ce qui l'entoure! (1)

La partie centrale de la façade, disposée en avant-corps à angles arrondis, est rehaussée d'un pignon courbé et d'un balcon en fer forgé, dessinant de jolies arabesques.

Cette aristocratique demeure de plaisance est restée à peu de chose près ce qu'elle était lorsqu'elle fut édifiée en 1761. Cette date est découpée dans la girouette qui couronne l'édifice, lequel a du être achevé dès l'année suivante : Dans le beau grillage du perron, on distingue le nom du bâtisseur : *Ories*, et ce millésime : 1762 (fig. 34).

Le perron était primitivement accolé au château. M. Despret l'en a séparé par une agréable terrasse, régnant sur toute la longueur de la façade.

Des trois autres côtés, où le château plongeait dans les fossés, un petit terre-plein a été établi, ce qui a donné au castel une assise, qui accuse davantage la ligne horizontale propre à son architecture.

J'oubliais de dire que la façade d'arrière rappelle la façade principale, sauf que le pignon de l'avant-corps est triangulaire et flanqué d'une balustrade ornée de vases (fig. 35 et 36).

De la terrasse, on a accès dans un hall, qui précède un salonnet carré à pans coupés. A droite est disposé le salon, qui s'étend sur toute la profondeur de l'édifice. Du côté opposé se trouve la salle à manger, ainsi que l'escalier menant à l'étage. Le départ de cet escalier est relégué dans le sous-sol, bâti à peu près au niveau de l'eau.

Tout le château, le sous-sol compris, forme un ensemble à la fois riche, harmonieux et élégant. Les salles ont beaucoup de cachet, avec leurs murs aux couleurs fraîches et leurs beaux plafonds Louis XV festonnés de rinceaux en stuc à l'italienne.

(1) L'harmonie dans la conception est, on le sait, la caractéristique des domaines à la française. Tout y est coordonné pour former un ensemble ornemental et majestueux. Tout s'y lie. Les jardins sont en accord parfait avec le château qu'ils encadrent, au point qu'on a pu dire que leurs lignes sont en quelque sorte la continuation de celles de l'édifice. C'est ce qui fait la beauté et la grandeur de ces domaines.

Dans son beau livre sur *Versailles* (collection des *Villes d'art célèbres*), M. André Pératé écrit, à propos du somptueux château créé en cette ville par Louis XIV, que les jardins lui donnent l' « achèvement de sa couleur par les jeux de l'air et de la lumière, le complément de ses lignes par la profondeur des horizons ».

Toutes les boiseries, les cheminées et la serrurerie sont de la même époque.

Les cuisines et les salles d'ouvrage, installées dans le sous-sol, pourraient, au besoin, servir de salles de réception, tellement elles sont achevées avec soin et bien décorées; leurs fenêtres sont de dimensions restreintes, mais elles ont un joli profil bombé.

Un mot concernant l'étage. Il forme une double rangée de chambres, séparées par un couloir central. Une des chambres a un plafond revêtu d'ornements Louis XVI, peints à la fresque. Une autre a, sous le plafond, une gorge dont la décoration en grisaille sur fond jaune reproduit des dessins humoristiques rappelant les « singeries » de Christophe Huet. Cette ornementation doit avoir été exécutée au temps des Plovits.

Dans cette première partie du domaine, il me reste à signaler une bergerie rustique à toit de chaume, rappelant celles du Trianon, à Versailles, une pelouse gazonnée, créée sur l'emplacement d'un étang comblé, et surtout, deux superbes platanes faisant pendant à ceux de la cour d'honneur, et dont les longues branches tombantes étendent au-dessus des fossés leur imposante voûte de verdure. Le tronc de l'un d'eux a une circonférence, à un mètre du sol, de 3 m. 75.

Pénétrons dans la deuxième zone du parc, disposée symétriquement et en terrain plat, comme la première, mais à un niveau légèrement plus élevé. Elle se compose d'un admirable jardin français, moitié verger, moitié roseraie, et au milieu duquel se dresse un fort curieux pavillon carré en pierre blanche, verdie par le temps, et bâti selon toute vraisemblance en même temps que le château (fig. 37).

Il est, en effet, décoré avec le même art et dans le même style. Son pourtour intérieur forme une succession de panneaux moulurés tapissant les quatre murailles, percées chacune d'une fenêtre, sauf du côté de la porte. Sur les pans coupés des angles, se détachent quatre médaillons en terre cuite, reproduisant les traits de deux couples princiers : l'impératrice Marie-Thérèse et l'empereur François; Charles de Lorraine et Marie-Anne. Les motifs décoratifs en stuc des panneaux et des médaillons sont artistement composés et accouplés (fig. 38).

Le croirait-on? Cette ravissante ornementation avait été dissimulée entièrement et revêtue de panneaux en bois, parés de peintures Louis XVI. Ces panneaux s'ajustaient mal au plafond, ce qui suggéra à M. Despret l'idée heureuse de les faire dis-

paraître. Le pavement en marbre avait aussi été banalisé, et il a fallu le reconstituer.

Tel qu'il se présente actuellement, ce pavillon a un cachet remarquable; c'est un modèle du genre.

Un guide que j'ai cité déjà (1), nous apprend qu'il y avait dans le parc de Sterrebeek « un ermitage peint par Servandoni ». Tout fait supposer qu'il s'agit de cette élégante construction. Toutefois, l'œuvre de Servandoni n'aura pas consisté à l'orner de peintures, il en aura dressé les plans et conçu la décoration.

On ne l'ignore pas, cet artiste français a exécuté divers travaux en Belgique. Il décora le château de Haeren, à l'époque où celui-ci était la résidence de son fils naturel, le comédien Servandoni d'Hannetaire (2). C'est lui aussi qui réédifia le palais d'Egmont, à Bruxelles. Dans le château d'Hingene, résidence du duc d'Ursel, on voit des plans portant sa signature et relatifs à la transformation de certaines dépendances de ce château. Il ne serait donc pas surprenant que le riche banquier Ories eut mis aussi à contribution le talent varié de cet artiste en renom, pour créer le domaine de Sterrebeek.

Je suis tenté de croire, d'ailleurs, qu'il est l'architecte, non seulement du pavillon, mais aussi du château, voire des jardins. Les diverses parties du domaine s'harmonisent en effet à un tel point, qu'il est de toute évidence qu'elles ont été conçues par le même artiste. Ce qui frappe surtout, c'est la similitude complète des décorations dans le château et le pavillon (3).

Le jardin qui entoure le pavillon a comme fond l'orangerie, dont les façades blanches toutes simples sont en style Louis XVI. De même que le pavillon, elle est surmontée de chimères en plomb doré, en guise de girouettes (fig. 39 et 40).

Au delà de cette bâtisse, paresse un étang rectangulaire, d'un

(1) *Le Promeneur dans Bruxelles et ses environs*, 1834.

(2) Voir ma description : « Le Château de Haeren », dans les *Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, 1913.

Je signale, en passant, la grande ressemblance existant entre les cheminées qui décoraient le château de Haeren et celles du château de Sterrebeek.

(3) Depuis que ces lignes ont été écrites, une excellente notice a été consacrée, par M. Paul Saintenoy, au séjour et à la production artistique de Servandoni en Belgique. (*Annales de la Société d'Archéologie de Bruxelles*, 1920, pp. 41 à 59.) C'est avec plaisir que j'y ai lu une opinion tout à fait concordante avec la mienne.

aspect sévère. Sur la façade dirigée de ce côté, une inscription rappelle une visite faite au château de Sterrebeek par M. Chaban, préfet de la Dyle, de 1806 à 1808. La voici :

XXIIII AUG. PREFECTUS DYLAE CHABAN PARADISUM HUNC PRESENTIA SUA — ET AFFABILITATE DECORAVIT.

Dirigeons-nous vers le troisième enclos du domaine, séparé du précédent par une charmille découpée en forme d'arcades et de niches, dans chacune desquelles est placé un buste en marbre supporté par une gaine en pierre bleue. Ces objets décoratifs proviennent de parcs hollandais.

Cette dernière partie du parc comprend les serres, le jardin fruitier et le potager, autour desquels s'étale un parc anglais, dont le pittoresque et la sauvagerie réservent une surprise agréable. Il est comme l'antithèse des jardins français que nous avons parcourus, et sans conteste il y aura été ajouté, par M. Plovits-Danoot, pour diversifier les paysages.

Ici plus de lignes droites, tout y imite la nature. On y voit d'épais et frais massifs d'arbres, composés d'essences variées, et parmi lesquels on distingue un chêne magnifique trois fois centenaire, ainsi que maints peupliers et platanes vénérables (1). Dans un coin de ce parc anglais, un bout d'étang envahi par les roseaux s'allonge sous ces frondaisons touffues.

Cette partie boisée du domaine a été agrémentée par le banquier Plovits de maintes statues (il en subsiste des vestiges), ainsi que de fabriques. On y voit notamment un temple circulaire dont la frise et le dôme sont supportés par six colonnes. La frise reproduit six fois une décoration composée d'un bouclier, d'un casque, d'un crâne de bœuf et d'une cuirasse. Une statue de Minerve, en pierre tendre, trône sous la coupole. Ce temple ornait autrefois la « campagne de Schaerbeek » que les Plovits et après eux M. Hennessy ont possédée (fig. 41).

A l'extrémité méridionale de ce jardin potager se dresse un pavillon octogone en pierre de Gobertange, hissé sur une éminence herbue, comme le temple que je viens de décrire. Sur

(1) Le chêne mesure 3 m. 63 à un mètre du sol. Le plus gros des peupliers (tronc de 4 m. 38) a été renversé lors de la terrible tempête du 9 mars 1922.

Près du mur extérieur se dressaient naguère quelques vieux noyers, que les Allemands ont abattus, en 1917, malgré les efforts tentés par M. Despret pour les sauver.

A signaler aussi, sur les bords de la pièce d'eau qui précède le château, un noisetier au moins deux fois centenaire.

ses huit faces, se déroule une frise curieuse, dont les motifs en terre cuite sont empruntés à la Tour des Vents à Athènes. A l'intérieur, il a reçu une décoration Empire superbe : huit colonnes ornées de chapiteaux dessinant des feuilles d'acanthe supportent une frise où se répète un motif unique (une lyre entre deux chevaux ailés) (fig. 42).

Dans l'intéressante notice sur les *Parcs et Jardins*, insérée dans *Patria Belgica* (t. I, pp. 613 à 624), M. Em. Rodigas écrit que l'introduction en Belgique du style paysager dans l'architecture des jardins n'est pas antérieure à l'an 1810. La création du jardin paysager annexé, à Sterrebeek, au parc classique, prouve que le style naturel s'est implanté dans notre pays dès la fin du XVIIIe siècle. Je pourrais citer aussi, à titre d'exemple, le parc royal de Laeken, créé vers 1785.

Si je voulais détailler jusqu'au bout toutes les beautés et les curiosités du domaine de Sterrebeek, j'aurais bien des choses à citer encore, mais je dois me borner. J'en resterai là.

Ce qui est indéniable, c'est que le créateur de ce domaine princier a tiré un parti on ne peut plus avantageux des terrains dont il disposait.

Les diverses parties du parc ont chacune beaucoup d'attrait; elles se complètent merveilleusement, et forment un ensemble vraiment enchanteur. Toute la propriété, sans en excepter la moindre parcelle, est un ravissant jardin, semé de points de vue ravissants, plein de charme et de poésie, et qu'Armide n'eut pas dédaigné. Quel régal d'y flâner dans la fraîcheur, le calme et le mystère des marmenteaux séculaires, et d'y entendre les vocalises des rossignols dans la paix des beaux soirs d'été! Ces vieux jardins ne semblent-ils pas être faits pour les douces et lentes rêveries?

Certains visiteurs de Sterrebeek sont portés à croire que le château aurait été une « folie », dans le sens où l'on entendait ce mot au XVIIe et au XVIIIe siècle, c'est à dire une de ces demeures de plaisance bâtie d'une manière recherchée, pour s'y divertir librement. Il me paraît difficile de me ranger à cet avis, le château et le parc ayant été conçus avec un souci d'art incontestable et prédominant. D'ailleurs, les folies étaient d'habitude de petites proportions. Il n'était pas d'usage d'en construire dans notre pays, où aucun auteur n'en signale.

Pendant la longue et terrible guerre qui vient de prendre fin, le château de Sterrebeek a été occupé par de l'artillerie et des troupes marines allemandes, du 26 août au 9 octobre 1914.

Jusqu'à 200 soldats environ, parmi lesquels 12 officiers et 80 cavaliers, y furent hébergés. Ils n'ont pas commis de dégâts, mais — inutile de le dire — ils ont dévalisé la cave et accaparé beaucoup de linge et de literies.

Ils avaient amené avec eux quelques prisonniers belges, capturés à Haelen et dans les environs, et qu'ils expédièrent en Allemagne. Parmi eux se trouvait un lieutenant, le baron de Menten de Horne, lequel grava à l'aide de son canif, l'inscription suivante dans la gouttière en plomb passant sous la lucarne de la chambre qui lui servait de prison, dans les communs du château : *10 sept. 1914. — Dans cette chambre fut retenu le lieut. Bon Fritz de Menten de Horne, du 2e Lanciers, fait prisonnier au combat de Werchter, le 7 dito. A ce combat, le maréchal des logis Raymond de Maret fut tué à ses côtés.*

A la fin du XVIIIe et au commencement du XIXe siècle, la « campagne de Sterrebeek » et ses jardins étaient très connus des Bruxellois, qui venaient les admirer en grand nombre. De nos jours, ils sont de nouveau le rendez-vous des artistes et des amateurs d'art, qui tous y trouvent le plus gracieux accueil.

Ils sont unanimes pour louer le bon-goût avec lequel cette exquise demeure de plaisance, riche à la fois par son décor naturel et par ses trésors artistiques, a été reconstituée.

On peut dire, en résumé, que le château de Sterrebeek constitue un vrai joyau, dont il n'y a guère d'échantillon en Belgique, parmi les propriétés de petite ou moyenne étendue.

ANNEXE I.

Statistiques empruntées aux anciens recensements.

Il y avait à Sterrebeek :

En 1437, 78 maisons et 20 maisons de pauvres;
En 1464, 88 maisons;
En 1472, 66 maisons;
En 1480, 90 maisons, dont 18 non taxées;
En 1492, 36 foyers taxés;
En 1526, 44 foyers aisés habités, 1 foyer vide, 21 foyers de pauvres, 14 fermes et 2 foyers d'ecclésiastiques (1).

Recensement de 1686.

	Florins
Terres cultivées, 905 b. 2 j., évaluées à 5 fl. 10 s.	4,980
Prairies, 29 b. 1 j., à 8 fl.	234
Bois, 34 b., à 5 fl.	170
Etangs, 14 b. 2 j., à 14 fl.	203
(soit un total de 983 b. 1 j., à 16 pieds la verge).	
Les dîmes, évaluées à	864
Un moulin à eau	265
La cure	12
Le château seigneurial	30
La demeure de plaisance du conseiller Ryckewaert	50
Idem, de M. Raes	12
Idem, de M. Bolly	15
Deux brasseries, 2 boutiques, 1 tonnelier et 1 charpentier.	62
Quatorze fermes à 4 fl.	56
	6,953

Nombre de maisons en 1846 : 192.

Nombre de maisons en 1900 : 306.

Nombre de ménages en 1900 : 299.

(1) J. CUVELIER, *Les Dénombrements de foyers en Brabant.*

ANNEXE II.

Notes concernant l'église de Sterrebeek, extraites de la monographie manuscrite de M. l'abbé P.-J.-F. Rousmans. (1850).

Volgens 't geestelijk, zegt Gramaye, staet dit dorp gansch onder den bisschop. Den patroon der kerk is den heiligen Pancratius, martelaer. Het vergeven der pastorij koomt uit volle recht toe aen den aertsbisschop van 't diocees.

De kapel van het gehucht Voskapel, gedeeltelijk afhangende van Nosseghem, was toegeweid aen den h. Elisius, bisschop. Die kapel is verlaten en den feestdag van den patroon wordt plechtiglijk gevierd in de kerk van Nosseghem.

Het grootste deel der tiende wordt betaeld aen het aertsbisschoppelijk kapittel van Kamerijk, aen de pastoor, aen de kapellanij van O. L. V., aldaer gesticht, en aen den heer des dorps (aldus Van Gestel).

Moorsel, een gehucht heden geestelijk en wereldlijk onder Tervuren, was voortijds geestelijk onder Sterrebeek, en had zijn deel te betalen in de tiende.

Eene kwittantie, gedagteekend 7 Meert 1710, bewijst dat alsdan den heer Saligo, pastoor van Sterrebeek, betaeld had voor een jaer thiende aen den aertsbisschop van Kamerijk, de som van 150 guldens.

* * *

Eene kapellanie veel ouder dan degene welke Van Gestel noemt bestond eertijds in de kerk van Sterrebeek. Zij werd genoemd de *Kapellanie der geloovige Zielen.* Naderhand, in 1404, droeg zij den naem van *H. Geest's huis* en in 1477, bestond zij onder de benoeming van *Kapellanie van de h. Catharina.* Hare bezetting was van drij missen ter week.

Men vind in de archieven, in de pastorij berustende, eenige aenmerkingen betrekkelijk deze fondatie, welke heden niet meer bestaet. Hare inkomen, zegt dit schrift, spruiten voorts uit gronden cijnsen en geld; deze inkomen zijn belast met drij missen ter week. Doch, sedert ongedenkbare tyden, in plaets van die drij missen, werden, door de paters Bogaerden te Ophem (Wezembeek) hun klooster hebbende, alle zondagen en feestdagen de mettenen gezongen; en de kapellanie betaelde hier voor 62 guldens 12 stuivers, de parochie 20 guldens en de kerk gaf er ook een deel in. Maer de kerk heeft dit niet blijven bydragen, voor rede dat zij zelf arm zijnde, niet heeft om haer zelven te onderhouden.

In 't jaer 1656, door wederspannigheid der paters Bogaerden wierden de mettenen niet meer gezongen en den begever der fondatie, eenen zekeren St. Wauthier, opziener van Ste Gudula kerk, heeft gezorgd van

op nieuwe de drij missen te doen celebreren door den pastoor van Nosseghem, waerin nogtans de pastoor der plaets den voorkeur zoude moeten gehad hebben.

Van 't jaer 1693, heeft den pastoor van Nosseghem mogen bineren tot het jaer 1697. De kapellanie betaeld hem hier over, nu ten tijde van oorlog 40 guldens; maer ten tijde van vrede moet hij meer ontvangen, te weten 62 guldens 12 stuyvers, en de parochie betaeld hem 20 guldens.

Zijn in bezit geweest van deze kapellanie, als volgt :

1. — Paulus de Scibbeke, die leefde in 1494;
2. — Cornelius Van Mildert, doctor en deken van St. Jacobus te Leuven, leefde in 1523;
3. — Judocus Heylens, 1577;
4. — Guilielmus Vandendael, 1599;
5. — Joannes Vandermeeren, 1603;
6. — Joannes Van Ophem, onderdeken Ste Gudula en daer naer kanonik in 1610, hij stierf den 27 February 1664;
7. — Paulus-Bernardus de Fontaines, die stierf tot Aras den 20 Mei 1679;
8. — En eindelyk den 19 Juny 1680, Henricus Wauthier, kapellaen van Ste Gudula.

Daer bestond in de kerk van Sterrebeek een andere kapellanie gesticht door Joannes van der Meeren, heer van Sterrebeek, in 't jaer 1449, onder de benoeming van *Kapellanie der Allerheiligste Maegd Maria* en op 13 October van 't zelve jaer goedgekeurd door Petrus, aertsbisschop van Kamerijk. Deze fondatie bepaelde dat den kapellaen zal gehouden zijn wekelijks een of twee mael misse te lezen, in de kapel bestaende in 't kasteel, volgens verlangen, gezondheid, qualiteit en getal der vremdelingen in 't kasteel verblijvende.

Door akt van 15 November 1469, stichte vrouw Elisabeth Coninckx, egtgenoot van ridder Joannes van der Meeren, zoon van Joannes, heer van Sterrebeek, eene andere fondatie genoemd *van 't heilig Kruis*, welke bestond in 15 gelezene missen ter eere van 't heilig Kruis, voor welke aen den pastoor moest betaeld worden zes guldens. Of die fondatie van 15 missen naderhand veranderd is in de donderdagsche misse met uitstelling van 't allerheiligste, of wel dat de donderdagsche misse zoude eene tweede bepaling der fondatie geweest zijn, dit blijkt niet, schoon nogtans de donderdagsche voortkwam van die fondatie van 't heilig Kruis. Deze fondatie, welke tot last van de kerk was, gelijk het uit een schrift der archieven blijkt, is lang teniet, alhoewel dat de donderdagsche misse over eenige jaren nog geschiedė, maer zonder dat er iets voor betaeld werd.

Allen deze fondatien die heden niet meer bestaen, worden opgenoemd in een schrift toebehoorende aen de archieven, 't welk schijnt eene beantwoording te zijn aen voorgestelde vragen door zekere overheid. Dit schrift handelt van de inkomen en de lasten der kerk, van 't geen zij bezit in ornamenten, zilverwerk, lijnwaerd, enz.

Eene antwoord die verdient hier aengehaeld te worden is deze : « Wij hebben geene eigene statuten noch regels opzichtens de goddelijke diensten welke zoude verschillende zijn van die der andere kerken als

dees, 't geen men waerschijnlijk nergens ontmoet : dat een groot deel der parochianen op de zondagen en feestdagen gedurende het lof met brandende flambeeuwen voor het allerheiligste komen knielen. »

In 't jaer 1663, op 22 November, werd in de kerk van Sterrebeek opgerecht het broederschap van den schapulier der onbevlekte Maegd Maria (wierd goedgekeurd; zie het boeksken daer over).

Het jaer 1665 toonde de allerheiligste Maegd ter plaetse zelf hoe aengenaem haer die oprechting was met een mirakel te doen, 't welk ons aengehaeld word in een werk voor titel hebbende : *de Stralen van de zone van Elias.* Een kind dat kreupel geboren was, wierd schielijk genezen door de voorspraek van Maria.

Dees broederschap is tot heden in voegen en den feestdag vallende den eersten zondag naer den 16 July, word sedert eenige jaren met eenen bijzonderen luister, en men mag zeggen met groote devotie gevierd; ook ziet men de dorpelingen van twee en drij uren in 't rond er in overvloed naer toe komen.

Den register der leden van dit broederschap van 't begin af bestaet nog : waer men kan zien dat vele edele hunnen naem aen dit broederschap gegeven hebben; onder andere vindt men er drij geslachten der familie Ryckewaert ingeschreven; het wapenschild dezer familie stond op de gestoeltens der oude kerk.

De tegenwoordige kerk wierd gebouwd in 1829, er is van de oude kerk niets overgebleven dan den toren die gebouwd is in 1756, zijnde de tweeden toren der oude kerk.

De vorige kerk, die men in 1828 afbrak, moest zeer oud zijn. Ongetwijffeld bestond zij in 1296, terwyl Gramaye zegt dat in dit jaer te Sterrebeek begraven is den edelen Joannes Faber, eenen der eerste stichters des Parkvrouwen.

Door 't afbreken van deze kerk, heeft men eenen ouden grafkelder vernietigd, waer in men niets anders ontdekt heeft dan de greep van eenen degen, al het overig zijnde in stof vergaen.

(Les lignes qui suivent sont biffées. M. Ronsmans a écrit en travers : « C'était van der Meeren. » — Lisez : La tombe des van der Meeren.)

Was dit nu de grafsteen van voormelden Joannes Faber of van eenen anderen ridder, of van de familie de Mol? Waerschijnlijk was de opschrift des grafsteen uitgesleten; maer indien het van de familie de Mol was, dan zoude men iets meer in 't graf gevonden hebben en dan moest den steen voor opschrift hebben als hier neven staet :

D. O. M. — Hic jacet nobilis ac generosus Dominus Guillielmus de Mol, *toparcha de Rollant, et Domina* Anna de Sauvage *ejus uxor. Obiit ille 3 Februari 1624. Haec vero 7 Martii 1633.*

Nec non generosus ac nobilis Dominus Lamorald de Mol, *qui obiit 27 Julii 1621. Eorumque posteri.*

Quartiers (omringt met de wapens van) : *Mol, van der Noot, Hinckaert, Nassau, de Sauvage, Ognies, Bouloigne, Herines* (1).

---

(1) Cette épitaphe est empruntée au *Théâtre sacré du duché de Brabant,* t. II, p. 385.

ANNEXE III.

Les lieux-dits de Sterrebeek.

1294. — Notum sit universis presens scriptum visuris quod Walterus dictus de Stertbeke per monitionem ipsius Walteri et sententiam Henrici dicti de Berchem et Reneri dicti de Albome scabinorum Danielis dicti de Boechout ipsi Waltero ab Egidio villico ipsius Danielis concessis renuntiavit omni juri quod habuit in duobus bonariis terre site in *mansu dicto de Merre* apud Sterbeke ad opus mense sancti spiritus in vinea beghinarum que sista vocatur. Eo adjecto quod dicta mensa sancti spiritus dicto Waltero dabit heriditarie ac perpetuo unum denarium bruxellensem monete usualis semper in nativitate domini hec omnia facta fuerunt per monitionem dicti Walteri et sentenciam dictorum scabinorum et quia nos Walterus antedictus et Henricus de Berchem ac Renerus de Albome scabini predicti propria sigilla non habemus rogamus Danielem de Boechout predictum ut sigillum suum presenti carte in testimonium premissorum apponat et nos Daniel de Boechout predictus ad repuestam dictorum Walteri, Henrici et Reneri predictorum et ad petitionem eorundem presentibus litteris sigillum nostrum in testimonium premissorum duximus appenendum. Datum anno domini m° cc° nonagesimo quarto feria sexta post dominicam qua cantatur invocavit me.

(*Archives de la fondation de Ter-Kisten, B 1454.*)

***

— aende thienschuer. 1623.
— huys geheten inde cleyn Smesse. 1479.
— Kercvelt. 1380.
— lans in de hoeve van der Merre. 1300.
— aent Vekenstock. 1480.
— de Broeckstrate. 1480.
— op Hormendie. 1300.
— Hormendye (terre achetée à Renier de Tilia, de Sterrebeek, et touchant à celle du seigneur Daniel de Bouchout). 1300.
— landts op die Normandie, tusschen die gode Evercoy Boets ende der joffrouwen van Diedeghem, ghecocht ter Kisten behoef, jeghen heren Heinrec ende heren Jan van Stalle, ridderen. 1372.
— op de Armendeye. XVIIe siècle.
— opten Ermen die. 1485.
— velt geheeten d'Ormandie. 1543.
— opte middelste Normandye, aende Gheerstraete. 1440.

— opte middelste Normandie, aende Gheerstrate, die loopt van Tuytenberghe naer Scheers. 1542.
— opte verste Normandye, aen de vijvers te Tuytenberghe. 1542.
— opde vurste Normandye, naest Tuytenberge. 1560.
— lants opte verste Normandye ende vivers te Tuytenberge (près des biens des enfants Cluetings). 1440.
— opten Herck. 1480.
— te Tuytenberge, aent paedeken dat compt van Tuytenberge ende gaet tot Coudertaverne waert. 1440.
— boven Toytenberge, aende Prinnetene. 1440.
— lant boven Tuytenberghe, daer den Moelenwech doer gaet te Wouwerstrate (1). 1485.

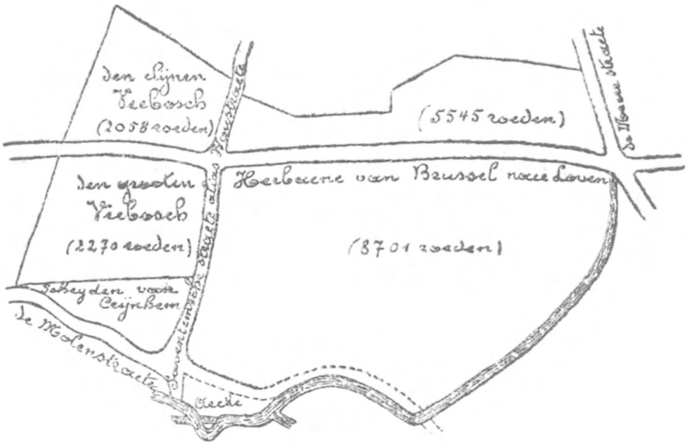

Fig. 43. – L'ancien Veebosch près de Crainhem, d'après le Caertboek de 1758.

— op Demdekensvelt, daer den Saventhem wech duer gaet. 1542.
— op Demdekens velt, aen den Ketel, te Tuytenberghe, aen tpaedeken dat compt van Tuytenberge ende gaet ter Couwertaverne waerts. 1542.
— opten Gheer. 1480.
— opden Wandt, boven Tuytenberge. 1560.
— opden Boxberch. 1356.
— op den Bosbergh, daermen van Tuytenberge naer Platteborsse waert gaet. 1560.
— op den Boesberch. 1656.
— opt Wanne velt. 1480.
— aen de Wanhaghe. 1427.
— den moelen te Heystvoert. 1560.
— tvelt geheeten die Truwels delle, ter plaetsen geheeten Heysvoert. 1458.

(1) Ou *Saventemsche straete.* C'est le chemin de Crainhem à Saventhem, qui coupe l'extrémité occidentale de Sterrebeek. Il y avait autrefois en cet endroit un bois appelé *den grooten Veebosch.* Voir le plan de 1758. (Fig. 41.)

— lants op tvelt geheten die Truwels delle, comende aen die Heyshage. 1458.
— aen der vrouwen Cluetinx bogaert van Watermale, tusschen der vrouwen Cluetinx hof ende Cas hof van den Bisdomme. 1406.
— bi de Alboem, op de heerwech. 1360.
— bi den cleinen Alboem. 1360.
— bijden Alboome, tusschen de Gheerstrate, aende goeden heeren Jans Baus, ridder, die nu sijn den erfg. wijlen Henricx Scheers. 1542.
— boven sinte Annen boem, aende Doerne, daer den Savenschenwech doer gaet. 1440.
— aen sinte Annen boem, aende Heerstraete (entre les biens de Jean Vilain, chevalier, et ceux de feu Jean vanden Heetvelde, chevalier, appartenant à Jean vanden Steenwege). 1440.
— opde herstraten, tusschen der vrouwen Clutincs lant, aende Doerne. 1407.
— opt Duerne velt. 1545.
— opt Lindekne velt. 1440.
— Lijndekensvelt (entre la *Lyndekenstrate* et le bien du monastère de Rouge-Cloître). 1497. (1).
— op Blindevelt, aen tsraven block. 1545.
— lants tusschen Stertbeke ende der Coudertaverne, daer de groote linde opstaen plach. 1469.
— aen de Hoelstrate, die van Stertbeke gaet ter Coudertaverne weert. 1430.
— op het Cappelle velt, den Hasewinckel ten eenre, het Cappelleblock ter tweeder. 1671.
— opt Kerchofvelt, biden Alboeme, ten Ynde. Aldaer neven, boven 't Hof ter Heyden. 1413.
— huys ende hoff gelegen ten Eynde, inde prochie van Crainhem, 't Hoff ter Heyen in deen sijde, nu toebehoerende Willemme Crabbe. 1485.
— in de Bosdelle opt velt achter den Inde. 1468.
— lant achter ten Eynde, daer den wech doer gaet van Steertbeke nae Haesenwinckele. 1543.
— te Hasewinckel. 1543.
— op Morsloe velt. 1480.
— opten Robijn. 1480.
— die Kinderstrate. 1480.
— aen d'Lovensche gat. 1354.
— opt Loevegat. — boven d'Loevegat. 1543.
— bij den Lovenschen gat. — aen douwe Lovensgat. 1538.
— ane de Hulst. 1361. — aen den Hulst. 1671.
— lants bij den walsche herstraeten neven den Hulst, omtrent 't Doreken. 1440.
— lants boven den Hulst, gemijnelijck genaempt de Cayaert. XVIIe siècle.
— aen tsheerenstrate gaende naer Mechelen, geheeten de Hulstraete. 1538.
— den Scaepwech. 1480.

(1) Cession de biens allodiaux à la fondation de Ter-Kisten. Acte passé devant les échevins de Louvain.

— opt Duysborgh padeken, opden Schapenbergh. XVIIe siècle.
— aent Duysborch paedeken. 1440.
— de Loostrate. 1480.
— aen de Loye strate. XVIIe siècle.
— beneden de cleyne Loye strate. XVIIe siècle.
— lants aende Loosstraete (près des biens du chevalier Jean Vilain). 1440.
— in de thien Buenderen. 1480.
— lants gelegen bijder Galge, comende aende rijstrate gaende van Sterbeke te Duysborch weert. 1626.
— op den Swijnspoel. 1354.
— bij den Swijnsdooren. 1538.
— op den Terrenberch. 1538.
— de Perckstrate. 1480.
— in het Keelant, ontrent het Papengat. XVIIe siècle.
— opt Keeldal. 1356.
— in loco dicto 't Keeldal prope dicto sammans perryc (le parc de l'amman?). 1384.
— int Keeldael, boven 't Heenkendal, tusschen de goede wijlen heere Wouter Egloy, die nu sijn Wouter van der Noot... ende de goede wijlen heer Everaert Boete, ridder, die nu sijn heere Jan Vilain, ridder. 1440.
— opt Keeldael, aende Cokene. 1440.
— int Keeldael, in midden van eender delle daer de Vloet grecht doer loopt. 1542.
't Keledal. 1506.
— int Keeldal. 1543.
— opt Heenkensdal (1), in een delle. 1440.
— int Rot, tot op de Rollens delle. 1480.
— in het Vuersche Roth. 1664.

* * *

— opde Houtmere (terre de trois journaux tenue à cens de Jean *de Lapide*, et achetée par la Table des Pauvres du Béguinage à Lambert *de Puteo*, de Sterrebeek). 1300.
— op de Hout Mera. 1300.
— ten stride wege. 1300.
— opt druede velt. 1300.
— ten grunen weghe. 1300.
— achter Mansalaers hof. 1354.
— int lange halfbuender, aen de gruene gracht. 1406.
— aen de gruen grecht. 1543.
— by den Willighen. 1440.
— lants achter Henric Selercshof. 1440.
— int Cappelle broeck. 1480.
— tsheerenstrate van Sterbeke ten Calhoven wert. 1480.
— campum dictum 't Obbelstot. 1506.
— int Clouwens block. 1543.

---

(1) D'après un plan de 1729, l'*Enkens Dael veldt* est situé au sud de l'église, non loin du domaine de Ter-Meeren.

ANNEXE IV.

Copie vanden briefve vanden vercrige vanden dorpen van Saventen ende Steertbeke.
(31 décembre 1381).

Johanne byder gracien Goids, hertoghinne van Lucemborch, van Lothrijck, van Brabant ende van Limborch, mercgrevinne des heylichs Rycx. Doin kont allen luden dat opten dach datum des briefs, voir ons quam ende voir onse manne van leene hier ondre genoempt, onse getruwe Jan van Kuyc, zoen was heeren Henricx van Kuyc, kennende ende lijende hoe hy in title van wettelicken vercoope om eene zekere somene van penningen hem wael vernoeght also hij zeyde vercocht hadde heeren Henric vander Meeren, ridder dair yegenwoirdich staende, die dorpen gesceiden begerende desen voirs. dorpen mit allen hoiren toebehoirten ghelyckerwys hij die van ons in leen houdende ware, met dair in vutgesceiden begerende desen voirs. dorpen mit allen hoiren toebehoirten voirs. vutte gaen, ende den selven heeren Henric vander Meeren dair inne te goeden nae rechte ende costumen ons hoifs, ons vriendelic biddende ende versueckende mit ernste eenen onsen mannen van leen te doin manen wat hier toe sculdich ware te geschien mitten rechte. Also dat wij ter beden Jans van Kuyc voirs. manen deden dairop eenen onser manne, die hem mitten anderen onsen manne sinen genoten beriet ende beraden ons wederbrachte, wisende voir een vonnisse mit vollen gevolge onser ander mannen dat Jan van Kuyc voirs. die voirs. dorpen van Saventhen ende van Steertbeke mit allen haren toebehoirten, gelickerwijs hi die van ons in leen houdende ware, opdragen soude in onsen handen tot behoef heeren Henricx vander Meeren ende soude voirt dairop worpen ende verthien hem bekennende en geen recht meer dair aen te behouden noch emmermeer te moghen te heisscen in einiger manieren (?) toecomende. Also dat Jan van Kuyc voirs. dede gelyc tvonnisse onser mannen gewijst hadde, mit allen dien dat hij dair toe sculdich was te doin. Ende dien gedaen, verleenden dese voirs. dorpen van Saventhen ende van Steertbeke mit allen hoiren toebehoirten inder manieren boven verclert den voirs. heeren Henric vander Meeren, behoudelick enen yegelyken synen rechte. Die die van ons ontfing ende dede ons dairaf hulde ende eet van trouwen. Ende allet dat een man van leen sculdich is te doin sinen gerechten heeren. Ende geschiede hier toe allet dat dair in na rechte ende costumen ons hoifs sculdich was te geschien, niet dair in vergeten noch achtergelaten allen argelist vutgesceiden. In orconden ende vesticheiden welcker ding, wij hertoghinne voirs. ende wij Jan heere van Cranendonc, Jan heere van Bouchout, borchgreve van Bruessele, Jan heere van Borgevael, Arnt van Mellin, borchgreve vander Vueren, Willem van Wilre, ridderen, Reynier Hol-

lant, ter tyt rentmeester van Brabant, Costin van Ranst ende Gheert van Scaedbroec, knapen. Om dat wij dairbij aen ende over waren geroepen, als manne van leen onser genediger vrouwen der hertoghinnen van Lucemborch ende van Brabant, dair alle saken voirs. alsus gescieden bij bevele onser genediger vrouwen voirs. ende versuecke beide den partien onse zegelen mitten hoiren aen gehangen hebben desen brieve. Gegeven tot Bruessele opten lesten dach van decembre int jair ons heeren dusent driehondert ende eenentachtich.

Gecollationneert metten originalen brief, bezeghet met IX vyuthangenden zeghelen in groenen wasse, ende dair mede bevonden accorderende, opten XIII^en^ dach van Novembre a° XXX (1530), bij mij,

J. BOOTE.

(*Archives générales du Royaume, dénombrement n° 4113, in fine.*)

ANNEXE V.

1636 (19 mai).
Vente de dix journaux de terre situés à Sterrebeek par-devant les échevins de Ferdinand de Boisschot, seigneur de Saventhem, Sterrebeek, etc.

Wy Dionys Rombauts ende Gillis van Ophem, schepenen heeren Ferdinande de Boisschot, baender heere van Saventhem, heere van Sterbeke, Nossegem, Erps, Quarebbe, etc., riddere van d'ordre militaire van Ste Jacob, raedt vande raeden van Staete ende secreten van Sijne Maiesteyt, cancellier van Brabant, ende stadthoudere vanden souvereynen leenhove vanden selven lande, etc., van sijnder banck van Saventhem, Nossegem ende Sterbeke voorschreven, doen te wetene... dat op heden date deser voor ons ende voor Mr. Franchois van Ophem onsen drossaert, commen ende gecompareert is in propren persoone Mr. Fredrick Winskler, die heeft vuyt crachte ende naer vermogen vande onwederroepelycke procuratie hem ter saecken naerbescreven sunderlinge gegeven ende verleent, bij jouffrouwe Elisabeth vander Baren, weduwe wylen Peeter vander Elst, met consente ende overstaen van heer ende Mr. Jan van Wavre, licentiaet inden rechten ende advocaet vanden raede van Brabant, naer vermogen ende vuyt crachte vanden testamente desselffs haers voors. mans, daerby haer is gepermitteert met overstaen vanden voors. heere advocaet Wavre, de vercoopinge vande ondergeschreven partijen ende andere te doen tot betaelinge vande schulden ende lasten inden voors. testamente geruert, gepasseert voor Mr. Peeter Willems, openbaer notaris ende sekere getuygen, opden vyffden novembris sesthien hondert eenendertich, vuytwysens de voors. procuratie gepasseert binnen der stadt van Brussele voorden notaris Goovaerts ende sekere getuygen opden XXVI^{en} dach der maent van octobrii duysent sesse hondert vierendertich, mitsgaders vuyt crachte ende naer vermogen van sekere andere procuratie hem gegeven ende verleent by Sr. Guillam van Steenwinckele, ierste deurwerdere vanden secreten raede, ende jouffrouwe Cathalyne vander Elst syne wettige huysvrouwe die de ondergeschreven vercoopinge syn landerende ende approberende, naer breeder vuytwysen vandeselve procuratie gepasseert binnen der voors. stadt voorden voorschreven notaris Goovaerts ende sekere getuygen opden naestlesten decembris inden voors. jaere sesthien hondert vierendertich... ende heeft in dezer qualiteyt opgedragen, gecedeert ende getransporteert in handen des voors. drossaerts als in tsheeren handen, ten behoeve van Franchois vander Borcht, greffier deser banck, tselve ontfaende inden naem ende tot behoeff van Guillam Coosmans, thien dachwanden lants... inde voors. prochie van Sterbeke *aen tvoorgat,* de goeden van mijnheer de Mol ter eenre, Reynier Appelmans ter tweedere, commende metter derder syden aende goeden van wijlen Willem Scheers ende voorts aende goeden van wijlen heer ende meester Jacob Bogaerts ter vierdere syden...

(*Infirmerie du Béguinage. — Titres de propriétés et de cens, H. 270.*)

ANNEXE VI.

Reglement provisioneel nopende de administratie van justitie ende andersints, binnen de prochien van Saventhem, Erps, Sterrebeke, Nossegem ende Quarebbe, gegeven den 30 Augustus 1664.

(*Extraite.*)

Op 't vertoog gedaen aen sijne Majesteijt in sijnen raede geordonneert in sijnen laude ende hertogdomme van Brabant, van wegen den heer Franchois de Boisschot, grave van Erps, baron van Saventhem, heere van Sterrebeke, Nossegem, Quarebbe, etc., stadthouder van sijne Majesteijt in het souveryn leenhof van Brabant, etc., inhoudende hoe dat hij om in sijne voorsz. heerlijckheden inne te brengen, ende te doen observeren eene goede regeringe ende policie, ende te verhoeden diversche misbruycken aldaer inne gedrongen, soo in het feyt van het administreren daer van, als andersints, tot groot naerdeel ende ruine van de voors. zijne heerlijckheden, heeft goedt gevonden te doen concipiëren het reglement hier onder geinsereert, met intentie van het selve, met permissie ende authoriteyt van sijne Majesteyt, in de voorsz. heerlyckheden te doen publiceren; te meer alsoo 't selve is gestelt met voorgaende advis ende communicatie van den drossaert ende schepenen, regeerders, ende principaelste ingesetene der selver...

I. — In den eersten, dat den drossaert oft officier t'elcken genechtdage, voor het houden van den genechte, van wegen den Heere van de selve plaetse, de schepenen sal moeten maenen, op dat sij voor een-ieder in alle hunne fonctien sullen hebben te doen goedt onpartijdig recht, ende verbodt doen ten eynde hem niemant en misgae, in onbehoorelijcke woorden oft wercken, op pene van 60 goude Keur-realen te verbeuren, ten behoeve van den Heere van de selve heerlyckheit : dat het genecht gehouden zijnde tot Saventhem 14 dagen daer naer sal worden gehouden tot Sterrebeke, ende 14 dagen daer naer tot Nossegem, ende alsoo consecutivelijck van 14 tot 14 dagen, ter plaetsen voorschreven.

II. — Item om alle de schepenen niet moeilijck te vallen, dat het genoech sal mesen dat'er t'elcken genecht-dagen ter rolle compareren bij tour twee van hun, tot het geven van de appoinctementen ende andere voorvallende occasien, ten ware als'er eenig vonnis soude moeten geraemt worden, alswanneer aldaer sullen moeten present wesen vijf schepenen.

III. — Item dat oock de selve aengenomen schepenen, niet langer en sullen verobligeert wesen te dienen, dan eenen tijdt van 3 jaeren, alswanneer de selve van wegen den Heere sullen geëxcuseert oft gecontinueert worden,

IV. — Item sullen oock de selve schepenen van wegen den drossaert, ofte officieren geroepen zijnde, 't zij tot het stellen van eenige des dorps-lasten, boecken, oft andersints, tot het doen van hunne fonctien verobligeert wesen te compareren ter gedesigneerde plaetse, op eene pene van 6 ringsguldens, te verbeuren bij den genen die niet en sal compareren, d'eene hellicht daer van tot vervallinge van de selve vergaderinge, ende d'andere hellicht ten behoeve van den officier, ten ware die selve, om sieckte of andere wettige redenen niet en konden compareren, waer van sij den voorsz. drossaert ten selven stonde sullen hebben te verwittigen.

V. — Item dat de selve schepenen t'elcken genecht-dage sullen hebben te compareren ten elf ure voor den noen, ende aldaer blijven totter tijdt toe het genecht sal wesen geëijndigt.

VII. — Item dat alle de dorpsboecken bij den drossaert, schepenen ende bedesetters sullen moeten geset worden op synen behoorelijcken tijde, immediaetelijck naer-diën hun de tauxen sullen wesen behandigt...

VIII. — Item dat den boeck geset zijnde, den selven publieckelijk, naer voorgaende kerckgebodt sal moeten aenbestaeyt worden, ten minsten koste, om den selven te collecteren.

X. — Item dat den selven collecteur voortaen tot het innen van de penninghen van den selven boeck niet meer van huijs tot huijs en sal moeten omgaen, dan sal genoech wesen, dat hij, naer voorgaende kerckgebodt, houden sal drij sitdagen van maendt tot maendt...

XXI. — Item dat alle jaren, ofte twee-mael 's jaers S. Jansmisse ende Kersmisse, gedaen sal worden kerckgeboden, ten eijnde eenen iegelycken in handen van den drossaert sal hebben over te brengen de quantiteyt ende groote van sijne landen, weijden, hofsteden, vijvers ende bosschen (te weten degene te vorens gecontribueert hebben) mitsgaders de quantiteyt van hunne koyen, schapen ende neiringen, soo eygen als gehuerde, sonder daer voren eenige vacatien ofte loon te moeten betalen, om aldaer gedresseert te worden als dorps-boeck, op pene van de gene die sulcx niet behoorelijck en sullen hebben gedaen, ofte eenige verswegen te hebben, sullen vervallen wesen in de pene van 6 rinsguldens, te verbeuren ten behoeve van den officier.

XXII. — Item dat de regeerders van den dorpe voortaen egeene processen, den selven dorpe toucherende, en sullen vermogen t'intenteren oft onderstaen, 't zij als aenleggers oft verweerders, ten zij met advis van den Heere, oft sijnen gecommiteerden...

XXIII. — Item dat oock voortaen alle boecken van de dorpen, ende de rekeningen daer over te doen, sullen moeten gestelt, geschreven, geappostilleert worden bij den greffier der voorschreve prochien, op den salaris van 24 stuyvers, oft anderen t'arbitreren bij den drossaert ende schepenen, naer advenant de rekeninge lang zal wesen.

XXV. — Item dat ten regarde van de rekeningen van de kerck ende H. Geest, sal worden gevolgt ende geobserveert den ouden voet dienaengaende geplogen.

XXXIII. — Item dat voortaen den heere pastoor van de prochie van d'innekomen van de kerck ende H. Geest, egeene almoessen en sal vermogen te doen, ten zij met voorwete ende consent van de kercke-

ende H. Geest meesters, noch oock eenige merckelijcke reparatien, oft nieuwe wercken van consideratie in de kercke, oft in sijnen huyse mogen doen, oft maecken, sonder voorwete als boven, mitsgaders van den Heere of sijnen drossaert, op pene van aen den innehaelder van 't voorsz. innekomen alsulcken uitgeef niet en sal worden gepasseert.

XXXV. — Item dat den drossaert oft meyer, bij desselfs authorisatie met competent getal van schepenen, t'elcken jare op sijnen behoorelijcken tijde, ten bijwesen van den greffier oft sijnen gecomitteerden, sal moeten doen de beleyden van de straten, wegen, waterloopen als andersints, daer van den selven greffier, op den salaris daer toe staende, sal moeten houden pertinente notitie, ende sullen die gebreckelijcken geamendeert worden, in de pene daer toe bij den placate gestatueert.

XXXVI. — Item wordt oock geordonneert, dat den drossaert ende schepenen voortaen geene vremdelingen in de voorschreve prochien en sullen admitteren, ofte laten komen woonen, ten zij dat hun eerst ende vooral gebleken zij van hun goedt leven ende comportement, ende tot dien stellen borge voorde somme van 300 guldens, op dat de kercke oft H. Geest, noch oock de prochie daer over niet en worde beschadigt (1).

(Les articles XXXVII à L concernent la police des bois seigneuriaux, des pâtures, etc.)

(D'après le *Kort Begrijp van verscheyde Placaerten ende Ordonnantien, Brussel,* 1734.)

---

(1) Un siècle plus tard, cet odieux système, consistant à traquer les étrangers indigents, se pratiquait encore, à la campagne, avec l'assentiment du Conseil de Brabant. — Voy. ALPHONSE WAUTERS, *Histoire des Environs de Bruxelles,* t. III, p. 95.

ANNEXE VII.

Terres possédées à Sterrebeek, en 1743, par l'Infirmerie du Béguinage, à Bruxelles,

		B.	J.	V.
Lants gelegen	*op Bousbergh*	3	2	71
Id.	*bij Vos Capelle, op het Capelleblock.*	0	3	40
Id.	*op het Capellevelt*	0	2	15
Id.	*op het Capellevelt, teghen de baene van Mechelen naer Naemen gheheeten de Walsche baene* . . .	1	2	8
Id.	*op het Hulsvelt*	1	0	0
Id.	*op t'Hulsvelt*	0	1	77
		0	0	98
Id.	*op het Lovensgat*	1	1	7
		1	1	15
Id.	*op den Keyaert ofte Keelant* . .	0	1	89
Id.	*op den Terrenbergh teghen den wegh van Sterrebeke naer Tervueren ende den Vloygrecht*	0	3	56
Id.	*in t'Rodt*	1	1	55
Id.	*op het velt geheeten den Veebosch, teghen d'oude baene van Loven naer Brussel*	5	0	4
		18	2	35
Terres situées à la limite de Sterrebeek et de Crainhem (*Creynhem*)		8	2	60
Terres situées à Crainhem		11	1	23

(*Caertboeck* de l'Infirmerie du Béguinage, dressé par le géomètre C. Everaert. — Archives des Hospices de Bruxelles.)

* * *

Terres possédées à Sterrebeek, en 1743, par la fondation de Ter Kisten, à Bruxelles.

		B.	J.	V.
Landt gelegen	*op het Vos Capelleblock.* . . .	0	2	32
Id.	*op het Capellevelt, teghen het velt geheeten den Hasewinckel.* . .	2	2	2
Id.	*op het Capellevelt, teghen de Vloybeke*	1	1	13

		B.	J.	V.
Landt gelegen	*op het Capellevelt, ten deele op de Boschdelle*	2	0	82
Id.	*op het Capellevelt*	0	3	58½
Id.	*op het Beggijnneblock*	0	3	22
Id.	*op het Capellevelt*	0	2	28
		0	3	46
Id.	*op den Robijn, tegen de Walsche baen*	1	1	7
Id.	*op den Robijn*	0	1	53
Id.	*op het velt geheeten de Boschdelle.*	0	1	8
Id.	*op de Boschdelle*	0	3	8
		0	1	56
Id.	*aen t' Lovensgat tegen de Walsche baene*	0	2	94
Id.	*op het velt geheeten den Hulst* . .	1	3	8
Id.	*op het velt geheeten den Keyaert* .	1	0	22½
		0	1	95
Id.	*tegen de Loostraete*	0	2	9
		0	2	20
Id.	*op het Keelandt.*	0	3	62
Id.	*op den Schapenwegh.*	0	3	62½
Id.	*op het Lindevelt*	0	2	86
Id.	*op het velt geheeten Bousbergh, alwaer de Savelstraete is doorloopende*	3	0	60
Id.	*op het velt geheeten Normandyen* .	1	3	17
Id.	*op het velt geheeten den Herck* .	0	1	33
Id.	*op het velt geheeten Bousbergh* . .	0	3	33
	Total	26	2	17½
Terres situées sur Crainhem (*Creynhem*) . . .		8	1	77½

(*Caertboeck* de Terkisten, dressé par le géomètre C. Everaert.— Archives des Hospices de Bruxelles.)

ANNEXE VIII.

Liste des propriétaires possédant des terres à Sterrebeek en 1743.

D'après les atlas de Terkisten et de l'Infirmerie du Béguinage, les biens que ces fondations possédaient à Sterrebeek avaient comme aboutissants des terres appartenant aux propriétaires suivants :

a) Le comte d'Erps; les héritiers du seigneur Robyns; id., du seigneur de Tyberchamps (ou du conseiller Rijckewaert); le seigneur de Wesembeek;

b) Les abbayes de Cortenberg, de Dieleghem, de Groenendael, de Parck, de Grimberghen, de la Cambre et de Parc-les-Dames; le prieuré de Rouge-Cloître; le couvent de Ten-Troost à Vilvorde;

c) L'église, les pauvres, etc., de Sterrebeek : *de kercke en armen, de cure ofte beneficie, de Zielmissen, de capelrije, de capelrije van S. Catelyne;*

d) La fondation Saint-Martin du Béguinage de Bruxelles (*de Vergaederinge van S. Merten*); la table du Saint-Esprit (*Geesthuys*) de Sainte-Gudule, à Bruxelles; id., de Sainte-Catherine, à Bruxelles (bien cédé à Jean Herinckx); les pauvres de Tervueren; la chapellenie Saint-Martin et *de Vroeghmisse*, de Saventhem;

e) Jan De Pauw (héritiers), Charles De Vos, Guilliaem Ensmans, Hendrick Ganseman, Peeter Gillijns, Thomas Godtseels, Guilliaem Heynsmans, Jan Janssens (enfant de), Peeter Mommens, veuve Pierre Ronsman, Guilliaem Ronsmans, sr Stevens, Nicolas Struelens, Francis Taymans, Jan Van den Plassche, Joos Van der Hulst, Hendrick Van der Smissen (héritiers), Jan Van der Smissen, Lambrecht Van der Smissen, Peeter Van Dooren, Guilliaem Van Espen, Jan Van Espen, Peeter Van Espen (héritiers), Adriaen Van Eijck (héritiers), Cornelis Van Hamme, Lambertus Van Lindt, Peeter Van Ophem (veuve de), Francis Van Reeth (enfants de), Jan Vermeeren, Hendrick Vermeeren.

ANNEXE IX.

1306. — L'infirmerie du Béguinage, à Bruxelles, achète à Jean van der Meeren des biens situés à Sterrebeek et relevant de l'église de Berthem.

Dat si cont ijghewelken dat de femerije vanden wigarde van Brusele vercreech in wetteghen cope jeghen Janne dimen zecht vander Meren van Stertbeke X dachmale lans ende XXXV roden dat gheleghen es binnen der prochien van Stertbeke ter stat dimen zecht bij der Rijstraten daer de pat (? parchemin abîmé) dore gheet ten Puttewert in III stucken dies es gheleghen een stucke in V dachmalen ende in XL roden ende dander stucke in V dachmalen min V roden ghelikerwijs dat gheleghen es ende ment houdende es vanden Outere van Berthem... hier over waren alse late tsOuters van Berthem her Ba... (parchemin troué) dimen zecht vander Voren, her Peter dimen zecht van Yserre, her Jan dimen zecht de Sas, Jan dimen zecht vanden Kelre ende Heinric dimen zecht Nipenese, alle van Berthem ende si dese late hebben ghebeden den schepenen tsheren van Heverle uter prochien van Berthem dat zij dit op hein beseghelen met heren ghemenen zeghele want zij en ghenen zeghel en hebben. Dit was ghedaen int jaer ons heren domen screef m° ccc° ende VI° opten disendach nae palmesondach.

(*Original sur parchemin; sceau disparu.*)

(*Infirmerie du Béguinage, titres de propriétés et de cens. — Archives des Hospices de Bruxelles, H. 270.*)

ANNEXE X.

1222. — Egide de Wanga transporte à l'église de Grimberghen deux bonniers et une mesure de terre, que Gérard, fils de Renier et d'Ode de Sterrebeek, tenait de lui moyennant un cens de quatre deniers; le même cens restera dû par la dite église.

De duobus buneriis et mansura Egidii de Wangha.

Universis presentes litteras inspecturis Egidius de Wanga salutem in Domino. Noverit universitas vestra quod de consensu uxoris mee clementie, et majoris filii mei Danielis, circiter duo buneria terre et mansuram, que Gerardus filius Reineri et Ode de Sterbecha, quondam de me jure tenuit hereditario, ecclesie Grimgergensi predicto jure contuli perpetuo possidenda, sub censu quatuor denariorum michi et successoribus meis, in festo sancti Remigii, solvendorum, nullo michi jure in predicta terra, exceptis predictis denariis, reservato, excepto quod, si dicti denarii non solverentur a predicta ecclesia, die superius memorato, prenominata michi ecclesia in hujusmodi legibus teneretur, quas scabini mei de Saventinis solvendas proinde judicarent.

Ut autem tam presentibus quam futuris predicti contractus veritas elucescat, sigilli mei et testium munimine presentem paginam confirmamus.

Testes : Daniel, prepositus de Grimbergis, magister Lambertus, Henricus miles, filius Amanni, Nichilaus, Henricus clericus, Reinerus et Gregorius, scabini.

Actum anno Incarnationis Dominice M.CC.XX. secundo, in atrio Strebechtensi.

(*Archives de l'Abbaye de Grimberghen. — Cartulaire I, n° 63; cart. II, p. 126 verso.*)

***

1222. — Devant Godefroid, doyen de la chrétienté de Bruxelles, Arnoul de Sterrebeek, dit de Toitenberge, remet entre les mains de Jean de Saventhem, au profit de l'église de Grimberghen, quatre bonniers de terre, sa maison avec grange et jardin, qu'il tenait à cens. Le dit Jean remet la terre à l'église de Grimberghen, à condition de payer le cens.

De quatuor boneriis terre Arnoldi de Toitenberga sitis ibidem.

Omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis Godefridus, decanus christianitatis in Bruxella, dictus magister, salutem in Domino. Vestra noverit universitas quod Arnoldus de Stertbeke, de vico Toiten-

7

berge, constitutus coram nobis quatuor boneria terre, sita apud Toitenberga, et domum suam cum horreo et ortum, in quo domus et horreum continentur, pertinentem ad predictam terram in manus domini, Johannis de Saventen, de quo idem Arnoldus memoratam terram tenuit jure hereditario, ad opus Grimbergensis ecclesie resignavit. Idem vero Dominus Johannes terram prenominatam ecclesie Grimgergensi et fratribus ibidem Deo servientibus contulit libere et absolute in perpetuum possidendam, retento tantum annuali censu, qui solvendus erit secundum formam census alterius qui debetur de mansis circumjacentibus, pertinentibus ad Dominum Johannem memoratum.

Hoc enim factum est coram testibus idoneis, scabinis de curia Sav(en)tinensi, videlicet : Reinero et Reinero de Stertbeke et Henrico de Rimilengem, et aliis, videlicet : Lamberto de Nothengem, Waltero de Cuckelbergo, et Johanne de Hembeke, milites et aliis multis.

Ut autem prelibata donatio perpetuis temporibus inviolabiliter perseveret, presens scriptum sigilli nostri munimine dignum duximus consignandum.

Actum anno gratie M.CC.XX secundo, mense Septembri in domo magistri Gosuini, Noldolfi, Bruxelle.

(*Idem. — Cartul. I, n° 75; cart. II, p. 126 verso.*)

* * *

1223. — Devant Godefroid, doyen de la chrétienté de Bruxelles, Lambert, chevalier de Nosseghem, abandonne à l'église de Grimberghen, une serve appelée Eve, femme d'Arnoul de Toitenberge.

De manumissione Ave de Toitenberge, ad opus nostrum.

Omnibus Christi fidelibus presentem paginam inspecturis Godefridus decanus christianitatis in Bruxella, salutem in Domino. Noverint universi quod nobilis Lambertus, miles de Noscenghem, constitutus (coram nobis) Avam, ancillam suam uxorem Arnoldi de Toitenberge, Grimbergensi ecclesie et fratribus ibidem Deo servientibus libere et absolute contulit, renunciando opus dicte ecclesie quicquid juris habuit in ancilla superius memorata : et hoc presente Nicholao filio domini Johannis, fratris dicti Lamberti, qui ut ipse testabatur, vicem patris ibidem gessit et pro se et pro patre suo consentiente, testibus fratribus ejusdem ecclesie : Balduino, sacerdote et Wiberto laico converso, et magistro Gilberto de Ascha, sacerdote et Francone Mordedege et aliis multis.

Ob cujus rei munimentum presentem paginam sigilli nostri appensione duximus signandum.

Actum anno gratie M.CC.XX.111, mense Maiio apud sanctam Gudilam.

(*Idem. — Cartul. I, n° 79.*)

* * *

1275. — Daniel de Wanga et son frère Paridan, du consentement de leurs frère et sœurs, abandonnent deux et demi bonniers de terre en aumône à l'église de Grimberghen, en retour d'un anniversaire à célébrer pour leur père, Egide de Wanga.

Littera Danielis de Wanga, de duobus boneriis terre.

Universis presentes litteras inspecturis Daniel dictus de Wanga et Paridanus, frater ejus, salutem et hujus collationis cognoscere veritatem. Noverint universi quod nos de concensu et assensu Egidii, fratris nostri, Marie, Katerine et Beatricis, sororum nostrarum, contulimus et conferimus in puram elemosinam propter Deum, ad anniversarium bone memorie domini Egidii de Wanga, patris nostri, monasterio Grymbergensi, super altare Sancti Petri ibidem cum libro et in manu Walteri abbatis ejusdem loci, duo buneria terre cum dimidio vel circiter, prout sita sunt et limatata, jacentia juxta silvam quondam Egidii de Busco, que fuerent tempore collationis nostrem purum allodium, que tenet a nobis jure hereditario Colinus dictus Boschre. Quam terram eidem monasterio contulimus cum omni jure et dominio, que nobis et nostris predecessoribus in eadem ab antiquis temporibus competebat, jure perpetuo possidendam. Quam terram in manu domini Walteri abbatis predicti, fide prestita corporali, promisimus et promittimus warandire secundum consuetudinum loci et patrie contra omnes a quam warandiam observandam nostros heredes quoscumque futuros relinquimus equaliter obligatos.

Testes qui huic collationi personaliter interfuerunt : Waltero abbas, Willelmus, prior, Willelmus, supprioru, Willelmus, plebanus et plures alii fratres et canonici Grymbergenses; dominus Henricus, miles; Johannes de Beyghem, Sygerus de Damme, Willelmus de Lint, Johannes Eberaert et plures alii fidedigni.

In cujus rei testimonium et munimen ego Daniel predictus dignum duxi meum sigillum presentibus apponendum.

Actum et datum in Grymbermis, anno Domini M.CC.LXXV, in crastino beati Bartholomei, Apostoli.

(*Idem. — Cartul. II, p. 126 verso.*)

(Dans une charte du mois de novembre 1277, le même Daniel de Wanga est nommé « dominus de Stertbeka et de Saventinis ». Il s'agit là d'une terre sise à Wemmel.)

* * *

1297. — Les descendants de Jean d'Obbruxelle remettent entre les mains de Siger Scelfhout, de Grimberghen, tous les droits qu'ils ont sur neuf journaux de terre sis « op Moersloe » à Sterrebeek, sur lesquels il y avait un cens annuel de quatre setiers et demi de seigle.

De novem dietariis terre quondam Johannis de Obbruxella sitis in Steertbeke apud Morsloe.

Wy Arnout die men heet Wemans ende Jan van der Voerde, Scepenen

van der Vueren doen cont allen den ghenen dese letteren sien zelen ende horen dat comen zien vore ons Willem ende Steven ther Jans kinderen eens Smeede wilen was van Obbruxelle ende Heylewith hare sustere met Gilise haren wetteghen monborne ende hebben ghegheven ende op ghedreghen Zeghere die men heet Scelfhout van Grymberghen bi manessen des heren ende bi wijsdomme der Scepenen diere sculdich op waren te wisene al dat recht datse hadden nae negen dachwant lants dat gheleghen es in die prochie van Steertbeke op Moersloe, welc lant erfleke winnende es Godevert die men heet Cannart daer hy desen voregnoemde kinderen jaerlikes erflike af sculdich was vier sistere rogs ende een half te Kersavonde te gildene metter mate van Steertbeke ende dit hebben die voreg. Scepene en Arnout ende Jan cont gemaect den anderen scepenen van der Vueren haren gesellen waer by dat die scepenen voreg. haren ghemeynen zeghel ane dese letteren hebben ghehangen in orconscape al diere dinc die ghegheven ende ghemaect waren inden jare ons Heren dat men scrijft M.CC. ende zevene ende neghentech des Donderdaghes vore alre Apostelen dach.

(*Idem. — Cartul. II, f° 127.*)

* * *

1517. — Devant les échevins de Philippe van der Meeren, seigneur de Saventhem et de Sterrebeek, Daniel Van Boleer, dit De Smet, remet un demi bonnier de terre sis à Sterrebeek, au-delà du « Duysborch pedeken », et dans ce bien est adhérité Catherine Tswolfs, épouse de Lambert De Vadder.

Wy scepenen Joncker Philippus van der Meeren, heer van Zaventhem ende van Steertbeke doen condt eenen ieghelycken dat voor Henrickx Gruwel meyer, Coenraet de Keyser ende Coenraert vander Meere ende voor ons scepenen ende van den voirsc. Meyer hier toe gebeden ende geleent comen es Daneel van Boleer dien men heet de Smet ende heeft opgedragen den voirscreven meyer ende hant met wetteger vertienisse (?) een halff buender lants gelegen inde prochie van Sterbeke boven dat Duysborch Pedeken, Lambrecht de Vadder goeden in deen zyde ende Jacop Cretsaerts goeden in dander zynde comende metten eenen eynde aen tgoet vander Cammen, ende hier toe es comen ende dair inne geguedt ende geerft Katheline tSwolfs huysvrouwe Lambrechts de Vadder huer ende hueren nacomelinge erffelyck ende... (?) te hebben te gebruycken ende te bezitten ende dat heeft de selve Katheline ontfaen met eenen vremden momboir, by consente van Lambrecht de Vadder haeren man. Ende es hier all toe geschiet datter van rechs wegen sculdich was toe te geschieden by manisse des voirsc. Meyers ende by wysdomme van ons scepenen die hier over sculdigh waren te manen ende te wysene geen point van rechte datter inne behoirde versuempt noch achtergeletenen (?) was voldaen nae zede ende costuyme ons hoefs. Ende om dat dit ware es ende aldus voir ons scepenen comen es ghelyck alst voirscreven staet ende om bede witte (?) van beye partien soe hebben wy scepenen boven gescreven dese letteren bezegelt metten gemeynen zegel ons scependoms. In kennisse der waerheyt; behou-

welyck een iegelycken zinen rechte. Dit was gedaen int jaer ons Heren als men screef duysent vyfhondert ende seventhiene opten Iersten dach van Julio.

(*Fragment de sceau.*)

(*Idem. — Classe III, fasc. V.*)

*
* *

Après 1524. — Daniel Van Boleer renonce, au profit de son fils Jean, à l'usufruit qu'il possède sur trois journaux et demi de terre sis à Sterrebeek.

(Il existe de ce dernier acte une variante, transcrite le 6 mars 1724, et dont voici les passages différant du texte de 1517.)

Wy, scepenen Vrouwe Maximiliane van der Noot, weduwe wylen heere Philippus van der Meeren, ridders, vrouwe van Zaventhen ende van Steerbeke (1) ... geleent Coenraet De Keyser ende Coenraet van der Meeren, doen condt... Henriken Gruwel, meyere der voerscreven grontheeren ende voir ons, scepenen, comen syn in properen personen Daneel van Boleer met Janne van Boleer synen sone ende die voors. D, heeft afgezworen zyn tocht die hy hadde inde nabescreven goeden ende geloeft by zynder eede die tocht nemmermeer te sterven met ghenen rechten geestelycken noch werdelycken tot behoef van Janne zynen sone tocht ende erve verandert synde, soe heeft die voers. Janne van Boleer opgedragen den voirscre. meyere inde hand met wettiger vertienissen te weten : Henricken Gruwel, als meyere der voers. grontheeren, drie ende halff dachwanden lants luttel min oft meer, gelegen inde prochie van Steerbeke, het Duysborch pedeken in d'een zyde, ende meester Peeter van Waelhem goeden in dander zyde, gelyck dat men hout opten gerechten heeren chyns, dier sculdich is uut te gaene ende voirt opten commer (?) van ses zisteren roex bruessels Katelinen tswolfs, ende twee rynsguldens lyfrenten Zanne Buys, daer jaerlycx uutgaende... dairin geerft Pancratus Strobant...

(1) Philippe Van der Meeren mourut en 1524. Sa femme lui survécut jusqu'en 1559.

ANNEXE XI.

1254. — Cession aux Pauvres de Sainte-Gudule à Bruxelles, de biens situés à Sterrebeek, près de la grange du Duc de Brabant.

Notum sit universis presens scriptum inspecturis quod Arnoldus frater Conradi et Amelricus dictus magister burgenses bruxellenses tenent a domino duce quinque bonaria terre site in loco qui dicitur *ob Rennepat,* et quinque jornalia terre site apud *ob Morsloc* retro horreum domini ducis, quodlibet scilicet bonarium sub tercia garba et XII denariis et uno capone. Dictas autem terras contulerunt et concesserunt in antea predicti Arnoldus et Amelricus hereditarie helye dicto helias sub dicto censu tercie garbe possidendas et pro duobus modiis siliginis ad mensuram bruxellensem, apud bruxellam annuatim de totis predictis terris deliberandis. Quorum unus modius pauperibus domesticis in parrochia sancte Gudile, et alius modius consimilibus pauperibus in parrochia de capella jacentibus in nativitate domini persolventur. Inde sunt testes scabini de Vura quibus predicta omnia nota sunt. Quorum sigillum in testimonium presentibus est appensum. Datum anno Domini m° cc° quinquagesimo quarto mense septembri.

(*Pauvres de Sainte-Gudule, cartulaire, fol. VI. — Archives des Hospices de Bruxelles, B 203.*)

ANNEXE XII.

1570. — Costuymen der banck van Saventhem ende Sterrebeecke (1).

Eerweerdighe, wyse ende seer voorsinnighe heeren, alle eer ende reverentie.

Eerweerdighe Heeren, alsoo wy, meyer ende schepenen der banck van Saventhem ende Sterrebeecke ontfanghen hebben van den meyer van Vilvoorden seker copye van den placcate ons ghenadighen heere den Coninck, om volgende der selver over te brengen de costuymen van onser voorschreven banck van Saventhem ende Sterrebeecke, soo is dat wij u Eerweerdighe adverteren als dat die van Saventhem in criminele saken staen onder den meyer van Vilvoorden, ende die van Sterrebeecke onder die meyerye van Campenhout, ende in alle andere saken staen die van Saventhem ende Sterrebeecke *conjunctim*, wesende een banck, *immediate* onder die van Sinte-Quintens-Lennicke, als ons hooft, alwaer wij bij appellatien betrocken worden, ende vandaer te Nyvele, ende alsoo onder de costuyme ende recht van Nyvele, de welcke (men) onder de voorschreven is onderhoudende. Eerweerdighe, wyse Heeren, wy, meyer ende schepenen voorschreven, recommanderen ons seer ootmoedelyck in u goede gratie.

Uyt Saventhem, den 10 juny 1570.

Onder stont gheschreven : Aldus by last van den voorschreven meyer ende schepenen.

Ende was onderteeckent : P. Vander Schueren.

(1) D'après les *Coutumes du Pays et Duché de Brabant, quartier de Bruxelles,* publiées en 1873, p. 78.

ANNEXE XIII.

Relevé des biens de M. P. Hennessy, d'après son livre de compte de 1816-1822.

	Contenances. B.	J.	V.	Evaluation. Fr.	C.	Revenus. Fr.	C.	
1. ***Biens situés à Sterrebeek.***								
Campagne de Sterrebeek	13	0	00	80.000	00			Evaluée aussi à 90.000 francs.
Bois ***Het Lambroeck***		3	32	1.360	54			
Terres	14	0	21	19.700	13	519	71	
Deux maisons avec terres		2	50	3.591	81	67	11	
Ferme louée à Van Dyck	7	0	40	13.890	00	486	00	Evaluation de 1822 : 16.200 francs.
2. ***Biens situés à La Hulpe.***								
Papeterie	18	0	00	220.000	00	8.707	47	
Etang (le *Grand Etang*)				36.000	00	1.500	00	Acheté en 1919 à M. Helin, au prix de 17.000 florins.
Pavillon de La Hulpe				40.000	00			
3. ***Fermes.***								
Ferme des Templiers, à Wavre	111	3	02	110.200	00	4.368	00	Loué à M. Stevens. Evaluation de 1822 : 145.600 francs.
Bois	64	0	00					
Ferme de La Brassine	114	0	00	126.984	00	5.079	00	Louée à M. Denis. Vendue en 1818.
Ferme de Betteghem	79	0	96	90.700	00	3.628	00	Louée à M. Van Onsem. Evaluation de 1822 : 151,156 francs.
Ferme (situation non indiquée)	3	2	40	7.256	23	136	00	Louée à M. Van Zeebroeck.
Bois Sainte-Catherine, à Chapelle-Saint-Lambert	10	0	68	3.628	11			

4. *Propriétés situées à Bruxelles.*								
Maison de la rue Royale				200.000	00			
Campagne de Schaerbeek	18	0	00	200.000	00	3.000	00	
Jardin potager à Schaerbeek						234	00	
Prairies à Schaerbeek		2	00	2.522	00	76	00	
Maison rue d'Arenberg				70.000	00	2.000	00	
» rue N.-D.-aux-Neiges				30.839	00	1.814	05	
» Grand'Place				20.617	00	1.237	18	
» rue Haute				8.500	00	497	98	
Magasin quai au Foin				25.000	00			Evaluation de 1822 : fr. 54.421,74.
5. *Biens divers.*								
Terres à Grimberghen	1	6	00	2.294	77	72	56	
» Saventhem	9	0	73	10.521	00	421	57	
» Wesembeek		1	62	1.055	77	25	39	
» Frasnes	11	1	30	14.512	48	420	00	
Revenus de famille				21.166	00	1.270	00	
Rentes diverses				19.652	21	770	96	
Tableaux à la banque				100.000	00			
Totaux . .	478	1	14	1.479.991	05	36.330	98	

Non compris les revenus ci-après :

1. Les bénéfices de la papeterie de La Hulpe, lesquels se sont élevés, de 1815 à 1821, à une moyenne de 12.000 francs l'an, déduction faite des pertes de 1813 et 1814 ;
2. Les bénéfices de banque, soit 30.000 florins l'an (moyenne 1814-1820) ;
3. Les coupes de bois, etc.
4. Le produit de la location partielle du magasin du quai au Foin, à Bruxelles.

Le livre de compte ne fait pas mention des capitaux engagés dans la papeterie et la banque.

ANNEXE

Tableau généalogique de la

Georges Hennessy, de Bally Mac Moy (Comté de Cork).	Marie O'Phelan, (Comté de Tipperary).
Charles Hennessy, † 1758, (Epouse en 1re noce : Marguerite Murphy).	Marie Coppinger (2e noce), (à Ostende, en 1745.)
Patrice-Michel Hennessy, 1741-1784.	Anne-Marie Danoot, 1738-(?).
Daniel-Patrice-Joseph Hennessy, né à Bruxelles, le 25 mai 1780; y décédé le 6 mars 1855.	Marie-Josephe-Sophie Plovits, née à Watten (Nord), en 1780; décédée à Bruxelles, le 28 novembre 1867.
Emile-Théodore-Nicolas Hennessy, 1803-1836.	Marie-Louise Sauvage, 1800-1882.
Edouard-Emile-Patrice Hennessy, 1826-1871	Elisabeth Duvigneaud, 1833-1911.
Jules Kessels.	Marie Hennessy.

XIV.

mille Hennessy-Plovits.

Jean-Baptiste PLOVITS,
né à Watten (Nord), en 1743;
décédé à Bruxelles, le 7 mai 1825.

Marie-Isabelle-Thérèse-Claire HEMELSDAEL,
fille de Joseph HEMELSDAEL et de
Marie-Thérèse CLAREBOUT,
née à Cappelbrouck, en 1757 ;
morte à La Hulpe, le 18 août 1829.

Isabelle-Henriette PLOVITS,
née à Watten, le 6 novembre 1787;
décédée à Bruxelles, le 6 mai 1873.

Henri-Adrien
DE BARÉ DE COMOGNE,
né à Namur en 1789 ;
décédé à Bruxelles, le 25 janvier 1815

Joseph PLOVITS (célibataire)
né à Watten, le 25 mai 1793 ;
décédé à Bruxelles,
le 14 septembre 1867.

Clara-Eugénie DE BARÉ DE COMOGNE
(célibataire),
1815-1867.

TABLE DES MATIERES

	Pages
Préface	226
I. — Le village et l'église	227
II. — Les hameaux : Voskapel, Oude Baen, etc.	241
III. — La seigneurie et le château de Ter-Meeren	251
IV. — Les anciennes juridictions	270
V. — L'ancienne forteresse (seigneurie du Ruwendal ou du Rollant)	278
VI. — Le château de Sterrebeek	287
Annexes	301

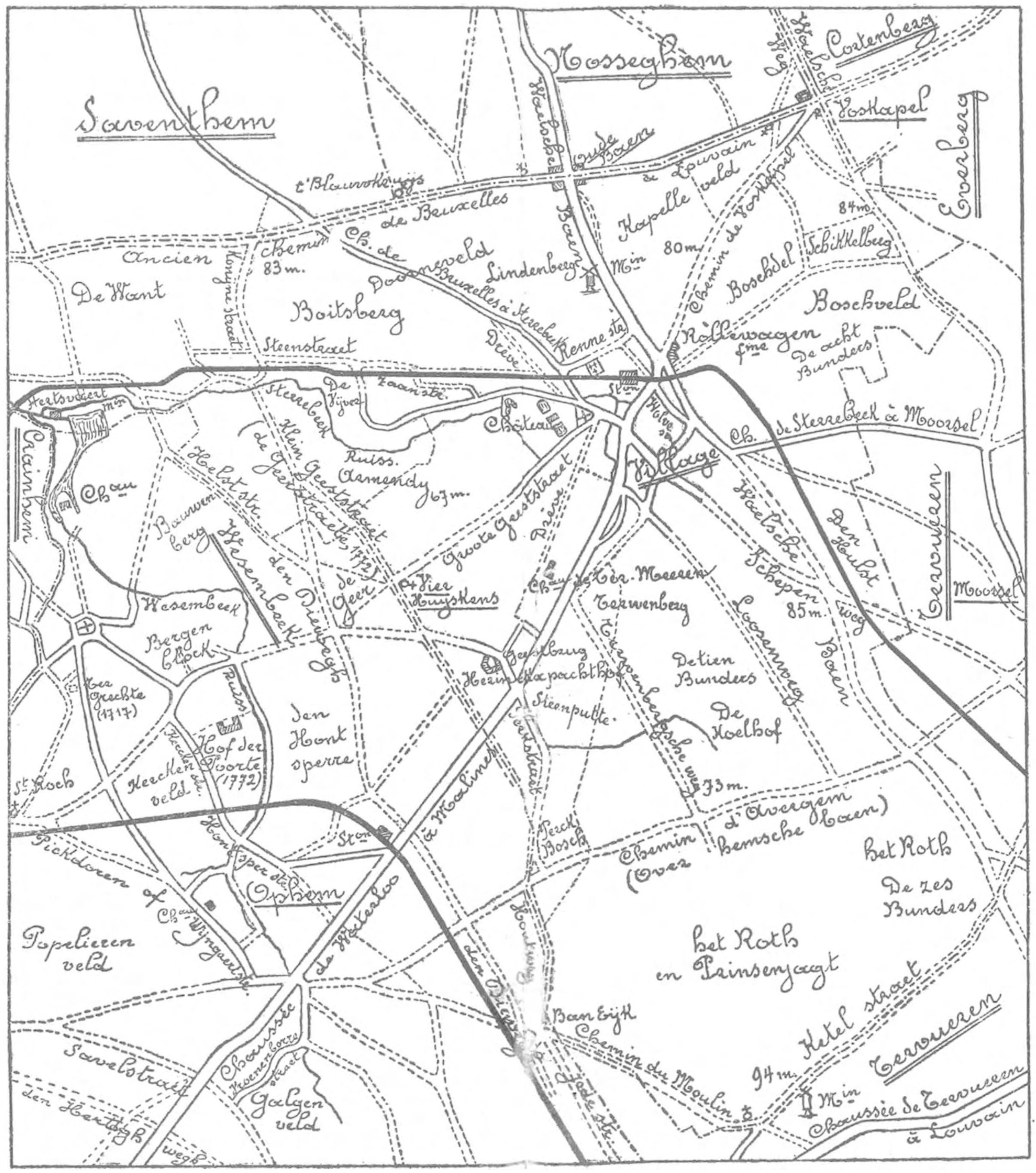

Fig. 44. — Carte de Sterrebeek d'après les plans cadastraux du XIXe siècle.

Sterrebeek.

Table des Illustrations.

Le château de Sterrebeek (dessin de R. Van de Sande) . . 225
Wezembeek et Ophem en 1743 d'après le Caertboek de Terkisten 228
L'église de Sterrebeek 230
Chasubles 230
Lampe 230
L'église, la cure et la speelhuys, d'après le Caertboek de 1758. 231
Croquis des bornes (Thiende paelen) placées en 1712 et en 1752 d'après le Caertboek de 1751 232
L'église avant les transformations de 1829 d'après le plan conservé à la cure 233
L'église actuelle d'après un projet de 1828 conservé à la cure. 234
L'église avant sa transformation d'après un croquis de 1753. — Façade arrière 238
L'église avant sa transformation d'après un croquis de 1753 coupe transversale 238
L'église avant sa transformation d'après un croquis de 1759 . 238
L'Herincxpachthof d'après le Caertboek de 1758 . . . 238
Nosseghem, l'ancienne auberge « In den Leeuw » à Voskapel . 239
Le plateau « het Rodt » d'après de Caertboek de 1758 . . 239
Plan du terrain appartenant aux monnayeurs et sur lequel s'élevait leur chapelle de Voskapel à Sterrebeek 1617 . . 243
Nosseghem. L'ancienne «Coudertaverne» en 1722 d'après un plan du géomètre G. Ganzemans 246
Les étangs de Tuytenberg, d'après le Caertboek des dimes de 1758 248
Sceau de Jean van der Meeren, chevalier, seigneur de Saventhem et Sterrebeek 1456 1459 257
Le château de Ter Meeren : 262
» » » » » ; façade arrière 262
» » » » » ; » sud, bâtie en 1865 . . 262
» » » » » d'aprés la planche de Van den Kerkhoven 262
» » et la ferme de Ter Meeren d'après le Caertboek de 1758 262
Le château de Ter Meeren d'après les plans d'agrandissement et de restauration dressés en 1864 par l'architecte J. Schadde 263
Sterrebeek en 1743 d'après le Caertboek de Terkisten . . 272
Sceau des échevins de Saventhem et Sterrebeek 1567. . . 274
Contre sceau d'Everard Boote junior échevin de Bruxelles en 1342 278
L'ancienne forteresse de Sterrebeek vers 1700 d'après les Castella et Praetoria du Baron J. de Roy 278
Le château de Rollant d'après le Caertboek de 1758. . . 279
Sterrebeek en 1743 d'après une copie du plan du géomètre A. de Bruyn 279
L'entrée du château de Sterrebeek 292
Le château de Sterrebeek 292

Le perron du château de Sterrebeek 2 2
Le château de Sterrebeek, façade arrière 292
Le château de Sterrebeek, 1825, d'après De Cloet (façade arrière) 292
Le pavillon Louis XV dans le parc du château 292
Intérieur du pavillon Louis XV. 292
L'Orangerie, façade vers le jardin 292
L'Orangerie, façade vers le parc. 292
Le temple de Minerve dans le parc du château. . . . 292
Le pavillon empire dans le parc du château 293
L'ancien Veebosch près de Crainhem, d'après le Caertboek de 1758 306
Carte de Sterrebeek d'après les plans cadastraux du XIXe siècle 330

Table Analytique.

Dans cette table, les matières sont classées d'après le plan de l'Enquête Folklorique signalé page 4, Ire Année.

A. — *Croyances Populaires.*

I. — *Folklore du culte :*

3. Chapelles et rites qui s'y rattachent.
L'église de Sterrebeek 227
Chapelle Saint Donât à Sterrebeek 239
Voskapel, chapelle des Monnayeurs à Sterrebeek . . 243

D. — *Science et Art Populaires ;*

I. — *Linguistique :*

Lieux dits de Sterrebeek 305

II. — *Histoire et Géographie (personnages historiques, armoiries) :*

Histoire de Sterrebeek . . . . 225 à 330
Sceau des Van der Meeren 257
Sceau des échevins de Saventhem (1567) 274

V. — *Art populaire : (architecture locale) :*

Fermes de Sterrebeek 239
Table des Matières 230
Table des Illustrations . . . . —
Table analytique . . . . —

INHOUDSTAFELEN

VIJFDE JAARGANG — 1924-1925

Afleveringen 25 tot 30

Boekbeoordeeling.

Bonhomme G., Chronique de la société d'archéologie et d'histoire 224
Broeckaert Dr. Wilfried. K âjongen, ... 169
Cricq M. L. Culte de Sainte Elisabeth de Hongrie en Belgique. 223
De Ghelenrode Michel. Le Mystère de la Passion de Notre-Seigneur Jesus-Christ 168
De Marneffe A. L'étrier de Pegasse 169
Deschartre P. L. et Saulner R. L'imagerie populaire des provinces françaises 223
Hennig Jul. Die französische sprache in Meinde der Belgier . 224
Henot Herman. Kempische Volksvertelsels 170
Lindemans J. Plaatsnamen 168
Ploegaerts. Les Moniales Cisterciennes 103
Poodt Dr. Th. Les phénomènes mysterieux du psychisme. . 168
Sacré Maurits en De Cort Aimé. Volkspelen en Volksvermaken in Vlaamsch België 103
Van Heurck Emile H. Saint Hubert et son culte en Belgique . 168
Vannerus J. M. Sceau de la famille de St Hubert, patron des Ardennes 223
Velge Henri. La Collegiale de SS. Michel et Gudule. . . 222
Vervaeck J. en De Ghelderode M. Van de dood die bijna stierf. 169
Vinckx J. F. Het kasteel van Gaesbeek 170

West Brabant 169
Ukkel in het verleden 103
Zout-Leeuw en zijn tentoonstelling 170

Tijdschriften
Bulletin du Musée de la vie Wallone (Luik) 103
Les semailles au Soleil (Gent) 169
Mededeelingen van de Vlaamsche Toponymische Vereeniging te Leuven 171
Mémoires du cercle Historique et archéologique de Hal . . 223
Paginae Bibliographicae 168

Inhoudstafel der Platen.

De Kerk van Humelghem (geteek. d. Van de Sande). . . 8
Balksleutels met menschelijk figuur (id.) 9
Doopvont der kerk van Humelghem (id.) 9
Muren van het koor met rondbogen (id.) 10
Ingangspoort der sacristie (id.). 11
De H. Maagd, houten beeld (id.). 12
De H. Katharina, id. (id) 12
Nissen met gesmeed ijzeren traliewerk (id). 13

Balksleutels met menschelijk figuur (id) 14
Het oude duivenhok v. Humelghem xv^e^-xvi^e^ eeuw (id) . . 15
Kandelaars in gesmeed ijzer (id). . , ... 16
Een lotelingsnummer 17
Kinderspel (get. d. Van der Venne) xvii^e^. 24
Het kinderspel 24 houtsneeën xviii^e^: 24
Kinderspelen 16 houtsneeën 24
Trommel gebruikt bij de loting. 33
Sint Martinuskapel te Thienen (Photo v. A. Faelen) . . . 33
Veelkleurig houten ruiterstandbeeld van den H. Martinus te Thienen (Photo P. Pardon) 33
Huidigen toestand van het geschilderd paneel van den H. Martinus te Thienen 33
De « Verlatstraat » te Thienen 33
Plaatsje in de Avendoren en « Verlatstraat » te Thienen. . 33
Ingangspoort der Abdij van Aywiers. 33
Abdij van Aywiers (geteekend d. E. Bourguignon). . . 34
Weg gevolgd door de Bedevaarders uit Corbais naar O. L. V. van Halle (id.). 40
Naam der onderscheidene deelen van het varken . . . 75
Gemeentezegel van Court-St-Etienne met den gerechtsboom . 82
Prentje der pastorij van Peuthy (St-Martinus). . . . 83
Gebeeldhouwde groep gevonden in de kapel van Chenois te Eigenbrakel 92
Boom met spijkers te Flawinne. 93
Waaier met kinderspelen (xviii^e^ eeuw) 104
Georges Willame, Waalsche Folklorist 108
Chaldeesche zuil afbeeldend de « legende van het mannetje in de maan. » 108
Sint-Cornelius kapel te Groenendaal. . . . . , . 108
Kapelleken op den hoek der Steenpoort en Alexianenstraat (Brussel) 108
Ingang van de kapel der « Zalige Ellendige Maria » te Sint-Lambrechts-Woluwe 108
Landelijk kapelleken te Neder-Ockerzeel 109
Kapel van Lelle, te Bergh. 109
Het gezicht der maan, steengroeven van Croisard . . . 110
Het manneken in de maan, de strijd met den draak. Chaldeesche afbeelding. 115
Het manneken in de maan een doornenbundel dragend kerk van Giffeyn Engeland 116
Oude vrouw door haar zoon in de maan geslingerd (teekening van den stam der Chippewa, ... 120-121
Vrouw een tak met fruit en een emmer dragend, teekening van den Haïdahstam 122
Pad en konijn in de maan naar een Chineesche teekening. . 131
De haas in de maan, Mexicaansche teekening 132
Verluchtingsbeeld der maan op Egyptische speelkaart . . 139
Engelsch uithangbord van een tabakhandelaar. . . . 140
Landelijke kapel te Steenockerzeel 140

Sint-Gertrudis kapel en fontein te Machelen 140
Sint-Landry kapel te Neder-over-Heembeek 140
Sint-Hubertus kapel te Tervueren 140
Kapel van Haren, Haechtsche steenweg 140
Kapelleken te Erps-Querbs. 140
Kapelleken in blauwen steen te Itterbeek. 140
Kapelleken uit één enkelen blauwen steen te Pietrebais . . 140
Kapel van O. L. V. Ter Steen te Thienen 140
Sint-Maurus Altaar in deze kapel 140
Sint-Servatius kapel te Hoegaerde 140
Altaar van den Heiligen in deze kapel 140
Kapel van O. L. V. van Bijstand te Lummen 140
Kapel aan den H. Theobaldus toegewijd te Thienen. . . 140
De kapel van O. L. V. van Bijstand te Lummen. . . . 141
Sint-Germanus kapel en fontein te Couture St-Germain . . 141
Kapel bij Assche, beroemd om de legende van den « dorren Boom » 144
Panorama van Brussel (fragment) door Jan Uytersproot in 1754 144
Kerk van Sint-Jans-Molenbeek en kasteel de Motte in 1695 . 144
Rood Torentje te Koekelberg (?). 144
De Vleugh te Sint-Jans-Molenbeek (1733). 145
Vignetten van het huis Sacré van Thienen . . . 164-165
Rolwagen met ezel, dienende te Jemappes voor de wandeling der « Durmenés » 173
Voorstelling der spotdrijverij in het land van Chimay . . 181
Een loteling uit het land van Namen. 184
De Nar des konings 184
Erbarming van Aerschot (XIe e.) Jood averecht op een dier gezeten 185
Een Ezelrit. Ets van Cabasson 188
Makelaarsters met stroohoed, op ezels rondgeleid . . . 188
Bestraffing der makelaarsters 188
Bestraffing van vrijwillige hoorndragers. te Venetië. . . 189
Les « Durmenés » volgens afbeeldingen genomen uit « Diloy-le-Chemineau » v. Mme de Ségur 190-191-192
Op-sinjoor, zittend op den eeuwenouden koffer, waarin hij opgesloten blijft 204
Op-sinjoor door zijn geleiders opgewipt 204
Romaansche kerk te Overlaer (Hoegaerden) 204
Romaansch klooster der St-Gertrudis abdij te Nijvel. . . 205
Inhoudstafel van Sterrebeek 234

Volksliederen.

Liederen der lotelingen die te Ottignies ter loting gingen. . 18
St-Martensliedje bij de St-Martensvuren te Thienen gezongen 32
Refrein der Smeerders strijdlied te Hekleghem. . . . 37
Een jongen heer al uyt de stede 65
Het feestmaal : « D'nosse Pourcia » 67
De dag der groote vuren 84
Het lied der « Durmenés » 192

Inhoudstafel der Schrijvers.

BOURGUIGNON E. — Een bedevaart te voet en bij nacht naar O. L. V. van Halle. 40
» Wanneer men niest 47
» Vas è tchir a Mallonne, c'est paye d'Lidge 90
BRULÉ A. — Monter la haut 96
» Spreekwijzen . , ... 96
BRUNNARD Ed. — Sint-Adela's bron 89
BUVÉ C. — Verdwaalden opluiden 158
» Over het fransch woord « Brandons » . . . 158
CELIS G. — De Zwarte Lieve Vrouw 46
» De Veldkapellekens 141
CLOSSON Ernest. — Traditie of uitvinding 1
COLLET P. — Een Waalsch Folklorist « Georges Willame » . 106
CORNETTE R. — Over de bulten 46
» Uithangborden 92
» Paraplukes 93
» Over het woord « buotje » 96
» Volksgeneeskunde te Brussel : Wratten . 100
» Uittreksels uit werken en uit veroordeelingen waarin spraak is van den onteerende tocht (Durmenés) 186
» Marmouzets, mahoumets (nota) . . 194-196
COSYN A. — Oud Molenbeek 147
» Sterrebeek 225
COUVREUR Jos. — Waalsche Lotelingsliederen . . . 17
CRICQ Lucien. — Brusselsche spelen en vermaken op het einde der XVIIIe eeuw 24
d'ARSCHOT, (Graaf). — Een boom met spijkers . . . 89
DE CEUSTER J. — Oude benamingen 97
» Heirbanen 98
» Begijnhof en Vischmarkt te Saventhem . 99
» Op Signoorken 199
DE COSTER R. — De goede Turk van Vollezeele . . . 101
DELVAUX E. — La chapelle l'Overlaer (gedicht) . . . 215
DE MARNEFFE A. Naar aanleiding van een Brusselsch woord 69
» Pauwenpluimen 90
» De hoofdkussens 92
» Parallelisme 94
» Brusselsche uitdrukkingen . . . 95
» Schapendrek ; eerste speeksel ; gedragen kousen ; in twee opengesneden duif . 100
» De Reuzendans 158
DE RIDDER F. — Het H. Geest varken 72
DES MAREZ G. — De Kerk van Humelghem 9
» Een bezweringsformulier uit de XVI[e] eeuw. De Valeriana 151
DE V. — Het Inpskapelleken 152
DEWERT J. — Breedte en namen der wegen vroegertijds . 49
DIEU Maurice. — Kinderronde. 216
DOGUET P. — Bijgeloof 46
» Rossia tchin 97

DUCHESNE Oscar. — Het feestmaal « d'nosse Pourcia ». . 67
FONCKE Rob. — Bij het lied : « Een jongen heer al uyt de stede». 65
» De Duitschers te Scherpenheuvel . . 94
FRÈRE J. — Kirie, Curey, Cur. 97
GESSLER J. — Enkele terechtwijzingen :
» I. Semondre et sermonner . . . 58
» II. Eenige vergelijkingen 59
» III. Ozios 60
» IV. Nog over het hanekappen of het gansrijden in vroeger dagen. 63
HEMMER J. — Huizen in een nacht gebouwd. . . . 158
HERMANT P. — Volksverbeelding 94
» Hoe het eeuwfeest der Belgische onafhankelijkheid gevierd ?. 102
» De vlekken in de maan. 110
» Hekserij 154
» Het niezen 155
» Om een overeenkomst te sluiten. — Weddingen aangaan 157
» Brusselsche uitdrukkingen 159
» Verzameling van waarnemingen . . . 229
LE SARTEUR. — De « Bistoques » 157
LOWET L. — Un livre de Raison 101
MINNE A. — De gerechtsboom te Sart-Messire-Guillaume . 79
MORTIER Ad. — Waalsche lotelingliederen 17
» De dag der groote vuren 84
NICODEME M. — Schepenen zegels. 82
PEETERS J. Ch. — Beelden van Godsnood 88
PELLEGRIM. — Het wit paard. 46
POODT Th. — Mahomets en ketelmuziek. 193
POSSOZ J. — Van den voerman tot het paard 85
» Volksgeneesmiddel tegen de geelzucht . . 100
REDACTIE. — Wapens der gemeenten en zegels der parochiën 76
ROCHEFORT A. H. — Witte Donderdag te Herbeumont. . 216
SMETS G. — Tooverij in Oost-Vlaanderen. 154
» Hekserij. — De Geesten 155
TORFS E. — St-Martinus van Tours (te Peuthy) . . . 83
VAN BELLEGHEM J. M. — De HH. Petrus en Paulus te Zellick 93
» Romeinsche wegen te Zellick . 98
VAN DEN DOOREN L. — Kanquenne 90
VANDEREUSE J. — De Zwarte Lieve Vrouw. . . . 154
» Het niezen 155
» Eieren loopen 158
» De onteerende tocht op een ezel (Durmenés) 173
VAN DIEVOET V. — Legende van den dorren boom . . 144
VAN ES Fr. — Spotnamen van de gemeenten van het kanton Assche 35
WAUTERS J. — De Sint-Martensvuren te Thienen. . . 29
WOUTERS J. — Volks- Dierengeneeskunde 44
» Kinderspeeltuig 92
» Schavakken vangen. 93
» Plaatsnamen van Steenhuffel. . . . 201

Lijst der vermelde brabantsche gemeenten

Aerschot, 78-112-185.
Affligham, 212
Alsemberg, 223
Anderlecht, 78-113
Archennes, 103
Assche, 35-78-112-144-152-155-207-209-210-211
Auderghem, 78
Aywiers, 42
Baisy Thy, 54-56-89
Baulers, 54-55-57
Bautersem, 78
Beersele, 78
Beggijnendijck, 98
Berchem-St-Agatha, 149
Bergh, 109
Bevekom, 55
Blanmont, 143
Bontekapelle, 231
Boortmeerbeek, 65
Bossut, 54
Bousval, 55-56
Brusseghem, 78-143
Brussel, 24-46-50-53-56-63-69-91-93-95-96-100-101-108-109-112-141-148-151-156-159-160-222-230-231
Buysinghen, 44
Campenhout, 78
Ceroux-Mousty, 23-40-41
Chastre-Villeroux (Blanmont), 18
Chaumont-Gistoux, 55-78
Clabecq, 78-184
Cobbeghem, 36
Corbais, 18-40-103
Corbeek-Dijle, 78
Corbeek-Loo, 92-206
Corroy-le-Grand, 55
Cortenberg, 78-167
Cortil-Noirmont, 18
Cortryck-Dudzel, 113-229-232
Court-Saint-Etienne, 18-78-143-155
Couture-St-Germain, 54-140-141
Crainhem, 57-78-113
Denderleeuw, 37
Dieghem, 78-99
Diest, 78-171
Dilbeek, 78-195-196
Dion-le-Val, 156
Droeshout, 112
Dworp, 40-44-78
Dormael, 209
Eigenbrakel, 43-53-55-56-57-68-78-92-143
Elsene, 78
Enines, 57
Eppeghem, 78-213
Ernage, 55
Erps-Querbs, 78-140-141
Esschene, 36
Esschene-Doment, 65
Etterbeek, 78
Everberg, 78-209
Florival, 103
Folx-les-Caves, 57
Gaesbeek, 59-143-170
Galmaarden, 172
Ganshoren, 78-92
Geest-Sint-Jan, 55
Geldenaken, 67-78-89-143-214
Genappe, 56-78
Gentinnes, 18
Genval, 55
Glabais, 55
Grez, 54-57
Grez-Doiceau, 78-119
Grimbergen, 78
Groenendael, 108-109
Haecht, 78
Haekendover, 231
Halle, 40-54-78-85-100-171-223-228
Halle-Boyenhoven, 78
Haren, 140-141-223
Haut-Ittre, 53-56
Hauwaert, 78-113-232
Hekelgem, 36-38-143-209
Herbeek, 78
Herent, 78
Herne, Herinnes lez Enghien, 78-209
Heverlé, 78
Hervillers, 18
Hoegaerde, 78-140-141
Hoeylaert, (Groenendael), 29-57

Huldenberg, 78
Humbeek, 199
Humelghem, 9-48-172
Huyssinghen, 78
Impde, 205
Itterbeek, 140-141
Ittre, 56-57-161
Jandrain, 55-57
Jandrain Jandrenouille, 143
Jauche, 57
Jauchelette, 57
Jodoigne-Souveraine, 55
Kapelle-Sint-Ulric, 37
Kasteel-Brakel, 78
Kerkom, 78
Koekelberg, 56-144-145-148-149
Koninckslоo, 206
Laken, 78-143-199
Lasne, 55
Lathuy, 55-57
Lembeek, 78
Leuven, 78-157-163-171-229-232
Liedekerke, 37
Lillois, 54-56
Limal, 23
Linden, 95-113-154-155-229-230-231-232
Linsmeau, 47-143
Lombeek, 37
Londerzeel, 203-204-205-208-210-211
Longueville, 55
Lovenjoel, 25-92-144
Lubbeek, 78-118
Lummen, 140-141
Machelen, 141
Malderen, 202-203-204-207-210
Maransart, 54
Marbais, 18-55-56
Marille, 57
Maxenzele, 37-78-152
Meerbeek, 231
Meldert, 78-144
Mellery, 18-55-79-80.
Merchtem, 38-78-202-203-204-209 210-211-212-222
Meysse, 144
Moerbeke, 118
Molhem, 38-152-212
Mont-Saint-André, 57
Mont-Saint-Guibert, 18-41-54-79
Monstreux, 54-57
Nederockerzeel, 109
Neder-Over-Heembeek, 140-141
Neerysche, 78
Nethen, 54-55-78
Nieuw-Rhode, 78
Nijvel, 48-53-54-56-57-68-78-96-97-105-106-144-167-171-205-220-225-226-228
Ohain, 78-144
Oisquerque, 56-57
Ophain, 54-55-56-78
Op-Heylissem, 160-219
Opwijck, 38-113-152
Orp-le-Grand, 46-55-97
Ottenburg, 111
Ottignies, 18
Overlaer (Hoegaerde), 215
Overysche, 78-144
Pamel, 78-206
Pellenberg, 230
Perwez, 57-78
Peuthy, 83
Pietrain, 47-160-161-219
Pietrebais (Chapelle St Laurent) 119-140-141
Placenoit, 55
Putte, 198
Quenast, 56-78
Ramillies, 54-55
Ransberg, 144
Rebecq, 53-54-55-56
Rillaer (bij Aerschot), 112
Rixensart, 54-55
Rode, 152
Roux-Miroir, 55
Rummen, 78
Saint Gery, 18
Sart-Dame-Aveline, 54-55
Saventhem, 78-98-99
Scherpenheuvel, 78-94-144
Sichem, 78-111-112
Sint-Genesius-Rhode, 78
Sint-Gillis, 56-78-126
Sint-Jans-Molenbeek, 78-130-144 145-147
Sint-Joost-ten-Noode, 78
Sint-Joris-Weert, 78
Sint-Joris-Winghe, 78

Sint-Lambrecht-Woluwe 108-109
Sint-Maartens-Bodeghem, 195
Sint-Pieters-Jette, 26-78
Sint-Pieters-Leeuw, 144
Sint-Pieters-Rhode, 232
Sint-Renelde, 78
Sint-Stevens-Woluwe, 119
Sluysen, 78
Steenhuffel, 68-78-92-93-158-201 tot 214
Steenockerzeel, 9-140-141
Sterrebeek, 57-160-219
Stockel, 163
Strombeek-Bever, 99-209
Strythem, 78
Tangissart, 89
Teralphen, 38
Ter-Hulpen, 54-57-78
Ternath, 38-78-147-168-196
Tervuren, 78-140-141-209
Thienen, 17-29-72-78-101-136-140 141-144-163-164-165-171-231
Thines, 55-56-57
Thollembeek, 78-160-219-225-227
Thorembais, 54
Tilly, 18-55-56-81
Tourinne, 55
Tourinnes les Ourdons, 57
Tremeloo, 206
Tweebeek, 56-57-78
Ukkel, 57-78-103-147-152
Vieux Genappe, 54-55-56
Villeroux, 79
Villers-la-Ville, 18-55-81-89
Vilvoorde, 78-99
Virginal, 53-54-55-57-78
Vissenaeken, 113-155-209-231
Vollezeele, 100-101
Walhain, 55
Wambeek, 39
Waterloo, 40-42-53-54-55-56-78-81
Watermael-Boschvoorde, 78-209
Wauthier-Braine, 56
Waver, 23-57-58-78-81-144
Ways, 54-55-58
Wemmel, 78-99-206
Werchter, 78
Wezembeek, 78
Wever, 144
Wezemael. 128
Winxele, 78
Woluwe, 57
Wolverthem, 78-205-212-215
Zellick, 93-98
Zout-Leeuw, 78-82-88-94-95-98-144-163-167-170-197-223

Ontledende Inhoudstafel.

In deze inhoudstafel zijn de vakken gerangschikt volgens het plan van het Folkloristisch onderzoek vermeld 1ste jaar, blz. 8.

Algemeen overzicht :

Traditie of Uitvinding. 1
Een Waalsch folklorist « Georges Willame » 106
De Vlekken in de Maan 110
Hoe het eeuwfeest der Belgische onafhankelijkheid gevierd ? . 102
Verzameling van waarnemingen. 229
Een Belgische folklore Maatschappij 104-166-228
Folklorische Sociëteiten 104-222
Het uitgeven van de op onzen wedstrijd bekroonde werken . 219
Een Tentoonstelling te Nijvel 167-220-225-226
Compte rendu des travaux de la section du Folklore du Congres de Bruges (Août 1925) bijvoegsel aan N° 26 October 1925.

A. — *Volksgeloof.*

I. — *Kultus en folklore :*

1. Volksprenten en beelden, betreffende volksgeloof en legenden, godsdienst en kultus :

De Zwarte Lieve Vrouw 46-154
Prentje der pastorij van Peuthy 83
Beelden van Godsnood 88
Gebeeldhouwde groep te Eigenbrakel gevonden . . 92
Legende van den dorren boom te Assche. . . . 144
Sint Hubertus in België 168
Culte de St-Elisabeth de Hongrie en Belgique. . . 223

2. Lokale processiën en bedevaarten :

Bedevaart te voet en bij nacht naar O. L. V. van Halle . 40

3. Kapellen en gebruiken die er mede verbonden zijn :

Kapel en beeld van den H. Martinus te Thienen . . 29
De Veldkappellekens. 141
De kapel van Overlaer 215
Het Impskapelleken (Wolverthem) 215

4. Wonderbare bronnen, steenen, dieren of boomen

Sint-Adela's bron 89
Een boom met spijkers 89

II. — *Duivelwereld :*

Zegwijze waarin zijn naam voorkomt :
De duivel aan uwen nek 229

III. — *Tooverwereld.*

Les Phenomènes mysterieux du psychisme . . . 169

1. Tooverformulen, tooverboeken :

Een bezweringsformulier uit de 16e eeuw : « De Valeriana » 151
Bezwering tegen brandwonden. 156

2. Daden en vergaderingen van tooveraars en tooverheksen, gedaante welke deze aannemen.

Hekserij 154-155
Tooverij in Oost-Vlaanderen 154
Heks onder de gedaante van een kat . . . 154-230
Heks schrijlings op eene koe gezeten 184
Op een veld waar er eerst geen vierklaverblaadjes te vinden waren, zijn deze bij de aankomst eener heks van voor af aan te grijpen 231
Een man die op de voetstappen eener tooverheks volgt . 231

IV. — *Geestenwereld.*

De geesten. . . - 155
Over een weerwolf 232

B. — *Volksleven*

I. — *Bijgeloof.*

Bijgeloof 46
Eene ketting 156

1. Bijgeloof aangaande het menschelijk lichaam :

Over de bulten 46
Wanneer men niest 47
God zegene U 90-156
Het niezen. 155

2. Voorteekens van geluk of ongeluk.

Pauwpluimen 90
Vrijdag 156
Averechtsche houding op een dier om zich het lot gelukkig te maken 183

3. Bijgeloof aangaande dieren, planten en delfstoffen.

Volksdierengeneeskunde 45
Het wit paard 46
Een bezweringsformulier uit de 16e eeuw de « Valeriane » 151
Wanneer men de peterselie herplant 231
Het plat getrapt koren te Hakendover 231
De kiem die men in de noot vindt 231

II. — *Folklore en liefde :*

III. — *Folklore en droom :*

IV. — *Volkszeden en volksgebruiken :*

Verdwaalden opluiden 158
Mahomeds en ketelmuziek 193

1. Gebruiken betreffende de geboorte, het huwelijk, den dood enz.

De « Bistoques » (Gelukwenschen bij den Naamdag) . 157
Ketelmuziek bij gelegenheid van het huwelijk en de geboorte 196
Hoe men bij de Hindoes een naam aan de kinderen geeft 201

2. Volksfeesten, kermissen, fooren, jaarmarkten, stoeten, volksspelen.

Brusselsche spelen en vermaken op het einde der XVIIIe eeuw 24
De Sint-Martensvuren te Thienen 29
Het hanekappen of het gansrijden in vroegere dagen . 63
Het feestmaal « d'nosse pourcia » 67
De dag der groote vuren 84
Volkspelen en Volksvermaken in Vlaamsch België. . 103
De Reuzendans. 158
Ravet. 158
Eieren loopen 158
De onteerende tocht op een Ezel 173
Op-Sinjoorken 199
Marollenkermis. 229

3. Kleeding en Sieraad :
De Hoofdkussens 92
Lokale kleederdrachten 163

4. Versiering van straten en huizen op feestdagen :

5. Bijzondere gebruiken in elken stiel :
Van den Voerman tot het Paard 85
De Hoofdkussens 92
Over het fransch woord : « Brandons » 158
De weefnijverheid te Piétrain en Op-Heylissem . . 161

6. Jurisdische Folklore :
Loteling 17
Het H. Geest-Varken. 72
De Gerechtsboom te Sart-Messire-Guillaume . . . 79
« Kanquenne » 90
Verboden te wateren. 91
Weddingen aangaan. 157
Om een overeenkomst te sluiten 157
Huizen op een nacht gebouwd 158
Een oud gerechtelijk gebruik « De onteerende tocht op een Ezel » 173
Stoppelwijde of stoppelgang of overal 213

7. Handelsgebruiken :
Uithangborden 92-229
Vignetten in gebruik bij den handel 162

8. Tafel gebruiken, voedsel, enz. :
Paraplukes 93

V. — *Het kind in de folklore :*
Formule door de kinderen gebruikt om een ruil te bekrachtigen 59
Ozios ! Ozios ! 61
Kinderspeeltuig : Klakkebus en spruitbuis . . . 92
H. Petrus en Paulus te Zellick 93
Schavakken vangen 93
Kinderspelen 104
Kwajongen 169
Op-Sinjoorken 200
Witte Donderdag te Herbeumont 216
Oude kinderronde 216
Kinderronde 217

VI. — *Folklore en Almanak :*
Sint Martinusvuren te Thienen. 29
HH. Petrus en Paulus te Zellick 93
Eieren loopen, Zaterdags voor Paschen 158
Mohameds op 1ste Meidag. 193
Witte Donderdag te Herbeumont 216
St-Jansdag te Linden 229
St Martensdag te Cortrijck Dudzel 229

C. — *Volkslitteratuur*

Parellelisme 94

1. — *Vertelsels :*

Kempische Volksvertelsels 170

II. — *Sagen en legenden :*

De Duitschers te Scherpenheuvel 94
El Rouse dè Sante Ernelle 107
De Vlekken in de Maan 110
Legende van den dorren boom te Assche. . . . 144

III. — *Anecdoten :*

Een oud weggeloopen soldaat 94
Van katten die rond een haard gezeten waren. . . 230
Hoe eene kwezel tot O. L. Vrouw om een man bad. . 230
Een koe wordt op het dak der kerk geheschen om er het gras af te eten 230
Twee mannen die naar oen naburig dorp om eene deur gingen 230
Een man die naar de tong van zijne vrouw zocht . . 231
Het rondhalen van de St Pieters penning . . . 231
Een man die om zijne vrouw te beproeven twee moorden beging 232
Een varken dat van den klomp kreeg en vet werd . . 232
Een werkman die honger had en een haring kocht. . 232

IV. — *Spreekwoorden en zegwijzen :*

Voorzichtig of 't wordt een H. Geestvarken . . . 72
Nous allons faire courir l'âne 179
Na St Gal loopen de beesten overal. 213

D. — *Volkswetenschap en volkskunst.*

I. — *Volkstaal :*

Spotnamen van het land van Ottignies 23
Spotnamen van de gemeenten van het kanton Assche . 35
Keikoppen van Poperingen 181
Klotboeren van Steenhuffel 241
Oude benamingen (plaatsnamen) 97
Breedte en namen der wegen vroegertijds . . . 49
Romeinsche wegen te Zellick 98
De Verlatstraat te Thienen 101
Van den voerman tot het Paard 85
Hoe noemt men de man die gaat leven bij zijne vrouw ?. 97
Semondre en Sermonner 58
Ozios ! Ozios ! 61
Een Brusselsch woord « crotje » 69
« Kanquenne » 90
Loop sch... te Malonne, het is het land van Luik . . 90
Brusselsche uitdrukkingen 95 159
Over het woord « buotje » 96

« Monter la haut » 96
Spreekwijze (Waalsche) 96
Kirie, Curey, Cur 97
« Rossia tchin ». 97
Pee Kiek 160
Durmené 176
Asouade 179
Faro en Lambic. 218
Escavée 218

II. — *Geschiedenis aardrijkskunde, enz.*

Geschiedenis van Sterrebeek 160
Geschiedenis van Thollembeek. 160
West Brabant 169
Ukkel in het verleden 103
Oud Molenbeek. 147
Oude benamingen 97
Breedte en namen der wegen vroegertijds . . . 49
Heirbanen 98
Romeinsche wegen te Zellick 98
De weefnijverheid te Piétrain en Opheylissem. . . 161
De Kerk van Humelghem. 9
Begijnhof en Vischmarkt te Saventhem 99
Abdij van Florival 103
Het kasteel van Gaesbeek. 170
Wapens der gemeenten en zegels der Parochiën . . 76
Gemeentezegel van Court Saint Etienne. . . . 82
Schepenenzegels 82
Sceau de la famile de St Hubert 223
Het H. Geest Varken. 72
De goede Turk van Vollezeele 101
Plaatsnamen 168 171
Plaatsnamen van Steenhuffel 201

III. — *Volksgeneeskunde :*

Volks Dierengeneeskunde 45
Genezen van oogkwalen 89
Wratten 100
Schapendrek 100
Gedragen kousen 100
Eerste speeksel. 100
In twee opengesneden duif 100
Geelzucht 100
Bezwering tegen brandwonden. 156

IV. — *Volksastronomie, volksmeteorologie :*

Aardbevinghe te Brussel 101
Invloed van de maan op het weder 229 231 232
Wanneer de kat met den rug naar het vuur zit . . 230
Een gezegde te Brussel wanneer het regent . . . 230

V. — *Volkskunst :*
Waalsche lotelingsliederen 17
Sint Martinuslied te Thienen 32 33
Strofje van het legendarische lied : « Pierlala » . . 60
Bij het lied : « Een jongen heer al uyt de stede » . . 65
Het feestmaal « d'nosse Pourcia » 67
De dag der groote vuren (lied). 84
Het lied der « Durmenés ». 192
Opsinjoorke 200
Le Mystère de la Passion de Notre Seigneur Jesus-Christ 169
Van den dood die bijna stierf 169
L'imagerie populaire des provinces françaises . . 223
Stadtshuis van Brussel geschilderd met Oliverve . . 101
De Kerk van Humelghem 9

Systematische Inhoudstafel

AFLEVERING 25.

Traditie of uitvinding. — *E. Closson.* 1
De Kerk van Humelghem. — *G. Des Marez* 9
Waalsche lotelingsliederen. — *A. Mortier.* 17
Brusselsche spelen en vermaken op het einde der XVIII[e] eeuw.
— *L. Cricq* 24
De Sint Martensvuren te Thienen. — *J. Wauters* . . . 29
Spotnamen van de Gemeenten van het kanton Assche. — *F. Van Es* 35
Een bedevaart te voet en bij nacht naar O. L. V. van Halle. —
E. Bourguignon. 40
Volks Dierengeneeskunde. — *J. Wouters.* 44
Ditjes en Datjes 46
Mededeelingen 48

AFLEVERING 26.

Breedte en namen der wegen vroegertijds. — *J. Dewert* . . 49
Enkele terechtwijzingen : Semondre en sermonner . . . 58
Eenige vergelijkingen . . . 59
Ozios 60
Nog over het hanekappen of het gansrijden in vroeger dagen. — *J. Gessler* 63
Bij het lied : « Een jongen heer al uyt de stede » — *R. Foncke.* 65
Het feestmaal : « D'nosse Pourcia ». — *O. Duchesne* . . . 67
Naar aanleiding van een Brusselsch woord. — *A. de Marneffe.* 69
Het H. Geest varken. — *F. De Ridder* 72
Wapens der Gemeenten en zegels der Parochiën . . . 76
De gerechtsboom te Sart-Messire-Guillaume. — *A. Minne.* . . 79
Schepene zegels. — *M. Nicodème* 82
Sint Martinus van Tours. — *E. Torfs.* 83
De dag der groote vuren. — *Ad. Mortier* 84
Van den voerman tot het paard. — *J. Possoz* 85
Beelden van Godsnood. — *J. Ch. Peeters* 88
Ditjes en Datjes 89

Boekennieuws 103
Berichten 104

Bijvoegsel : Compte rendu des travaux de la section de Folklore du Congrès d'Archéologie de Bruges. Août 1925.

AFLEVERING 27-28.

De Verzameling Georges Willame 105
Een Waalsch Folklorist Georges Willame. — *P. Collet* . . 106
De vlekken in de Maan. — *P. Hermant* 110
De Veldkapellekens. — *C. Celis.* 141
Legende van den Dorren Boom te Assche. — *V. Van Dievoet* . 144
Oud Molenbeek. — *A Cosyn* 147
Een bezweringsformulier uit de 16e eeuw : De Valeriane. — *G. Des Marez* 151
Ditjes en Datjes 154
Wedstrijd in historische en folkloristische werken in 1925 . 160
Reglement voor 1926 162
Onze Opzoekingen 162
Een Belgische Folklore Maatschappij. 166
Een tentoonstelling te Nijvel 167
Boekennieuws 168
Nieuwe Vereenigingen 171
Bericht. 172
Errata 172

AFLEVERING 29.

Een oud gerechtelijk gebruik : « De onteerende tocht op een Ezel ». — *Jules Vandereuse.* 173
Uittreksel uit werken en veroordeelingen waarin spraak is van zulke wandelingen. — *R. Cornette.* 186
Mohameds en ketelmuziek. — *Dr Th. Poodt* 193
Op Sinjoorken. — *J. L. De Ceuster* 199
Plaatsnamen van Steenhuffel. — *J. Wouters* 201
Ditjes en Datjes 215
Het uitgeven van de op onzen wedstrijd bekroonde werken . 219
De tentoonstelling te Nijvel 220
Societeiten 222
Boekennieuws 222

AFLEVERING 30.

Bericht. 225
De tentoonstelling te Nijvel 226
De Belgische Folklore maatschappij 228
Ditjes en Datjes 229
Sterrebeek. — *A. Cosyn* 234
Inhoudstafelen 236